C. CORN. TACITI

OPERA

RECOGNOVIT, EMENDAVIT,

SUPPLEMENTIS EXPLEVIT,

NOTIS, DISSERTATIONIBUS, ILLUSTRAVIT,

GABRIEL BROTIER.

EDITIO NOVA ET AUCTIOR.

VOL. IV.

CURANTE ET IMPRIMENTE

ABRAHAMO JOANNE VALPY, A. M.

COLLEGII PEMB. OXON. NUPER SOCIO.

LONDINI:

VENEUNT APUD G. ET W. B. WHITTAKER, VICO AVE MARIA.

1823.

C. CORN. TACITI

OPERA.

VOL. IV.

STEMMA CÆSARUM

AD NUMMORUM, SCRIPTORUM VETERUM, AC MAXIME

C. CORNELII TACITI

INTELLIGENTIAM ILLUSTRATUM.

1. Caius julius cæsar, nobilissima Juliorum familia genitus, dictatoris pater, fratrem habuit Lucium Julium Cæsarem. Hic prætor, ille prætura perfunctus, nullis evidentibus causis, dum calceantur, repentina morte obiere: Lucius Romæ, Caius Pisis exanimatus a. u. c. 670. Julia, eorum soror, conjugem habuit C. Marium, septies consulem, seculi sui decus et ornamentum, dictatori Cæsari virtutis incitamentum. Cæsarum, totiusque gentis Juliæ, licet Ascanio Julo, Æneæ filio, et Venere Dea ortos se jactitarent, laus maxima fuit dictator cæsar. Sueton. in Jul. i et vi. Plin. vii, 53. Plut. in Mar. p. 408.

2. Aurelia, uxor Caii Julii Cæsaris, dictatoris mater; fœmina morum honestate illustris. Plutarch. in Cæs. p. 711. Tacit. Dial. de Orat. xxviii.

3. Caius julius cæsar, dictator, natus est iv. Idus Quintiles, a. u. c. 654. a. c. 99. Mario vi. et Valerio Flacco consulibus. Pharsalicis in campis Cn. Pompeii Magni victor, Romæ, terrarum dominæ, imperavit a. u. c. 706. Quadriennio post, a M. Bruto, C. Cassio, aliisque conjuratis, Idibus Martiis a. u. c. 710. occisus est. Vir Romanorum maximus, et laude dignissimus, nisi, quod summum est in libera civitate crimen, libertatem perdidisset. Mentis capacitate, animi sublimitate, celeritate ingenii supra humanam et naturam, et fidem, evectus, non patriam tantum, sed totum terrarum orbem rebus præclare gestis illustravit. Ad gloriam tamen, incertum, an ad generis humani injuriam natus, qui collatis signis quinquagies dimicavit, et, præter bellorum civilium strages, undecies centena et xcii m. hominum[1] a se occisa præliis ipse prodidit. Macrob. Saturnal. i, 12. Vel. Pater. ii, 41 et seq. Plin. vii, 25.

In nummis appellatur cæsar imp. cos. avg. pont. max. dict. perp. 'Cæsar imperator, consul, augur, pontifex maximus, dictator perpetuo.' Post mortem divos vel divvs jvlivs.

4. Cossutia, uxor Cæsaris, familia equestri, sed admodum dives.

1 Ut vulgo scribimus 1, 192,000. hominum. Plutarchus in Cæsar. p. 715. ait Julium diversis temporibus signa contulisse cum tricies centenis millibus, 3,000,000. hominum; decies, 1,000,000. interfecisse, totidem cepisse.

Cæsari adhuc prætextato desponsata, postea dimissa. Suet. in Jul. Cæs. i.

5. CORNELIA, Cinnæ quater consulis filia, secunda uxor Cæsaris; quam ut repudiaret a dictatore Sylla, neque spe, neque metu unquam compelli potuit. Defunctam, cum quæstor esset, pro rostris laudavit. Suet. in Jul. i et vi. Plut. in Jul. p. 707.

6. JULIA, Cæsaris et Corneliæ filia, primum Servilio Cæpioni desponsata; eo deinde repudiato, fuit Cn. Pompeio Magno collocata A. U. C. 695. Illam A. U. C. 700. mortuam laudavit nepos Octavius: in ejus honorem venationes ludosque gladiatorios instituit Cæsar, pater optimus. Sueton. in Jul. xxi. In Aug. viii. Dio xxxviii, p. 63. xxxix, p. 120. xliii, p. 225.

7. CNEIUS POMPEIUS MAGNUS, Pompeio Strabone et Lucilia A. U. C. 648. pridie Kalendas Octobris genitus, conjux Juliæ. Pompeio majorem non haberet Roma, si Cæsarem non tulisset. Octavo decimo ætatis anno civilia bella sustinuit. Viginti tres annos natus, privatis ut opibus, ita et consiliis, dignitatem patriæ vindicare aggressus est. Magna ausus, magnificentius conata exsecutus, oram maritimam a prædonibus liberavit; imperium maris populo Romano restituit; Asiam, quam ultimam provinciarum acceperat, eamdem mediam fecit; subacta Africa, Magni nomen in spolium cepit. Ex Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria, Scythis, Judæis, Albanis, Iberia, insula Creta, Basternis, et super hæc de regibus Mithridate atque Tigrane triumphavit. Tot victoriarum monumentum superstes esse voluit in delubro Minervæ, quod A. U. C. 696. ex manubiis dicavit, posita hac inscriptione: CN. POMPEIVS MAGNVS IMP. BELLO XXX ANNORUM CONFECTO, FVSIS, FVGATIS, OCCISIS, IN DEDITIONEM ACCEPTIS HOMINVM CENTIES VICIES SEMEL LXXXIII M. (12,183,000. hominum) DEPRESSIS AVT CAPTIS NAVIBVS DCCCXLVI. OPPIDIS, CASTELLIS MDXXXVIII IN FIDEM RECEPTIS. TERRIS A MAEOTIS LACV AD RVBRVM MARE SVBACTIS, VOTVM MERITO MINERVAE. Civis optimus ac felicissimus, si parem ferre potuisset, nec inexplebili pecuniæ cupiditate laborasset. Dominationem dum unus affectat, victus interficitur A.U.C. 706. et Cæsar, mortuo illacrymans, bis victor videtur, ac solus imperat. Plin. vii, 26. xxxvii, 2. Tacit. Ann. xiii, 6. Vell. Paterc. ii, 29. Plut. in Pompeio, p. 619.

In nummis appellatur CN. MAGN. PIVS PROCOS. IMP. IMP. ITER. PRAEF. CLAS. ET ORAE MARIT. EX SC. id est, 'Cneius magnus, pius, proconsul, imperator, imperator iterum, præfectus classis et oræ maritimæ, ex senatus consulto.'

8. N. Cn. Pompeii et Juliæ filius, Cæsaris nepos, natus ad maxima, et Cæsarem inter ac Pompeium pacis vinculum; sed brevi post matrem extinctus est A. U. C. 701. Cum ipso stirps Cæsaris, et reipublicæ Romanæ libertas periere. Vell. Paterc. ii, 47.

9. N. Cn. Pompeii et Juliæ filia, neptis Cæsaris. In partu occubuit mater ejus Julia A. U. C. 700. Ipsa paucos dies vixit. Plut. in Jul. p. 647. Dio xxxix, p. 120.

10. POMPEIA, Quinti Pompeii filia, Lucii Syllæ neptis, tertia uxor Cæsaris, qui illam repudiavit, a Publio Clodio adulteratam opinatus. Cur dimisisset interrogatus, respondit: 'Thalamum Cæsaris non modo

crimine, sed etiam suspicione vacuum esse debere.' Suet. in Jul. vi. Plut. in Jul. p. 711. in Cic. p. 874 et 875.

11. CALPURNIA, L. Calpurnii Pisonis filia, nupsit Cæsari A. U. C. 695. Interfecto conjuge, ad M. Antonium confugit; convasatis ex uxoria domo quatuor millibus talentorum, Angl. 900,000*l*. Suet. in Jul. lxxxi. Plut. in Jul. p. 714. in Antonio, p. 922.

12. JULIA, Caii Julii Cæsaris prætorii, et Aureliæ filia, Cæsaris dictatoris soror, uxor M. Atii Balbi. Suet. in Aug. iv.

13. MARCUS ATIUS BALBUS, stirpe Aricinus, Juliæ, dictatoris sororis, conjux, Augusti avus; multis imaginibus senatoriis nobilis, Cæsarum affinitate nobilior. Suet. in Aug. iv.

14. ATIA, M. Atii Balbi et Juliæ filia, uxor Caii Octavii, mater Augusti. Suet. in Aug. iv. Tacit. Dial. de Orat. xxviii.

15. CAIUS OCTAVIUS, Atiæ conjux, Augusti pater, oriundus Velitris, familia equestri, sed vetere ac locuplete. Post præturam Macedoniam sortitus est. Residuam Spartaci et Catilinæ manum delevit: Bessos Thracasque magno prælio fudit, socios tractavit humanissime. Decedens Macedonia, priusquam profiteri se candidatum consulatus posset, morte repentina obiit. Ex priore cum Ancharia matrimonio Octaviam susceperat, quæ ad stirpem Cæsarum nihil pertinet. Suet. in Aug. iii, iv et v.

16. OCTAVIA, Atiæ et Octavii filia, soror Augusti; primum Fausto Syllæ destinata, deinde Claudio Marcello et M. Antonio nupta: fœmina virtutum et literarum studiis commendatissima. Defunctam A. U. C. 743. laudavit Augustus. Corinthii templum ei sacrarunt. Suet. in Jul. xxvii. Dio liv, p. 546. Pausan. ii, 3. in Corinth. Plin. iii, 2. sec. 3.

17. CAIUS CLAUDIUS MARCELLUS, Octaviæ, sororis Augusti, conjux; consulatum gessit A. U. C. 704. Licet Cæsari dictatori affinis, fuit tamen ei inimicissimus. Suet. in Jul. xxvii, Dio xl, p. 148.

18. MARCUS MARCELLUS, Octaviæ et Claudii Marcelli filius, maximæ spei juvenis, Augusto carissimus, et successionis, in quam alebatur, capax: sed flagrantibus populi Romani studiis intra juventam ereptus est A. U. C. 731. Memoriam ejus maximis honoribus prosecutus est Augustus; immortalem fecit Virgilius. Tacit. Ann. ii, 41. iii, 64. Dio liii, p. 517. Virgil. Æneid. vi, 883.

19. POMPEIA, Sexti Pompeii filia, M. Marcello desponsa A. U. C. 715. Dio xlviii, p. 380.

JULIA, Augusti et Scriboniæ filia, M. Marcello nupta A. U. C. 729. Dio liii, p. 515. De illa plura dicentur infra n. 47.

20. MARCELLA major, Claudii Marcelli et Octaviæ filia: primo uxor, ut mihi videtur, Apuleii, deinde Valerii Messalæ. Suet. in Aug. liii. Dio liv, p. 543.

21. APULEIUS, Marcellæ majoris conjux, forte filius Sexti Apuleii, qui consulatum gessit A. U. C. 725. Dio liv, p. 543.

22. APULEIA VARILIA, neptis Octaviæ sororis Augusti, Apuleii et Marcellæ majoris filia, damnata adulterii A. U. C. 770. et ultra ducentesimum lapidem ablegata. Tacit. Ann. ii, 50.

23. M. VALERIUS MESSALA BARBATUS, alter Marcellæ majoris

conjux, consul A. U. C. 742. Suet. in Aug. lxiii, in Claud. xxxvi. Dio liv, p. 541.

24. M. VALERIUS MESSALA BARBATUS, Messalæ Barbati et Marcellæ majoris filius, Messalinæ pater. Suet. in Claud. xxvi.

25. DOMITIA LEPIDA, Antoniæ minoris et L. Domitii Ahenobarbi filia, uxor Messalæ Barbati, mater Messalinæ. Fœmina impudica, infamis, violenta; forma, ætate, opibus, vitiis, Agrippinæ, Neronis matris, æmula: ideo morte damnata A. U. C. 807. Tacit. Ann. xi, 37. xii, 64. Suet. in Claud. xxvi. in Ner. vii.

26. VALERIA MESSALINA, Messalæ Barbati et Domitiæ Lepidæ filia, uxor Claudii imperatoris: novæ, et furori proximæ, libidinis fœmina. Cum imperator Ostiæ diversaretur, Silio nubere ausa est. Inauditum ob scelus occisa A. U. C. 801. Suet. in Claud. xxvi. Tacit. Ann. xi, 26 et seq.

In nummis appellatur ΟΥΑΛΕΡΙΑ ΜΕΣΣΑΛΙΝΑ. ΜΕΣΣΑΛΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ. Id est, 'Valeria Messalina: Messalina Augusta.' In ærea Musei Gallici statua MES. AUG. id est, 'Messalina Augusta.'

TIBERIUS CLAUDIUS, IMPERATOR V. conjux Messalinæ. De illo dicetur infra n. 101.

27. MARCELLA minor, Octaviæ et Marcelli filia, primum M. Vipsanii Agrippæ, deinde M. Juli Antonii uxor. Suet. in Aug. lxiii. Plut. in Anton. p. 955.

MARCUS VIPSANIUS AGRIPPA, Marcellæ minoris conjux, postea Juliæ, Augusti filiæ. De illo plura n. 47.

28. NN. liberi, quos Vipsanius Agrippa ex Marcella minore susceperat, antequam Juliam, Augusti filiam, uxorem duceret. Suet. in Aug. lxiii.

29. MARCUS JULUS ANTONIUS, M. Antonii triumviri et Fulviæ filius, Marcellæ minoris, ab Agrippa dimissæ, conjux: consulatum gessit A. U. C. 744. Vir projectæ libidinis, et ob adulterium Juliæ, Augusti filiæ, morte punitus. Egregium carmen illi inscripserat Horatius, Pindari laudator et æmulus. Tacit. Ann. iii, 18. iv, 44. Dio liv, p. 546. lv, p. 555. Horat. iv, Od. 2.

30. LUCIUS ANTONIUS, Juli Antonii et Marcellæ minoris filius. Ob scelus patris, adhuc admodum adolescentulus in civitatem Massiliensem ab Augusto sepositus est, ut specie studiorum nomen exilii tegeretur. Obiit A. U. C. 778. Tacit. Ann. iv, 44.

31. MARCUS ANTONIUS, triumvir, M. Antonii, oratoris, filius, alter Octaviæ, sororis Augusti, conjux, cui nupsit A. U. C. 714. Eam vero repudiavit A. U. C. 722. ut Cleopatræ, Ægypti reginarum novissimæ, ipse serviret. Cæsare dictatore occiso, sestertium septies millies, Angl. 5,833,333*l.* 6*s.* 8*d.* ad ædem Opis depositum occupaverat. Civis pessimus, in triumviratu prægravis, et scelere proscriptionum infamis. Summa sæpe consecuturus, nisi fortuna sua inferiorem, aut potius indignum, se semper præstitisset. Ad Actium victus A. U. C. 724. multa desidiæ crimina morte redemit, scriptis tamen et morte Ciceronis æternum famosus. Vel. Pater. ii, 60 et 87. Dio l, p. 420. Plin. vii, 45. Plut. in Anton. Cicero in Philippic.

In nummis appellatur M. ANTON. M. F. M. N. AVG. IMP. COS. DE-

SIG. ITER. ET. TERT. IIIVIR. RPC. id est, 'Marcus Antonius, Marci filius, Marci nepos, augur, imperator, consul designatus iterum et tertium, triumvir reipublicæ constituendæ.'

32. Antonia major, Octaviæ, Augusti sororis, et M. Antonii triumviri filia, uxor L. Domitii Ahenobarbi. A Tacito Antonia minor appellatur; forte Antoniam majorem ex Fulvia ante susceperat Antonius. At Dio perperam scripsit Antoniam Cn. Domitio fuisse desponsatam. Dio xlviii, p. 390. Tacit. Ann. iv, 44. Suet. in Ner. v. Plut. in Anton. p. 955.

33. Lucius Domitius Ahenobarbus, Cn. Domitio, Cæsaris dictatoris interfectore, genitus, conjux Antoniæ majoris. Vir profusus, arrogans, immitis: exercitu Albim transcendit; longiusque penetrata Germania, quam quisquam priorum, insignia triumphi adeptus est. Obiit A. U. C. 778. Suet. in Ner. iv. Tacit. Ann. iv, 44.

34. Cneius Domitius Ahenobarbus, Antoniæ majoris et Lucii Domitii filius; Agrippinam, Germanici filiam, uxorem duxit A. U. C. 781. consulatum gessit A. U. C. 785. Omni parte vitæ ita detestabilis, ut ex se et Agrippina nihil boni nasci posse vere pronuntiaverit Suetonius in Nerone, v. Tacit. Ann. iv, 75. Dio lviii, p. 633. lxi, p. 690.

Agrippina, Germanici et Agrippinæ, Vipsanio Agrippa genitæ, filia, Cn. Domitii uxor, Neronis imperatoris mater. De hac imperii Romani face dicemus, n. 93.

35. Lucius Domitius Nero Claudius, IMPERATOR VI. Agrippinæ et Cn. Domitii Ahenobarbi, pessimorum parentum filius pessimus: natus est decimo octavo Kalendas Januarias, A. U. C. 790. A vitrico suo Claudio gener ac filius adoptatus, in familiam Claudiam et nomen Neronis transiit. Regnum ita auspicatus est A. U. C. 807. ut inter optimos principes haberi potuerit; ita gessit postea, ut inter nequissimos ac sceleratissimos semper sit annumerandus. Princeps nefandi ingenii, omnium immanitatum, omnium turpitudinum capax, et principatus libidine omnium reus. Illum, funeratis Cæsaribus, tamquam pestem, incensa Roma exhorruit. Christiana religio, quod primum eum hostem habuerit, gloriatur. Hominibus sibique invisus, et atroci senatus consulto capite damnatus, ipse, scelerum suorum vindex, carnificis partes in se explevit A. U. C. 821. In eo defecit Cæsarum progenies tot virtutibus olim illustrata, omnigenis recentiorum Cæsarum vitiis infamata. Plut. in Anton. p. 955. Suet. in Ner. vi. Tacit. Ann. xii, 25. Plin. xxii, 22. sect. 46. Dio lxiii, p. 727.

In nummis ante principatum appellatur NERO CLAVD. CAES. DRVSVS GERM. PRINC. IVVENT. COS. DESIG. SACER. COOP. IN OMN. CONL. SVPRA NVM. EX SC. id est, 'Nero Claudius Cæsar Drusus Germanicus, princeps juventutis, consul designatus, sacerdos cooptatus in omnia collegia supra numerum, ex senatus consulto.'

In principatu, NERO CLAVD. DIVI CLAVD. F. CAESAR AVG. GERM. PONT. MAX. IMP. TR. P. P. P. id est, 'Nero Claudius, divi Claudii filius, Cæsar, Augustus, Germanicus, pontifex maximus, imperator, tribunicia potestate, pater patriæ.'

36. Octavia, Claudii imperatoris et Messalinæ filia, Britannici

soror, nata A. U. C. 795. primum L. Silano desponsa, sed Neroni nupta A. U. C. 806. Fœmina incorrupta probitate, aliis temporibus, alio marito digna. Illam Nero repudiavit, repudiatam revocavit, ac tandem in insulam Pandatariam claudi et interimi jussit A. U. C. 815. Tacit. Ann. xii, 3 et 25. xiv, 60 et 64. Dio lxii, p. 706.

In nummis, OCTAVIA AVG. id est, 'Octavia Augusta.'

37. POPPÆA SABINA, T. Ollii et Poppææ Sabinæ filia; primum Rufio Crispino, deinde M. Salvio Othoni postea imperatori, demum Neroni nupta A. U. C. 815. Eam, summe dilectam, nec vitiis absimilem, ferox Princeps calcis ictu occidit A. U. C. 818. et pro rostris laudavit. Corpus ejus non fuit crematum, pro Romanorum more; sed odoribus differtum et Juliorum tumulo conditum. Testatur Plinius Arabiam felicem non ferre tantum thuris annuo fœtu, quantum Nero novissimo Poppææ suæ die concremaverit. Triennio post templum posuit SABINAE DEAE VENERI. Tacit. Ann. xiii, 45. xvi, 6. Suet. in Ner. xxxv, Dio lxiii, p. 726.

In nummis POPPAEA AVG., id est, 'Poppæa Augusta.' DIVA POPPAEA.

38. CLAUDIA AUGUSTA, Poppææ et Neronis filia, nata Antii A.U.C. 816. et statim appellata Augusta. Quartum intra mensem defuncta est, Nerone, ut lætitiæ in partu, sic in morte mœroris immodico. Tacit. Ann. xv, 23. Suet. in Ner. xxxv.

In nummis, DIVA CLAVDIA NER.-F., id est, 'Diva Claudia Neronis filia.'

39. STATILIA MESSALLINA, T. Statilii Tauri abneptis, tertia Neronis uxor; qua ut potiretur, virum ejus Atticum Vestinum consulem trucidavit A. U. C. 818. Suet. in Ner. xxxv. Tacit. Ann. xv, 68.

40. DOMITIA, Antoniæ majoris et L. Domitii Ahenobarbi filia, Neronis amita, Passieni Crisp. uxor, quam Nero veneno interemit A. U. C. 812. Quinctilian. Institut. Orat. vi, 1. Tacit. Ann. xiii, 19 et 21. Dio lxi, p. 697.

PASSIENUS CRISPUS, conjux primo Domitiæ, deinde Agrippinæ Germanici filiæ. De illo infra n. 94.

DOMITIA LEPIDA, Antoniæ majoris et L. Domitii Ahenobarbi filia, primo M. Valerii Messalæ Barbati, secundo C. Appii Junii Silani uxor. De illa jam dictum supra n. 25.

MARCUS VALERIUS MESSALA BARBATUS, Messalæ Barbati et Marcellæ majoris filius, primus Domitiæ Lepidæ conjux; de quo diximus supra n. 24.

41. CAIUS APPIUS JUNIUS SILANUS, Hispaniæ præfectus, quem Claudius Domitiæ Lepidæ, Messalinæ matri, despondit, ac paulo post interfecit A. U. C. 795. Dio lx, p. 674.

42. ANTONIA minor, Octaviæ sororis Augusti et M. Antonii triumviri filia, Neronis Drusi conjux, mater Germanici. Fœmina forma et castitate excellens. Post mariti obitum in viduitate consenuit, laudibus virilem familiæ suæ claritatem supergressa. Inter parva naturæ insignia, Antoniam numquam exspuisse observat Plinius vii, 19. Suet. in Caio i. Tacit. Ann. iii, 3. xi, 3. Plut. in Antonio, p. 955. Valer. Max. iv, 3. n. 3.

In nummis ANTONIA AVGVSTA.

NERO CLAUDIUS DRUSUS, Antoniæ minoris conjux, pater Germanici, utroque dignus: de illo infra n. 79.

43. CAIUS OCTAVIUS CÆSAR AUGUSTUS, IMPERATOR, Atiæ et C. Octavii filius, natus nono Kalendas Octobris, A. U. C. 691. Romani imperii conditor. Bella civilia anno ætatis nono decimo suscepit: ita gessit, ut triennio post nullus ex dictatoris Cæsaris, adoptivi patris, interfectoribus superstes fuerit. Sextum Pompeium navali prælio apud Siciliam oppressit; M. Lepidum triumvirum, imperio exutum, in ordinem redegit; M. Antonium ad Actium superavit; ac tandem unus Julianarum etiam partium dux reliquus, cuncta, discordiis civilibus fessa, nomine Principis sub imperium accepit. Tunc pacis studiosus, doctorum hominum cultor, egregiarum artium instinctor munificus, omnium animos per annos ferme quadraginta quatuor sibi adeo devinxit, ut AVGVSTVS, PATER PATRIAE appellaretur. Scythæ et Sarmatæ, Garamantes ac Bactri, Seres et Indi, orando fœderi legatos miserunt: Roma et celeberrimæ provinciarum urbes, tamquam Deo, templa, sacerdotes et collegia vivo mortuove consecrarunt. Obiit decimo quarto Kalendas Septembris, A. U. C. 767. Vir, si diligenter æstimentur cuncta, fama quam virtutibus celebratior; numquam principatum adepturus, nisi pessimi fuissent Lepidus et Antonius, maximus dictator Cæsar, optimus Vipsanius Agrippa. Laudandus tamen quod imperium, aliena virtute partum, arte plurima sustinuerit, et Romam, quam lateritiam acceperat, marmoream reliquerit. In ipsa sua felicitate ita varius, ut inter omnes sortis humanæ casus semper colluctatus, nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, senserit. Suet. in Aug. v et c. Tacit. Ann. i, 1. xiii, 6. Florus iv, 12. Aurel. Victor de Cæsaribus, cap. 1. Plin. vii, 45. Senec. consol. ad Polyb. xxxiv.

In nummis ante principatum appellatur C. CAESAR DIVI F. IMP. IIIVIR RPC. COS. LIBERTATIS P. R. VINDEX. id est, 'Caius Cæsar, divi filius, imperator, triumvir reipublicæ constituendæ, consul, libertatis populi Romani vindex.'

In principatu CAESAR AVG. AVGVSTVS. DIVI F. IMP. COS. PONT. MAX. TR. POT. PATER PATRIAE. id est, 'Cæsar Augustus. Augustus, Divi filius, imperator, consul, pontifex maximus, tribunicia potestate, pater patriæ.'

Post mortem DIVVS AVGVSTVS. DEO AVGVSTO.

44. CLODIA, Publii Clodii et Fulviæ filia, M. Antonii triumviri privigna, quam firmandæ pacis causa, Augustus duxit uxorem, vixdum nubilem. At, simultate cum Fulvia socru exorta, dimisit intactam adhuc et virginem. Suet. in Aug. lxii.

45. SCRIBONIA, Lucii Scribonii Libonis soror, uxor Augusti: antea duobus consularibus nupta, quorum ex altero, Scipione dicto, Corneliam filiam habuerat. Augustus Scriboniam dimisit A. U. C. 715. sive, ut ipse scripsit, morum ejus perversitatem pertæsus, sive potius, quod illa nimiam pellicis Liviæ potentiam liberius doleret. Suet. in Aug. lxiii et lxix. Dio xlviii, p. 366 et 377. Propert. iv. Eleg. ii.

46. JULIA, Augusto et Scribonia A. U. C. 715. genita, primo Mar-

celli, secundo Agrippæ, tertio Tiberii uxor. Fœmina, turpitudinis avida, quæque magnitudinem fortunæ suæ peccandi licentia metiebatur. Illam ob adulteria et consilia parricidæ palam facta in insulam Pandatariam Augustus ablegavit circa A. U. C. 752. Omnis spei egenam inopia ac tabe longa peremit Tiberius, exeunte A. U. C. 767. Plin. vii, 45. Dio lv, p. 555. Tacit. Ann. i, 53. Vel. Pater. ii, 100.

In nummis ΙΟΥΛΙΑ. ΙΟΥΛΙΑ ΑΦΡΟΔΙΤΗ. id est, 'Julia. Julia Venus.'

MARCUS MARCELLUS, Octaviæ et Claudii Marcelli filius, conjux Juliæ Augusti filiæ. De hoc optimo juvene dictum est supra n. 18.

47. MARCUS VIPSANIUS AGRIPPA, ignobilis loco, et rusticitati propior, quam deliciis, sed optimus militia, et amicus integerrimus. Terra marique victor, Augusti imperium firmavit. In illa sua torvitate, literarum et artium studiosus, orbem terrarum diligentissime descripsit, et orbi spectandum in tabula geographica proposuit: præcipuam auctoritatem tabulis ac statuis publice fecit; easque omnes publicandas, nec in villarum exilia pellendas magnifice scripsit. Non Urbem tantum, sed Italiam admirandis, tum ad ornamentum, tum ad utilitatem, operibus locupletavit. Augustus, ne beneficiorum immemor videretur, geminatis consulatibus illum extulit, tribuniciæ ac censoriæ suæ potestatis participem fecit; et, defuncto Marcello, generum sumsit A. U. C. 733. maximis honoribus majorem semper expertus. Novitate sua tam multis rebus nobilitata, obiit Agrippa A. U. C. 742. ætatis suæ quinquagesimo primo. Augustum virtutum suarum olim æmulum, tunc laudatorem habuit; merito dictus CIVIUM MAXIMUS. Tacit. Ann. i, 3. Plin. iii, 2. vii, 8. xxxv, 4. sect. 9. Dio liv, p. 525, 541 et seq. Vel. Pater. ii, 96.

In nummis appellatur M. AGRIPPA L. F. COS. DES. COS. TER. PRAEF. ORAE MARIT. ET CLASS. id est, 'Marcus Agrippa Lucii filius consul designatus, consul tertium, præfectus oræ maritimæ et classis.'

48. CAIUS CÆSAR, Agrippæ et Juliæ filius, natus A. U. C. 734. Ab Augusto adoptatus, princeps juventutis, consul; at fato brevis, nec tamen inglorius, in Lycia obiit nono Kalendas Martias, A. U. C. 757. cum ex Armenia remearet. Tacit. Ann. i, 3. Dio liv, p. 526. Noris Cenotaphia Pisana Dissert. ii, 17. p. 347 et seq.

In nummis C. CAESAR AVGVSTI F. AVGVR PONT. COS. DES. COS. id est, 'Caius Cæsar, Augusti filius, augur, pontifex, consul designatus, consul.'

LIVIA, soror Germanici, Caii Cæsaris uxor. Tacit. Ann. iv, 40. De illa infra n. 71.

49. LUCIUS CÆSAR, Agrippæ, et Juliæ filius, Caii Cæsaris frater, natus A. U. C. 737. Augustus illum in Cæsarum domum induxit, principem juventutis appellavit, consulem destinavit. Massiliæ occubuit mense Augusto A. U. C. 755. cum ad Hispanienses exercitus proficisceretur. Tacit. Ann. i, 3. Noris Cenotaphia Pisana Dissert. ii, 15, p. 265 et seq.

In nummis L. AVG. F. PRINC. IVVENT. id est, 'Lucius Augusti filius, princeps juventutis.'

In amborum fratrum nummis, C. ET L. CAESARES AVG. F. COS. D. PRIN. IVVEN. id est, 'Caius et Lucius Cæsares, Augusti filii, consules designati, principes juventutis.'

50. Marcus Agrippa Cæsar Postumus, Agrippæ et Juliæ filius, Caii et Lucii Cæsarum frater, post patris mortem genitus A. U. C. 742. Illum adoptavit Augustus quinto Kalendas Julias anni 757. sed rudem bonarum artium, et robore corporis stolide ferocem, postea abdicavit, et in insulam Planasiam ablegavit. Nullius tamen flagitii compertum, post ablegationem desideravit. Ejus cæde imperium auspicatus est Tiberius A. U. C. 767. Dio liv, p. 542. Vel. Paterc. ii, 104. Tacit. Ann. i, 3 et 6. Plin. vii, 45.

In nummis AGRIPPA CAESAR.

51. Agrippina, Agrippæ et Juliæ filia, Germanici uxor. Fœmina ingens animi, impenetrabilis pudicitiæ: sed superbior ac æquior quam ut artes Liviæ ferret. Ipsa sua virtute infelix, occubuit in insula Pandataria quinto decimo Kalendas Novembris A. U. C. 786. Tacit. Ann. iv, 12. vi, 25. xiv, 63.

In nummis, imperante filio suo Caio Caligula, cusis appellatur AGRIPPINA AVGVSTA. AGRIPPINA M. F. MAT. C. CAES. AVG. GERM. ΘΕΑ ΑΓΡΙΠΠΙΝΑ, id est, 'Agrippina Marci filia, mater Caii Cæsaris Augusti Germanici. Diva Agrippina.'

Germanicus, Neronis Drusi et Antoniæ minoris filius, Agrippinæ conjux. De hoc optimo Cæsare dicetur infra n. 81.

52. Julia, Agrippæ et Juliæ filia, L. Æmilii Pauli uxor, matris suæ libidinum æmula. Augustus convictam adulterii in insulam Trimetum projecit A. U. C. 761. Illic obiit A. U. C. 781. Tacit. Ann. iv, 71.

53. Lucius Æmilius Paulus, Pauli Æmilii Lepidi, censoris A. U. C. 732. et Corneliæ filius, Julia genitæ, conjux. Suet. in Aug. lxiv. Dio liv, p. 521.

54. Marcus Æmilius Lepidus, Lucii Æmilii et Juliæ filius, Drusillæ conjux, sororum ejus stuprator, libidinum societate Caio Caligulæ diu acceptissimus, et successioni destinatus. Majestatis reus interemtus est A. U. C. 792. Caius, quasi superatis hostibus, donativum militibus distribuit, et tres gladios, in necem suam præparatos, Marti Ultori consecravit. Dio lix, p. 648 et 657. Suet. in Caio xxiv et xxxvi. Tacit. Ann. xiv, 2.

55. Æmilia Lepida, Lucii Æmilii et Juliæ filia, Augusti proneptis. Claudio admodum adolescenti, et postea imperatori desponsata, deinde Junii Silani uxor. Suet. in Claud. xxvi. Plin. vii, 13.

56. Junius Silanus, Æmiliæ Lepidæ conjux. Forte ille ipse Marcus Junius Silanus, qui consulatum gessit cum L. Norbano Flacco A. U. C. 772. Tacit. Ann. ii, 59.

57. Marcus Junius Silanus, Junii Silani et Æmiliæ Lepidæ filius, 'quem divus Augustus neptis suæ nepotem vidit genitum quo excessit' A. U. C. 767. Plin. vii, 13. Homo minime malus, quem Caius Caligula 'pecudem auream' appellare erat solitus. Illum tamen, Asiæ proconsulem, Nero veneno interemit A. U. C. 807. Tacit. Ann. xiii, 1.

58. N. uxor M. Junii Silani, mater Lucii Silani Torquati. Nusquam nomen ejus appellatur.

59. Lucius Silanus Torquatus, M. Junii Silani filius, abnepos Augusti, ejusque stirpis ultimus: ob claritudinem generis et modestam juventam, nullo crimine, a Nerone interfectus A. U. C. 818. Tacit. Ann. xvi, 7, 8 et 9.

60. Lucius Junius Silanus, Junii Silani et Æmiliæ Lepidæ filius, Augusti abnepos. Claudius filiam suam Octavium ei desponsaverat A. U. C. 794. postea affinitatem diremit; Silanumque præturam ejurare et mori coegit A. U. C. 802. Dio lx, p. 668. Tacit. Ann. xii, 3 et 8.

61. Junius Silanus Torquatus, Junii Silani et Æmiliæ Lepidæ filius, Augusti abnepos, Lucii Silani Torquati patruus, quod supra Juniæ familiæ claritudinem divum Augustum abavum ferret, illum Nero mori adegit A. U. C. 817. Uterque Torquatus mense Junio interfectus. Tacit. Ann. xv, 35. xvi, 8 et 12. Dio lxii, p. 714.

62. Junia Calvina, Junii Silani et Æmiliæ Lepidæ filia, Augusti abneptis: decora et illustris fœmina, sed procax. Artibus Agrippinæ Italia pulsam patriæ reddidit Nero A. U. C. 812. Ad Vespasiani tempora vitam protraxit. Tacit. Ann. xii, 4 et 8. xiv, 12. Suet. in Vespasian. xxiii.

63. Vitellius, L. Vitellii censoris et Sextiliæ filius, Juniæ Calvinæ conjux, consul A. U. C. 801. Calvinam inter et Vitellium ante A. U. C. 802. divortium fuisse patet ex Tacito Ann. xii, 4. Suet. in Vitellio iii et xviii.

64. Lepida, Junii Silani et Æmiliæ Lepidæ filia, uxor C. Cassii, Syriæ præsidis, L. Silani Torquati amita. Confictis criminibus, Neronis judicio permissa fuit A. U. C. 818. Tacit. Ann. xvi, 8 et 9.

65. Caius Cassius, Syriæ præses, Lepidæ conjux, peritia legum celebratissimus, in insulam Sardiniam deportatus est A. U. C. 818. quod, inter majorum imagines, C. Cassii effigiem, DVCI PARTIVM inscriptam, coluisset. Tacit. Ann. xii, 2 et 12. xvi, 8 et 9.

Tiberius, tertius Juliæ conjux. De hoc imperii Romani et dissimulationis principe dicetur infra n. 68.

66. Livia, dicta quoque Livia Drusilla, post Augusti mortem vulgo appellata Julia Augusta, Livii Drusi Claudiani filia; primo uxor Tiberii Claudii Neronis, deinde Augusto nupta A. U. C. 716. Fœmina genere, forma, domus sanctitate Romanarum eminentissima, sed mater impotens, uxor facilis, cum Augusti artibus et Tiberii simulatione bene composita, dominationis cupida, Germanico et Agrippinæ iniqua. Obiit A. U. C. 782. nata annos octoginta sex. Vel. Pater. ii, 75. Suet. in Tiber. iii et iv. Dio xlviii, p. 366 et 383. Tacit. Ann. v, I.

In nummis LIVIA AVGVSTA. IVLIA AVGVSTA GENETRIX ORBIS. AVGVSTA MATER PATRIAE.

Post mortem DIVA LIVIA DIVI AVG. ΙΟΥΛΙΑ ΘΕΑ CΕΒΑCΤΗ. id est, 'diva Livia divi Augusti. Julia diva Augusta.'

67. Tiberius Claudius Nero, Liviæ conjux, Tiberii imperatoris pater, prætorius et pontifex. Magni vir animi, doctissimique ingenii.

Antonii triumviri partes secutus, in Siciliam A. U. C. 714. secessit cum Livia, quæ per itinerum avia, uno comite, Cæsaris, mox futuri sui conjugis, arma fugiebat, et bimum Tiberium, futurum ejusdem Cæsaris filium et heredem sinu gestabat. Reconciliata pace, uxorem suam Liviam petenti Augusto concessit A. U. C. 716. Triennio post diem obiit A. U. C. 719. Vell. Paterc. ii, 75. Suet. in Tiber. iv et vi. Dio xlviii, p. 366.

68. TIBERIUS NERO, Tiberii Claudii Neronis et Liviæ filius, natus sexto decimo Kalendas Decembris, A. U. C. 712. ab Augusto adoptatus anno 757. Princeps anno 767. mortuus septimo decimo Kalendas Aprilis, anno 790. Romanos vicerat Julius Cæsar, victos foverat Augustus, servos fecit Tiberius; dominationis adhuc crudos, et Cæsareæ auctoritatis jam pertæsos vix aliter retenturus. Servitutis tamen ita temperans, ut cum servos faceret, serviles eorum animos argueret. Vir prorsus singularis, eminentium virtutum æque ac vitiorum osor, bona inter ac mala anceps, ante principatum fortissimus, in principatu astutissimus, continua dissimulatione et imminentibus semper periculis factus hominum tristissimus. Ferale ejus dictum percrebuit:

Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί.
Me mortuo terra misceatur igni.

Beatumque appellabat Priamum, qui simul cum patria et regno perierit. Vell. Paterc. ii, 75. Tacit. Ann. i, 3. et vi, 51. Plin. xxviii, 2. Suidas, ΤΙΒΕΡΙΟΣ.

In nummis, TI. CAESAR AVGVSTVS DIVI AVG. F. IMP. COS. AVGVR. PONT. MAX. TR. POT. id est, ‘Tiberius Cæsar Augustus divi Augusti filius, imperator, consul, augur, pontifex maximus, tribunicia potestate.’

69. VIPSANIA AGRIPPINA, M. Vipsanii Agrippæ et Pomponiæ filia, neptis Cæcilii Attici, ad quem sunt scriptæ Ciceronis epistolæ; prima Tiberii imperatoris uxor, quam invitus gravidam dimisit A. U. C. 742. ut Juliæ, Augusti filiæ, nuberet. Tacit. Ann. i, 12. Suet. in Tiber. vii. Dio liv, p. 543. Post discidium Vipsania Agrippina nupsit Asinio Gallo, patri consulari, cujus stemma dedimus in not. et emend. ad Ann. iii, 75. Una omnium Agrippæ liberorum miti obitu excessit A. U. C. 773. Tacit. Ann. iii, 19.

70. DRUSUS CÆSAR, Tiberii imperatoris at Agrippinæ filius, natus A. U. C. 739. Juvenis impatiens æmuli, animo commotior et ad vinum ita pronus, ut non alio magis patrem suum Tiberium regenerasse diceretur. Illum jam ter consulem, et fortunæ capacem, veneno extinxit Sejanus A. U. C. 776. Dio liv, p. 543. Tacit. Ann. i, 55. iii, 56. iv, 3 et 8. Plin. xiv, 22.

In nummis, DRVSVS CAES. TI. AVG. F. DIVI AVG. N. PONT. COS. TR. P. id est, ‘Drusus Cæsar Tiberii Augusti filius, divi Augusti nepos, pontifex, consul, tribunicia potestate.’

71. LIVIA, dicta quoque LIVILLA, Neronis Claudii Drusi et Antoniæ minoris filia, Germanici et Claudii soror, primo Caio Cæsari, deinde Druso Cæsari nupta. Ambitione demens fœmina. A Sejano, municipali adultero, fœdatam, et in conjugii spem ac regni consortium erectam non puduit Drusi, mariti sui, necem machinari. Cognito

scelere, non modo in ipsam, sed in effigies quoque ac memoriam ejus atrociter sævitum est. Suet. in Claud. i. in Tiber. lxii. Tacit. Ann. iv, 3 et 40. vi, 2. Dio lviii, p. 628.

72. Tiberius, Drusi Cæsaris et Liviæ filius, Tiberii nepos, natus cum fratre gemello a. u. c. 772. Quod tanto gaudio avum Principem affecit, ut nulli ante Romanorum ejusdem fastigii viro geminam stirpem editam jactitaret. Caius Caligula illum imperio, deinde vita privavit a. u. c. 790. Tacit. Ann. ii, 84. Dio lix, p. 640 et 645.

73. N. filius Drusi Cæsaris et Liviæ, frater gemellus Tiberii: mortuus est quadrimus a. u. c. 776. Tacit. Ann. ii, 84. iv, 15. Ab erudito Harduino, Select. Oper. p. 693. appellatur drusus. Postea in suo exemplari, quod hic adservatur, emendavit, germanicus. Utrumque nomen divinavit.

74. Julia, Drusi Cæsaris et Liviæ filia; primo Neronis Cæsaris, deinde Rubellii Blandi uxor, dolo Messalinæ interfecta a. u. c. 796. Tacit. Ann. iii, 29. vi, 27. xix, 19 et 32. Dio lx, p 677. Illam Sejano desponsam fuisse ait Zonaras, p. 550.

Nero Cæsar, Germanici et Agrippinæ filius, Juliæ conjux. De illo infra n. 82.

75. Rubellius Blandus, avo, Tiburte, et equite Romano, genitus, alter Juliæ conjux, quam uxorem duxerat a. u. c. 786. Tacit. Ann. vi, 27. Dio lviii, p. 634.

76. Rubellius Plautus, Rubellii Blandi et Juliæ filius, Tiberii pronepos, ob vota populi, qui illum imperio destinabat, a Nerone interfectus a. u. c. 815. Tacit. Ann. xiii, 19. xiv, 22 et 58.

77. Antistia Pollutia, Lucii Antistii Veteris filia, Sextiæ neptis, uxor Rubellii Plauti. A Nerone cum patre ac matre interfecta a. u. c. 818. quod, dum viveret, Rubellium, conjugem suum, interfectum esse exprobrare videretur. Tacit. Ann. xiv, 58. xvi, 10 et 11.

Julia, Augusti et Scriboniæ filia, Tiberio imperatori nupta a. u. c. 742. Dio liv, p. 543. De illa dictum supra n. 46.

78. N. Tiberii imperatoris et Juliæ filius, natus Aquileiæ. Extinctus est adhuc infans circa a. u. c. 748. Suet. in Tiber. vii. Dio lv, p. 554.

79. Nero Claudius Drusus, Tiberii Claudii Neronis et Liviæ filius, Tiberii imperatoris frater, natus a. u. c. 716. Adolescens, teste Velleio Paterculo ii, 97. 'tot tantarumque virtutum, quot et quantas natura mortalis recipit, vel industria percipit.' Prætor, ædilis, consul, Germaniæ domitor, et Germanici cognomen posteris adeptus, obiit a. u. c. 745. Merito appellatus eximia Claudiæ familiæ gloria, et rarum patriæ ornamentum. Defunctum ita pro concione laudavit Augustus, 'ut Deos precatus sit, similes ei Cæsares suos facerent: sibique tam honestum quandoque exitum darent, quam illi dedissent.' Suet. in Claud. i, in Tiber. iv. Dio lv, p. 548. Valer. Max. iv, 3. n. 3.

In nummis, NERO CLAVDIVS DRVSVS GERMANICVS IMP. id est, 'imperator.'

Antonia minor, Octaviæ sororis Augusti et M. Antonii triumviri filia, Neronis Claudii Drusi conjux De hac spectatissima fœmina dictum supra n. 42.

80. NN. Neronis Claudii Drusi et Antoniæ minoris filii. Ante A. U. C. 745. mortui. Suet. in Claud. i.

81. GERMANICUS CÆSAR, Nerone Claudio Druso et Antonia minore genitus, optimorum parentum filius optimus, et populo Romano carissimus. Tiberius, jubente Augusto, illum adoptavit A. U. C. 757. factus Princeps, invidit; Livia Pisonis et Plancinæ veneno interemit A. U. C. 772. haud multum triginta annos egressum; juvenem civilis ingenii, voluptatis modicum, visu et auditu venerabilem, comem in socios, mansuetum in hostes, virtutibus Alexandro magno comparandum, nulla vitiorum societate superiorem. Ereptum et cum eo perditam omnem libertatis spem doluit Roma. Indoluere gentes exteræ; et æternum optimi Cæsaris manet desiderium. Tacit. Ann. i, 3. ii, 72 et 73. Dio lv, p. 557.

In nummis, dum vivebat, GERMANICVS CAESAR TI. AVG. F. DIVI AVG. N. COS. DES. id est, 'Germanicus Cæsar Tiberii Augusti filius, divi Augusti nepos, consul designatus.'

Post mortem, imperitante filio Caio Caligula, GERMANICVS CAES. P. CAES. AVG. GERM. id est, 'Germanicus Cæsar, pater Cæsaris Augusti Germanici.' In nummis Mitylenæorum, ΘΕΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ, 'divus Germanicus.'

AGRIPPINA, Vipsanii Agrippæ et Juliæ filia, uxor Germanici. Fœmina nobilitate et virtute princeps, de qua dictum supra n. 51.

82. NERO CÆSAR, Germanici et Agrippinæ filius, matri suæ percarus. Artibus Sejani, Drusique fratris sui scelere periit A. U. C. 784. Tacit. Ann. iv, 59 et 60. v, 3 et 4. Suet. in Tiber. liv. Dio lviii, p. 626.

In nummis cum fratre suo Druso conjunctus, NERO ET DRVSVS CAESARES.

JULIA, Drusi Cæsaris et Liviæ filia, Neroni Cæsari nupta A. U. C. 773. Tacit. Ann. iii, 29. De illa jam egimus supra n. 74.

83. DRUSUS CÆSAR, Germanici et Agrippinæ filius, Neronis Cæsaris frater; juvenis præferox, et fratris sui necis particeps. Custodia clausum A. U. C. 783. Tiberius illum fame enecuit A. U. C. 786. Tacit. Ann. iv, 60. vi, 23 et 24. Dio lviii, p. 623.

In nummis cum fratre suo Nerone conjunctus, NERO CAESAR DRVSVS CAESAR IIVIRI. id est, 'Duumviri.'

84. ÆMILIA LEPIDA, M. Lepidi filia, uxor Drusi Cæsaris, quem crebris criminibus insecuta est. Impunita, dum superfuit pater; post a delatoribus correpta, se ipsa interemit A. U. C. 789. Tacit. Ann. iv, 20. vi, 27 et 40.

85. CAIUS CÆSAR, Germanici et Agrippinæ filius, amabili pueritia et insigni festivitate, Augusto, vel post mortem, carissimus. Jam puerascens obiit. Suet. in Caio vii et viii.

86. CAIUS CÆSAR, dictus CALIGULA, IMPERATOR IV. Germanici et Agrippinæ filius, natus Antii pridie Kalendas Septembres, Germanico et Capitone Coss. A. U. C. 765. Gnarus simulationis, dum vixit Tiberius. Animos prodidit et efferavit Principatus. Nihil jam nisi portentosum cogitavit ac gessit: et cum Deus haberi vellet, fax generis humani evasit. Adeo sanguinis avidus, ut solitus esset dicere: 'Utinam populus Romanus unam cervicem haberet,' quam

præcideret! Immensas opes, totumque illud Tiberii vicies ac septies millies sestertium, Angl. 22,500,000*l.* non toto vertente anno, absumsit. Nec mirum in eo, qui uno die centies sestertio, Angl. 83,333*l.* 6*s.* 8*d.* cœnaret, et super alia muliebria socculos e margaritis indueret. Interemtus est nono Kalendas Februarii, A. U. C. 794. Princeps, 'quem videtur rerum natura edidisse, ut ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent.' Senec. consol. ad Helviam, ix. Suet. in Caio viii, xxxvii et lviii. Plin. vii, 8. xxxvii, 2. Tacit. Ann. vi, 20.

In nummis, C. CAESAR AVG. GERMANICVS TI. AVG. F. DIVI. AVG. N. in aliis, DIVI AVG. PRON. ΓΑΙΟC ΚΑΙCΑΡ ΘΕΟC ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ, id est, 'Caius Cæsar Augustus Germanicus, Tiberii Augusti filius, divi Augusti nepos, divi Augusti pronepos. Caius Cæsar, Deus, imperator.' Ut filius adoptivus Tiberii, erat Augusti nepos; ut filius, Germanici erat Augusti pronepos.

87. CLAUDIA, appellata a Suetonio JUNIA CLAUDILLA, M. Silani filia, nupta Caio Caligulæ A. U. C. 786. ex partu mortua. Tacit. Ann. vi, 20. Suet. in Caio xii.

88. LIVIA ORESTILLA, a Dione dicta CORNELIA ORESTINA, uxor Caii Caligulæ, qui illam, C. Calpurnio Pisoni nubentem, rapuit, et intra paucos dies repudiavit. Suet. in Caio xxv. Dio lix, p. 646.

89. LOLLIA PAULINA, avum habuit M. Lollium, Caii Cæsaris, Agrippa geniti, juventæ moderatorem, et regum muneribus in toto Oriente infamatum: uxor Caii Caligulæ, qui illam C. Memmio Regulo rapuit, et deinde repudiavit. Plinius testatur se eam vidisse, 'ne serio quidem, aut solemni cærimoniarum aliquo apparatu, sed mediocrium etiam sponsalium cœna smaragdis margaritisque opertam, alterno textu fulgentibus, toto capite crinibus, spira, auribus, collo, monilibus digitisque: quæ summa quadringenties HS. Angl. 333,333*l.* 6*s.* 8*d.* colligebat. Nec dona prodigi Principis fuerant, sed avitæ opes, provinciarum scilicet spoliis partæ.' Plin. ix, 35. sect. 57. Suet. in Caio xxv. Dio lix, p. 648.

90. MILONIA CÆSONIA, Vestiliæ filia, quam, ita gravidam, uxorem duxit Caligula A. U. C. 792. ut trigesimo post die partum ediderit. Conjugi pessimo uxor simillima et gratissima. Cum illo interfecta fuit A. U. C. 794. Suet. in Caio xxv et lix. Dio lix, p. 658 et 663. Plin. vii, 5.

91. JULIA DRUSILLA, Caii Caligulæ et Miloniæ filia, quam amens pater per omnia Dearum templa circumtulit, et Minervæ alendam instituendamque commendavit. In ipsa sua infantia, parentum sævitiæ proles haud degener. Cum iis periit, parieti illisa A. U. C. 794. Suet. in Caio xxv et lix. Dio lix, p. 663.

92. NN. Germanici et Agrippinæ duo filii, infantes mortui. Suet. in Caio vii et viii.

93. AGRIPPINA, Germanici et Agrippinæ filia, nata A. U. C. 769. ter nupta, primo Cn. Domitio A. U. C. 781. secundo Passieno Crispo; tertio Claudio imperatori A. U. C. 801. Fœmina literarum studiis nobilis, libidinibus infamis, dominationis cupiditate atrox. Infelix uteri, Neronem, generis humani hostem, genuit A. U. C. 790. Ab illo occisa A. U. C. 812. indigna quidem, sed merita, persolvit supplicia.

Tacit. Ann. ii, 54. iv, 53. v, 75. xii, 74. xiv, 8. Suet. in Caio vii. Dio lx, p. 686.

In nummis, AGRIPPINA. AGRIPPINA AVGVSTA.

CNEIUS DOMITIUS AHENOBARBUS, Antoniæ majoris et Lucii Domitii filius, conjux Agrippinæ. De hoc homine detestabili dictum est supra n. 34.

94. PASSIENUS CRISPUS, orator, bis consul, primo Domitiæ, deinde Agrippinæ conjux. Scitum ejus dictum percrebuit, Caio Cæsare, Caligula, 'neque meliorem unquam servum, neque deteriorem dominum fuisse.' In omnibus rebus, ac maxime in distinguendis et curandis vitiis subtilissimus, sæpe dicebat 'adulationi nos opponere, non claudere ostium.' Plin. xvi. 44. Sect. 91. Tacit. Ann. vi. 20. Senec. Quæst. natural. iv. Præf.

CLAUDIUS IMPERATOR, tertius Agrippinæ conjux. De hoc socordi Principe dicetur infra n. 100.

95. DRUSILLA, Germanici et Agrippinæ filia, nata A. U. C. 770. Primum Lucio Cassio Longino consulari nupta A. U. C. 786. deinde M. Lepido. Mortuam A. U. C. 791. Caius Caligula frater et adulter in Dearum numerum retulit, et 'Panthean' appellavit: Senatoremque Livium Geminium, qui, se eam in cœlum ascendentem vidisse, juraverat, decies sestertio, Angl. 8333*l*. 6*s*. 8*d*. muneravit. Tacit. Ann. vi, 15. Suet. in Caio vii et xxiv. Dio lix, p. 648 et 657.

In nummis, DRVSILLA. ΔΡΟΥCΙΛΛΑ CΕΒΑCΤΗ. id est, 'Drusilla Augusta.'

96. LUCIUS CASSIUS LONGINUS, Drusillæ conjux A. U. C. 776. consulatum gessit A. U. C. 783. et Drusum Cæsarem, Drusillæ fratrem accusavit. Suet. in Caio xxiv. Tacit. Ann. vi, 15. Dio lviii, p. 623.

MARCUS ÆMILIUS LEPIDUS, Lucii Æmilii et Juliæ filius, Drusillæ conjux. De hoc ambitioso ac scelerato juvene dictum est supra n. 54.

97. JULIA, Suetonio LIVILLA, Germanici et Agrippinæ filia, nata A. U. C. 771. ob libidines a Caio in insulas Pontias relegata A. U. C. 792. Illam postea odio, invidia, crimine incerto, nec ulla defensione data, primo in exilium egit, deinde occidit Messalina A. U. C. 796. Tacit. Ann. ii, 54. Suet. in Caio vii et xxiv. in Claud. xxix. Dio lix, p. 657. lx, p. 670 et 677.

In nummis, IVLIA.

98. QUINCTILIUS VARUS, Claudiæ Pulchræ, quæ erat Agrippinæ sobrina, filius, Juliæ conjux. Illum A. U. C. 788. corripuere delatores Domitius Afer et Dolabella. Senec. i. Controvers. 3. Tacit. Ann. iv, 52 et 66.

99. MARCUS VINICIUS, Juliæ nupsit A. U. C. 786. Bis consul, veneno Messalinæ interemtus est A. U. C. 799. Vinicio compendiariam et elegantissimam historiam, sed adulatoriis Tiberii ac Sejani laudibus falsam ac putidam dicavit Velleius Paterculus. Tacit. Ann. vi, 15. Dio lx, p. 683.

LIVIA, dicta quoque LIVILLA, Neronis Claudii Drusi et Antoniæ minoris filia, uxor Caii et Drusi Cæsarum. De hac ambitiosa fœmina dictum est supra n. 71.

Caius Cæsar Agrippæ et Juliæ filius, conjux Liviæ. Supra n. 48.

Drusus Cæsar, Tiberii imperatoris et Agrippinæ filius, Liviæ conjux. De hoc infelice Cæsare egimus supra n. 70.

100. Tiberius Claudius Drusus Germanicus, imperator v. Neronis Claudii Drusi et Antoniæ minoris filius, Germanici frater, Lugduni natus Kalendis Augusti, a. u. c. 744. Puer animo et corpore hebetato. Princeps a. u. c. 794. imperiis conjugum et libertorum patuit obnoxius. Veneno Agrippinæ occubuit inglorius tertium ante Idus Octobris a. u. c. 807. Post mortem relatus est inter Divos, et a Seneca acrius, quam philosophum decet, irrisus. In hac sua socordia, literarum et artium cultor, multa Latine et Græce haud ineleganter scripsit, varia opera publica magnifice perfecit. Suet. in Claud. ii, x, xli et xlii. Tacit. Ann. xii, 69. Senec. in Apocolocynt. Plin. xxxvi, 15. Sect. 24. n. 10 et 11.

In nummis, TI. CLAVD. CAES. AVG. GERM. IMP. COS. P. M. TR. P. CENSOR. id est, ‘ Tiberius Claudius Cæsar Augustus Germanicus, imperator, consul, pontifex maximus, tribunicia potestate, censor.’

Post mortem, DIVVS CLAVDIVS AVGVSTVS.

101. Plautia Urgulanilla, Auli Plautii, triumphalis viri, filia, Claudii imperatoris uxor. Ob libidinum probra et homicidii suspicionem repudiata. Suet. in Claud. xxvi. Dio lx, p. 685.

102. Drusus, Claudii imperatoris et Plautiæ Urgulanillæ filius, cui socer destinatus fuit Sejanus a. u. c. 773. At impubes Pompeiis obiit, pyro per lusum in sublime jacto, et hiatu oris excepto, strangulatus. Suet. in Claud. xxvii. Tacit. Ann. iii, 29.

103. Claudia, Plautiæ Urgulanillæ filia. Illam, ut liberto suo Botere conceptam, quamvis ante quintum mensem divortii natam, et ali cœptam, exponi tamen ad matris januam, et nudam abjici, Claudius jussit. Suet. in Claud. xxvii.

104. Ælia Petina, Q. Ælii Tuberonis, a. u. c. 743. consulis, filia, Claudii imperatoris uxor, ex levibus offensis repudiata. Suet. in Claud. xxvi. Tacit. Ann. xii, 1 et 2.

105. Antonia, Claudii imperatoris et Æliæ Petinæ filia, primo Cn. Pompeii, deinde Cornelii Syllæ uxor. Illam, interfecta Poppæa, nuptias suas recusantem, quasi novarum rerum molitricem Nero interemit. Suet. in Claud. xxvii. In Ner. xxxv. Tacit. Ann. xii, 68.

106. Cneius Pompeius Magnus, nobilissimus juvenis, Antoniæ conjux a. u. c. 794. ab imperatore Claudio occisus. Dio lx, p. 668. Suet. in Claud. xxvii et xxix. Zonaras, p. 563. Vide quoque Stemma Pisonis in Notis et Emendationibus ad Hist. i, 14.

107. Faustus Cornelius Sylla, nobilissimus juvenis, alter Antoniæ conjux. A Nerone in Galliam Narbonensem amotus; et Roma pervectis Massiliam percussoribus, interfectus a. u. c. 815. Suet. in Claud. xxvii. Tacit. Ann. xiii, 23. xiv, 57.

Valeria Messalina, Messalæ Barbati et Domitiæ Lepidæ filia- Claudii imperatoris uxor. De hoc libidinis portento diximus supra n. 26.

108. Britannicus, Claudii imperatoris et Messalinæ filius, supremus Claudiorum sanguis. Natus est pridie Idus Februarias, a. u. c. 794. Natalium jure, ipsa patris destinatione heres imperii, et illius

capax. At novercæ Agrippinæ artibus postpositus Neroni, qui illum veneno interemit A. U. C. 808. propinquo die, quo quartumdecimum ætatis annum explebat. Suet. in Claud. xxvii. Tacit. Ann. xii, 25. xiii, 15 et 16.

In nummis, BRITANNICVS CAESAR. AVG. F. PRIN. IVVENT. ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΒΡΕΤΑΝΝΙΚΟΣ ΚΑΙΣΑΡ. id est, 'Britannicus Cæsar, Augusti filius, princeps juventutis.' 'Claudius Britannicus Cæsar.'

OCTAVIA, Claudii imperatoris et Messalinæ filia, Britannici soror. De hac spectatissima fœmina dictum supra n. 36.

AGRIPPINA, Germanici et Agrippinæ filia, Neronis mater, Claudii uxor, de qua dictum supra n. 93. Nostra stemmatis Cæsarum explicatio in hac exitiabili domus Cæsarum peste merito desinit.

ANECDOTA DE TIBERIO.

TALEM sui memoriam reliquit Tiberius, ut omnes ejus tum corporis, tum animi dotes pernoscere, neque inutile, neque lectoribus ingratum duxerim. Quæ Cornelii Taciti et Suetonii scriptis innotuere, haud repetam. Verum anecdota, et aliis auctoribus per transennam dicta, seligam.

Ac primo quidem 'ferunt Tiberio Cæsari, nec alii genitorum mortalium fuisse naturam, ut expergefactus noctu paulisper haud alio modo, quam luce clara contueretur omnia, paulatim tenebris se obducentibus.' Plin. xi, 37. sect. 54. Id postea plurimorum exemplis firmatum est. Vide not. Reimari ad Dion. lvii, p. 603.

Inter cibos 'Cucumis mira voluptate (illi fuit) expetitus,' Plin. xix, 5. Cumque in explenda Principum gula summa semper fuerit industria, vasis ac specularibus cautum, ut 'fere toto anno Cucumis (illi) pararetur,' Columell. de Re Rustic. xi, 3.

'Laser' quoque 'nobilitavit,' illud 'flagitans omnibus annis e Germania,' Plin. xix, 5. sect. 28. Ceterum, ut mos est iis, qui vilioribus delectantur, sumtuosiores cibos respuebat. Missum sibi 'mullum ingentis formæ (quatuor pondo et ad selibram fuisse aiunt) in macellum deferri et venire jussit: Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius. Ultra spem illi conjectura processit: licitati sunt: vicit Octavius, et ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinque millibus HS. (Angl. 416*l.* 13*s.* 4*d.*) emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octavio fuit turpe. Num ille qui emerat, ut Tiberio mitteret, (quamquam illum quoque reprehenderim) admiratus est rem, qua putavit Cæsarem dignum.' Senec. Epist. xcv.

Quod vero singulare, pervicax ille animus superstitione laboravit. Cumque tonitrua præter modum expavesceret, 'tonante cœlo, coronari (lauro erat) solitus contra fulminum metus,' Plin. xv, 30. In capillo etiam tondendo, servavit interlunia,' Plin. xvi, 39. Et nescio qua sternutamentorum religione tractus, ut sternutans consalutaretur, vel in vehiculo exigebat, Plin. xxviii, 2. Quam fuerit astrologiæ deditus, omnibus compertum.

Superstitione incertum an religione ductus, forte grati animi causa, quod a Sejani facinore Judæi abhorruissent, sacra Judaica tanti fecit, ut nullus ferme esset ex ejus domo, cujus donaria non extarent in templo Hierosolymitano; in quo ipse mandavit quotidianas in perpetuum mactari victimas suis sumtibus, Deo votas altissimo. Quæ quidem sacra, Imperatoriæ venerationis monumentum, Caio Principe, adhuc peragebantur. *Οὕτως ὡσίωτο περὶ τὰ ἡμέτερα, ὥστε μονονοὺ πανοίκιος ἀναθημάτων πολυτελείαις τὸ ἱερὸν ἡμῶν ἐκόσμησε, προστάξας καὶ δι' αἰῶνος ἀνάγεσθαι θυσίας ἐντελεχεῖς ὁλοκαύτους καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐκ τῶν ἰδίων προσόδων, ἀπαρχὴν τῷ ὑψίστῳ θεῷ· αἳ καὶ μέχρι νῦν ἐπιτελοῦνται, καὶ εἰς ἅπαν ἐπιτελεσθήσονται, μήνυμα τρόπων ὄντως αὐτοκρατορικῶν.* Philo, Legat. ad Caium, p. 1014 et 1015.

In cogitando acerrimus, in consultando rarus extitit. Unde Augustus, Tiberium innuens, dixit Romanis se imperii heredem relicturum, qui numquam bis una de re consultaverit. *Ῥωμαίοις δὲ τῆς ἀρχῆς ἔλεγεν ἀπολείψειν διάδοχον, ὃς οὐδέποτε περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος δὶς ἐβουλεύσατο· Τιβέριον λέγων.* Plutarch. Apophthegm. Laconic. vol. ii, p. 207.

Ut cresceret reverentia, amicitias exuit. 'Inter initia (principatus) dicenti cuidam, Meministi: antequam plures notas familiaritatis veteris proferret, Non memini, inquit, quid fuerim. Aversabatur' enim 'omnium amicorum et æqualium notitiam, et illam solam præsentem fortunam suam aspici, illam solam cogitari ac narrari volebat: inquisitorem habebat, veterem amicum.' Senec. de Benefic. v, 25.

Ne qua re tanta majestas violaretur, quam sibi, eamdem suis imaginibus venerationem esse voluit. Testisque Philostratus, vel in ipsis remotissimis provinciis majorem fuisse Tiberii statuarum, quam Jovis Olympii metum ac religionem. *Οἱ καὶ τοῦ Διὸς τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ φοβερώτεροι τότε καὶ ἀσυλότεροι ἦσαν· Τιβερίου γε ὄντες (ἀνδριάντες).* Philostrat. Vit. Apollon. i, 15.

Quanto magis servituti imminens, tanto crebrior libertatis laudator, convitiorumque patientior, dicebat 'in civitate libera, linguas liberas esse, et mentes hominum' oportere. Joan. Saresberiensis in Policratic. iii, 14.

Legum duritiem, ut virtuti et utilitati publicæ consuleret, mollivit. Cumque more esset receptum, ut civica corona donaretur, 'qui civem servaverat, eodem tempore etiam hostem occiderat, neque locum in ea pugna reliquerat, consultus est Tiberius an civicam coronam capere posset, qui civem in prœlio servasset, et hostes ibidem duos occidisset, sed locum, in quo pugnabat, non retinuisset eoque loco hostes potiti essent; rescripsit eum quoque civica dignum videri, quod appareret tam iniquo loco civem ab eo servatum, ut etiam a fortiter pugnantibus retineri non quiverit.' Gellius, v, 6.

Liberalitatem, qua inter bonas malasque Principum dotes nullam ambiguam magis puto, eo temperamento flexit, ut cum exhaustas aliquot fortunas reparasset, idemque subsidium a nepote M. Allio prætorio efflagitaretur, 'edere illum sibi nomina creditorum jussit. Cum edita essent, scripsit, nepoti jussisse se pecuniam solvi.' Alios deinde plurimos privata hac contumelia haud deterritos (audax enim et inverecunda paupertas) 'jussit reddere in senatu æris alieni causas.' Sicque effrænam nepotum proterviam pudore paulυlum repressit.

Quis enim eam penitus coercuerit? Hac de re aliter sentit, rationesque beneficiorum, Principibus haud semper parabiles, laudat Seneca de Benefic. ii, 7 et 8. ingeniosior, quam prudentior philosophus.

Non siluerim percrebuisse, 'Tiberio Principe excogitatum vitri temperamentum, ut flexibile esset: et totam officinam artificis ejus abolitam, ne æris, argenti, auri metallis pretia detraherentur.' Verum ut recte observat Plinius xxxvi, 26. 'ea fama crebrior diu, quam certior fuit.' Architectum, hujusce artis repertorem, vas vitreum contusum, manibusque contritum, coram Principe, refecisse; ideoque capite damnatum narrat Dio lvii, p. 617. Fusius etiam Petronius in Satyric. li. Neuter tamen fidem fecit.

Certior et luctuosior, novus morbus, *Colum* dictus. 'Tiberii Cæsaris principatu irrepsit id malum. Nec quisquam id prior Imperatore ipso sensit, magna civitatis ambage, cum edicto ejus excusantis valetudinem, legeretur nomen incognitum.' Plin. xxvi, 1.

Nunc vero qui hæc, ceteraque sex prioribus annalium libris contenta, revolverit, animadvertet duos extitisse Principes, ingenio persimiles, arte dominandi celebratissimos, Tiberium et Ludovicum XI. Galliæ regem. Quorum, ut virtutes, sic vitia reputanti mihi sæpe in mentem venit utrum expers criminis esse valeret summa ars politica. Cumque mens exemplorum multitudine, rerum et sententiarum varietate fatisceret, tandem visum est artium omnium præstantissimam esse artem politicam: in privatis hominibus, quanta sit, mancam semper esse ac mutilam: summam reperiri non posse nisi in Principibus. Dominationem, exiguis finibus constrictam, summæ arti politicæ vix esse parem; vulgo per dolos, quandoque per crimina grassari: inde repetendum Machiavelli vitium, qui cum non videret, unde virtutes educaret, ad scelera deflexit: contra vero Tacitum, regnorum imperiorumque majestati assuetum, crimina odisse, et vel in recensendis Principum vitiis virtuti semper patrocinari. Nulla esse politicorum Principum vitia, quæ virtutibus pensari non valeant: secretum dissimulatione, dexteritatem fraude, vim violentia, virtutem scelere præstare. Itaque artis politicæ summam adsequi posse Principem valido corpore, mente acerrima, haud exigua dominatione dotatum, libidinum modicum, laboris patientem, futuri magis quam præsentis curiosum, iisque seculis constitutum, in quibus summæ virtuti locus. Nihil enim perfecti ab ætatibus barbaris expectaveris. Quinam vero ad artis politicæ fastigium, quo nihil Principibus gloriosum magis, nihil populis magis optandum, pervenerint, propiusve accesserint, lectorum judicio permiserim. Me hac de re pronuntiare foret invidiosum.

ANECDOTA

DE CAIO, CLAUDIO ET NERONE PRINCIPIBUS.

Cum multa ab optimis scriptoribus omittantur, quæ tamen scire interest, ut Principum ingenia, et temporum usus moresque innotescant,

Anecdota de Caio, Claudio et Nerone Principibus subjiciam, ne curiosus lector meam hac in re diligentiam desideret.

DE CAIO.

Caio Caligulæ non illiteratum fuit ingenium. De rhetorica Latine scripsit. Suidas verbo Γάϊος.

At luxu, quam literis, celebratior: immo luxus, qui Romanum imperium perdidit, auctor et princeps, 'centies sestertio, (Angl. 83,333*l*. 6*s*. 8*d*.) cœnavit uno die: et in hoc omnium adjutus ingenio, vix tamen invenit, quomodo trium provinciarum tributum una cœna fieret.' Senec. Consol. ad Helviam, ix.

Pomponius Secundus, vates, luxuriæ æmulus, cœnam fecit Principi, in qua singulæ unciæ vini constitere 960. nummis, Angl. 8*l*. Plin. xiv, 4.

Instituit Caius 'solia,' id est, balinea, 'unguento temperari;' ut balineis simul et odoribus recrearetur: nec 'Principale' diu fuit 'hoc bonum,' quod quidam 'ex servis Neronis' postea æmulatus est. Plin. xiii, 3. Suet. in Caio xxxvii.

Ad muliebria delapsus, 'socculos' induit 'e margaritis.' Plin. xxxvii, 2.

Inter hæc pudendæ mollitiei, rem magnificentia Imperii dignam ausus est. Tum enim 'abies admirationis præcipuæ visa est in navi, quæ ex Ægypto, Caii Principis jussu, obeliscum in Vaticano circo statutum quatuorque truncos lapides ejusdem ad sustinendum eum adduxit: qua nave nihil admirabilius visum in mari certum est. CXX. M. (id est, centum viginti millia,) modium lentis pro saburra, (Angl. ballast,) ei fuere. Longitudo spatium obtinuit magna ex parte Ostiensis portus latere lævo. Ibi namque demersa est a Claudio Principe, cum tribus molibus, turrium altitudine, in ea exædificatis obiter Puteolano pulvere, advectisque. Arboris ejus crassitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat,' Plin. xvi, 40. Hæc est Caii navis, qua nulla, teste Plinio, admirabilior in mari visa: major proinde undeciremi, Demetrii ad quam succisa est in Cypro cedrus 'centum triginta pedum, crassitudinis vero ad trium hominum complexum,' Plin. ibid.

Quod vero admirationem vincit, stat adhuc Romæ obeliscus ille ante ædem D. Petri, pondere librarum 963,537 et $\frac{1}{3}\frac{8}{8}$ antea stabat in Caii et Neronis circo, cujus triplici muro pars ecclesiæ D. Petri innititur. Inde anno 1586. eum transferri curavit Sixtus Quintus, pontifex maximus, ad Urbis splendorem et ornamentum pari cum Cæsaribus animo. In id opus, cum modicum adhuc esset argenti pretium, impendit 37,975. nummos Romanos, *scudi*, non numeratis amplissimis præmiis, quæ Dominico Fontanæ, architecto ducique operis, dono dedit. Hæcque impensa fuit tantum, ut obeliscus dejiceretur, e circo Vaticano ad aream ecclesiæ D. Petri duceretur, et extolleretur: totaque moles tot materiis, ferreis vinculis, funibus, ne læderetur, compacta est, ut, cum attolleretur, æstimata sit pondo 1,043,537. Quantæ ergo, Caio Principe, factæ sunt impensæ ut obeliscus ille ex Ægypto efferretur, Nilo navibus subveheretur, in ad-

mirabili Caii nave collocaretur, per mare deferretur, inde novis navibus Tiberi impositus Romam duceretur, rursus extraheretur; et, vel ad ripam circo Vaticano propiorem eductus, ad duplo longius spatium, quam quo Sixtus V. duxerat, traheretur, ac demum quatuor truncis lapidibus, pariter ex Ægypto advectis superimponeretur! Et cum hæc in uno obelisco miramur, quid si cogitemus fuisse Romæ sex magnos obeliscos, et parvos quadraginta duos, teste Victore, de Regionibus Urbis? Præter Dominicum Fontanam, qui egregium opus scripsit, *della Trasportatione dell' Obelisco Vaticano*, vide Bonanni, Numismata Summorum Pontificum templi Vaticani fabricam indicantia, cap. 33. et *Castelli e Ponti di Maestro Niccola Zabaglia, con la descrizione del trasporto dell' Obelisco Vaticano del Cavaliere Domenico Fontana.* In Roma. Pagliarini. 1743. Tab. 38 et 40 et seq.

Ut magis adhuc perspiciatur quanta fuerit Caii navis, observaverim minorem fuisse, magnam tamen, navem, qua Augustus obeliscum ante advexerat. De hac nave ita MS. Bibliothecæ Cæsareæ Vindobonensis, n. 648. in quo *Imperia Cæsarum* summatim continentur. 'Hoc Imperatore, (Augusto,) navis Alexandrina primum in portum Romanum introivit, nomine Acatus, (forte Achates,) quæ attulit frumenti modios CCCC. vectores MCC. piper, linteamen, carta, vitria et opoliscum, (corrige *cartam*, nempe factam ex papyro,) vitrea, et obeliscum, cum sua sibi base, qui est in circo maximo, altum pedes LXXXVII S.' Id est, cum semipede.

Caius, cum Augustum superasset, æmulatus est Syriæ et Ægypti reges, qui inopia abietis cedro ad classes ferebantur usi: 'fabricavit de cedris liburnicas, gemmatis puppibus, versicoloribus velis.' Suet. in Caio XXXVII.

Cleopatram quoque vicit, commentus 'portentosissima genera ciborum atque cœnarum, ut pretiosissimas margaritas aceto liquefactas sorberet: convivis ex auro panes et opsonia apponeret: aut frugi hominem esse oportere dictitans, aut Cæsarem.' Suet. ibid.

Res Caii narratas reperies supra in Suppl. Ann. Lib. vii et viii.

DE CLAUDIO.

CLAUDIUS haberetur virtutes inter et vitia ambiguus, ni Principatus eum hebetem prodidisset.

'Smaragdos induebat et Sardonychas,' Plin. xxxvii, 6. sect. 23. Quod non supra Imperatoris Romani fortunam. At Principis luxu pares superioresque liberti. Testatur Plinius xxxvi, 7. sect. 12. se vidisse amplas triginta columnas ex onyche in cœnatione, quam 'Callistus, Cæsaris Claudii libertorum potentia notus, sibi exædificaverat.'

Cum gemmæ promiscue haberentur, excogitata nova luxus inventa. *Multi nullas* admisere *gemmas, auroque ipso* signavere: 'id Claudii Principatu repertum,' Plin. xxxiii, 1. sect. 6.

Immo in vestes aurum transiit; visaque Agrippina, Claudii uxor, induta 'auro textili sine ulla materie,' Plin. xxxiii, 3. sect. 19.

In tanto auri usu, modestiæ fines non egredi visus est 'servus [Claudii,] Drusillanus, nomine Rotundus, dispensator Hispaniæ citerioris, cum quingenariam lancem, (a silver dish weighing 500*lbs.*) cui fa-

bricandæ officina prius exædificata fuerat: et comites ejus octo, DCCCL librarum, (eight other dishes for the same service weighing 850*lbs.*) quæso ut quam multi eas conservi ejus inferrent, aut quibus cœnantibus?' Plin. xxxiii, 2. sect. 52.

Nulla in re majora, quam in luxu, fastidia. Romanos gemmarum, auri, argenti tæduit: cœpere 'et lapidem, (marble,) pingere. Hoc Claudii Principis inventum: Neronis vero, maculas, quæ non essent, crustis inserendo, unitatem variare, ut ovatus esset Numidicus, ut purpura distingueretur Synnadicus, qualiter illos nasci optarent deliciæ.' Plin. xxxv, 1. Qua de re vide quoque Cl. de Caylus, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*, vol. xxix, p. 167. At, cum neque Plinius, neque Cl. de Caylus, neque eruditi Academici Herculanenses, *Pitture Antiche d'Ercolano*, vol. i, p. 1. Ægyptiam hujus inventi antiquitatem noverint, hic tradere juvat, quod artem illustret. Picti marmoris splendida multa monumenta manent Thebis, quæ antiquissimis temporibus, ante Persas Græcosque, et sub ipsis Pharaonibus, condita sunt. Ea inspexit P. Sicard annis 1718 et 1721. Egregii quidem ejus operis, eruditis viris valde desiderati, legi tantum MSS. schedas aliquot, ab interitu vindicatas, quas cum antiquitatis et artium amatoribus libenter communico. Et ne ex Latina interpretatione aliqua suboriatur in re technica obscuritas, ipsius auctoris verba referam. Multa tamen omittam, licet maximæ stupendæque magnificentiæ, quod nihil huc pertinent. At reliquias palatii regii, quæ superstites adhuc extant in ea parte Thebarum, quæ nunc dicitur *Carnac*, memorabo, ut pictum antiquitus ab Ægyptiis marmor pateat. Sic autem eas describit P. Sicard. Ac primo quidem generatim. 'Appartemens singuliers, qui se trouvent à l'Est des petites aiguilles. Cè sont quelques allées découvertes, ou chambres, dont le plafond est tombé. Elles sont revêtues de granit peint de vives couleurs, selon l'exigence des personnages, de leur corps, ou de leurs draperies.' Deinde particulatim. 'Entre les premieres salles et le grand sallon royal, il y a les petits appartemens du Roi, dont les murailles et le plancher, revêtus d'un granit très-fin, sont d'une beauté ravissante et très-singuliere. Car ce marbre est en pièces quarrées de la longueur des chambres (c'est-à-dire, six ou sept pas) et de trois pieds de largeur. Ses couleurs sont diverses, d'un cramoisi foncé, moucheté de noir et de blanc, ou d'un rouge clair mêlé de bleu et de vert. Le cramoisi fait tantôt les fonds, et alors les figures sculptées, qui représentent les Dieux et les Déesses, les Prêtres et les Prêtresses, les animaux sacrés, &c. sont vertes et bleuâtres; ou bien les figures taillées étant rouges, le relief de l'entre-deux est turquin, ou vert tigré. Toutes ces nuances de couleurs ne sont point naturelles, mais l'effet d'un art singulier et d'une peinture finement et ineffaçablement appliquée. Là il y a un petit cabinet, dont la porte et les murs sont de marbre noir. Plusieurs de ces merveilleux appartemens sont encore entiers. Au sortir du grand sallon, tirant à l'Est, sont deux statues gigantesques de marbre noir, dont l'une est sans tête et l'autre toute brisée. C'étoient peut-être les figures du Roi et de la Reine. A quelques pas de-là on trouve deux obélisques de granit rouge, qui se terminent en quarré. Sur ce quarré s'élevoient sans doute les

statues du Prince et de son épouse. Ces obélisques sont de six palmes de diamètre au bas, sur environ quarante de haut. Les deux faces, Est, Ouest, brillent de Hiéroglyphes creusés profondément, et d'une conservation qui les fait paroître neufs. Dix pas après ces deux petits obélisques et sur la même ligne sont deux autres obélisques de marbre granit, d'une beauté, d'une profondeur, et d'une conservation de traits admirables, de cent-vingt palmes environ de haut, et dix d'épaisseur au bas, parfaitement égaux pour la mesure et toutes les proportions aux deux aiguilles du palais d'Osymanduas à Luxor. La seule différence qu'il y ait, c'est que les deux obélisques, dont nous parlons, n'ont qu'une ligne de sculpture Hiéroglyphique depuis le pied jusqu'à un tiers de leur fust, et les deux tiers suivans pleins. A vingt pas de ceux-ci, dans un terrein plus bas, on trouve deux autres obélisques moins élévés, mais semblables pour la matiere, la forme, et les ornemens. A côté de ces derniers obélisques sont des chambres à personnages, gravés dans le granit peint de différentes couleurs, comme dans les petits appartemens du Roi.'

Pullulantia inter opes crimina coercere voluit Claudius. At male consultus ea monstravit potius, quam emendavit. Inde Neronem alloquens Seneca, de Clementia, i, 23. 'Pater tuus plures intra quinquennium culleo insuit, quam omnibus seculis insutos accepimus.' Quod egregie illustrat MS. Bibliothecæ Cæsareæ Vindobonensis, jam supra laudatus: 'Hoc Imperatore, (Claudio,) primum venenarii et malefici comprehensi sunt; homines 45. mulieres 85. ad supplicium ducti sunt.'

Leges tamen aliquot, utilitate et humanitate commendandæ, hoc Principatu latæ. Scilicet ut coerceretur libertorum perfidia; et reverentia erga patronos, Tiberii Caiique suspicionibus crudelitateve infracta, restitueretur, 'Divus Claudius libertum, qui probatus fuerit patrono delatores summisisse, qui de statu ejus facerent ei quæstionem, servum patroni esse jussit eum libertum,' Digest. Libr. xxxvii. Tit. 14. de Jure patronatus. Leg. 5. ex Marciano.

Pariter dominorum duritiam punivit. Nam 'servo, quem pro derelicto dominus ob gravem infirmitatem habuit, ex edicto Divi Claudii competit libertas,' Digest. Libr. xl. Tit. 8. Qui sine manumissione ad libertatem pervenirent. Leg. 2. ex Modestino.

Subvenit matribus; et ad solatium liberorum amissorum matri legitimam eorum detulit hereditatem, Justinian. Institut. Libr. iii. de Senatusconsulto Tertulliano.

Consuluit et miseris naufragio perculsis. 'Senatusconsultum Claudianis temporibus factum est, ut si quis ex naufragio clavos, vel unum ex his, abstulerit, omnium rerum nomine teneatur. Item alio senatusconsulto cavetur, eos, quorum fraude aut consilio naufragi suppressi per vim fuissent, ne navi, vel iis periclitantibus opitulentur, legis Corneliæ, quæ de Sicariis lata est, pœnis adficiendos: eos autem, qui quid ex miserrima naufragiorum fortuna rapuissent, lucrative fuissent dolo malo, in quantum edicto prætoris actio daretur, tantum et fisco dare debere,' Digest. Libr. xlvii. Tit. 9. De incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata. Leg. 3. ex Ulpiano.

Cavit quoque ne levi de causa status defunctorum inquietaretur. 'Divus Claudius Claudiano rescripsit, si per quæstionem nummariam præjudicium statui defuncti videbitur fieri, cessare quæstionem,' Digest. Libr. xl. Tit. 15. Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur. Leg. 4. ex Callistrato.

Repressa, invalescens in dies, testamentorum captatio. 'Divus Claudius edicto præcepit adjiciendum legi Corneliæ (de falsis,) ut, si quis cum alterius testamentum, vel codicillos, scriberet, legatum sibi sua manu scripserit, perinde teneatur, ac si commisisset in legem Corneliam, et ne vel iis venia detur, qui se ignorasse edicti severitatem prætendant. Scribere autem sibi legatum videri, non solum eum, qui manu sua id fecit, sed etiam qui per servum suum, vel filium, quem in potestatem habet, dictante testatore, legato honoratur.' Digest. Libr. xlviii. Tit. 10. de Lege Cornelia de falsis, et de senatusconsulto Liboniano. Leg. 15. ex Callistrato.

'Maximum (Nili) incrementum ad hoc ævi fuit cubitorum decem et octo, Claudio Principe,' Plin. v, 9. sect. 10.

'Procerissimum hominum ætas nostra, Divo Claudio Principe, Gabbaram nomine, ex Arabia advectum, IX. pedum et totidem unciarum vidit.' Plin. vii, 16. Mensura autem Anglica, 9 *feet*, 9 *inches*.

Legi literas MSS. P. Ducros, S. J. in India Missionarii, scriptas die 27. Decembris, anno 1727. quæ nuntiarent repertum fuisse prope insulam *Ceylon* nummum Claudii, Imperatoris; alium recens inventum in regno *Mayssur*, qui Trajani esse videretur: alios memorari nondum satis perspectos. Hi nummi, non dominationis Romanæ, sed commerciorum, testes.

Eruditi Herculanenses Academici, *Antichità di Ercolano*, vol. vi, p. 309. publicavere egregiam Claudii Imperatoris statuam æream, altam palmos 9. et uncias 3. Mensura Anglica, 4 *feet*, 5 *inches*, inventam Retinæ, nunc *Resina*. Imperator nudus hastæ innititur. Basi Inscriptum:

TI. CLAVDIO. DRVSI. F.
CAISARI. AVGVSTO
GERMANICO
PONTIF. MAX. TR. *pot*. VIII
imP. XVI. COS. IIII
PatRI. PATRI*æ* *ceNSori*
EX TESTAME*n*. MESSI. L. F. *Mn*. SENECAE
MILIT. COHOR. XIII. *ur*BANAE. ET
DEDICATI*o*NI. EIVS. LEGAVIT. MVNICIPIB.
SINGVLIS. HS. IIII. N.

Fuit ille Messius Seneca, Lucii filius, ex tribu, ut videtur, Menenia. Ex testamento legavit dedicationi ejus statuæ municipibus singulis sestertios quaternos. Miror eruditos Academicos æstimasse quaternos illos sestertios uno, ut loquuntur, Carlino, id est, Angl. 4*d*. $\frac{1}{6}$. Quatuor sestertii æstimandi sunt, Angl. 8*d*. ac proinde uno ferme Tarino Neapolitano. Præcavebunt sane eruditi Academici ne egregium ac præstantissimum suum opus, quod in sequentibus vo-

luminibus frequentem nummorum Romanorum mentionem habebit, æstimatione, quæ semisse fere minor est, labefactetur.

Initia rerum Claudii Principis narrata vide supra vol. IV. in Suppl. Ann. Libr. ix et x.

DE NERONE.

NERONEM, ad Romani imperii ruinam genitum, ægre parturire visa est natura. 'In pedes procedere nascentem, contra naturam est . . . Neronem, paulo ante Principem, et toto principatu suo hostem generis humani, pedibus genitum parens ejus scribit Agrippina,' Plin. vii, 8.

Initiis tamen principatus emicuere quidam virtutum igniculi, quibus adulatur Seneca, Natural. Quæst. vi, 8. 'Centuriones duos, quos Nero Cæsar, ut aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad investigandum caput Nili miserat, audivi narrantes, longum illos iter peregisse, cum a rege Æthiopiæ instructi auxilio, commendatique proximis regibus penetrassent. Ad ulteriora quidem, aiebant, pervenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ noverant, nec sperare quisquam potest, ita implicitæ aquis herbæ sunt, et aquæ nec pediti eluctabiles, nec navigio, quod, nisi parvum et unius capax, limosa et obsita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat.' Verum centuriones, a Nerone missi, ut et priore seculo Lusitani Missionarii Societatis Jesu, Astapi, nunc *Abawi*, fontes pro Nili fontibus perperam accepere. Vere Lucanus, x, 268. 'Quæ tibi noscendi Nilum, Romane, cupido, Et Phariis, Persisque fuit, Macedumque tyrannis; Nullaque non ætas voluit conferre futuris Notitiam, sed vincit adhuc natura latendi.' Vide et Cl. Danville, *Dissertation sur les sources du Nil; Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*, vol. xxvi, p. 46.

Salubritatis incertum, an voluptatis, tunc inventum, aquam decoquere, et nivibus refrigerare. Plin. xxxi, 3. 'Neronis Principis inventum est, decoquere aquam, vitroque demissam in nives refrigerare. Ita voluptas frigoris contingit sine vitiis nivis. Omnem utique decoctam utiliorem esse convenit: item calefactam magis refrigerari.'

A studiis non illiberalibus ad malas canendi artes deflexit Nero, curaque fuit Imperatoris Romani porro sectivo, plumbi lamina, ceterisque id genus inventis, vocem alere. Plin. xix, 6. sect. 33. et xxxiv, 18.

Crevit infamia; nec pudor fuit canere, aurigare publice. Undequaque et quoquomodo paratæ sunt opes, ut dignum Principe spectaculum instrueretur. Vir consularis, cum maximus esset luxus murrhinorum vasorum, *brittle vases made of a precious stone from the East*, murrhinum unum 'LXX. talentis,' Angl. 15,750*l.* emerat, 'capaci plane ad sextarios tres calice. Idem in reliquis generis ejus, quantum voraverit licet existimare ex multitudine, quæ tanta fuit, ut ea auferente liberis ejus Nerone Domitio, theatrum peculiare trans Tiberim hortis exposita occuparent,' Plin. xxxvii, 2.

Alias 'Visum est Neronis Principis spectaculis arenam circi chry-

socolla sterni, cum ipse concolori panno aurigaturus esset,' Plinius xxxiii, 5.

In hos usus vocatum quoque succinum; quantoque sumtu! 'Sexcentis fere M. pass. a Carnunto Pannoniæ, (extant Carnunti rudera inter Hainbourg et Petronell,) abest littus id Germaniæ, ex quo invehitur (succinum) præcognitum nuper. Vidit enim eques Romanus, missus ad id comparandum a Juliano curante gladiatorium munus Neronis Principis, qui hæc commercia et littora peragravit, tanta copia invecta, ut retia arcendis feris podium protegentia succino nodarentur: arma vero, et libitina, totusque unius diei apparatus esset e succino. Maximum pondus is glebæ attulit XIII. librarum,' Plin. xxxvii, 3.

Cum multum temporis in spectandis gladiatorum ludis insumeret Nero, ne oculi lassitudine fatiscerent, eos viridi lenitate smaragdi recreabat. 'Quorum' enim smaragdorum 'corpus extensum est, eadem, qua specula, ratione supini imagines reddunt. Nero Princeps gladiatorum pugnas spectabat smaragdo,' Plin. xxxvii, 5.

In tanto Principis luxu, haud miror eum 'sceptra et personas histrionum et cubilia amatoria, unionibus' construxisse, Plin. xxxvii, 2.

His profecere, aut potius adulteratæ sunt artes. Tum enim cœpit pictura in linteo, cum antea ligna tantum tabulæve pingerentur: at statim fœdata picturæ nobilitas. 'Nostræ ætatis insaniam ex pictura non omittam. Nero Princeps jusserat colosseum se pingi CXX. pedum in linteo, incognitum ad hoc tempus. Ea pictura, cum peracta esset in Maianis hortis, accensa fulmine cum optima hortorum parte conflagravit. Libertus ejus cum daret Antii munus gladiatorum, publicas porticus investivit pictura, ut constat, gladiatorum ministrorumque omnium veris imaginibus redditis,' Plin. xxxv, 7.

Tum quoque, 'Nerone Principe, in Cappadocia repertus est lapis duritia marmoris, candidus atque translucens, etiam qua parte fulvæ inciderant venæ, ex argumento Phengites appellatus. Hoc construxerat ædem Fortunæ, quam Sejam appellant, a Servio rege sacratam, aurea domo complexus. Quare etiam foribus opertis interdiu claritas ibi diurna erat, alio quam specularium modo, tanquam inclusa luce, non transmissa,' Plin. xxxvi, 22. sect. 46.

'Reperta' quoque, Neronis Principatu, 'vitri ars, quæ modicos calices duos, quos appellant pterotos, H-S. sex millibus, (Angl. 50*l.*) venderet,' Plin. xxxvi, 26. Vitrum illud, diversum fuit a communi vitro, jam pridem noto: perfectius nempe, et candidius, quod crystallum imitaretur. Mansit tamen crystallo fama, ac pretium. Unde Plinius, xxxvii, 2. 'Nero, amissarum rerum nuncio accepto, duos calices crystallinos in suprema ira fregit. Hæc fuit ratio seculum suum punientis, ne quis alius ex his biberet. Fragmenta sarciri nullo modo queunt. Mire ad similitudinem accessere vitrea, sed prodigii modo, ut suum pretium auxerint crystalli, non diminuerint.' Hi sunt duo scyphi, de quibus Suetonius in Ner. xlvii. 'Nuntiata ceterorum exercituum defectione, literas prandenti sibi redditas concerpsit, mensam subvertit, duos scyphos, gratissimi usus, quos Homericos a cælatura carminum Homeri vocabat, solo illisit.'

Demum 'nuper in Dalmatia, Principatu Neronis,' inventum in

summa tellure aurum, 'singulis diebus etiam quinquagenas libras fundens.' Plin. xxxiii, 4.

Dum recens inventa celebrabantur, artes obliterabantur vetere fama nobiles, ut fieri adsolet, cum portentosa sectantur Principes. 'Omnem amplitudinem statuarum vicit ætate nostra Zenodorus, Mercurio facto in civitate Galliæ Arvernis, Auvergne, per annos decem, HS. $\overline{\text{CCCC}}$, (Angl. 333,333*l.* 6*s.* 8*d.*) manipretio. Postquam satis ibi artem approbaverat, Romam accitus est a Nerone, ubi destinatum illius Principis simulacrum, colossum fecit, cx. pedum longitudine... Mirabamur in officina non modo ex argilla similitudinem insignem, verum et ex parvis admodum surculis, quod primum operis instar fuit. Ea statua indicavit interisse fundendi æris scientiam, cum et Nero largiri aurum argentumque paratus esset, et Zenodorus scientia fingendi cælandique nulli veterum postponeretur....Quantoque major in Zenodoro præstantia fuit, tanto magis deprehendi æris obliteratio potest,' Plin. xxxiv, 7.

Nec mirum fundendi æris scientiam periisse, cum ærea perfectissimæ artis monumenta Princeps auro deturparet. 'Fecit (Lysippus) Alexandrum Magnum multis operibus, a pueritia ejus orsus. Quam statuam inaurari jussit Nero Princeps, delectatus admodum illa. Dein cum pretio perisset gratia artis, detractum est aurum: pretiosiorque talis existimatur, etiam cicatricibus operis atque concisuris, in quibus aurum hæserat, remanentibus.' Plin. xxxiv, 8. sect. 19. n. 6.

Hoc insano luxu, indignus qui divinæ artis miracula possideret, eorum tamen desiderio flagravit, et præter Olympicas statuas, quingentas æreas, tum Deum, tum hominum, imagines Delphis subripuit. Pausan. v, 446. et x, 813.

Cetera Neronis luxus non persequar, ne infinitus sim. Dixerim tantum 'tricliniaria Babylonia,' (the coverings of the eating couches,) 'quadragies sestertio,' Angl. 33,333*l.* 6*s.* 8*d.* ei stetisse, Plin. viii, 48. Eum trecentis talentis, Angl. 67,500*l.* 'Capidem unam (murrhinam) paravisse. Memoranda res tanti Imperatorem patremque patriæ bibisse!' Plin. xxxvii, 2.

Principis vitia in publicos mores transiere; pervulgataque unguentorum insania. 'Vidimus etiam vestigia pedum tingi: quod M. Othonem monstrasse Neroni Principi ferebant. Quæso ut qualiter sentiretur, juvaretque, ab ea parte corporis.' Plin. xiii, 3.

In hac fortunæ satietate, unica cura excogitare nova luxus genera. Fastiditis ergo in supellectile ligno et ebore, quæsita et adulterata testudo. 'Placuit deinde materiam et in mari quæri. Testudo in hoc secta. Nuperque portentosis ingeniis Principatu Neronis inventum, ut pigmentis perderet se, plurisque veniret imitata lignum.... Modo luxuria non fuerat contenta ligno: jam lignum enim e testudine facit.' Plin. xvi, 43.

Hæc fatali quadam necessitate gliscebant, cum Neronis servitia, opibus superba, opulentos quosque ad luxus æmulationem adigerent. 'Bina' olim 'jugera populo Romano satis erant; nullique majorem modum attribuit (Romulus): quo servos paulo ante Principis Neronis contemtis hujus spatii viridariis, piscinas juvat habere majores.' Plin. xviii, 2.

Quantæ autem forent servorum illorum opes monstrabit pretium hominis in servitio geniti. ‘Armeniaci belli, paulo ante propter Tiridatem gesti, dispensatorum Nero HS. $\overline{\text{CXXX}}$. (Angl. 108,333*l.* 6*s.* 8*d.*) manumisit.’ Vere Plinius, ‘hoc pretium belli, non hominis fuit.’ Plin. vii, 39.

Tantas inter opes, immensa fuit possidendi cupido: cui favebant Principes, ut unico crimine, vero fictove, plura raperent. ‘Latifundia perdidere Italiam; jam et provincias. Sex domi semissem Africæ possidebant, cum interfecit eos Nero Princeps.’ Plin. xviii, 6. Hæc tamen ne de tota Africa accipias, sed de Africa, provincia Romana, seu Zeugitana, nunc *Tunis and part of Tripoli.*

Quanta autem foret Africæ fœcunditas novo experimento compertum. ‘E modio (tritici), si sit aptum solum, quale est in Byzacio Africæ campo, centeni quinquageni modii’ redduntur .... ‘Misit Neroni (procurator ejus) CCCLX. stipulas ex uno grano.’ Plin. xviii, 10.

Extremo Neronis principatu, commercia Indica novum annonæ genus Italiæ attulere. Teste enim Plinio xviii, 7. num. 3. ‘Milium intra hos decem annos ex India in Italiam invectum est, nigrum colore, amplum grano, arundineum culmo. Adolescit ad pedes altitudine septem, prægrandibus culmis: lobas vocant: omnium frugum fertilissimum. Ex uno grano terni sextarii gignuntur.’ Milium illud nunc dicimus *Indian corn*, or *maize*. Recte observavit P. Lafiteau, *Mœurs des Sauvages Amériquains, comparées avec les mœurs des premiers temps.* Vol. ii, p. 71.

At cum ita vigerent libidines, modica fuit legum cura. ‘Factum’ tamen ‘est senatusconsultum, temporibus Neronis, octavo Calendas Septembres, Annæo Seneca et Trebellio Maximo consulibus,’ suffectis, ut vulgo fertur, A. U. C. DCCCXIV. J. C. 61. ‘cujus verba hæc sunt. Cum esset æquissimum in omnibus fideicommissariis hereditatibus, si qua de his bonis judicia penderent, ex his eos subire, in quos jus fructusque transferetur, potius quam cuique periculosam esse fidem suam: placet ut actiones, quæ in heredem heredibusque dari solent, eas neque in eos, neque his dari, qui fidei suæ commissum, sicut rogati essent, restituissent: sed his, et in eos, quibus ex testamento fideicommissum restitutum fuisset: quo magis in reliquum confirmentur supremæ defunctorum voluntates.’ Digest. Libr. xxxvi. Tit. i. ad Senatusconsultum Trebellianum. Leg. i. ex Ulpiano.

Literæ, quæ a seculo corrumpuntur magis, quam seculum corrumpunt, communi peste fuere afflatæ. Eloquentia verbosa fuit et quæstuosa: Philosophia arguta magis, quam virilis: Poesis turgida potius, quam vivida: Tragœdiæ exigua laus, cum ætas nec virtutes ferret, nec punita vellet crimina: Comœdia nulla fuit, quæ semper esse desinit, cum validiora sunt vitia, quam ut, aut exprobrentur, aut emendentur. Viguit quidem Musice, sed effœminata, et impudicis modis fracta: placuit Pictura compendiaria ac monstrosa, quam dicimus Anglice, *the grotesque.*

Publica quoque placita sectata est Medicina, quæ sese hominum ingeniis æque, ac morbis, attemperat. Cum vana cuncta essent, et venalia, ‘Q. Stertinius imputavit Principibus, quod H-S. quingenis annuis, (Angl. 20*l.* 16*s.* 8*d.*) contentus esset: sexcena enim, (Angl.

25*l.*) sibi quæstu Urbis fuisse, numeratis domibus, ostendebat. Par et fratri ejus merces a Claudio Cæsare infusa est: censusque, quanquam exhausti, operibus Neapoli exornata, heredi H-S. $\overline{\text{CCC}}$. (Angl. 250,000*l.*) reliquere, quantum ad eam ætatem Arruntius solus. Exortus deinde est Vectius Valens, adulterio Messalinæ Claudii Cæsaris nobilitatus, pariterque eloquentiæ assectator. Is eam potentiam nactus, novam instituit sectam. Eadem ætas Neronis Principatu ad Thessalum transilivit, delentem cuncta majorum placita, et rabie quadam in omnis ævi medicos perorantem: quali prudentia ingenioque, æstimari vel uno argumento abunde potest, cum monumento suo (quod est Appia via) iatronicen,' (id est, medicorum victorem), 'se inscripserit. Nullius histrionum equarumque trigarii comitatior egressus in publico erat: cum Crinas, Massiliensis, (Marseilles,) arte geminata, ut cautior religiosiorque, ad siderum motus ex ephemeride Mathematica cibos dando, horasque observando, auctoritate eum præcessit. Nuperque centies H-S. (Angl. 83,333*l.* 6*s.* 8*d.*) reliquit, muris patriæ, mœnibusque aliis pæne non minori summa exstructis. Hi regebant fata, cum repente civitatem Charmis ex eadem Massilia invasit, damnatis non solum prioribus medicis, verum et balineis: frigidaque etiam hibernis algoribus lavari persuasit. Mersit ægros in lacus. Videbamus senes consulares usque in ostentationem rigentes. Qua de re extat etiam Annæi Senecæ adstipulatio. Nec dubium est omnes istos, famam novitate aliqua aucupantes, anima statim nostra negotiari.' Plin. xxix, 1. sect. 5.

Thespesius quidam commentus est vidisse se in inferis animam Neronis, tot flagitiorum pœnas luentem, miris et horrendis vexatam tormentis, aureisque clavis confixam. Qui fabulam legere voluerit, adeat Plutarchum, Vol. ii. 'De his qui sero a numine puniuntur.' p. 567.

Nos veriora utilioraque sectamur, tantæ tamque effrenæ libidinis causam repetituri: quam indicasse videtur Plutarchus, plerumque consultissimus ac sapientissimus. Vera tot malorum causa adulatio. *Τί δὲ Νέρωνι τραγικὴν ἐπήξατο σκηνὴν, καὶ προσωπεῖα καὶ κοθορνοὺς περιέθηκεν; οὐχ ὁ κολακευόντων ἔπαινος; οἱ δὲ πολλοὶ τῶν βασιλέων, οὐκ Ἀπόλλωνες μὲν, ἂν μινυρίσωσι, Διόνυσοι δὲ, ἂν μεθυσθῶσιν, Ἡρακλεῖς δὲ, ἐὰν παλαίσωσι, προσαγορευόμενοι, καὶ χαίροντες, εἰς ἅπασαν αἰσχύνην ὑπὸ τῆς κολακείας ἐξάγονται*; 'Quid Neroni scenam erexit tragicam, larvasque et cothurnos induit, quam adulantium laudes? Annon plerique reges, dum cantillarent, Apollines; dum ebrii essent, Bacchi; dum palæstram exercerent, Hercules salutati: iisque gaudentes nominibus, assentatione ad extremam sunt adacti turpitudinem?' Plutarch. Vol. ii. 'De adulatoris et amici discrimine,' p. 56.

ANECDOTA

DE PRINCIPIBUS GALBA, OTHONE ET VITELLIO.

Breve ac ferale fuit horum Principum imperium, civium cædibus cruentatum. Inde Julianus, Imperator, *in Cæsaribus*, eos dixit feras

fuisse, quæ ne suo quidem generi parcerent. *Φείδεται γὰρ οὐδὲ τῶν ἀναγκαιοτέρων ταῦτα τὰ θηρία.*

Ob subitariam fluxamque eorum auctoritatem, monogrammata tum Galbæ, tum Othonis nonnullis Tiberii Neronisque nummis impressa reperiuntur. Quod sane factum, ut citius ac sine dispendio pararetur eorum moneta. Tales nummos vide apud Cl. Pellerin, *Mélange de Médailles*, vol ii, p. 37.

Haud inglorius tamen fuisset, si longior, Galbæ principatus. Multa sapienter fortiterque jam providerat. Vectigalia quoque imminuit. Remissam quadragesimam testantur ejus nummi ex ære magno et mediocri. SER. GALBA IMP. AVG. Laureatum Galbæ caput. In aversa parte: QVADRAGENS. REMISSAE. SC. Arcus triumphalis, cui equites impositi. Nummi alii habent: XXXX. REMISSAE. SC. Eodem plane sensu. De quadragesimæ abolitione vide dicta supra Annal. xiii, 51.

Ob eas egregii principatus spes, et positum a Galba SIGNVM LIBERTATIS RESTITVTAE, nummos Galbæ restituere optimi Principes Vespasianus, Nerva, et Trajanus. Vide Cl. le Beau, *Mémoires de l'Acad. Roy. Inscr.* Vol. xxiv, p. 181 et seq.

Percelebris fuit et multorum eruditorum virorum conjectationibus jactatus Galbæ argenteus nummus, quem ita exhibebant: GALBA IMPERATOR. Caput Galbæ laureatum. In postica parte, REST. NVM. Caput muliebre monili ornatum. Alii interpretabantur, RESTITVTO NVMMO: alii, RESTITVTO NVMINE: alii, RESTITVTA NUMIDIA: alii, RESTITVTA NVMANTIA. Hæc omnia vana esse docuit Cl. Barthelemy. Seguinianus ille nummus, qui nunc in Gaza Regia adservatur, non habet REST. NVM. sed RESTITVTA: nec integer est, et in parte, quæ extat, affrictu detritus; unde literæ TVTA corruptæ sunt in NVM. At nummum plane similem, sed integrum, habet Cl. D'Enery, in quo manifeste scriptu, LIBERTAS · RESTITVTA. Vide Cl. Barthelemy, *Mémoires de l'Acad. Roy. Inscr.* vol. xxvi, p. 547 et seq.

Tabulas honestæ missionis a Galba datas memoravi supra vol. ii, p. 455. in not. et emend. ad Annal. xiv, 27.

De Othone, luxurioso Principe, pauca dixero. Satis sit monuisse eum fuisse ipsi Neroni libidinis ac luxus magistrum; et, cum omnia luxus genera anteoccupata reperisset, eo usque descendisse, ut unguentis vestigia pedum tingere monstraret. Quod jam monuimus inter *Anecdota* de Nerone.

Ineunte hoc seculo, reperta in agro Brixelliano, *Brescello*, magna vis aureorum nummorum, qui ibi defossi fuisse creduntur, versa in exitium Othonis fortuna. Vide Cl. Muratori, *Annali d'Italia,* vol. i, Anno lxix.

Inter hos bellorum motus, novo cibo aucta est mensa Romana, teste Plinio, x, 49. 'Venere in Italiam Bebriacensibus bellis civilibus trans Padum et novæ aves (ita enim adhuc vocantur) turdorum specie, paulum infra columbas magnitudine, sapore gratæ.' Nova illa avis appellatur *Starna*, id est, externa; et perdicis species est, quam perdicem cineream, *a grey partridge*, dicimus. Vide eruditum Manelphum, Mensa Romana, c. 24. p. 84.

At quantulum hoc ad ventrem gulamque Vitellii! de quibus cum

dictum sit satis supra in notis et emendationibus ad Hist. II. 52 nihil superest dicendum de Principe, qui semper vixit inter patinarum paludes; et unde sub mortem, cum vera sunt nomina, dictus est *Patinarius*. Suet. in Vitell. xvii.

DE VESPASIANO, TITO, ET DOMITIANO.

Ubi primum Vespasianus pacem imperio attulit, id enixe curavit, quod Romanis semper gratissimum fuit, ut Roma magnificis operibus attolleretur. Præter Jovis ut Capitolini Pacisque templa, amphitheatrum exstruxit tam magnifice tantisque impensis, ut Cl. Barthelemy, peritissimus antiquitatis æstimator, cum stupendas, quæ adhuc supersunt, partes inviseret, solius fabricæ pretium, æstimatione per cubicos materiæ pedes facta, repererit esse Angl. 708,333*l.* 6*s.* 8*d.* *Mémoires de l'Acad. Roy. Inscr.* vol. xxviii, p. 583. Quid, si nunc cogitemus tantæ molis fundamenta, interiorem ambitum, cunctaque ornamenta ipsamque inferiorem amphitheatri partem, viginti duorum palmorum altitudine, sub ruderibus aggestisque terris latitantem? Manifestum sane erit Theodoricum regem merito scripsisse, Vespasianum, 'divitiarum profuso flumine, cogitasse ædificium fieri, unde caput urbium potuisset.' Cassiodor. Variat. v, 42. Tanta autem tamque incredibili celeritate immensum id opus confectum est, ut ipse Vespasianus ad tres gradus illud erexerit, editisque ludis dedicaverit. Duos gradus postea adjecit Titus, iterumque dedicavit. Domitianus ad clypea usque perduxit, penitusque perfecit, ut jam dixi supra. Tunc vere scripsit Martialis i, 1.

> Barbara Pyramidum sileat miracula Memphis,
>   Assiduus jactet nec Babylona labor:
> Nec Triviæ templo molles laudentur honores,
>   Dissimuletque Deum cornibus ara frequens:
> Aere nec vacuo pendentia Mausolea
>   Laudibus immodicis Cares in astra ferant.
> Omnis Cæsareo cedat labor amphitheatro:
>   Unum pro cunctis fama loquatur opus.

Ibi non veteres tantum opes explicuit architectura; novas quoque addidit, et bases Doricis columnis supposuit. Unde columnis non modo decus et elegantia, sed et soliditas ac firmamentum venit. Vide Cl. T. Major, *les Ruines de Pæstum, ou de Posidonie, dans la grande Grèce*, p. 27.

Operum quidem magnificentia commendetur Vespasianus, æque commendandus mihi videtur, quod iis plebeculam pascere studuerit. Curam, vigilantissimo Principe dignissimam, memorat Suetonius in Vespasian. c. 18. 'Mechanico grandes columnas exigua impensa perducturum in Capitolium pollicenti, præmium pro commento non mediocre obtulit, operam remisit, præfatus: Sineret se plebeculam pascere.'

Statuam Nili, ex basalte lapide, seu marmore, confectam, et a Vespasiano in templo Pacis dicatam, celebrat Plinius, xxxvi, 7. 'Invenit eadem Ægyptus in Æthiopia, quem vocant basalten, ferrei coloris atque duritiæ. Unde et nomen ei dedit. Numquam hic

major repertus est, quam in templo Pacis ab Imperatore Vespasiano Augusto dicatus: argumento Nili, XVI. libris circa ludentibus, per quos totidem cubita summi incrementi augentis se amnis intelliguntur.' Diu creditum est illam ipsam statuam in cavædio Pontificiarum Vaticani palatii ædium nunc adservari. Quæ ibi adservatur, inventa est, teste Serlio, in thermis Constantini, in monte Quirinali: temporum injuria rubiginem contraxerat. Unde a recentioribus quibusdam scriptoribus ex basalte esse credita est. At constat eam esse ex marmore albo statuario. Manifestum itaque est non esse statuam a Vespasiano dicatam, sed antiquum ejus exemplum, et ad similitudinem statuæ ex basalte efformatum.

Idem fuit Tito Principi magnificentiæ studium; ejusque domum absolutissimis artium monumentis præfulsisse docet Laocoontis statua, quam celebrat Plinius xxxvi, 5. n. 11. 'Nec multo plurium fama est, quorumdam claritati in operibus eximiis obstante numero artificum, quoniam nec unus occupat gloriam, nec plures pariter nuncupari possunt, sicut in Laocoonte, qui est in Titi Imperatoris domo, opus omnibus et picturæ et statuariæ artis præponendum. Ex uno lapide eum et liberos draconumque mirabiles nexus de concilii sententia fecere summi artifices, Agesander et Polydorus et Athenodorus Rhodii.' Egregium illud artis opus, quod nemo sine maxima admiratione inspexerit, nunc videre est in Pontificiis Vaticani palatii hortis. A Felice *de Fredis* inventum fuit sub Julio II. Pontifice maximo in Thermis Titi. Nunc quidem diligenti contemplatione observatum est illud non ex uno lapide, id est, marmore, fuisse confectum, sed plus minus quatuor compaginibus esse ferruminatum. Quod, cum recens adhuc foret, ab artificibus occultari dissimularique potuit, nunc post tot secula, aggestaque olim rudera, ipsamque demum exportationem, anxia tantum cura deprehenditur.

Hactenus magnificentiæ consuluerant egregii Principes Vespasianus et Titus. Portentosa libidinum miracula, quæ sub Caio Caligula et Nerone Romam attonuerant, æmulatus est Domitianus. Visaque sunt in Cæsarea domo Adonea, seu horti pensiles, quibus victam Assyriam gloriabatur Princeps, incredibilium cupitor. De his hortis vide Cl. Bianchini, *del Palazzo de' Cesari*, Tab. viii. Præter illos hortos videre erat alia immensæ prodigentiæ opera a Domitiano exstructa, porticum ante Cæsaream domum, basilicam, balneum, pellicum diætam; in quæ singula, teste Plutarcho in Poplicola, p. 105. cadebat illud Epicharmi ad gurgitem dictum. 'Non benignus es, habes morbum, gestis tu largiens.' Nam in his non se religiosum, nec magnificum probabat Domitianus; sed morbo tenebatur, gaudebatque cum in ædificia omnia profunderet; et, ut Midas, omnia sibi aurea et gemmea cupiebat, 'Ο *μέντοι θαυμάσας τοῦ Καπιτωλίου τὴν πολυτέλειαν, εἰ μίαν εἶδεν ἐν οἰκίᾳ Δομετιανοῦ στοὰν, ἢ βασιλικὴν, ἢ βαλανεῖον, ἢ παλλακίδων δίαιταν, οἷόν ἐστι τὸ λεγόμενον τοῦ 'Επιχαρμοῦ πρὸς τὸν ἄσωτον, Οὐ φιλάνθρωπος τύ γ' ἐσσί· ἔχεις νόσον· χαίρεις δίδους· τοιοῦτον ἄν τι πρὸς Δομετιανὸν εἰπεῖν προήχθη, Οὐκ εὐσεβὴς, οὐδὲ φιλότιμος τύ γ' ἐσσί· ἔχεις νόσον, χαίρεις κατοικοδομῶν· ὥσπερ ὁ Μίδας ἐκεῖνος, ἅπαντά σοι χρυσᾶ καὶ λίθινα βουλόμενος γίνεσθαι.*

Domitiani opera ejusque tempora plurimum illustrat Martialis in

suis Epigrammatum libris, quibus Domitianum passim celebrat, eique adulatur.

In Gaza Serenissimi Aurelianensium Ducis extat egregia gemma. Achates est, *a precious agate*, cujus diameter duos ferme æquat pollices. In ambitu, sculpta sunt duodecim signa Zodiaci. In media, videtur pars posterior templi rotundi, ante quod in parte dextra sedet vir togatus, capite nudo, cui vir pariter togatus stans offert coronam radiatam. Hos inter, juvenis quoque togatus stans, et multo minor, manus attollit, venerans. Hinc et inde ad pedes viri sedentis sunt duo vasa. Sedes et antiqua et affabre facta: posita est supra planum, quod sustinetur capite inter duas alas.

Multi multa, nec probabilia, excogitavere, ut hanc gemmam explicarent. Unus ad veritatem accessit Cl. Belley, *Mémoires de l'Acad. Roy. des Inscr.*, vol. xxvi, p. 475. Cum enim observasset extare nummum Domitiani, cusum, cum ludi seculares facti sunt, qui quamdam similitudinem cum gemma habebat, existimavit in nummo et in achate exhiberi Domitianum, qui suffimenta pro ludis secularibus populo distribueret. At alia est gemmæ mens, sublimis magis magisque divina, quam non deprehendit Cl. Belley, quod ad locum Panegyrici, quem Plinius Trajano dixit, non attenderit. Locus ille Plinii gemmam egregie explicat. Quod ut clarius percipiatur, et nummum et gemmam afferam.

Nummus est ex œre magno, nec rarus: IMP. CAES. DOMIT. AVG. GERM. P. M. TR. P. VIII. caput Domitiani laureatum. In postica parte, COS. XIIII. LVD. SAEC. S. C. Vir togatus sedet in suggestu, capite nudo: dextram porrigit viro togato stanti, et dextram porrigenti. Hos inter stat ante suggestum juvenis togatus, sed minor. Ante pedes viri sedentis sunt duo vasa. In recessu, videtur frons templi, aut basilicæ, quatuor columnis insignis. In imo suggestu scriptum est. SVF. P. D. id est, 'Suffimenta populo data.' Nempe cum adessent ludi seculares, quindecimviri in Capitolio et in templo Palatino, sedentes in suggestu, suffimenta, lustrationis causa, populo dabant, faces scilicet, et sulphur et bitumen, ut docet Zosimus, ii, p. 669. *Ἐν τῷ Καπετωλίῳ καὶ ἐν τῷ νεῷ τῷ κατὰ τὸ Παλάτιον, οἱ δεκαπέντε ἄνδρες ἐπὶ βήματος καθήμενοι, τῷ δήμῳ διανέμουσι τὰ καθάρσια· ταῦτα δέ ἐστι δᾷδες καὶ Θεῖον καὶ ἄσφαλτον.* Hæc sunt suffimenta a quindecimviris data, quæ in hoc Domitiani nummo, sicuti in compluribus aliis ejus nummis aliæ ludorum secularium cærimoniæ, exhibentur. Immo videre est in Philipporum nummis ipsa etiam animalia, quæ per seculares eorum ludos spectata sunt.

Gemma autem non ludos, ludorumve ritus, sed divinos honores, Domitiano oblatos et adsertos, ostentat. Id significat corona radiata: Idem loquuntur Zodiaci signa; nec aliter Virgilius, Georgic. i, 32. Cæsarem laudat, oratque ut novum tardis sidus se mensibus addat. Ita etiam artifex Zodiacum disposuit, ut retro post Domitianum viderentur signa Virgo et Libra, quæ intra se Domitianus reciperet, cum cœlos peteret. Carissima enim fuere Domitiano illa signa, qui ideo menses Septembrem et Octobrem ex suis appellationibus Germanicum et Domitianum transnominavit; ut videre est apud Suetonium in Domit. cap. 13. apud Plutarchum in Numa, p. 72. quod horum altero

imperium suscepisset, altero natus esset. Divinitatis argumenta adhuc sunt in templo, in capite inter duas alas, in ipsa sede, antiqua et cum scabello, quæ Deorum est, non hominum. Liberalitate autem Domitiano partam esse divinitatem indicant duo vasa. Hæc autem omnia paucis complexus est Plinius in Panegyric. cap. 52. Cum enim Trajanum laudasset, quod pro se parcus, in publicum magnificus, urbem porticibus, delubris, exornaverat, maximum circi latus splendidissime refecerat, multa ibi loca addiderat populo, quem congiarii facilitate auxerat, ait: 'Horum unum si præstitisset alius, illi jamdudum radiatum caput, et media inter Deos sedes auro staret aut ebore, augustioribusque et grandioribus victimis invocaretur.' Quæ, ut certo certius Domitianum notant, ita quoque gemmam Serenissimi Aurelianensium Ducis clarissime explicant.

DE NERVA ET TRAJANO.

De optimis illis Principibus, quorum tempora satis illustravi, pauca addidero. Satis sit observasse Romam nunquam fuisse, quam sub eorum Principatu, magnificentiorem ac feliciorem: illos magnificentiæ et felicitatis publicæ egregia sua studia liberalitate et clementia cumulasse. Quod, post tot Principes superbia, avaritia, crudelitate commaculatos, adeo suave gratumque visum est, ut id omnium vocibus fuerit celebratum, repertaque sint prope forum Nervæ complura marmora inscripta, POTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS ET CLEMENTIA. Prædicantur adhuc in Trajano SANCTITAS DOMI, IN ARMIS FORTITVDO, VTROBIQVE PRVDENTIA. Aurel. Victor, in Epitome.

Iis virtutibus in immensum crevit sub auspicatissimo Trajani principatu Romana gloria; et quanto major gloria, tanto major fuit felicitas. Inde in veteribus monumentis passim occurrit, TRAIANVS RESTITVTOR ITALIAE, PROPAGATOR ORBIS TERRARVM, LOCUPLETATOR CIVIVM, PATER PATRIAE PRINCEPS OPTIMVS. ALTER quoque ROMULUS dicebatur, teste Dione, lxx, p. 800. At cum ejus nomen, ob multitudinem operum, quæ aut nova struxerat, aut reipublicæ temporibus insigniora, sed vetustate collapsa, refecerat, parietibus ubique inscriptum legeretur, plebs, cui vel laus maxima in jocum sæpe cessit, eum herbam parietinam, *the pellitory*, cognominavit. Ammian. Marcel. xxvii, 2. Nec ingratum nomen fuit Principi, cui liberæ omnes voces placebant; adulationem tantum oderat: ideoque laudatus a Martiale, Epigram. x, 72.

> 'Frustra blanditiæ venitis ad me
> Attritis miserabiles labellis:
> Dicturus dominum, Deumque non sum.
> Jam non est locus hac in urbe vobis:
> Ad Parthos procul ite pileatos,
> Et turpes humilesque, supplicesque
> Pictorum sola basiate regum.
> Non est hic dominus, sed Imperator,
> Sed justissimus omnium senator:
> Per quem de Stygia domo reducta est

Siccis rustica veritas capillis.
Hoc sub Principe, si sapis, caveto,
Verbis, Roma, prioribus loquaris.'

Suis verisque laudibus attollatur Trajani virtus, qua certe nullam illustriorem vidit imperium Romanum. At fabularum suarum pudeat Christianos quosdam scriptores, qui eum ab inferis, ob ejus clementiam et mansuetudinem, lacrymis et fletibus Divi Gregorii liberatum fuisse commenti sunt. Vide *Acta Sanctorum*, vol. ii, mensis Martii, p. 136, 137 et 155.

Trajanus commentarios rerum suarum scripserat; qui si ad nos pervenissent, egregium suppeditassent historiæ argumentum: in iis ampla quoque fuisset eruditionis materia. Nullus enim principum, quos prisca Romanorum, Græcorum, aliorumve imperiorum ætas celebravit, majora gessit, quam Trajanus, plusve terrarum peragravit et illustravit.

Præter insignem columnam Trajani, quam sæpissime supra memoravi, erat ejus arcus in prima Urbis regione, teste P. Victore; anaglyphis aliisque ornamentis nobilitatus. At, cum Constantini ætate periissent artes, eique tamen ob victorias arcus dicaretur, nova quidem et rudia structa sunt, quibus addita egregia decora ab arcu Trajani ablata. Hæc inter videtur anaglyphum, in quo Trajanus stat sacrificans cum suovetaurilibus. Erant quoque octo insignes statuæ, eximii operis, quorum capita clam nocte, jussu Laurentii de Medicis, amputata sunt, et Florentiam asportata. Post veterem illam exspoliationem, manebant adhuc marmora arcus Trajani, quibus clarissimus Michael-Angelus Buonarotti usus est, cum strueret elegantissimam basim, cui imposita est in area Capitolina equestris statua M. Aurelii.

'Sic monumentorum vetus interit ætas,
Et juvenum ritu florent modo nata, vigentque.
Debemur morti nos, nostraque.'—*Horat. Art. Poëtic.* 61.

FRAGMENTUM

LIBRI XCI. HISTORIARUM

TITI LIVII PATAVINI.

SUPPLEMENTO ET ADNOTATIONIBUS ILLUSTRAVIT G. BROTIER.

TAMENINSEQVENTI
IPSOPERVIGILANTEIN
EODEMLOCOALIAEXCI
TATATVRRISPRIMALV
CEMIRACVLOHOSTIB
FVITSIMVLETOPPIDI
TVRRISQVAEMAXIMV ∸
PROPVGNACVLVMFVE
RATSVBRVTISFVNDA
MENTISDEHISCEREIN
GENTIBVSRIMISETTV
. . . .
IVS . . . . . IGNICOE
PITINCENDIIQ.SIMVL
ETRVINAEMETVTER
RITICONTREBIENSES
DEMVROTREPIDIEFFV
GERVNTETVTLEGATIMIT
TERENTVRADDEDENDA ∸
VRBEMABVNIVERSA
MVLTITVDINECONCLA
MATVMESTEADEMVIR
TVSQVAEINRITANTE ∸
OPPVGNAVERATVICTO
REMPLACABILIOREM
FECITOBSIDIBVSACCEI
TISPECVNIAEMODICA ∸
EXEGITSUMMAMARMA
QVEOMNIAADEMITTRAN
.VGASLIBEROSVIVOS
ADSEADDVCIIVSSITETFVGI
TIVOSQVORVMMAIOR
MVLTITVDOERATIPSIS
IMPERAVITVTINTERFI
CERENTIVGVLATOSDE
MVRODEIECERVNTCV ∸
MAGNAIACTVRAMILI
TVMQVATTVORETQVA

DRAGINTADIEBVSCON
R .
TEBRIAEXPVGNATARE
LICTOQVEIBI.L.INSTELO
. . . .
ADHIBERVMFLVME
COPIASADDVXITIBIHIBER
NACVLISSECVNDVMOP
PIDVMQVODCASTRAAE
LIAVOCATVRAEDIFICA
TISIPSEINCASTRISMA
NEBATINTERDIVCON
VENTVMSOCIARVMCI
VITATIVMINOPPIDOA
N
GEBATARMAVTFIERET
PROCOPIISCVIVSQPOPV
LIPERTOTAMPROVINCI
AMEDIXERATQVIBVS I—
SPECTISREFERRECETERA
ARMAMILITESIVSSITQVAE
AVTITINERIBVSCREBRIS
AVTOPPV . . . .
. . . .
FACTAERANTNOVA
MANEPERCENTVRIO
NESDIVISIT . . . . .
TVMQVOQ . . . SIN
STRVXIT ARMIS VESTI
MENTAQV . . . . .
N
. . . . IPE
DIVMDATVMFABROS
. . . . IN
DEQEXCIVERATQVIBVS
S
OFFICINABV.BITVMEN
. . . . RA

TIONEINITAQVIDINSIN
GVLOSDIESEFFICIPOSSET
ITAQOMNIASIMVLINSTRV
MENTABELLIPARABAN
TVRNEQVEMATERIAAR
TIFICIBVSPRAEPARATIS
ANTEOMNIBVSINIXO
GIVITIVM.VDIONEC
SVOQVISQOPERIARTI
FEXDEERATCONVO
CATISDEINDEOMNIVMPO
PVLORVMLEGATIONIB.
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . . QVAS IPSE RES
. . . .
QVASQINOPPVGNAN
DISVRBIBVSHOSTIVM
GESSISSETEXPOSVITET
ADRELIQVABELLICOHOR
TATVSESTPAVCISEDOC
TOSQVATVMHISPANI
AEPROVINCIAEINTER
ESSETSVASPARTESSV
PERIORESESSEDIMIS
SODEINDECONVENTV
IVSSITQVAEOMNIB·
. . . .
IBI . . . .
RESVASPRINCIPIOVE
RIS·M·PERPERNAM
CVMVIGINTIMILIB·
PEDITVMEQVITIBVS
MILLEQVINGENTIS
INILVRCAONVMGEN
TEMMISITADTVENDA
REGIONISEIVSMARI
TIMAMORAMDATIS
PRAECEPTISQVIBVSITI
NERIBVSDVCERETAD
DEFENDENDASSOCIAS
VRBESQVASPONPEIVS
OPPUGNARETQVIB·
QUEIPSVMAGMEN
PONPEIEXINSIDII·
ADGREDERETVR
EODEMTEMPOREET
ADHERENNVLEIVM

QVIINISDEMLOCISE
RATLITERASMISIT
ETINALTERAMPROVIN
—
CIAMAD.L.HERTVLEIV
PRAECIPIENSQVEMAD
MODVMBELLVMAD . . . .
MINISTRAREVELLETANTE
OMNIAVTITASOCIASCI
VITATESTVERETVRNEA
CIECVMMETELLODIMI
CARETCVINEQAVCTORI
TATENEQVIRIBVSPARES
SET. NEIPSEQVIDEM
CONSILIVM . . . . .
. . VERSVS . . .
NEQVEIN . . . . . .
SVRVMEVMCREDEBAT
SITRAHERETVRBELLV
HOSTICVMMAREABTER
GOPROVINCIASQOMNES
INPOTESTATEHABERET
NAVIBVSVNDIQCOM
MEATVSVENTVROSIPSI
AVTEMCONSVMPTISPRIO
REAESTATEQVAEPRAEPA
RATAFVISSENTOMNIV
RERVMINOPIAMFORE
PERPERNAMINMARITIMA
REGIONEMSVP . . . . .
VTEAQVAEINTEGRAAD
HVCABHOSTIS . . . . .
RIPOSSETETSIQVAOCCA
SIODETVRINCAVTOSPER
TEMPVSADGRESSVRVM
IPSECVMSVOEXERCITV
HIBERONESETAVTALCO
N
RESPROGREDISTATVIT
AQVIB.G . . . .
MEMCVM . . . . OPPVG
NARENTVRCELTIB.
VRBESINPLORATAME
SEOPEM . . . . . .
. . . MISSOSQQVIITI
NERAEXERCITVIROMAN
MONSTRARENT
. . . .
. . . .
. . . .

. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
MARITIMAMNEORAM
VTPONPEIVMABILERCA
ONIAETCONTESTANIA
ARCEATVTRAQ.SOCIAGE
TEANAN'ADMETELLVMET
RVSITANIAMSECONVER
TAT HAECSECVMAGI
TANSSERTORIVSPRAE
TERHIBERVMAMNEM
R
PERPACATOSAGOSQVIE
TVMEXERCITVMSINE
VLLIVSNOXADVXITPRO
FECTVSINDEINBVRSAO
NVMETCASVANTINORV̄
ETGRACCVRITANORVM
FINESEVASTATISOMNIB.
PROCVLCATISQVESEGITI
BVSADCALAGVRIMNA
SICAMSOCIORVMVRBE.
BENITTRANSGRESSVS
QAMNEMPROPINQVM
VRBIPONTEFACTOCASTRA
POSVIT POSTERODIE'M
MASIVMQVAESTOREM
INARVACOSETCERINDO

NESMISITADCONSCRI
BENDOSEXIISGENTIB's
MILITESFRVMENTVM
QVEINDECONTREBIAM
. . . LEVCADAAPPELLA
TVRCONPORTANDVMPRAE
TERQVAMVRBEMOPPOR
TVNISSIMVSEXBERO
NIBVSTRANSITVSERAT
INQVAMCVMQVEREGIO
NEMDVCEREEXERCITV̄
STATVISSETET.C.INSTE
LVMPRAEFECTVMEQVI
TVMSEGOVIAMETIN
VACREORVMGENTEM
ADEQVITVMCONQVISI
TIONEMMISITIVSSV̄
CVMEQVITIBVSCONTRE
BIAESESEOPPERIRIDI
MISSISIISIPSEPROFEC
TVSPERVMCONVMA
GRVMDVCTOEXERCI
TVINCONFINIOVIRO
NVMPOSVITCASTRAPOS
TERODIECVMEQVITIB.
PRAEGRESSVSADITINE
RAEXPLORANDAIVSSO
PEDITEQVADRATOAGMI
NESEQVIADVAREIAM
VALIDISSIMAMREGIO
NISEIVSVRBEMVENIT
HAVDINOPINANTIB.
. . . ADVENERAT
VNDIQEQVITIBVSET
SVAE GENTISETAVTRIC

FRAGMENTUM

LIBRI XCI. HISTORIARUM

TITI LIVII PATAVINI.

BREVIARIUM.

Contrebia a Sertorio expugnata. Is, in hiberna ducto exercitu, conventum sociarum civitatum agit, et ad reliqua belli cohortatur. Principio veris M. Perpernam in Ilurcaonum gentem mittit. Herennuleium et Hertuleium docet quemadmodum bellum sit administrandum. Ipse ad Calagurim Nasicam, sociorum urbem, venit: M. Masium mittit in Arvacos et Cerindones, C. Instelum Segoviam et in Vacreorum gentem: mox profectus per Umconum agrum, Vareiam validissimam urbem petit.

Hæc gesta,

A. U. C.	A. C.		
DCLXXVIII.	75.	Coss.	Cn. Octavio, C. Scribonio Curione.
DCLXXIX.	74.	Coss.	L. Octavio, C. Aurelio Cotta.

Nocte tamen insequenti, ipso pervigilante, in eodem loco alia excitata turris prima luce miraculo hostibus fuit: simul et oppidi turris, quæ maximum propugnaculum fuerat, subrutis fundamentis dehiscere ingentibus rimis, et tu*m erumpente validius ardescere* igni cœpit: incendiique simul et ruinæ metu territi Contrebienses de muro trepidi effugerunt; et, ut legati mitterentur ad dedendam urbem ab universa multitudine conclamatum est. Eadem virtus, quæ irritantes oppugnaverat, victorem placabiliorem fecit. Obsidibus acceptis, pecuniæ modicam exegit summam, armaque omnia ademit. Transfugas liberos vivos ad se adduci jussit; et fugitivos, quorum major multitudo erat ipsis, imperavit ut interficerent. Jugulatos de muro dejecerunt. Cum magna jactura militum, qua-

tuor et quadraginta diebus Contrebia expugnata; relictoque ibi L. (*forte potius* Caio) Instelo, *præfecto equitum*, ad Hiberum flumen copias adduxit. Ibi hibernaculis secundum oppidum, quod Castra Ælia vocatur, ædificatis, ipse in castris manebat, interdiu conventum sociarum civitatum in oppido agebat. Arma ut fierent, pro copiis cujusque populi per totam provinciam edixerat: quibus inspectis, referre cetera arma milites jussit, quæ aut itineribus crebris, aut oppu*gnationibus variisque præliis labe*facta erant. Nova mane per centuriones divisit *militi:* tum quoq*ue ipsos* instruxit armis, vestimentaque *addita; et operarum im*pendium datum. Fabros *enim advocaverat*, indeque exciverat quibus officinabus bitumen *excoqueretur*, ratione inita quid in singulos dies effici posset.

Itaque omnia simul instrumenta belli parabantur. Neque materia artificibus, præparatis ante omnibus, *in ministerium tardior;* nec suo quisque operi artifex deerat. Convocatis deinde omnium populorum legationibus, *summatim prioris belli eventus recensuit, laudatisque civitatum consensu et militum virtute,* quas ipse res *consilio providisset*, quasque in oppugnandis urbibus hostium gessisset, exposuit; et ad reliqua belli cohortatus est paucis edoctos quantum Hispaniæ provinciæ interesset suas partes superiores esse. Dimisso deinde conventu, jussis, quæ omnib*us conducerent, quibusque* sibi *possent res serva*re suas, principio veris M. Perpernam cum viginti milibus peditum, equitibus mille quingentis in Ilurcaonum gentem misit ad tuendam regionis ejus maritimam oram; datis præceptis, quibus itineribus duceret ad defendendas socias urbes, quas Po*m*peius oppugnaret, quibusque ipsum agmen Po*m*peii ex insidiis aggrederetur.

Eodem tempore et ad Herennuleium, qui in *i*isdem locis erat, literas misit, et in alteram provinciam ad L. Hertuleium, præcipiens, quemadmodum bellum administrare vellet; ante omnia ut ita socias civitates tueretur, ne acie cum Metello dimicaret, cui neque auctoritate neque viribus par esset; ne ipse quidem consilium *inierat ad*versus *eum eundi*, neque in *præsentiarum incur*surum eum credebat, si traheretur bellum: hosti, cum mare ab tergo provinciasque omnes in potestate haberet, navibus undique commeatus venturos: ipsi autem, consumtis priore æstate, quæ præparata fuissent, omnium rerum inopiam fore: Perpernam in maritimam regionem sup*erventurum*, ut ea, quæ integra adhuc, ab hostis *vi tuta*ri posset, et, si qua occasio detur, incautos per tempus adgressurum. Ipse cum suo exercitu Hiberones et Autalcones progredi statuit, a quibus *gratiam querebatur infa*mem: cum *nuper* oppugnarentur Celtib*erorum* urbes i*m*ploratum esse opem *ab Metello*, missosq*ue* qui itinera exercitui Romano monstrarent. *Quam perfidiam ultum ire volebat Sertorius, ut insigni exemplo cetero-*

rum fidem retineret. Illos cum pro flagitii gravitate mulctasset, variis distrahitur curis, ambiguus quonam bellum vertat, utrum fidos Romanis populos incurset, maritimamne oram, ut Pompeium ab Ilercaonia et Contestania arceat, utraque socia gente, an ad Metellum et Lusitaniam se convertat.

Hæc secum agitans Sertorius præter Hiberum amnem per pacatos agros quietum exercitum sine ullius noxa duxit. Profectus inde in Bursaonum et Casuantinorum et Graccuritanorum fines, evastatis omnibus proculcatisque segetibus, ad Calagurim Nasicam sociorum urbem venit, transgressusque amnem propinquum urbi, ponte facto, castra posuit. Postero die M. Masium quæstorem in Arvacos et Cerindones misit ad conscribendos ex iis gentibus milites, frumentumque inde Contrebiam, *quæ* Leucada appellatur, comportandum, præter quam urbem opportunissimus ex Beronibus transitus erat, in quamcumque regionem ducere exercitum statuisset; et C. Instelum, præfectum equitum Segoviam et in Vacreorum gentem ad equitum conquisitionem misit, jussumque cum equitibus Contrebiæ sese opperiri. Dimissis iis, ipse profectus per Umconum agrum, ducto exercitu in confinio Vironum posuit castra. Postero die cum equitibus prægressus ad itinera exploranda, jusso pedite quadrato agmine sequi ad Vareiam validissimam regionis ejus urbem venit. Haud inopinantibus *Vareianis* advenerat, undique equitibus et suæ gentis et Autri*gonum accitis.*

NOTÆ

IN FRAGMENTUM LIBRI XCI. TITI LIVII.

FRAGMENTUM. Egregios labores eruditi viri Benjamini Kennicotti in edendis Bibliis Hebraicis laudaveram, nec tum spes fuit eos in Romanæ historiæ utilitatem cessuros. Id tamen felici literarum fato contigit, cum Cl. V. Paulus Jacobus Bruns Vaticanam Bibliothecam anno 1772. inviseret, antiquos qui ibi adservantur sacræ Scripturæ codices lustraturus, ut studiis Cl. Kennicotti inserviret. Dum enim eos recensebat, illi oblatus est codex Latinus, designatus No. 24. in Bibliotheca Palatino-Vaticana, qui libros Tobiæ, Jobi et Esther complectebatur. Animadvertit Cl. Bruns codicem illum esse ex eorum numero, quos, ut utamur Ciceroniano verbo in Epistolis ad Familiares, vii, 18. appellare possumus palimpsestos, id est, iterum scriptos. Nempe parsimoniæ causa, et ob membranarum raritatem, antiquorum librorum scriptura pumice delebatur, extritisque illis membranis novi libri inscribebantur. Porro cum Cl. Bruns in Tobiæ, Jobi et Esther codicem incidisset, eumque palimpsestis membranis constare deprehendisset, curiositate sua dignum ratus est quæ prius fuerant scripta in fugacibus literarum vestigiis investigare. Observavit primum in multis membranarum illarum paginis scriptas olim fuisse Ciceronis orationes, quas typis editas habemus. Oculos ejus gratius detinuit titulus aliis membranis minutissimo charactere exaratus LIB. XCI. TITI. LIVII. Librum enim illum in Titi Livii editionibus deesse compertum habebat. Curiositatem ejus adhuc accendebat, quod pars illa Livii in his membranis unciali, ut loquuntur, charactere, ac proinde antiquissimo, fuisset olim exarata. Aciem ergo oculorum intendit, ut extritam illam Livii partem, quanta posset perspicacitate et diligentia, legeret ac describeret. Illam postea anno 1773. Hamburgi typis edidit: confisus non defore, qui præstantissimum Romanæ et Hispanæ antiquitatis monumentum pro rei gravitate illustrarent. Exemplar Hamburgianæ editionis, Londino missum, nactus, illud statim et Supplemento explevi, et adnotationes, quibus opus erat maxime ad veterem Geographiam explicandam, addidi.

Titi Livii. Tanta est apud literarum et historiæ peritos T. Livii commendatio, ut summum sit omnium desiderium, quod magna scriptorum ejus parte careant. Superiore seculo quam maximam lætitiam iis attulit Joannes Horrion, Societatis Jesu, cum Librum xxxiii. T. Livii, quem in Bibliotheca Ecclesiæ Cathedralis Bambergæ repererat, Paderbornæ edidit anno 1617. Pars libri XCI. licet exigua, quam Cl. Bruns nuper invenit in Bibliotheca Vaticana, industriam exstimulare animosque addere debet, ut Bibliothecarum foruli ipsique codices palimpsesti diligentissime inspiciantur, ne quid adhuc lateat magna cum laude et omnium gratulatione proferendum. Ne veteribus quidem Monialium Bibliothecis abstinendum videtur, cum

feratur priore seculo fuisse manu scriptos T. Livii codices in Abbatia Fontis-Evraldi, ***Fontevrault***, qui propolæ turpiter sunt venumdati. Is, quod turpius funestiusque fuit, eorum membranis usus est in ludicris palmulis, Angl. ***battledores***, obtegendis; quibus passim divenditis, cum tum maxime lusoriarum pilarum exercitationes vigerent, compertum fuit in iis codicibus contentos fuisse T. Livii libros, qui decades octavam, decimam et undecimam conficiebant; ut videre est apud Colomiès, ***Bibliothèque choisie***, p. 33. Nondum forte tamen desperandum de integro Livio adinveniendo. Illum enim extare in Bibliotheca Turcarum Imperatoris admonuit Petrus della Valle. Ut inde erueretur sæpe adlaboratum est sub regibus Ludovico XIII. Ludovico XIV. et Ludovico XV. munificis literarum patronis. At vanus cassusque hactenus recidit labor; responsumque semper est a Turcis, quibus eum quærendi cura imposita est, talem librum in Palatii, Angl. ***the Seraglio***, Bibliotheca non reperiri. Dolendum certe est quod illa inquisitio Turcis tantum fuerit commissa, Francis vero numquam permissa. Præterea audivi T. Livium non in Palatina, sed in sanctæ Sophiæ Bibliotheca delitescere: dictum quoque mihi est eum non extare Latine, sed Græce. Magna quidem erit Latinitatis jactura, si Græca tantum Livii interpretatio maneat, at ingens adhuc foret ipsius interpretationis utilitas, cum, quod potissimum est, historiæ materiam, gestorum seriem, Livianamque narrationem sit allatura. Quod monitum volui, ut Principes, quibus literarum honor ac dignitas cordi sunt, videant quid per suos legatos hac in re tentare valeant. Operæ quoque pretium simul foret, si per Turcicam diffidentiam licet, Imperatorem exorare, ut titulos veterum suorum librorum Latinorum ac Græcorum, Arabicarum etiam interpretationum, communicatos vellet. Eoque magis instandum, quod ejus Bibliotheca, jam passa incendia, iis sit obnoxia. Hæc paulo fusius sum prosecutus, ob publicam utilitatem, et ut T. Livii fata spesque notescerent. Nunc ad Fragmentum libri XCI. illustrandum propero.

Nocte insequenti. Supplevi ***nocte;*** idque postulabat, quod mox sequitur, 'prima luce miraculo hostibus fuit.' ***Nocte*** erat sane scriptum in superiore pagina.

Ipso pervigilante. Ipso Sertorio pervigilante.

Tum erumpente validius ardescere igni. Si quis attenderit quæ supersint literæ, vacuumque spatium, is haud diffitebitur hunc esse Livii sensum.

Contrebienses. Contrebia, urbs citerioris Hispaniæ, seu Tarraconensis, nunc ***Santa-Vert, in La Mancha.***

L. (forte potius Caio) Instelo, præfecto equitum. Is mihi videtur esse C. Instelus, præfectus equitum, qui infra memoratur. Proclivis autem fuit error, ut L. pro C. maxime in unciali charactere, ac detrito legeretur. Si L. Instelus legendus est, quæ sit ejus dignitas militaris ignoratur.

Hiberum flumen. Nunc ***the Ebro*** dicitur; de quo Plin. iii, 3. 'Iberus amnis navigabili commercio dives, ortus in Cantabris, haud procul oppido Juliobrica, (nunc ***Fuentes, on the Ebro,***) per CCCCL. M. pass. fluens: navium per CCLX. M. a Varia oppido,' nunc ***Logroño, in Old Castile,*** de quo infra adhuc dicetur, 'capax, quem propter

universam Hispaniam Græci appellavere Iberiam.' Videre est apud eruditum Florez, 'Medallas de España,' Tab. lii, n. 12. rarissimum insignemque nummum, in quo caput hominis ex ore aquam projicientis: infra HIBERVS. Inde constat tum antiqua orthographia, cui favet codex Vaticanus, tum Hispanum fluminis symbolum.

Oppidum, quod Castra Ælia vocatur. Oppidum illud uni Livio memoratum, propinquum fuit Hibero flumini: ita sane dictum, ab Ælio aliquo qui castra ibi condiderit. In Oscæ, nunc *Huesca, in Arragon*, nummis memoratur C. AELIVS II VIR, id est, 'C. Ælius duumvir.'

Quæ aut itineribus. Hæc Cl. Bruns sine ulla distinctione cum sequentibus *nova mane &c.* conjungebat. Quod quam vitiosum sit satis indicat rerum verborumque series.

Oppugnationibus variisque præliis labefacta. Ita supplendum monstrant et superstites literæ, et vacuum ipsum spatium. Arma autem itineribus, oppugnationibus, præliis deteri, labefieri notum ac compertum est. Nec de itineribus mirum videatur, cum in iis sæpe cædendæ essent materiæ, aliaque præstanda, quæ passim occurrunt in anaglyphis Columnæ Trajanæ.

Divisit militi. Supplendum, ut patet, *militi* vel *militibus*. Placet magis *militi*, ne ambigua sint quæ sequuntur.

Tum quoque ipsos. Ipsos quoque centuriones armis instruxit. Quæ manent literæ, Supplementum satis indicant.

Vestimentaque addita. Nec difficile quoque fuit Supplementum, per se satis obvium.

Et operarum impendium. Fabros enim advocaverat. Id, ut opinor, et loco et narrationi accommodatum videbitur.

Bitumen excoqueretur. Aut *excoqueretur*, aut *eliquaretur* supplendum. Sertorius machinarum scientia et usu peritissimus, ut videre est apud Plutarchum in ejus vita, adversus hostes et bitumine et malleolis et falaricis utebatur, maxime cum incendendæ essent eorum turres. De his machinamentis Vegetius, de Re mil. iv, 18. 'Quod si oppidani exire non audeant, majores balistas, malleolos vel falaricas cum incendio destinant, ut perruptis coriis, vel centonibus, intrinsecus flamma condatur. Malleoli velut sagittæ sunt, et ubi adhæserint, quia ardentes sunt, universa conflagrant. Falarica autem, ad modum hastæ, valido præfigitur ferro: inter tubum et hastile, sulphure, resina, bitumine, stuppisque convolvitur infuso oleo, quod incendiarium vocant, quæ balistæ impetu destinata, perrupto munimine ardens figitur ligno, turritamque machinam frequenter incendit.' Falarica usos esse Saguntinos docet Livius xxi, 8. 'Falarica' autem 'erat Saguntinis, missile telum, hastili oblongo, et cetera tereti; præterquam ad extremum, unde ferrum extabat: id sicut in pilo, quadratum stuppa circumligabant, linebantque pice. Ferrum autem tres in longum habebat pedes, ut cum armis transfigere corpus posset.' Antiqua arma in Celtiberia reperta exhibet Serenissimus Princeps Hispaniæ, D. Gabriel, in egregio suo opere, Sallustio, p. 303.

In ministerium tardior. Locus omnino corruptus ab ipso vetere librario, si quidem in codice Vaticano legitur *inixogivitium-udio.*

Ni tamen me mea fallit conjectura, ad Livii sensum proxime accedunt, quæ reposui. Erunt forte qui conjiciant, ***in hoc servitium tardior.*** At displicet ***servitium*** hoc sensu usurpatum, nec Livianum est. Ego vero vel quovis pignore contenderim ita dedisse Livium :—***enixo civitatium studio,***—Ipse Livius, xlii. 3. " Q. Fulvius Flaccus censor ædem Fortunæ equestris faciebat ***enixo studio.***" Toup. ad Suid. iii, 151. R. P. Append. 504.

Summatim prioris belli . . . . militum virtute. Hæc conveniunt iis quæ antecedunt, et loco, qui in codice legi non potest.

Consilio providisset. Hæc quoque satis indicantur rerum serie.

Omnibus conducerent, quibusque sibi possent res servare. Antecedentia et reliquæ literæ hæc indigitant.

Viginti milibus. Libri veteres, Inscriptiones, ut et hic codex Vaticanus Livii, sæpe habent ***milibus, milia.*** Sed et ipse quoque mox habet ***mille.***

Ilurcaonum. Ilurcaones oram maritimam ad ostia fluminis Hiberi, ***the Ebro,*** habitabant: nunc ***the southern part of Catalonia, and the northern part of Valencia.*** Forte melius scriberetur ***Ilercaonum.*** Ipse Livius xxii, 21. dixit ***in agro Ilercaonensium;*** et ipse mox infra in Fragmento memorat Ilercaoniam. In Plinio iii, 3. legitur regio ***Ilergaonum.*** Multa est apud antiquos scriptores in scribendis nominibus varietas. Iidem enim Julio Cæsari, de Bello civili i, 59. dicuntur ***Illurgavonenses.*** Ptolemæo ii, 6. Ἰλερκάονες.

Pompeius. In codice Vaticano librarius scripsit ***Ponpeius, Ponpeii, imploratam.*** Vitia sunt pronuntiationis et scripturæ, quæ ex nummis et lapidibus corrigere pronum est.

L. Hertuleium. Perperam Epitome Liviana Libr. XCI. habet, ***Herculeius;*** Fragmenta Sallustii, ***Hirtuleius.*** Verum nomen prodit antiquissimus hic Livii codex, ut recte observavit Cl. Bruns.

In alteram provinciam. In Hispaniam ulteriorem; videturque Hertuleius fuisse in Lusitaniæ finibus, ***Portugal,*** quæ pars erat Hispaniæ ulterioris.

Inierat adversus eum eundi, neque in præsentiarum incursurum. Quæ superant in MS. codice, locusque ea suggerunt.

Superventurum. Jam pars verbi occurrit in MS. codice. Id quoque innuit, quod mox sequitur, ***incautos . . . . adgressurum.***

Ab hostis vi tutari. Supplevi quæ indicabant reliquæ literæ.

Hiberones et Autalcones. Hi populi Citerioris Hispaniæ veteribus scriptoribus non memorantur. At cum Metello ad Celtiberos tendenti iter monstraverint, manifestum est eos habitasse in ea parte Hispaniæ, quam nunc dicimus ***the eastern part of Old Castile, and part of Alava and Navarre.*** Et ut videtur ex nominibus Hiberones Hibero flumini propiores, Autalcones Celtiberis. Opinor Livium scripsisse ***ad Hiberones et Autalcones progredi. Ad*** exciderit aut vitio librarii, aut extrita scriptura. Immo suspicor non fuisse scriptum ***Hiberones,*** sed ***ad Berones.*** In extritis enim literis falli potuit Cl. Bruns. Manet forte veteris nominis memoria in oppido quod nunc dicitur ***Briones,*** et Hibero flumini vicinum est, supra ***Logroño.***

Gratiam querebatur infamem. Id et loco et veteris scripturæ ves-

tigiis convenire mihi videtur. Pro *querebatur*, si quis malit, *reposcebat*, haud repugnabo.

Nuper oppugnarentur. Supplevi *nuper*: quod cum historia consentit.

Celtiberorum urbes. Non difficile fuit Supplementum, cum maxima pars in codice MS. extaret. Celtiberi autem, Celtis, seu Gallis, et Hiberis mixti, unde iis nomen, illudque apud Hispanos, bellorum studiis celebratissimum. Laudantur a Silio Italico, iii, 340.

> ‘Venere et Celtæ sociati nomen Hiberis.
> His pugna cecidisse decus.’

Eam Hispaniæ partem tenuere, quam nunc dicimus *the western part of New Castile, and a great part of Arragon.*

Esse opem. In MS. *ese*; ut jam alias monui, aut librarii vitio, aut detrita scriptura.

Ab Metello. Id necessario fuit supplendum. Metellus enim Occidentalem Hispaniæ partem tenebat; Pompeius autem Orientalem. Unde unus Metellus implorare opem poterat, ut subveniret Celtiberis.

Quam perfidiam ultum ire . . . . populos incurset. Magnus hic ob extritam scripturam hiatus, quem convenienter loco et tempori explevisse mihi videor.

Contestania. Contestania, seu Contestanorum regio, erat infra Ilercaoniam; et oram maritimam Hispaniæ, Orientem versus occupabat, ubi nunc *a great part of Valencia, and part of Murcia.*

Lusitaniam. Perperam aut librarius scripsit, aut Cl. Bruns legit *Rusitaniam*. Certo certius legendum *Lusitaniam*, cujus pars magna nunc *Portugal.*

Bursaonum. Bursaones Plinio, iii, 3. dicuntur *Bursaonenses*. Erant e centum quinquaginta duobus populis, qui Cæsaraugustam, nunc *Saragossa*, juris causa, conveniebant. Principem eorum urbem Βούρσαδα, Ptolemæus ii, 6. Celtiberorum urbibus accenset. Videntur habitasse Hispaniæ partem, quam nunc dicimus *la Mancha.*

Casuantinorum. Cum Plinius iii, 3. in hoc populorum tractu memoret *Cascantenses*; et Ptolemæus ii, 6. urbem Κάσκαντον, nunc *Cascante, in Navarre*, trans Hiberum fluvium; crediderim Casuantinos a Livio memoratos eosdem esse ac Cascantenses: aut incompertum qui sint illi *Casuantini.*

Graccuritanorum. Urbs princeps Graccuritanorum erat Graccuris, nunc *Agreda, in Old Castile.* De hac urbe Festus: ‘Gracchuris urbs Hiberæ regionis, dictæ a Graccho Sempronio, quæ antea Illurcis nominabatur.’ Nec aliter Epitome Livii, Libr. xli. ‘Tib. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos victos in deditionem accepit: monimentumque operum suorum, Gracchurim oppidum in Hispania constituit.’ Veterem nominis orthographiam retinuit MS. codex Vaticanus, ut constat ex nummis inscriptis MVNICIP. GRACCVRIS, id est, ‘municipium Graccuris.’

Calagurim Nasicam. Calaguris Nasica, nunc *Calahorra, in Old Castile.* Hujus urbis nummus ex ære mediocri perrarus extat apud eruditum Florez, ‘Medallas de España,’ Tab. xi, num. 9, p. 259. Ex una parte caput hominis nudum; ex altera parte, bos. Supra,

CALAGVRRI. infra, IVLIA. Nempe Calagurris Julia Nassica municipium erat, forte ita dictum a Cornelio Scipione Nasica. Plinius iii, 3. memorat Calaguritanos, 'qui Nassici cognominantur.' Fuit et Calaguris Fibularia; unde Plinius, loc. cit. appellat Calaguritanos, 'qui Fibularenses cognominantur.' Illa Calaguris debet esse ***Lahorra, in Navarre.***

Amnem propinquum urbi. Amnis ille est Hiberus.

Venit. In MS. ***benit.*** Nempe ex vitiosa pronuntiatione librarii, quæ adhuc frequens est in Hispania, Aquitania, &c. Inde similis error frequens occurrit in veteribus Inscriptionibus.

Arvacos. Plinio iii, 3. et iv, 20. appellantur ***Arevaci.*** Celtiberis vicini erant, Occidentem versus; immo et pars Celtiberorum: unde dicebantur Arevaci Celtiberi, nunc ***the eastern part of Old Castile.*** Nomen ducebant ab Areva fluvio, nunc ***the river Arlencon,*** qui urbem ***Burgos*** alluit. 'Arevacis nomen dedit fluvius Areva.' Plinius iii, 3.

Cerindones. Populus soli Livio nominatus; et certe Arevacis vicinus. In hoc situ Plinius memorat Pelendones, partem quoque Celtiberorum. Quatuor populis constabant Pelendones, quorum unus videntur fuisse Cerindones. Plinius iii, 3. 'Pelendones Celtiberorum, quatuor populis: quorum Numantini,' nunc ***the Ruins of Numantia, in Old Castile, near the town of Soria.*** In vetere Inscrip. ap. Gruterum cxi, 5. PELLENDONES. AREVACON.

Contrebiam. Urbs illa diversa est a Contrebia, quam a Sertorio expugnatam initio fragmenti vidimus. Contrebia, quæ appellabatur Leucada, debuit esse Calaguri Nasicæ vicina, Occidentem versus, si quidem præter hanc urbem opportunissimus erat ex Beronibus transitus.

Beronibus. Ptolemæo ii, 6. Βήρωνες. Hiberum fluvium accolebant. Inter eorum oppida erat Tritium, nunc ***Tricio, near Riaza.*** Jam monui Beronum nomen manere in oppido ***Briones.***

Segoviam. Nunc quoque ***Segovia, in Old Castile.***

Vacreorum. Pronum est divinare emendandum esse ***Vaccæorum.*** At cum Plinius iii, 3. memoret Vaccæos, quorum xviii, erant civitates, quas inter appellat Intercatienses, Pallantinos, Lacobricenses, Caucenses: earum quoque e numero potuerunt esse Vacrei. Vaccæi autem, quorum pars certe fuere Vacrei, eam Hispaniæ partem tenebant, quam nunc dicimus ***part of Old Castile in the province of Leon,*** ubi urbes ***Palencia, Valladolid, Salamanca.***

Contrebiæ. Contrebiæ, nunc ***Taracona,*** quam Sertorius expugnaverat, ut dictum est initio Fragmenti.

Per Umconum agrum. Umcones, ut patet ex ipso Sertorii itinere, fuere cis Hiberum flumen, supra urbem Calagurim Nasicam, ubi nunc ***the southern part of Navarre,*** Orientem versus.

Vironum. Umconibus vicini erant Virones, et Hiberum flumen accolebant; nunc ***the southern part of Navarre,*** Occidentem versus.

Vareiam. Vareia, urbs erat Vironum, nunc ***Logroño, in Navarre,*** Hibero flumini apposita.

Haud inopinantibus Vareianis. Supplevi ***Vareianis,*** ut locus ipse postulabat.

Suæ gentis. Gentis Vironum, quorum urbs validissima erat Va-

reia. Ptolemœus, ii, 6. Virones omisit; et Vareiam Beronibus attribuit.

Et Autrigonum accitis. In MS. codice *et Autric.* Supplevi, et Autrigonum *accitis.* Licet Cl. Bruns legerit AVTRIC. Certe fuit scriptum AVTRIG. Ptolemæo, ii, 6. dicuntur Αὐτρίγονες; et juxta Plinium, iii, 3. Autrigonum decem erant civitates. Habitabant Hispaniæ partem quam appellamus *the northern part of Old Castile.* Decem civitatum una fuit Virovesca, nunc *Birbiesca.*

Cl. Bruns, cum hoc T. Livii Fragmentum edidit, Inscriptionem de bello Sertoriano protulit, quam Barcinone repertam fert MS. codex Marcanovæ, qui Venetiis in Bibliotheca Illustr. Cornaro adservatur.

D. M. S.
BELLO SERTORIANO
VVLNERE SVSCEPTO
A KALAGVRITANO NITIA
QVEM MANV EXTEMPLO
FODI. ACQVIRENDAE
VALITVDINIS GRATIA
BARCINONAM PECII.
ESCVLAPIO VOTA VOVI.
TEMPLVM INGRATO VT
FIERET STATVI. MORTE
INMATVRA ME INTERCI
PIENTE. ET AB VALITVDI
NE. ET AB AVRA ADVLE
SCENTEM MISERABILI
TER DESTITVTVM VIDES
EQVITVM. MAGISTER. SP. POMPEANVS.

Licet Marcanova curiosus fuerit veterum monumentorum accumulator, illa Inscriptio, nescio quid recens et adulterinum spirare mihi videtur. Suspecta quoque visa est, Scaligero Inscriptio altera, quam tamen ex erudito Resendio, ut inventam apud Exarramam fluvium in Lusitania, habet Gruterus, p. 16. num. 2.

I. O. M.
OB PVLSOS A Q. SER
TORIO METELLVM
ADQ. POMP.
IVN. DONACE
CORON. ET SCEPTRVM
EX ARG. MVNVS
ADTVLIT
FLAMINICAE PHIA
LAM CAELATAM
HIERODVLIS COE
NAM DEDIT.

Certæ et indubitatæ fidei monumentis illustratur ac commendatur antiquitas: suspectis spuriisque obscuratur et deteritur.

APPENDIX

CHRONOLOGICA.

Appendix hæc Chronologica summam, qua Cornelius Tacitus in scribenda historia usus est, artem reteget. Tristia enim et sæva tempora cursaturus, ita totius ævi Romani molem complexus est, ut assidua temporum, rerum, hominum, eventuumque comparatione, et ab historia tædium amoverit, et legentium animos ad scelerum odia, studia virtutis, atque eximiam in adversis ea secundis rebus prudentiam erexerit. Multos quoque juvabit nôsse, quomodò Tacitus præcipuas variasque populi Romani res spectaverit. Potuissem equidem altius veterem memoriam repetere, et quæ de Mose, Bocchori, Rhamse, Cyro, aliisque populorum antiquitatibus memorat, colligere. At hæc disjecta nimis, jamque innotescunt, nec in tantas patent utilitates. Sit ergo satis Romana tantum tempora relegere, eaque usque ad Trajani finem continuare.

A. U. C. 1. A. C. 752.—Romulus Urbis Romæ conditor. Tacit. Ann. iv, 9.

Pomerium Urbis a Romulo positum. Ann. xii, 24.

Urbem Romam a principio reges habuere. Ann. i, 1.

Romulus, ut libitum, imperitat. Ann. iii, 26.

A. U. C. 2. A. C. 751.—Romulus patres legit. Eæ patriciorum familiæ, dictæ postea *majorum gentium*. Ann. xi, 25.

A. U. C. 6. A. C. 747.—Ædem Statoris Jovis vovet Romulus. Ann. xv, 41.

A. U. C. 7. A. C. 746.—Capitolium a T. Tatio Urbi additum. Ann. xii, 24.

Tatius, retinendis Sabinorum sacris, sodales Tatios instituit. Ann. i, 54. Hist. ii, 95.

A. U. C. 16. A. C. 737.—Romulus tantum sapientia valet, ut plerosque populos eodem die hostes, dein cives habeat. Ann. xi, 24.

A. U. C. 39. A. C. 714.—Quirinus Deum numero additus. Ann. iv, 38.

A. U. C. 40. A. C. 713.—Numa religionibus et divino jure populum devincit. Ann. iii, 26.

Numæ regia. Ann. xv, 41.

A. U. C. 85. A. C. 668.—Sacra piaculaque ex legibus Tulli regis instituta. Ann. xii, 8. iii, 26.

A. U. C. 115. A. C. 638.—Reperta quædam ab Anco divini juris. Ann. iii, 26.

A. U. C. 140. A. C. 613.—Equorum certamina a Thuriis accita. Ann. xiv, 21.

A. U. C. 141. A. C. 612.—Capitolium vovet Tarquinius Priscus rex,

bello Sabino; jacitque fundamenta, spe magis futuræ magnitudinis, quam quo modicæ adhuc populi Romani res sufficerent. Hist. iii, 72.

A. U. C. 177. A. C. 576.—Servius Tullius sanctor præcipuus legum fuit, queis etiam reges obtemperarent. Ann. iii, 26.

Templum Lunæ a Servio Tullio sacratum. Ann. xv, 41.

A. U. C. 183. A. C. 570.—Servius Tullius, sociorum studio, Capitolium exstruere adgreditur. Hist. iii, 72.

A. U. C. 225. A. C. 528.—Tarquinius Superbus, capta Suessa Pometia, Capitolium exstruit: haud perfecit. Sed gloria operis libertati reservata. Hist. iii, 72.

A. U. C. 244. A. C. 509.—Tarquinii exacti. Ann. xi, 22.

A. U. C. 245. A. C. 508.—Libertatem et consulatum L. Brutus instituit. Ann. i, 1.

Brutus patrum numerum supplet. Eæ familiæ ***minorum gentium*** appellatæ. Ann. xi, 25.

A. U. C. 247. A. C. 506.—Horatius Pulvillus, iterum consul, Capitolium dedicat, ea magnificentia, quam immensæ postea populi Romani opes ornarent potius, quam augerent. Hist. iii, 72.

Urbs Porsenæ dedita, Tuscisque dati obsides. Hist. iii, 72. Ann. xi, 24.

A. U. C. 250. A. C. 503.—Attus Clausus, origine Sabina, gentis Claudiæ auctor. Ann. iv, 9. xi, 24.

Patricii Claudii ab Atto Clauso continui duravere sine ulla adoptione, usque ad Domitium a Claudio, Principe, adoptatum. Ann. xii, 25.

A. U. C. 256. A. C. 497.—Dictaturæ ad tempus sumtæ. Ann. i, 1.

A. U. C. 258. A. C. 495.—A. Postumius, dictator, Libero Liberæque et Cereri ædem juxta Circum maximum vovet. Ann. ii, 49.

A. U. C. 277. A. C. 476.—Cremerensis clades. Hist. ii, 91.

A. U. C. 300. A. C. 453.—Adversus patrum factiones multa populus parat, tuendæ libertatis et firmandæ concordiæ causa. Accita quæ usquam legum egregia. Ann. iii, 27.

A. U. C. 303. A. C. 450.—Creati decemviri, et compositæ duodecim tabulæ, finis æqui juris. Ann. iii, 27.

Vetus Urbi fœnebre malum, et seditionum discordiarumque creberrima causa. Duodecim tabulis sanctum, ne quis unciario fœnore amplius exerceret; cum antea ex libidine locupletium agitaretur. Ann. vi, 16.

Decemviralis potestas haud ultra biennium. Ann. i, 1.

A. U. C. 307. A. C. 446.—Quæstores creati Valerius Potitus et Æmilius Mamercus, ut rem militarem comitarentur. Ann. xi, 22.

A. U. C. 310. A. C. 443.—Tribunorum militum consulare jus non diu valuit. Ann. i, 1.

A. U. C. 364. A. C. 389.—Alliensis clades. Hist. ii, 91.

Capta a Gallis Roma. Ann. xi, 24.

XIV. Calendas Sextiles captam Urbem Senones inflammant. Ann. xv, 41.

Post Gallica incendia, Urbs nulla distinctione passim erecta. Ann. xv, 43.

A. U. C. 390. A. C. 363.—Histriones a Tuscis acciti. Ann. xiv, 21.

A. U. C. 407. A. C. 346.—Unciarium fœnus, rogatione tribunicia, ad semuncias redactum. Ann. vi, 16.

A. U. C. 412. A. C. 341.—Vetita versura. Ann. vi, 16.

Post multis plebis scitis obviam itum fœneratorum fraudibus. Sed toties repressæ, miras per artes rursum oriebantur. Ann. vi, 16.

A. U. C. 423. A. C. 330.—Arbela, castellum insigne fama ; quod postremo inter Darium atque Alexandrum prælio Persarum illic opes concidere. Ann. xii, 13.

A. U. C. 430. A. C. 323.—Mors Alexandri Magni. *Ejus virtutum fatorumque cum Germanici virtutibus fatisque comparatio.* Ann. ii, 73.

A. U. C. 433. A. C. 320.—Caudina clades. Ann. xv, 13. Samnitium jugum subeunt Romani. Ann. xi, 24.

A. U. C. 476. A. C. 277.—Fabricius consul senatusque Romanus venenum in Pyrrhum regem vetant produntque. Ann. ii, 88.

A. U. C. 485. A. C. 268.—Duplicatus quæstorum numerus, stipendiaria jam Italia, et accedentibus provinciarum vectigalibus. Ann. xi, 22.

A. U. C. 490. A. C. 263.—Primum bellum Punicum. Spei ædem hoc bello vovet Atilius. Ann. ii, 49.

A. U. C. 494. A. C. 259.—Jani templum apud forum olitorium a C. Duillio structum, qui primus rem Romanam prospere mari gessit, triumphumque navalem de Pœnis meruit. Ann. ii, 49.

A. U. C. 512. A. C. 241.—Aulum Postumium, consulem, sed flaminem Dialem, in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinet L. Metellus pontifex maximus. Ann. iii, 71.

A. U. C. 536. A. C. 217.—Secundum bellum Punicum. Hannibal in Italiam ingruit. Ann. iii, 34.

Cremona condita. Hist. iii, 34.

A. U. C. 541. A. C. 212.—Oppiæ leges, queis constricta fœminarum licentia. Ann. iii, 33.

Bellum Macedonum. Icta cum Romanis Lydorum fœdera. Ann. iv, 55.

A. U. C. 550. A. C. 203.—Lex Cincia, qua cavetur ne quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat. Ann. xi, 5. et xv, 20.

Marcus Lepidus Ptolemæi liberis tutor in Egyptum missus. Ann. ii, 67.

A. U. C. 553. A. C. 200.—Syphacem P. Scipio triumphans populo Romano ostendit. Ann. xii, 38.

A. U. C. 559. A. C. 194.—Smyrnæi primi omnium, templum urbis Romæ statuunt: magnis quidem jam Romani imperii rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punica urbe, et validis per Asiam regibus. Ann. iv, 56.

A. U. C. 562. A. C. 191.—Bellum Syriacum. Byzantii copias mittunt in Antiochum. Ann. xii, 62.

A. U. C. 564. A. C. 189.—L. Scipio, pulso Antiocho, fidem atque virtutem Magnetum decorat. Ann. iii, 62.

A. U. C. 583. A. C 170.—Bellum Persei, Macedonum regis. Quo in bello studia urbium Asiæ in populum Romanum. Ann. iv, 55.

Byzantii copias mittunt in Regem Persen. Ann. xii, 62.

A. U. C. 587. A. C. 166.—L. Paulus Æmilius triumphat, ducto ante currum Perse Macedonum rege. Ann. xii, 38.

A. U. C. 604. A. C. 149.—Servius Galba a Catone censorio accusatus. Ann. iii, 66.

A. U. C. 605. A. C. 148.—Magistratuum avaritia parit Calpurnia scita de repetundis. Ann. xv, 20.

Tertium bellum Punicum. P. Scipio, quamvis flagrante adhuc Pœnorum bello, apud Siciliam Romanum militaremque cultum exuit, ut externorum morum æmulatione animos devinciat. Ann. ii, 59.

A. U. C. 606. A. C. 147.—Byzantiorum ictum cum Romanis fœdus, qua tempestate bellatum adversus regem Macedonum, cui, ut degeneri, Pseudophilippi vocabulum impositum. Ann. xii, 62.

A. U. C. 608. A. C. 145.—Possessa Achaia Asiaque, ludi curatius Romæ editi. Ann. xiv, 21.

L. Mummius primus Græci certaminis spectaculum in Urbe præbet. Ann. xiv, 21.

A. U. C. 610. A. C. 143.—Aqua Marcia ad Urbem deducta. Ann. xiv, 22.

A. U. C. 617. A. C. 136.—Numantina clades. Ann. xv, 13.

A. U. C. 621. A. C. 132.—Dissensione ordinum, et apiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob prava latæ leges. Ann. iii, 27.

Tiberius Gracchus turbator plebis. Ann. iii, 27.

Discordiæ consulum apud tribunos, agrariæ frumentariæque leges, plebis et optimatium certamina. Ann. iv, 32.

L. Cotta a Scipione Africano accusatus. Ann. iii, 66.

A. U. C. 623. A. C. 130.—Bellum Aristonici. Byzantii copias mittunt in Aristonicum. Ann. iv, 55. et xii, 62.

Ubi subacto orbe, et æmulis urbibus regibusve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere. Modo turbulenti tribuni, modo consules prævalidi, et in Urbe ac foro tentamenta civilium bellorum. Hist. ii, 38.

A. U. C. 632. A. C. 121.—Semproniis rogationibus equester ordo in possessione judiciorum locatur. Ann. xii, 60.

C. Gracchus turbator plebis. Ann. iii, 27.

A. U. C. 641. A. C. 112.—Cimbrorum arma primum audita sunt, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone consulibus. De Mor. German. cap. 37.

Papirius Carbo consul a Germanis fusus. ibid.

A. U. C. 645. A. C. 108.—P. Rutilius a M. Scauro accusatus. Ann. iii, 66.

Rutilius et Scaurus suam ipsi vitam postea narravere, fiduciam potius morum, quam arrogantiam arbitrati. Vit. Agric. cap. 1.

A. U. C. 646. A. C. 107.—Aurelius Scaurus a Germanis captus. De Mor. German. cap. 37.

A. U. C. 647. A. C. 106.—Cassius a Germanis victus cæsusque. De Mor. German. cap. 37.

A. U. C. 648. A. C. 105.—Serviliæ leges senatui judicia reddunt. Ann. xii, 60.

A. U. C. 649. A. C. 104.—Servilius Cæpio et Cn. Manlius a Germanis fusi. De Mor. German. cap. 37.

A. U. C. 653. A. C. 100.—Germani a C. Mario in Italia victi: at non impune. De Mor. German. cap. 37.

A. U. C. 654. A. C. 99.—Saturninus turbator plebis. Ann. iii, 27.

A. U. C. 658. A. C. 95.—Ptolemæus, Cyrenarum rex, cui cognomentum Apionis fuit, agros populo Romano cum regno relinquit. Ann. xiv, 18.

A. U. C. 662. A. C. 91.—L. Crasso et Domitio censoribus rhetores cludere ludum impudentiæ jussi sunt. Dialog. de Orat. cap. 35.

A. U. C. 663. A. C. 90.—Turbator plebis, nec minor largitor, nomine senatus, Drusus : corrupti spe, aut illusi per intercessionem socii. Inde bellum Italicum. Ann. iii, 27.

A. U. C. 666. A. C. 87.—Mithridaticum bellum. Athenienses socii sunt Mithridatis adversus Sullam. Ann. ii, 55.

Jussu regis Mithridatis apud cunctas Asiæ insulas et urbes trucidantur Romani. Ann. iv, 14.

Coi, fidem suam tum testati, cives Romanos templo Æsculapii induxere. Ann. iv, 14.

Multa eorumdem in populum Romanum merita, sociæque victoriæ. Ann. xii, 61.

Gravissimo in discrimine exercitus, ob asperitatem hiemis et penuriam vestis, cum id Smyrnam in concionem nuntiatum foret, omnes, qui adstabant, detraxere corpori tegmina, Romanisque legionibus miserunt. Ann. iv, 56.

Bellum civile. Multæ et diversæ leges. Ann. iii, 27.

Marius et Sulla de judiciorum jure præcipue bellant. Ann. xii, 60.

E plebe infima C. Marius, et nobilium sævissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem vertunt. Hist. ii, 38.

Cn. Pompeius octavodecimo ætatis anno civilia bella sustinet. Ann. xiii, 6.

Cn. Pompeius Mario Sullaque occultior, non melior. Et numquam postea nisi de principatu quæsitum. Hist. ii, 38.

A. U. C. 667. A. C. 86.—Haud longa Cinnæ dominatio. Ann. i, 1.

Prælio, quo apud Janiculum adversus Cinnam pugnatum est; Pompeianus miles fratrem suum, dein, cognito facinore, seipsum interficit. Tanto acrior apud majores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis pœnitentia fuit. Hist. iii, 51.

Cornelii Merulæ, flaminis Dialis, cædes. Sex et septuaginta annis nemo post eum suffectus. Ann. iii, 58.

A. U. C. 670. A. C. 84.—L. Sulla, pulso Mithridate, fidem atque virtutem Magnetum decorat. Ann. iii, 62.

A. U. C. 671. A. C. 83.—Ardet Capitolium civili bello, sed fraude privata. Ann. vi, 12. et Hist. iii, 72.

Arsere et Sibyllini libri. Quæsita Samo, Ilio, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam, et Italicas colonias carmina Sibyllæ, una seu plures fuere; datumque sacerdotibus negotium, quantum humana ope potuissent, vera discernere. Ann. vi, 12.

Capitolium iisdem rursus vestigiis situm exstruendi curam victor Sulla suscipit. Hist. iii, 72.

A. U. C. 672. A. C. 81.—L. Sulla dictator, abolitis vel conversis prioribus legibus, plura addit; et tribunorum plebis licentiam tollit. Ann. iii, 27.

Lege Sullæ viginti quæstores creati supplendo senatui, cui judicia tradiderat. Ann. xi, 22.

A. U. C. 673. A. C. 80.—Pomœrium Urbis a L. Sullâ auctum. Ann. xii, 23.

A. U. C. 675. A. C. 78.—Haud longa Sullæ dominatio. Ann. i, 1.

A. U. C. 676. A. C. 77.—Sulla moritur. Hoc solum felicitati ejus negatum, quod Capitolium non dedicaverit. Hist. iii, 72.

Lutatius Catulus, consul, Capitolium dedicat; ejusque nomen, inter tanta Cæsarum opera, usque ad Vitellium mansit. Hist. iii, 72.

Turbidæ Lepidi rogationes, ut acta mortui Sullæ rescinderentur. Ann. iii, 27.

A. U. C. 680. A. C. 73.—Sertorii atque Mithridatis ingentibus bellis labat respublica. Ann. iii, 73.

A. U. C. 681. A. C. 72.—Cyziceni circumsessi haud minus sua constantia, quam præsidio Luculli, Mithridaten regem pellunt; ideoque libertatem adepti. Ann. iv, 36.

Servile bellum. Spartaco tamen, post multas consularium exercituum clades inultam Italiam urenti, haud datum ut pacto in fidem acciperetur. Ann. iii, 83. et xv, 46.

A. U. C. 684. A. C. 69.—Tribunis plebis reddita licentia. Ann. iii, 27. Tum non modo in commune, sed in singulos homines latæ quæstiones; et corruptissima republica multæ leges. Ann. iii, 27.

A. U. C. 685. A. C. 68.—L. Lucullus Armeniam penetrat, et itinera aperit. Ann. xv, 27.

Lex Roscia de equitum Romanorum loco apud theatrum. Ann. xv, 32.

A. U. C. 687. A. C. 66.—Cn. Pompeio, Piraticum bellum gesturo, multum a populo Romano potestatis datum. Ann. xv, 25.

Piratico bello Antonium adjuvant Byzantii. Ann. xii, 62.

A. U. C. 691. A. C. 62.—Romanorum primus Cn. Pompeius Judæos domuit; templumque jure victoriæ ingressus est. Muri Hierosolymorum diruti; delubrum mansit. Hist. v, 9.

A. U. C. 696. A. C. 57.—Germani a Julio Cæsare in Gallia victi. De Mor. German. cap. 37.

A. U. C. 699. A. C. 54.—Primus omnium Romanorum Julius Cæsar, cum exercitu Britanniam ingressus, quamquam prospera pugna terruerit incolas, ac littore potitus sit, potest videri eam ostendisse posteris, non tradidisse. Vit. Agric. cap. 13.

Cn. Pompeius mansuram theatri sedem ponit; ideoque incusatus a senioribus. Ann. xiv, 20.

Antea subitariis gradibus, et scena in tempus structa, ludos edi solitum. Vetustioribus adhuc temporibus, stans populus ludos spectabat, ne si consideret, theatro dies totos ignavia continuaret. Ann. xiv, 20.

Pompeii Crassique potentia cito in Cæsarem cessura. Ann. i, 1.

A. U. C. 701. A. C. 52.—Crassus a Parthis trucidatus. Ann. ii, 2. et de Mor. German. cap. 37.

Cassius debellati exercitus Romani reliquias servat; ipse postea Parthorum victor. Inde familia Cassia per illas gentes celebrata. Ann. xii, 2.

A. U. C. 702. A. C. 51.—Galli Julium Cæsarem apud Alesiam obsident. Ann. xi. 23.

Victore Cæsare, nullum breviore spatio, quam adversus Gallos confectum est bellum. Ann. xi, 24.

Cn. Pompeius, tertium consul, corrigendis moribus delectus. At gravior remediis, quam delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor. Ann. iii, 28.

A. U. C. 706. A. C. 47.—Pharsalica pugna. Quæ armis tuebatur, armis amittit Cn. Pompeius. Ann. iii, 28.

Pompeii potentia in Cæsarem cedit. Ann. i, 1.

Exin continua per viginti annos discordia: non mos, non jus: deterrima quæque impune; ac multa honesta exitio sunt. Ann. iii, 28.

A. U. C. 707. A. C. 46.—Lex dictatoris Cæsaris de modo credendi possidendique intra Italiam. Ann. vi, 16.

Cæsar seditionem exercitus verbo uno compescit, *Quirites* vocando, qui sacramentum ejus detrectabant. Ann. i, 42.

A. U. C. 708. A. C. 45.—Dictator Cæsar lege Cassia patricios sublegit. Ann. xi, 25.

A. U. C. 709. A. C. 44.—Consul uno die fuit Caninius Rebilus, C. Cæsare dictatore, cum belli civilis præmia festinarentur. Hist. iii, 37.

A. U. C. 710. A. C. 43.—Repentina vis dictatorem Cæsarem opprimit. Hist. iii, 68.

Cæsar Octavianus nonodecimo ætatis anno civilia bella sustinet. Ann. xiii, 6.

Is, adolescens privatus, veteranos cupidine dominandi concitos per largitiones inflammat, exercitum parat, corrumpit consulis legiones, simulat Pompeianarum gratiam partium. Ann. i, 10.

A. U. C. 711. A. C. 42.—Cæsis Hirtio et Pansa consulibus, utriusque copias Octavius occupat; extorquet invito senatu consulatum, armaque, quæ in Antonium acceperat, contra rempublicam vertit. Ann. i, 10.

Triumviratus: proscriptio civium: divisiones agrorum. Ann. i, 10.

Cicero interficitur. Ab ejus interitu mutata eloquentia. Dialog. de Orat. cap. 24.

A. U. C. 712. A. C. 41.—Philippensis acies. Bruto et Cassio cæsis, nulla jam publica arma. Ann. i, 2. et iii, 76.

A. U. C. 714. A. C. 39.—Perusinum bellum. Ann. v, 1.

Brundisinum fœdus. Ann. i, 10.

Stratonicenses Parthorum irruptionem, nihil mutata in populum Romanum constantia, perferunt. Ann. iii, 62.

Regnum Judææ ab Antonio Herodi datum. Hist. v, 9.

A. U. C. 715. A. C. 38.—Pax inter Sex. Pompeium ac triumviros pacta. Ann. v, 1.

Pacorus, Judæa potitus, a P. Ventidio interficitur; et Parthi trans Euphraten redacti. Hist. v, 9.

Amisso Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens. De Mor. German. cap. 37.

A. U. C. 716. A. C. 37.—Cæsar, cupidine formæ, aufert Tiberio Neroni uxorem Liviam, incertum an invitam; adeo properus, ut ne spatio

quidem ad enitendum dato, penatibus suis gravidam induxerit. Ann. v, 1.

Consulti per ludibrium pontifices, an concepto, necdum edito partu, rite nuberet. Ann. i, 10.

A. U. C. 717. A. C. 36.—Tarentinum fœdus. Ann. i, 10.

Agrippa Ubiorum gentem, Rheno transgressam, in fidem accipit. Ann. xii, 27.

Experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocantur, ut arceant, non ut custodiantur. De Mor. German. cap. 28.

Judæos C. Sosius subigit. Hist. v, 9.

A. U. C. 718. A. C. 35.—Lepidus, postquam socordia senuit, specie quoque amicitiæ, legionibus exuitur. Ann. i, 2. 9 et 10.

Cæsar bellis civilibus Cilnium Mæcenatem, equestris ordinis, cunctis apud Romam atque Italiam præponit. Ann. vi, 2.

A. U. C. 719. A. C. 34.—Sextus Pompeius, pacis imagine deceptus, apud Siciliam opprimitur. Ann. i, 2 et 10.

A. U. C. 723. A. C. 30.—Actiaca victoria. Ann. i, 3.

Cæsar vultu et aspectu Actiacas legiones Brundisii turbantes exterret. Ann. i, 42.

A. U. C. 724. A. C. 29.—Antonio per libidines pessum dato, eoque interfecto, Cæsar, posito triumviri nomine, cuncta discordiis civilibus fessa, nomine ***Principis***, sub imperium accipit. Ann. i, 2 et 9.

Luxus mensæ, a fine Actiaci belli, ad ea arma queis Ser. Galba rerum adeptus est, per annos centum profusis sumtibus exerciti. Ann. iii, 55.

Princeps Augustus lege Sænia patricios sublegit. Ann. xi, 25.

Mauros Juba rex accipit, donum populi Romani. Ann. iv, 5.

Phraates, Parthorum rex, cuncta venerantium officia ad Augustum vertit; partemque prolis firmandæ amicitiæ mittit: haud perinde Romanorum metu, quam fidei popularium diffisus. Ann. ii, 1.

A. U. C. 725. A. C. 28.—Augustus, inter alia dominationis arcana, seponit Ægyptum, vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus aut equitibus Romanis illustribus: ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam, claustraque terræ ac maris, quamvis levi præsidio, adversum ingentes exercitus insedisset. Ann. ii, 59.

C. Oppius, Cornelius Balbus, Matius, Vedius, aliaque equitum Romanorum, sub Augusto Principe, prævalida nomina. Oppius et Balbus primi Cæsaris opibus potuere conditiones pacis et arbitria belli tractare. Ann. xii, 60.

Statilius Taurus, Marcius Philippus, Corn. Balbus hostiles exuvias, aut exundantes opes, ornatum ad Urbis et posterum gloriam conferunt. Ann. iii, 72.

Augustus sibi atque urbi Romæ templum apud Pergamum sisti non prohibet. Ann. iv, 5.

A. U. C. 726. A. C. 27.—Sexto suo consulatu Cæsar Augustus, potentiæ securus, quæ triumviratu jusserat, abolet; datque jura, queis pace et Principe uteremur. Ann. iii, 28.

A. U. C. 731. A. C. 22.—Piso, qui civili bello resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio adversus Cæsarem juverat; mox Brutum et Cassium secutus, concesso reditu, petitione honorum abstinebat, delatum ab Augusto consulatum accipit. Ann. ii, 43.

Marcellus, flagrantibus plebis studiis, intra juventam, morte ereptus. Ann. ii, 41.

M. Agrippæ Mitylenense secretum. Ann. xiv, 53.

A. U. C. 733. A. C. 20.—Augustus M. Agrippam generum sumit. Ann. i, 3. et Hist. i, 15.

Ejus filii Caius ac Lucius in familiam Cæsarum postea inducti. Ibid.

A. U. C. 734. A. C. 19.—Datus rex Armeniis a Cæsare Tigranes, deductusque in regnum a Tiberio Nerone. Ann. ii, 3.

A. U. C. 736. A. C. 17.—M. Agrippa socius tribuniciæ potestatis deligitur. Ann. iii, 56.

A. U. C. 737. A. C. 16.—Ludi seculares ab Augusto editi. Ann. xi, 11.

A. U. C. 738. A. C. 15.—Lolliana clades. Ann. i, 10.

A. U. C. 742. A. C. 11.—M. Agrippa vita concessit. Ann. i, 3.

Sulpicius Quirinius, impiger militiæ, et acribus ministeriis, consulatum, mox expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis, insignia triumphi adeptus. Ann. iii, 48.

A. U. C. 743. A. C. 10.—Germani a Druso in suis sedibus perculsi. De Mor. Germ. cap. 37.

A. U. C. 745. A. C. 8.—Drusus extinctus magnam sui apud Populum Romanum memoriam relinquit: credebatur enim, si rerum potitus foret, libertatem redditurus. Ann. i, 3 et 33.

Is aggerem coercendo Rheno inchoaverat. Ann. xiii, 53.

A. U. C. 746. A. C. 7.—Pomœrium Urbis ab Augusto auctum. Ann. xii, 23.

Germani a Tiberio in suis sedibus perculsi, ac sæpe postea fusi. De Mor. Germ. cap. 37.

Mæcenas, Augusti amicitia præcipuus, moritur. Provecta tamen ætate speciem magis in amicitia Principis, quam vim tenuit, fato potentiæ raro sempiternæ. Ann. iii, 30.

A. U. C. 747. A. C. 6.—Tiberii de Germanis triumphus. Ann. i, 4 et 34. ii, 26.

Cum Germanis Tiberius, Germanicus, aliique duces rursum bellavere: multaque invicem damna. Non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuere: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. De Mor. Germ. cap. 37.

A. U. C. 748. A. C. 5.—Jussu Augusti Armeniis impositus rex Artavasdes: post non sine clade Romana dejectus. Ann. ii, 3.

Defuncto Agrippa, Augustus Tiberium Neronem potestatis tribuniciæ socium delegit, ne successor in incerto foret. Ann. iii, 56.

A. U. C. 749. A. C. 4.—Tiberius, ab uxore sua Julia spretus, Rhodum abscedit: ibique iram, et simulationem, secretas libidines meditatur. Ann. i, 4 et 53.

A. U. C. 750. A. C. 3.—Post mortem Herodis, Simon quidam in Judæa regium nomen invadit. Is a Quinctilio Varo, obtinente Syriam, punitus: et gentem coercitam liberi Herodis tripartito rexere. Hist. v, 9.

A. U. C. 752. A. C. 1.—Caius Cæsar componendæ Armeniæ deligitur.

Is Ariobarzanem, origine Medum, ob insignem corporis formam, et præclarum animum, volentibus Armeniis præfecit. Ann. ii, 4.

Caio Cæsari obtinenti Armeniam datus rector Sulpicius Quirinius. Ann. iii, 48.

Ut valida Augusto in rempublicam fortuna, ita domi improspera fuit. Julia, ejus filia Tiberiique uxor, ob impudicitiam Pandataria insula, mox oppido Rheginorum, qui Siculum fretum accolunt, clausa. Ann. i, 53. et iii, 24.

Julus Antonius, ob adulterium Juliæ, morte punitus. Ann. iv, 44.

Sempronius Gracchus, Juliæ pervicax adulter, amotus Cercinam Africi maris insulam. Ann. i, 53.

A. U. C. 755. J. C. 2.—Lucium Cæsarem euntem ad Hispanienses exercitus mors, vel Liviæ dolus, opprimit. Ann. i, 3.

A. U. C. 757. J. C. 4.—Caium Cæsarem remeantem Armenia, et vulnere invalidum, mors fato propera, vel novercæ Liviæ dolus, abstulit. Ann. i, 3.

Tum in Tiberium cuncta vergere: filius, collega imperii, consors tribuniciæ potestatis adsumitur. Ann. i, 3. Hist. i, 15.

A Tiberio quoque, super propriam stirpem, Germanicus adsumtus. Ann. xii, 25.

A. U. C. 759. J. C. 6.—Capito Ateius principem in civitate locum studiis civilibus obtinet. Consulatum ei acceleravit Augustus, ut Labeonem Antistium iisdem artibus præcellentem anteiret. Ann. iii, 75.

A. U. C. 760. J. C. 7.—Livia senem Augustum devinxerat adeo, uti nepotem unicum Agrippam Postumum in insulam Planasiam projiceret. Ann. i, 3.

A. U. C. 761. J. C. 8.—Julia, Augusti neptis, convicta adulterii, projicitur in insulam Trimetum, haud procul Apulis littoribus. Ann. iv, 71.

D. Silanus, ejus adulter, amicitia Augusti prohibetur; exiliumque sibi demonstrari intelligens, fugit. Ann. iii, 24.

Augustus, commotus Cassii Severi libidine, qua viros fœminasque illustres procacibus scriptis diffamaverat, primus cognitionem de famosis libellis, specie legis majestatis, tractat. Ann. i, 72.

Apud veteres fuit quoque lex majestatis; sed alia in judicium veniebant. Si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique male gesta republica majestatem populi Romani minuisset, facta arguebantur, dicta impune erant. Ann. i, 72.

A. U. C. 762. J. C. 9.—Augustus legem Papiam Poppæam incitandis cœlibum pœnis et augendo ærario sancit. Ann. iii, 25.

Bellum Dalmaticum a Tiberio confectum. Ornospades haud inglorius auxiliator, eoque civitate Romana donatus. Ann. vi, 37.

Variana clades. Tres cum Varo legiones periere. Victor Arminius. Ann. i, 10. 59 et 62. de Mor. Germ. cap. 37.

A. U. C. 765. J. C. 12.—Tiberii de Pannoniis ac Dalmatis triumphus. Ann. i, 4 et 34.

Caius, Germanici et Agrippinæ filius, in castris nascitur: eum, in contubernio legionum eductum, militari vocabulo *Caligulam* appellant, quia plerumque ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum induebatur. Ann. i, 41.

A. U. C. 766. J. C. 13.—Augustus, cum Tiberio tribuniciam potestatem a patribus rursum postularet, quamquam honora oratione, quædam de habitu vultuque et institutis ejus jecerat, quæ velut excusando exprobraret. Inde fama ne Tiberium quidem caritate, aut reipublicæ cura adscitum: sed quoniam arrogantiam sævitiamque ejus introspexerit, comparatione deterrima sibi gloriam quæsivisse. Ann. i, 10.

A. U. C. 767. J. C. 14.—Gravescere cœpit valetudo Augusti: et quidam scelus uxoris suspectabant. Tiberius properis matris literis accitur: neque satis compertum, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam, an exanimem repererit. Excessisse Augustum et rerum potiri Tiberium fama eadem fert. Ann. i, 5.

Hactenus veterem memoriam relegimus. Res autem Tiberii, Caii Caligulæ, Claudii, Neronis, Galbæ, Othonis, Vitellii, ipsaque Vespasiani initia, ab anno U. C. DCCLXVII, ad annum U. C. DCCCXXIV, Annalium, Historiarum, Supplementorum, Appendicisque libris, quos supra edidimus, satis innotuere. At, ut brevitati simul et utilitati consulam, Vespasiani, Titi Domitiani, ac Nervæ res, quas cognoscere interest, in Appendice Chronologica summatim complectar. Et ne in hac Cæsarum historia desit exemplum optimi Principis, addidero res Trajani, Latinis Augustæ historiæ scriptoribus intactas, æterna tamen memoria dignissimas, quibusque vetus ætas nihil habet ad splendorem illustrius, ad documentum præstantius. Hæc igitur nostra Appendix florentissimi adhuc imperii Romani annos quadraginta continet, ab anno nempe U. C. DCCCXXV. Jesu Christi 72.; ad annum Urbis conditæ DCCCLXX. Jesu Christi 117.

A. U. C. 825. J. C. 72.—VESPASIANO Augusto IV. Tito Cæsare II. consulibus. Invaluerant duo præcipua bellorum civilium mala, legum oblivio, et adversus dominantes audacia. In hac imperii pace, utrique subvenit Vespasianus. Urbi leges, regnatrici domui munimenta addita. Quo præcaverentur militares motus, prætoriarum cohortium præfecturam Titus accepit:[1] magnum equestris ordinis ornamentum, et paterni imperii tutamentum. Coercita autem fœminarum licentia, pœna ancillas fore, quæ se alieno servo jungerent.[2] Represssa quoque creditorum sævitia; et interdictum ne filiorum familias fœneratoribus exigendi crediti jus umquam esset, ne post patrum quidem mortem.[3] Simul reficiebatur pulcherrimum ac vetustissimum imperii monumentum. Nempe tria millia ærearum tabularum, quibus continebantur, pæne ab exordio Urbis, senatusconsulta, plebiscita de societate, fœdere, privilegio cuicumque concessis, quæ, incenso Capitolio, conflagraverant, undique investigatis exemplaribus, reposita.[4] Ad conciliandos populi animos, datum a Tito congiarium.[5] Hæc popularitatis studia aversabatur Helvidius Pris-

1 *Accepit.* Plinius, in præfat.

2 *Jungerent.* Suet. in Vespas. xi. Vide jam dicta sup. An. xii, 53.

3 *Mortem.* Sueton. ibid. Id jam statuerat Claudius, ut dictum est An. xi, 13.

4 *Reposita.* Sueton. in Vespas. viii.

5 *Congiarium.* Memoratur in Titi nummis. Vide sup. p. 237.

cus,[6] Thraseæ gener, et severioris philosophiæ placita sectatus. Integræ libertatis cupitor, querebatur publicum servitium civilibus Vespasiani studiis certius, quam priorum Principum vitiis, induci. Inde acerbior quævis principatus acta carpebat, sententiarum quoque, quas Princeps in senatu afferret, assiduus obtrectator. Vespasianus tales sui contumelias diu tulit, Helvidii integritatem, et Thraseæ, cui ipse amicus fuerat, virtutem reveritus. Ne tamen infringeretur auctoritas, Helvidium monuit, ut vel contumaciam exueret, vel sileret.[7] Contra ille in dies pervicacior et infensior, primum exilio, dein morte, vel invito Principe, multatus est. Philosophi, ut procacia ingenia, Urbe submoti. Musonius, favore Muciani, commune discrimen solus effugit. Demetrius et Hostilius, majoris petulantiæ, in insulas relegati.[8] Interim Petilius Cerialis, confecto bello Germanico, in Britanniam fuerat missus. Decessore suo Vettio Bolano validior terrorem statim intulit, Brigantum civitatem adgressus. Multa prœlia, et aliquando non incruenta: magnam Brigantum partem aut victoria amplexus est, aut bello.[9]

A. U. C. 826. J. C. 73.—Fl. Domitiano Cæsare II. M. Valerio Messalino consulibus, ut cresceret favor congiarium[1] a Domitiano datum. In eo visi senes, qui se a divo Augusto semel atque iterum accepisse congiarium narrabant.[2] Grandævos alios multos prodidit census, qui tum peragebatur; et ne singulis moremur, res est confessa in regione Italiæ octava[3] centenum annorum censos fuisse homines LIV. centenum denum homines XIV. centenum vicenum quinum homines duos, centenum tricenum homines quatuor, centenum tricenum quinum aut septenum totidem, centenum quadragenum homines tres.[4] Id tanto curiosius observatum, quod mortalitas in longi ævi spes sit semper intenta, et ætas Principis ad senium vergeret. Placuit in eadem censura explorari magnitudinem Urbis, quam ex tantulis initiis virtus Romana in immensum extulerat. Compertum mœnia ejus collegisse ambitu pass. XIII M CC.[5] Ejusdem spatium mensura currente a milliario in capite Romani fori statuto ad singulas portas numero triginta septem effecisse passuum per directum XXX M DCCLXV. Ad extrema vero tectorum cum castris prætoriis ab eodem milliario, per vicos omnium viarum numerata fuisse paulo amplius septuaginta millia passuum. Quo si quis altitudinem tectorum addat, dignam profecto æstimationem concipiat, fateaturque nullius urbis magnitudinem in toto orbe potuisse ei comparari.[6] Ne magnificentia ulli cederet, advectæ undique opes exteræ, novaque in dies attollebantur monumenta. Hæc augebat

6 *Helvidius Priscus.* Jam laudatus supra An. xvi, 28 et 35. Ejus mores, offensæ gloriæque initium vidimus in Hist. iv, 5.

7 *Vel sileret.* De his plura Arrianus in Epictet. i, 2.

8 *Relegati.* Dio lxvi, p. 751.

9 *Aut bello.* Tacit. Vit. Agric. cap. 17. et Hist. iv, 68 et seq.

1 *Congiarium.* De quo dictum supra p. 237.

2 *Narrabant.* Tacit. Dialog. de Orat. cap. 17.

3 *Regione Italiæ octava.* Inter Ariminum, *Rimini*, et Placentiam, *Placenza.*

4 *Homines tres.* Hæc omnia Plinius, vii, 49.

5 *Pass.* XIII M CC. De hac urbis Romæ magnitudine disseruimus supra.

6 *Comparari.* Hæc et superiora Plinius iii, 5.

Vespasianus, refectis, quæ labarent, tacito quidem suo nomine, sed servata veterum inscriptionum gloria, cum ipse additis novis splendidissimisque operibus satis inclaresceret. Atque ut Urbis splendori ex civium moribus ac dignitate accederet decus, senatum et equitem recensuit: summoti indignissimus quisque; et honestissimi Italicorum ac provincialium adlecti.[7] Ita amplissimos ordines sub prioribus Principibus cæde varia exhaustos, veterive contaminatos negligentia, purgavit supplevitque, ut, cum ducentas gentes in senatu vix reperisset, mille composuerit.[8] Et ne paupertas probro esset, consulares inopes quingenis sestertiis[9] annuis sustentavit.

A. U. C. 827. J. C. 74.—VESPASIANO Augusto V. Tito Cæsare III. consulibus. Peracto censu, conditum est lustrum imperii supremum.[1] Tum Princeps Achaiam, Lyciam, Rhodum, Byzantium, Samum, Tracheam Ciliciam, et Commagenem in provinciarum formam redegit.[2] Succensuit quidem Apollonius; et acrius, quam philosophum decebat: Neronem laudans, quod libertatem Græcis dedisset, Vespasianum qui eam tolleret, literis increpavit.[3] At ipse postea edoctus quas curas pro republica recte et consulte ordinanda Princeps sustineret, posuit iras, et in publicæ lætitiæ partem laudesque venit. Una tunc fœmina, Cænis nomine,[4] famam Vespasiani inumbrabat Antoniæ quondam liberta, fidem ita probaverat, ut secretioribus adhibita, jussaque nuntiare Tiberio, quæ adversus eum pararet Sejanus: post Vespasiani voluptatibus, antequam Flaviam Domitillam uxorem duceret, innexa. Is, privatus adhuc, amissa uxore, Cænidem in contubernium revocavit, atque etiam Princeps pæne justæ uxoris loco habuit. Cænis in id fastigium evecta, nihilque in auctoritate magnificum, nisi immensas opes, reputans, fortunam ad lucra vertit: provinciarum et exercituum præfecturas, magistratus, sacerdotia, ipsaque Principis responsa venalia proponebat. Tanta fœditas laudes Principis obruisset, ni inexplebilem fœminæ cupidinem finisset mors. Tum si quid adhuc obtrectationis ex tributorum vectigaliumque magnitudine supererat, Vespasianus publica necessitate[5] et Principalibus impensis, quæ in Urbis totiusque imperii decus ac magnificentiam unice cederent, fuit excusatus. Hoc anno[6] feliciter

7 *Provincialium adlecti.* Sueton. in Vespasian. ix.

8 *Mille composuerit.* Aurel. Victor. de Cæsaribus.

9 *Quingenis sestertiis.* Sueton. in Vespasian. xvii. Quingena autem sestertia sunt Angl. 4166*l.* 13*s.* 4*d.*

1 *Imperii supremum.* Censorinus, de Die natali. cap. 18. De censu lustroque Romanorum diximus in not. et em. ad An. xi, 25.

2 *Redegit.* Sueton. in Vespasian. viii. Euseb. in Chronic. et Aurel. Victor. in Epitome. Perperam autem in Suetonio *Thraciam Ciliciam,* pro *Tracheam Ciliciam* legitur, ut patet ex Victore; idque jam aliis observatum. Inde facile intelligas cur Flaviopolis, urbs Ciliciæ, initium æræ suæ in nummis ab hoc anno ceperit. Nummos vide ap. Pellerin, *Premier Supplément aux Recueils de Médailles,* p. 34. Trachea Cilicia nunc Turcis dicitur *Itchiil.*

3 *Literis increpavit.* Quas vide apud Philostratum, Vit. Apollon. v, 41.

4 *Cænis nomine.* Sueton. in Vespasian. iii. Dio lxvi, p. 751.

5 *Publica necessitate.* Quam Neronis libidines et civilia bella tantam induxerant, ut Vespasianus, cum imperium capesseret, professus sit 'quadringenties millies, (Angl. 333,333,333*l.* 6*s.* 8*d.*) opus esse, ut respublica stare posset.' Sueton. in Vespasian. xvi.

6 *Hoc anno.* Plin. xviii, 20.

se exeruit agricolarum industria. Cum enim prægelidæ hiemis acerbitate spes tota segetum interiisset, reperti in agro Treverico[7] qui adversis temporum obluctati, mense Martio campos resarrientes novam sementem telluri credidere. Natura, labore vinci læta, agrestem patientiam uberrimis messibus pensavit.

A. U. C. 828. J. C. 75.—VESPASIANO Augusto VI. Tito Cæsare IV. consulibus, templum Pacis,[1] quo nullum in Urbe fuit majus pulchriusque, dicatum est: ibi, ceteras inter opes undique terrarum advectas, posita templi Hierosolymitani spolia.[2] Simul attollebatur ingens magnificentiæ et luxuriæ miraculum, amphitheatrum,[3] divo Augusto quondam meditatum, tranquillioribus servatum temporibus. Architectura, libere expatiata, et undequaque spectabilis, suas omnes opes explicuit. Admirationem auxit in hujus monumenti decora tractum colosseum Neronis simulacrum, sed damnatis ejus sceleribus, venerationi Solis dicatum.[4] Hac operum audacia Urbs se priscis Orientis et Ægypti prodigiis æquabat, cum Vespasianum ad belli curas retrahere voluit Vologeses, Parthorum rex. Is nuntiabat "Alanos,[5] barbaram gentem, fugatis regibus Pacoro et Tiridate, Mediam Armeniamque populari: Parthis jam imminere: inde Romanorum agros incursaturos." "Adversus communem hostem arma sociari: alterutrum de Vespasiani filiis ducem belli mitti" flagitabat.[6] Designabaturque Domitianus, et juvenili impetu, et fraternæ gloriæ æmulatu in hæc præceps. At Vespasianus, filii naturam, dominationis avidam, reveritus, lætusque Arsacidarum fastigium barbara vi imminui, hanc belli aleam detrectavit;[7] prætexens Romanos ab exteris domesticisque præliis recentiores, novis periculis non objectandos. Iratus Vologeses superbas mittit epistolas, quibus inscripserat:[8] "Arsaces rex regum Flavio Vespasiano." Modestiore responso, quod hujusmodi fuit, "Arsaci, regi regum, Fl. Vespasianus," adeo irritata Vologesis ferocia, ut Syriam occupare statim pararet. Adversus barbarum impetum restitit interrita Trajani, [9] Syriæ præsidis, constantia; et virtus jam vivida ejus filii, qui puer admodum[10] in maximas spes adolescebat. Parthorum superbia metu solo cohibita, Vologeses in pacem coactus est.[11] Decreta Trajano, qui hoc decus antiquis natalibus addidit, triumphalia ornamenta;[12] editique ludi, quos fere funestavit Cynicorum malignitas. Ii pulsi, ut philosophorum vulgus, clam

7 *Agro Treverico.* Nunc *Treves.*

1 *Templum Pacis.* Dio lxvi, p. 752. Sueton. in Vespasian. ix.

2 *Spolia.* Vide supra in Appendice ad librum Historiarum, v, 52.

3 *Amphitheatrum.* Sueton. ibid. Hujus amphitheatri pars magna adhuc extat, et dicitur *il Colosseo;* Accipimus ex MS. Vindobonensi edito supra, Vespasianum illud ad tres gradus erexisse; editisque ludis, dedicavisse; deinde a Tito rursus dedicatum, adjectis duobus gradibus. Domitianus illud ad clypea usque perduxit, penitusque perfecit.

4 *Dicatum.* Plin. xxxiv, 7.

5 *Alanos.* Supra Tanaim et paludem Mæotidem habitabant Alani. Joseph. Bell. Jud. vii, 7. n. 4.

6 *Mitti flagitabat.* Sueton. in Domitian. ii.

7 *Detrectavit.* Dio lxvi, p. 752.

8 *Inscripserat.* Dio, ibid.

9 *Trajani.* Ad hunc Trajanum, Trajani Imperatoris patrem, pertinet præstantissimus e Museo Pembrociano nummus, quem erudite explicavit Cl. Belley, *Mémoires de l'Acad. Roy. des Inscr.* vol. xxx, p. 271 et seq.

10 *Puer admodum.* Plin. in Paneg. xiv.

11 *Coactus est.* Victor de Cæsaribus, et in Epitome.

12 *Triumphalia ornamenta.* Plin. in Panegyric. ix et xvi.

in Urbem irrepserant; publicis moribus tanto iratiores, quanto diutius coercita maledicentia, rebantur se opportunam populum Romanum insectandi occasionem nactos. Diogenes, ut nomine, sic re, veterem famam æmulatus, in plebem, spectaculis intentam, conviciis invehitur. Effrena procacitas verberibus multata.[13] Heras, supplicio invitatus magis, quam territus, atrocius criminari audet. Iterata licentia rei capite expiata.[14] Silentibus bellis, in hac pacis tranquillitate, et cum studia liberalitate[15] Principis refoverentur, juvit expendere[16] quomodo Urbs, quæ tot eminentium oratorum ingeniis gloriaque effloruisset, ea laude ita tunc esset orbata, ut vix nomen ipsum oratoris retineret. Hac quidem de re disseruere M. Aper, Julius Secundus, Curiatius Maternus et Vipstanius Messala, ingenii fama tum insignes. Singula rei momenta rite perpensa; et quæ olim studia alerent, quæ deinde vel ipsa ingenia pessum dederint tractata. In confesso tamen fuit eloquentiam alumnam esse licentiæ ac libertatis: nullos umquam fuisse oratores in iis civitatibus, quæ severissimis legibus uterentur: bono seculi sui utendum: sapientissimi uniusque Principis pacem contumaci arrogantique eloquentia meliorem esse atque utiliorem. Hæc cum Tacitus juvenis admodum[17] audiisset, postea literis tradidit, et utilitati publicæ consecravit.

A. U. C. 829. J. C. 76.—VESPASIANO Augusto VII. Tito Cæsare V. consulibus. Domitianus ab externis bellis hactenus retractus, ne vel sucessu elatus, vel Orientis societate audax, fortunam præsumeret, adversus Sarmatas missus est,[1] ex queis gloriæ spes, nullus novarum rerum metus. Recepit signa ante capta, victorque in Urbem rediit. Interim visa Titi virtus elanguescere. Otia tamen fallebat studiis; et de Acontia,[2] quæ hoc anno apparuit, præclaro carmine perscripsit. At hæc leviora adversus animum juventutis fervore, et novæ fortunæ licentia æstuantem. Parta quidem bellis gloria diu fuit gliscentibus vitiis velamen. Erupere tandem luxu, libidine, et impotentiori in dies amore Berenices,[3] quæ non modo Romam venerat, et in palatium fuerat recepta,[4] sed et ei Titus nuptias pollicitus ferebatur.[5] Urbs, barbarum dedecus exosa, verebatur adhuc ne cetera Neronianæ aulæ mala redirent. Tum enim Titus ad mediam noctem comessationes cum profusissimo quoque familiarium extendebat; inter exoletorum et spadonum greges frequens. Fœda quoque rapacitate constabat eum in cognitionibus patris nundinari præmiari-

13 *Multata.* Dio lxvi, p. 752.

14 *Expiata.* Dio, ibid.

15 *Liberalitate.* De qua vide Tacitum in Dialog. de Orat. ix. et Suetonium in Vespasian. xviii.

16 *Juvit expendere.* Habitusque Dialogus de Oratoribus, editus supra.

17 *Juvenis admodum.* Tac. Dialog. de Orat. i. Inde patet Quintilianum, qui alterum et tricesimum ætatis annum attigerat, non esse hujus dialogi auctorem. Contra vero juvenis admodum Tacitus, tunc octodecim circiter annos natus.

1 *Missus est.* Hanc expeditionem testantur nummi multi, hoc anno cusi. CÆSAR AVG. F. DOMITIANVS. Caput Domitiani. In aversa parte Sarmata genuflexus signum militare restituit. Infra cos. V. id est, 'consul quintum.' Hoc anno consul quintum suffectus fuit Domitianus.

2 *Acontia.* Acontias stellas, (seu, ut verius loquimur, cometas) Romani dixere, ob jaculi formam. Plin. ii, 25.

3 *Berenices.* De qua dictum sup. Hist. ii, 2.

4 *Recepta.* Dio lxvi, p. 752.

5 *Ferebatur.* Suet. Tit. 7.

que solitum.[6] Invisa et sævitia, cum suspectum quemque, et oppositum sibi, violenter oppримeret.[7] Hæc in majus ferebantur, vel ipsis patris virtutibus, qui nec supicione, nec metu ad perniciem cujusquam compulsus est: immo monentibus amicis cavendum esse Metium Pomposianum, quod vulgo crederetur genesim habere imperatoriam, consulem eum fecit, spondens "quandoque beneficii memorem futurum."[8] Ea tamen haud perinde fuere in Tito Cæsare naturæ vitia, quam morbida luxuriantis fortunæ tabes, quæ, optima ejus indole, in melius post susceptum principatum statim cessit, ut mox sumus dicturi.[9] Hadrianus,[10] postea rerum potiturus, hoc anno Romæ natus est IX. Kalendas Februarias.

A. U. C. 830. J. C. 77.—FLAVIO Vespasiano VIII. Tito Cæsare VI. consulibus, annus, ut civilibus rebus inturbidus, ita cœli inclementia fuit insignis. Notatum est papilionum proventum ter repetito frigore fuisse extinctum, advenasque volucres ad VI. Kalendas Februarii spem veris attulisse, mox sævissima hieme conflictatas.[1] Quod autem luctuosius, carbunculus,[2] peculiare olim Narbonensis provinciæ malum, qui L. Paullo et Q. Marcio censoribus,[3] primum in Italiam venerat, hoc anno fœde sæviit, duosque consulares exanimavit, Julium Rufum[4] et C. Læcanium Bassum:[5] illum medicorum inscientia sectum; hunc pollice lævæ manus avulso acu a semetipso, tam parvo vulnere, ut vix cerni posset.[6] His acerbitatibus cum Urbs esset intenta, C. Plinius, ob studiorum claritudinem Vespasiano familiaris,[7] naturæ historiarum triginta septem libros edidit;[8] opus diffusum, eruditum, nec minus varium, quam ipsam naturam:[9] quod utinam majore delectu, minori credulitate fuisset collectum, nec fœdatum insanabili librariorum imperitia, aut incuria. In hoc tamen suo squalore, maximum humani ingenii, naturæ, atque artis promtuarium semper habebitur. Cn. Julius Agricola, cum Vespasianus senatum lectissimis viris suppleret, inter patricios adscitus, dein, egregie administrata pæne per triennium Aquitania provincia laudem adsecutus, in Urbem revocatus est ut suffectus foret consul. Fama quoque erat provinciam ei Britanniam destinari. Ibi Julius Frontinus, Petilio Ceriali, decessori suo, quem supra memoravimus,[10] haud impar, validam et pugnacem Silurum gentem subegerat; super virtutem hostium, locorum quoque difficultates eluctatus.[11] Saborensibus[12] in Hispania permissum, ut oppidum sub Principis nomine exstruerent.

6 *Solitum.* Suet. ibid.

7 *Opprimeret.* Aurel. Vict. in Epit.

8 *Memorem futurum.* Suet. Vespas. 14.

9 *Dicturi.* Inf. ad A. U. C. 832.

10 *Hadrianus.* Spartian. in Hadrian. 1.

1 *Conflictatas.* Plin. xviii, 25.

2 *Carbunculus.* Morbum illum adhuc dicimus *carbuncle.*

3 *Censoribus.* Censores fuere A. U. C. 590.

4 *Julium Rufum.* Quem consulem A. U. C. 830. vidimus in Suppl. An. xvi, 49.

5 *Læcanium Bassum.* Consulem A. U. C. 817. jam memoratum sup. An. xv, 33.

6 *Cerni posset.* Hæc et superiora Plin. xxvi, 1.

7 *Familiaris.* Plin. Epist. iii, 5.

8 *Edidit.* Et dicavit Tito sexies consuli. V. Plinii epistolam, Historiæ naturalis libro primo præfixam.

9 *Ipsam naturam.* Hæc totidem verbis Plin. Epist. iii, 5.

10 *Supra memoravimus.* V. annum 825.

11 *Eluctatus.* Tac. Vit. Agr. 9.

12 *Saborensibus.* Tabula ænea reperta Cagneti prope Malacam, nunc *Malaga,* populorum illorum sedem ibi fuisse indicat. Inscriptionem v. apud Grut. p. 164. n. 1. et Marianam, Hist. Hispaniæ, iv, 4.

A. U. C. 831. J. C. 78.—L. CEIONIO Commodo, Decimo Novio Prisco consulibus, Vespasiani clementia, vel sua inter pericula hactenus illæsa, insolito casu est infracta; quem ut exponam, res altius repetenda. Julius Sabinus, apud Gallos opibus præcipuus, et falsa divi Julii stirpe vanus, Cæsarem se salutari jusserat. Sequanos, Romanis fidos, bello provocare ausus, uti jam supra relatum est.[1] Contra fuit fortuna: ipse cum popularibus suis Lingonibus fusus. Captivos, maxime duces, et Sabino intimos, manebant supplicia, rebellionis pœna. Multi aut fuga, aut voluntaria morte, infamiæ se subduxere. Sabinus,[2] amore uxoris suæ Eponinæ, nec fugam, nec mortem tentare sustinuit; at arte usus est, ut famam exitii sui vulgaret. Nempe concessit in villam, in qua sibi certum esse vitam finire simulat; ideoque dimissis servis, duos tantum libertos sibi fidissimos retinet. Iis secreti consciis, subterraneam specum, condendis thesauris clam olim paratam, subit: mox incensa villa, Martialem, e duobus libertis alterum, mittit, qui Eponinæ nuntiet maritum veneno occubuisse, ejusque corpus flammis haustum: certus, quanto atrocior foret uxoris luctus, tanto citiorem manifestioremque fore mortis suæ fidem. Eponina, luctu amens, tres dies totidemque noctes muliebribus lamentis et ejulatibus absumserat, cum Sabinus, veritus ne longior tristitia dilectam uxorem obrueret, Martialem remittit, qui maritum vivere, artem locumque secessus doceat, moneat tamen ut per doloris imitamenta adultam viduitatis famam nutriat. Eponina, quo re lætior, eo specie tristior, lacrymas, questus, ceteraque lugentium atra ingeminat; ac tandem obscuro noctis usa, in mariti amplexus ruit; alloquioque recreata, domum repetit, ad notas artes paratior. Sic exacti septem menses, cum spes illuxit esse in Urbe veniæ locum. Huc statim proficiscitur cum marito, quem mutato habitu, tonso capillo, galericuloque capiti adaptato, ita componit, ut gratiæ, si sit locus, non injuriæ, si metus ingrueret, pateat. Ibi, ut miseris plerumque evenit, comperto læta ab amicis temere promissa, tristia imminere, in Gallias redit, et maritum sua in specu recondit. Sævientis fati solatia fuere, mutuus amor, meliorum temporum vota, grataque vel summa in miseria fœcunditas. Plurima enim arte et uterum et parturientis necessitates occultans, Eponina aucta est duobus liberis virilis sexus, qui in tanto cariores spes adolevere, quanto calamitosior erat parentum fortuna. Sabinus his artibus latebrisque vitam per novem annos traduxerat, cum tandem eum vivere auditum est. Statim ipse ejusque uxor ac liberi comprehensi, Romamque vecti, ante Vespasianum sistere se jussi sunt. Viso Principe, Sabinus obmutuit, rebellionis flagitio pressus. Eponina, sexu, amore, conscientia animosior, rumpit silentia, preces intendit, testatur "se peperisse ut plures haberet, qui efflagitarent veniam."[3] Vespasianus, insontes liberos intuens, illacrymavit; iisque datum vivere.[4] At Sabinus lege

1 *Relatum est.* Tac. Hist. iv, 67.

2 *Sabinus.* Egregium illud historiæ fragmentum debemus Plutarcho, in Amatorio, p. 770 et 771. quem ducem hic maxime sequimur.

3 *Veniam.* Dio lxvi, p. 752.

4 *Datum vivere.* Horum alter postea in Ægypto occubuit; alterum secum nuper fuisse Delphis, nunc *Castri*, testatur Plut. l. c.

majestatis, non illa nova et sub prioribus Principibus reperta, sed vetere, qua perduelles puniuntur,[5] mortis damnatus est. Tracta quoque in mariti ruinam Eponina, forte consiliorum societate et virilibus curis nocens visa. Nulla jam spe vitæ, cassisque quos per tot annos sustinuerat laboribus, ferox fœmina preces in iras vertit, Vespasianoque insultans, profitetur "vitam morte sibi libenter mutari: se feliciorem vel in obscuris terræ visceribus, quam ipsum in principatus splendore, vixisse."[6] Multi, fœminæ fortitudinem mirati, ejus malis indoluere: vulgus autem, cuncta, maxime quæ Principes spectant, interpretari solitum, mox secutam Vespasiani, haud lentam Titi mortem, dein Domitiani scelera cædemque, et totius Flaviæ gentis excidium, hujus supplicii pœnas fuisse, ut sero, sic adseveranter, jactitavit.[7] Hæc cum in Urbe diversis rumoribus agitarentur, lætiores de Britannia nuntii venere. Julius Agricola,[8] quamquam media jam æstate in insulam transgressus, Ordovicum civitatem, quod haud multo ante ejus adventum alam in suis finibus agentem obtrivisset, ingenti clade adfecerat; cæsaque prope universa gente, Monam insulam, a Suetonio Paullino improspere olim tentatam, petiit, hostesque ita terruit, ut petita pace, deditaque insula, clarus ac magnus statim haberetur. Ipse, ne laureatis quidem gesta prosecutus, dissimulatione famæ famam auxit. Tres urbes in Cypro insula terræ motu corruere.[9]

A. U. C. 832. J. C. 79.—VESPASIANUS Augustus IX. Titus Cæsar VII. consules, continuis ferme magistratibus imperium firmare intendebant. Hæc dominationis studia Alienum Cæcinam et Eprium Marcellum in novas res impulere. Compertis consiliis, Titus, patris caritate suoque periculo in vindictam præceps, Cæcinam vocatum ad cœnam, ac vixdum e triclinio egressum confodi jussit; sane urgente discrimine, cum etiam chirographum ejus præparatæ apud milites conjurationis deprehendisset.[1] Hunc finem habuit Cæcina, ante Vitellii proditor.[2] Marcellus autem a senatu interrogatus damnatusque, sectis novacula faucibus,[3] vitam multis sub Nerone fœdatam flagitiis, nunc perfidis adversus Principem amicum[4] consiliis infamem finivit.

Tum quidem fuit securitas. At Principis valetudo[5] motiunculis

5 *Puniuntur.* V. Tac. An. i, 72.

6 *Vixisse.* Argumentum, quo vix ullum tragœdia habet, eventuum varietate splendidius, et ad movendos animos validius, tractandum suscepere apud nos Cl. Richer. *Sabinus et Eponine, Tragédie, par M. Richer. Paris. Prault.* 1735. apud Italos Cl. Bartoli, *Epponina, Tragedia di Giuseppe Bartoli. in Torino. Mairesse.* 1767. Idem argumentum retractaturos manet ampla gloriæ seges.

7 *Jactitavit.* Idem peccavit Plut. l. c. Melior locupletiorque testis Suet. Vespas. 15. 'Non temere quis punitus insons reperitur. . . . neque [Vespasianus] cæde cujusquam umquam lætatus, justis suppliciis illacrymavit etiam et ingemuit.'

8 *Julius Agricola.* Tac. Vit. Agr. 18.

9 *Corruere.* Paul. Oros. vii, 9. Id quidem biennio ante refert Eusebius in Chronic. At non ita probabiliter. Altum enim hac de re silentium apud Plinium, qui singulares hujus temporis res diligentissime annotavit.

1 *Deprehendisset.* Suet. Tit. 6. Minime autem audiendus Aurel. Vict. in Epit. 'Cæcinam consularem adhibitum cœnæ, vixdum triclinio egressum, ob suspicionem stupratæ Berenices uxoris suæ, jugulari jussit.'

2 *Proditor.* Ut vidimus sup. Hist. ii, 100.

3 *Novacula faucibus.* Dio lxvi, p. 752.

4 *Principem amicum.* V. supra Dial. de Orat. 8.

5 *Principis valetudo.* Hæc et seq. Suet. Vespas. 24.

levibus in Campania tentari cœpit: vulgata statim portenta: "Mausoleum Cæsarum derepente patuisse: crinitam stellam[6] in cœlo visam." Hæc quidem irrisit Princeps: "alterum ad Juniam Calvinam[7] e gente Augusti pertinere" dictitans: "alterum ad Parthorum regem, qui capillatus esset." In Urbem tamen regressus, Cutilias[8] ac Reatina rura, ubi æstivare quotannis solebat, petiit. Hic, super urgentem valetudinem, creberrimo frigidæ aquæ usu intestina vitiavit. Fesso tunc corpore, et imminente vitæ periculo, cœlestibus honoribus, quos adulatione Romana et Titi filii sui industria[9] proximos præsentiscebat, illudens, "ut," inquit, "puto, Deus fio."[10] Interim ad imperatoria munia intentus, ipsas etiam legationes audiebat cubans. Has inter curas, alvus repente usque ad defectionem soluta. Ne mors inertem cubantemque opprimeret, consuluit; ratus "Imperatorem stantem mori oportere."[11] Dum consurgit, ac nititur, inter manus sublevantium extinctus est IX. Calendas Julii, annum agens ætatis sexagesimum ac nonum, superque mensem ac diem septimum:[12] Princeps animi magnitudine, consiliorum prudentia, parcimonia simul et magnificentia super priorum Principum laudes evectus: sequentibus exemplo fuit et incitamento.[13] Primus Cæsarum vitam fato implevit.[14]

TITUS, quod quoque in imperio novum, filius patri successit. Titus enim Imperator consalutatus est; promissumque militi donativum: fratre iras non occultante, et diu cunctato an duplum donativum donaret.[15] Inde assiduæ ejus querelæ relictum se participem imperii, sed fraudem testamento adhibitam.[16] Quæ odia, dum viveret pater, clam exercita, tum manifesta, crevere semper, donec imperio potitus est. Vespasiano autem funus pro more ductum; exin cœlestes honores[17] decreti.

Titus, summam rerum adeptus, nihil retinuit pristinæ luxuriæ: sed amicos elegit optimos:[18] Berenice in Judæam regredi jussa:[19] dimissi delicatorum gratissimi. Et Princeps totus patuit virtutibus. Beneficia a superioribus concessa Principibus, quæ ex instituto Tiberii omnes Cæsares aliter rata non habuerant, quam si eadem iisdem et ipsi tribuissent, primus præterita omnia uno confirmavit edicto, nec a se peti passus.[20] Par ejus in ceteros comitas, liberalitasque, et obstinata cura, ne quem umquam sine spe dimitteret. Admonen-

6 *Crinitam stellam.* Suet. Vespas. 23. Sic autem Romanis dictos fuisse cometas jam monuimus.

7 *Juniam Calvinam.* Augusti abneptem, Silani et Lepidæ filiam, de qua diximus sup. in Stem. Cæs. n. 62.

8 *Cutilias.* In agro Reatino erant Cutiliæ aquæ, et Cutiliæ lacus, nunc *lago di Contigliano.* V. Plin. iii, 12. Reate autem, nunc *Rieti.*

9 *Industria.* Ut novæ domui favorem et reverentiam conciliaret.

10 *Deus fio.* Suet. Vespas. 23.

11 *Oportere.* Suet. Vespas. 24.

12 *Septimum.* Suet. ibid.

13 *Incitamento.* Cum immensus ante fuisset mensarum luxus, Vespasianus adstricti moris, quo postea victitatum, præcipuus auctor fuit. V. sup. An. iii, 55.

14 *Implevit.* Tiberius, Caius Caligula, Claudius, Nero, Galba, Otho, Vitellius, violenta morte perierant. Suspecta quoque in Augusti fine Livia, ut dictum est sup. An. i, 5. Minime autem audiendus Hadrianus aliique, qui Vespasianum veneno, quod Titus ei in convivio dederat, fuisse necatum dixere. V. Dion. lxvi, p. 753.

15 *Donaret.* Suet. Domit. 2.

16 *Adhibitam.* Suet. ibid.

17 *Cœlestes honores.* Inde in nummis veteribusque monumentis frequens DIVVS VESPASIANVS.

18 *Elegit optimos.* Suet. Tit. 7.

19 *Jussa.* Aurel. Vict. in Epit. Suet. l. c.

20 *Peti passus.* Suet. Tit. 8.

tibus domesticis, quasi plura polliceretur, quam præstare posset: "Non oportere," respondit, "quemquam a sermone Principis tristem discedere." Et quondam recordatus super cœnam, quod nihil cuiquam toto die præstitisset, memorabilem vocem edidit: "Amici, diem perdidi." Ne quid etiam paternæ labis hæreret, cum Vespasianus et pecuniæ visus fuisset cupidior, et deceptus in insontium neces consensisset, ipse ne concessas quidem ac solitas collationes recepit;[21] pontificatum quoque maximum ideo "se" professus "recipere, ut puras servaret manus:" nec auctor posthac cujusquam necis, nec conscius, quamvis interdum ulciscendi causa non deesset, sed "periturum se potius, quam perditurum" adjuravit.[22] De majestatis crimine numquam egit, neque agi permisit, dictitans "neque injuriam neque contumeliam sibi fieri posse, quod nihil reprehensione dignum patraret: falsa, si qua spargerentur, sibi curæ non esse."[23] Tum omnes Titum mirari, celebrare; iis vero, qui eum, nondum Principem, timuissent, pudor. Dum in hac admiratione venerationeque Urbs adquiescebat, luctum adtulit atrox et continuus tremor terræ, quem secuta est horrenda Vesuvii montis conflagratio.[24] Pulcherrima Campaniæ ora misere fœdata: obrutæ duæ urbes Herculanium et Pompeii:[25] vasta hominum strages, quos inter periere Agrippa ejusque mater Drusilla.[26] At, studiorum fama, mors C. Plinii,[27] quem supra memoravimus, fuit insignitior. Is forte tum Miseni erat, classemque imperio præsens regebat. Miraculo nubis, quæ in similitudinem formamque arboris e summo Vesuvio primum visa erumpere, excitus, huc properat, noscendæ naturæ avidus. Dum pergit, gliscit periculum, cineribus, pumicibus, ambustisque lapidibus late depluentibus. Interritus, inter incendia, montem petit: sulphureis flammis crassioreque caligine spiritu obstructo, exanimatus est.[28] Tanta autem fuit ignium vis, ut cineres in Africam, Syriam et Ægyptum fuisse delatos vulgatum.[29] Ubi hæc Romæ audita, ab omnibus trepidatum est. Princeps ad miserorum solatia et levamenta curas omnes vertit. E consularium numero ducti, qui Campaniam spectarent et refoverent:[30] bona oppressorum, quorum heredes non extabant, restitutioni afflictarum civitatum attributa.[31]

A. U. C. 833. J. C. 80.—TITO Augusto VIII. Domitiano VII. con-

21 *Recepit.* Suet. Tit. 7.
22 *Adjuravit.* Suet. Tit. 9.
23 *Non esse.* Dio, lxvi, p. 754.
24 *Conflagratio.* De qua v. Plin. epist. vi, 16 et 20. inter Testimonia Veterum supra relatas. Multa quoque habet Dio lxvi, p. 755 sq.
25 *Herculanium et Pompeii.* Dio, ibid. ait duas illas urbes, populo sedente in theatro, fuisse obrutas. At videtur eum fugisse, continuo terræ motu exterritum. Ibi enim nulla reperta corpora. Hac autem nostra ætate utraque urbs e suis ruinis emersit, certissimarum præstantissimarumque antiquitatum fœcundissima, quarum partem multa cum laude totiusque literarii orbis plausu sub Regiis auspiciis publicavere eruditi Academici Herculanenses.
26 *Drusilla.* Josephus Antiq. Jud. xx, 7. n. 2. Felicis uxor fuit Drusilla, filius Agrippa. V. Stemma Herodum in not. et em. ad An. xii, 23. n. 12 et 15.
27 *C. Plinii.* Qui historiæ naturalis libros scripsit, ut modo diximus ad annum 830.
28 *Exanimatus est.* De ejus morte ad Tacitum scriptæ sunt epistolæ Plinii, vi, 16 et 20. quas v. inter Testimonia Veterum, ut jam monuimus.
29 *Vulgatum.* Dio lxvi, p. 756.
30 *Refoverent.* Suet. Tit. 8.
31 *Attributa.* Suet. ibid.

sulibus, nec sanguinis communione, nec societate honorum, nec Principis indulgentia placabatur Domitiani animus, dominationis cupidine atrox. At is modo insidias fratri struere, modo solicitare exercitus, fugam quoque meditari.[1] Contra Titus, in dies clementior, nec sævire, nec succensere, ne in minore quidem honore fratrem habere, sed imperii consortem successoremque palam testari; secreto tantum lacrymis et precibus orare, "ut tandem mutuo erga se animo vellet esse."[2] Hæc Titi clementia intra domum non stetit. Duos quoque patricii generis convictos in affectatione imperii nihil amplius, quam "ut desisterent," monuit: "principatum fato dari: si quid præterea desiderarent, se tributurum." Confestim ad alterius matrem, quæ procul aberat, cursores suos misit, qui anxiæ salvum filium nuntiarent: mox ipsos familiari cœnæ adhibuit; et insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industria collocatis,[3] oblatos sibi mirmillonum gladios,[4] quasi ad explorandam aciem, uni atque alteri commisit. Iis perculsis, constantiamque mirantibus, nefaria conjurationum consilia in obsequium cessere.

At quanto melior Princeps, tanto gravioribus malis conflictabatur res Romana. Eo enim profecto,[5] ut Campaniam inviseret, sævissimum post Neronis flammas incendium per triduum totidemque noctes[6] Romæ exarsit. Præter insulas domosque, ædes Serapidis et Isidis,[7] Septa, Neptuni templum, thermæ Agrippæ, Pantheon, Diribitorium, theatrum Balbi, scena Pompeii, Octaviæ opera et Bibliothecæ, templum Jovis Capitolini, junctæque Junonis et Minervæ ædes, igni hausta. Tetrior adhuc incubuit lues. Tanta enim fuit vis pestilentiæ,[8] ut per multos dies in rationem Libitinæ ferme dena millia funerum venirent. Titus, his malis haud victus, pietatem auxit: nec modo Principis solicitudinem, sed et parentis affectum unicum præstitit: eversas incendio fortunas suis sustentavit opibus: publica reparavit Urbis damna; et ne prior magnificentia desideraretur, cuncta prætoriorum suorum ornamenta operibus et templis destinavit; præpositique complures ex equestri ordine, quo quæque maturius peragerentur. Medendæ autem valetudini, leniendisque morbis, quæ ei cura magis anxia, nullam divinam humanamque opem non adhibuit, inquisito omni sacrificiorum remediorumque genere.[9]

Inter hæc temporum adversa exhorruit delatores mandatoresque,[10]

1 *Meditari.* Suet. Tit. 9. in Domit. 2.

2 *Vellet esse.* Suet. Tit. 9. V. et Aurel. Vict. in Epit.

3 *Collocatis.* Hæc omnia, et totidem ferme verbis Suet. l. c.

4 *Mirmillonum gladios.* Aurel. Vict. l. c. Mirmillones autem gladiatores erant, vulgo dicti secutores, qui adversus retiarios pugnabant. V. Juven. Sat. viii, 200.

5 *Profecto.* Dio lxvi, p. 756.

6 *Totidemque noctes.* Suet. Tit. 8.

7 *Serapidis et Isidis.* Hæc et seq. Dio Ibid. Inde autem patet ignem maxime sæviisse in nona Urbis regione. Ibi enim sita ferme omnia hæc monumenta; ut videre est apud P. Victorem, *de Regionibus Urbis.*

8 *Pestilentiæ.* Suet. Tit. 8. Aurel. Vict. in Epit. Hanc quidem pestilentiam Eusebius in Chronic. ejusve librarii sub Vespasiani principatu retulere; sed perperam, ut constat ex Suetonio et Victore, Plinii quoque silentio, qui, cum horum temporum morbos diligenter adnotaverit, tam atrocem luem non omisisset. De hac peste jam diximus in not. et em. ad An. xvi, 23.

9 *Genere.* Suet. ibid.

10 *Mandatoresque.* Suet. ibid. Mandatores dicebantur, qui aliis mandabant, ut delationes exercerent.

intestinum malum, nec sub patris principatu, vigente Eprio Marcello,[11] satis coercitum, sævire ausos. Ut securitati publicæ prospiceret, eos acriter corripuit, assidueque in foro flagellis ac fustibus cæsos, partim subjici in servos ac venire imperavit, partim in asperrima insularum avehi. Et ne rediret audacia, sed perpetuo coerceretur, vetuit inter cetera, de eadem re pluribus legibus agi, quærive de cujusquam defunctorum statu ultra certos annos.[12]

Sic parata imperii tranquillitate, ut præteritorum malorum memoria aboleretur, amphitheatrum,[13] duobus gradibus a Tito auctum, thermisque juxta celeriter exstructis, dedicatum est. Ibi editum munus apparatissimum largissimumque; et uno die quinque millia omne genus ferarum confecta: mox immissa aqua, equi, tauri, ceteraque animalia, nova præbuere spectacula:[14] deinde Corcyrensium Corinthiorumque classes pugnavere.[15] Iterati postea ludi in veteri naumachia:[16] præter gladiatores, ferarumque cædes, et navale prælium, quo tria millia hominum certavere, exhibita obsidio; atque ut magnarum rerum memoria voluptas cresceret, Athenienses,[17] Syracusanos aggressi, expugnatoque muro ad id structo, eos superavere. Ludorum pompa munificentia Principis, e theatro dona spargentis, exhilarata. Inter hæc hilaria faustaque imperii auspicia, VII. Idus Decembris vota pro restitutione et dedicatione Capitolii nuncupata.[18]

A. U. C. 834. J. C. 81.—L. FLAVIO Silvano Nonio Basso,[1] Asinio Pollione Verrucoso consulibus, quidam Terentius Maximus,[2] Asia oriundus, Neroni corporis habitu, citharæ cantusque artibus non absimilis, se esse Neronem erat mentitus; concitaque popularium manu, ad Euphratem contenderat: ibi regis Parthorum, Tito infensi, studiis attollebatur. Irritum fuit mendacium, vanaque novarum rerum tentamina, non Urbe tantum, sed et imperio, in obsequio venerationeque Principis, qui deliciæ et amor humani generis[3] appellabatur, defixis. In hac pacis securitate, vota pro Titi salute nuncupabantur. At infausti amores populi Romani. Et super Domitiani odium, valetudo Principis assiduo balneorum usu[4] labefactata ingravescebat. Seu suæ, seu communis mortalitatis sensu, in spectaculorum fine, populo coram ubertim flevit:[5] mox Sabinos petiit aliquanto tristior, ob læva quæ evenerant portenta: ad primam statim mansio-

11 *Eprio Marcello.* Olim delationibus famoso, postea apud Vespasianum Principem amicitia et auctoritate præcipuo. V. Dial. de Orat. 8.

12 *Certos annos.* Suet. ibid. Quot annos Titus determinaverit non compertum. Postea Nerva quinquennium edicto statuit.

13 *Amphitheatrum.* Suet. Tit. 7. Ms. Vindob. ut jam dictum sup.

14 *Spectacula.* Dio lxvi, p. 757.

15 *Pugnavere.* Dio ibid. Repetitis e vetere historia ludorum argumentis, oculos animosque gratius detinebant.

16 *Veteri naumachia.* Suet. Tit. 7. Augustus naumachiam illam trans Tiberim struxerat, ut jam vidimus sup. An. xii, 56.

17 *Athenienses.* Dio l. c.

18 *Nuncupata.* Ut constat ex egregio monumento Fratrum Arvalium, quod v. apud Cl. Muratori, Thes. Inscr. Antiq. Vol. i, p. 312. De eo plura eruditus Philippus a Turre, *Monumenta veteris Antii*, c. vii, p. 95.

1 *Nonio Basso.* Hujus consulis nomina docuit modo laudatum Fratrum Arvalium monumentum.

2 *Terentius Maximus.* Zonaras, Vol. i, p. 578.

3 *Humani generis.* Aurel. Vict. in Epit.

4 *Balneorum usu.* Plut. de Valetudine tuenda, Vol. ii, p. 123.

5 *Ubertim flevit.* Suet. Tit. 10.

nem febri corripitur: cum inde lectica transferretur, suspexisse dicitur, dimotis plagulis, cœlum: multum conquestus, "eripi sibi vitam immerenti: neque enim extare ullum suum factum pœnitendum, excepto dumtaxat uno." Id quale fuerit, neque ipse tunc prodidit, neque cuiquam facile succurrit.[6] Vanum autem scrutari, quod non licet adsequi. Ubi Titus in villa, qua pater obierat, decubuit, morbus invaluit. Domitianus, morarum impatiens, eum, remedii specie, lavacro nive pleno mergi[7] deserique[8] jubet: mox ipse propere Romam petit, castra occupat, et promisso, quod frater dederat, donativo,[9] Imperator salutatur. Extinctus est Titus Idibus Septembris, altero et quadragesimo ætatis anno,[10] eamdem brevi imperio, quam Augustus longiore, claritatem adsecutus. Utrique mortis opportunitatem obtigisse multi memorabant,[11] quod ille brevitate vitæ ventura vitia effugisset, hic juventutis mala senectute emendasset. Ingens fuit in urbe Titi desiderium, ut in domestico luctu cunctis publice mœrentibus. Præcipuus dolor senatus, qui amantissimum ordinis sui Principem amittebat.

Domitianus defunctum Titum nullo præterquam consecrationis honore dignatus est:[12] ausus et in senatu jactare "et patri se et fratri imperium dedisse, illos sibi reddidisse."[13] Haud illæta tamen fuere principatus initia, Principe adversus cupiditatem, et avaritiam,[14] satis firmo. Senatus, novi imperii facilitate utendum ratus, postulavit "ne senatorem Princeps puniret, sed reos senatus judiciis permitteret."[15] Renuit Domitianus, seu iras jam recondebat, seu fratris clementiam exosus. Manebat enim odium etiam post fata; Titumque assidue vel obliquis orationibus vel edictis[16] carpebat: immo vetuit natalem ejus diem[17] celebrari.

A. U. C. 835. J. C. 82.—Domitiano Augusto viii. T. Flavio Sabino consulibus. Princeps, ut patre fratreque videatur melior, omnes reipublicæ partes emendare aggreditur. A se orsus, ne ulla hæreat cupiditatis suspicio, relictas sibi hereditates ab iis, quibus liberi erant, non recipit:[1] omnes circa se largissima liberalitate prosequitur, nihil prius aut acrius monitos, quam "ne quid sordide facerent." Inde in foro assiduus, pro tribunali jus dicit; et extra ordinem ambitiosas centumvirorum sententias rescindit: magistratus Urbicos et provinciarum prætores ita coercet, ut neque modestiores umquam, neque justiores extiterint. Fiscales calumniæ magna calumniantium pœna repressæ; egregiaque vox Principis audita:

6 *Succurrit.* Suet. l. c. V. et Dion. lxvi, p. 758.

7 *Mergi.* Dio lxvi, p. 757.

8 *Deserique.* Suet. Domit. 2.

9 *Donativo.* Dio l. c. Donativa illa a Tito et Domitiano data ad exemplum Claudii et Neronis largitionum, de quibus diximus sup. An. xii, 69. et in Suppl. An. ix, 12.

10 *Ætatis anno.* Suet. Tit. 11.

11 *Memorabant.* Dio lxvi, p. 754.

12 *Dignatus est.* Suet. Domit. 2.

13 *Reddidisse.* Suet. Domit. 13.

14 *Avaritiam.* Suet. Domit. 9.

15 *Permitteret.* Dio lxvii, p. 759.

16 *Orationibus vel edictis.* Suet. Domit. 2.

17 *Natalem ejus diem.* Dio l. c. Honos postea restitutus, ut constat ex veteribus Kalendariis ad diem 30. Decembris, iii. Kal. Januar. n. divi titi cmxxiiii. I. e. 'Natalis divi Titi, Circenses missus viginti quatuor.'

1 *Non recipit.* Hæc et seq. Suet. Domit. 8.

"Princeps, qui delatores non castigat, irritat."[2] Ut licentiam infringat, probrosis fœminis usum lecticæ, jusque capiendi legata atque hereditates adimit. Infensus quoque ingeniorum audaciæ, famosa scripta, vulgoque edita, quibus primores viri ac fœminæ notabantur, abolet non sine auctorum ignominia. Simul priorum Principum magnificentiam æmulabatur. Templa monumentaque, quæ incendium nuper hauserat,[3] refecta. Ne omissa quidem incensarum bibliothecarum cura: ut repararentur, exemplaria undique petita; missique Alexandriam, qui describerent, emendarentque.[4] Capitolium autem tantis opibus restitutum, ut in aurea ejus opera duodecim millia talentorum[5] impensa. Prope Capitolium, Jovi Custodi[6] exstructum templum ingens. Palatio quoque addita Domitiani domus, quæ inter tanta opera præfulgeret.[7] At resurgentem Caii Neronisque prodigentiam mirantibus inerat metus, ne rediret quoque sævitia. In eam enim præceps erat Domitianus; cæsique Ælius Lamia,[8] et Flavius Sabinus.[9]

A. U. C. 836. J. C. 83.—DOMITIANO Augusto IX. Q. Petilio Rufo II. consulibus, Domitia, uxor Principis, Augustaque recens consalutata,[1] Paridis histrionis amore fœdabatur. De ejus cæde consultatum.[2] Urso vitam deprecante, repudiata est. Paris, in via Flaminia cæsus, adulterii pœnas luit. Multi, qui, ob scenicarum artium memoriam, ejus tumulum floribus condecorabant, interfecti.[3] Tum Princeps in amorem Juliæ,[4] divi Titi filiæ, prorupit. At, intra breve tempus, impatiens discidii, Domitiam, quasi efflagitante populo, reduxit.[5] Haud fracta[6] tamen Juliæ potentia ac libido. Super has cupidines, et ædificiorum impensas, quibus vix par fuisset imperium, in immane creverant spectaculorum sumtus. Iis brevi exhaustæ opes; et Principis libidines inopia accensæ. Sic cœpit tristissimum illud seculum, quo, resolutis reipublicæ vinculis, turbata omnia et in contrarium versa. Curia trepida fuit et elinguis. In castris nulla ducibus auctoritas, nulla militibus verecundia.[7] Inter hæc immotus Agricola[8] grande

2 *Irritat.* Suet. Domit. 9. Quod quoque edicto declaratum ait Dio lxvii, p. 759.

3 *Nuper hauserat.* Ut dictum est anno superiore. Ob Urbem restitutam et ornatam Domitianus laudatur a Martiale Epig. v, 7.

4 *Emendarentque.* Suet. Domit. 20.

5 *Duodecim m. talentorum.* Plut. in Poplicola p. 105. Duodecim millia talentorum sunt *Angl.* 2,700,000*l.* V. quæ hac de re jam observavimus sup. in not. et em. ad Hist. iv, 53.

6 *Jovi Custodi.* V. sup. Hist. iii, 74.

7 *Præfulgeret.* Domitianum omnia aurea gemmeave ibi voluisse docet oculatus testis Plut. l. c.

8 *Ælius Lamia.* Vir consularis, cujus uxorem Domitianus jam abduxerat. Suet. Domit. 10.

9 *Flavius Sabinus.* Maritus Juliæ Augustæ, et Domitiani patruelis. V. Stemma Flaviorum, n. 8. in not. et em. ad Hist. i, 46.

1 *Consalutata.* Suet. Domit. 3.

2 *Consultatum.* Dio lxvii, p. 759.

3 *Interfecti.* Dio ibid. Post mortem Domitiani, ut videtur, Paridis epitaphium edidit Martialis, Epigr. xi, 14. De hoc histrione plura v. ap. Juven. Sat. vii, 87 sq.

4 *Juliæ.* Dio l. c. Julia Augusta, Titi filia, uxor Flavii Sabini. V. Stem. Flaviorum, n. 9. in not. et em. ad Hist. i, 46.

5 *Reduxit.* Suet. in Domit. 3.

6 *Haud fracta.* Dio ibid.

7 *Militibus verecundia.* Hæc queritur Plin. Ep. viii, 14. horum temporum testis.

8 *Agricola.* Res Agricolæ jam illustravimus sup. Vit. Agr. 22 sq.

dedit constantiæ exemplum. Hactenus Britannia belli pacisque artibus obtenta, cunctisque gentibus cis Bodotriam compositis, Hiberniæ imminens eam facili certæque victoriæ destinabat. At propius graviusque discrimen ingruebat ab amplis civitatibus trans Bodotriam sitis. Agricola hac æstate eas exercitu classeque adgressus, simul terra, simul mari bellum impulit, ut latius faceret terrorem, et subitis occurreret. Populi Caledoniam incolentes, aperiri suos recessus indignati, paratu magno arma cepere. Agricola, ne superante numero, et peritia locorum circumiretur, diviso in tres partes exercitu, incessit. Hostis, occasione usus, nonam legionem, ut maxime invalidam, nocte aggressus, inter somnum ac trepidationem irrupit. Quod ubi Agricolæ compertum, opem tulit, et Britannos ita terruit, ut nisi paludes et sylvæ fugientes texissent, debellatum illa victoria foret. Successu ferox exercitus penetrandam Caledoniam fremebat. Dux cautior restitit, ut certam et incruentam victoriam pararet. Eadem æstate cohors Usipiorum,[9] per Germanias conscripta, et in Britanniam transmissa, conscensis tribus liburnicis, aufugit. Hac, illac rapti, et ad id inopiæ adacti, ut infirmissimos suorum, mox sorte ductos vescerentur, Britanniam circumvecti sunt. At amissis per inscitiam regendi navibus, a Suevis Frisiisque intercepti ac venumdati indicio tanti casus inclaruere.

A. U. C. 837. J. C. 84.—DOMITIANO Augusto x. et T. Aurelio Sabino[1] consulibus, quæsita belli materia, ut Princeps triumphalia civilis belli Judaicæque victoriæ, quæ dudum æmulabatur, decora præmineret. Petita Germania. At ne gentes domesticis tumultibus divisæ, in unum sociarentur, si vis Romana magno paratu ingrueret, Domitianus profectionem suam censu obtexuit Galliarum.[2] Tum inopinato bello affusus, Cattos terruit.[3] Mox, ne viso quidem hoste,[4] emtis tantum per commercia, quorum habitus et crines in captivorum speciem formarentur,[5] Romam repetit, præeunte fama Germaniam captam.[6] Ut falsa fuit victoria, ita in Urbe major adulatio. Super solitos honores, Principi consulatus in decennium a senatu decretus,[7] perpetuaque[8] potestas censoria data: additum ut, quoties in senatum veniret, quatuor et viginti lictoribus vesteque triumphali uteretur. Dum Princeps Urbsque fortunæ illudebant, Agricola summa de re in Britannia decertabat. Is ubi ad montem Grampium pervenit,[9] adstitere hostes, superioris anni clade non fracti, et, sociatis omnium civitatum viribus, validiores. Calgacus, virtute et genere præstans, eos adlocutus, spe libertatis, servitutis metu, majorum memoria, posterorum

9 *Cohors Usipiorum.* Tac. Vit. Agr. 28.

1 *T. Aurelio Sabino.* Ita vetus lapis apud Theodorum ab Almelowen, in præf. ad Fastos n. xiv.

2 *Galliarum.* Frontin. Strateg. i, 1. n. 8.

3 *Cattos terruit.* Suet. Domit. 6. V. et Statium i Sylv. i, 27.

4 *Hoste.* Dio lxvii, p. 760.

5 *Formarentur.* Tac. Vit. Agr. 39.

6 *Germaniam captam.* Inde in nummis Domitiani, ex ære magno, IMP. CAES. DOMITIAN. AVG. GERM. COS. X. capite laureato. In aversa parte, GERMANIA CAPTA. Stat imperator post trophæum, cum clypeo; retro captivus sedet.

7 *Decretus.* Dio lxvii, p. 760.

8 *Perpetuaque.* Dio ibid. Testes quoque nummi quamplurimi inscripti, CENS. POT. vel CENS. PER. i. e. 'censoria potestate,' vel 'censor perpetuus.'

9 *Pervenit.* Hæc pluribus Tac. Vit. Agr. 29. sq.

cura imflammat. Suum quoque militem Agricola rerum ante gestarum gloria victoriæque necessitate accendit. Post statim ad arma discursum: ambigua diu pugna: cum tandem, immissis equitum alis, quas Agricola ad subita belli retinuerat, Britanni in fugam versi, et ab insequentibus trucidati. Cæsa hostium ad decem millia. Romanorum trecenti quadraginta cecidere, in queis Aulus Atticus, præfectus cohortis, juvenili ardore et ferocia equi hostibus illatus. Exacta jam æstate, cum spargi bellum nequiret, Agricola in fines Horestorum exercitum deduxit. Ibi acceptis obsidibus, præfecto classis circumvehi Britanniam præcepit; et in extremum hunc terræ famæque recessum est inquisitum.

A. U. C. 838. J. C. 85.—Domitiano Augusto XI. T. Aurelio Fulvo[1] consulibus. Princeps, in Urbem redux,[2] triumphum egit; et ut præmiis fidem virtutis militaris faceret, quartum addidit stipendium militi, aureos ternos.[3] Hæc alii solita adulatione attollebant: plures irridebant: pari utrimque discrimine,[4] cum Domitianus conscientia mendacii laudes non ferret, et insita vanitate contumelias odisset. Omnibus pariter infensus, secretoque palatii, aut in Albano suo [5] conditus, atroces iras meditatur. Inde in deterius ruente principatu, delatores, hactenus repressi, licentius irrupere. Ursus, talia Principis dedecora haud æquo animo ferens, in discrimen adductus.[6] At quam ipse Domitiæ, hanc illi salutem attulit Julia.[7]

Invidum autem Principis animum acrius ussere literæ, ab Agricola missæ, quibus res in Britannia gestæ nuntiabantur.[8] Recurrebat enim falsi triumphi pudor. Suberat et indignatio veram et magnam victoriam, tot millibus hostium cæsis, ingenti fama celebrari. Formidolosum videbatur privati hominis nomen supra Principis attolli, militaremque gloriam occupari. Odium tamen reposuit, donec impetus famæ et favor exercitus languesceret. Nam etiam tum Agricola Britanniam obtinebat. Igitur triumphalia ornamenta, et illustris statuæ honorem, et quidquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata, decerni in senatu jubet: addique insuper opinionem: Syriam provinciam Agricolæ destinari, vacuam tum morte Atilii Rufi consularis, et majoribus reservatam. Agricola, tradita successori suo quieta tutaque provincia, Romam revertit. At ne notabilis celebritate et frequentia occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio, noctu in Urbem, noctu in palatium, ita ut præceptum erat, venit: exceptusque brevi osculo, et nullo sermone,

1 *T. Aurelio Fulvo.* T. Aurelius Fulvus fuit paternus avus Antonini Pii, qui postea imperavit. V. Julium Capitolin. in Antonino Pio, c. 1.

2 *Redux.* Adventum Domitiani ejusque triumphum testantur nummi hoc anno cusi, cum Domitianus esset cos. xi. seu 'consul undecimum,' in queis inscriptum, ADVENT. AVGVSTI, vel GERMANIA CAPTA. Alii quoque nummi exhibent Domitianum in quadrigis triumphantem.

3 *Aureos ternos.* Suet. Domit. 7. Ante Domitianum dabantur militibus noveni aurei, *Angl.* 9*l.* Domitianus addidit quartum stipendium, datique sunt duodeni aurei, *Angl.* 12*l.* V. et Zonar. Vol. i, p. 580. De stipendio militari jam dictum sup. An. i, 17.

4 *Discrimine.* Dio lxvii, p. 760.

5 *Albano suo.* Ibi fuit Domitiani villa, ut jam vidimus sup. Vit. Agr. 45.

6 *Adductus.* Dio lxvii, p. 760.

7 *Julia.* Dio ibid. Julia, Titi filia, de qua jam dict. ad A. U. C. 836.

8 *Nuntiabantur.* De his plura Tac. in Vit. Agr. 39 sq.

turbæ servientium immixtus. Impendebat et ruina, ni militare nomen aliis virtutibus temperasset; modestiaque parta securitas.

Interim intestinis bellis fervebat Germania. Catti, triumphati, non victi, Cheruscos gentem Romanis fidam erant aggressi; pulsusque regno Chariomerus,[9] Cheruscorum rex. Is quidem, sociis in auxilium excitis, regnum recuperavit: at mox desertus, obsides Romam misit, qui opem orarent. Data tantum pecunia; Cheruscique, longa pace imbelles, à Cattis attriti sunt.[10] Tracti ruina Cheruscorum Fosi,[11] contermina gens. Suevis [12] autem, quod a Lygiis vexarentur, auxilium petentibus, missi centum equites, onus potius, quam vires adversus hostem. Unde irritati Suevi cum Jazygibus adversus pacem Romanam, trajecto Danubio, consilia iniere. Masyus [13] quoque, Semnonum rex, et Ganna, post Veledam magnæ apud eos auctoritatis fœmina, cum Romam venissent, honorifice excepti, in patriam remissi sunt. Sic quæ olim, dum vigebant artes Romanæ, ad debellandam suisque armis vincendam Germaniam fuissent quæsita, ultro oblata tum spernebantur cum pari reipublicæ probro ac detrimento.

A. U. C. 839. J. C. 86.—DOMITIANO Augusto XII. Ser. Cornelio Dolabella consulibus, licet Urbs sua luxuria jam fatisceret, excogitata nova ludorum nomina ad Græcorum exemplum. Igitur exstructis odeo [1] stadioque, institutum quinquennale certamen,[2] Capitolino Jovi triplex, musicum, equestre et gymnicum. Ibi non poesi [3] tantum, certatum etiam et prosa oratione [4] Græce Latineque. Laudes Jovis Capitolini, perpetua materia.[5] In stadio cucurrere et virgines. Super hæc ludicra, quotannis celebrabantur in Albano Quinquatria Minervæ,[6] cui Princeps collegium instituerat; ex quo sorte ducti magisterio fungerentur, redderentque eximias venationes et scenicos ludos. Ibi quoque oratorum ac poetarum [7] certamina. Interim malum, reipublicæ exitiale, in exercitibus gliscere cœperat. Sordebat nempe vetus disciplina, orbis terrarum victrix: ducumque cura in leviores agilioresque artes conversa, studium armorum, a manibus ad oculos,[8] ad voluptatem a labore transferebatur: nec exercitationibus veteranorum aliquis, cui decus muralis aut civica corona, sed Græculus magister assistebat. Aderat et pessimum exemplum, mollitia Principis adeò fracti et enervis, ut si navigaret, nec pulsum, nec fragorem remorum ferret, sed ad singulos ictus formidine horresceret. Unde repertum, ut procul ab omni sono inconcussus et immotus, religato

9 *Chariomerus.* Dio lxvii, p. 760.

10 *Attriti sunt.* Tac. de Mor. Ger. 36.

11 *Fosi.* Tac. ibid.

12 *Suevis.* Dio lxvii, p. 761. Suevi autem non ii sunt, qui interiorem Germaniam habitabant, sed ii quos Drusus inter flumina Marum et Cusum locaverat; ut jam vidimus sup. An. ii, 63. et xii, 29.

13 *Masyus.* Dio ibid.

1 *Odeo.* Suet. Domit. 5. Odeum ædificium fuit ad musicos concentus musicaque certamina edenda exstructum.

2 *Quinquennale certamen.* Suet. Domit. 4. Censorin. de Die natali, c. 18.

3 *Poesi.* Stat. iii, Sylv. v, 31. et v Sylv. iii, 231.

4 *Prosa oratione.* Suet. l. c.

5 *Perpetua materia.* Quintilianus, Inst. Orat. iii, 7.

6 *Quinquatria Minervæ.* Suet. ibid. De quinquatribus jam diximus sup. An. xiv, 4.

7 *Poetarum.* Ter in iis certaminibus coronatus est Statius, ut ipse testatur, iii Sylv. v, 28.

8 *Ad oculos.* Plin. in Paneg. xiii, horum quoque temporum testis.

revinctoque navigio, non secus ac piaculum aliquod, traheretur.[9] Cetera ad hanc luxûs speciem corrupta et imbellia. Nec ulla jam reipublicæ cura. Sed si qua forte consilia, de libidine gulaque [10] inita. Anxia tantum Principis solicitudo, ne ulla emineret virtus. Multæ tamen hostium minæ. Invalido Agricolæ successore,[11] animos resumserant Britanni; jamque celebrabatur rex Arviragus.[12] Plus adhuc terroris inferebant Daci,[13] quorum amicitiam priores Principes pecunia foverant. Ubi exhaustum a Domitiano ærarium liberalitati non suffecit, hostilia ingruere;[14] duceque Diurpaneo,[15] quem Decebalum[16] appellabant, cœptum atrox bellum. Inter hæc Romani nominis opprobria, tertiodecimo Kalendas Octobres natus est Antoninus Pius,[17] cui studia virtutis et publica felicitas, cum imperio potitus est, immortale decus peperere.

A. U. C. 840. J. C. 87.—DOMITIANO Augusto XIII. Aulo Volusio Saturnino consulibus. Hactenus Princeps se super patris fratrisque laudes extulerat, Græcamve vanitatem erat æmulatus: nunc ad Orientis libidines superbiamque divertit; et infra se humanos honores ratus, divinos usurpavit.[1] Talis arrogantiæ initium fecit, cum procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam,[2] iis verbis: "Dominus Deusque noster sic fieri jubet." Quod statim ita pervulgatum, ut ne scripto quidem ac sermone cujusquam aliter appellaretur. Tum ad id superbiæ compositus est principatus: statuasque sibi in Capitolio non nisi aureas et argenteas poni permisit, ac ponderis certi.[3] Janos [4] arcusque cum quadrigis et insignibus triumphorum passim per regiones Urbis exstruxit. Inde in omnium fortunas eo licentius irruit, quod operum ac munerum impensis, auctoque stipendio exhaustus, et ad relevandos castrenses sumtus [5] inconsulte amputatis militum numeris, obnoxium se barbaris animadverteret. In prædam cessere bona vivorum ac mortuorum: usquequaque, quolibet et accusatore et crimine corripiebantur. Satis erat ob-

9 *Traheretur.* Plin. in Paneg. lxxxii.

10 *Gulaque.* Huc pertinet consilium de rhombo Albana in villa habitum, centumque et amplius versibus graphice descriptum a Juven. Sat. iv, 37. 'Cum jam semianimum laceraret Flavius orbem Ultimus,' &c. Totus hic locus omnino legendus, ut homines moresque hujus temporis noscantur. V. et Plin. Paneg. liv.

11 *Successore.* Sallustio Lucullo, quem Domitianus 'postea interfecit, quod lanceas novæ formæ appellari Luculleas passus esset.' Suet. Domit. 10.

12 *Arviragus.* Cujus ruinam Fabricius Vejento, cum de rhombo actum est, vaticinabatur; teste Juven. Sat. iv, 123. 'De temone Britanno Excidet Arviragus.'

13 *Daci.* Dacia, nunc *Transylvania*, *Wallachia* et *Moldavia.* Bellum hoc a Tacito fuisse diligentissime conscriptum testatur Oros. vii, 10. V. Testimonia Veterum.

14 *Ingruere.* Jornand. de Rebus Geticis, c. 13.

15 *Diurpaneo.* Duras, Dacorum rex, regnum Diurpaneo sponte reliquerat, teste Dione lxvii, p. 761. qui bellicas virtutes Diurpanei valde commendat.

16 *Decebalum.* Decebalus videtur fuisse commune regibus Dacorum nomen.

17 *Antoninus Pius.* Jul. Capitolin. in Antonino c. 1.

1 *Usurpavit.* Euseb. in Chronic.

2 *Formalem dictaret epistolam.* Hæc et seq. Suet. Domit. 13. Formalis autem dicitur epistola, quam, ut formam ceterarum epistolarum deinde observare debebant procuratores.

3 *Ponderis certi.* Suet. ibid. Illas autem statuas fuisse centeno pondere satis declarat Statius, v Sylv. i, 188.

4 *Janos.* Suet. ibid. Jani erant fornicata opera, arcuum specie, sed ampliora.

5 *Castrenses sumtus.* Suet. Domit. 12.

jici qualecumque factum dictumque adversum majestatem Principis.[6] Nulla testamenta secura, nullus status certus,[7] si vel unus profiteretur, audisse se ex defuncto, cum viveret, heredem sibi Cæsarem esse, alienissimæ confiscabantur hereditates. Acerbius adhuc agebatur fiscus Judaicus;[8] deferebaturque quicumque, vel improfessus,[9] Judaicam intra Urbem viveret vitam, vel dissimulata origine, imposita genti tributa non pependisset. Nec abstinebatur contumeliis, ut inspiceretur an quis esset circumsectus. His quidem atrocitatibus crevere opes Principis. At militi non redierat virtus. Ambiguum semper, aut funestum cum Dacis bellum: invalido adversus hostium ferociam, ducisque artes, Oppio Sabino,[10] qui tum Mœsiam regebat. Ni fors favisset, certa quoque Flacci, Numidiæ prætoris, ruina. Nasamones,[11] quod tributis attererentur, arma ceperant, quæstoresque interfecerant. Dein Flaccum aggressi, eoque superato, castris potiti, forte ibi præter cibaria vini copiam reperere, qua ingurgitati ac temulenti, a Flacco internecione deleti sunt. Fortuitam victoriam suas in laudes Domitianus traxit, gloriatus in senatu "se Nasamonibus vita interdixisse."[12]

A. U. C. 841. J. C. 88.—DOMITIANO Augusto XIV. L. Minucio Rufo consulibus. Opes Principis, privatarum fortunarum subversionibus reparatæ, in spectacula statim sunt impensæ: quibus ut plus celebritatis foret, editi seculares ludi; computata ratione temporum ab anno, non quo Claudius proxime, sed quo olim Augustus eos ediderat.[2] Immo et anticipatum tempus,[3] ne lentior veniret voluptas. Urbe gaudio vaga, auditum est hominem incertæ conditionis[4] in Oriente videri, qui se Neronem esse jactaret; eumque gratia opibusque Parthorum niti. Seu imminuta Romani nominis auctoritate, seu infestiore Parthorum animo, et prævalida vetere in Neronem benevolentia, mendacium, alias jam vulgatum,[5] ægre compressum. At is tandem redditus est; et sublata turbarum materia. Tristiores e Danubii ripa venere nuntii. Diurpaneus, cæsis legionibus, Oppium Sabinum, consularem, oppresserat; ejusque caput fœde abscissum[6] apud barbaros ostentui habebatur. Penetrata inde provincia, Diurpaneus castella urbesque expugnabat, cunctaque prædabundus late populabatur. Nec jam de limite imperii et ripa, sed de hibernis legionum et possessione dubitatum.

6 *Majestatem Principis.* Hæc omnia Suet. ibid.

7 *Status certus.* Plin. Paneg. xxxiv.

8 *Fiscus Judaicus.* Suet. l. c. Præter censum, Judæi, captis Hierosolymis, jussi fuerant binos denarios solvere; ut jam diximus sup. in Append. ad Hist. lib. v, 43.

9 *Improfessus.* Qui apud fiscum non erat professus se esse Judæum.

10 *Oppio Sabino.* Suet. Domit. 6. Jornand. de Rebus Geticis, c. 13. eum appellat Poppæum Sabinum, Agrippæ successorem.

11 *Nasamones.* Libyæ populi in ora Syrtis majoris.

12 *Interdixisse.* Hæc omnia de Nasamonibus Zonar. Vol. i, p. 580.

1 *Seculares ludi.* Censorin. de Die natali, c. 17.

2 *Ediderat.* Suet. Domit. 4. Quintos seculares ludos ediderat Augustus A. U. C. 737. sextos Claudius A. U. C. 800. V. jam dicta sup. Ann. xi, 11.

3 *Anticipatum tempus.* Ludi seculares fiebant anno centesimo decimo. Ni Domitianus anticipasset tempus, facti tantum fuissent A. U. C. 847.

4 *Incertæ conditionis.* Suet. Ner. 57.

5 *Jam vulgatum.* V. Hist. ii, 8. et sup. ad A. U. C. 834.

6 *Fœde abscissum.* Jornand. de Rebus Geticis, c. 13.

A. U. C. 842. J. C. 89.—T. AURELIO Fulvo II. A. Sempronio Atratino consulibus. Post tantas exercituum clades, dux ultorque sanguinis Romani ore vulgi poscebatur Agricola.[1] Restitit Princeps, infensus virtutibus, et gloria viri deterritus. Ipse cum immenso paratu adversus Dacos proficiscitur, bellum, ut rebatur, suis auspiciis reparaturus. Diurpaneus, tantam armorum vim metuens, legatos misit,[2] qui de pace agerent. Ejus prudentia Domitiani vanitatem inflavit. Is, spretis legatis, ne dato quidem responso, Cornelium Fuscum, prætoriarum cohortium præfectum, bello præponit. Ubi Diurpaneo id fuit compertum, ducem Urbis deliciis,[3] quam belli artibus meliorem irrisit, rursusque misit legatos, qui pacem offerrent, dum Romani, harum terrarum incolæ, singulis annis binos obolos [4] solverent: secus exterminium minitabatur. Domitianus, ut vanus, sic periculi timidus, in Mœsia restitit.[5] Fuscus, junctis navibus in modum pontis, Danubium transmisit cum lectissimis militibus; hostemque aggressus, sed post cruenta prælia oppressus, temeritatis pœnas luit. Tum cura belli Juliano commissa,[6] qui rem Romanam restituit. Interim Domitianus in Pannoniam venerat; Quadisque et Marcomannis infensus, quod opem adversus Dacos non tulissent, intulerat bellum. Iis pacem orantibus, despecti legati: alii, cum preces iterassent, cæsi. Germani, hac atrocitate in furorem versi, bellum suscipiunt; victusque et in fugam [7] conjectus Domitianus. Res felicius cesserant in Dacia. Julianus, arte usus ut Romanorum animos pudore erigeret, jusserat milites sua et centurionum nomina scutis inscribere. Tum, cum certa esset virtus, nec occulta ignavia, hostes aggressus est, gravique clade eos perculit. Vezinas, post Diurpaneum auctoritate apud Dacos præcipuus, simulata morte,[8] deinde fuga salutem quærere coactus. In ipsius regiæ expugnationem ibatur, ni Diurpaneus hostem, quem vi repellere non poterat, astu elusisset. Cæsis enim arboribus, truncos armis induit, numerosique exercitus fecit speciem, qua deceptus Julianus recessit. Manebat tamen prioris victoriæ fama. Ea usus est Domitianus, ut se suo dedecore exsolveret; pacisque conditiones et opes obtulit, quas Diurpaneus ultro accepit, diuturni belli laboribus fessus, et clade a Juliano illata anxius. Colloquium tamen cum Principe renuit: sed fratrem suum Diegin misit, qui capta arma, paucosque captivos, quasi hi soli manerent, traderet. Tum Domitianus, ut victor, regnumque daturus, Diegin diademate evinxit.[9] Superbas inde literas, victoriarum nuntias, amplaque spoliorum fercula, una cum epistola Diurpanei, vera incertum an ficta, ejusque legatos Romam mittit; quo mox ipse, aucto milite honoribus et donativo, revertitur; provinciis, quam hostibus gravior.[10]

A. U. C. 843. J. C. 90.—DOMITIANO Augusto XV. M. Cocceio Nerva II. consulibus. Vulgato sub hoc principatu more, quo clades,

1 *Agricola.* Tac. Vit. Agr. 41.
2 *Legatos misit.* Petr. Patricius, de Legationibus, p. 23.
3 *Urbis deliciis.* Vet. Schol. Juvenal. Sat. iv, 112.
4 *Binos obolos. Angl. 3d.* Patricius, l. c.
5 *In Mœsia restitit.* Dio lxvii, p. 761.
6 *Juliano commissa.* Dio lxvii, p. 764.
7 *In fugam.* Dio lxvii, p. 761.
8 *Simulata morte.* Ut posset fuga evadere, Dio lxvii, p. 764.
9 *Evinxit.* Dio lxvii, p. 762.
10 *Gravior.* Plin. Paneg. xvii. et xx.

ut quondam victoriæ, celebrabantur; Princeps de Dacis Germanisque triumphavit: nec umquam magis solicita adulatio, ut triumphales ejus statuæ non Urbem tantum, sed et imperium, opplerent. Acriora tamen Romæ studia, instinctore Principe, qui militiæ probra spectaculorum magnificentia velabat. Omne genus ludorum editum.[1] In naumachia, juxta Tiberim effossa et circumstructa, pæne justæ classes pugnavere: at misera fuit et spectantium et pugnantium sors. Hi enim ad omnium usque necem certavere. Illorum multi extincti sunt, quod princeps adeo fuit pervicax, ut, coorta tempestate, inter maximos imbres, prospectaverit, vestes quidem idemtidem commutans; neminem vero egredi, aut vestimenta mutare siverit. Ut in hac ludorum satietate irritaretur voluptas, naturæ portentis placuit ludere; visaque pumilonum et mulierum [2] certamina. Hæc ludicra excepit convivalis lætitia, luctu mixta. Novo quidem luxu, et miraculo noctis die splendidioris, datum plebi epulum. Contra Principis cœna tenebrarum obscuro funereisque cærimoniis horruit.[3] Paratæ erant ædes nigrore luridæ: atra ibi laquearia, parietes, pavimentum: atra quoque, et in solo nuda, sedilia. Primores senatus equestrisque ordinis sine comitibus huc intrare sedereque jussi; sepulcralisque columna, convivæ nomine inscripta, cuique adposita, cum exiguo lychnucho, qualis in monumentis suspenditur. Tum, umbrarum instar, erupere elegantes pueri, nudi et atramento tincti, qui cum horride circum convivas tripudiassent, ante cujusque pedes adstitere. Mox allatæ feralis convivii lances; ministratumque quidquid in funeribus edule et atrum. Loci horror, pavor imminentis fati omnes attonuerat. Alto silentio defixis terrorem intendebat Princeps, mortes, cædes, ceteraque funebria memorans. Nec cœnæ finis metus laxamentum tulit: at servis, qui in ædium vestibulis constiterant, jussis discedere, alii et ignoti præsto fuere, qui convivas partim vehiculis, partim lecticis imponunt; cunctis rigescentibus, seque ad mortem rapi reputantibus. Ut tamen quisque sua in domo repositi, formidinem inter et spem ancipites respirare cœperant, cum nuntiatur singulis quosdam ab Augusto venire; gravior redit pavor, statimque subit admiratio, cum columnæ argenteæ, lances pretii laborisque exquisitissimi in cœna adpositæ, aliaque id luxus dona afferrentur: singulis quoque datus puer, qui inferna imagine luserat, tum lotus comtusque. Sic nocte absumta, cœpit Principis liberalitas celebrari. At quæ ipse triumphalia victoriarum decora jactitabat, vulgus ferales epulas eorum qui in Dacia occubuerant, vel in Urbe mactabantur, verius appellavit.[4] Ausus tamen est Septembrem mensem et Octobrem ex appellationibus suis *Germanicum Domitianumque* transnominare;[5] quod altero suscepisset imperium, altero natus esset. Mansere vocabula, dum sævire potuit: periere, ubi desiit timeri. Interim Civica Cerialis, Asiæ proconsul, res novas erat molitus. In ipso proconsulatu occisus est.[6] Asia, in rebellionem ebrietate acta, excidere vineas

1 *Editum.* Dio lxvii, p. 762. Suet. Domit. 4. et 5.
2 *Pumilonum et mulierum.* Hæc certamina celebrat Stat. I Sylv. vi, 57 sq.
3 *Horruit.* Hanc cœnam describit Dio lxvii, p. 763.
4 *Appellavit.* Dio l. c.
5 *Transnominare.* Suet. Domit. 13.
6 *Occisus est.* Tac. Vit. Agr. 42. Suet. Domit. 10.

jussa.[7] Aderat annus, quo Agricola proconsulatum Asiæ et Africæ sortiretur: artes invidiamque Domitiani veritus, ne in provinciam iret se excusavit, annuentique Principi gratias egit. Salarium tamen, proconsuli solitum offerri, Agricolæ non dedit Domitianus, sive offensus non petitum, sive ex conscientia, ne quod vetuerat videretur emisse.[8]

A. U. C. 844. J. C. 91.—M. ULPIO Trajano, M. Acilio Glabrione consulibus, vulgata prodigia, quæ Glabrioni exitium, Trajano imperium portenderent.[1] Certe Trajani virtus, in castris jam probata, Urbis splendore inclarescebat; factumque calamitate temporum, ut multi ejus fortunam augurarentur simul et precarentur.[2] Favorem augebat Princeps in dies atrocior. Juliam, incesto pollutam, quod supra memoravimus, dum cogit conceptum a se abigere,[3] occiderat; moxque divinis honoribus extulerat.[4] Super hanc libidinem, aliis mersus, tanto erat invisior, quod se acerrimum violatæ pudicitiæ vindicem ferebat. Vespasianus quidem Titusque Vestalium incesta neglexerant:[5] hæc Domitianus æmulatu magis, quam sanctitatis studio, coercuit. Jam sub ipsa principatus initia, Ocellatas sorores Varonillamque corripuerat:[6] iis tamen permissum liberum mortis arbitrium; earumque corruptores relegati. Nunc vero quasi indulgentiæ pœniteret, ratusque seculum suum illustrari, si Vestalem vivam defoderet,[7] Corneliam, Vestalium maximam, olim absolutam, longo intervallo repetit; jureque pontificis maximi, reliquos pontifices non in regiam, sed in Albanam villam convocat. Cornelia, absens inauditaque, incesti damnatur. Missi statim pontifices, qui defodiendam necandamque curarent. Ejus stupratores virgis in comitio ad necem cæsi: quos inter Celer, eques Romanus, supplicio subditus, se insontem professus est. Valerius Licinianus, prætorius vir, reusque quod in agris suis occultasset Corneliæ libertam, ad confessionem confugit. Princeps, se absolvi lætus, exilium molle, velut præmium, ipsi dedit.

A. U. C. 845. J. C. 92.—DOMITIANO Augusto XVI. Q. Volusio Saturnino consulibus. Gliscentia jam ob sævitiam odia Domitianus adhuc provocabat contumeliis, quibus nihil unquam fuit Principibus exitiosius. L. Antonius, Germaniæ superioris præses, iis accensus bellum civile movit.[1] Ipsi aderant legionum vis et opes: consilia quoque cum Germanis inierat. Grave inde exarserat bellum, ni L. Maximi vigilantia forsque reipublicæ præsto fuissent. At mira felicitate, ipsa dimicationis hora resolutus repente Rhenus transituras ad Antonium barbarorum copias inhibuit; victusque Antonius. Ubi Romam venere rebellionis nuntii, Domitianus, cum de retinenda dominatione ageretur impiger, legiones excivit; Trajanum qui in Hispania tunc agebat, Lucianum Proclum aliosque evocavit, statim ipse ad

7 *Vineas jussa*. Philostrat. Vit. Apoll. vi, 42.
8 *Emisse*. Tac. Vit. Agr. 42.
1 *Portenderent*. Dio lxvii, p. 765.
2 *Et precarentur*. Quos inter fuit Agricola, teste Tacito, Vit. Agr. 44.
3 *Abigere*. Suet. Domit. 22. V. et Juven. Sat. ii, 32.
4 *Extulerat*. Ut constat ex nummis hoc aut superiore anno cusis.
5 *Neglexerant*. Suet. Domit. 8.
6 *Corripuerat*. Euseb. in Chron. Suet. l. c.
7 *Vivam defoderet*. Hæc et seq. ferme totidem verbis Plin. Ep. iv, 11 qui rem fuse et eleganter narrat.
1 *Movit*. Suet. Domit. 6. Dio lxvii, p. 764.

bellum profectus. In itinere supervenere victoriæ nuntii; eaque quodam famæ miraculo, prius præsagiis, quam nuntiis, Romæ innotuit. Ipso enim, quo dimicatum est, die, statuam Principis insignis aquila circumplexa pennis clangores lætissimos edidit;[2] vulgatusque, incerto auctore, rumor, "interfectum Antonium:" multis etiam caput ejus allatum vidisse se adeo pervicaciter contendentibus, ut pars magna magistratuum pro parta victoria statim sacrificaret.[3] Tam inopinato successu in limite imperii restituta pax: at Principis crudelitas inclementer sæviit. Id quidem veritus L. Maximus, literas omnes in Antonii scriniis repertas igne aboleverat,[4] ne cui periculum facesserent. Domitianus, periculo atrox, quosvis suspectos corripuit: interfectorum quoque memoriæ infensus, vetuit "in acta eos referri." Ne scriptis quidem ad senatum literis, eorum capita, ut et Antonii, Romam misit pro rostris exponenda. In hac pereuntium turba, duo soli e notioribus venia donati sunt, tribunus laticlavius, et centurio, qui "se," ut facilius expertes culpæ crederentur, "impudicos" probaverant, "et ob id neque apud ducem, neque apud milites ullius momenti esse potuisse."[5] Ne idem rediret periculum, "geminari castra legionum" prohibitum:[6] "nec plus quam mille nummos[7] a quoquam ad signa deponi." Antonius enim apud duarum legionum hiberna, ex depositorum etiam summa, fiduciam cepisse videbatur. Imminuta quoque nobilium potentia, quædam ex maximis officiis inter libertinos militesque Romanos communicata. Longius adhuc prospexit suspicacis Principis cura: cumque ebrietas in seditiones facile effervescat, uti jam ante de Asia compertum, causatus "ubertatem vini, frumenti inopiam, nimioque vinearum studio negligi arva," edixit, "ne quis in Italia novellaret:[8] utque in provinciis vineta succiderentur; relicta ubi plurimum dimidia parte." Qua tamen in re exsequenda haud ita perseveravit, seu mutatus precibus Scopeliani, a cunctis Asiæ civitatibus, ut id deprecaretur, missi, seu potius metu compulsus, quod sparsi tum libelli cum Græcis versibus, hac sententia: "Rode vitem; hinc tamen erit, quod in mactandum Cæsarem spargatur." Quibus commotus, edicti de excidendis vineis propositi gratiam fecit.[9] Insuper datum Scopeliani eloquentiæ, ut qui in Asia vites non sererent, multarentur.[10] Sub Principe, cui ludus fuit muscas captare ac stylo præacuto configere, quidam cœpere, novo scelere, venenatis acubus obvios pungere; morsque sæpe sine ullo doloris sensu inferebatur. Furor, qui non in Urbe tantum, sed pessimo æmulatu per totum imperium grassabatur,[11] reorum morte repressus.

A. U. C. 846. J. C. 93.—Pompeio Collega, Cornelio Prisco consulibus. Verso ad sævitiam Principe, crevit delatorum audacia; bonisque omnibus formidata nomina, Carus Metius, Catullus Messali-

2 *Clangores—edidit.* Suet. l. c.
3 *Sacrificaret.* Plut. in Paul. Æmil. p. 268.
4 *Igne aboleverat.* Dio l. c.
5 *Esse potuisse.* Suet. Domit. 10. V. et Dion. l. c.
6 *Prohibitum.* Suet. Domit. 7.
7 *Mille nummos.* *Angl.* 8*l.* 6*s.* 8*d.* De fiscis militaribus diximus sup. in not. et em. ad An. i, 37.
8 *Novellaret.* Suet. l. c.
9 *Gratiam fecit.* Suet. Domit. 14.
10 *Multarentur.* Philostrat. de Vitis Sophist. i, 21. n. 6.
11 *Grassabatur.* Dio lxvii, p. 764.

nus, Marcus Regulus, Publicius Certus, et Bebius Massa. Hic, supra insitam perfidiam, suo quoque periculo audax. Bæticis enim querentibus, contra eum senatus Plinium cum Herennio Senecione advocatum provinciæ dederat.[1] Dum fit inquisitio, obiit Cn. Julius Agricola,[2] sexto et quinquagesimo ætatis anno. Rerum gestarum claritate, virtutumque constantia, celebrata olim nomina æquaverat: propriam in hac temporum calamitate laudem adsecutus, quod sine contumacia, sine inani jactatione libertatis, sed moderatione et prudentia, industria simul et vigore, salvam virtutis famam retinuit; et quam multi ambitiosa morte quæsiere, ipse placido vitæ cursu immortalem sui memoriam reliquit. A Cornelio Tacito, eadem, qua vixit, fide ac modestia narratus, posterisque traditus, magnum semper erit exemplum posse etiam sub malis Principibus magnos viros esse.

Post Agricolæ mortem, quasi turbo, furor Domitiani incubuit. Is nempe efferatus civilis belli memoria et assiduis conjurationum rumoribus, ratusque securitatem diffidentia niti, non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rempublicam exhausit.[1] Ob levissimas suspiciones bonus quisque in exilium acti, morteve adfecti. Inter eos, qui pœnis tum fuere obnoxii, eminebant M. Cocceius Nerva et Salvidianus Orfitus, ambo consulares: ille Tarenti exul[2] delituit: hic in insulam conjectus,[3] mox interemtus est. In his temporum acerbitatibus, auditi sunt motus Sarmatarum, qui legionem cum legato ceciderant. Huc tendit Princeps. Et, seu victis hostibus, seu fictis victoriis, uti jam ante, ludificatus, lauream Jovi Capitolino retulit.[4]

A. U. C. 847. J. C. 94.—L. Nonio Torquato Asprenate, T. Sextio Magio Laterano consulibus. Principis sævitia, nec bello, nec victoriæ solemnibus remissa, impietatis accusationibus adcrevit. Præcipua mali causa Massa Bebius, supra memoratus. Is fuerat damnatus, causam Bæticorum orantibus Herennio Senecione et Plinio: ejusque bona, ut publice custodirentur, seposita. Senecio, dum, nimio in clientes provinciamque studio, apud consules instat, ne postulationibus vacent, irritat Massam, qui eum impietatis postulat,[1] quod Priscum Helvidium laudasset.[2] Ea accusatione perculsus, occisus est. Par causa, eademque ruina Arulenum Rusticum traxit; eique capitale fuit, quod Pæti Thraseæ vitam scripsisset,[3] virumque sanctissimum appellasset. Nec in ipsos modo auctores, sed in libros quoque eorum sævitum, delegato triumviris ministerio, ut in comitio ac foro urerentur. Eodem casu convulsæ nobilissimæ fœminæ: relegantur[4] Arria Thraseæ Pæti, Fannia Helvidii Prisci vidua, Gratilla Rustici uxor. Relegatus quoque Mauricus.[5] Nihil autem atrocius visum, quam cum Publicius Certus, accusato Helvidio filio,[6] quasi scenico exodio

1 *Dederat.* Plin. Epist. vii, 33. Tac. Vit. Agr. xlv.
2 *Agricola.* Tac. Vit. Agr. xliv.
1 *Exhausit.* Tac. ibid.
2 *Exul.* Philostrat. Vit. Apollin. vi, 8.
3 *Conjectus.* Philostrat. ibid. Suet. in Domit. 10.
4 *Retulit.* Eutrop. in Breviario. Suet. Domit. 5.

1 *Postulat.* Plin. Epist. vii, 33.
2 *Laudasset.* Tac. Vit. Agr. ii.
3 *Scripsisset.* Tac. ibid. Suet. in Domit. 10.
4 *Relegantur.* Plin. Ep. iii, 2.
5 *Mauricus.* Frater Aruleni Rustici.
6 *Helvidio filio.* Suet. Domit. x, Plin. Ep. ix, 13.

sub persona Paridis et Œnones divortium Principis cum uxore [7] tractasset, ipse senator senatori manus intulit,[8] eumque, mox occidendum, in carcerem duxit. Tum Philosophi omnes, ut instinctores libertatis, Urbe Italiaque submoti.[9] Acriter quoque in Christianos animadversum.[10]

A. U. C. 848. J. C. 95.—Domitiano Augusto XVII. T. Flavio Clemente consulibus. Nemo umquam tot consulatus ceperat. Id Principis arrogantiæ diffidentiæque datum. Obsessa autem, ut priore anno, curia. Nec pudor fuit Clementem reum subdere, licet consul, Principis collega ac patruelis foret.[1] Ob Christianam religionem, arguebatur impietatis in Deos;[2] ideoque ferme in ipso consulatu interemtus.[3] Eandem ob causam Flavia Domitilla ejus uxor in Pandatariam insulam relegata,[4] ut et in Pontiam [5] altera Domitilla, pariter Flavio sanguine orta. Nulla re magis Domitianus maturavit sibi exitum; licet et alias nobilium cædes ediderit: quas inter Acilius Glabrio consularis et exul occisus est ut rerum novarum molitor.[6] At ubi mota domestica hæc odia, nemo fuit cui Princeps fideret. Frustra vel præfectos prætorio in ipsa præfectura reos agebat,[7] vel opprimebat libertos, quos ut doceret numquam, ne bono quidem exemplo, audendam patroni necem, Epaphroditum a libellis capitali pœna condemnavit, quod post destitutionem, Nero in adipiscenda morte, manu ejus adjutus existimabatur.[8] Suppliciis irritata tantum audacia. Nec profuit vigilantia Juventii Celsi,[9] inter conspiratos olim accusati; sed supplicium effugerat, Principem secreto allocutus, testatusque se esse insontem: et, si annuerit Princeps dominus ac Deus, se nefanda quævis consilia investigaturum, certoque renuntiaturum. Postea semper elusit Principem; hacque fraude incruentus supervixit.

A. U. C. 849. J. C. 96.—C. Antistio Vetere, C. Manlio Valente consulibus. Valens nonagesimo ætatis anno in consulatu mortuus est.[1] Hunc quoque annum fatalem sibi fore Domitianus dudum audierat, ab adolescentia vaticiniis Chaldæorum, qui diem, horam, genusque mortis ei prædixerant,[2] imbutus. Recentioribus adhuc agitabatur oraculis. Insuper continua fulminum vis, tactum de cœlo Capitolium, templum Flaviæ gentis, domus Palatina et cubiculum Prin-

7 *Cum uxore.* Domitia.

8 *Manus intulit.* Plin. l. c. Tac. Vit. Agr. 45.

9 *Submoti.* Suet. Domit. 10.

10 *Animadversum.* Hieronym. de Script. Eccles. c. 9.

1 *Patruelis foret.* V. Stem. Flaviorum in not. et em. ad Hist. i, 46. n. 13.

2 *Impietatis in Deos.* Dio lxvii, p. 766.

3 *Interemtus.* Suet. Domit. 15. *Contemtissimæ inertiæ* Clementem arguit Suet. quod Clemens Christianæ pietatis tranquillitatem sectabatur. Multi alii Christiani periere, ut constat ex Brutio, apud Hieronymum in Chronic. Suffragatur Dio l. c. Tunc Joannes Apostolus in insulam Patmon relegatus est.

4 *Relegata.* Dio l. c. Pandataria insula, nunc *isle St. Mary*, ut jam dictum est sup. An. i, 53.

5 *In Pontiam.* Brutius apud Hieronymum, in Chronic. Pontia insula, nunc *isle Ponza.* De utraque Domitilla v. Stem. Flaviorum, in not. et em. ad Hist. i, 46. n. 12 et 14.

6 *Rerum novarum molitor.* Suet. Domit. 10.

7 *Reos agebat.* Dio lxvii, p. 766.

8 *Existimabatur.* Hæc totidem verbis Suet. Domit. 14. V. et Dion. l. c.

9 *Juventii Celsi.* Dio lxvii, p. 765.

1 *Mortuus est.* Dio lxvii, p. 766.

2 *Prædixerant.* Suet. Domit. 14.

cipis, aliaque multa portenta[3] metum intendebant. Dum adversus imminens periculum se solicitudine et sævitia accingit, suam ipse impellit ruinam. Parthenius enim et Sigerius, cubicularii, Entellus a libellis, ceterique Principis amici ac liberti, sed ejus iras veriti, conjurationem iniere.[4] Iis animos addidit Domitia, cum forte legisset secretas Domitiani tabellas, quibus suum, eorumque qui morti destinabantur, nomen inscriptum. Ubi id conspiratis compertum, suo aliorumque periculo territi, rem properant. Prius tamen actum de successore, quem eligerent. Cocceium Nervam ad imperii spem votumque erigunt. Cunctabantur adhuc quando et quomodo Domitianum aggrederentur. Stephanus, Domitillæ procurator,[5] et tunc interceptarum pecuniarum reus, consilium operamque obtulit. Is ergo, ut ad suspicacem Principem facilior secretiorque foret aditus, conspirationis indicium professus, et admissus, legenti traditum a se libellum, et attonito suffodit inguina: saucium ac repugnantem alii adorti, vulneribus septem contrucidaverunt. Occisus est Domitianus quartodecimo Kalendas Octobris, anno ætatis quinto et quadragesimo, imperii quintodecimo. Ante principatum arrogans; sub principatus initiis, ut patris fratrisque gloriam obrueret, virtutum species mentitus est: mox suis vitiis abstractus, in omnes libidines ruit: quævis audendi licentiam adducto et militari imperio obtinuit: plebi, ob ludorum magnificentiam, non ingratus; militi, cui omnia indulgebat, acceptissimus, senatoribus ita odiosus, ut, audita ejus cæde, certatim repleverint curiam, et in ejus contumelias eruperint, detractis quoque, et solo afflictis ejus imaginibus: mox ut ubique ejus tituli eraderentur abolereturque omnis memoria decretum.

NERVA.

Hæc fuit animorum inclinatio, cum M. Cocceius Nerva, Narniæ[1] n Umbria natus, sed Cretensi origine,[2] imperio potitus est, adnitentibus Petronio secundo, cohortium prætoriarum præfecto, et Parthenio conjuratorum duce. Primus advenarum, Romæ imperavit; et virtutes, fastigio Cæsarum ignotas, ostendit: res olim dissociabiles miscuit principatum ac libertatem.[3] Natura, senectute, et, quod bonarum artium feracissimum est, multiplici malorum temporum experientia difficilem regendi artem edoctus, prioris principatus odia abrogavit. Rei majestatis absoluti: sublata fisci Judaici calumnia:[4] servi ac liberti, qui dominis insidias struxerant, suppliciis subditi: in eos omnes, qui delationes factitaverant, inquiri licuit. At ut mali, sic et boni, est præfervidus et lethifer quidam impetus. Tanta delatorum turba incondito turbidoque clamore postulata simul et oppressa, ut Fronto, consul, egregia advertit, "malum esse Principem, sub quo nihil cuiquam li-

3 *Portenta.* Quæ vide ap. Suet. Domit. 15.

4 *Iniere.* Dio l. c.

5 *Domitillæ procurator.* Suet. Domit. 17.

1 *Narniæ.* Aurel. Victor. *in Epitome.*

2 *Cretensi origine.* Aurel. Victor. *de Cæsaribus.*

3 *Ac libertatem.* Tac. Vit. Agr. iii.

4 *Calumnia.* Ut constat ex Nervæ nummis. Minime tamen sublatum Judaicum tributum. At non licuit quenquam Judaici ritus accusare; ut videre est ap. Dion. lxviii, p. 769.

ceat; pejorem tamen esse, per quem omnia omnibus licent."[5] Inde Nerva pronos ad vindictam animos inhibuit, eosque mollivit liberalitate. Restitutum quidquid apud fiscum supererat, a Domitiano temere ademtum: egenis civibus Romanis datus ager ad sexcenties sestertium;[6] lectique senatores, qui agrum emerent et dividerent: additum quoque congiarium.[7] Ad levanda imperii onera, conflata ex aureis argenteisque Domitiani statuis ingens pecuniarum vis. Privatas quoque opes, et Principum prædia, domos, suppellectilem Nerva distraxit,[8] ut reipublicæ consuleret.

A. U. C. 850. J. C. 97.—Nerva Augusto III. L. Verginio Rufo III. consulibus. Verginius Rufus, spreto triginta ante annos imperio[1] et continua virtutum claritate principem in Urbe locum adsecutus, tertio hoc consulatu perfunctus obiit, cum annum tertium et octogesimum excessisset. Longo illo ævo undecim Cæsares vidit; ita tamen inter Augusti felicitatem et Trajani virtutes interjectus, ut egregiis hujus imperii temporibus non sit usus. Ductum ei publicum funus. Pro rostris laudatus est a Cornelio Tacito consule. Supremus hic gloriæ ejus cumulus accessit laudator eloquentissimus.[2]

Nerva autem, ad imperii curas intentus, afflictas urbes refovebat; puellas puerosque egenis parentibus natos per Italiæ oppida sumtibus publicis ali jussit. Simul ut pluribus necessitatibus subveniretur, creati quinqueviri, qui modum publicis impensis facerent. Sacrificia, Circenses ludi, spectacula, aliaque id genus, quibus sub priore Principatu opes profundebantur, circumcisa. Dum talibus curis detinebatur Princeps, penes prætorianum militem flagrabat Domitiani desiderium. Novas quoque res moliebatur Calpurnius Crassus.[3] Is deprehensus, confessusque, Tarentum cum uxore amotus est. Hac Principis lenitate arrogantiam cepit Ælianus Casperius;[4] eoque instinctore, Domitiani interfectores ad exitium postulantur. Restitit quidem Princeps. At, eo neglecto, Petronius Secundus et Parthenius comprehensi et jugulati. Tum eo audaciæ prorupit Casperius, ut Nervam compelleret referre apud populum gratias militibus, "quia nefandos pessimosque omnium mortalium peremissent." Tali indignitate Princeps infremuit, sensitque et senectuti suæ et reipublicæ quærendum præsidium. Nec illud intra domum adsumsit; sed M. Ulpium Trajanum, qui præsidebat Germaniæ, cunctosque bellicis ac civilibus virtutibus præeminebat, adoptavit: quartodecimo Kalendas Octobris, cum lauream ex Pannonia allatam in gremio Jovis collocasset, adoptio nuncupata.[5] Trajani vel absentis fama statim restituta Nervæ auctoritas, et prætorianorum tumultus consedit.

A. U. C. 851. J. C. 98.—Nerva Augusto IV. Ulpio Trajano II. consulibus. In hac imperii tranquillitate, Nervæ longa decoraque obtingere potuit senectus, si acriorem in vitia impetum esset modera-

5 *Licent.* Dio l. c.
6 *Sexcenties sestertium.* Dio ibid. Sexcenties sestertium sunt *Angl.* 500,000*l.*
7 *Congiarium.* In Nervæ nummis expressum.
8 *Distraxit.* Dio ibid.
1 *Imperio.* V. Suppl. An. xvi, 79.
2 *Eloquentissimus.* Hæc omnia Plin. Ep. ii, 1.
3 *Calpurnius Crassus.* Dio lxviii, p. 770.
4 *Ælianus Casperius.* Hæc quoque Dio ibid.
5 *Nuncupata.* Plin. in Panegyric. viii et xcii. Dio ibid.

tus. At, dum in Regulum,[1] legibus potius quam verbis puniendum, fervidior invehitur, ira adeo exarsit, ut per omnes ejus artus sudor erumperet: qui cum et hiemis acerbitate et Principis senio fuisset subito restinctus, febris eum corripuit, qua paulo post occubuit:[2] brevi imperio ipsaque mortis causa majorem quam ullus ante Principum gloriam nactus. Is enim primus, Cæsarum superbiam exosus, civilia professus est studia, cunctaque in publicam utilitatem vertit; et consiliorum magnitudine, legum prudentia, magnificentia operum, Urbis splendore præoccupavit gloriam, quæ sequentem Principatum illustravit. Ejus corpus, a senatu delatum,[3] in Augusti tumulo conditum est: mox Deum honores[4] additi.

TRAJANUS.

Trajanus ab Urbe aberat, firmandæ apud Germaniæ inferioris exercitus militari disciplinæ intentus. Nervam excessisse accepit diligentia Hadriani,[1] qui paulo ante adoptionem ei gratulatus, tum in Germania superiore agebat, tanto alacrior ut imperium primus nuntiaret, quod Trajani esset consobrinus, eumque, mortuo patre, tutorem habuisset; pro filio ipse etiam habitus, donec ob vitam juvenili libidine vagam gratia excidit. Inde magis solicitus ut prioris culpæ oblivia mereretur, et vacuum Principis animum occuparet. Servianus, sororis vir, qui ejus luxum ganeamque olim arguerat, odiaque ei moverat, eum detinere, dein fracto consulte vehiculo retardare frustra enisus est: Hadrianus, pedibus iter aggressus, Serviani beneficiarium[2] antevertit. Paulo post allatæ senatus literæ.

Nihil prioris vitæ consiliorumve mutavit Trajanus. Quam inire vellet imperii rationem ad senatum scripsit, testatus proborum quemque tutum fore, se eorum nullum aut morte, aut ignominia adfecturum.[3] Simul consuluit auctoritati; et Ælianum Casperium, prætorianosque ejus insolentiæ adversus Galbam satellites, ab Urbe accivit, scelerisque admonitos interfici jussit. Ea severitate Nervam ultum ibat; suum quoque muniit Principatum, cujus turbida forte fuissent initia, quod nec in Urbe, nec in Italia, sed Italicæ[4] in Hispania natus, imperium capesseret: eique familia antiqua magis,[5] quam clara, cui pater consulatum primus intulerat. At splendorem amoremque statim addidit Principis virtus: versis ad admirationem omnium animis, ubi memorandum percrebuit dictum, quo Saburanum, quem prætoriis cohortibus præfecit, adlocutus est. Cum ei insigne potestatis, uti mos est, pugionem daret; "Tibi, inquit,[6] istum ad munimentum mei com-

1 *In Regulum.* Quem omnium bipedum nequissimum appellat Plin. Ep. i, 5.

2 *Occubuit.* Victor ex Epitome. Obiit die 27. Jan. ut colligitur ex Dion. lxviii, p. 771.

3 *Delatum.* Victor, ibid.

4 *Deum honores.* Multi extant nummi inscripti DIVO NERVAE.

1 *Diligentia Hadriani.* Spartianus in Hadrian. cap. 2.

2 *Beneficiarium.* De beneficiariis, seu ad militiæ gradus promotis militibus, dictum sup. Hist. iv, 48.

3 *Adfecturum.* Dio lxviii, p. 771.

4 *Italicæ.* Italica, nunc *Sevilla la vieja*, urbi Hispali, *Séville*, proxima.

5 *Antiqua magis.* Eutrop. viii.

6 *Tibi, inquit.* Victor, de Cæsar. in Trajan. V. et Plin. in Panegyric. c. 67. Dio lxviii, p. 778.

mitto, si recte agam; sin aliter in me magis: moderatorem omnium vel errare minus fas est." Cuncta postea ad eam sublimitatem composita. Idque unum in principatu egregium reputans, quod virtutum exemplis et immortalitatis necessitate posset ceteros præeminere, huc suas omnes cogitationes convertit.

Certus militari re stare imperii auctoritatem et robur, voluit in castris nihil vitiorum, quæ ex Neronis temporibus civiliumque bellorum licentia vesanus Domitiani furor revexerat, superesse. Inertia, contumacia, dedignatio parendi[7] exolevere ipsa Principis præsentia, qui imperator simul et commilito omnes imperio et exemplo continebat. Revaluit ducum auctoritas: viguere militum exercitationes et obsequia: moreque militiæ, quæ uno citissimoque impetu ut ad malum, sic ad rectum rapitur, reformata hæc castra ceteris legionum castris se reformandi voluntatem et facilitatem indidere. Jam ardebat miles suas vires experiri, ulcisci veteres injurias, et Principem, paternis suisque bellicis factis[8] illustrem, triumphi gloria condecorare. At Trajanus, restituta militari disciplina lætus, eos motus composuit, in hoc tum firmus illam esse veram Principum gloriam, ut nec timeant bella, nec provocent.[9] Altiore adhuc detinebatur cura: nempe trans Rhenum intestinis dissidiis laborabat Germania. Bructeri,[10] vicinis nationibus invisi, nuper fuerant sedibus pulsi ac penitus excisi. Super sexaginta millia non armis telisque Romanis, sed suo furore suique odio ceciderant. Melius utiliusque visum per has discordias grassari: longe ostentare bellum, et sola Romani nominis fama ferocissimas gentes compescere.[11] Quod quidem ita valuit, ut numquam securiores fuerint imperii fines, cum terrore munirentur.

A. U. C. 852. J. C. 99.—Cornelius Palma et Sosius Senecio consulatum iniere. Quod iis datum humanitate Principis, tum ut privatorum virtuti locus ac præmia manerent, tum ut insigni exemplo pateret mutata esse tempora, quibus Principes consulatus extorquebant et continuabant.

Emendatis autem castris, Trajanus profectus est Romam, quo eum vocabant civium studia et ipsa rerum necessitas: frustra enim adversus externos hostes rempublicam tutabatur, si interna vitia invalescerent, quæ Urbem primum, dein provincias pessumdabant. Ejus iter placidum[1] fuit ac modestum: nullus in exigendis vehiculis tumullus: nullum circa hospita fastidium: annona, quæ ceteris: comitatus, tali Principe dignus, accinctus et parens. Mirantibus passim

7 *Dedignatio parendi.* Plin. in Panegyric. c. 18.

8 *Paternis suisque bellicis factis.* V. sup. Append. Chronol. ad ann. 828.

9 *Nec provocent.* Plin. in Panegyric. c. 16.

10 *Bructeri.* V. sup. Tac. de Mor. Germ. c. 33.

11 *Ferocissimas—compescere.* Ob ita compositas Germanicas gentes, Trajanus dictus videtur *Germanicus.* Sic in nummo, qui olim fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, ex ære mediocri, IMP. CAESAR NERVA TRAIAN. AVG. GERM. P. M. capite laureato. In aversa parte, TR. POT. COS. II. S. C. Spes lilium dextra gerit. Anno sequenti arcus ei decretus est, constat e præstantissimo et rarissimo Cardinalis Camilli *Massimi* nummo ex ære maximo, IMP. CAES. NERVA GERM. P. M. capite laureato. In adversa parte, TRAIAN. AVG. TR. POT. COS. III. P. P. S. C. Arcus triumphalis, triplici fornice.

1 *Iter placidum.* Plin. in Panegyric. c. 20.

populis, qui meminerant qualis fuisset Domitiani transitus, cum hospitum abactus exerceret, populationem inferret, et ut gulæ luxuique sufficeret, omnia dextra lævaque perureret et attereret, ut si vis aliqua externa ac barbara incideret. Placuit Trajano utriusque Principis discrimen observari; nec tam pro sua gloria, quam pro communi utilitate, edicto subjecit quid in utrumque esset impensum.

Lætior adhuc gratiorque in Urbem ingressus, cum Princeps, non quadrijugo curru, non albentibus equis, non humeris hominum,[2] ut priores invehi et importari erant soliti, at sola corporis proceritate altior aliis et excelsior, ita sedem imperii adiit, ut simul communem patriam veneraretur. Effusa in ejus occursum civitas, viso Principe, lætitiæ impotens, in faustas omnes, quas amor gaudiumque reperit, voces erumpit. Patris patriæ nomina ingeminat senatus. Titulum, sibi carissimum, at nondum satis meritum Princeps deprecatur. Novum inde venerationis et amoris certamen: crescit, cum receptus Princeps senatum osculo excipit; equestris ordinis decora honore nominum sine monitore distinguit; ultro salutatis clientibus notas addit familiaritatis: affabilitatem etiam ita intendens, ut sensim et placide, quantum respectantium turba pateretur, incederet, et occursantium populus Principi adstaret. Ipse non stipatus satellitum manu, sed circumfusus undique nunc senatus, nunc equestris ordinis flore, prout alterutrum frequentiæ genus invaluisset, silentes quietosque lictores suos subsequebatur. Idem militum, qui et Principis, pudor, eadem tranquillitas, eadem modestia.

Ubi ad Capitolium ventum est, visa cuncta altaribus plena, augusta victimis: auditæ voces Jovem Principi, Principem Jovi gratulantium: in ejus salutem collata omnium vota. Pari studio Trajanus pro se, pro populo, pro imperio precatur; peractisque sacris palatium petit, sed eo vultu, ea moderatione,[3] ut omnes civem potius, quam Principem sentirent. Accedebat magnum felicitatis publicæ ornamentum simul ac tutamentum Plotina et Marciana,[4] hæc soror, illa uxor Principis, sanctissimæ fœminæ, et, rarum in hoc fastigio, sibi concordes, atque, in quantum patitur sexus, Principi similes. Celebrata quoque Plotinæ, palatium intrantis, vox, "qualis ingrederetur,[5] talem se velle egredi." Statim earum virtuti datum, ut offerret senatus cognomen Augustarum, quod eodem animo, quo Trajanus appellationem patris patriæ recusaverat, ipsæ certatim sunt deprecatæ.

Lætissimas, sub talibus auspiciis, imperii spes cumulavit Principis liberalitas. Jam miles partem donativi acceperat. Plebi, cujus urgens erat necessitas, totum additum est congiarium,[6] et ea quidem cura, quæ nondum fuerat visa. Nemo enim expers fuit munificentiæ, seu negotiis, seu valetudine, seu mari fluminibusve distinebatur: ipsi infantes recepti. Supra solitum numerum, paulo minus quinque millia

2 *Humeris hominum.* Plin. in Panegyric. c. 22.

3 *Ea moderatione.* Plin. in Panegyric. c. 23.

4 *Plotina et Marciana.* Plin. in Panegyric. c. 83 et 84.

5 *Qualis ingrederetur.* Dio lxviii, p. 771.

6 *Congiarium.* Plin. in Panegyric. c. 25. De hoc congiario ejusque nummis dixi in not. ad Dial. de Orat. c. 17. ubi multa *de Congiariis Romanis.*

ingenuorum hac Principis solicitudine conquisita et adscita. Neque ea liberalitate, ut sæpe ante contigit, Princeps redimebat scelera, sed ejus in publicum studia notescebant. Aderat et temporis opportunitas. Acrior enim annona, ob inopiam Ægypti siccitatem sterilitatemque,[7] leviter inundante Nilo, metuebatur. At providentia Principis factum, ut non modo Roma Italiaque, sed et Ægyptus abundaret, eique alimenta, quibus per tot annos populum Romanum paverat, refunderentur.

Neque his impensis quidquam publicæ lætitiæ detractum. At editum est spectaculum paratu magnificum, nec tamen enerve et fluxum, quod animos molliret, sed quod per servorum noxiorumque pugnas ad pulchra vulnera[8] contemtumque mortis accenderet. Libera spectantium studia, securus fuit favor. Nemo ingenuus, nedum eques senatorve, arena fœdari jussus: neque impietas fuit crimenve majestatis, si quis odisset gladiatores, aut eos non veneraretur.

His dulcibus illecebris in majus opus tendebat Trajanus. Delatorum audacia vetus erat in Urbe malum, improborum Principum avaritiæ gratum, sub bonis numquam satis coercitum: immo apud eos odiosa nomina sæpe invaluerant. Eprium Marcellum[9] inter amicos receperat Vespasianus: probrosus Vejento[10] cum Nerva cœnabat, atque etiam in ejus sinu recumbebat. Nempe boni venerandique senes sensim et leniter vitia tolli posse confidebant. At Trajanus, ut viridi adhuc ætate, ita et valentioribus consiliis usus, summaque mala extremis tantum remediis curari certus, pestem hanc penitus sublatam exscisamque voluit. Provida ergo severitate agmina illa delatorum, qui templum, qui forum insederant, qui honestissimorum civium, maxime potentissimorum, incertos status fecerant, eos fortunis ac penatibus deturbaverant, qui fundatam legibus civitatem tot abhinc annis subvertebant, undique coacta sunt: congesti in navigia raptim conquisita, ac tempestatibus dediti, ut per ventorum ludibria irent, scopulis adfigerentur, aut in insularum aspera detruderentur, quibus pulsa et inops virtus tamdiu ingemuerat. Neque in hac severitate desiderata Principis clementia, quæ vitam permitteret hominibus tanto sanguine, tot cædibus contaminatis. At sapienter provisum ut exsecrabilis eorum furor, mille pœnarum indagine inclusus, non in præsens tantum, sed in æternum reprimeretur.[11]

Pace foro reddita, ad altiores curas vertit Princeps: vectigalia, onera publica, imperii necessitates introspexit, simul reputans quantum sua frugalitas de impendiis demere, reditibus posset addere. Hæc scrutatus, collationes remisit,[12] temperavit vectigalia, iisque, quæ supererant, modum posuit, quibus fierent toleratiora; rescisis, quæ naturæ legibus non consentirent. Id quidem majores divusque Augustus neglexerant. Et ut major foret Romani nominis reverentia, qui

7 *Sterilitatemque.* Plin. in Panegyric. c. 30.

8 *Pulchra vulnera.* Plin. in Panegyric. c. 33.

9 *Eprium Marcellum.* Tac. Dial. de Orat. c. 8.

10 *Probrosus Vejento.* De hoc probroso homine, egregioque Maurici dicto v. Plin. Ep. iv, 22.

11 *Reprimeretur.* Plin. in Panegyric. c. 35.

12 *Collationes remisit.* Plin. in Panegyric. c. 41.

per Latium[13] in civitate, seu beneficio Principis venissent, nisi simul cognationis jura impetrassent, alienissimi habebantur, quibus conjunctissimi fuerant: institutaque vigesima, bona, licet sanguine, gentilitate, sacrorum societate fuissent possessa, transmitti tamen non poterant, quin eorum pars tributo adraderetur. Hanc quidem duritiem jam Nerva mollierat; sancito, ut "quod ex matris ad liberos, ex liberorum bonis pervenisset ad matrem, etiamsi cognationum jura non recepissent, cum civitatem adipiscerentur, ejus vigesimam ne darent." Eamdem immunitatem in paternis bonis filio tribuerat, si modo reductus esset in patris potestatem.

Addidit Trajanus, "ut, quemadmodum in patris filius, sic in hereditate filii pater esset immunis:" exceptionem quoque removit, "si modo filius in potestate patris fuisset:" intuitus sane vim legemque naturæ, quæ semper in ditione parentum esse liberos jussit, nec uti inter pecudes, sic inter homines potestatem et imperium valentioribus dedit. Nec contentus primum cognationis gradum abstulisse vigesimæ, secundum quoque exemit, cavitque, ut in sororis bonis frater, et contra in fratris soror, utque avus avia in neptis nepotisque, et invicem illi servarentur immunes. His quoque quibus per Latium civitas Romana patuisset, idem indulsit, omnibusque inter se cognationum jura simul commisit, ut summus civitatis honos nihil naturæ detraheret. Ulterius tetendit Principis providentia; statutaque summa, quæ publicanum pati posset, caruit onere vigesimæ parva et exilis hereditas. Denique ne suum seculum priorum temporum acerbitate notaretur, adjecit, ut qui ejusmodi ex causis in diem edicti vigesimam deberent, nondum tamen intulissent, non inferrent.[14]

Pari æquitate, ne auditum quidem est majestatis crimen,[15] singulare et unicum eorum qui crimine vacarent, non tutandis Principibus, sed fisco et ærario locupletandis repertum. Eadem fuit testamentorum securitas: nec umquam nisi ab amicis[16] Princeps scriptus est heres: amicus autem nemo, nisi bonus, nisi constans et integer. Civium recti ac vividi animi placebant et fovebantur. Hi honoribus, sacerdotiis, provinciis attollebantur. Cetera imperii simili gravitate composita. Tum visum est, quod numquam prius annalibus memoratum, utinam quanta admiratione, tanta æmulatione postea memoretur! Urbs sine censura, sine præfectura morum, solis Principis beneficiis, solis virtutibus emendata. Vulgus ipsum Principis disciplinæ capax et æmulum. Ipsum puduit suæ lasciviæ; oravitque ut spectaculum pantomimorum, a prioribus Principibus ob immodestiam sæpe pulsum, semper a populo repetitum, tolleretur.[17]

Nihil quoque omittebat Trajanus, quo ipse carior, populus lætior foret. Palatium, arcem illam dominationis, quam *publicarum ædium*[18] nomine divus Nerva jam inscripserat, publicum fecit. Patuit omni-

13 *Qui per Latium.* Qui vel jure Latii, vel beneficio Principis, adipiscebantur civitatem Romanam. Vide Plin. in Panegyric. c. 37. De jure Latii et civitate Romana dictum ad An. xi, 23.

14 *Non inferrent.* Plin. in Panegyric. c. 40.

15 *Majestatis crimen.* Plin. in Panegyric. c. 42.

16 *Ab amicis.* Plin. in Panegyric. c. 43 et 44.

17 *Tolleretur.* Plin. in Panegyric. c. 46.

18 *Publicarum ædium.* Plin. in Panegyric. c. 47.

bus: ibi Princeps cuivis obvius, non aditu tantum facilis, sed invitans, sed expectans, singulis comis et indulgens. Post magnam diei partem inter imperii curas transactam, remissiones, non occultæ, sed oculis expositæ, cœtu, frequentia, suavitate sociales. Cibus semper in medio,[19] mensaque communis, et in convictu frugalitas, jucunditas, mutui sermones, liberales joci, et studiorum honor. Inde parcus brevisque somnus,[20] quem novæ curæ, nova excipiebat humanitas.

Nec satis fuit, si se totum Princeps utilitati publicæ impenderet; voluit ut in eamdem utilitatem voluptatemque cederet priorum temporum luxus, sibi invisus, imperio gravis. Arctata ergo immensa illa terrarum spatia, quibus in una sua domo urbes, flumina, stagna, sylvas concluserant Principes, incredibilium cupidi. Circumlata tabula ingens rerum venalium,[21] quas effræna eorum cupiditas undique corrogaverat. Licuit domos, villas, suburbana emere, quas ob inquietum animum gravemque conscientiam, ut totidem latibula, in infinitum paraverant. Amicis etiam amœnissima quæque elargitus est, amicitiæ quidem pignora, sed et simul virtutis præmium et incitamentum.

Quantum privatis Principum opibus detraxerat, tanto in publicum liberalior, templa, porticus,[22] vetera monimenta, vetustate, casu, negligentia, invidia, dilapsa aut corrupta reposuit restituitve. Aucto quoque, ut memoravimus, congiarii facilitate populo, locorum quinque millia circo addita; immensumque circi latus, incendio sub Nerone Principe labefactum, tanta magnificentia refectum est, ut templorum pulchritudinem provocaret:[23] longe majori tamen specie, quod tum æquatus in hac populi victoris gentium sede plebis ac Principis locus, nec cubiculum Principis,[24] sed ipse Princeps cerneretur, in publico, in populo sedens.

Mirum ut in hoc imperii splendore erupit impetus procreandi et educandi liberos,[25] qui non in immitia, sed in lætissima tempora crescerent et adolescerent: egregium reipublicæ subsidium, sub bonis Principibus semper paratum, cura Trajani adhuc amplificatum, et in seras ætates diffusum. Nihil enim omisit, ut vitam virtutemque extenderet. Medendi ars[26] præmiis et immunitatibus incitata. Idem collatum grammaticis, rhetoribus, philosophis, qui ingenia moresque juventutis formarent.

Ab ortu imperii nondum fuerat tanta admirationis laudumque ma-

19 *Cibus—medio.* Plin. in Panegyric. c. 49. Cibus semper in propatulo et coram adstantibus.

20 *Brevisque somnus.* Eleganter Plin. in Panegyric. c. 49. 'Brevis somnus, nullumque amore nostri angustius tempus, quam quod sine nobis agis.'

21 *Rerum venalium.* Plin. in Panegyric. c. 50.

22 *Templa, porticus.* Plin. in Panegyric. c. 51.

23 *Provocaret.* Plin. in Panegyric. c. 51. Restituti a Trajano circi maximi pulchritudinem videre est in Trajani nummis ex ære magno.

24 *Cubiculum Principis.* Tale cubiculum, in quo Nero parvis foraminibus spectabat, memorat Suet. Ner. c. 12.

25 *Educandi liberos.* Plin. in Panegyric. c. 26 et 27. Hanc felicitatem temporum sub Trajano Principe egregie commendat auctor Dialogi φιλοπάτριδος apud Lucian. p. 1129. Ne pauperes quidem erant soliciti, quid liberis suis relinquerent. Id, inquit, unum sufficit, dies Principis. Salvo Principe, nec nos deficient divitiæ, nec ulla vis hostium terrebit.

26 *Medendi ars.* Privilegia præmiaque philosophis, rhetoribus, grammaticis, medicis a Trajano data memorantur in Digest. Libr. 27. Tit. 1. de 'Excusationibus;' Leg. 6. 'ex modestine.'

teries. Iis jam personabant theatra: vetuit Princeps; hisque in locis, quæ adulatio libidoque tamdiu fœdaverant, voluit de se sileri.[27] Senatum quoque coercuit, qui arcus, tropæa, statuas affatim vetere de more offerebat. Ne tamen modestia contemtu honorum in arrogantiam verteret, statuam unam alteramve, et hanc æream,[28] in vestibulo Jovis Capitolini sibi poni permisit. Quo temperamento egregie providit, ut virtutum monimentis honos maneret, dum ea, quæ vanitas, scelus, et impietas, auro, argento, per fora, per templa, passim ante sacraverant, ridebantur et abolebantur.

A. U. C. 853. J. C. 100.—Trajano Augusto III. Cornelio Frontone III. consulibus. Proximus annus raras Principibus, tertius hic consulatus ne totas quidem virtutes explicuit. Hactenus Principes consulatum usurpaverant, ut cuncta imperio parerent, eum recepit Trajanus ut pareret legibus. Nec umquam certius fuit restitutæ libertatis argumentum, quam cum Princeps, privato similis, campum adiit, candidatus[1] comitiis suis interfuit; peractisque eorum solemniis, designatus consul accessit ad consulis sellam: eo sedente, ipse, Imperator, Cæsar, Augustus Pontifex maximus, stetit ante ejus gremium:[2] præeunte consule, juravit, expressitque verba, quibus caput suum, domum suam, si scienter fefellisset, Deorum iræ consecraret. Dein cum consulatum iniret Kalendis Januariis, nullo jam præeunte, in rostris simili religione ipse se legibus subjecit: mox tertio idus Januarias, cum vota nuncuparentur[3] pro æternitate imperii, pro salute civium, pro salute Principis, numquam obliteranda verba addidit, "si bene rempublicam et ex utilitate omnium rexero."[4]

Major adhuc visus, cum comitia obivit. Candidatos exemplo suo satis docuerat, ut senatum revererentur; ne eorum animi perstringerentur Principatus splendore, eos adhuc hortatus est, "ut senatui supplicarent, atque ita a Principe sperarent honores, si a senatu petissent."[5] Tum anxia ei fuit solicitudo, ut si quid usquam post tot strages stirpis antiquæ, si quid residuæ claritatis foret, illud in usum reipublicæ promeret, debitumque generi honorem, vel antequam deberetur, offerret: nec minor industria, ut quos nondum sanguis, jam virtus nobilitaverat, promoverentur. Ipse erat laudator, ut quod egregium, licet longe et in provinciis,[6] præstiterant, notesceret: gnarus nempe gratissimam esse virtuti mercedem, si a Principe laudetur;[7] et ad æmulandum accendi animos, si sciverint nihil laudabiliter actum Principem celari, paratum semper ejus testimonium, huncque honoris et gloriæ campum omnibus patere.

27 *De se sileri.* Plin. in Panegyric. c. 54.

28 *Et—æream.* Plin. in Panegyric. c. 52.

1 *Candidatus.* Plin. in Panegyric. c. 63.

2 *Ante ejus gremium.* Ante gremium consulis. Plin. in Panegyric. c. 64.

3 *Vota nuncuparentur.* In vetere Kalendario Herwartiano 3. Nonas Jan. VOTORVM NVNCVPATIO; et in Laterculo Ptolemæi Silvii, '3. Non. Jan. dies auspicalium.'

4 *Rexero.* Plin. in Panegyric. c. 67.

5 *A senatu petissent.* Plin. in Panegyric. c. 69.

6 *Et in provinciis.* Plin. in Panegyric. c. 70. 'Præfuerat provinciæ quæstor unus ex candidatis, inque ea civitatis amplissimæ reditus egregia constitutione fundaverat; hoc senatui allegandum putasti.'

7 *A Principe laudetur.* Vere enim et egregie Plin. in Panegyric. c. 70. 'Sincera rectaque ingenia hebetat misera, sed vera reputatio; si quid bene fecero, nesciet Cæsar; aut si scierit, testimonium non reddet.'

Quos tam impense foverat, nova extulit comitate. Candidatos enim, senatus adsensu probatos, sua voce renuntiavit: ut quemque nominabat, non adfixus curuli manum tantum, et hanc cunctanter et pigre, et imputanti similis, uti prius fuit solitum, promsit, sed osculo occurrit,[8] devexus in planum, et quasi unus ex gratulantibus. Perculsis animis insolita humanitatis specie, qua Princeps et candidatus æquales et simul stantes videbantur, instinctu quodam et virtutis imperio exsiliere patres, et a cuncto senatu acclamatum est, "tanto major! tanto augustior!"[9] Erubuit Princeps; demisit vultum; humescentibus stillantibusque oculis, precatus est "ut illa ipsa ordinatio comitiorum bene ac feliciter eveniret senatui, reipublicæ, sibi."[10] His principis lacrymis, talibus votis, admiratio, lætitia, caritas ardescit: unanimis erumpit acclamantium impetus, "o te felicem![11] o nos felices! crede nobis! crede tibi! Sic te ament Dii, quemadmodum tu nos." Nondum vel regum imperia, vel felix libertas, vel Cæsarum magnificentia hanc lætitiam talesque voces expresserant. Ne qua faustissimum diem interciperet oblivio, simul ut ejus memoria futuri Principes onerarentur, hæc comitia in publica acta mittenda et incidenda in ære senatus censuit: annuit Princeps sui securus, et quod omnes gauderent lætus.

Idem fuit totius consulatus tenor. Trajanus frequens in campo, in foro frequentior, assiduus in tribunali, omnes consulis partes sustinere: religione æquitatis, legum reverentia tueri cujusque jura: in cognitionibus mitem severitatem[12] non dissoluta clementia attemperare: singulis magistratibus suam auctoritatem non imminuere, sed augere: pleraque ad prætores remittere, quos etiam collegas vocabat;[13] populare gratumque nomen, et ex ore Principis non irridentis, sed ita sentientis, amicum pariter et honorificum.

His tamen anni initiis nihil magis probavit consularem Trajani patientiam, quam triduum totum[14] in causa Marii Prisci insumtum. Avaritia magistratuum, singulare vitium, malorum Principum terrore melius, quam bonorum vigilantia repressum, sub Nerva Principe recruduerat; senili ejus auctoritate irritatum et audax. Duo homines, Marius Priscus et Cæcilius Classicus, iis sordibus infames:[15] consularis alter, alter senator: ille ex Bætica, hic ex Africa oriundus. At, mutatis invicem locis, licentius, ut extra patriam, sævierant.

Afri, quibus Marius proconsul præfuerat, eum accusavere. Is, manifestis criminibus irretitus, judices petiit. Ego[16] (absit verbo injuria; non me vanitas, sed rerum necessitas Historiæ inserit) et C. Plinius, Afris adesse jussi, existimavimus fidei nostræ convenire, no-

8 *Osculo occurrit.* Plin. in Panegyric. c. 61.

9 *Tanto augustior.* Plin. ibid.

10 *Reipublicæ, sibi.* Plin. in Panegyric. c. 72.

11 *O te felicem.* Plin. in Panegyric. c. 74.

12 *Mitem severitatem.* Plin. in Panegyric. c. 80.

13 *Collegas vocabat.* Plin. in Panegyric. c. 77.

14 *Triduum totum.* Plin. in Panegyric. c. 76.

15 *In sordibus infames.* De Marii Prisci et Cæcilii Classici causa magnas epistolas scripsit Plin. Ep. ii, 11. iii, 9. V. et Ep. iii, 4.

16 *Ego.* Corn. Tacitus et C. Plinius Afris adesse jussi. Plin. Ep. ii, 11. Ut veterem retinerem morem, loquentem Tacitum induxi. Aliter obscuratur narratio.

tum senatui facere, "excessisse Priscum immanitate et sævitia crimina, quibus dari judices possent: cum ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam, pecunias accepisset." Respondit Fronto Catius, deprecatusque est "ne quid ultra repetundarum legem quæreretur:" vir, movendarum lacrymarum peritus, orationem miseratione implevit. Magna inde contentio, magni utrimque clamores: aliis "cognitionem senatus lege conclusam," aliis "liberam solutamque" dicentibus, "quantumque admisisset reus, tantum vindicandum." Cum ita ferverent animi, consul designatus Julius Ferox, vir rectus et sanctus, "Mario quidem judices interim censuit dandos: evocandos autem, quibus diceretur innocentium pœnas vendidisse." Venerunt, qui adesse erant jussi, Vitellius Honoratus et Flavius Martianus, ex quibus Honoratus "trecentis millibus[17] exilium equitis Romani, septemque amicorum ejus ultimam pœnam:" Martianus "unius equitis Romani septingentis millibus[18] plura supplicia arguebatur emisse:" erat enim fustibus cæsus, damnatus in metallum, strangulatus in carcere. Honoratum cognitioni senatus mors opportuna subtraxit: Martianus inductus est, absente Prisco. Tutius Cerealis, consularis, jure senatorio postulavit "ut Priscus certior fieret:" incertum miserationem an invidiam ejus præsentia vellet movere: forte tamen ratus æquissimum esse commune crimen ab utroque defendi; et, si dilui non potuisset, in utroque puniri. Dilata res est in proximum senatum. Magna jam erat ob causæ amplitudinem expectatio et fama: crevere dilatione. Celebritatem addidit Princeps, consul et præses, senatusque, ut Januario, mense frequentissimus. Movit et ipse rei squalor. Stetit enim Priscus, modo consularis, modo septemvir epulonum, jam neutrum.

Causam orsus est Plinius: dixit horis pæne quinque, magno audientium adsensu, tantaque Principis solicitudine, ut oratorem, per ejus libertum post eum stantem, sæpius admonuerit, "voci laterique parceret." Respondit pro Martiano Claudius Marcellinus. Missus deinde senatus, ne si inchoaretur Marii defensio, noctis interventu scinderetur. Postero die dixit pro Mario Salvius Liberalis, vir subtilis, dispositus, acer, disertus. Respondi[19] ea, quam causa locusque suadebant, eloquentia et gravitate. Rursus pro Mario dixit Fronto Catius insigniter: utque jam locus ille poscebat, plus in precibus temporis, quam in defensione consumsit. Hujus actionem vespera inclusit, non abrupit. Itaque in tertium diem probationes exierunt. Pulchrum sane et antiquum, senatum nocte dimitti, triduo vocari, triduo contineri. At egregium, Principem tamdiu sedisse, nihil præter consulem egisse; et, quod rarum magis, tutum fuit cuique interrogare quod placuit, dissentire, discedere, copiam judicii sui reipublicæ facere. Consulti sunt omnes, atque etiam dinumerati; vicitque sententia, non prima, sed melior.

Censuit enim Cornutus Tertullus, consul designatus, vir egregius

17 *Trecentis m.* Trecentis millibus sestertium, *Angl.* 2500*l.*

18 *Septingentis m.* Septingentis millibus sestertium. *Angl.* 5833*l.* 6*s.* 8*d.*

19 *Respondi.* Plin. Ep. ii, 11. 'Respondit Corn. Tacitus eloquentissimæ, et quod eximium orationi ejus inest, σεμνῶς.' Sic Plin. appellat splendidum et grave dicendi genus, quo excellebat Tac.

et pro veritate firmissimus, "septingenta millia, quæ acceperat Marius, ærario inferenda: Mario urbe Italiaque interdicendum: Martiano hoc amplius, Africa." In fine sententiæ adjecit "Plinium et Tacitum injuncta advocatione diligenter fortiterque functos esse: arbitrari senatum, ita eos fecisse, ut dignum mandatis partibus fuerit." Adsenserunt consules designati, omnes etiam consulares usque ad Pompeium collegam. Ille "septingenta millia, quæ acceperat Marius, ærario inferenda, et Martianum in quinquennium relegandum: Marium pœnæ, quam jam passus esset, censuit reliquendum." In molliorem hanc sententiam plures iere, quidam etiam ex iis, qui Cornuto videbantur adsensi, Collegam secuti sunt. Sed cum fieret discessio, qui sellis consulum adstiterant, in Cornuti sententiam ire cœperunt. Tum illi, qui se Collegæ adnumerari patiebantur, in diversum transierunt. Collega, cum paucis relictus, multum postea de impulsoribus suis, præcipue de Regulo questus est, qui se in sententia, quam ipse dictaverat, deseruisset. At Regulo, homini malefico, quem sæpe memoravimus, mobile ingenium: ut plurimum audebat, plurimum timebat. Hic finis fuit cognitionis amplissimæ, quam Plinium hujus temporis res elegantissimis epistolis complexum secutus, fusius tradidi, ut palam fieret, quantum mutata essent ea tempora, quibus unus solusque censebat, ceteros manebat muta ac sedentaria adsentiendi necessitas.[20]

Supererat quidem Hostilius Firminus, legatus Marii Prisci, permistus causæ,[21] nunc vero casu an conscientia absens. De eo relatum proximo senatu.[22] Probatus est rationibus Martiani, et sermone quem ille habuerat in ordine Leptitanorum[23] operam suam Prisco ad Turpissimum ministerium commodasse, stipulatus quoque de Martiano quinquaginta millia denarium:[24] præterea comtus semper et pumicatus, sestertium decem millia[25] fœdissimo unguentarii nomine[26] acceperat. Evictis criminibus, de pœna secutæ sunt diversæ sententiæ consulum designatorum. "Ordine movendum" censuit Cornutus Tertullus: Nerva "in sortitione provinciæ rationem ejus non habendam." Quæ sententia, tamquam mitior, vicit. Altera tamen in publicum magis decora. Congruens enim hominem, notatum a senatu, et damnatum sordium, in senatu non sedere.

Cæcilii Classici causa[27] major fuit reorum numero: minor tamen claritas, licet una tantum civitas paucique privati Marium Priscum postulassent, tota vero Bætica[28] in classicum incumberet. At is propera morte pudorem damnationis fugerat: quod cognitionis famam minuit, odia non restinxit. Nam Bætica in defuncti accusatione per-

20 *Adsentiendi necessitas.* Plin. in Panegyric. c. 76.

21 *Permistus causæ.* Plin. Ep. ii, 11.

22 *Proximo senatu.* Is dies mihi videtur fuisse tertius mensis Febr. In vetere Kalendario Herwartiano, 3. Nonas Febr. SENATVS LEGITIMVS.

23 *In ordine Leptitanorum.* Leptitani, Africæ populus, de quibus jam dictum sup. Hist. iv, 50. Leptis, nunc *Lebida*. Ordinem Mutinensem vid. sup. Hist. ii, 52.

24 *Quinquaginta m. denarium.* *Angl.* 1666*l.* 13*s.* 4*d.*

25 *Sestertium decem m.* *Angl.* 83*l.* 6*s.* 8*d.*

26 *Unguentarii nomine.* Ob unguenta. Sic ob clavos caligares dictum est clavarium. Tac. Hist. iii, 50.

27 *Cæcilii Classici causa.* Plin. Ep. iii, 9.

28 *Bætica.* De ea jam dictum Hist. i, 53.

stitit. Provisum hoc legibus, intermissum tamen, et post longam intercapedinem tunc reductum.

Adfuere Bæticis C. Plinius, modo memoratus, et Luceius Albinus, vir dicendo copiosus, ornatus. Ne evaderent, quos Classicus socios ministrosque habuerat, necesse fuit Classicum nocentem ostendere, et ministerium crimen esse probare. Utrumque peractum est; et manifesta erant Classici crimina. Sua enim manu reliquerat scriptum quid ex quaque re, quid ex quaque causa accepisset. Vulgatæ quoque ejus epistolæ, Romam ad amiculam missæ, jactantes et gloriosæ, his verbis: "Io, Io, liber ad te venio: jam sestertium quadragies[29] redegi, parte vendita Bæticorum." In hanc proterviam animadversum. "Bona Classici, quæ habuisset ante provinciam," placuit senatui "a reliquis separari: illa filiæ, hæc spoliatis relinqui." Additum est "ut pecuniæ, quas creditoribus solverat, revocarentur."

Duos provinciales, in accusatione junctos Classico, Bæbium Probum et Fabium Hispanum, utrumque gratia, Hispanum etiam facundia, validum, defendere frustra tentavit Claudius Restitutus, vir exercitatus et subitis paratus. Hispanus et Probus in quinquennium relegati sunt. Post paucos dies Clavius Fuscus, Classici gener, et Stillonius Priscus, tribunus cohortis sub Classico, accusati sunt, dispari eventu. Prisco in biennium Italia interdictum: absolutus est Fuscus. Actione tertia plures inducti, ne si longius esset extracta cognitio, satietate et tædio quodam justitia cognoscentium severitasque languesceret. In hac turba, quidam absoluti, plures damnati, atque etiam relegati, alii in tempus, alii in perpetuum. Uxor Classici, Casta nomine, suspicionibus implicabatur: nondum tamen convincebatur, cum quidam ex testibus Norbanum Licinianum, legatum et inquisitorem a Bæticis missum, non tamquam bonum et fidelem, sed tamquam Classici inimicum, et ab illo relegatum, reum postulavit, quasi in causa Castæ prævaricaretur. Lege quidem cautum est, ut reus ante peragatur, tunc de prævaricatore quæratur. Optime enim ex accusatione ipsa æstimatur accusatoris fides. At Norbanus, homo alioqui flagitiosus, et Domitiani temporibus usus, tanta conflagravit invidia, ut non ordo legis, non legati nomen, non inquisitionis officium præsidio fuerit. Immo dari sibi diem ad diluenda crimina frustra postulavit. Coactus est statim respondere. Confidenter incertum an constanter (adeo pravum fuit hominis ingenium) certe paratissime respondit. Objecta sunt multa, quæ magis quam prævaricatio, nocuerunt. Duo etiam consulares, Pomponius Rufus et Libo Frugi, læserunt eum testimonio, tamquam apud judicem, sub Domitiano, Salvii Liberalis accusatoribus adfuisset. Damnatus itaque et in insulam relegatus est.

Tum Plinius iterum Castam aggressus est; nihilque magis pressit, quam quod accusator ejus prævaricationis crimine corruisset. Non vicit. Contrarium tamen et novum, ut, accusatore prævaricationis damnato, rea absolveretur. At prona in fœminam indulgentia senatus; forte et juvere crimina præter prævaricationem Norbano objecta. Summo die Salvius Liberalis, natura vehemens et disertus suisque periculis in suspiciones præceps, reliquos legatos graviter increpuit,

29 *Sestertium quadragies. Angl.* 33,333*l.* 6*s.* 8*d.*

tamquam non omnes, quos mandasset provincia, reos peregissent. Viris optimis, jam in discrimen adductis, subvenit Plinius, in hac, ut in Prisci causa, senatus testimonio probatus. Forensibus ejus laudibus accessit consulatus fastigium, prioribus etiam temporibus præcipuum, sed Trajani virtutibus adhuc nobilitatum. Qua enim modestia eum gesserat, eadem posuit, pro concione, pro rostris, et solemni jurejurando 'se nihil contra leges fecisse.'[30] Eam dignitatem cepit Plinius Kalendis Septembribus. Gratias egit Principi ingeniose et facunde. Extat oratio, in qua magna oratoris ars, major eminet Principis virtus. Id enim facundiam inter et eloquentiam interest, quod hæc commendet virtutes, illa commendetur virtutibus.[31]

Interim venere bellorum nuntii: nec Principem imparatum reperere. Nihil enim inter pacis otia militaris duritiei omiserat Trajanus: solitus per Urbem pedibus ingredi;[32] et, si quid remissionis permitterent publica negotia, venatu corpus exercere, lustrare saltus,[33] excutere cubilibus feras, superare montium juga, horrentibus scopulis gradum inferre, nullius manu, nullius vestigio adjutus: aut, si ad mare diverteret, naves conscendere, gubernaculis adsidere,[34] cum valentissimo quoque sodalium certatim frangere fluctus, domitare ventos reluctantes, remisque transfretare obstantia freta. Certus corpora otio marcescere, valescere exercitiis; decorum esse Principi, ut vel ejus voluptates belli memoriam imaginemque referant: alioquin in belli cogitationes defixus, quod sciret summam hanc esse Principum artem, ut pace bellum parent, bello pacis securitatem faciant. Ceterum cuncta in imperio erant valida: in exercitibus disciplina, in foro æquitas, in provinciis abundantia, in ærario opes.[35] Ubi igitur auditum

30 *Contra—fecisse.* Plin. in Panegyric. c. 65.

31 *Commendetur virtutibus.* Eloquentiæ inest aliquid sublime ac divinum, quod vel maximas virtutes potest commendare. Non eadem est facundiæ vis: non eadem potestas. Virtutem adsequi ingenio contendit facundia; sed semper major adsurgit virtus, quæ facundiam illustrat et commendat, a facundia nec illustratur, nec commendatur. Inde licet nihil forte ingeniosius excogitari possit oratione, quam Plinius de Trajani laudibus recitavit; in ea tamen Trajanus melior majorque videtur Princeps, quam Plinius, orator. Nunc vero juvat expendere, quod quidam mirantur vixque intelligere se profitentur, quomodo et Plinius tantas Trajani laudes, Trajano præsente, recitare; quomodo eas Trajanus audire potuerit. At oratori semper decorum est virtutem Principis celebrare; et cum maxima est, quodam orationis impetu fertur, nec timet ne nimis, sed ne satis dicat: ipsa Principis præsentia inflammatur, ardetque et suos et publicos sensus efferre. Modestia autem omnes homines, Principes etiam decet. At vel modesti Principes suas laudes patiuntur; quod iis honorificum, populis gratum est. Pessima res est Princeps, qui laudes vel non audit, vel spernit. Præterea privatorum hominum virtutibus manent præmia: unum Principum virtutis præmium, laudes. Denique nova erat Trajani fortuna; ne obscuraretur priorum Cæsarum fastigio, debebat Plinius Cæsarum vitia insectari, Trajanum publice laudare; et Trajanus laudes suas pati, immo et optare. Felix tantum Plinius, quod egregias laudaverit virtutes, quarum magna tum erat fama, et quæ per totum postea Trajani principatum crevere. Post circumacta tot secula, visosque tot Principes manet vigetque eadem laus, par admiratio.

32 *Pedibus ingredi.* Plin. in Panegyric. c. 24.

33 *Lustrare saltus.* Plin. in Panegyric. c. 81.

34 *Gubernaculis adsidere.* Plin. in Panegyric. c. 81 et 82.

35 *In—opes.* Nec tunc ærarium fuit 'spoliarium civium, cruentarumque prædarum sævum receptaculum,' sed publicarum opum viriumque templum ae munimentum. Eadem in fisco sanctitas. Opes tantum ex Principis parcimonia et moderatione. Plin. in Panegyric. c. 36.

est Decebalum, Dacorum regem, sæpe nobis memoratum,[36] Trajani absentia extolli, ingentem hominum vim armari, bellum statim decretum est. Commeatus aliaque bello necessaria properari jussa. Præter naturam militaris gloriæ avidam, ardebat Trajanus illatas Romano nomini sub Domitiano Principe injurias ulcisci, et rempublicam ignavis pecuniis, quæ per singulos annos barbaris pendebantur, absolvere. Exscindendam quoque reputabat gentem in bella semper pronam, corporum vi, et, quod ferocius, spe æternitatis ac melioris vitæ, quam eorum animis indiderat Zamolxis,[37] apud eos numinis loco habitus.

Inter hos belli apparatus, obiere Silius Italicus et Valerius Martialis, duo ætatis suæ ingenia, mediocritatem non egressa. Hic, Bilbili,[38] in Hispania oriundus, ut ferebat literarum quas coluit jocosum genus, plus laudis quam fortunæ obtinuit; in notandis vitiis sat lepidus, in vitandis haud ita felix: cum alios in Urbe irrisisset, ipse in patria irrisus tristem vitam finivit.[39] Contra Silio Italico[40] omnia fuere præter ingenium: opes, honores, et, quæ rariora sunt, potentia sine invidia, et in magna fortuna literarum amor et cura. At dum Virgilium,[41] quem præcipua religione colebat, imitari audet, exemplo fuit promtum esse præcellentes viros venerari, imitari arduum; cunctaque præter ingenium esse fortunæ obvia. Neronianis temporibus ambigua vixit fama, quod crederetur sponte accusasse. In Vitellii amicitia sapienter et comiter se gessit. Ex proconsulatu Asiæ reportata gloria, maculam veteris industriæ laudabili otio abluit; fuitque inter principes civitatis, vitam aut scribendo, aut doctissimis sermonibus terere solitus. Post suadentibus annis, in amœnissimo Campaniæ secessu se continuit. Plures ibi ei villæ,[42] quarum, cum inconstans sit elegantiarum libido et facilis opulentiæ satietas, adamatis novis, priores negligebat. Multum ubique librorum, multum statuarum, multum imaginum. In hac eruditi luxus tranquillitate, insanabili clavo discruciatus, dolorisque impatiens, mortem inedia properavit. Annum quintum et septuagesimum excessit. Haud magna certe mortalitate, ipse tamen novissimus a Nerone factus consul, postremus ex omnibus, quos Nero consules fecerat, decessit.[43]

36 *Nobis memoratum*. V. sup. Append. Chronol. ad annos U.C. 839. 841 sq.

37 *Indiderat Zamolxis*. Julianus, de Cæsaribus, p. 846. Zamolxis, servilis conditionis, sed sapientia ap. Scythas Getasque, quorum pars erant Daci, divinitatem adeptus.

38 *Bilbili*. Hispaniæ Tarraconensis urbs fuit Bilbilis, cujus extant adhuc rudera in monte *Bambola*, mille et quingentis ferme passibus ab urbe *Calatayud*.

39 *Vitam finivit*. De Martialis morte scripsit Plin. Ep. iii, 21.

40 *Silio Italico*. De ejus morbo morteque epistolam habet Plin. Ep. iii, 7.

41 *Dum Virgilium*. Sil. Italico fuit 'multum imaginum, quas non habebat modo, verum etiam venerabatur: Virgilii ante omnes, cujus natalem religiosius, quam suum, celebrabat. Neapoli maxime, ubi monimentum ejus adire, ut templum, solebat.' Plin. Ep. iii, 7.

42 *Ei villæ*. Iisdem etiam in locis plures fuere Silio villæ. 'Erat enim φιλόκαλος usque ad emacitatis reprehensionem.' Plin. ibid.

43 *Decessit*. Vere beneque Plin. ibid. 'Quod me recordantem, fragilitatis humanæ miseratio subit. Quid enim tam circumcisum, tam breve, quam hominis vita longissima? An non videtur tibi Nero modo fuisse, cum interim ex iis, qui sub illo gesserant consulatum, nemo jam superest? Quamquam quid hoc miror? nuper Lucius Piso, pater Pisonis illius, qui a Valerio Festo per summum facinus in Africa occisus est, dicere solebat: Neminem se videre in senatu, quem consul ipse sententiam rogavisset. Tam angustis terminis tantæ multitudinis vivacitas ipsa concluditur.'

A. U. C. 854. J. C. 101.—Trajano Augusto IV. et Sexto Articuleio Pæto consulibus. Senatus Trajanum exoraverat, ut quartum hunc consulatum[1] sumeret. Ejus initia insignivere leges, quibus obviam itum cupiditati, ne quid libertatem impediret. Senatusconsulto Articuleiano[2] cautum est "ut de fideicommissa libertate[3] præsides provinciarum in provinciis cognoscerent, licet heres non foret ejus provinciæ." Alterum postea, cum suffecti fuissent consules Rubrius Gallus et Cœlius Hispo, additum est senatusconsultum,[4] "ut si hi, a quibus libertatem præstari oportet, evocati a prætore, adesse noluissent: si, causa cognita, prætor pronuntiasset libertatem his deberi, eodem jure status servaretur, ac si directo manumissi essent."

Hæc inter clarior dignaque his temporibus acta est causa.[5] Gymnicus agon apud Viennenses[6] ex testamento celebrabatur. Hunc Trebonius Rufinus, vir egregius, in duumviratu[7] suo tollendum abolendumque curaverat. Cum negaretur ex auctoritate publica fecisse, cognitio coram Principe instituta. Trebonius egit ipse causam non minus feliciter, quam diserte. Dein cum rogarentur sententiæ, dixit Junius Mauricus, natura, et obitis sub Domitiano[8] periculis, virtutis et veritatis firmus, 'non esse restituendum Viennensibus agona.' 'Vellem etiam,' adjecit, 'Romæ tolli posse.' Placuit agona tolli, qui mores Viennensium infecerat. Majori cum labe mansit in Urbe, quæ eo amplitudinis et licentiæ excessit, ut vitiis sit continenda.

His perfunctus curis, Trajanus Daciam profectus est.[9] In Romana ripa aggesta jam erat ingens frumenti et commeatuum copia.[10] Nec Decebalus, audito non per legatos, sed ab ipso Trajano se peti, quidquam tentare ausus est. At, ut mos est barbaris, quanto ante in audaciam, tanto in pavorem[11] tunc pronior, suis se montibus abdidit,

1 *Quartum consulatum.* Plin. in Panegyric. c. 78.

2 *Senatusconsulto Articuleiano.* Digest. Libr. xl, Tit. 5. 'de Fideicommissariis libertatibus,' Leg. 51.

3 *Fideicommissa libertate.* Libertate codicillis, vel testamento, non tamen civilibus verbis, sed per preces, relicta.

4 *Senatusconsultum.* Quod a Rubrio Gallo consule Rubrianum dictum est; de quo vide Digest. l. c. leg. 26. ex Ulpiano.

5 *Acta causa.* Cui Plin. interfuit, ab optimo Principe in consilium adsumtus. Plin. Ep. iv, 22.

6 *Apud Viennenses.* Vienna, nunc *Vienne, in Dauphiné.*

7 *Duumviratu.* Ut Romæ consules, ita in coloniis et municipiis erant duumviri, qui populo præsidebant. Eorum nomen sæpe occurrit in nummis sic scriptum IIVIR.

8 *Sub Domitiano.* V. Append. Chronol. ad a. U.C. 847.

9 *Daciam—est.* Si veteres tantum scriptores consulas, multa de bello Dacico desiderantur. Inde ea, quæ nunc percurrimus tempora, apud recentiores scriptores mirum in modum confusa sunt et turbata. Si attendissent hoc bellum fuisse traditum non fugacibus tantum librorum literis, sed vivaci marmore, et mirabili opere anaglypticarum tabularum Columnæ Trajanæ, quæ tot seculorum superstes adhuc in Media urbe Roma extat, omniumque oculis et admirationi patet; sese ex iis, quibus hærent, ambagibus extricassent: maxime, si veterum nummorum et Inscriptionum subsidia adhibuissent. Iis ducibus, bellum Dacicum explanabo. At cum sæpe sum laudaturus Columnam Trajanam, operæ pretium est monere me sequi Romanam editionem, quam ex delineatione Petri-Sanctis Bartoli, cum adnotationibus Alphonsi Ciacconii et Joannis Petri Bellori, Joannes Jacobus Rossi edidit. 'Colonna Trajana data in luce da Gio. Giacomo de Rossi.' Dacia autem, quæ in hoc bello toties memorabitur, nunc *Transylvania, Wallachia, and Moldavia.*

10 *Commeatuum copia.* Quam videre est in col. Trajana. Tab. i. num. 18 et 19.

11 *In pavorem.* Trajanum enim verebatur Decebalus. Di lxviii, p. 772.

ut locorum difficultate et insidiis falleret. Itaque ubi primum Trajanus advenit, transvecti commeatus;[12] constratoque navibus Danubio, impositoque ponte, trajectus exercitus.[13] Tum Princeps, hostile solum ingressus, post initam de summa belli consultationem,[14] suovetaurilibus[15] Deos propitiavit. Dein milites adlocutus,[16] castra muniri[17] jubet, ne quis sit occasioni locus: ipse ubique præsens, operas consiliis juvat, dictis accendit; et, cum amnibus passim intercepta esset regio, aut derivatæ aquæ,[18] aut pontes additi,[19] ut ferebat locorum natura, et itinerum necessitas. Interim exploratores misit,[20] qui hostium positus viresque scrutarentur. Horum duo intercepti, et ad Trajanum adducti,[21] ubi sui latitarent docere coacti sunt. Penetranda erat sylva: ne incedentem militem moraretur, aut pugnantem impediret excisa est.[22] Tum legiones in hostem ductæ.[23] In conspectu stetere acies: Romana, aperto in campo, solitis armis, et fulgentibus aquilis insignis: hostes, saltu defensi, gladiis, sudibus, sagittisque armati, sua inter vexilla ferarum monstra[24] gestantes. Gravi prælio dimicatum est. Romanorum impetum equitatu adjutum non sustinuere Daci; ingensque strages edita.[25] Trajano allata cæsa ducum capita. Is terrore utendum ratus, hostium capita[26] contis

12 ***Transvecti commeatus.*** Col. Trajan. Tab. ii et iii.

13 ***Trajectus exercitus.*** Col. Trajan. Tab. iv et v.

14 ***Consultationem.*** Hac de re Trajanum pro tribunali, cum suis ducibus consultantem exhibet Col. Trajana, Tab. vi.

15 ***Suovetaurilibus.*** Sacrificia erant in quibus sus, ovis, taurus immolabantur. Trajanum his acris operantem videre est in Col. Trajana, Tab. vii.

16 ***Milites adlocutus.*** Hanc adlocutionem habet Col. Trajana, Tab. viii. In eadem tabula videtur homo, tunica ima amictus, ceterum nudus, ab asino, aut potius mulo excussus: sinistra cribrum, dextra clavam tenet, stantemque pro tribunali Trajanum respectat. Ut opinor, est Dacorum ariolus, quem miserant, ut Trajanum a bello deterrerent. Sic postea cum propius instaret discrimen, Daci ad eum misere, qui fungum ingentem perferrent, Latinis literis inscriptum: 'Burri sociique omnes Trajanum hortantur, ut domum revertatur pacemque colat.' Dio lxviii, p. 772. Burios memorat Tac. de Mor. Germ. c. 43.

17 ***Castra muniri.*** Col. Trajan. Tab. ix, x, xi et xii.

18 ***Derivatæ aquæ.*** Plinius quoque Ep. viii, 4. 'memorat immissa terris nova flumina, novos pontes fluminibus injectos.' In his operibus industria Sexti Julii Frontini usus est Trajanus, ut testatur ipse Frontinus in Præf. de Re agraria.

19 ***Pontes additi.*** Col. Trajan. Tab. ix, x et xi.

20 ***Exploratores misit.*** Col. Trajan. Tab. xi. n. 105.

21 ***Ad Trajanum adducti.*** Col. Trajan. Tab. xiii. n. 116.

22 ***Excisa est.*** Col. Trajan. Tab. xv et xvi.

23 ***In hostem ductæ.*** Col. Trajan. Tab. xvi et xvii.

24 ***Ferarum monstra.*** Longos dracones hastis præfixos gestabant Daci; ut videre est in Col. Trajan. Tab. xviii. n. 134. et alias sæpe.

25 ***Strages edita.*** Col. Trajan. Tab. xvii et xviii. Insigne victoriæ Romanæ, aerius videtur Jupiter, elata dextra, torveque Dacos intuens.

26 ***Hostium capita.*** Col. Trajan. Tab. xix. Inter hæc capita affixum quoque labarum Dacicum, præfixus Dacicus draco: hæc ergo capita Dacorum sunt, non vero Romanorum olim a Dacis interfectorum, ut conjectabat eruditus Bellori. Observaverim capita hostium Constantino allata ex columna Trajana Raphaelem Urbinatem mutuasse, et in egregiam suam tabulam victoriæ a Constantino de Maxentio relatæ transtulisse. Neque id solum, sed alia plurima et præstantissima Raphael, Julius Romanus, Carolus le Brun, aliique summi bellorum et victoriarum pictores ex hac columna hausere, et numquam satis laudata imitatione antiquitatem renovavere. Vetera, sed egregia, exprimere summæ artis est. Nova, sed humilia, sed frigida, sed distorta, cudere vanum est et ignobile.

præfigi exponique jussit: eorumque castra flammis aboleri.[27] Tum milites concione laudavit,[28] et ut feliciter cœpta grandioribus ausis promoverent adhortatus est.

Barbari, sua clade territi, statim Trajanum adiere,[29] pacem orantes. At is certus quanto nunc demissiores, tanto ferociores fore, ni graviore bello mulctarentur, eos acriter increpuit, veterisque perfidiæ admonuit:[30] 'instare semper sceleri pœnas: sat magno sanguine illud nondum fuisse expiatum. Scirent populum Romanum subjectis populis parcere, consulere amicis, at superbos et divini humanique juris nescios contundere: eos non sua tantum, sed externa quoque bella[31] provocare ausos: nunc quoque ituros in exemplum, ut eorum cladibus discerent gentes quanto cum discrimine lacesseretur Romana pax. Irent ergo; belli aleam experirentur; ferro flammaque vastandam regionem defenderent.' Ita dimissos mox secutus est Romanus miles: abditos recessus specusque rimatur; et quidquid repertum, occidione deletum.[32] Has inter strages barbaros furor occupat: ipsi facibus armati discurrunt,[33] suaque tecta ignibus populantur: pecudes, armenta contrucidant; in se ipsos sæviunt, nihil sibi perire rati, quod Romanorum manus effugerit. Matres, relictis penatibus, diffugiunt, liberos, carissima pignora, amplexæ, et in vicinum amnem ultro præcipites, si aliud non sit effugium. Adversus hunc furorem haud immota perstitit optimi Principis clementia. Ipse accurrit fœminas alloquitur,[34] orat 'ne pereant: se de sontibus pœnas repetere: insontibus esse præsidio: eas sexu, liberos innocentia satis defendi: vivant, patrias terras retineant; nec verbis, sed beneficiis credant, ut Romani nominis amorem induant.' At incassum: nihil movet fœminas furore et dolore amentes: manus retinentis militis eluctantur, periculaque lacessunt, nihil solicitæ dum communi suorum fato vivant aut occumbant. Interim Dacorum equites peditesque amnem tranando superare adlaborant: multi aquis obruuntur; alii in ulteriorem ripam ægre enatant, suorumve manibus attrahuntur.[35] Pars Daciæ occupata manet victoribus, qui, exacta jam æstate, in hiberna se recipiunt; et, ne quid per hyemem auderent barbari, in eorum ripa munita castra;[36] simul ut labores voluptatibus levarentur, exstructum amphitheatrum;[37] positusque arcus;[38] victoriæ mo-

27 *Flammis aboleri.* Col. Trajan. Tab. xviii.

28 *Concione laudavit.* Col. Trajan. Tab. xix et xx.

29 *Trajanum adiere.* Col. Trajan. Tab. xx. n. 142.

30 *Perfidiæ admonuit.* Col. Trajan. Tab. xx. n. 143.

31 *Externa quoque bella.* Societas inter Decebalum Dacorum et Pacorum Parthiæ regem intercedebat. Callidromum quemdam in Mœsia captum et a Decebalo muneri missum Pacoro memorat Plin. Ep. x, 16.

32 *Occidione deletum.* Col. Trajan. Tab. xxi.

33 *Facibus armati discurrunt.* Col. Trajan. Tab. xxi. Patet ex habitu incendiarios illos esse Dacos, non vero Romanos; quod non ita advertit eruditus Bellori.

34 *Fœminas alloquitur.* Col. Trajan. Tab. xxi. n. 145.

35 *Manibus attrahuntur.* Col. Trajan. xxi et xxii.

36 *Munita castra.* Quæ sub hyemis finem oppugnavere Daci, ut dicetur anno sequenti. Col. Trajan. Tab. xxii.

37 *Exstructum amphitheatrum.* Col. Trajan. Tab. xxiii. Eruditi viri Ciacconius, Bellori, et ipse Scipio Maffei, qui hanc partem Columnæ Trajanæ explanare voluit, haud videre hoc amphitheatro vicinoque oppido designari post bellicam hujus anni expeditionem hiberna otia castrenses-

nimentum: Principi additum *Dacici* cognomen.[39]

Antequam Trajanus ex Urbe discederet, repetundarum reus jam agebatur Julius Bassus,[40] qui Bithyniam proconsul rexerat. Vir minime malus, nec ullis avaritiæ sordibus inquinatus, incaute tamen natali die Principis[41] et Saturnalibus[42] munuscula, quod lege etiam vetitum, acceperat miseratque. Hæc exaggerabat Theophanes, unus ex Bithyniæ legatis. Ad hanc causam tanto arrectior fuit civitas, quanto magis vacua, absente Principe. Multos quoque movebat mœsta et squalida senectus Bassi, quem sæpius in pericula revocatum dolebant. Accusatus enim sub Vespasiano, et ad senatum remissus, diu pependerat, antequam absolveretur. Titum timuerat, ut Domitiani amicus: dein a Domitiano relegatus est: revocatus a Nerva, sortitusque Bithyniam, in discrimen rursus adducebatur. At acriter accusatus, fideliter quoque defensus fuit. Et, licet ex severitate legis, censuisset Bæbius Macer, consul designatus, lege repetundarum Bassum teneri; prævaluit tamen Cæpionis Hisponis sententia, 'salva Bassi dignitate, judices dandos.' Immo ita placuit senatui, in facto, vetito quidem, non tamen inusitato, jure suo uti, quo valet et mitigare leges et intendere, ut Cæpioni, ad censendum consurgenti, acclamatum sit, quod solet residentibus.[43] Valerius autem Paullinus non tantum assensus est Cæpioni, hoc amplius censuit 'referendum de Theophane, cum legationem renuntiasset.'[44] Arguebat enim 'multa in accusatione fecisse, quæ illa ipsa lege, qua Bassum accusaverat, tenerentur.' Hanc sententiam consules, quamquam

que voluptates. Quod facile percepissent, si eorum animos subiisset insignis Taciti locus in Vit. Agric. c. 21. 'Sequens hyems saluberrimis consiliis absumta; namque ut homines dispersi ac rudes, eoque bello faciles, quieti et otio per voluptates assuescerent, hortari privatim, adjuvare publice, ut templa, fora, domus exstruerent, laudando promtos, et castigando segnes— Paulatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus, et balnea, et conviviorum elegantiam. Idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset.' Porro cum id nemo hactenus observasset, inde apud recentiores omnes scriptores indigesta belli Dacici tempora.

38 *Positusque arcus.* Col. Trajan. Tab. xxiv. n. 154.

39 *Dacici cognomen.* In argenteo nummo Musei Medicei apud Harduinum, Selecta Opera, p. 748. IMP. CAES. NERVA TRAIANVS AVG. GERM. capite laureato. In adversa parte, DACICVS COS. IIII. P. P. Hercules dextra clavam gerit, sinistra leonis exuvias. Testis quoque Dacicæ victoriæ nummus argenteus, qui olim fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. CAES. NERVA TRAIAN. AVG. GERM. capite laureato. In adversa parte, P. M. TR. P. COSS. IIII. P. P. Victoria cum corona et palma. Et in vetere Inscriptione apud Gruterum, p. 246. n. 6.

IMP. CAESAR. DIVI
NERVAE. F. NERVA
TRAIANVS AVGVSTVS
GERMANICVS DACICVS
PONTIF. MAXIMVS
TRIB. POT. IIII. COSS. IV.
VICTO DECEBALO.

40 *Julius Bassus.* Ejus causam egit Plin. Ep. iv, 9. et vi, 29.

41 *Natali die Principis.* Natalis Trajani fuit dies 18. Septembris. In vetere Kalendario Herwartiano, XIV. KAL. OCTOBR. NATALIS TRAIANI. Inde Plin. Ep. x, 28. 'Aliquanto tardius, quam speraveram, id est, 15. Kalend. Octobres, Bithyniam intravi. Non possum tamen de mora queri, cum mihi contigerit, quod erat auspicatissimum, natalem tuum in provincia celebrare.'

42 *Saturnalibus.* Saturnalia per quinque dies mense Decembri celebrabantur. In vetere Kalendario Herwartiano, XVI. KALEND. IANVAR. SATURNALIA.

43 *Residentibus.* In senatu dicturus, surgebat; cum dixisset, adsidebat, seu residebat. Vide Plin. Ep. ix, 13.

44 *Legationem renuntiasset.* Ne violaretur legatorum dignitas, legati, manente

maximæ parti senatus probabatur, non sunt persecuti; sane ne infringeretur legatorum auctoritas. Paullinus tamen et justitiæ famam et constantiæ tulit. Misso senatu, Bassus magna hominum frequentia, magno clamore, magno gaudio exceptus est. Dignitatem nempe et venerationem addit nomen periculis notum.

Agrippa, rex,[45] mortem obiit. Romanis rebus magis, quam externum hominem decebat, sub Caio Claudioque Principibus fuerat immixtus: laudem tamen postea meritus ob fidem et constantiam in Judaico bello, cum socius Vespasiano Titoque adfuit. Tristior fuit Helvidiarum sororum[46] casus. Utraque a partu, utraque filiam enixa decessit. Præter juventutem moresque honestissimos, eas in summo claritatis fastigio collocaverat egregia patris avique virtus et nunquam intermoritura memoria. Mœrorem anxiamque solicitudinem addebat ex optimo sanguine unicus frater superstes.

A. U. C. 855. J. C. 102.—C. Sosio Senecione III. L. Licinio Sura consulibus. Decebalus, reparato per hyemem exercitu, excitisque in auxilium Sarmatis, castra, Tapis vicina,[1] obsidione cinxit. Hæc quidem pulcherrima bellorum pars vulgo barbaris ignara, ob rude ingenium et machinarum inopiam. Ejus usum artesque superioribus adversus Domitianum bellis Daci didicerant. Jamque castrorum muros pars ariete quatiebat,[2] dum alii sagittis Romanos petunt, qui e murorum summo propinquos hostes et machinas obruere conantur. Ubi Trajanus castrorum necessitatem audivit, statim profectus est, opem laturus; et, ne retardaretur, jumenta impedimentaque navibus imposita:[3] ipse cum lecta ducum militumque manu navem conscendit, castraque noctu penetrat.[4] Tum terrorem, quo nihil adversus barbaros validius, intendens, præmissis speculatoribus et equitum turma in cataphractos Sarmatarum equites[5] impetum facit. Ii improviso adsultu consternati, in fugam vertuntur,[6] paucis temere et e longinquo sagittas ejaculantibus: alii, dum præcipiti cursu fugiunt, procidunt, et, ob armorum pondus ad resurgendum invalidi, equorum pedibus proteruntur.

Reversis speculatoribus Trajanus id accepit,[7] antequam in hostium conspectum venisset. Haud dato temporis spatio, ut Daci, qui vicinam sylvam occupabant, consilio fugave saluti consulerent, in eos immisit equitem, quem sequebantur legionarii. Illic ferociter pugna-

legatione, non accusabantur. Ante tamen Norbano, homini flagitioso, legati nomen præsidio non fuerat. Plin. Ep. iii, 9.

45 *Agrippa rex.* Justus Tiberiadensis ap. Photium, Bibliothec. cod. 33.

46 *Helvidiarum sororum.* Plin. Ep. iv, 21. De Helvidiis, avo et patre, dictum in Append. Chronol. ad A. U. C. 825 et 847.

1 *Tapis vicina.* Unus Dio lxviii, p. 772. Tapas memorat. Locus ille Daciæ haud procul fuit a campo, in quo mox pugnatum est. Quidam volunt campum illum eundem esse, qui nunc dicitur *Keresztes-mezo*, in Comitatu *Torda*. At campus ille ab itinere Trajani alienissimus et remotissimus est. Crediderim pugnatum esse inter *Temesvar* et *Lugos*.

2 *Ariete quatiebat.* Col. Trajan. Tab. xxiii. n. 150.

3 *Navibus imposita.* Col. Trajan. Tab. xxiii. xxiv et xxv.

4 *Noctu penetrat.* Quod demonstrant accensæ faces signis impositæ. Col. Trajan. Tab. xxiii.

5 *Cataphractos—equites.* Col. Trajan. Tab. xxii. n. 147. Ex hoc Col. Traj. loco homines equosque cataphractos hausere recentiores pictores.

6 *In—vertuntur.* Col. Trajan. Tab. xxvi et xxvii.

7 *Trajanus id accepit.* Col. Trajan. Tab. xxvi. n. 160.

tum.[8] Hostes, licet Sarmatarum fuga et repentino suo discrimine turbati, at quod mors servitusve immineret in desperationem acti, impetum sustinent. Miscentur acies: conseruntur manus: ictus agglomerantur. Hæc inter strages edit eques. Ac tandem victi, at non inulti, et multo cum sanguine Romano Daci late procumbunt. Qui superant, vinclis onusti. Capta signa, arma, commeatus.

Spe victoriæ tam cito in luctum versa consternati undique animi: nulla jam fugæ consilia: unica in victore salutis spes. Accurrunt patres,[9] liberos manu trahentes, humerisve gestantes, matres filios sinu complexæ, honestæque puellæ; præmissis, qui clementiam Principis implorarent, Trajanum adeunt, supplices manus precesque offerunt. Is tali visu permotus, veritus tamen ne præcipiti indulgentia belli finem retardet, consultat; mox, clementia severitati antehabita, miseros in fidem recipit At ejus animum altius penetravit tristior visus, Principisque humanitatem aperuit. Nempe Romanorum multi aderant acceptis in prælio vulneribus invalidi:[10] fomenta quidem et medicamenta apponebantur. At iis ligandis, ob læsorum multitudinem, præsto non esse parem fasciarum numerum videt Princeps: statim vestem suam discindit,[11] sanguinem pro se, pro patria, fusum reverens, certusque Principalem ornatum in eorum usus recte cedere, per quos valet et splendescit. Cæsis autem aras strui, et per singulos annos iis parentari jubet.[12]

Inter has curas, publicæ securitatis non oblitus, et ut in fidem recepti contineantur, præcaveaturque hostis, tanto formidolosior, quanto ejus recessus magis penetrabantur, nova exstrui castra imperat. Dum fervent operæ, carrobalistas [13] ceteraque bellica instrumenta disponi curat, ut, hostem mox quæsiturus, decretoria tandem, si fieri possit, pugna confligat. Interim Lusius Quietus [14] (is ex Maurorum gente, equestrem militiam in castris Romanis secutus, dein exauctoratus, a Trajano ob militarem virtutem et experientiam revocatus) in interiorem Daciam cum legionum vexillis ante missus, tum ut hostium vires distraheret, tum ut bellum latius spargeretur, victor rediit: vas-

8 *Ferociter pugnatum.* Col. Trajan. Tab. xxvii et xxviii. In tabula xxvii. n. 162. aeriam videre est Deam, quam Romani in prælio propitiam aut oravere, aut credidere. Pugnatum, ut modo dixi, inter *Temesvar* et *Lugos.*

9 *Accurrunt patres.* Col. Trajan. Tab. xxviii et xxix.

10 *Vulneribus invalidi.* Col. Trajan. Tab. xxix. n. 169.

11 *Vestem suam discindit.* Dio lxviii, p. 773.

12 *Parentari jubet.* Dio, ibid.

13 *Carrobalistas.* Col. Trajan. Tab. xxx. n. 170. Hic videre est Carrobalistas, quas accurate descripsit Vegetius, de Re militari, ii, 25. 'Legio autem non tantum militum numero, sed etiam genere ferramentorum vincere consuevit. Primum autem instruitur jaculis, quæ nullæ loricæ, nulla possunt scuta sufferre. Nam per singulos centurias singulas carrobalistas habere consuevit, quibus muli ad trahendum, et singula contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc est, undecim homines deputantur. Nam hæ quanto majores fuerint, tanto longius ac fortius tela jaculantur. Non solum autem castra defendunt, verum etiam in campo post aciem gravis armaturæ ponuntur. Ad quarum impetum, nec equites loricati, nec pedites scutati possunt obstare. In una autem legione quinquaginta quinque carrobalistæ esse solent.' Aliam balistam videre est in eadem columna. Tab. xlv. n. 202.

14 *Lusius Quietus.* Dio lxviii, p. 773 et 786. Spartianus in Hadrian. c. 5.

tatis campis, hostibusque justa acie superatis,[15] captivorum agmina secum ducebat, qui castris clausi sunt.[16] Mirum ut legionarius miles, diu disjunctus, periculorum superstes, tamdem obvius in mutuos amplexus ruebat;[17] sua quisque facinora ostentantes. Eorum lætitia Principis humanitate et liberalitate cumulata. Laudata enim pro concione[18] militum virtute, singulis dextram suam osculandam permisit;[19] addiditque donativum.[20]

At dum castra laudibus Principis exercitusque gaudiis personabant, auditum est quo furore in captivos Romanos sævirent barbari. Nullis parcebant tormentis: fœminæque, ut fert eorum natura, quanto imbellior, tanto atrocior, in hac barbarie viris horridiores. Lætæ superbæque, facibus armatæ, nudos revinctisque manibus, captivos accipiebant: post ludibria, aliæ capitis vertici, aliæ humeris, aliæ brachiis, aliæ aliis membris ardentes faces admovebant.[21] In his cruciatibus haud desiderata Romana constantia: non auditi imbelles questus, sed firmæ voces Deos Romanosque ultores minitantium. Eorum suppliciis exarsit Trajani exercitusque indignatio. Cumque commeatus, quos subditi Daci advexerant,[22] fuissent recepti, transmissus est amnis,[23] ut, superato Decebalo captaque ejus regia, finis bello imponeretur, et occisorum manes placarentur.

Primum occupata castra,[24] quæ hostis deseruerat; ibique relicti veterani, et addita munimenta,[25] ut tutius præsidium agitarent. Cum disciplinæ curam vigilantiamque[26] iis commendasset Princeps, processit exercitus. At ne quos temeritas efferret, Trajanus, habita concione,[27] monuit 'ut formidolosum hostem locaque ignota periculisque septa præcaverent:' simul jussit 'propinquam cædi sylvam,[28] addi munimenta, ne hosti latibulum suffugiumve foret.' Cum nihil intutum sineret Imperatoris solertia, Daci misere legatos,[29] qui pacis conditiones offerrent. Territo, nondum fracto, hoste, 'abire et belli aleam experiri' jussi sunt. Tum Trajanus, sacris operatus,[30] lustratoque

15 *Acie superatis.* Col. Trajan. Tab. xxx et xxxi.

16 *Castris—sunt.* Col. Traj. Tab. xxxii. n. 174.

17 *In mutuos amplexus ruebat.* Col. Trajan. Tab. xxxii. n. 175.

18 *Pro concione.* Col. Trajan. Tab. xxxii. n. 173.

19 *Osculandam permisit.* Col. Trajan. Tab. xxxiii. n. 177.

20 *Donativum.* Col. Trajan. Tab. xxxii. n. 176.

21 *Ardentes—admovebant.* Col. Trajan. Tab. xxxiii. n. 178.

22 *Advexerant.* Col. Trajan. Tab. xxxiii et xxxiv.

23 *Transmissus est amnis.* Col. Traj. Tab. xxxiv. n. 182. Ubi in Col. Traj. occurrit amnis fluviusve, Ciacconius, quem secutus est eruditus Bellori, semper interpretatur Danubium, aut Tibiscum. At jam pridem Danubium Tibiscumque *the Teisse,* superaverat Trajanus. Jam Sarmizegethusæ propinquabat. Ergo trajectus est amnis *Temes,* qui in Tibiscum influit, functo navibus ponte. Id observasse intererat, ut loca temporaque distinguerentur.

24 *Occupata castra.* Col. Trajan. Tab. xxxiv et xxxv.

25 *Addita munimenta.* Col. Trajan. Tab. xxxv.

26 *Curam vigilantiamque.* Col. Trajan. Tab. xxxv. n. 185.

27 *Habita concione.* Col. Trajan. Tab. xxxvi. n. 186. Existimavere eruditi Ciacconius et Bellori hic repræsentari Dacorum legationem. At nec vestis, nec calceamenta Dacica sunt, sed Romana.

28 *Cædi sylvam.* Col. Trajan. Tab. xxxvi.

29 *Daci misere legatos.* Col. Trajan. Tab. xxxvi et xxxvii.

30 *Sacris operatus.* Col. Trajan. Tab. xxxvii. n. 187.

suovetaurilibus exercitu, concionem habuit;[31] hortatus milites, 'mactarent animis: graviores quidem, at supremos, labores instare: iis, superata gente hactenus invicta,[32] æternam sibi Romanoque nomini famam adserturos.' Imperatoris oratione laudisque cupidine alacres, pars sylvam exscindit;[33] alii spargunt per agros incendia, castellaque succendunt; alii interceptos hostes cædunt, eorumque capita contis præfigunt;[34] severitatis, quæ ceteros manet, exempla. Trajanus, pone secutus, tramisit pontem;[35] et quæ cis transque pontem erant incendi jussit,[36] ne, dum Sarmizegethusæ propinquaret, inde turbaret hostis, nihil tum ausus, sed, viso Principe, in montes cum vexillis suis profugus.[37]

Tum nova structa castra;[38] cumque bellum propius premeret, venit Dacorum legatio, non jam comatorum, sed pileatorum,[39] quos Daci habent primores, e quibus regum sacerdotumque fit delectus. Ii, positis armis, genuaque Principis advoluti, pacem orant supplices; testantes 'Decebalum,[40] quidquid Princeps voluerit, facturum; ipsumque venturum, ut colloquio pacis conditiones ineant; sin minus mittat, qui cum eo transigant.' Id magis ex dignitate imperii Romani visum. Missi Sura et Claudius Livianus,[41] prætoriarum cohortium præfectus. At ne cum iis quidem congredi ausus est Decebalus animo perfidus, ideoque timidus. Dixit 'se alios missurum legatos.'

Regem illudentem indignasque trahentem moras non tulit Trajanus: jussa vexilla legionum[42] montes, quos hostis insederat, scrutari, dum ipse,[43] cum legionum viribus suggressus, præmittit Lusium Quietum, qui cum ala Maurorum[44] terrorem faceret. Is manum hostium offendit in preces potius,[45] quam ad prælium pronam. At, urgen-

31 *Concionem habuit.* Col. Trajan. Tab. xxxviii. n. 190.

32 *Hactenus invicta.* Plin. Ep. viii, 4.

33 *Sylvam exscindit.* Col. Trajan. Tab. xxxviii et xxxix.

34 *Contis præfigunt.* Col. Trajan. Tab. xxxix.

35 *Tramisit pontem.* Col. Trajan. Tab. xl. n. 192. Hic adhuc errant eruditi Ciacconius et Bellori, cum notant Trajanum trajicere Tibiscum. Pons, de quo nunc agitur, ille ipse est, qui in Tabula Theodosiana dicitur 'Pons Augusti;' et signatur xv. id est, quindecim millibus distans a Sarmizegethusa. Pons ille ligneus fuit, et pilis suffultus, ut videre est in columna Trajana, l. c. Impositus autem erat torrenti, qui in amnem *Temes* influit; ut recte observavit eruditus d'Anville, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions,* Vol. xxviii. p. 448.

36 *Incendi jussit.* Col. Trajan. Tab. xxxix et xl.

37 *Profugus.* Col. Trajan. Tab. lx. n. 193.

38 *Structa castra.* Col. Trajan. Tab. xl et xli.

39 *Non—pileatorum.* Dio lxviii, p. 773. Jornandes in Gothic. p. 86. Col. Trajan. Tab. xli. n. 195. pileatum exhibet Dacorum legatum, Trajani genua advolutum, supplicesque tendentem manus. Pileus Dacicus haud absimilis est pileo, quo utitur Venetiarum dux, cornu ante recurvo. Contra in Col. Trajan. Tab. xxxvi. videre est comatum, Dacorum legatum. Ex Scythicis institutionibus videtur esse pileatorum et comatorum distinctio. Duæ enim erant apud Scythas hominum conditiones: altera, regius sanguis et nobilitas quæ pileis utebatur: altera plebis, quæ duos boves unumque plaustrum habebat, ideoque octipes dicebatur. Lucian. in Dial. Scytha, p. 340.

40 *Testantes Decebalum.* Dio lxviii, p. 773.

41 *Sura—Livianus.* Dio ibid.

42 *Vexilla legionum.* Col. Trajan. Tab. xlii. Illa legionum vexilla dicimus *detachments.*

43 *Dum ipse.* Col. Trajan. Tab. xliii. n. 198.

44 *Cum ala Maurorum.* Col. Trajan. Tab. xliii. In hac tabula observare est equites Mauros, calamistratos, sine stragulis ephiisque equis insidentes. Pars etiam equos regit sine fræno.

45 *In preces potius.* Col. Trajan. Tab. xliv. n. 199.

tibus Imperatoris mandatis, plerique Dacorum cæsi sunt: ceteri fuga se proripuere: nec libuit per colles saltusque eos insequi. Princeps semper meliora ratus, quæ tutiora, in occupato loco castra communiit.[46] Ibi expetitus nova legatione, humaniter quidem dataque dextra legatos excepit:[47] at, sinistra gladio admota, 'ite, inquit, et renuntiate adversus perfidos bella non verbis, sed gladiis, profligari.' Mox hostem petit, qui non longe aberat. Aggestis, in castrorum modum arborum truncis [48] ut balistæ ceteræque belli machinæ defenderentur, lecta legionum vexilla funditoresque [49] et Sarmatarum Germanorumque auxilia pugnam inire mandat. Pars hostium, ad resistendum invalida, improsperum certamen subiit, dum alii vicinam sylvam cædebant,[50] ut victor exercitus progredi prohiberetur. At id quoque infeliciter cessit. Superata acie, occupata est sylva; et, quod prope esset Dacorum oppidum, castra posuit Trajanus,[51] cunctaque ad obsidionem paravit. Quo autem essent loco hostium res docuere captivi [52] ad eum adducti. Ante oppidum castra munierant Daci;[53] ipsisque ante castra stantibus, pugnandum fuit. Adversus eos missi libratores,[54] sagittarii, aliique levioris armaturæ, qui, edita hostium strage, eorum castra asseribus tantum compacta [55] potiti sunt. Tum oppido propinquatum. Obsidionis cura Maximo demandata.[56] Is sororem Decebali intercepit; milesque, acta testudine,[57] oppidum expugnavit. Pars hostium, quæ haud procul tendebat, auxilium oppido latura, in communem ruinam tracta,[58] non ignave tamen, sed fortiter pugnando, periit. Interea excisa hostium castella montibus imposita: capta magna armorum hominumque vis: recuperatum quoque signum sub Domitiano Principe Duceque Fusco amissum.[59] Tot præsidiis nudata patuit tandem Sarmizegethusa,[60] Decebali regia. Ducibus legionumque præcipuis ad consilium adhibitis censuit Trajanus [61] 'periculosam fore festinationem; bella arte et prudentia profligari, momento corrumpi: hactenus nihil temeritati datum: parum Romani sanguinis, si tot tamque varia, quæ sustinuerant, prælia numerarentur: incruentam nunc posse esse victoriam: Decebalum ultro in deditionem ven-

46 *Castra communiit.* Col. Trajan. Tab. xlv. n. 200.

47 *Legatos excepit.* Col. Trajan. Tab. xlv. n. 201.

48 *Arborum truncis.* Col. Trajan. Tab. xlvi. n. 203.

49 *Funditoresque.* Col. Trajan. Tab. xlvi. n. 205. Insignis hæc tabula, quæ funditores lapides sinu tenentes et ejaculantes, Sarmatas hamatis loricis æreis tectos, Germanos pectus nudos præliantes exhibet.

50 *Sylvam cædebant.* Col. Trajan. Tab. xlvii.

51 *Castra posuit Trajanus.* Col. Trajan. Tab. xlviii. n. 209.

52 *Docuere captivi.* Col. Trajan. Tab. xlviii et xlix. n. 210.

53 *Munierant Daci.* Col. Trajan. Tab. l. n. 212.

54 *Libratores.* Col. Trajan. Tab. xlix. Hic videre est libratorem; qui sinistra lapides sinu continet, dextra jacit.

55 *Asseribus—compacta.* Col. Trajan. Tab. l. n. 212.

56 *Maximo demandata.* Dio lxviii, p. 773.

57 *Acta testudine.* Col. Trajan. Tab. l et li. insignes tabulæ testudinis Romanæ imagine.

58 *In—tracta.* Col. Trajan. Tab. lii.

59 *Fusco amissum.* Dio lxviii, p. 772. De Fusco vide Append. Chronol. ad A. U. C. 942.

60 *Sarmizegethusa.* Urbs Daciæ princeps, cujus manent adhuc rudera in loco, qui nunc dicitur *Varhel,* in Transylvania. Amplissima fuit, si ad eam quoque referas rudera, quæ videntur in *Haczek.* Sed forte oppidum fuit Sarmizegethusæ vicinum.

61 *Censuit Trajanus.* Col. Trajan. Tab. liii. n. 216.

turum. Supremam hanc sibi laudem adderent; eaque se reipublicæ approbarent. Adesse sibi loci opportunitatem, aquæ copiam,[62] parata castra. Commeatus tantum[63] importarent, et belli finem opperirentur.' Illati castris commeatus. Nec lenta fuere Decebali obsequia. Is enim reputans rerum suarum angustias, regiam hosti perviam, insuper anxius sororis suæ sorte (et apud barbaros sororum amore nihil validius) statuit, ut illi sibique consuleret, Trajanum adire, veneratione obsequioque pacem emercari, quam infringere et forte in hostium exitium vertere penes se foret, si umquam faveret fortuna. Itaque ad Trajanum mittit,[64] qui veniam pacemque orent suppliciter, eum ad quævis Principis imperia paratum testentur, hasque pacis conditiones offerant: 'Decebalum arma,[65] machinas, earumque artifices traditurum: dediturum transfugas; Sarmizegethusæ propugnacula diruturum: numquam milite Romano usurum: nec quemquam Romanorum umquam excepturum: agris, quos ex vicinis populis occupaverat, decessurum: amicos hostesque habiturum, quos amicos hostesque haberet populus Romanus." Pacis conditionibus annuit Trajanus; jussitque legatos dari,[66] qui eas Romam ad senatum perferrent. Tum Decebalus cum regni primoribus et frequenti populo Trajanum adiit:[67] eum genua advolutus veneratus est, pacta et conventa jurejurando firmavit: se ante hostem, nunc sociorum fidissimum fore patriis exsecrationibus tanto impensius obtestans, quanto mente perfidior. At ultra regis perfidiam Trajani providentia. Antequam Urbem repeteret, diruta a Dacis Sarmizegethusæ propugnacula:[68] ab eam posita castra,[69] structaque tropæa,[70] victoriæ monumentum. Redditi Sarmatis Jazygibus[71] agri, quos Decebalus occupaverat. Castra, quæ eo bello munierat Trajanus validis præsidiis firmata. Tum legionem,[72] quam præsidem vindicemque pacis relinquebant, adlocutus, Romam profectus est.

62 *Aquæ copiam.* Col. Trajan. Tab. liv. n. 218.

63 *Commeatus tantum.* Col. Trajan. Tab. liv. n. 219.

64 *Ad Trajanum mittit.* Dio lxviii, p. 773. Col. Trajan. Tab. liv.

65 *Decebalum arma.* Dio l. c.

66 *Legatos dari.* Dio ibid.

67 *Trajanum adiit.* Dio lxviii, p. 773 et 774. Col. Trajan. Tab. lv et lvi.

68 *Sarmizegethusæ propugnacula.* Col. Trajan. Tab. lvi. n. 225.

69 *Posita castra.* Dio lxviii, p. 774.

70 *Structaque tropæa.* Col. Trajan. Tab. lviii. Egregia tabula, in qua spectare est, præter Victoriam, quæ clypeo victoriam Dacicam inscribit, arma, vestes, signa Dacorum et Sarmatarum, qui eorum socii fuere. Tum cusi nummi plurimi ex auro, argento, et ære, Dacicæ victoriæ testes. Eos inter duo omnino insignes sunt ob temporis notam, quos laudat eruditus Fabretti, de Col. Traj. p. 275. IMP. CAES. NERVA TRAIAN. AVG. GERM. DACICVS. P. M. caput Trajani. In aversa parte, TR. P. VII. IMP. IIII. COS. IIII. DES. V. S. C. Roma tropæo insidens, ante quam Imperator sinistra hastam tenet, Dacum genuflexum offerens. Fuit et in Museo Collegii Ludovici Magni ex ære magno nummus paulo ante, et nuntiata jam pace, cusus: IMP. CAES. NERVA TRAIAN. AVG. GERM. P. M. TR. P. VI. capite laureato. In aversa parte, IMP. IIII. COS. IIII. DES. V. P. P. S. C. Pax sedens sinistra hastam tenet, dextra oleam gerit.

71 *Sarmatis Jazygibus.* Quorum agri erant cis Tibiscum, ubi nunc *Iaz-berin, Agria, &c.* Eos in Romanorum commilitium adscitos vid. sup. Hist. iii, 5.

72 *Tum legionem.* Col. Trajan. Tab. lvii. n. 227. Legionem illam, præsidio relictam in Dacia, fuisse Tertiamdecimam Geminam docent multa monumenta in Dacia reperta. Eam ex Pannonia transtulerat Trajanus; et Dionis tempore erat adhuc in Dacia. De Legionibus diximus satis ad Hist. ii, 6.

Urbem, ante bellum optimi Principis admiratione defixam, continui victoriarum nuntii in victoris laudes transtulerant. Idem omnium sermo: omnium oculi auresque in Daciam versæ. Prout quisque aut locorum scientia, aut veterum temporum historiis exercitatus, castra, prælia, ceteraque belli eventa enarrabat, et Principis victorias cum priscorum imperatorum victoriis conferebat. Hæc per fora, per domos, per insulas, per publica privataque loca celebrabantur. In hoc laudum concentu auditæ tamen Bithynorum querelæ. Nuper Priscum Varenum [73] adversus Julium Bassum advocatum postulaverant et acceperant. Proconsul postea ad eos missus Varenus. Eum nunc reum agebant, et inquisitionem postulabant. Causa magna contentione acta. Intercessit senatusconsultum, quo Vareno defensionis causa evocare testes licuit. Illud Bithyni apud absentem Principem [74] criminati sunt. Ad senatum a Principe remissi, criminari non destitere. Mox eos accusationis, ut temere inchoatæ, pœnituit; [75] et Principi utrum vere eos pœniteret fuit judicandum. Qua in re miram provincialium naturam sortemque juvat observare. Hos si difficilius audieris a provinciarum rectoribus vexantur: si facilius, vexant provinciarum rectores. Adeo difficile est mortalibus intra æqui verique fines consistere.

Varia quoque fama jactatum est Nepotis, prætoris, edictum. [76] Is, ut venalia advocatorum ingenia coerceret, brevi edicto accusatores reosque admonuit 'exsecuturum se, quæ senatusconsulto continebantur.' Suberat senatusconsultum, quo omnes, quidquid negotii haberent, jurare, priusquam agerent, jubebantur, 'nihil se ob advocationem cuiquam dedisse, promisisse, cavisse.' Peractis tamen negotiis, permissum pecuniam dumtaxat decem millium [77] dari. Alii prætorem carpebant, 'quod publicos mores emendaret.' Alii laudibus attollebant, 'quod rem pulcherrimam turpissime vænire non pateretur.' Dum fervebant diversa sentientium animi, forte Sollers, vir prætorius, [78] a senatu petiit, 'ut sibi institui in agris suis nundinas permitteretur.' Contradixerunt Vicentinorum legati. [79] Iis adfuit Tuscillus Nominatus. Mox, dilata causa, ab advocatione destitit; amicorum sermonibus perterritus, qui monebant ne desiderio senatoris [80] tam pertinaciter, præsertim in senatu, repugnaret. Talem inconstantiam ægre tulit Nepos; et cum, alio senatu, Vicentini sine advocato intrassent, Nepos eos interrogavit 'an Tuscillus gratis adfuisset:' responderunt, 'sex millibus nummum:' [81] 'an rursus aliquid dedissent,' dixerunt, 'mille denarios.' [82] Secuta statim Nepotis postulatio circa Tuscillum. Is in senatum inductus, [83] ipse pro se egit; multas preces, multum lacrymarum fudit: tota actione (quod et favorabilius et tutius) deprecari magis, quam defendi visus. Absolutus est sententia designati consulis Afranii Dextri. [84] Censuit 'liberandum, qui in hoc genus culpæ non

73 *Priscum Varenum.* Plin. Ep. v, 20.
74 *Absentem Principem.* Plin. Ep. vi, 13.
75 *Temere—pœnituit.* Plin. Ep. vii, 6.
76 *Nepotis, prætoris, edictum.* Plin. Ep. v, 21.
77 *Decem m.* *Angl.* 83*l.* 6*s.* 8*d.* De præmiis eloquentiæ v. jam dicta An. xi, 7.
78 *Sollers prætorius.* Plin. Ep. v, 4.
79 *Vicentinorum legati.* Vicentia, nunc *Vicenza, in Venitian Lombardy.*
80 *Desiderio senatoris.* Plin. Ep. v, 14.
81 *Sex m. nummum.* *Angl.* 50*l.*
82 *Mille denarios.* *Angl.* 33*l.* 6*s.* 8*d.*
83 *In senatum inductus.* Plin. Ep. v, 14.
84 *Afranii Dextri.* Is mox consul interfectus est, incertum sua, an suorum li-

fraude incidisset, nihilque dignum animadversione admisisse convinceretur.' Adsenserunt omnes præter Flavium Aprum. Is 'interdicendum Tuscillo advocationibus in quinquennium' censuit. Neminem auctoritate sua traxit. A quibusdam etiam reclamatum, cum, prolata lege de senatu habendo, Dextrum jurare coegit 'e republica esse, quod censuisset.' Nigrinus, tribunus plebis, cum non hominem, sed vitium argueret, plus obtinuit. Recitavit libellum disertum et gravem, quo questus est 'vænire advocationes, vænire etiam prævaricationes; in lites coiri: et gloriæ loco poni ex spoliis civium magnos et statos reditus:' addidit capita legum, admonuit senatusconsultorum; et in fine dixit 'petendum ab optimo Principe, ut, quia leges, quia senatusconsulta contemnerentur, ipse tantis vitiis mederetur.' Paucos post dies allatus liber Principis severus, et tamen moderatus. Egregium fuit temperamentum, quo avaritiæ occursum, nec sublata præstiti officii memoria et præmia.

A. U. C. 856. J. C. 103.—Trajano Augusto V. L. Appio Maximo iterum consulibus. Adventu Principis [1] mirum in modum efferbuit Urbis lætitia; visaque in senatu egregia veteris magnificentiæ species. Senatum enim Dacorum legati a Decebalo missi,[2] depositis armis, junctisque in captivorum morem manibus, ingressi sunt. Pauca suppliciter locuti, confirmataque pace, arma recepere. Dein primus ex invicta gente actus est triumphus;[3] novaque acclamatione Dacici cognomen [4] Trajano confirmatum. Datum plebi congiarium;[5] editaque in amphitheatro gladiatorum spectacula; et, ut publica lætitia novo spectaculo incitaretur, revocati pantomimi, quos inter Pylades [6] Cæsari præcipue acceptus.

Principibus celebratissimisque ducibus solemne est a castrorum laboribus ad pacis voluptates raptim dilabi, in deliciis tanto molliores, quanto ante in periculis duriores. His quoque vicibus sunt superbi, quasi hostibus patriæ servire jussis, eorum voluptatibus servire debeat patria. At id, quod forte privatos duces non ita dedecet, Trajanus indecorum Principi rebatur, cui magna belli, major pacis habenda est cura. Civiles ergo, ut ante bellum, occupationes resumit. Frequens in foro Augusti, in porticu Liviæ, aliisque publicis in locis, jus

bertorum manu, scelere an obsequio. Plin. Ep. viii, 14.

1 *Adventu Principis.* Lætissimum hunc Principis adventum exhibet nummus ex ære magno, qui extat in Gaza Regia: IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. capite laureato. In aversa parte, ADVENTVS AVGVSTI. Imperator equo insidet hastam tenens, Victoria præeunte, duobus militibus subsequentibus. Infra, SPQR OPTIMO PRINCIPI. I. e. 'senatus populusque Romanus optimo Principi' adventum gratulatur. Alii sunt nummi plurimi ea de re hoc anno cusi, quibus inscriptum VIC. DAC. i. e. 'Victoria Dacica,' DAC. CAPT. i. e. 'Dacia capta.' DACIA AVGVSTI PROVINCIA. DANVVIVS. Nempe Danubius, post superatos Dacos, se juris Romani esse gloriatur.

2 *A Decebalo missi.* Dio lxviii, p. 774.

3 *Actus triumphus.* Dio, ibid. Plin. Ep. viii, 4. De hoc triumpho extant nummi plurimi.

4 *Dacici cognomen.* Dio, ibid.

5 *Congiarium.* De quo nummus ex ære magno, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. CAES. NERVA TRAIAN. AVG. GER. DACICVS P. M. capite laureato. In aversa parte, COS. V. CONGIARIVM SECVND. S. C. Imperator congiarium populo Romano distribuit. De primo congiario jam egimus ad an. 852.

6 *Quos—Pylades.* Dio, ibid.

pro tribunali dicebat.[7] Si qua graviora occurrerent, consilium optimorum senatorum adhibebat. Tali consilio magna res est acta, et in exemplum itura.

Lustricus Bruttianus,[8] provinciam sortitus, Montanum Atticinum comitem suum in multis flagitiis deprehensum esse Principi scripserat. Atticinus, ut periculum declinaret, nova addidit flagitia, et Bruttianum, quem deceperat, accusavit. Cognitionem recepit Princeps. Egit uterque pro se; idque carptim et per summa capita, quo genere veritas statim ostenditur. Protulit Bruttianus testamentum suum, quod Atticini manu scriptum esse dicebat. Hoc et arcana familiaritas, et querendi de eo, quem sic amasset, necessitas indicabatur. Enumeravit crimina fœda et manifesta. Atticinus, cum diluere non posset, ita regessit, ut, dum defenditur, turpis, dum accusat, sceleratus probaretur. Corrupto enim Scribæ servo, interceperat commentarios, intercideratque, et per summum nefas utebatur adversus amicum crimine suo. Fecit pulcherrime Cæsar. Non enim de Bruttiano, sed statim de Atticino perrogavit. Damnatus et in insulam relegatus. Bruttiano justissimum integritatis testimonium redditum, quem constantiæ gloria etiam secuta est. Nam defensus expeditissime, accusavit vehementer; nec minus acer, quam bonus et sincerus apparuit. Magnum provinciarum rectoribus documentum, ut plurimum sibi credant, nec cuiquam satis fidant: et, si forte fuerint decepti, paratum ultionem sciant.

Ultra Urbanas curas sese diffudit Trajani solicitudo; ipsosque secessus, Principibus adeo optatos, ut, dignitatis suæ majestate fessi, ad privatæ vitæ delicias redeant, in publicos usus vertit: nec umquam major visus. Nam familiaritas, quæ plerumque Principes minuit, ei plus splendoris addidit. Ibi enim nulla recludebantur vitia; sed, ut propius visæ, magis enitebant Principis virtutes, justitia, gravitas, comitas.[9] Nec societate corrumpi poterat, cum senatorum optimos in consilium illuc evocaret. Centumcellis,[10] quo in pulcherrimam villam diverterat, insignes actæ sunt causæ. Suam dixit Claudius Aristo,[11] princeps Ephesiorum, homo munificus et innoxiæ popularitatis: inde tamen invidia, et a dissimillimis immissus delator. Itaque absolutus vindicatusque est.

Audita quoque Gallita,[12] adulterii rea. Nupta hæc tribuno militum, honores petituro, et suam et mariti dignitatem centurionis amore maculaverat. Maritus legato consulari, ille Cæsari scripserat. Cæsar, excussis probationibus, centurionem exauctoravit, atque etiam relegavit. Supererat ut criminis, sic ultionis reliqua pars. Sed maritum, non sine aliqua reprehensione patientiæ, amor uxoris retardabat. Immo, post delatum adulterium, eam domi habuerat, quasi contentus æmulum removisse. Admonitus, ut perageret accusationem, peregit invitus: sed, vel invito accusatore, ut par erat, damnata est et Juliæ

7 *Jus—dicebat.* Dio, ibid.

8 *Lustricus Bruttianus.* Plin. Ep. vi, 22.

9 *Justitia &c.* Plin. Ep. vi, 31.

10 *Centumcellis.* Centumcellæ, nunc *Civita-vecchia.*

11 *Claudius Aristo.* Plin. Ep. vi, 31. hæc et seq. habet totidem verbis, quæ mutari non poterant, quin corrumperentur.

12 *Audita Gallita.* Plin. ibid.

legis pœnis[13] relicta. At Cæsar, ne omnes ejusmodi causas revocare ad se videretur, et nomen centurionis et commemorationem disciplinæ militaris,[14] sententiæ adjecit: reputans sub prioribus Principibus imminutam legum reverentiam, dum promiscue judicum munia pro libidine usurpabant.

Pariter ob memoriam veterum temporum, quibus præpollentes Principum liberti, plus celebritatis habuit cognitio de Julii Tironis codicillis,[15] quos ex parte veros esse constabat, ex parte falsi dicebantur. Substituebantur crimini Sempronius Senecio, eques Romanus, et Eurythmus, Cæsaris libertus et procurator. Heredes, cum Cæsar esset in Dacia, communiter epistola scripta, petierant, ut cognitionem susciperet. Susceperat, reversusque diem dixerat. At, cum ex heredibus quidam, quasi reverentia Eurythmi, remitterent accusationem, pulcherrime dixit Trajanus: 'Nec ille Polycletus est, nec ego Nero.' Indulserat tamen petentibus dilationem; cujus tempore exacto, consedit auditurus. A parte heredum intraverunt duo: omnino postularunt, ut omnes heredes agere cogerentur, cum detulissent omnes, aut sibiquoque desistere permitteretur. Locutus est Cæsar summa gravitate, summa moderatione: cumque advocatus Senecionis et Eurythmi dixisset 'suspicionibus relinqui reos, nisi audirentur.' 'Non curo, inquit, an isti suspicionibus relinquantur, ego relinquor.' Vox digna Principe, qui sciret puram esse debere privatorum fidem, Principum inviolabilem. Conversus ergo ad senatores, qui aderant, ususque Græco verbo, "censete,[16] inquit, quid facere debeamus.' Mox, ex consilii sententia, jussit "denuntiari heredibus omnibus aut agerent, aut singuli approbarent causas non agendi, alioqui se vel de calumnia pronuntiaturum." Dies ea honestate, ea severitate actos excipiebant jucundissimæ remissiones. Senatores, qui consiliis interfuerant, cœnæ adhibebantur.[17] Erat modica, et ut decebat Principem, qui non sumtu et ganea, sed suavitate et simplicitate convictus vellet præcellere. Inde aut acroamata,[18] audiebantur, aut jucundissimis sermonibus nox ducebatur. Summo die, antequam in consilium evocati abirent, (adeo diligens erat in Cæsare humanitas) singulis xenia[19] mittebantur.

Privatam Principum vitam plerumque silet Historia, ne evilescat: Trajani referre gestit, ea quam victoriis recensendis lætior et splendidior. Immorari tamen haud licet, quod, vel inter secessus delicias, mens, imperii magnitudini par, totam ejus molem semper versaret, novisque institutis ac monumentis perficeret. Super solitos reditus, Principisque parcimoniam, tantis operibus sufficiebant partæ bello Dacico opes. Itaque dum exstruebatur Centumcellis immensæ mag-

13 *Juliæ—pœnis.* Pœnam illam vulgo fuisse relegationem diximus sup. in not. ad An. ii, 50.

14 *Commemorationem—militaris.* Præcipuum enim imperatoris munus disciplinam militarem tueri.

15 *Julii codicillis.* Plin. Ep. vi, 31.

16 *Censete.* Ἐπίστασθε. Major quidem erat Trajano, ut Principem decebat, militaris rei, quam politioris literaturæ scientia. Literas tamen non negligebat: in Græca poesi etiam exercitatus.

17 *Cœnæ adhibebantur.* Plin. Ep. vi, 31. ipse in consilium a Trajano evocatus, et conviva.

18 *Acroamata.* Concentus musicos veteres dixere ἀκροάματα, Anglice *concerts.*

19 *Xenia.* Munera quæ hospitibus dabantur. Ut usus, sic voces plurimas Græcorum Romani recepere.

nificentiæ portus,[20] qui importuoso Tyrrheni maris littori succurreret, alter simul et majore quidem munificentia addebatur Anconæ,[21] ut Adriatici maris commercia promoverentur. Ostiensi autem portui,[22] quem Claudius Cæsar inenarrabili impendio, ut jam memoravimus, condiderat, novum superaddidit, quo tutius commodiusque naves, quæ Urbem alerent, reciperentur. Ipsa in Urbe restituebantur vetera reipublicæ libertatisque monumenta,[23] temporum injuria collapsa, aut Cæsarum negligentia et ambitione corrupta. Ut arcerentur Tiberis inundationes, quæ toties Romam terrore et ruinis oppleverant, fossa

20 *Immensæ—portus.* Portum Centumcellarum, *Civita-vecchia*, ob operis magnificentiam et veterem architectonicæ artis industriam, licet longior sit Plinii locus, haud pigebit illustrasse. Trajani 'villa pulcherrima cingitur viridissimis agris, imminet littori, cujus in sinu, quam maximus portus, velut amphitheatrum. Hujus sinistrum brachium firmissimo opere munitum est: dextrum elaboratur. In ore portus insula adsurgit, quæ illatum vento mare objacens frangat, tutumque ab utroque latere decursum navibus præstet. Adsurgit autem arte visenda. Ingentia saxa latissima navis provehit: contra, hæc alia super alia dejecta ipso pondere manent, ac sensim quodam velut aggere construuntur. Eminet jam et apparet saxeum dorsum: impactosque fluctus in immensum elidit et tollit. Vastus illic fragor, canumque circa mare. Saxis deinde pilæ adjiciuntur; quæ procedenti tempore enatam insulam imitentur. Habebit hic portus etiam nomen auctoris, eritque vel maxime salutaris. Nam per longissimum spatium littus importuosum hoc receptaculo utetur.' Plin. Ep. vi, 31.

21 *Anconæ.* Nunc *Ancona, in the gulf of Venice.* Extat egregia hujus portus imago in Trajani nummis exære magno. Ibi postea positus Trajano arcus triumphalis, et inscriptio, quam habet Gruter. p. 247. n. 6.

IMP. CAESARI. DIVI. NERVAE. F. NERVAE
TRAIANO. OPTIMO. AVG. GERMANIC. DACICO
ET. CYRIACO. PONT. MAX. TR. POT. XVIIII. IMP. VIII.
COS. VI. P. P. PROVIDENTISSIMO. PRINCIPI
SENATVS. P. Q. R. QVOD. ACCESSVM
ITALIAE. HOC. ETIAM. ADDITO. EX. PECVNIA.
SVA PORTV. TVTIOREM. NAVIGANTIBVS.
REDDIDERIT.

Lateribus inscriptum:

PLOTINAE
AVG
CONIVGI. AVG.

DIVAE
MARCIANAE
AVG.
SORORI AVG.

22 *Ostiensi portui.* De Ostiensi portu a Claudio Imperatore condito diximus sup. in suppl. An. ix, 31. Portum alterum, ut priori succurreret, addidit Trajanus; dictusque est Trajanus portus, Τραιανὸς λιμὴν, teste Ptolemæo, iii, 1. Saracenorum vastationibus, temporum injuria hominumque incuria, uterque portus periit. Loco manet tamen nomen *Porto di Trajano.* Utriusque portus elegantem imaginem habet Cornelius Meyer, *l'Arte di restituere a Roma la tralasciata navigatione del suo Tevere.* Tab. ii.

23 *Reipublicæ—monumenta.* Quamplurimi extant nummi argentei familiarum Romanarum, qui monumentorum a Trajano restitutorum testes sunt. Vidi tales nummos familiarum Æmiliæ, Cassiæ, Corneliæ, Cornuficiæ, Horatiæ, Juniæ, Mamiliæ, Memmiæ, Norbanæ, Rubriæ, Tulliæ, Vipsaniæ. Paucos proferam, ut facile sit de aliis judicium. In nummo familiæ Æmiliæ, caput libertatis velatum, ante simpulum, retro corona. In aversa parte, AEMILIA REF. S. C. M. LEPIDUS, Basilica Æmilia. IMP. CAES. TRAIAN. AVG. GER. DAC. P. P. REST. Nempe Æmiliam basilicam refecerat M. Lepidus consulto, aut decreto senatus: illam restituit Trajanus. In Cassiæ familiæ nummo, Q. CASSIVS

per Vaticanos campos [24] ducebatur, qua pars fluminis innoxio fluxu decurreret, et fœcunditatem inferret.

Eadem Principis vigilantia, in quotidianas Urbis necessitates intenta, quæ divus Nerva admirabili consilio cœperat, absolvit.[25] Aqua Marcia,[26] clarissima aquarum omnium, et salubritatis palma populi Romani potibus addicta, ita per omnes colles est invecta, ut omnium siti large sufficeret. Ceteræ aquæ, non ita nobiles, pro sua quæque qualitate,[27] aptis usibus adsignatæ. Emendata etiam Anienis novæ [28] vitia; et ne, ob tempestatum pluviarumque casus, deformis ac turbida umquam flueret, omisso flumine, repetita est ex lacu, unde per montium saxa et nemorum opaca, adeo frigida et splendida in Urbem pervenit, ut dotibus æquaret Marciam, copia superaret. Tantaque fuit solicitudo ne umquam sentiretur aquarum inopia, ut per omnes Urbis partes lacus tam novi quam veteres plerique binos salientes diversarum aquarum acceperint, alteriusque copia, si alteruter deficeret, abunde sufficeret. Ne pereuntibus quidem aquis sua defuit utilitas. Iis enim et immunditiarum facies, et impurior spiritus, et causæ gravioris cœli, quibus aer ante fuit infamis, sunt remotæ.[29]

Hanc urbis salubritatem ejusque commoda ampliabant Pomptinæ paludes,[30] quarum pars magna jam siccata, nec frugum tantum fœcunda, sed et pervia, strata silice Appia via, quæ novis in dies magnificisque operibus exornabatur. Par per provincias ac maxime in Hispaniam, patriam ejus terram, munificentia.

VEST. Caput Vestæ velatum. In aversa parte, Templum, hinc urna, inde tabella cum literis AC. IMP. CAES. TRAIAN. AVG. GER. DAC. P. P. REST. Nempe templum Vestæ aut refecerat, aut condiderat Q. Cassius, illud restituit Trajanus. Qui plura volet de hujusmodi nummis adeat Cl. le Beau, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*, Vol. xxiv, p. 188 sq.

24 *Fossa—campos.* Fossam illam a providentissimo Imperatore factam memorat Plin. Ep. viii, 17. Ea, pluviarum inundationumque temporibus, pars fluminis exonerabatur: a ponte Milvio per Vaticanos campos, ubi nunc *Strada della valle dell' Inferno,* post Pontificios hortos, vulgo *Belvedera*, fuerat ducta.

25 *Absolvit.* Frontinus, de Aquæductibus Romæ, Libr. ii.

26 *Aqua Marcia.* Plin. xxxi, 3. §. 24. Primus eam in Urbem ducere auspicatus est Ancus Marcius, unus e regibus. Postea Q. Marcius Rex in prætura. Rursusque restituit M. Agrippa. Aqua Marcia oriebatur prope *Arsoli*, 33. milliario ab Urbe. Eschinardi, *l'Agro Romano*, n. 65.

27 *Quæque qualitate.* Frontin. l. c.

28 *Anienis novæ.* A lacu prope *Subjaco*, 62. milliario ab Urbe oriebatur Anio novus. Eschinardi, ibid. Anio, nunc *Teverone*. Dictus est Anio vetus, quod propius Urbem ducta primum ejus aqua. Deinde remotius ab Urbe, ut purior foret aqua, ductus est: inde ejus aquæ nomen Anienis novæ.

29 *Sunt remotæ.* Frontinus, de Aquæductibus Romæ, Libr. ii.

30 *Pomptinæ paludes.* Hodieque appellantur *paludi Pontine;* eas exsiccavit Augustus, unde Horat. Art. Poetic. v. 65. 'Sterilisve diu palus, aptaque remis, Vicinas urbes alit, et grave sentit aratrum.' Iterum exsiccavit Trajanus, teste Dion. lxviii, p. 777. Auctor operis videtur fuisse Imperator Nerva, teste Inscriptione, quam ex vetere lapide ad 42. ab Urbe milliarium descripsit Cl. Capmartin de Chaupy, *Découverte de la maison d'Horace*, Vol. iii. p. 388. IMP. CAESAR NERVA AVG. GERMAN. PONTIFEX MAX. TRIB. POTESTATE. COS. III. P. P. VIAM A TRIPVNTIO AD FORVM APPII EX GLAREA SILICE STERNENDAM SUA PECVNIA INCOHAVIT. IMP. CAESAR NERVA DIVI NERVAE F. TRAIANVS AVG. GERMANIC. TRIBVN. POTEST. COS. III. CONSVMMAVIT. Et in turre, quæ stat via Appia supra pontem Tripuntii, nunc *Tre ponti*, vetus est lapis inscriptus:

IMP. CAESAR
DIVI NERVAE F. NERVA
TRAIANVS AVGVSTVS
GERMANICVS

At hæc satis vulgata, et conditoris nomine ac monumentis[31] adhuc plerumque celebrata, singillatim persequi haud licet, cum nos ad majora et ætatum omnium memoria laudibusque dignissima trahat miranda optimi Principis humanitas. Jam Roma, ut supra memoravimus,[32] ejus liberalitatem in pueros effusam senserat. Excelsius aliquid ac prope divinum ausus est. Norat imperia non opum, non dominationis magnitudine, sed civium numero et virtute niti: Italiam esse populi Romani sedem, orbis terrarum dominam, cunctarum gentium parentem, cujus æternitati erat consulendum, si æternum vellet imperium. Ea imbutus scientia, quod erat in Italia puerorum puellarumque,[33] quos inopia morti aut vitiis mancipabat, ipse alendos sum-

PONTIFEX
MAXIMVS
TRIBVNICIA
POTESTATE IIII. COS. III.
PATER PATRIAE
REFECIT.

Bolognini, *Memorie dell' antico e presente stato delle Paludi Pontine*, p. 8. Decem anni a Trajano in id opus insumti videntur. Tarracinæ enim ad angulum parietis summi Templi extat in lapide, quem diligentissime descripsit eruditus Fabretti, Columm. Trajan. p. 291. IMP. CAESAR. DIVI. NERVAE. FILIVS. NERVA. TRAIANVS. AVG. GERMANICVS. DACICVS. PONT. MAX. TRIB. POT. XIIII. IMP. VI. COS. V. P. P. XVIIII. SILICE. SVA. PECVNIA. STRAVIT. Itaque a Tripuntio, *Tre ponti*, novemdecim millia passuum, quod Theodoricus rex, apud Cassiodorum, Variarum, ii, 3. appellat *Decennovium*, ad Terracinam usque Trajanus siccavit. Idem postea præstitit Theodoricus rex, auctore et adjutore Basilio Decio, ut constat tum ex Cassiodoro, Variarum, ii, 32 et 33. et ex vetere Inscriptione, quam habet Gruter. p. 152. n. 8. Ejus summam ad illustranda Trajani opera necessariam, omissa barbarie, retulisse sit satis. 'Dominus gloriosissimus atque inclutus rex Theodoricus, &c. Decennovii viæ Appiæ, id est, a Tripuntio usque Terracinam iter et loca quæ confluentibus ab utraque parte paludum per omnes retro Principum ætates inundaverant, usui publico et securitati viantium admiranda propitio Deo felicitate restituit; operi invicto naviter insudante, atque clementissimi Principis feliciter deserviente præconiis, ex prosapia Deciorum Cæc. Mau. Basilio Decio, viro clarissimo, et inlustrissimo, expræfecto Urbis, &c. qui ad perpetuandam tanti domini gloriam per plurimos qui ante non erant alveos—deducta in mare aqua; ignotæ atavis et nimis antiquæ reddi' terræ viæque cœperint curavit. Rediit malum: tentata sæpe remedia; nunc vix ulla spes superest. Tantum agri (patent enim Pomptinæ paludes longitudine octo ferme leucas, latitudine duas) non modo perit, sed et Romam tetro aere inficit. Si siccaretur, Romæ redderentur jugera Parisiensia 48000. singula quadratarum hexapedarum 900.

31 *Conditoris—monumentis.* In nummis Trajani ex ære magno, IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. capite laureato. In aversa parte, AQVA TRAIANA S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI. Figura fluvii decumbentis sub fornice. Ea aqua eadem est quæ Aurelia dicta est, nunc *Paolina* dicitur, quod a Paulo V. summo Pontifice fuit restituta. Eschinardi, ibid. Multæ quoque extant Inscriptiones, quibus recensendis supersedeo, ne infinitus sim. Innumera enim sunt monumenta, quæ in Urbe et per provincias Trajani magnificentiam testantur.

32 *Ut sup. memoravimus.* Ad an. 852.

33 *In—puellarumque.* Dio lxviii, p. 771. Eadem de re extant multæ Inscriptiones nummique plurimi. At cum ad Trajani gloriam, ad imperatorum æmulationem et utilitatem, ad Romanæ eruditionis copiam plurimum conferre possit amplior diligentiorque hujus institutionis explicatio, haud patiar nostram hac in re operam desiderari.

Primus memoratur Princeps Nerva, qui per Italiam puerorum puellarumque egestati subvenire cogitaverit. 'Puellas puerosque natos parentibus egestosis sumtu publico per Italiæ oppida ali jussit.' Victor, in Epitome. Trajanus, quem egregia natura formaverat, ut præclara quæque priorum Cæsarum instituta non modo retineret, sed perficeret et ampliaret, noluit hanc liberalitatem in publicum onus cedere. Jam Romanæ soboli alimenta dederat, teste Plin. in Panegyric. c. 26. Ad Italam prolem animum vertit; suisque sumtibus pueros puellasque per Italiam alendos curavit: cumque egenorum parens esse gloriaretur, infantes illos suos dici *Ulpianos*que appellari permisit. De nova

tibus suis suscipit. Et ne institutum, quo nullum fuit, nec erit præstantius, incuria aut avaritia in posterum convelleretur, per universam

illa et præstantissima Principis munificentia, quædam ante bellum Dacicum extant monumenta: quæ inter satis sit laudasse Inscriptionem veterem Ameriæ, nunc *Amelia*, positam, Gruter, p. 1084. n. 7.

IMP. NERVAE. TRAIAN. AVG.
GERM. P. MAX. TRIB.
POTEST. COS. IIII. P. P.
NOMINE PVERORVM
PVELLARVMQVE
VLPIANORVM
EX. S. C. P.

Fuit et in Museo Collegii Ludovici Magni nummus ex ære magno, cusus sub finem A. U. C. 855. IMP. TRAIANO, AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. IIII. P. P. capite Trajani laureato. In aversa parte, SPQR OPTIMO PRINCIPI. Infra, ALIM. ITAL. I. e. 'Alimenta Italiæ' data. In medio S C. 'Senatusconsulto.' Pietas stans, dextra fruges, sinistra cornu copiæ tenet. Ad pedes stat puer Italus.

Post Dacicam victoriam, cum locupletior esset Principis fiscus, ejusque munificentia totam Italiam pervaderet, plura fuere monumenta; extantque nummi plurimi ex auro et ære, quorum unum aureum, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, proferam: IMP. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. T. P. capite Trajani laureato. In aversa parte, COS. V. P. P. SPQR OPTIMO PRINC. stans Princeps, porrecta dextra duos pueros protegit. Infra, ALIM. ITAL. Alii sunt multi nummi ex ære, cum simili Inscriptione, in quibus sedens Princeps alimenta distribuit fœminæ cum pueris adstanti. Trajanus tali tantaque liberalitate merito appellatus est 'Restitutor Italiæ;' ut in hoc nummo ex ære magno, IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. capite laureato. In postica parte, SPQR OPTIMO PRINCIPI SC. Princeps Italiam, cui pueri duo adsistunt, in genua procumbentem sublevat. Infra, REST. ITAL.

At qua arte tot egenis Trajanus subvenerit, ignoraremus, ni detecta fuisset anno 1747. ænea tabula Veleiatum, præstantissimum antiquitatis monumentum, quod egregiam hac in re Trajani industriam manifestam fecit. Nempe optimus Princeps, qui inopibus pueris alimenta de suo subministrare volebat, cum in singulis Italiæ civitatibus (maxime cum ipse Hispanus esset, non Italus) agros non haberet, qui his impensis sufficerent, ipse pecunias incolis civitatum obtulit, quas qui accipiebant, vectigales suos agros obligabant, ut singulis annis acceptæ pecuniæ usuram persolverent. Ex annuo eo reditu, alimenta egenis pueris subministrabantur. Verum cum optimus Princeps omnibus consultum vellet, minuit usuram. Cumque iis temporibus, constitutione Romana, legitima haberetur usura centesima, seu duodenorum assium, quod nunc diceremus *twelve per cent.* ipse exigebat tantum usuram quincuncem, seu quinum assium, quod vulgo dicimus *five per cent.* Quanto minor erat usura, tanto major erat numerus mutuantium, tanto certior reditus.

Nunc vero noluit Princeps providentissimus ita consulere egestati, ut parentum officia penitus cessarent, inersque educaretur juventus. Itaque ut inopes Veleiatum pueri puellæque alimenta acciperent, singulis legitimis filiis adsignavit in singulos menses sedenos sestertios, *Angl.* 2*s.* 8*d.* singulis legitimis filiabus in singulos menses duodenos sestertios, *Angl.* 2*s.* spurio dati in singulos annos sestertii centeni quadrageni quaterni, *Angl.* 1*l.* 4*s.* spuriæ in singulos annos nummi centeni viceni, *Angl.* 1*l.* Mirum quibusdam videtur, quod Trajanus nihil illegitimis pueris adsignaverit, cum ejus liberalitas ad spurios perveniret. At forte apud Veleiates, ab Urbe remotos, et quorum haud magna erat civitas, satis fuit morum, ut nulli tunc in ea numerarentur illegitimi; aut, si qui erant, inopia non laborabant. Forte quoque illegitimis nihil dedit Trajanus, ne concubinatui faveret, et ut quantum posset connubia, in quibus posita imperii vis et sanctitas, foveret. In spurios liberalis fuit, misertus puerorum, quorum miserrima erat sors, incerto patre.

Extendebatur sane Trajani liberalitas usque ad pubertatem. Id enim usu receptum, ut videre est in Digest. Libr. XXXIV. Tit. 1. 'de Alimentis vel cibariis legatis.' Sed cum quæ dantur usque ad pubertatem, extendantur usque ad plenam pubertatem; nequis foret ambagibus locus, definita est ipsa ætas, ut habetur in Digest. L. XXXIV. l. c. Leg. 14. ex Ulpiano. 'Si quis exemplum alimentorum, quæ dudum pueris et puellis dabantur, velit sequi; sciat Hadrianum constituisse, ut pueri usque ad decimum octavum, puellæ usque ad quartumdecimum alantur. Et hanc formam ab Hadriano datam observandam Imperator noster (*Alexander Severus*) rescripsit.'

Sunt forte qui mirentur tam pauca a Trajano, liberalissimo Principe, inopibus Veleiatum pueris fuisse data. At ii non

Italiam emit agros, quos modico fœnore, ne umquam vacarent, collocat, ut ex annuis reditibus inopi pueritiæ, non procul a patria, quod dispendiosum pariter et vitiosum est, sed suos apud Penates, alimenta in perpetuum suppeditet. Ultra fata, et in omnes ætates[34] re et ex-

attendunt hæc data esse in alimenta, non vero in vestitum aliasque vitæ commoditates; a prudentissimo Principe esse data, qui nosset in maximis opulentissimisque imperiis, si opes æqualiter omnibus dividantur, singulis perexiguam contingere opum portionem. Consultissimus ergo et prudentissimus fuit Trajanus, qui binos circiter asses in alimenta egenis Veleiatum pueris subministraverit.

At, etiamsi plura non fuisset largitus, maxima foret ejus liberalitas. Quod ut intelligatur, observandum est Trajanum, ante bellum Dacicum, collocasse septuaginta duo millia sestertium, *Angl.* 600*l.* ut ex quincunce usura fieret annua summa sestertium trinum millium sexcenum, *Angl.* 31*l.* qua ex summa alimenta accipiebant Valeiatum pueri legitimi 18. puella legitima 1. Iterum optimus idem Princeps, post bellum Dacicum, collocavit decies quadraginta quatuor millia sestertium, *Angl.* 8704*l.* 8*s.* ut ex quincunce usura fieret annua summa quinquagenum binum millium sestertium et ducenorum, *Angl.* 435*l.* qua ex summa alimenta accipiebant Veleiatum pueri legitimi 245. puellæ legitimæ 34. spurius 1. spuria 1. At, cum Italia contineat Gallicas leucas quadratas 6400. et amplius, Veleiatum civitas, etiamsi patuisset sex leucas quadratas, quod maximum certe est, ne foret quidem millesima pars Italiæ. Per me tamen licet, sit pars millesima; demus etiam aliam non fuisse in Italia civitatem populo frequentiorem, quod ne verisimile quidem est: maxima adhuc erit et egregia Trajani liberalitas, qui, ut inopibus Italiæ pueris subveniret, secutus tantum Veleiatum rationes, impendit *Angl.* 908,5041*l.* 13*s.* 4*d.* quæ ex quincuncibus usuris reddebant in singulos annos *Angl.* 452,250*l.* Annuo hoc reditu alebat pueras 300,000. Egregia sane liberalitas, qua Princeps optimus, parensque publicus, tot pueros de suo in bellorum subsidium, pacisque ornamentum, nec sua tantum, sed et futura ætate alebat. Reviviscat, et per omnia imperia diffundatur tantæ utilitatis tantæque laudis æmulatio. Magnum est in Trajani exemplo curæ meditamentum, magnum adjumentum simul et incitamentum. Eadem munificentia laudem postea quæsiere Romanorum Principum optimi: at non eadem semper, qua Trajanus, prudentia. Hadrianus 'pueris ac puellis, quibus etiam Trajanus alimenta detulerat, incrementum liberalitas adjecit.' Spartian. in Hadrian. cap. 7. Antoninus Pius 'puellas alimentarias in honorem Faustinæ, Faustinianas constituit.' Jul. Capitolin. in Antonin. cap. 8. Idem testatur nummus aureus e Gaza Regia, DIVA AVG. FAVSTINA. caput Faustinæ. In aversa parte, PVELLÆ FAVSTINIANAE. Antoninus stat togatus: de alendis puellis transigitur. Infra fœminæ puellas ostentant. M. Aurelius Antoninus, inconsulte adsumto in societatem imperii fratre, non modo 'pueros et puellas novorum hominum frumentariæ perceptioni adscribi præcepit.' Jul. Capitolin. M. Antonin. cap. 7. sed et 'novas puellas Faustinianas instituit in honorem uxoris mortuæ' Faustinæ junioris. Capitolin. ibid. cap. 26. Nuper quoque reperta est in vinea oppidi *Gensano*, vetus Inscriptio monumenti quod posuere M. Aurelio Antonino optimo et indulgentissimo Principi PVERI ET PVELLAE ALIMENTARIAE FICOLENSIVM. Si integram volueris Inscriptionem adi Cl. Capmartin de Chaupy, *Découverte de la Maison de campagne d' Horace*, Vol. iii. p. 258. Alexander Severus, post Trajanum Princeps maximus et optimus, 'puellas et pueros, quemadmodum Antoninus Faustinianas instituerat, Mammæanas et Mammæanos instituit' in honorem Mammææ, matris suæ, fœminæ laudatissimæ. Lamprid. in Alexandr. Sever. cap. 57. Nec Principes tantum, sed et privatos egregio æmulationis studio inflammavit Trajani exemplum. Plinius, ut concives suos Comenses, nunc *Come*, juvaret, agrum ex suis, vectigali imposito, obligavit, tricena millia, *Angl.* 250*l.* annua daturus 'in alimenta ingenuorum.' Plin. Ep. vii, 18.

His explicatis, superest ut æneam tabulam Veleiatium, quæ in collibus Placentinis, octavodecimo milliari ab urbe Placentia, in villa *Macinesso*, paulo supra *Fiorenzuola*, referam. At cum hæc Inscriptio sua amplitudine ordinem Notarum nimis interturbaret, commodius erit eam in hujus voluminis calcem rejicere; quam ibi videat eruditus Lector.

34 *Et—ætates.* Post optimos Principes, qui Trajani liberalitatem foverant et ampliaverant, Aurelius Commodus eam omisit, cum luxuriæ sumtibus ærarium minuis-

emplo beneficus, homines naturæ, reipublicæ cives addidit, tanto meliores, quod in Romani nominis amore et Principis veneratione crescerent.

Provinciis quoque subventum; omniumque Princeps non eas tantum qui sui erant juris, sed et quæ populi senatusque imperio continebantur, in meliorem statum revocandas curavit. Universa hac providentia in Bithyniam, proconsulum negligentia aut vitiis turbatam, C. Plinium legatum proprætorem[35] consulari potestate[36] misit. Pontus quoque et Byzantiorum respublica[37] ejus cura commissa. Ob egregiam viri integritatem ac prudentiam, mandatum ut formandis illarum civitatum moribus moderaretur, et ea constitueret, quæ ad perpetuam earum quietem essent profutura.[38]

Sub anni finem Nicomedia vastissimum incendium[39] passa est; latius sparsum primum violentia venti, deinde inertia hominum, quos satis constitit otiosos et immobiles tanti mali spectatores perstitisse; ceterum instrumentis ad incendia compescenda[40] destitutos. Jussi sunt comparare ea, quæ ad coercendos ignes auxilio esse possent. At princeps non permisit[41] institui fabrorum collegium, ne hetæriæ (sic vocant sodalitates) fierent, et turbida civitas iis ad movendas factiones abuteretur.

A. U. C. 857. J. C. 104.—L. Licinio Sura II.[1] et P. Horatio Marcello consulibus. Prudentiam diligentiamque Principis in ordinandis provinciis hic annus maxime insignivit. Verum, antequam hac de re sapienter constituta in Bithynia referam, juvat alias et per plures annos diffusa summatim colligere, ne aut optimi regiminis memoria pereat, aut sæpius interrupta narratio lectoris animos fatiget. Hic ergo monuisse sit satis toto hoc Principatu creatos fuisse consules Principi amicos et plerumque simillimos: eos, postea in provincias missos, continuis Cæsaris literis et adhortationibus ad ea quæ provinciis opes, tranquillitatem, splendorem inferrent, fuisse incitatos: expertaque fide, collatam iis summam auctoritatem. Quos inter Plutarchus,[2] quem, licet tot alios sileam, honoris causa ob studiorum

set. Lamprid. in Commod. c. 16. Nec Pertinax, ejus successor, ablata restituit. Inde Jul. Capitolin. in Pertinace, c. 9. 'Alimentaria etiam compendia quæ novem annorum ex instituto Trajani debebantur, obdurata verecundia sustulit.'

35 *Legatum proprætorem.* Gruter. Inscript. Antiq. p. 454. n. 3. Vide et eruditum Joannem Masson. C. Plinii Sec. Jun. vita p. 9 et 132.

36 *Consulari potestate.* Ut plenissimam haberet jurisdictionem. Vide Ulpianum in Digest. Lib. i. Tit. 26. 'de officio proconsulis et legati,' Leg. 6 et 8.

37 *Pontus—respublica.* Hac de re multæ sunt Plinii epp. x. 52, 53, 109, 110, &c. Pontus et Bithynia, nunc *part of Natolia, near the Black-Sea.* Byzantiorum respublica, nunc *Constantinople.*

38 *Essent profutura.* Plin. Ep. x, 98.

39 *Vastissimum incendium.* Plin. Ep. x, 42. Nicomedia, urbs Bithyniæ præclara, nunc *Is Nikmid.*

40 *Instrumentis—compescenda.* Plin. Ep. x, 42. 'Alioqui nullus usquam in publico sipho, nulla hama, nullum denique instrumentum ad incendia compescenda: et hæc quidem, ut jam præcepi, parabuntur.' Inde patet Romanis, ut et nobis, fuisse adversus incendia instrumenta publica.

41 *Princeps non permisit.* Trajani epist. ap. Plin. Ep. x, 43.

1 *L. Licinio Sura II.* In Fastis Vindobonensibus, *Surano II.* sed perperam. Male quidam emendant, *Saburano.* Is certe est L. Licinius Sura jam consul biennio ante.

2 *Quos inter Plutarchus.* Vide Suidam, verbo Πλούταρχος. Fertur quidem Plutarchus fuisse Trajani præceptor. Dignus sane Trajano magister, dignus Plutarcho discipulus. At Plutarchi, quæ hac de re

claritudinem nominaverim, cum Illyricum regeret, id dignitatis accepit, ut omnes qui inter has gentes agebant magistratus, nihil eo inconsulto facere jussi sint. Principales autem Cæsarum ac maxime Trajani curas nihil magis commendat, quam assidua eorum diligentia et exquisita brevitas[3] in rescribendo de rebus, super quas continuo et a cunctis provinciarum rectoribus consulebantur.

Æquitate adhuc et humanitate præstabant Trajani rescripta. Nec tam vox Principis, quam Dei fuit, cum et Julio Frontoni scripsit: "Absentem[4] in criminibus damnari non debere;" et Assiduo Severo, "sed nec suspicionibus debere aliquem damnari. Satius enim esse impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare."[5] Insidiosas quoque quæstiones vetuit; mandavitque: "Qui quæstionem habiturus est, non debet specialiter, sed generaliter, interrogare[6] quis crimen fecerit. Alterum enim magis suggerentis, quam requirentis videtur." Nec sua utilitate decessorumve exemplis a proposita sibi clementia innocentiaque umquam dimoveri potuit; et ad Didium Secundum rescripsit: "Scio relegatorum bona avaritia superiorum temporum fisco vindicata: sed aliud clementiæ meæ convenit, qui inter cetera, quibus innocentiam rationum meorum temporum approbavi, hoc quoque remisi exemplum."[7] In virtutis gloriæque subsidium veniebat Plotina Augusta.[8] Comperto procuratores, vel sub optimis Principibus avidum durumque hominum genus, ausos esse contumelias provinciis inferre, Cæsarem admonuit, ne talem nomini suo labem inuri pateretur. Quod ita Trajanum advertit, ut exactiones in posterum inhibuerit; dictitans "fiscum lienem esse,[9] quo crescente, artus reliqui tabescunt." Dein tanta fuit fisci modestia, ut, moriente Trajano, reliqua fuerint vetera sestertium novies millies:[10] ingens Hadriano liberalitatis materies.

circumfertur, epistola, Latine tantum, non Græce extat; ideoque non immerito suspecta. Inter tantas imperii curas, cum Trajano legendis libris exigua superessent tempora, Plutarchus regum, Principum, ducumque dicta memorabilia selegit, et Trajano inscripsit.

3 *Exquisita brevitas.* Multæ extant Trajani epistolæ ap. Plin. Ep. x, 21 sq. Nervæ, Domitiani, aliorumque Cæsarum habentur literæ, eadem brevitate commendabiles.

4 *Absentem.* Digest. Libr. xlviii. Tit. 19. 'de Pœnis,' Leg. 5. ex Ulpiano.

5 *Innocentem damnare.* Ulpianus, ibid.

6 *Generaliter interrogare.* Digest. Libr. xlviii. Tit. 18. 'de Quæstionibus,' Leg. 1. n. 21. ex Ulpiano. 'Non debet specialiter interrogari, an Lucius Titius homicidium fecerit: sed generaliter quis id fecerit.'

7 *Remisi exemplum.* Digest. Libr. xlviii. Tit. 22. 'de interdictis et relegatis et deportatis,' Leg. 1. ex Pomponio.

8 *Plotina Augusta.* Victor in Epitome, cum res Juliani Imperatoris tractat.

9 *Fiscum—esse.* Victor, ibid.

10 *Sestertium novies m. Angl.* 7,500,000*l.* In nummis Hadriani ex ære magno, apud Harduinum, Selecta opera, p. 756. IMP. CAESAR TRAIANVS HADRIANVS AVG. P. M. TR. P. COS. II. caput laureatum Hadriani. In aversa parte, RELIQVA VETERA HS NOVIES MIL. ABOLITA. SC. Hadrianus stans paludatus sinistra tenet bacillum Imperatorium, dextra facem, qua incendit syngraphas. Hac quoque de re insignis est Inscriptio, in columna Trajani reperta, quam ex Mss. schedis Marcanovæ et Sirmondi referre juvat, cum non ita accurata sit apud Gruter. p. 10. n. 6.

S. P. Q. R.
IMP. CAES. DIVI. TRAIANI PARTHICI F.
DIVI NERVAE NEPOTI TRAIANO HADRIANO
AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. II.

Verum ad temporum ordinem rerumque seriem redeo. Cum Plinius tertio Nonas Januarii vota pro incolumitate Principis[11] cum provincialibus solvisset, ad publicas curas animum vertit. Præcipua ei cura fuit rationes civitatum excutere, ne aut nimiis, aut minime legitimis, sumtibus exhaurirentur. Approbante plurimum Principe, levata est Byzantiorum respublica, quæ maximis impendiis gravabatur. Legatum ad eum salutandum annis omnibus cum psephismate (id apud eos nomen plebiscito) mittebat, eique dabat nummorum duodena millia.[12] Ut minuerentur sumtus, id remissum: ne tamen omitteretur publicum officium, Plinius ad Principem ipse misit psephisma. Pariter circumcidit terna millia,[13] quæ viatici nomine annua dabantur legato eunti ad eum, qui Mœsiæ præerat, publice salutandum.[14]

De pecuniis publicis[15] plus ei videbatur difficultatis. Intererat ne otiosæ jacerent; nec facile tamen collocabantur, cum prædiorum comparandorum aut nulla, aut rarissima esset occasio. Præterea non inveniebantur, qui vellent debere reipublicæ, præsertim duodenis assibus,[16] quanti a privatis mutuabantur. Consuluit Principem " ut dispiceret numquid minuenda usura, ac per hoc idonei debitores invitandi; an, si nec sic quidem reperirentur, distribuenda inter decuriones pecunia, ita ut recte reipublicæ caverent: quod, quamquam invitis et recusantibus, minus acerbum foret, leviore usura constituta." Pro solita sua æquitate rescripsit Princeps:[17] Non aliud esse remedium, quam ut quantitas usurarum minueretur,[18] quo facilius pecuniæ publicæ collocarentur: modum ejus, ex copia eorum qui mutuarentur, Plinius constitueret. At invitos ad accipiendum compellere, quod fortassis ipsis otiosum futurum foret, non esse ex justitia suorum temporum."

Hanc Principis indulgentiam haud fregit juris durities. Plinius maximam, et quæ ad totam provinciam pertineret, quæstionem de conditione et alimentis eorum, qui liberi nati,[19] expositi,[20] deinde sublati, a quibusdam in servitute educabantur, proposuerat; eaque

QVI VNVS OMNIVM PRINCIPVM ET SOLVS
REMITTENDO SESTERTIVM NOVIES MILLIES
CENTENA MILLIA N̄. DEBITVM FISCIS NON
PRAESENTES TANTVM CIVES SVOS SED
ET POSTEROS EORVM PRAESTITIT
HAC LIBERALITATE SECVROS.

11 *Vota—Principis.* Plin. Ep. x, 44. Tertia die Januarii fuisse votorum occupationem sæpe ante monuimus.

12 *Nummorum duodena m.* Plin. Ep. x, 52. HS X̄ĪĪ. efficiunt *Angl.* 100*l.*

13 *Terna millia.* *Angl.* 25*l.*

14 *Publice salutandum.* Plin. Ep. x, 52. Trajanus Plinio rescripsit. 'Ignoscet illis et Mœsiæ præses, si minus illum sumtuose coluerint.'

15 *De pecuniis publicis.* Plin. Ep. x, 62.

16 *Duodenis assibus.* Hæc est usura centesima quam vulgo dicimus *twelve per cent.*

17 *Rescripsit Princeps.* Plin. Ep. x, 63.

18 *Quantitas—minueretur.* Cum modo de pueris puellisque alimentariis ageremus, vidimus Trajanum contentum fuisse quincunce usura, quam vocamus *five per cent.*

19 *Liberi nati.* Nati parentibus liberis.

20 *Expositi.* Plin. Ep. x, 71. Ut nunc viget apud Sinenses populos, ita apud Romanos viguit barbara consuetudo liberos exponendi, quam Valentinus et Valens primi abolere conati sunt. Cod. lib. 2. 'de Infantium expositione.'

de re edictum Augusti, et Principum epistolas, sed parum emendatas, et quasdam non certæ fidei memoraverat. Respondit Trajanus[21] "quæstionem hanc sæpe esse tractatam: nihil tamen inveniri in commentariis Principum, qui ante se fuerunt, quod ad omnes provincias foret constitutum: nec Bithyniam esse inter provincias, quibus hac de re fuerat rescriptum: ideo putare se non adsertionem denegandam[22] iis, qui ex ejusmodi causa in libertatem vindicabuntur: neque ipsam libertatem redimendam pretio alimentorum." Sic, quantum per tempus licuit, expositorum statui consuluit.

At in ea quæstionum multitudine, quæ hoc anno tractatæ sunt, plurimas haud ita graves omiserim: duas vero, alteram Amisenorum, Christianorum alteram, juris similitudine, et innocentia, singulares referre operæ pretium est. Amiseni,[23] civitas libera et fœderata, beneficio Principis legibus suis utebantur. Plinio dederunt[24] publice libellum ad Eranos[25] (id apud eos nomen pecuniis, quæ sublevandis pauperibus colliguntur) pertinentem. Illum Trajano misit Plinius, ut quid et quatenus aut permittendum aut prohibendum declararet. Secutæ Principis literæ:[26] "Amisenos, quorum libellum epistolæ tuæ junxeras, si legibus istorum, quibus de officio fœderis utuntur, concessum est eranos habere, possumus, quo minus habeant, non impedire, eo facilius, si tali collatione, non ad turbas et illicitos cœtus, sed ad sustinendam tenuiorum inopiam utuntur. In ceteris civitatibus, quæ nostro jure obstrictæ sunt, res hujusmodi prohibenda est."[27] Nihil nempe, præsertim in longinquis provinciis, magis cavebatur, quam ut nullus esset, quod jam supra memoravimus,[28] hæteriarum usus, nulla tumultus factionumve causa.

Itaque cum Christiani, ut postulabat sacrorum usus, sæpe inter se convenirent, id Plinium omnibus intentum advertit; et numero coeuntium permotus, re diligenter inquisita, ad Trajanum epistolam misit,[29] quam integram hic subjungere necesse est, ut, quam late serperet religio, notescat. "Solemne est mihi, Domine, omnia de quibus dubito, ad te referre. Quis enim potest melius vel cunctationem meam regere, vel ignorantiam instruere? Cognitionibus de Christianis interfui numquam:[30] ideo nescio quid et quatenus aut puniri soleat, aut quæri. Nec mediocriter hæsitavi, sitne aliquod discrimen ætatum, an quamlibet teneri nihil a robustioribus differant:

21 *Respondit Trajanus.* Plin. Ep. x, 72.
22 *Non—denegandam.* Non denegandam esse libertatem, seu vindicationem libertatis.
23 *Amiseni.* Amisus, urbs Ponti, nunc *Samsoun.*
24 *Plinio dederunt.* Plin. Ep. x, 93.
25 *Ad Eranos.* Erani dicti sunt a voce Græca ἔρανος, quæ 'stipem' significat.
26 *Principis literæ.* Plin. Ep. x, 94.
27 *Prohibenda est.* Forte interrogabit aliquis cur Trajanus in provinciis Eranos prohiberet, cum ipse tot alimentarios pueros in Italia educaret. Manifesta est causa. Erani, ut plerumque sunt egeni, seditiosi et turbidi. Exempla vide apud eruditum Du Cange, Glossarium mediæ et infimæ Græcitatis, verbo Ἰνάριοι. Contra ab alimentariis pueris nullus timor; magnum vero Italiæ ornamentum et imperii subsidium. Inde intelligas quam multiplex variaque esse debeat Principis cura, ne ulla reipublicæ pars labefactetur.
28 *Supra memoravimus.* Sub fin. an. 856.
29 *Epistolam misit.* Plin. Ep. x, 97.
30 *Interfui numquam.* Ergo Romæ haud ita frequentes fuere de Christianis cognitiones, cum Plinius nullis interfuisset.

deturne pœnitentiæ venia, an ei qui omnino Christianus fuit, desisse non prosit: nomen ipsum, etiamsi flagitiis careat, an flagitia cohærentia nomini puniantur. Interim in iis, qui ad me, tamquam Christiani, deferebantur, hunc sum secutus modum. Interrogavi ipsos, an essent Christiani: confitentes iterum ac tertio interrogavi, supplicium minatus: perseverantes duci jussi. Neque enim dubitabam, qualecumque esset, quod faterentur, pertinaciam certe, et inflexibilem obstinationem debere puniri. Fuerunt alii similis amentiæ,[31] quos, quia cives Romani erant, adnotavi in Urbem remittendos; mox ipso tractatu, ut fieri solet, diffundente se crimine, plures species inciderunt. Propositus est libellus sine auctore, multorum nomina continens, qui negarent se esse Christianos, aut fuisse: cum, præeunte me, Deos appellarent, et imagini tuæ, quam propter hoc jusseram cum simulacris numinum adferri, thure ac vino supplicarent, præterea maledicerent Christo (quorum nihil cogi posse[32] dicuntur, qui sunt revera Christiani) dimittendos putavi. Alii ab indice nominati, esse se Christianos dixerunt, et mox negaverunt: fuisse quidem, sed desisse, quidam ante triennium, quidam ante plures annos, non nemo etiam ante viginti quoque. Omnes et imaginem tuam, Deorumque simulacra venerati sunt; ii et Christo maledixerunt. Adfirmabant autem, hanc fuisse summam vel culpæ suæ, vel erroris, quod essent soliti stato die[33] ante lucem convenire: carmenque Christo, quasi Deo,[34] dicere secum invicem: seque sacramento non in scelus aliquod[35] obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis, morem sibi discedendi fuisse, rursusque coeundi ad capiendum cibum,[36] promiscuum tamen et innoxium: quod ipsum facere desisse[37] post edictum meum, quo secundum mandata tua hetærias esse vetueram. Quo magis necessarium credidi, ex duabus ancillis, quæ ministræ dicebantur,[38] quid esset veri, et per tormenta, quærere. Sed nihil aliud inveni, quam superstitionem pravam, et immodicam;[39] ideoque dilata cognitione, ad consu-

31 *Similis amentiæ.* Bene Tertullian. in Apologetic. c. 1. 'Non potes dementiam dicere, qui revinceris, ignorare.'

32 *Nihil—posse.* Locupletissimum testimonium veros Christianos puram sinceramque fidem sine ulla dissimulatione, sine ulla tergiversatione esse professos.

33 *Stato die.* Diem illam nunc dicimus dominicam; de qua S. Paul. Act. Apostol. xx, 7. *ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, συνηγμένων τῶν μαθητῶν τοῦ κλάσαι ἄρτον.*

34 *Christo—Deo.* Egregium divinitatis Christi monumentum.

35 *Non—aliquod.* Quanta, quam splendida Christianæ religionis laus! Tanto illustrior est, quod proficiscitur ab hominibus, qui Christum ejusque religionem ejuraverant.

36 *Ad—cibum.* Cœna illa est, quæ Christianis dicebatur Ἀγάπη. Inde D. Paulus 1 Ep. ad Corinth. xi, 21. eos arguit, quod promiscuum cibum non sumerent.

37 *Facere desisse.* Summa hæc est Christianorum lex Principibus eorumque magistratibus obsequi, dum salva conscientia licet. Inde Paulus *Siu*, inter imperii Sinensis proceres administrosque sapientissimus, et Christianus, coram Imperatore obtestabatur se caput suum, suam fortunam, suam domum ultro devovere, si quidquam esset in Christianorum doctrina contrarium aut legibus imperii, aut Principum auctoritati. Couplet, *Vida de Candida Hiu*, p. 5.

38 *Ministræ dicebantur.* Frequens postea in veteribus Ecclesiæ monumentis Diaconissarum nomen; de quibus, si volueris, plura vide apud Henricum Valois ad Sozomenum, libr. viii, c. 9.

39 *Pravam et immodicam.* Piam et simplicem Christianorum religionem Plinius superstitionem interpretatur.

lendum te decurri. Visa est enim mihi res digna consultatione, maxime propter periclitantium numerum. Multi enim omnis ætatis, omnis ordinis utriusque sexus etiam, vocantur in periculum, et vocabuntur. Neque enim civitates tantum, sed vicos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagata est: quæ videtur sisti et corrigi posse. Certe satis constat, prope jam desolata templa cœpisse celebrari,[40] et sacra solemnia diu intermissa repeti: passimque vænire victimas, quarum adhuc rarissimus emtor inveniebatur. Ex quo facile est opinari, quæ turba hominum emendari possit, si sit pœnitentiæ locus."

Pronum in clementiam Plinii animum Trajanus majore adhuc indulgentia levavit; rescripsitque:[41] "Actum quem debuisti, mi Secunde, in excutiendis causis eorum, qui Christiani ad te delati fuerant, secutus es. Neque enim in universum aliquid, quod quasi certam formam habeat, constitui potest. Conquirendi non sunt:[42] si defe-

40 *Cœpisse celebrari.* Ita et nunc ubi in Sinensem Ecclesiam sævit persecutio, clarissima semper videntur Christianæ fortitudinis et constantiæ exempla, dum alii ignave ad nefanda Deum sacra deficiunt. Viguit, viget, semperque vigebit solemnis Jesu Christi sententia, πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. D. Matth. xx, 16.

41 *Rescripsitque.* Plin. Ep. x, 98.

42 *Conquirendi non sunt.* Vere quidem Tertullian. in Apologetic. c. 2. 'O sententiam necessitate confusam!' Trajanus 'negat inquirendos ut innocentes, et mandat puniendos ut nocentes. Parcit et sævit, dissimulat et animadvertit. Quid temetipsum censura circumvenis? Si damnas, cur non inquiris; si non inquiris, cur non et absolvis?' At cum nobis sæpe in hoc opere de Christianis fuerit agendum, exposita in Suppl. An. v, 8. Jesu Christi morte; explicatis sub Nerone Christianorum suppliciis Annal. xv, 44. et in not. et emend. ad Annal. xv, 44. memoratis quoque sub Domitiano Clementis consulis ejusque domus pro Christo certaminibus in Append. ad Ann. 848. et in not. et em. ad Hist. i, 46. nunc demum explanatis Plinii et Trajani literis, juvat coronidis loco quædam De Christianis nondum satis explorata subjungere.

Multos audire est, qui, curiose incertum an maligne, sæpe interrogent quomodo Vespasianus, Titus, Trajanus, et postea Antoninus Pius, Marcusque Aurelius, Principes optimi, Christianos sint persecuti, quomodo eos non modo in tormentis necari, sed barbaris etiam, quæ neque leges Romanæ nec temporum pudor, nec humanitas, paterentur, suppliciis discruciari permiserint. Generatim quidem responderi potest in Historicis factis quærendum non esse quomodo res factæ sint, sed utrum factæ sint: neminem ferme esse qui ætate sua non viderit multa evenisse quæ vera essent, licet vix verisimilia viderentur: nihil ergo ambigendum esse de Christianorum suppliciis, cum ea aut occulati testes, aut scriptores indubitatæ fidei, prodiderint. Quosdam tamen reperias qui adhuc hæsitent, et intimas hujusce rei causas requirant. Quibus respondere haud difficile est tria esse in mortalium rebus, quæ nullas patiuntur leges, nec ratione, sed impetu, ac proinde ferociter, aguntur; civilia nempe bella, fraterna odia, et contraria sacra: haud mirum ergo esse, si optimi Principes Vespasianus, Titus, Trajanus, Antoninus Pius, Marcusque Aurelius ad dura proruperint, cum ageretur de Christianis, qui Romana sacra damnarent, eaque æternis ignibus digna pronuntiarent: ceterum raro sæviisse illos Principes; et si quid actum, id in tanta imperii amplitudine a provinciarum præfectis magistratibusve, ignaro plerumque Principe, aut falsis accusationibus circumvento, fuisse susceptum.

Quod si difficilibus illis ingeniis scrupulus aliquis adhuc hæreat, manet ratio ultima, eaque efficacissima. Homines nempe hominibus, vetera tempora præsentibus suis temporibus æstiment. Hac nostra ætate, vivit Sinensium Imperator, imperii magnitudine, opum vi, et, quod præstantius est, pacificis virtutibus Vespasiano, Tito, Trajano, Antonino Pio, Marcoque Aurelio non impar. Quæ hic de *Kien-Long*, optimo Principe, prædico, ea non incertis rumoribus, sed a viris accepi quos novi esse incorruptæ fidei, qui eum sæpe videre, sæpe sunt allocuti, qui multis, abhinc annis in regia urbe Pekinensi ipsoque Imperatoris palatio degunt. Porro optimus ille Princeps, Christianis minime in-

rantur et arguantur, puniendi sunt: ita tamen, ut, qui negaverit se Christianum esse, idque re ipsa manifestum fuerit, id est, supplicando Diis nostris, quamvis suspectus in præteritum fuerit, veniam ex pœnitentia impetret. Sine auctore vero propositi libelli, nullo crimine locum habere debent. Nam et pessimi exempli, nec nostri seculi est." Sic Christiana religio, Neronis ac Domitiani furores ante eluctata, jam in Cæsarum indulgentiam irrepebat, aliquando forte[43] venerationem et fidem obtentura.

Hæc vero cum Trajanus sub anni finem rescriberet, allatum in Urbem "Decebalum pactis et conventis[44] non stare, arma clam parare, transfugas recipere, munitiones, castella instaurare; vicinas gentes per legatos solicitare: qui superiore in bello pro Romanis steterant vexari, jamque Jazygum terras partim occupari." Turbidum hominis ingenium, et ad majores, quam barbarum decebat, spes erectum, suspectum ante fecerat Callidromus,[45] olim Laberii Maximi servus, dein captus a Susago[46] in Mœsia, et a Decebalo muneri missus Pacoro,[47] Parthorum regi. Cum pluribus annis in ministerio ejus fuisset, fugerat, et in Nicomediam pervenerat. Inde, ob forensia jurgia, Plinio notus, ad Trajanum nuper fuerat perductus. Decebalus ob talem cum potentissimo rege necessitudinem violataque pacis fœdera, hostis a senatu judicatus est.[48] Id bellum in se recepit Trajanus, dum Cornelius Palma[49] Arabiam occupare parabat. Validissima tum fuit res militaris: additæ erant legiones duæ, secunda Trajana et tricesima Ulpia: firma et vigil cuncta per castra disciplina: mandatum quoque provinciarum rectoribus, "quantum fieri posset, milites a signis non esse avocandos."[50] Et ne in habendis delectibus fraus foret, prodierat Principis præceptum, "ut si quis filium debilitaret,[51] delectu per bellum indicto, deportaretur." Insuper rem

fensus, sinit tamen Christianos maxime in provinciis, vexari, discruciari; et singulis ferme annis exilio, morte, suppliciis in eos sævitum esse accipimus. Nec solita tantum, sed nova, et moribus Sinensibus vehementer repugnantia, tormenta adhibenter. Mandarinorum multi, neglecta Sinensium legum æquitate et clementia, in Christianos quidquid horridius imaginantur, exercent. Eorum unus nuper visus est, qui puellam Christianam sub planta pedum fustibus cædi jusserit: quod Sinensibus inauditum, vixque credibile est. Quod nunc sub *Kien-Long* viget, idem nostra ætate viguit sub ejus avo *Kang-hi*, maximo Principe, et Christianis amicissimo. Idem viguit sub ejus patre *Yong-Tching*, bono Principe, Christianis infenso, licet quosdam suo in palatio haberet, quos et honore et amicitia prosequeretur. Quid ergo nunc de Romanorum temporibus Principibusque difficultates comminiscimur, cum eadem hac nostra ætate a Sinensibus Imperatoribus fieri aut videmus, aut accipimus? Inde potius sanctitatem Christianæ religionis æstimemus. Obruitur suppliciis, quia innocens est. Maximum enim scelus est, innocentia. Scelera confessione utcumque expiantur. Confessio innocentiæ, irritat; et negare suam innocentiam haud licet. Hæc inter tormenta durat crescitque Christiana religio, quia propitius adest Deus Christianæ religionis auctor, innocentiæ dator et ultor.

43 *Aliquando forte.* Venerationem hanc fidemque obtinuit sub Constantino Magno, A. U. C. 1065. J. C. 312.

44 *Decebalum—conventis.* Dio lxviii, p. 774.

45 *Callidromus.* Plin. Ep. x, 16.

46 *A Susago.* Susagus, dux Decebali, Dacorum regis, cum bella Decebalum inter et Domitianum ferverent.

47 *Pacoro.* Cujus extat nummus cusus anno Æræ Parthicæ ENT, i. e. 355. J. C. 99.

48 *Hostis—est.* Dio lxviii, p. 774.

49 *Cornelius Palma.* Quem consulem vidimus A.U.C. 852.

50 *Non—avocandos.* Plin. Ep. x, 31 et 33.

51 *Filium debilitaret.* Digest. Libr. xlix. Tit. 16. 'de Re militari,' Leg. 4. ex Arrio

militi lætissimam curaverat Trajanus, permisso "ut libere testamenta facerent."[52] Id primus concesserat divus Julius Cæsar; sed at tempus: deinde idem tribuit divus Titus, et postea Domitianus. Plenissimam hanc indulgentiam in milites contulit divus Nerva, quam ita amplexus est Trajanus, ut mandatis insertum fuerit caput: "Cum in notitiam meam prolatum sit, subinde testamenta a commilitonibus relicta proferri, quæ possint in controversiam deduci, si ad diligentiam legum revocentur et observantiam: secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimosque commilitones, simplicitati eorum consulendum existimavi, ut quoquo modo testati fuissent, rata esset eorum voluntas. Faciant igitur testamenta quoquo modo volent: faciant quomodo poterint, sufficiatque ad bonorum suorum divisionem faciendam nuda voluntas testatoris."

A. U. C. 858. J. C. 105.—Tiberio Julio Candido II. Aulo Julio Quadrato II. consulibus. Dum expectatur mare, ut Trajanus in Daciam transmitteret, venere Plinii literæ, quæ de protopraxia civitatum,[1] de earum largitionibus,[2] de introitu decurionum,[3] de solemnibus invitationibus[4] interrogarent. Respondit in summam imperii securitati, civitatum civiumque felicitati consuli; nihil, nisi necesse, novari, ne foret perturbationi locus. Singulaque sigillatim evolvens, voluit "protopraxiam, seu jus, quo civitates in exigendis pecuniis, quæ ipsis debebantur, ceteris creditoribus anteponebantur, ex lege cujusque civitatis æstimari: si haberent privilegium, quo anteponerentur, custodiri: si vero non habebant, in injuriam privatorum id non dari." Mandata, quibus prohibebatur largitiones ex publico fieri, confirmavit. At, cum Amisenorum civitas ab Julio Pisone denariorum circiter quadraginta millia,[5] donata ei publice ante viginti annos, repeteret, sanxit "ne multorum securitas subrueretur, largitiones factas ante aliquantum temporis retractari, atque in irritum vindicari non oportere. Quidquid ergo ex hac causa actum ante viginti annos fuisset, omittendum esse: se enim non minus hominibus cujusque loci, quam pecuniæ publicæ consultum velle." Decuriones, qui a censoribus legebantur, pro introitu[6] dare pecuniam non jusserat lex Pompeia: sed ii, quos Trajanus super legitimum numerum adjecerat, singula millia denariorum[7] et bina[8] intulerant. Anicius deinde Maximus, proconsul, eos etiam, qui a censoribus legerentur, dumtaxat in paucissimis civitatibus, aliud aliis jusserat inferre. Quærebat Plinius an id in omnibus civitatibus exigendum. Respondit Trajanus "hac de

Menandro, n. 12. Filios debilitabant, ut inhabiles militiæ forent. Illud vitium notat Ammianus Marcellinus, xv, 10. 'Nec eorum (Gallorum) aliquando quisquam, ut in Italia, munus Martium pertimescens pollicem sibi præcidit, quos jocaliter Murcos appellant.'

52 *Testamenta facerent.* Ulpian. in Digest. Libr. xxix. Tit. 1. 'de Testamento militis,' Leg. i.

1 *De protopraxia civitatum.* Plin. Ep. x, 109 et 110.

2 *Earum largitionibus.* Plin. Ep. x, 111 et 112.

3 *Introitu decurionum.* Plin. Ep. x, 113 et 114.

4 *Solemnibus invitationibus.* Plin. Ep. x, 117 et 118.

5 *Quadraginta m.* Denariorum quadraginta millia efficiunt *Angl.* 1333*l.* 6*s.* 8*d.*

6 *Pro introitu.* Teste Suetonio in Claud. c. 9. Claudius 'sestertium octogies *Angl.* 66,666*l.* 13*s.* 4*d.* pro introitu novi sacerdotii coactus impendere.'

7 *Singula m. denariorum.* *Angl.* 33*l.* 6*s.* 8*d.*

8 *Et bina.* Bina millia denariorum, *Angl.* 66*l.* 13*s.* 4*d.*

re in universum a Principe non posse statui: at, quod semper tutissimum ratus est, sequendam cujusque civitatis legem: et sane id acturos, ut, cum inviti fuerint decuriones, eorum erogatio ceteris præferretur."[9] Denique invitationes Plinius ex solemnibus causis concesserat. Verebatur tamen ne modum aliquando excedere viderentur, et in quamdam ambitiosarum sportularum[10] speciem incidere, cum, qui virilem togam sumebant, vel nuptias faciebant, vel inibant magistratum, vel opus publicum dedicabant, solerent totum senatum, atque etiam ex plebe tantum numerum vocare, ut sæpe mille homines, interdum etiam plures convenirent, binosque denarios[11] vel singulos acciperent. Ne imprudenter egisse argueretur, monuit Principem. Is Plinium, quod ambitionem sportularum timeret, laudavit. Voluisset quidem ut, non per corpora, sed viritim singuli ex notitia ad solemnes sportulas contraherentur. Ne quid tamen imperiosius novaret, maxime cum nihil impatientius ferant civitates, quam si gentiles usus mutantur, id Plinio remisit, quem elegerat ut formandis illius provinciæ moribus ipse moderaretur, et ea constitueret, quæ ad perpetuam ejus quietem essent profutura.[12]

Hæc pacis decora belli curis, instante navigationis opportunitate, Trajanus mutavit: vitatisque Alpibus, ne moras objicerent, Adriaticum mare trajecit,[13] et per Illyricum Mœsiam petiit, inde Daciam ingressurus: comitem adsumsit Hadrianum, qui eo anno tribunus plebis factus,[14] nunc primæ legioni Minerviæ[15] præpositus est. Hostes jam præoccupaverat terror. Multi, ubi primum audierant Decebalum a senatu hostem fuisse judicatum, bellumque non per duces, sed a Trajano confectum iri, ad eum defecerant. Ipse Decebalus, prioris belli adversa et cœptæ defectionis pericula reputans, de pace egerat:[16] sed jussus "arma seque ipsum tradere," horruerat; ratusque nihil sibi fœdius posse evenire, belli discrimen adire decrevit. Tum arma copiasque palam paravit; utque vicinas gentes ad bellum traheret, eas acriter monuit,[17] "si consilia viresque sociarent, certam esse libertatem: si sese disjungerent, imminere servitium: se quidem primum peti, ut, cum foret superatus, ceteri indefensi et bello impares in ruinam impellerentur. His artibus increvisse Romanum imperium: quibus olim succubuisse miserum fuit, nunc succumbere, probrosum." At vel junctis viribus non satis confisus, dolo ac scelere grassatus est; misitque transfugas,[18] qui Trajanum, dum adhuc erat in Mœsia, interficerent. Is tanto apertius insidiis patebat, quod suapte natura et ob disponendi belli necessitatem maxima esset admissionum facilitas. Sed plerumque turbidæ et efferæ sunt sceleris meditationes; quidam earum suspectus, comprehensus est; tormentisque subditus, crimen sociosque patefecit.

9 *Eorum—præferretur.* Ii, qui erogationem inferent, ceteris præferentur.

10 *Ambitiosarum sportularum.* Sportulis, donisve, favor quærebatur.

11 *Binosque denarios.* *Angl.* 1s. 4*d.*

12 *Profutura.* Plin. Ep. x, 117.

13 *Trajecit.* Col. Trajan. Tab. lix. Adriaticum mare.

14 *Tribunus plebis factus.* Spartian. in Hadriano, c. 3.

15 *Primæ—Minerviæ.* Quam Domitianus instituerat, et ob distinctionem de nomine Minervæ appellaverat.

16 *De pace egerat.* Dio lxviii, p. 774.

17 *Acriter monuit.* Dio lxviii, p. 774.

18 *Misitque transfugas.* Dio lxviii, p. 775.

Trajanus, suo periculo cautior, hostile solum ingressus est. In ejus venerationem obsequiumque ruit Dacorum pars,[19] quæ ad eum defecerat. Parentes liberosque, manus tendentes, opem fidemque implorantes, benigne excepit: sacrisque operatus,[20] precatus est Deos, ut cœptis annuerent, mala averterent: dissonis Romanorum Dacorumque precibus ingeminata sunt vota. Mox cæsæ materiæ, munitaque castra.[21] Interim hostis,[22] unde bellum ingrueret certus, partim oppida munitionibus valida, partim castella montibus imposita occupat. Nihil tutum fuit adversus Romanorum impetum. Capta oppida, expugnata castella, ingensque fuit hostium strages.[23] Cum tamen ad eorum propugnaculum, triplici muro vallatum,[24] perventum esset; primum substitit impetus: mox difficultate irritata est militis audacia; tresque muros superavit. Necdum certa victoria: ibi enim hostis plurimus; et singula inter valla mutuis cædibus dimicabatur, cum Trajanus supervenit,[25] et suis fiduciam, hostibus terrorem injecit.

At hujus anni prospera non virtus, sed fraus Decebali interturbaverat. Longinum enim,[26] legionis præfectum, qui adversus eum multa strenue gesserat, cuncta ejus arbitrio permittendi specie ad colloquium vocatum, interceperat. Ut id accepit Trajanus, simulque ne feliciter cœpta aut temporum adversis aut hostium dolis perverterentur, exercitum in hiberna mature reduxit.[27] Decebalus autem, cum Longinum de consiliis Trajani publice interrogasset, isque se nihil proditurum respondisset, liberæ eum custodiæ tradidit, honorificeque habuit; ratus se eo, ut pacis vade, uti posse. Legatum itaque Trajano mittit, qui proponat, "ut sibi terræ ad Danubium usque permittantur, bellique impensæ restituantur, se Longinum redditurum." Responsum ita moderatus est Trajanus, ut nec Longini virtutem minueret, nec efferret; ne aut nimiis laudibus cresceret redemtionis pretium, aut modicis Longini vita periclitaretur. Decebalus his ambagibus impeditus, hæsit; quid ageret incertus. Interim Longinus, adversis non fractus, secum reputabat quomodo patriæ subveniret: libertique opera venenum nactus, ne qua oriretur suspicio, arctiorve custodia adhiberetur, se Decebalum inter et Trajanum pacis sequestrum fore simulavit. Hac de re supplices componit literas, quas liberto tradit perferendas. Eo profecto, nocte venenum hausit, et repente exanimatus est. Trajanus, quid Longinus meditaretur certus, libertum retinuit. Decebalus, se illusum indignans, libertum repetit, Longini cadaver et decem præterea captivos traditurum se pollicitus. Centurionem, cum Longino captum, misit, qui id significaret. At Trajanus liberti et centurionis salutem, ob im-

19 *Ruit—pars.* Col. Trajan. Tab. lx et lxi.

20 *Sacrisque operatus.* Col. Trajan. Tab. lxii. ad lxvii.

21 *Munitaque castra.* Col. Trajan. Tab. lxviii.

22 *Interim hostis.* Col. Trajan. Tab. lxix.

23 *Hostium strages.* Col. Trajan. Tab. lxx et lxxi.

24 *Triplici—vallatum.* Col. Trajan. Tab. lxxii.

25 *Trajanus supervenit.* Col. Trajan. Tab. lxxiii.

26 *Longinum enim.* Dio lxviii, p. 775.

27 *Mature reduxit.* Inde ut vidimus supra Tab. xxxiii. amphitheatrum quoque exhibet Col. Trajan. Tab. lxxv.

perii dignitatem, Longini sepulturæ antehabendam ratus, neutrum remisit:[28] de captivis haud ita solicitus, quod nihil adversus eos auderet Decebalus, ne majori suorum sanguine rependeretur.

Dum Cæsar ultra Danubium victoriis imperium propagabat, illud ejus auspiciis per Arabiam diffuderat Corn. Palma, Syriæ præses. Eam quidem Cn. Pompeius[29] olim terruerat, non domuerat. Dein divus Augustus, intelligens quanti interesset regionem odorifera sylvarum fertilitate inclytam, opibus potentem, et commerciis opportunissimam, imperio adjicere, Ælio Gallo,[30] Ægypti præfecto, hanc expeditionem mandavit. Aderat et Nabatæorum favor, qui se adjutores sociosque fore sposponderunt. Nec rex Obodas erat impedimento; cum, uti mos est earum gentium regibus, otio resolutus pacem negligeret, bellum ne attingeret quidem, sed ejus curam Syllæo, procuratori, penitus committeret. Præterea adversus gentes præliorum ignaras et timidas, mercaturæ addictas, ferme decem millia Romanorum peditum et sociorum ex Ægypto transvexerat; ipseque Syllæus quingentorum Judæorum et mille Nabatæorum ductor. At is animo perfidus, et inhians bello parandis opibus, quas, si falleret, solus occuparet, continuis per sex menses erroribus potius, quam itineribus, inter loca aspera, arida, deserta, ita exercitum debilitavit, ut, licet Romani sæpe cum barbaris conflixissent, eorum ad decem millia uno prælio interfecissent, plura oppida cepissent, et suorum septem tantum amisissent, ceteri omnes morbis, laboribus, fame, et itinerum difficultate perierint. Syllæus quidem, dum adhuc amicitiam simulabat, aliorum quoque criminum convictus, in Urbe securi percussus est.[31] Sic expiata est perfidia: deinde tamen ab Augusto, et, qui eum secuti sunt, Principibus, seu incuria, seu desidia, neglecta est Arabia.

At Trajanus, qui non modo opimæ terræ thesauros noverat, sed et dolebat singulis annis magnam Romani auri argentique vim Arabicis odoribus mutari,[32] nec umquam remeare, Indicaque commercia,[33] quorum ingens tum erat celebritas, et, crescente in dies luxu, necessitas, ni possideretur Arabia, tarda esse et parum proficua, Palmæ imperaverat, ut eam, non terrore, sed prudentia occuparet. Quod callide Palma præstitit. Arabiam enim desertam, cujus incolas inopes simul et fortes superare velle et inutile erat et periculosum, reliquit. Petrææ vero et Felici Arabiæ victrices Orientis legiones ostentavit: laudavit gentes, "quæ super ceteros terrarum populos

28 *Neutrum remisit.* Dio lxviii, p. 776.

29 *Cn. Pompeius.* Pompeius, occupatis Cœlesyria et Damasco, Arabas terruit. Joseph. Antiq. Jud. xiv, 3. V. et eruditum Belley, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions.* Vol. xxx. p. 309.

30 *Ælio Gallo.* Strabo xvi, p. 780. xvii, p. 819.

31 *Securi—est.* Strabo xvi, p. 782.

32 *Arabicis—mutari.* Inde in Arabiam confluebant maximæ Romanorum et Parthorum opes, teste Plin. vi, 28. 'In universum gentes *Arabum* ditissimæ, ut apud quas maximæ opes Romanorum Parthorumque subsistant, vendentibus quæ e mari aut sylvis capiunt, nihil invicem redimentibus.'

33 *Indicaque commercia.* Plinii ætate jam India, Seres, et Arabicæ margaritæ, minima computatione, millies centena millia sestertium *Angl.* 833,333*l.* 6*s.* 8*d.* annis omnibus imperio Romano adimebant. Tanto iis deliciæ et fœminæ constabant. Plin. xii, 18.

opibus abundarent, iisque ita provide uterentur, ut apud eas privatam rem augentibus præmium, minuentibus pœna[34] esset constituta, nec laborarent nisi regum suorum vitiis, in quorum vitam sæpe erat inquirendum.[35] Penes eas esse ignavum fœdumque servitium excutere, et sese Romano imperio inserere. Se iis sub optimo suo Principe, fortunarum incrementum, et quod in fortuna dulcissimum est, securitatem adpromittere. Adesse legiones, si adnuerint, non in excidium, sed in præsidium paratas." Placuit imperii novitas et magnificentia: nec victa, sed adquisita est Arabia.[36] Præcipuæ urbes Bostra et Petra,[37] ob mutatos dominos, lætitiam statim testatæ sunt, hocque anno novæ dominationis suæque felicitatis tempora computare instituerunt. Nec minorem, quam Palma promiserat, indulgentiam, expertæ sunt: ea quoque magnificentia adornata fuit Bostra, ut Nova Trajana Bostra nuncuparetur.

Cum ita cresceret imperium, contigit tristissima sex urbium clades:[38] terræ motu collapsis Elæa, Myrina, Pitane, et Cyme in Asia, Opunte in Achaia, et Oritano in Eubœa.

A. U. C. 859. J. C. 106.—L. Ceionio Commodo Vero, L. Tutio Cereale consulibus. Belli curas ne per hyemem quidem Trajanus omiserat: immo cuncta paraverat, ut ei finem imponeret. Operi maxime instabat, quod nunc vincendæ Daciæ, post retinendæ, plurimum inserviret. Expertus enim priore bello vi frigoris et gelu[1] diffractas esse naves, ortasque inde moras, cum magna laborum et impensarum jactura; ne id incommodi rediret, jusserat pontem in Mœsia[2] strui, qui Daciam Romano imperio adnecteret. Architectus

34 *Minuentibus pœna.* Strabo xvi, p. 783.

35 *Erat inquirendum.* Strabo, ibid.

36 *Adquisita est Arabia.* Fuit in Museo Collegii Ludovici Magni nummus ex ære magno, IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. caput Trajani laureatum. In adversa parte, SPQR OPTIMO PRINCIPI. SC. Stat Arabia stolata, dextra ramum thuris, sinistra calamum odoratum tenet: ad ejus pedes calamus. Infra, ARAB. ADQVIS. i. e. 'Arabia adquisita.' Habetur et in Thesauro Regio nummus æreus, laudatus ab Harduino, Selecta opera, p. 750. ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΚΑΙϹΑΡ ΤΡΑΙΑΝΟϹ ΔΑΚΙΚΟϹ, capite laureato. In adversa parte, Arabiæ effigies, pectore tenus, in sinu gestat infantes duos, geminæ Arabiæ, Felicis ac Petrææ, symbola. Infra, ARABIA, Latinis literis. Partem maximam Arabiæ Felicis, Orientalem nempe, Trajanus ipse postea adquisivit.

37 *Bostra et Petra.* Chronic. Alexandrin. Testes quoque nummi plurimi Bostrenorum quos videre est apud Cl. Pellerin, *Médailles des Peuples et des Villes*, Vol. iii. p. 244. et C. Belley, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions.* Vol. xxx. p. 307 et seq. Bostra, urbs Arabiæ, tunc dicta est Nova Trajana Bostra, in nummis ΝЄΑ ΤΡΑΙΑΝΗ ΒΟϹΤΡΑ. Nunc dicitur *Bosra*, et ut alii scribunt *Bussora.* Petra autem, urbs Arabiæ Petrææ, nunc appellatur *Krac.*

38 *Sex—clades.* Euseb. in Chronic. Elæa, nunc *Jalea:* Myrina, nunc *Sanderlic.* Cyme, nunc *Namourt.* Ceteræ intercidere. Ille terræ motus occupavit ducenta viginti millia passuum ab Oriente in Occidentem. Myrinam et Cymen prostratas jam vid. sup. An. ii, 47.

1 *Vi—gelu.* Plutarch. de frigore, c. 6.

2 *Pontem in Mœsia.* De hoc ponte, ob operis famam, plura sunt dicenda.

Magnificentiam pontis, quo Trajanus Mœsiam Daciamque supra Danubium junxit, maximis laudibus extulit Dio lxviii, p. 776. Tantam operis molem se satis admirari non posse exclamat; eamque, licet egregia fuerint cetera Trajani opera, omnibus tamen antecellere contendit. 'Pontis pilæ, *inquit*, sunt viginti ex lapide quadrato; quarum singulæ, præter fundamentum, altæ pedes 150. latæ pedes 60. distant inter se intervallo pedum 170. suntque fornicibus devinctæ. *Quantæ* in tantum opus impensæ! *Quanta difficultas, cum* magno

fuit Apollodorus, origine Damascenus. Is magnificentiam, Principi insitam, animo ita complexus est, ut, licet postea in Urbe multa exstruxerit, quæ admirationem vicerint, hoc tamen in opere major et præcellentior sit habitus. Pontem quidem in angusto Danubii sinu statuit. Sed quanto ibi arctior fluvius, tanto profundior erat et rapi-

in fluvio, cujus cursus alio averti non potuit, vorticosa in aqua, limosoque solo pilæ fuerint firmandæ! Adde tanto rapidiorem profundioremque Danubium, quanto hoc in loco arctiorem.' Tot tantisque difficultatibus superatis, intelligitur quanta fuerit Trajano animi magnitudo ut tam arduum opus susciperet, tantaque celeritate exequeretur. Cumque Principis animo par esset prudentia, structa in utraque fluminis ripa præsidia, quæ pontem defenderent.

Præter Dionem Historici multi de hoc ponte scripserant: hujus quoque meminerant, teste Tzetze, Chiliad. ii, 35. tum Philæterius in libro de Portuum structuris et fundamentorum positionibus, tum Theophilus, proconsul, qui ait Apollodorum, nobilissimum architectum, et pontis opificem, ante jacta fundamenta arculam, quam κιβώτιον vocat, fabricasse longitudine pedum 120, latitudine 80. Firmata nempe tali arcula singularum pilarum fundamenta. Ipse quoque Apollodorus de suo ponte librum scripserat. Utinam illa opera extarent, quibus multa de antiquorum artibus abstrusa et ignota doceremur, quidque de ponte, de quo nunc agimus, sit sentiendum, intelligeremus.

Nonnulla enim occurrit difficultas. Multi existimant totum illum pontem fuisse lapideum; suasque in partes trahunt Dionem, qui γέφυραν λιθίνην dixit. At Col. Trajani. Tab. 74. pilas quidem quadratas quadratoque lapide compactas exhibet, sed fornices, concameratis lignis structos et pilis impositos ostendit. In argenteis quoque Trajani nummis, inscriptis DANVVIVS, videre est Danubium sub fornice ligneo. Itaque existimaverim Apollodorum destinasse pontem illum lapidea concameratione firmare: ipsa Columna Trajani initium concamerationis lapideæ in duabus primis pilis demonstrat. Sed ob instantem belli necessitatem, Apollodorus ligneos fornices adstruxit: deinde operibus, quæ in Urbe ædificavit, distractus, prius consilium omisit, probante Principe, qui ea, quæ intenderat, erat adsecutus. Mox Hadrianus, Trajano invidus, Apollodoroque infensus, superiorem pontis partem evertit, periculum obtendens, si hostis, expugnatis præsidiis, pontem occuparet, et Mœsiam invaderet. Extabant adhuc pilæ; testeque Dione, nihil esse quod humano ingenio effici non possit comprobabant. Nunc, temporum injuria et fluminis violentia dirutæ, sub aquis delitescunt.

Manent tamen conspicua in utraque Danubii ripa ruinarum vestigia: at ex iis nova oritur difficultas. Arguunt enim non tantam esse fluminis latitudinem, quantam scripsit Dio. Hanc difficultatem movit Cl. Comes Aloysius Ferdinandus Marsigli, tum in Epistola ad R. P. de Montfaucon, tum in egregio opere, cui titulus, 'Danubius Pannonico-Mysicus,' Vol. ii. p. 25. et seq. nec tamen ipse loca satis diligenter invisit et explicavit. Illustrissimus Princeps Eugenius, ductus curiositate, quæ Principem Trajani æmulum deceret, pontis vestigia exploravit, et comperit lapideos non fuisse fornices, nec eam, quæ ferebatur, pontis longitudinem. Mensuras admovit Cl. Baro Hingelhard, et inter saxeas moles, quibus arcus incumbebant, reperit intervallum esse 535 *Klafflers*, quod efficit Gallicas hexapedas 520. At vel in his angustiis pons Trajani maximus haberi debet, cum septuplo major sit ponte Regio, qui supra Sequanam prope hortos Regios, *Tuilleries*, Parisiis visitur.

Forte dicet aliquis quomodo in signanda pontis longitudine tantum errare potuerit Dio, vir consularis, scriptor diligens, et qui, cum vicinam Mœsiæ Pannoniam præses rexerit, superstites pilas videre potuit. Proclivis fuit error, vel in scriptore, vel in librariis; et pedes pro palmis architectonicis usurpavere, ut ingeniose observavit Cl. d'Anville, *Mémoire sur le Pont de Trajan.* Ædificia autem et ædificiorum loca palmis, non pedibus, architectos metiri esse solitos constat veteri et continuo architectorum Romanorum usu. Nulla ergo, ut opinor, de hac explicatione suboriri potest difficultas.

Superest itaque ut ex emendato Dione locique ratione proponamus mensuram pontis, quem Trajanus supra Danubium struxit. Viginti fuere pilæ: singulæ, præter fundamentum, altæ pedes Parisienses 100. latæ, pedes 40. distantes inter se, pedibus 115. Arcula, qua singulæ pilæ sunt firmatæ, emendato errore Theophili, qui pedes quoque pro palmis accepit, fuit pedum Parisiensium 80. longitudine, 53.

dior. Quadrato lapide positæ sunt pilæ viginti; singulæ, super fundamentum, altæ pedes centenos quinquagenos, latæ pedes sexagenos, inter se distantes pedibus centenis septuagenis, et fornicibus concameratæ. Opus, quamquam ante aliquot annos cœptum, nondum erat absolutum. Expeditus tamen transitus: tramissoque exercitu, Cæsar sacrificiis [3] et religionem et lætitiam testatus est.

Huc eum convenere Dacorum legati,[4] pacem orantes: admissi quidem sunt, et auditi. Id tantum sinebat Principis clementia. Nam super ceteras belli causas, regis per superiorem annum flagitia ultionem pœnasque reposcebant. Jussus ergo exercitus [5] progredi. Adventantem Principem, structis aris, excepere milites,[6] in Dacia per hyemem relicti. Dein suovetaurilibus lustratus est exercitus;[7] tribunalque conscendit Trajanus, et milites adlocutus,[8] monuit "adesse laborum finem: hunc annum æternam ipsis gloriam, Romano imperio provinciam additurum. Macti virtute, in disciplina militari perstarent, qua una datum Romanis bellare et vincere." Mox quid cuique esset gerendum præscripsit.[9] Tum pars in castra commeatus comportat,[10] dum sociorum cohortes et legionum vexilla [11] hostem petunt.

Nacti agros,[12] jam messibus albentes, eos demessuere, ut, cum angustior foret res, furor resideret. Dein valido Dacorum oppido propinquatum,[13] cujus tamen non statim cœpta obsidio, quod prope esset

latitudine. Nunc vero meritas laudes obtinet Cl. Perronet, quod pontem Neulliacum, *le pont de Neuilly*, constantem sex arcubus, quorum singuli longi sunt pedes 120. partim in insula, partim in angusto Sequanæ alveo ædificaverit. Plurimas quoque adsecutus est Cl. de Labellie, qui Londini, supra Tamesam, pulcherrimum pontem de *Westminster*, prope *Whitehall*, quindecim arcubus insignem, latum pedes 44. longum pedes 1223. per decem annos construxit: suis laudibus ne defraudetur Apollodorus, qui supra Danubium, tam exiguo temporis intervallo pontem longum pedes 3090. struxit. Nec objicere est ligneam fuisse concamerationem. Id postulavit instans belli necessitas, parsque lapide concamerata architecti scientiam consiliumque, si per tempus licuisset, satis comprobat. Neque difficiles erant Romanis lapidei illi fornices, ut satis ostendit pons super Tagum, qui hodieque extat in Hispania oppidoque *Alcantara*. Altus est aqua tenus pedes 200. longus pedes 670. latus pedes 28. constat arcubus sex, qui singuli longi sunt pedes 80. Municipia provinciæ Lusitaniæ, stipe collata, architecto Lacero, id opus perfecerunt, et Trajano dicaverunt A. U. C. 105. Inscriptt. v. ap. Gruter. p. 162. n. 1. 2 et 3.

Romana industria non in solis fluminibus sese exeruit: major clariorque visa est in mari, cum veteres architecti, certissima perpendiculi scientia usi, sine calce, sine cæmento, pilas ipso in mari firmare, arcusque imponere ausi sunt. Talis est pons nunc appellatus *de Suaço*, apud Gades, *Cadiz*. Longus est pedes 700. latus pedes 15. et amplius: anterides, altæ 15. *estados*, seu pedes 75. Ponti addita alia utilitas, cum simul esset aquæductus, quo aqua *Tempul* a monte *de las Cabras*, prope *Xerez de la Frontera*, per undecim lucas perduceretur. Suarez de Salazar, *Grandezas y Antiquedades de la Isla y Ciudad de Cadiz*, I, 16. et *Emporio de el Orbe, Cadiz illustrada por Geronimo de la Concepcion*, p. 318.

Hæc autem observasse haud erit inutile, cum artes exemplis et æmulatione vigeant.

3 *Cæsar sacrificiis.* Col. Trajan. Tab. lxxiv.

4 *Dacorum legati.* Col. Trajan. Tab. lxxv.

5 *Jussus exercitus.* Col. Trajan. Tab. lxxvi.

6 *Excepere milites.* Col. Trajan. Tab. lxxvii.

7 *Lustratus est exercitus.* Col. Trajan. Tab. lxxviii.

8 *Milites adlocutus.* Col. Trajan. Tab. lxxix.

9 *Præscripsit.* Col. Trajan. Tab. lxxx.

10 *Commeatus comportat.* Col. Trajan. Tab. lxxxi.

11 *Sociorum—vexilla.* Col. Trajan. Tab. lxxxii.

12 *Nacti agros.* Col. Trajan. Tab. lxxxiii.

13 *Oppido propinquatum.* Col. Trajan. Tab. lxxxiv.

hostium exercitus. Placuit rem potius prælio transigere[14] consternatis enim clade animis, certa deditio. Utrimque ergo instructæ acies: atroci certamine conflictum est: ex utraque parte multæ primum mortes, plurima vulnera. Præ ceteris tamen enituit unius ex equitibus Romanis virtus. Is, gravi vulnere saucius,[15] ad tabernaculum erat delatus, ut medici fomenta adhiberent: ibi audiit nullam sibi esse salutis spem: cum adhuc ferveret sanguis, et vires suppeterent, stringit gladium, equum scandit, præcipiti cursu hostem petit, lateque stragem facit, donec exsanguis, sed ultus, corruit exanimus. Tali virtutis portento recrudescit militis Romani ardor: undique cadunt Daci; et per calcatas eorum strages in superstitum excidium itum est. Tum in victoris potestatem cessit indefensum oppidum.

Dato tempore, ut fessus miles vires resumeret, cuncta parata, queis præsidium,[16] locorum asperitate et multiplici munimentorum serie et anfractu defensum, expugnaretur. Admotæ scalæ: funditores lapidibus, sagittarii telis eminus hostem aggrediuntur, dum alii muris succedunt, qui cominus feriant. Contra Daci ingentes saxorum moles in oppugnatores devolvunt, eosve sagittis figunt. In longum trahebatur obsidio, ni venisset Trajanus,[17] qui loca inspexit, ac præsentia consilioque animos viresque suffecit. Nihil tamen magis juvit, quam ipsa Dacorum audacia. Muros egressi,[18] in Romanos impetum faciunt: at fortiter excepti, repulsique, cæsi fuere plurimi: ceteri in fugam acti. Occupatum est præsidium; et ne fiat aliquando hosti suffugium, exscinditur.[19] Dein effossi putei,[20] cæsa sylva proxima, collectæque materiæ, ut inter arida petrosaque loca consistere posset exercitus, nec munimentis careret.

Inde mota castra, et propinquatum Sarmizegethusæ;[21] læto milite, qui urbem aspiceret tot periculis quæsitam, et tamdem in opima spolia cessuram. Venit quidem unus e primoribus Trajano supplicatum.[22] Inanes fuere preces; jussusque miles urbem occupare. At, horrendum dictu! furor hostem abripit: in se Romanis sævior, suam ipse urbem[23] regiamque flammis succendit. Vitam quoque suam exosus, commune init mortis consilium; statuiturque in eorum medio vas ingens venenis plenum.[24] Ut quisque furore atrocior, rapidis haustibus mortem ebibit: hanc sibi invicem propinant, et alacres ministrant. In hoc tamen morientium furore, superstes adhuc pietas; visusque pater morienti filio adsidere.[25] Alii, quibus non ita ferox pectus, aut timidius, fuga novis[26] se objectant periclis: dum quidam, quibus nondum insana mens, ad Cæsarem confugiunt,[27] ejusque genua advoluti, vitam veniamque orant. Indignis quidem precibus nihil da-

14 *Prælio transigere.* Col. Trajan. Tab. lxxxv.
15 *Gravi—saucius.* Dio lxviii, p. 777.
16 *Queis præsidium.* Col. Trajan. Tab. lxxxvi.
17 *Venisset Trajanus.* Col. Traj. Tab. lxxxvii.
18 *Muros egressi.* Col. Trajan. Tab. lxxxviii.
19 *Exscinditur.* Col. Trajan. Tab. lxxxix.
20 *Effossi putei.* Col. Trajan. Tab. xc.
21 *Sarmizegethusæ.* Col. Trajan. Tab. xci. De Sarmizegethusa, urbe Principe Dacorum, jam dictum supra.
22 *Trajano supplicatum.* Col. Trajan. ibid. n. 291.
23 *Suam urbem.* Col. Traj. Tab. xcii.
24 *Venenis plenum.* Col. Trajan. Tab. xciii.
25 *Morienti—adsidere.* Col. Traj. ibid.
26 *Fuga novis.* Col. Trajan. Tab. xciv.
27 *Ad Cæsarem confugiunt.* Col. Trajan. Tab. xcv.

tum: sed humanitati indulsit Princeps, ne pari suorum scelere vitam finirent.

Interea miles, urbem ingressus, loca flammis et cadaveribus fœda purgabat; quodque supererat commeatuum opumque, collectum. Reperta ingens frumenti copia,[28] quæ viritim militi data. Dein Cæsar, milites adlocutus,[29] jubet muniri castra, ut reliquum belli tuto peragatur.

Dum fervent operæ,[30] Dacorum primores Cæsarem adeunt,[31] seque ejus arbitrio permittunt. Is, increpita gentis pertinacia, et regis protervia, qui ante arrogans, nunc ignavus, fugitet, interrogat ubi lateat. Supplicum unus eum cum exercitus reliquiis ultra Sargetiam flumen[32] secessisse monstrat. Postquam Trajanus eos in fidem accepit, ligneo ponte[33] Romanum exercitum trajecit. Daci haud procul tenebant locum,[34] partim lapidibus, partim lignorum strue vallatum: cum defendi non posset, illum deseruere, ne numero obruerentur. Nondum tamen spe exciderant. Et cum Romani castra haud ita valida occupassent, Daci ausi sunt obsidionem tentare.[35] At a cœptis brevi destitere,[36] temeritate in ruinam cedente.

Tum allati sunt Trajano Decebali thesauri.[37] Hos quidem Decebalus, præsentium temporum formidine, averso captivorum opera fluvio,[38] et effossa humo, cum pretiosa vasorum supellectile condiderat: deinde, injecta terra saxisque aggestis, fluvium immiserat. Quidquid autem aquis humentive solo corrumpi poterat, speluncis fuerat abditum. Post captivi, quibus usus erat, ad unum occisi, ut loca ignorarentur. At Bicilis, Decebalo intimus, et secreti particeps, in adversis Dacorum præliis captus, loca aperuit; statimque jussa lecta militum manus ea scrutari, thesaurosque efferre. Militem, imposito munere perfunctum, et complures equos[39] opulentissima præda onustos trahentem, pro tribunali excepit Cæsar, ejusque fidem et diligentiam laudavit.

Interim Decebalus, hactenus vel sua inter pericula interritus, sensit, capta regia, proditis arcanis, ablatisque thesauris, cuncta sibi periisse, nihil spei esse reliquum. At neque animo fractus, nec dejecto vultu, sed firma voce, suos supremum adloquitur. "Ad quas, inquit, angustias fata res nostras adegerint cernitis: nec me vestri, nec vos, opinor, mei pœnitet. Quod penes nos fuit præstitimus. Honor, virtus, fortitudo in tuto sunt. Diu victores, tamdem vincimur. Id humanæ sortis est; quam quidem queri non possumus, cum, quod

28 *Frumenti copia.* Col. Trajan. Tab. xcvi.

29 *Milites adlocutus.* Col. Trajan. Tab. xcvi et xcvii.

30 *Fervent operæ.* Col. Trajan. Tab. xcviii.

31 *Cæsarem adeunt.* Col. Trajan. Tab. xcix.

32 *Sargetiam flumen.* Col. Trajan. ibid. Sargetia, unus fuit ex amnibus, qui alluebant Sarmizegethusam. Idem esse creditur, qui nunc *Strey* appellatur.

33 *Ligneo ponte.* Col. Traj. Tab. xcix. n. 302.

34 *Tenebant locum.* Col. Trajan. Tab. c.

35 *Obsidionem tentare.* Col. Trajan. Tab. ci.

36 *Destitere.* Col. Trajan. Tab. cii.

37 *Decebali thesauri.* Col. Trajan. Tab. ciii.

38 *Fluvio.* Fluvio Sargetia, de quo modo dictum est Dio lxviii, p. 777.

39 *Complures equos.* Col. Trajan. Tab. ciii.

plerisque hominum negatum est, longa felicitate frui et æternum nomen parare nobis datum sit. Illam ipsam, quæ nunc imminet, necessitatem momento finire in nostra manu est. Hæc autem nostra laus semper erit numquam serviisse. Addet ætas postera semperque mirabitur Dacorum gentem populo Romano terrarum victori restitisse: victos numerosissimos ejus exercitus; captos cæsosque duces, aquilam signaque rapta; Domitianum, superbissimum Cæsarum, turpem in fugam actum: Romam, Romam ipsam nobis factam esse stipendiariam: annua tributa Domitianum, divum, ut vocant, Nervam, Trajanum ipsum pependisse. Nunc tamdem victor est. At ne ejus quidem victoriæ invideatis. Certior inde promtiorque nostra ultio. Aliena rapienti nihil umquam satis est. Nostro excidio audacior avidiorque Trajanus suum in exitium ruet. Atque utinam non me mea fallat mens, Roma undique raptis opibus jam corrupta, nostris corruptior, citius in luxuriam, in ignominiam, ac tamdem, sine ferro, solis suis vitiis, pudendam in ruinam resolvetur. Hæc mea spes; eaque lætus, mortem ultro sponteque obibo. Hoc unum superest, quo me mihi, me vobis approbem."

Hæc locutus, omnibusque in admirationem defixis, genu terram tangit, Romæque ruinam precatus, gladium jugulo imprimit.[40] Multi, exemplum regis secuti, pariter in mortem ruunt. Alii, quibus mollior manus, se interficiendos tradunt.[41] Quidam, quos vitæ amor tenet, pretiosiorem supellectilem, quam secum tulerat Decebalus, tollunt, adeuntque Trajanum,[42] hoc pretio vitam emercaturi. Manebant tamen adhuc Dacici exercitus reliquiæ. Multi in armis palabantur, aut avia in castella sese abdiderant. Ne quid hostile relinqueretur, eques pedesque adversus eos missus.[43] Cito quidem Dacorum equites assecutus est Romanus eques;[44] et jam fessos turbidosque ita intercepit, ut penitus sint deleti. Repertum Decebali cadaver, cujus amputatum caput[45] castris illatum est: tum ostentui habitum, dein Romam perferendum, ingens victoriæ monumentum. Interim a Romano pedite palantes Daci aut cæsi,[46] aut vinclis onusti. Capta et incensa castra.[47] Horum unum pro muris etiam defendere ausi sunt Daci. Temeritas graviore exitio repensa; hæcque fuit suprema Daciæ clades. Propinquante jam hyeme, additum militi donativum, et in hiberna missus est. Remansit Trajanus, per hyemem Daciæ statui consulturus. Hadrianus, qui in hoc bello Principi strenue adfuit, muneratus est adamante,[48] quem ipse Trajanus a Nerva acceperat: lætumque fuit imperii augurium.

40 *Gladium—imprimit*. Col. Trajan. Tab. civ. Dio lxviii, p. 777.

41 *Interficiendos tradunt*. Col. Trajan. Tab. cv.

42 *Adeuntque Trajanum*. Col. Trajan. ibid. n. 311.

43 *Adversus eos missus*. Col. Trajan. Tab. cvi.

44 *Romanus eques*. Col. Trajan. Tab. cvii et cviii.

45 *Amputatum caput*. Col. Traj. Tab. cix.

40 *Aut cæsi*. Col. Trajan. Tab. cx et cxi.

47 *Capta—castra*. Col. Trajan. Tab. cxi et cxii.

48 *Adamante*. Spartianus in Hadrian. c. 3. Ea ætate maximum in rebus humanis pretium habebat adamas ob duritiam suam inenarrabilem, simulque ignium victricem naturam, et numquam incalescentem, teste Plin. xxxvii, 4. Summum quoque manet apud nos adamanti pretium, licet nec jam inenarrabilem ejus duritiem jactemus, quam ante trecentos annos frangere docuit Ludovicus de Berquen; nec

In Urbe, quam continuæ Principis victoriæ novis in dies gaudiis extulerant, aucta est lætitia, celebrato quinquennali Jovis Capitolini certamine, a Domitiano, ut supra memoravimus,[49] instituto. Sexto hoc lustro L. Valerius Pudens,[50] cum esset annorum tredecim, inter poetas Latinos omnibus sententiis judicum coronatus est. Quod non ob claritatem ingenii, sed propter singularitatem, et proniores ad ingeniosæ pueritiæ admirationem animos, retulerim. Plerumque enim improspera præcox natura: nec portentis, sed studio et arte vigent literæ.

A. U. C. 860. J. C. 107.—L. Licinio Sura III. C. Sosio Senecione IV. consulibus. Danubius non jam limes, sed pars fuit imperii Romani, quod ad Tyram[1] usque fluvium propagatum est. Trajanus victoriis addiderat[2] plus quam decies centena millia passuum circuitu. Nihil omisit ut tantum terrarum non modo retineretur, sed pro virili portione ad publicas utilitates totum converteret. Prima cura fuit vias aperire[3] et sternere, ut expediti forent militares commeatus, commerciisque pateret regio. Oppida, castra,[4] strui jussa: ob pontis vicinitatem, addita Sernensium colonia[5] juris Italici; restituta quoque Sarmizegethusa; ibique condita per M. Scaurianum[6] colonia, quæ victoris nomine Ulpia Trajana nuncupata est. Ne quid

prædicemus ejus naturam victricem ignium, cum compertum nobis sit recentibus experimentis adamantem non modo igne vinci, sed et dissipari, et in pulverem terreum redigi. Præcellit fulgore, cui ars vim addidit.

49 *Supra memoravimus.* In Append. Chronol. ad A. U. C. 839.

50 *L. Valerius Pudens.* Extat in oppido Histonio, nunc *Guasto, in Abruzzo,* Inscriptio ap. Gruterum, p. 332. n. 3.

L. VALERIO. L. F.
PVDENTI
HIC. CVM. ESSET. ANNORVM
XIII. ROMAE. CERTAMINE
IOVIS. CAPITOLINI. LVSTRO
SEXTO. CLARITATE INGENII
CORONATVS EST. INTER
POETAS. LATINOS. OMNIBVS
SENTENTIIS. IVDICVM

1 *Ad Tyram.* Tyras fluvius, nunc *the Dniester;* aut ut alii scribunt *Niester.*

2 *Victoriis addiderat.* Daciam, provinciam a Trajano additam, decies centena millia in circuitu tenere docet Eutropius Libr. viii. Immo additum esse plus quam tredecies centena millia passuum probat eruditus d'Anville, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions,* Vol. xxviii. p. 462.

3 *Vias aperire.* Multæ adhuc extant in Dacia viæ Trajani jussu factæ; hodieque appellantur *Troïan,* corrupto nomine pro *Trajan.* Viarum illarum præcipuæ sunt, quæ a Viminiaco, nunc *Vipalanka,* Tibiscum, nunc *Temesvar,* inde Sarmizegethusam, *Varhel,* ac demum Parolissum, *Lees,* usque protendebatur. Altera ab ostiis ferme Arari fluvii, nunc *the Siret,* ad Tyram, *the Dniester,* ducebat.

4 *Oppida, castra.* Quæ inter eminebant Ulpianum, nunc, ut creditur, *Colosvar,* Castra Trajana, nunc *Ribnik.*

5 *Sernensium colonia.* Digest. Libr. l. Tit. 15. 'de Censibus,' Leg. 1. ex Ulpiano, n. 8. Nomen adhuc retinet, et appellatur *Czernez.* Fuere aliæ coloniæ, Apulum, nunc *Albe-Julie,* et Napoca, nunc *Doboca,* inter *Colosvar* et *Szamosvivar.*

6 *Per M. Scaurianum.* Testis est Inscriptio in ruinis urbis *Warhel* reperta ap. Gruterum, p. 6. n. 3.

I. O. M.
ROMVLO. PARENTI
MARTI. AVXILIATORI
FELICIBVS. AVSPICIIS
CAESARIS. DIVI. NERVAE
TRAIANI. AVGVSTI
CONDITA. COLONIA
DACICA
SARMIZ
PER
M. SCAVRIANVM
EIVS. PROPR

In aliis Inscriptionibus memoratur COLON. VLPIA TRAIAN. AVG. DACICA SARMIZEGETVSA. Fuit quoque juris Italici, ut videre est apud Ulpianum in Digest. l. c.

autem turbarum umquam oriretur, ex toto orbe Romano arcessiti, qui Daciam incolerent, mores ritusque imperii transfunderent. Veteres coloni, virile ac muliebre secus, cum liberis, armentis, pecudibus,[7] in imperii interiora sunt recepti, ut fera ingenia mitescerent, et procul a patria Romanis sacris legibusque facilius assuescerent.

Cum Trajanus ea providisset, Urbem repetiit.[8] Ante profectus erat Hadrianus, ut præturam iniret;[9] eique datum quadragies sestertium,[10] quo ludos ederet. Longe splendidior fuit Urbis facies ob adventum Augusti. In ejus occursum effusa tota civitas. Ardebat quisque optimum Principem revisere, et propagatori imperii gratulari. Accrevit publica lætitia, cum acta est triumphi pompa,[11] et spectata fortissimæ gentis spolia. Nihil veteris magnificentiæ tramissum: datum plebi congiarium,[12] et pomœrium[13] Urbis amplificatum. Addidit Princeps ludos quos immensa munificentia per centum viginti tres dies[14] edidit. In iis cæsa sunt undecim millia ferarum pecudumve, decem millia gladiatorum certavere. Tantorum spectaculorum lætitia aucta visu prorsus novo, et majestate populi Romani dignissimo. Longus erat legatorum ordo, quos reges socii amicive Romam miserant Trajano victorias gratulatum. Hos inter videbantur, qui a barbaris gentibus extremisque Indis[15] missi venerant, fama incertum an timore exciti. Eos omnes Trajanus in senatorum sede ludos spectare voluit. Magnificum et ipsi erant spectaculum.

Mirum, ut efferbuere ingenia: ardent Principis laudibus sese æternitati inserere. Græcis etiam versibus Caninius[16] Dacicum bellum complecti aggressus est. Juvabat virum altissimi ingenii, quodque amplissimis operibus incresceret, latam copiosamque materiam trac-

7 *Cum—pecudibus.* Col. Trajan. Tab. cxiii et cxiv. De illa columna, magnificentissimo et utilissimo opere, plura hic adderem, ni opportunius foret ea, pro rei dignitate, anno sequenti fusius persequi.

8 *Urbem repetiit.* Ob Principis adventum cusus nummus ex ære maximo in Cimelio Regio: IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. caput laureatum Trajani. In adversa parte, ADVENTVS AVGVSTI. Imperator in equo cum hasta, Victoria præeunte, duobus militibus subsequentibus. Infra, SPQR OPTIMO PRINCIPI.

9 *Præturam iniret.* Spartianus in Hadriano, c. 3. Sed erravit in consulibus qui nominantur, 'Sura bis et Serviano consulibus.'

10 *Quadragies sestertium.* Spartianus, ibid. 'Sestertium iterum vicies.' Quod efficit *Angl.* 33,333*l.* 6*s.* 8*d.*

11 *Triumphi pompa.* In nummo aureo Musei Theupolitani, IMP. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. caput Trajani. In adversa parte, S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI. Quadrigæ triumphales aurigante Imperatore, dextra ramum, sinistra scipionem tenente. Quamplurimi autem sunt nummi inscripti, VIC. DAC. aut DAC. CAP. I. e. 'Victoria Dacica, Dacia capta.' DACIA AVGVSTI PROVINCIA. Aliis in nummis, spolia Dacica, aut lugentis Daciæ imagines. Singulos persequi infinitum foret.

12 *Congiarium.* Extant nummi multi ex ære magno inscripti, IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GERM. DAC. P. M. TR. POT. COS. V. P. P. caput Trajani laureatum. In postica parte, CONGIARIVM TERTIVM. SC. imperator congiarium distribuit.

13 *Pomœrium.* Pomœrium a Trajano auctum docuit Inscriptio, quam memorat Nicolaus Galeotti, Soc. Jesu, 'Francisci Ficoronii Gemmæ antiquæ litteratæ,' p. 127. Reperta est anno 1735. juxta Cœnobium Monachorum Sancti Stephani supra Cacum. Postea periit, ut dixi in not. et emend. ad Annal. xii, 23.

14 *Centum—dies.* Dio xlviii. p. 777.

15 *A—Indis.* Dio, ibid. Indos maxime exciverat Arabiæ adquisitæ fama, et semper ingens veloxque victoriarum rumor, quem circumferebat commerciorum societas.

16 *Caninius.* Plin. Ep. viii, 4.

tare, qua, quamquam in verissimis rebus, fabulæ licentiam æquaret aut superaret. Egregium enim dicere immissa terris nova flumina, novos pontes fluminibus injectos, insessa castris montium abrupta, pulsum regia, pulsum etiam vita regem, nihil desperantem. Super hæc, actos bis triumphos, exultantisque Urbis faciem, qualem ne libertas quidem olim viderat.

Rarissimam temporum felicitatem, ni excelsa fuisset Principi mens, luctuosam fecisset aula. Ibi invisum, quidquid eminet; locoque criminis est, Principis favor. Quisquis apud eum amicitia prævalidus, palam quidem obsequiis, clam calumniis mactatur. Iis sæpe jam petitus Licinius Sura, sua integritate, Principis conscientia, inimicos eluserat. Novæ, ideoque atrociores parabantur. Præsensit Trajanus; illustrique exemplo amicum iis exemtum voluit. Itaque ne vocatus quidem, dimissa custodum corporis turba, Suram adit cœnaturus.[17] Ante oculario ejus medico oculos suos inungendos, tonsori radendam barbam permittit: ita lotus, cum amico recumbens jucundissimam init cœnam. Postero die, cum adstarent, qui Suram cruentarum machinationum insimulabant, "Erratis, inquit, si vitam meam Sura peteret, heri eam eripuisset." Quo dicto adserta tum Suræ tranquillitas, tum Trajani gloria: qui norat amicitiis fortunam Principum indigere, præcipuumque eorum opus esse amicos parare, et, cum paraverint, defendere.

A. U. C. 861. J. C. 108.—Appio Annio Trebonio Gallo, M. Atilio Metilio Bradua consulibus. Auctis imperii opibus, ad publicam Urbis magnificentiam Trajanus curas vertit. Aderat Apollodorus, quem supra memoravi,[1] vir vastissimi ingenii, et creatrice natura instinctus. Is vidit in foro Romano adultam esse populi Romani gloriam: divum Julium Cæsarem forum alterum[2] splendidius addidisse, ingens cœpti imperii ornamentum: suum, cum crevisset Urbs, et terrarum orbi jura diceret, divum Augustum[3] struxisse; ibique clarissimorum virorum statuas, inscriptis eorum laudibus consecrasse, ut aspectu et gloria virtus accenderetur: divum Nervam, novum a Domitiano inchoatum, sed meliore dignum auctore, non modo absolvisse, sed quidquid etiam anteactum sublimitate operum[4] superasse. Supremum, quod omnia vinceret,[5] et æternum foret Urbis monimentum,

17 *Suram adit cœnaturus.* Dio lxviii, p. 777 et 778.

1 *Supra memoravi.* Cum de ponte, quem supra Danubium Trajanus strui jussit, ageretur ad A.U.C. 859.

2 *Forum alterum.* Julius Cæsar forum suum cum æde Veneris struxit. Ejus magnificentiam prædicat Plin. xxxvi, 15. 'Pyramidas regum miramur, cum solum tantum foro exstruendo H-S millies, *Angl.* 833,333*l.* 6*s.* 8*d.* Cæsar Dictator emerit.' Quantum enim in ædificando impendit, qui tantum in emendo solo impenderat. De Galliarum manubiis tantum opus a Cæsare inchoatum et peractum.

3 *Divum Augustum.* Augustus forum suum cum æde Martis Ultoris struxit. Illud inter 'pulcherrima operam, quæ umquam fuere,' annumerat Plinius, loc. cit.

4 *Sublimitate operum.* Manent adhuc egregia rudera ad arcum, quem vocant *de' Pantani*, et ad turrim Comitum, vulgo *Tor de Conti.* Ibi ingentes columnæ, quas vocant *le Colonacce.*

5 *Omnia vinceret.* Quanta magnificentia præniteret forum Trajani expressit Ammianus Marcellinus, xvi, 6. Constantius Imperator Romam visere gestiit. 'Cum ad Trajani forum venisset, singularem sub omni cœlo structuram, ut opinamur, etiam numinum assensione mirabilem, hærebat attonitus per giganteos contextus circumferens mentem, nec relatu effabiles, nec rursus mortalibus appetendos.' Nec vi-

animo concepit. Grandioribus ausis utilitatem addidit. Nempe in hoc Urbis splendore fastigium Quirinalis montis centum octo et viginti pedibus adhuc adsurgebat. Complanato monte, vallibusque æquatis, Apollodorus forum imponere statuit, quod cuncta imperii decora, sacra, leges, ingenia complecteretur; eaque inter emineret Principis majestas, cum æterna suscepti operis memoria.

Ob id delineavit forum, columnarum magnitudine et æneis laquearibus[6] superbum, in cujus atrio Trajanus ære expressus et equo insidens spectaretur. Fori fastigia inauratis equorum atque signorum militarium simulacris circumundique ornata. Insuper tropæis et sejugi triumphali curru, cui superstabat Princeps, victricem laurum tenens et a victoria coronatus, insignis porticus.[7] Hinc juri dicundo basilica erat Ulpia:[8] inde Ulpiæ bibliothecæ,[9] quæ non ingeniorum tantum, sed senatus et imperii monimenta includerent. Ibi quoque attollebatur magnifica templi moles,[10] Deorum qui victorias tutaverant imaginibus præfulgens. Hæc inter sublimis columna marmorea,[11] egregia arte sculpenda, ut cunctos Dacici belli eventus

sendæ tantæ artis ulla erat satietas. Immo teste Cassiodoro, Variarum, vii, 6. 'Trajani forum vel sub assiduitate videre miraculum est.' Partem hujus fori videre est in nummis ex ære magno et auro inscriptis FORVM TRAIANI. Et anno 1700. in Cœnobii Monialium Spiritus Sancti fundamentis plura reperta sunt columnarum fragmenta ex Thebaico lapide candidis guttis intertincto, quæ sane fuerint Trajanæ porticus decora. Ibidem inventæ tessellæ permultæ atque crustæ ex marmore Numidico, vulgo *Giallo antico*, quibus porticus pavimentum stratum fuisse creditur. Vide eruditum Galeotti. Francisci Ficoronii Gemmæ antiquæ litteratæ, p. 109.

6 *Æneis laquearibus.* Pausanias in Eliacis, v. 12.

7 *Insignis porticus.* Hæc omnia vide in nummis inscriptis, FORVM TRAIANI.

8 *Basilica—Ulpia.* Basilicæ Ulpiæ frontem columnis, statuis, equisque insignem exhibent nummi auro et ære magno cusi et inscripti, BASILICA VLPIA SPQR OPTIMO PRINCIPI. Eam quoque memorat P. Victor, 'de Regionibus Urbis,' Reg. viii. 'Basilica Trajani in foro ejusdem.'

9 *Bibliothecæ.* Dio lxviii, p. 778. Vide et Aulum Gellium, xi, 17. qui bibliothecam templi Trajani memorat, in qua erant edicta veterum prætorum. Libros quoque linteos bibliothecæ Ulpiæ commemorat Vopiscus in Aureliano, c. 1 et 8. Immo et libros elephantinos, id est eboreos, ejusdem bibliothecæ laudat Vopiscus in Tacito, c. 8. 'Habet bibliotheca Ulpia in Armario sexto librum elephantinum, in quo hoc S. C. perscriptum est: cui Tacitus ipse manu sua subscripsit. Nam diu hæc S. C. quæ ad Principes pertinebant, in libris elephantinis scribebantur.'

10 *Templi moles.* Hujus templi frontem octo columnis et Deum imaginibus præfulgentem videre est in nummis ex ære magno inscriptis, IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. caput Trajani laureatum. In adversa parte, SPQR OPTIMO PRINCIPI. Templum octo columnarum. Quibusdam in nummis templum hoc hinc et inde porticibus ornatum.

11 *Columna marmorea.* De hac columna P. Victor, 'de Regionibus Urbis,' Reg. viii. 'Forum Trajani cum templo, et equo æneo, et columna cochlide, quæ est alta pedes 128. habetque intus gradus 185. fenestellas 45.' Extat adhuc egregium illud et præstantissimum antiquitatum Romanarum monumentum, cui explicando nos immorari non erit ingratum.

Sublimis adhuc Romæ extat Trajani Columna, alta pedes 128. Intus ad ejus fastigium ascenditur per 185. gradus. Fenestellæ 43. lucem ministrant. Tota columna constat 34. lapidibus marmoreis stupendæ magnitudinis, quorum octo tenet basis, unum torus, viginti tres columna: uno constat capitulum, uno apex, cui olim imposita Trajani statua.

Basis singula latera lata sunt pedes Romanos 21. Pars media basis lata est pedes Romanos 18. uncias 4. cum minutis duobus. Pes Romanus dividitur in uncias 12. singulæ unciæ dividuntur in minuta 5. In hac parte media basis multa arte sculpta arma, signa, vestes victarum gentium: quæ inter Inscriptio, quam tenent duæ Victoriæ,

repræsentaret; eaque altitudine, quæ intuentibus omnibus quantum montis fuisset tantis operibus egestum declararet. Columnæ capiti

SENATVS POPVLVSQ ROMANVS
IMP. CAESARI. DIVI. NERVAE. F. NERVAE
TRAIANO. AVG. GERM. DACICO PONTIF
MAXIMO. TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P. P.
AD DECLARANDVM QVANTAE ALTITVDINIS
MONS. ET LOCVS TANTIS *op*ERIBVS SIT EGESTVS.

Male alii supplent 'tantis ruderibus, vel tantis ex collibus,' ut recte observat eruditus Fabretti, 'Syntagma de Columna Trajana,' p. 52.

Supra quatuor basis angulos stant aquilæ, quarum ductu et auspiciis partæ victoriæ Dacicæ. Aquilæ unguibus tenent lemniscos et quercearum laurearumque coronarum insignia. Hæc basis, præter egregiam sculpturæ artem, præstat adhuc nobili simplicitate, a qua tantum recedimus, dum triumphales nostras bases catenatis distortisque victarum gentium figuris deturpamus.

Supra basim attollitur torus, laurea corona insignis, cujus diameter est pedum 17. Altitudo basis et tori est pedum 21. unciarum undecim, cum minutis duobus. Supra torum adsurgit columnæ scapus, constans, ut jam memoravi, 23. marmoreis lapidibus. Ejus diameter est pedum 12⅛. in inferiore columnæ parte; in superiore parte, pedum 10½. Altitudo autem columnæ cum capitello est pedum 90½. Hæc est columna, quæ insculptos exhibet Romanorum, Dacorum, Sarmatarum exercitus, commeatus, castra, flumina, pontes, sacrificia, prælia, adlocutiones, singulos denique utriusque belli Dacici eventus, quos in superiorum annorum historia explicavi. Tanta vero est ars in singulis hujusce columnæ partibus, ut quicquid postea præstantius eo in genere effectum est, inde sit repetitum. Quantum autem ea imitatione profecerint summi pictores Raphael Urbinas, Julius Romanus, Joannes Franciscus Polydorus, Hieronymus Mutianus, Nicolaus Poussin, Carolus le Brun, cum Constantini Magni, Alexandri Magni, aliasque Principum victorias expressere, curiosis omnibus artium amatoribus compertum est. Præter equos et quamplurimas alias figuras, in hac columna numerare est homines bis mille et quingentos. Figuræ altæ sunt circiter pedes binos, modo paulo plus, modo paulo minus. Nec crescunt, prout excelsior est columna, ut voluit Ciacconius: sed ejusdem sunt altitudinis in infima mediaque columnæ parte. Observatur tantum in suprema parte, quæ capitello subjacet figuras esse proceriores tribus quatuorve unciis.

Diameter capitelli est pedum 14½. Apicis diameter est pedum 9⅛.

Apici imposita erat colossea Trajani statua, jam dudum injuria temporum disturbata: sed repertum ad columnæ pedem Trajani caput. Quod cum a vertice ad mentum haberet pedes 2½. statuam altam fuisse pedes 21. credidit eruditus Ciacconius: eam nempe statuam per novem capita metiebatur. At cum antiquæ et præstantissimæ statuæ juvenum habeant tantum capita 7½. hominum heroumque, capita 8. Trajani statuam altam fuisse pedes 18. recte definivit eruditus Bellori.

Statuam illam adhuc videre est in nummis ex ære magno, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput Trajani laureatum. In adversa parte, SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. Columna, in cujus apice Trajani statua. Hujus columnæ loco, Sixtus V. Pontifex maximus statuam beati Petri Apostoli ex ære aurato, altam pedes xiii. posuit anno Pontificatus sui iv.

Intra Trajanam columnam elaborata est cochlea, in ipsa crassitudine marmoreorum lapidum; quod soliditati plurimum confert, Cochleæ pars solida habet diametrum pedum 3. Singuli gradus longi sunt pedes 2½. Reliquus columnæ scapus habet pedes 2. cum minutis 4.

Hæc est columna, quæ extat adhuc, per tot secula temporum hominumque vim eluctata. Ipsa argumentum est quanta sint veteris Romæ rudera. Nunc enim depresso antiquæ Urbis solo, tota ferme basis lateret, ni undique effossa fuisset terra, ut pateret, et spectantium curiositati consuleretur. Cornelius Meyer, Batavus, mathematicis mechanicisque artibus illustris, audaci, non novo tamen, consilio basim totamque columnam sublimem efferre, ut fundamentum substrueretur, et recenti Urbis solo æquaretur, proposuerat. Quod casus metu incertum an ob impensæ magnitudinem haud præstitum est. Impensas tamen non excessuras nummos Romanos sex mille et trecentos, *Angl.* 52*l.* 10*s.* spondebat Cornelius Meyer.

Aliud consilium, et nobilissimum, mente conceperat Franciscus I. Gallorum rex,

imposita colossea Trajani statua, dextra orbem gestantis, sinistra innixi hasta. Ceterum cum optimus Princeps in hos usus neque ærarii neque fisci opes impendi vellet, sed contractas tantum ex vendita Dacica præda pecunias destinaret, foro inscriptum: EX MANVBIEIS.[12] Ut placuit, plaudente senatu populoque Romano, operis meditamentum, quale nullum umquam fuit majus excogitatum, statim conquisitæ operæ, asportatæ materiæ; omniumque fuit impetus, ut quod erat artis, fieret celeritatis miraculum.

Interim altioribus curis distinebatur Princeps; certusque ex majestate simul et ex utilitate esse, ut Roma latius mari, quam terris præsideret, huc imperium propagare decreverat. Jam Oceanum, jam mare Mediterraneum tenebant classes Romanæ. Sub ipso divo Claudio Cæsare, jam agitata, ut ante memoratum est,[13] per Rubrum mare commercia; sed tenuia et languida, quod nulla protegerentur classe. Adquisita Arabia, patebat tandem ille sinus,[14] unde per Ægyptum Orientisque regna in immensum opes quondam diffusæ. Ut nunc in Urbem confluerent, Trajanus in mari Rubro classem instituit;[15] æmulatusque quod olim Sesostris[16] Ægypti, Darius[17] Persarum rex tentaverant, Ptolemæusque Philadelphus[18] promoverat, navigabilem alveum fecit; ducta a Babylone ad Heroum oppidum[19] fossa, quæ Nilum Arabicumque Sinum conjunxit. Præter adsertam Arabiæ fidem, his operibus hinc imminebat opulentis Æthiopiæ oris, inde Indiam petebat, et, si læderetur commerciorum societas, bellum vastationemque spargere[20] meditabatur. Numquam latius prudentiusque fuerat imperitatum; ita coalescente Romanæ dominationis vi, ut nihil intus esset divulsum, nihil externum nisi cum suo exitio posset hostilia exercere.

Id tamen ausi Sarmatæ, acti prædæ cupidine. Compressi sunt ab Hadriano,[21] qui tum legatus prætorius Pannoniam regebat; quanto-

literarum artiumque amantissimus. Jamque sub Pontificatu Pauli III. cœperat partes aliquot columnæ ære conflare, ut eam integram in urbe Lutetia Parisiorum erigeret. Illud consilium aut rei difficultate, aut Principis morte impeditum. Melioribus auspiciis Ludovicus XIV. quo nullus fuit consiliorum magnitudine et gloria Trajano propior, cum Gallicam picturæ Academiam Romæ fundasset anno 1670. jussit in alumnorum utilitatem egregia antiquitatis monumenta conquiri et repræsentari. Prima cura fuit ut Trajana columna gypso exprimeretur. Inde cum mira artium literarumque utilitate increvit ejus celebritas, et pervulgata exemplaria.

12 *Ex manubieis.* Gellius xiii, 24. 'In fastigiis fori Trajani simulacra sunt sita circumundique inaurata equorum atque signorum militarium: subscriptumque est, EX MANVBIEIS.'

13 *Ante—est.* In Suppl. An. x, 32.

14 *Ille sinus.* Nunc *the Arabian gulf.*

15 *Classem instituit.* Cassiodorus in Chronic.

16 *Sesostris.* Strabo, Lib. xvii. p. 804. Ante Trojanum bellum, id a Sesostride tentatum.

17 *Darius.* Darius primus, Histaspis filius. Strabo, ibid.

18 *Ptolemæusque Philadelphus.* Diod. Sic. libr. i. p. 21. V. et Strabonem, l. c.

19 *Heroum oppidum.* Heroopolis, nunc *Ageroud.* Fossa in Heroopoliticum sinum, nunc *Suez*, desinebat. Fossa illa a Ptolemæo, iv, 5. Τραιανοῦ ποταμὸς, 'Trajani fluvius' appellatur. Macrizi quidem, ut videre est apud Golium in not. ad Alferganum, p. 153. ait canalem illum esse 'Hadriani Cæsaris,' forte quod cœpta a Trajano perfecerit. Neque ex auctoritate scriptoris recentioris minuenda Trajani gloria, a Ptolemæo adserta.

20 *Vastationemque spargere.* Cassiodor. in Chronic.

21 *Compressi—Hadriano.* Spartianus in Hadrian. c. 3.

que apud Trajanum favoris cupidior, tanto retinendæ militaris disciplinæ diligentior. Civilia quoque pari studio tractabat; et procuratores, *quos* non fiscus, sub optimo Principe æquus et modestus, sed privata avaritia ad injurias adigebat, coercuit.

A. U. C. 862. J. C. 109.—Aulo Cornelio Palma II. Caio Calvisio Tullo II. consulibus. Annus inquies fuit terræ motibus. Iis tres urbes[1] in Galatia prostratæ. Perterritus quoque extremus Oriens,[2] simul adeo atroci conflictatus fame, ut corporibus humanis vesceretur. Cæsar, haud minus securitati, quam splendori Urbis intentus, hæc mala pro virili portione præcaverat. Numquam enim major fuit annonæ cura; et, ut ad posteros etiam ejus solicitudo tenderet, reperit firmavitque pistorum collegium.[3] Adversus quoque aut imminentes terræ tremores, aut Tiberis exundationes, quarum vim magnam jam exhauriebat fossa a providentissimo Principe facta, uti supra relatum est,[4] statuit ne domorum altitudo, sexaginta pedes[5] superaret. Eadem caritas, assiduæ per provincias largitiones, et continua in urbes beneficia: præcipuo tamen, ut Cæsarem decebat, Italiæ amore, cujus non modo commoditati, sed æternitati[6] in omnibus consultum voluit. Inde non quæsita, sed Principum beneficiis semper devota, erupit omnium veneratio. Undique, quod numquam ante auditum, propagatori imperii,[7] locupletatori civium acclamabatur. Unus omnium timor, sola querela, quod aliquando fata optimum Principem raperent, nec esset ei soboles, quam sui similem et heredem institueret.

Circumspiciebat quidem Trajanus virtutes, quas in id fastigium adsumeret. At difficilis ob raritatem delectus, et semper anceps, quod privatorum virtutes plerumque in regnantum vitia cedant. Præterea ambitione et cognatione gliscebat Hadrianus, Licinii Suræ amicitia, Plotinæ, Trajani uxoris, favore, oraculis[8] etiam, quæ semper audaciæ promta sunt, subnixus. Aderat et commendatio ob Sabinam,[9] Marcianæ, sororis Trajani, neptem, quam uxorem duxerat. Hæsitabat tamen Trajanus, et reformidabat leve et versatile ingenium, Græcorum literis, moribus, artibus impensius, quam Principem decet, deditum, subdolum etiam, quod vitia et virtutes pariter simu-

1 *Tres urbes.* Euseb. in Chronic.

2 *Extremus Oriens.* Terræ motum, horrendamque illam famem memorat quoque Historia Sinensis *Kia-tseehouei-ki.*

3 *Pistorum collegium.* Aurel. Victor, 'de Cæsaribus.'

4 *Supra relatum est.* Ad A.U.C. 856.

5 *Sexaginta pedes.* Aurel. Victor, in Epitome. Vide et jam notata sup. An. xv, 43.

6 *Æternitati.* Vide Tabulam æneam apud eruditum Gori, Inscriptiones Antiq. Vol. i. p. 65. in qua indulgentissimus Imperator Trajanus AETERNITATI ITALIAE SVAE prospicit.

7 *Propagatori imperii.* In veteri Inscriptione apud eruditum Fabretti, Syntagma de Column. Trajani, p. 206.

IMP. CAESARI. DIVI. NERVAE. F. NERVAE TRAIA
NO. AVG. GERM. DACICO. PONTIF. MAX.
TRIB. POT. XIII. IMP. VI. COS. V. P. P. PROPA
GATORI. ORBIS. TERRARVM. LOCVPLETA
TORI CIVIVM. CVLTORES. LARVM. ET. IMA
GINVM. DOMVS. AVGVSTAE. SOLO. PRIVATO
SVA. PECVNIA. FECERVNT

8 *Oraculis.* Spartian. in Hadrian. c. 2.

9 *Ob Sabinam.* Sabina matrem habuerat Matidiam, filiam Marcianæ.

laret. Ut curatius introspiceretur, cumque Hadrianus fortiter in bello Dacico se gessisset, et recens Pannoniam egregie rexisset, hoc anno consul suffectus est.[10] In eo magistratu a Sura comperit se esse adoptandum. Ubi primum id vulgari cœptum, semper pronis ad fortunæ reverentiam animis, momento mutata de Hadriano hominum judicia. Ante ejus mores contemtui, artes irrisui habebantur. Statim in immensum crevere virtutes: nulla fuere vitia. Passim ut literarum et elegantiarum arbiter celebratur: canere, psallere, mederi etiam peritus omnium laudibus attollitur: musicus quoque, et geometra, et pictor, et fictor ex ære, vel marmore, proxime Polycletos et Euphranoras,[11] prædicatur. Has inter adulationes, seu virtus, seu invidia fuit, infensi mansere Palma et Celsus.[12] Apollodorus[13] autem, æmulationis expers, sed ingenita nobilitate ingeniorum, cum in ejus operibus aliquid coram Trajano Hadrianus arguisset, libere eum adlocutus: "Hæc, inquit, nihil ad te. Tuas cura cucurbitas."[14] Quæ nunc tanto patientius dissimulavit Hadrianus, quanto acriorem parabat ultionem,[15] si umquam rerum potiretur.

A. U. C. 863. J. C. 110.—Ser. Salvidieno Orfito, M. Pæducæo Priscino consulibus, Pantheon[1] tactum fulmine; auctaque assiduis tempestatibus et crebris diluviis mala. Exundavit Tiberis, demissioribus ripis alte superfusus: ipse Anio,[2] delicatissimus amnium, fractis raptisque quibus inumbratur, nemoribus, late per agros villas tectaque disjecit, et, super ruinas evectus, pariter divitum apparatus gravemque supellectilem, et ruris instrumenta, armentaque, boves et rectores adstulit. Nec malo vacant, quos excelsioribus terris illa tempestas non deprehendit. Hos premit assiduus imber, et dejecti nubibus turbines. Proruta opera, quassata atque etiam decussa monimenta; multi ejusmodi casibus debilitati, obruti, obtriti; plurima passim damna. Repentinæ calamitati subvenit Trajanus, Italiamque restituit.[3] Egregium quoque subsidium paraverant jam diu coalitæ pax et concordia,[4] earumque comes abundantia. Magna quidem horum temporum laus, sed non ita grata legentibus. Varietate placent bellorum motus et fori strepitus: æqualem et inconcussam felicitatis tranquillitatem fastidimus. At detur virtuti, detur exemplo, sæpe cupita, raro visa, et

10 *Consul--est.* Spartian. in Hadrian. c. 3.

11 *Polycletos et Euphranoras.* Aurel. Victor. in Epitome. Polycletus et Euphranor pingendi fingendique fuere summi artifices. Hic centesima quarta olympiade, ille octogesima septima floruit.

12 *Palma et Celsus.* Spart. in Hadrian. c. 4.

13 *Apollodorus.* Apollodorus, Damascenus, hac ætate architecturæ laude summus. Præter pontem supra Danubium, Romæ forum Trajani, gymnasium, odeumque condidit. Dio lxix, p. 789.

14 *Tuas—cucurbitas.* Ἄπιθι, καὶ τὰς κολοκύνθας γράφε. Dio lxix, p. 789.

15 *Parabat ultionem.* Eum exilio, dein morte multavit Hadrianus. Dio, ibid.

1 *Pantheon.* Euseb. in Chronic. Templum illud, splendidum magnificentiæ Romanæ monumentum, adhuc extat; et, ob rotundam suam formam, 'Rotunda' dicitur.

2 *Ipse Anio.* Plin. Ep. viii, 17. Anio, nunc *Teverone.*

3 *Italiamque restituit.* Testis nummis ex ære magno apud Harduinum, Selecta opera, p. 750. IMP. CAES. NERVAE TRAIANO. AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. caput Trajani laureatum. In adversa parte, SPQR OPTIMO PRINCIPI. S. C. Infra, REST. ITAL. I. e. 'restitutori Italiæ.' Imperator Italiam, cui duo pueri adsistunt, procidentem in genu sublevat.

4 *Pax et concordia.* Vide apud eumdem Harduinum loc. cit. nummos inscriptos,

forte serius reditura, memorari tempora, quibus Princeps et populus mutuo felices, sibi invicem plaudentes, læti adquiescebant: hic in reverentiam, ille in benevolentiam intentus. Præeminebat quidem Princeps, non dignitate tantum, sed, quibus semper certum Principibus placere, liberalitate et affabilitate. Tantaque ejus popularitas, ut nimiam erga omnes comitatem amici culparent. At voces, veteris servitutis retinentes, egregio, et per omnes ætates in Principum documentum ituro, corripuit dicto, "Talem se Imperatorem esse privatis, quales esse sibi Imperatores privatus optasset."[5]

Inter eas civilis vitæ delicias, nihil de principalibus curis remissum. Novis quotidie operibus promovebatur publica commoditas. Jam superi inferique maris portus[6] absolvebantur. Jam præclara arte maximisque impensis strata erat per Pomptinas paludes via:[7] eam produxit Cæsar, et a Benevento Brundusium[8] pecunia sua fecit. Ex altera imperii parte iter per feras gentes conditum, quo facile ab usque Pontico mari in Galliam[9] permearetur. Simul Sauromatæ regis[10] amicitia disjunctas terras consociabat, Orientemque Occidenti connectebat. Tantam imperii amplitudinem, consensu validam, Trajanus novo firmavit invento, quo, quantum patitur hominum natura, omnia, numinis instar, intueretur, omnia exaudiret. Admota nempe publici cursus media,[11] ut quidquid ubique e republica gerebatur, ocius nosceretur, et, si quid egeret regimine, statim adesset Principatus vis et auctoritas.

Singulæ imperii partes in optimo statu erant constitutæ. Novum ac mirabile ex ipsis Principis oblectamentis decus accessit. Ingens erat fama immensarum navium, quas Ægypti reges[12] et Hiero,[13] cla-

ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ ΟΜΟΝΟΙΑ L. ΙΓ. I. e. 'anno tertiodecimo' imperii. Dea geminum cornu copiæ tenet.

5 *Privatus optasset.* Eutrop. in Breviar. Libr. viii.

6 *Superi—portus.* In mari supero, portus Anconitanus. In mari infero, portus Centumcellarum; de quibus dictum supra ad A.U.C. 856.

7 *Per—via.* Vide jam dicta ad A.U.C. 856.

8 *A—Brundusium.* Testis Inscriptio apud Gruterum, p. 151. et Andream *della Monica,* Hist. Brundusii, ii. 7.

IMP. CAESAR
DIVI NERVAE F
NERVA TRAIANVS
AVG. GER. DAC.
PONT. MAX. TRIB. POT
XIII. IMP. VI. COS. V
P. P.
VIAM A BENEVENTO
BRVNDVSIVM
PECVNIA SVA FECIT.

9 *Pontico—Galliam.* Aurel. Victor, 'de Cæsaribus.' Ponticum mare, nunc *the Black Sea.* A Tyra fluvio, *the Niester,* iter illud in Galliam Belgicam ducebat.

10 *Sauromatæ regis.* Sauromatæ II. regis Bospori, aureus nummus extat in Cimelio Regio, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΑΥΡΟΜΑΤΟΥ. Caput Sauromatæ diadematum. In adversa parte, caput Trajani laureatum, ΗΥ, id est, anno 408. æræ Bospori, cujus initium repetendum est ab autumno A.U.C. 456. Plures extant hujus regis nummi, quos vide apud eruditum Cary, *Histoire des Rois du Bosphore,* p. 57 et seq.

11 *Publici—media.* Aurel. Victor, 'de Cæsaribus.'

12 *Ægypti reges.* Ptolemæus Philadelphus maximas naves ædificare cœperat. Multo majores fecit Ptolemæus Philopator. Harum una fuit ordinum quadraginta, longa ducentos octoginta cubitos; lata octo et triginta; ad acrostolion usque alta octo et quadraginta cubitos; a puppis tabulis ad mare usque; alta cubitos quinquaginta tres. Amplam hujus navis descriptionem vide apud Athenæum, Lib. v. p. 203. Monuerim tantum duodecim tabulata in ea nave fuisse singula senum cubitorum. Perperam in Græcis Latinisque libris legitur ἑξακοσίων πηχῶν corrigendum ἓξ πηχῶν. Alteram fecit Philopator, quam Thalamegon vocavit, ut in Nilo na-

rissimus Syracusarum rex, quondam struxerant. Trajanus hæc artis miracula, bellis quidem et commerciis minus habilia, sed ob magnificentiæ et artificii commendationem æternum memoranda, renovare atque etiam superare aggressus est: ratus dignum esse populo Romano spectaculum, et interesse ut, qui orbem virtute et armis vicisset, eum quoque ingeniis et artibus vinceret.

Itaque quintodecimo ab Urbe lapide delegit Aricinum lacum,[14] profundissimum, illimi aqua, nec ullis umquam casibus obnoxium. Locus erat non modo viæ Appiæ vicinia, et Numæ regis [15] memoria celeberrimus, sed amœnissimis quoque collibus, semper virentibus sylvis, saluberrima aeris temperie, ditique solo, et lætis prospectibus gratissimus. Ibi aggestis immensis larignarum, pinearum, cupressinarum, quercearumque arborum struibus cum ingentibus ferreorum, æreorum, et roboreorum clavorum acervis, structa est navis,[16] omnium quæ umquam fuere maxima, quingentos sex pedes longa,[17] lata ducentos quinquaginta tres, profunda sexaginta.

vigaret, paulo quidem minorem, sed regio ornatu et gemmis superbam. Ejus longitudo fuit dimidii stadii, seu pedum 312. latitudo major, quam cubitorum triginta; altitudo cum tabernaculi fastigio parum a quadraginta cubitis aberat. Navem illam fusius describit idem Athenæus, Libr. v. p. 204. Ne audias Cl. Deslandes, *Essai sur la Marine des Anciens*, qui ita negligenter Athenæum legit, ut et erret in navium magnitudine, et se deridendum propinet, cum eas naves fabulosas et absurdas contendat, p. 27.

13 *Hiero.* Hiero II. Syracusarum rex, adjutus divino Archimedis ingenio eximiam navem fecit, quam descripsit Athenæus, Libr. v. p. 206. Si quis autem velit cognoscere quantum in re celeberrima et notissima delirare possit vir ingeniosus, adeat Cl. Deslandes, *Essai sur la Marine des Anciens*, p. 29. Verba ipsa referam: 'Il est facile de se convaincre que, si cet ouvrage du Tiran de Syracuse a jamais existé, ce ne pouvoit être qu'un bâtiment sur pilotis, auquel on avoit donné, par affectation, la forme d'une galere.' Quomodo navis illa fuit ædificium fistucationibus palationibusque fundatum, quæ Syracusis Alexandriam remulco deducta est. At tales opiniosissimi viri conjecturas refellere supervacuum est. Erudito lectori gratius erit epigramma de ea nave Græce scriptum, et ab erudito Grotio Latinis versibus redditum legere. 'Transtra quis in terris rex hæc ingentia fecit, Aut quibus in pontum funibus acta ratis? Qui surrexerunt ex alvo stamina? Navi Quæ faceret clavos, unde securis erat? Verticibus par, Ætna, tuis, aut maxima qualis Innatat Ægæis Cyclas in æquoribus; Tollitur æquatis laterum compagibus? Hoc ne Ad supera admorunt astra Gigantes opus? En lorica triplex mediis in nubibus extat: Inter sidereas ludit aplustre faces. Sic illam vinctam tenet anchora, sicut Abydos Cum Sesto Xerxis juncta labore fuit. Quis molem e terris in aquas devolverit istam, In vastis humeris litera picta docet. Nempe Hieron Hierocle satus, quo Græcia dante Triticeas fruges insulaque omnis habet, Sicelidos terræ rex Doricus: æquore tuta Hæc, Neptune, tuo munere puppis eat.' Si Græca volueris, adi Athenæum, ibid.

14 *Aricinum lacum.* Nunc *the lake of Nemi*, prope Cynthianum oppidum, hodie *Gensano.*

15 *Numæ regis.* In proximum nemus Aricinum, Numa sine arbitris velut ad congressum Deæ Egeriæ, se persæpe inferebat, Liv. i, 21.

16 *Structa—navis.* In explicanda hac Trajani nave, ducem sequor Franciscum Marchi, testem peritissimum et oculatum, qui, quæ ipse videt, descripsit in præstantissimo et rarissimo opere, 'Della Architettura militare del Capitanio Francesco de' Marchi, Bolognese, Gentilhuomo Romano, libri tre; nelle quali si descrivono li veri modi del fortificare, che si usa a tempi moderni. In Brescia. 1599.' In folio maximo. 'Apresso Comino Presegni.' Is Lib. ii. c. 82. fol. 42. narrat quomodo adjutus machina quam Guillielmus *da Lorena* repererat ut aquas intraret, et sub iis diutius commoraretur, ipse Aricinum lacum subiit, navem exploravit, et dimensus est die 15. Julii mensis, anno 1535.

17 *Quingentos——longa.* Marchi, loc. cit. 'La lunghezza, e canne settanta: la larghezza, e canne trenta cinque: l' altez-

Prima cura fuit, ut tanta moles validissima compage coagmentaretur; iisque in partibus, unde hiscere potuisset, solidius firmaretur. Tabulæ non junctæ tantum, sed minoribus tabulis,[18] latis circiter quaternos digitos, per striaturas insertis, connexæ, et roboreis clavis constrictæ: cautum tamen est ne clavi foras exirent, ut exterior tabularum facies purior et firmior maneret. Nullus usquam fuit ferreorum clavorum usus, nisi iis in locis, in quibus aut rubigine infici, aut excidere, sine ullo navis damno poterant. Quidquid robustiore et perenni junctura fuit continendum, æreis clavis, quorum multi binos palmos erant longi, transfixum est. Ultra progressa est cura; juvitque, cum duraturum pararetur monumentum, extimam totam navim plumbeis laminis [19] vestire. At, ne quid humidi penetraret, ligneasque materias corrumperet, inter navis tabulas et plumbeas laminas infarctæ lanæ [20] suave olenti pice imbutæ. Præterea, ut pars navis, aquis mergenda, incorruptior foret, licet jam ibi major esset tabularum crassitudo, duplicibus adhuc plumbeis laminis redimita est: in superiore autem dimidia parte simplices tantum fuere. Æreis clavis fixæ erant laminæ; et, ne desideraretur elegantia, clavorum caput in radiantium stellarum [21] formam erat figuratum.

Major in interiore nave, adversus ignium vim arenato et lateribus [22] vestita, magnificentiæ ostentatio. Ibi structa digna Principe, digna Trajano, domus; præter opes et decora, quæ tantam semper sequuntur fortunam, vermiculatis pavimentis, æreisque trabibus [23] superba. Improvisum magis, eoque gratius, additum etiam ornamentum. Nempe

za dal fondo alla cima della sponda, canne otto.' De hac canna ipse Marchi: 'Dieci palmi Romani fanno una canna, la qual misura e in una tavola di marmo in campidoglio. E questa misura adoperano li Romani a misurar li terreni et fabriche.' Palmus autem Romanus ex imagine quam exhibet Cl. Marchi et ex observationibus Cl. Cassini est, ut vulgo loquimur, 8. pollicum Parisiensium et 3. linearum. Navis ergo Trajani longa fuit pedes Parisienses 481. pollices 3. lata pedes 240. pollices 7½. alta pedes 55.

18 *Minoribus tabulis.* Marchi, ibid. 'Le tavole, che facevano il fondo, e sponde, e ogni brasso vi era una committitura di legno larga quatro dita, che entrava in l'uno, e l'altro tavolone, che teneva serrate le tavole insieme, dove erano di questi cavigli di rovere, che passavano quelli legni, che serravano le tavole insieme, ma non riuscivano fuori delle sponde, le quali sponde erano di tavoloni grossi sei dita, chi piu e chi meno. Quelle da basso erano piu grosse, che quelle di sopra.'

19 *Plumbeis laminis.* Marchi, ibid. 'Le lamme di piombo erano poste sopra in doi modi, da mezzo in giu erano poste doppie, e da mezzo in su sempie, ma sopra poste tutte l'una all' altra, alla congiontura erano grosse le piastre quanta e la costa d'un cortello ordinario, piu presto piu, che meno, e dette lastre erano di fuori inchiodate nelle sponde della barca.' Supra scripserat Marchi, 'Li chiodi erano posti per di fuori della barca, e quelli tenevano le lastre de piombo—li detti chiodi erano lontani l'uno dall' altro, quanto e la palma della mano.'

20 *Infarctæ lanæ.* Marchi, ibid. 'Quelli chiodi tenevano le lastre de piombo, e la vela di lana coperta d'una mistura, che sapeva di buono e ardeva facilmente: questa era tra le sponde della barca e il piombo.'

21 *Radiantium stellarum.* Marchi, ibid. 'Erano certi raggi di relievi a similitudine d'una stella.'

22 *Arenato et lateribus.* Marchi, ibid. 'Dentro della barca, v'erano delli pavimenti de matoni di tre palmi per ogni verso, e grossi quatro dita, le quali erano rossi come è un carmesino. Ancora cavassimo un pezzo de smalto di un pavimento, il quale era rosso e di bel colore: era cinque palmi per un verso, e otto per l' altro, grosso un mezzo palmo.'

23 *Æreisque trabibus.* Quas vidit Guillielmus *da Lorena.* Marchi ausus non est domus cameras ingredi, ut ipse testatur, ibid. 'In detta barca si vedevano certe scurita, le quali erano le camere del palaz-

e summo colle, qui trecentis circiter passibus [24] adsurgit Septemtrionem versus, fons erumpit: ejus aqua plumbeis canalibus [25] in navim perducta, ut et commoditati sufficeret, et salientibus jactibus domus areas condecoraret.

Tantum artis prodigium stabat in medio lacu: ad ejus oras nave hinc et inde funibus alligata:[26] nec ullus intumescentium aquarum metus, excavato intra montem per tria passuum millia emissario,[27] quo superfluum exoneraretur. Civium oblectamenta inter principis delicias non omissa. Ambitu trium circiter millium passuum explanata via,[28] lacui imminens, qua currus ducerentur. Inde per trecentos circiter passus facilis ad lacum descensus;[29] ibique, pari circuitu, multaque platanorum umbra,[30] commoda peditibus deambulatio. Ipso in lacu, magna cymbarum copia, ut quæ quisque longius suspexerat, propius inspiceret, adiretque, et Principis voluptatibus frueretur.[31] Id autem tradidisse operæ pretium fuit, cum nihil summum silere debeat Historia, prudensque rerum non minus ex oblectamentis, quam ex consiliis factisve Principes æstimet.

zo, che qui era edificato sopra questa barca, dovai non mi attentai di entrarvi per paura di non mi perdore, e ancora per il pericolo dell' instrumento.'

24 *Trecentis—passibus*. Marchi, l. c. p. 43. 'Nella ripa di Settentrione cade un' acqua de fontana.—Puo esser dalla cima per cino all' acqua (del lago) 300. passi andanti per linea dritta.'

25 *Plumbeis canalibus*. Reperti quoque sunt in Aricino lacu plumbei canales inscripti TIB. CAESAR AVG. Forte et Tiberius lacum illum incoluit; forte quoque canales illi e veteribus operibus detracti et in novos usus conversi. Vide eruditum Vulpium, 'Vetus Latium,' Vol. vii, p. 136 et seq.

26 *Funibus alligata*. Videntur adhuc anuli, teste Cl. Marchi, ibid. 'Nella ditta ripa vi sono ancora de gli anelli di ferro impiombati in grosse pietre, dove si attaccava la detta barca in la ripa verso il Ponente.'

27 *Emissario*. Marchi, ibid. 'Nella ripa del lago è un' apertura, che fecero Romani, la qual e posta in la ripa di Ponente, che passa un monte, che camina tre grosse miglia. La bocca dove uscisse l'acqua, e alta da venti palmi, e larga sette. Io non viddi se non il principio, dove l'acqua corre di continuo, alta quattro palmi.'

28 *Explanata via*. Marchi, ibid. 'Le ripe di questo lago sono piane di sopra, con una strada all' intorno, che vi possono andare le carozze, la qual strada puo girare tre miglia à circondare il lago.'

29 *Ad lacum descensus*. Marchi, ibid. 'Per andar a basso vi e una strada stretta, quanto vi puo andare un' huomo, la quale e lastricata di pietre selze, le quali paiono sempre onte di olio; e la detta strada e nella ripa che volta la faccia verso il Levante, e calla dalla cima per insino all' acqua, un terzo de miglio; la qual trova un' altra strada, che e piano, che circonda tutto il lago, tanto appresso l'acqua, che in doi passi si tocca; e la detta strada e un poco piu larga, di quella che calla a basso; e dimostra, che la fusse ancora lei lastricata di pietra selci.'

30 *Platanorum umbra*. Marchi, ibid. 'Questa ripa e piena all' intorno d'alberi, li quali sono tanto spessi, che fanno bosco, e sono quasi tutti di sorte, che tengono la verdura tutto l'anno, come sono lauri, ginepri, agrifoli, mertella, elera, e altri simili arbori; ma vi e ancora gran quantita di platani, e ve ne è uno tra gli altri, che e alla bocca dell' apertura del lago, che e cose dignissima da vedere, fa una grande e oscura ombra, la quale fu molto stimata da gli antichi Romani.'

31 *Voluptatibus frueretur*. Frueremur et nos, si quæ supersunt hujus navis, e lacu extraherentur. Sana adhuc et ferme integra navis materiatura. Ligna tantum induere nigrum ebeni colorem, teste Cl. Marchi. Ærei clavi integri sunt et splendidi. Ferrei clavi, qui olim fuere digitalis crassitudinis, nunc vix æquant scriptorium calamum. Adeo eos attrivit rubigo. Aricinus autem lacus, in quo stat hæc navis, olim Cæsarum, nunc est Principum Columnensium. Observaverim splendidis illis Cæsarum oblectamentis adhuc recreari Sinenses Imperatores. Testis F. Attiret, qui egregie descripsit Imperatoriam villam *Yvin ming yven*, inter magnificas multas

A. U. C. 864. J. C. 111.—C. Calpurnio Pisone, M. Vettio Bolano[1] consulibus. Structum in Martio campo amphitheatrum,[2] thermasque[3] Urbi additas, aliaque complura monumenta[4] aut a Principe in publicos usus, aut a populis in Principis venerationem posita, licet egregia sint pacis et felicitatis ornamenta, haud tamen recensuerim, ne sit similia narrantis satietas. At, ob raritatem et exemplum, silere nefas amicitiæ decora. Exoleverant cruenta illa tempora, quibus præcipua fuit Principatus lex: "Oderint, dum metuant." Trajanus, id atrox et Principe indignum ratus, se Titi æmulum ferebat; et ut, quas Titus orbi delicias promiserat, ipse faceret, se optimis amicis accinxerat, queis sine nihil datum Principibus magnum aut suscipere, aut peragere. Gloriam, quam eorum consiliis sibi peperit, cum iis communicatam voluit; eosque consulatibus extulit, honoribus prosecutus est. Vidit læta civitas, non ob fortunam et opes, sed propter virtutem et amicitiam, a Principe honoratos cives, statuasque[5] in ejus foro positas Sosio Senecioni, Licinio Suræ, et Publicio Celso.

Tanta Principis humanitate malesanos animos ad scelus provocatos referre puderet, ni interesset illustri exemplo comprobare turbida ingenia cæco impetu in novas res ferri, et, quamquam recti studia sæpe prætendant, ambitione tantum et audacia regi. Numquam id evidentius compertum, quam cum in ea reipublicæ tranquillitate Crassus, Laberius Maximus,[6] aliique conjurationis socii, adversus optimum Principem conspiravere. Ultionem Trajanus, sua conscientia et populi amore tutus, dedignatus est. Senatus, non ex sceleris atrocitate, sed ex Cæsaris indulgentia, in reos animadvertit. Crassus et Laberius Maximus insulis clausi sunt.

Dum illi sese in exitium præcipites agebant, Hadrianus fortunæ validius se inserebat. Sura, quem modo memoravimus, mortalitatem expleverat, Principi ob familiaritatem, populo ob publicæ magnificentiæ studium conditumque gymnasium gratissimus. Ductum ei publicum funus:[7] et in perennem memoriam, thermas, recens structas, Trajanus de ejus nomine Suranas appellavit.[8] Ejus ingenio in componendis Principalibus orationibus usus erat Cæsar,[9] non quod literas

naves, quas ibi vidit, unam memorat longam tredecim hexapedas, latam quatuor, cui superba domus est imposita.

1 *M. Vettio Bolano.* Horum consulum nomina habet vetus Inscriptio apud Gruterum, p. 163. n. 7. Iis suffecti fuere C. Ursus Servianus II. et L. Fabius Justus, ut videre est in alia veteri Inscriptione apud eumdem Gruterum, p. 190. n. 5 et 6.

2 *Amphitheatrum.* Magnum fuisse illud amphitheatrum docet Pausan. v. 12.

3 *Thermasque.* Fuere in III. Urbis regione, teste P. Victore, de Reg. Urb. Mulieres in iis lavisse docet Ms. Codex Vindobonensis, quem edidi in not. et em. ad. Dial. de Orat. c. 17.

4 *Complura monumenta.* Gymnasium exercendis corporibus, odeum musicis concertationibus, ab Apollodoro structa memorat Dio lxix, p. 789. Trajani porticum in campo Martio recenset P. Victor, 'de Regionibus Urbis,' Reg. ix. Hippodromum quoque, duo stadia longum, habet Pausanias, v. 12. Optimi magnificentissimique Principis veneratio per omnes provincias invaluit. Statuas ei posuere universi Græci, teste Pausania, v. 12. Paucis Eutropius, Libr. viii. Trajanus 'per orbem terrarum Deo proximus nihil non venerationis meruit, et vivus, et mortuus.'

5 *Statuasque.* Dio lxviii, p. 778.

6 *Crassus—Maximus.* Dio lxviii, p. 778. Spartian. in Hadrian. c. 5. Eutrop. Libr. viii.

7 *Publicum funus.* Dio lxviii, p. 777.

8 *Suranas appellavit.* Victor, de Cæsaribus et in Epitome.

9 *Usus—Cæsar.* Spartian. in Hadrian. c. 3.

aut nesciret, aut despiceret: immo extant vel Græcis in literis [10] ejus ingenii monumenta. At ab ipsa juventute in castris bellisque fuerat innutritus: dein Princeps vetera ducum exempla, militaresque artes, et imperii curas tractare, quam in operosa verborum compositione, vix decora Principi, cum eam primis ab annis non calluerit, tempus terere, satius duxerat. In Suræ locum dictandis orationibus Hadrianum adsumsit.[11] Magnum fuit et favoris et familiaritatis incrementum, quod Hadrianus blanditiis, Plotina artibus promoverant.

A. U. C. 865. J. C. 112.—Trajano Augusto VI. T. Sextio Africano consulibus. Longa imperii Romani pace creverat Parthorum superbia. Jam Pacorus [1] hostilia tentaverat: majora suscepit Chosroes. Hic, mortuo Armeniæ rege, Exedari diadema imponere [2] ausus est. Trajanus, ubi id nuntiatum est, Chosroi scripsit "nihil adversus majestatem Romanam jusque imperii attentaret. Non Parthorum, sed Romanorum, esse Armeniæ reges dare. Meminerit veterum temporum, et Neronis,[3] qui id auctoritatis recens sibi vindicavit. Non passurum, se Principe, minui imperii decus: neque existimare se Chosroem bellum, quam pacem, malle. Jam a Ventidio,[4] cum divisa ac turbulenta esset Romana res, superatos esse Parthorum exercitus: nunc integras bello paceque adolevisse Romani imperii vires; totasque externam vim propulsuras. Se esse hortatorem pacis; modo, ni consiliis annuat, ducem belli, læsæque populi Romani majestatis vindicem fore."

Chosroes, insita Orienti vanitate, longinquas minas inrisit. Id Trajanus, haud illætus, rescivit; quod, parta quæsitæ pacis fama, loca paternis victoriis [5] nobilitata reviseret, Alexandri Magni premeret vestigia, et, post propagatos ultra Danubium imperii fines, trans Euphraten Tigrimque Romanas aquilas ostentaret: ibi cum immortali sui nomine clarissima patriæ tropæa positurus; Indias etiam, si fata siverint, penetraturus. In has belli cogitationes intentus, incertosque mortalitatis casus reputans, quantum potuit, reipublicæ consuluit; providitque ut maneret Urbis felicitas, cœptaque in ejus splendorem opera absolverentur. Par circa provincias Principis caritas; cumque Neratium Priscum, virum quem hæc ætas virtutis laude et juris scientia summum tulit, alloqueretur: "Commendo tibi,"[6] inquit, "provincias, si quid mihi fataliter contigerit." Ubi cuncta disposita sunt, vota suscepit [7] Princeps, ut Dii bellum prosperarent; senatus populusque Romanus, ut periculis immunem, salvumque, Principem optimum re-

10 *Græcis in literis.* Epigramma a Trajano scriptum in deformem quemdam extat in Anthologia, ii. 13. n. 17. Ἀντίον ἠελίου στήσας ῥῖνα, καὶ στόμα χάσκων, Δείξεις τὰς ὥρας πᾶσι παρερχομένοις. Quod ita vertit Grotius. 'Si nasum radiis obvertas Solis, et hiscas Ore, videbit ibi qui volet hora quota est.'

11 *Hadrianum adsumsit.* Spartian. ibid.

1 *Jam Pacorus.* Quamdam Pacori cum Decebalo societatem vidimus supra ad A. U. C. 857. Secuta hostilia, quorum memoria periit. Id tantum superest, quod habet Suidas in verbo ἐπίκλημα.

2 *Diadema imponere.* Dio lxviii, p. 778.

3 *Et Neronis.* Vide sup. An. xvi, 23. et Suppl. An. xvi, 37.

4 *A Ventidio.* Sup. Hist. v, 9.

5 *Paternis victoriis.* Vide sup. Append. Chronol. ad A. U. C. 828.

6 *Commendo tibi.* Spartian. in Hadrian. c. 4.

7 *Vota suscepit.* In aureo nummo Cimelii Regii, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. caput laureatum Trajani. In adversa parte, P. M. TR. P.

ducerent; additaque Trajano patri cœlestis religio,[8] ut filium ardua tentantem protegeret. Mox Trajanus profectus est,[9] comitibus Plotina, quæ numquam a marito discessit, et Matidia, cujus mater, Marciana, soror Principis, expleta mortalitate, Deum honores receperat.[10] Hadrianus, Plotinæ favore,[11] inter legatos adscitus.

Cum id bellum moras pateretur, iter Trajanus ita instituit, ut in provinciarum utilitatem cederet: multasque invisit. Postquam Athenas advenit, ei occurrere Parthorum legati.[12] Audita Trajani profectione, Chosroes, territus quod minis facta tam cito instarent, belloque invalidus, hos miserat, "ut pacem orarent; Armeniam peterent pro Parthamasiride, qui et ipse Pacori erat filius; nuntiarentque Exedarem a se regno esse pulsum, quod adversus Romanos et Parthos æque indigne se gereret." Legati, oblatis muneribus, regis mandata exposuere. Trajanus munera rejecit; idque tantum respondit: "Amicitiam operibus, non verbis, æstimari: se Syriam mox petiturum: ibique quid facto opus consulturum."[13]

Inde Asia, Lycia, locisque finitimis lustratis, flexit ad Ægyptum, ut turbatas res provinciæ mobilis et ventosæ, at ob Urbis annonam cautius coercendæ, componeret. Ibi hortantibus amicis ut de belli eventu consuleret Heliopolitanum Deum,[14] cujus responsa magna celebritate multisque experimentis comprobata ferebantur; Cæsar, ne qua humana fraus subesset veritus, prius religionis fidem exploravit; misitque signatos codicillos,[15] ad quos sibi rescribi vellet. Deus jussit "afferri chartam, eamque signari puram, et mitti." Stupuere plurimum sacerdotes, qui conditionem codicillorum ignorabant. Hos vero maxima cum admiratione Trajanus excepit, quod ipse quoque puris tabulis cum Deo egisset. Tum quasi religionis certus, aliis codicillis conscriptis signatisque consulit "an Romam, perpetrato bello, rediturus sit." Vitem centurialem [16] Deus ex donariis, in æde dedicatis,

COS. VI. P. P. SPQR. VOTA SVSCEPTA. Trajanus togatus cum senatore togato ante aram sacrificat.

8 *Trajano—religio.* Fuit in Museo Collegii Ludovici Magni nummus argenteus IMP. TRAIANO O. AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput laureatum Trajani. In adversa parte, DIVVS PATER TRAIANVS. Sedet in sella curuli, nudo capite, cum hasta et patera. In alio nummo argenteo ejusdem Musei, IMP. TRAIANO AVG. DAC. P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput Trajani laureatum. In postica parte, DIVI NERVA ET TRAIANVS PAT. capita duo adversa, Nervæ Augusti laureatum, Trajani patris nudum.

9 *Trajanus—est.* In nummo aureo Cimelii Regii eadem quæ in superioribus nummis inscriptio. In adversa parte, PROFECTIO AVGVSTI. Trajanus sedet in equo, præeunte uno milite, tribus subsequentibus.

10 *Deum—receperat.* In nummo aureo Cimelii Regii, DIVA. AVGVSTA MARCIANA. caput Marcianæ. In adversa parte, Aquila, CONSECRATIO. In eodem Cimelio nummus est argenteus, IMP. TRAIAN. AVG. GERM. DAC. COS. VI. P. P. MATIDIA AVG. Matidia, Marcianæ filia, dextra pateram tenet. In adversa parte, DIVA AVGVSTA MARCIANA. caput Marcianæ.

11 *Plotinæ favore.* Spartian. in Hadrian. c. 4.

12 *Parthorum legati.* Dio lxviii, p. 778.

13 *Consulturum.* Dio, ibid. Hæc omnia omisit Moses Chorenensis: alia memorat de quodam Artase, quæ satis arguunt hujus scriptoris vanitatem, qui ferme totus est in incredibilibus.

14 *Heliopolitanum Deum.* Heliopolis, urbs Ægypti Solis cultu percelebris. Hodieque dicitur *Ain el chams*, id est, oculus Solis. Fertur Jesum Christum hic habitasse, cum in Ægypto commoratus est. Urbs illa non multum distabat a fossa, qua Nilum et mare Rubrum Trajanus conjunxit, ut diximus sup. ad A. U. C. 861.

15 *Signatos codicillos.* Macrob. Sat. i, 23.

16 *Vitem centurialem.* Vitem fuisse insigne centurionum vid. sup. An. i, 23.

deferri jussit, divisamque in partes sudario condi, ac proinde ferri. Obscurum responsum, nunc prout cuique sensus aut adulatio in varia tractum, post, cum defuncti Trajani ossa Romam relata sunt, ambitiose laudatum, Cæsar ad properandi necessitatem melius convertit. Itaque compositis Ægypti rebus, vicinos adiit Judæos,[17] gentemque inquietem, et fanatico impetu malisque ad atrocia semper pronam, compescuit; ne quid turbarum retro audiret, dum Armeniis Parthisque incumberet.

Inter has peregrinationes, cum Hadrianus factus esset Athenarum princeps, quem Archontem vocant, mulier bicipitem fœtum[18] Romæ edidit. Aruspicum responso in Tiberim abjectus est. Felicior fuit mater, quæ Alexandriæ uno utero quinque liberos[19] genuit: hos Trajanus suis sumtibus ali jussit. Eadem anno sequenti tres peperit.[20]

A. U. C. 866. J. C. 113.—L. Publicio Celso II. L. Clodio Priscino consulibus. Adserta per provincias tranquillitate, Trajanus Seleuciam venit.[1] Urbi proximus est mons Casius, quem placuit Cæsari conscendere, non modo ut excelso ejus e cacumine quarta vigilia orientem per tenebras solem aspiceret,[2] brevique circumactu corporis diem noctemque pariter experiretur; sed major erat religio Jovem, summum loci numen, venerari; eique argentea vasa aliaque Dacicæ victoriæ monimenta sacrare. Pietatem Cæsaris carmine Græco[3] celebravit Hadrianus, quem nulla umquam fugit placendi occasio. Inde Antiochiam[4] ventum. Ingens fuit ob receptum Principem urbis lætitia, sed in Christianorum luctum versa.

17 *Judæos.* Quos Moses Chorenensis, Hist. Armeniac. ii, 52. Palæstinos appellat.

18 *Bicipitem fœtum.* Phlegon, 'de Rebus mirabilib.' c. 25.

19 *Uno—liberos.* Phlegon, 'de Rebus mirabilib.' c. 29. In his liberis tres erant masculi, duæ fœminæ. Manet adhuc Ægypto vis illa fœtifica, a veteribus auctoribus sæpe laudata.

20 *Tres peperit.* Phlegon. ibid.

1 *Seleuciam venit.* Dio lxviii, p. 778. Hæc est Seleucia Pieria, urbs Syriæ, nunc *Suveidia.* Ob Trajani adventum cusus est nummus, qui fuit olim collegii Ludovici Magni, ex ære minimo. ΑΥΤΟΚΡ. ΝΕΡ. ΤΡΑΙΑΝΟϹ ΑΡΙϹΤ. ΚΑΙ. ϹΕΒ. capite laureato. In adversa parte, ϹΕΛΕΥΚΕΩΝ ΠΙΕΡΙΑϹ. I. e. 'Seleucensium Syriæ Pieriæ.' Fulmen super mensa positum. Sub mensa, A. In alio nummo e Museo, P. de Vitry, ϹΕΛΕΥΚΕΩΝ ΠΙΕΡΙΑϹ. Mons Casius, in quo templum. Infra, ΖΕΥϹ ΚΑϹΙΟϹ. Ad latus ΙΘ, hoc est, *anno* XVI. tribuniciæ potestatis Trajani.

2 *Solem aspiceret.* Plin. v, 22. Casius mons est Syriæ, cujus 'altitudo per directum, IV M pass.' Plin. v, 22. Solem ex ejus cacumine quarta vigilia aspici, non intelligendum de initio quartæ vigiliæ, id est, tribus horis ante solis exortum, sed circa finem quartæ vigiliæ, ut postulat montis altitudo.

3 *Carmine Græco.* Epigramma hac de re ab Hadriano scriptum memorat Suidas, verbo Κάσιον. Illud integrum ex Ms. Anthologia edidere Salmasius et Kusterus. Ζηνὶ τόδ' Αἰνεάδης Κασίῳ Τραιανὸς ἄγαλμα Κοίρανος ἀνθρώπων, κοιράνῳ ἀθανάτων Ἄνθετο, δοιὰ λιτὰ πολυδαίδαλα, καὶ βοὸς οὔρου Ἀσκητὸν χρυσῷ παμφανόωντι κέρας. Ἔξαιτα προτέρης ἀπὸ ληΐδος, ἦμος ἀτειρὴς Πέρσεν ὑπερθύμους ᾧ ὑπὸ δουρὶ Γέτας. Ἀλλὰ σύ οἱ καὶ τήνδε, κελαινεφὲς, ἐγγυάλιξον Κρῆναι εὐκλειῶς δῆριν Ἀχαιμενίην· Ὄφρα τοι εἰσορόωντι διάνδιχα θυμὸν ἰαίνῃ Δοιά, τὰ μὲν Γετέων σκῦλα, τὰ δ' Ἀρσακίδων. Quod Latine vertit eruditus Grotius. 'Æneades Casio Trajanus dona Tonanti Rex hominum regi dedicat ista Deum. Uri grande bovis cornu quod bractea levit Aurea, præterea stragula picta duo. De præda donata sibi, quo tempore victrix Ipsius indomitas perculit hasta Getas. At tu, summe pater, da nunc nova rursus ut illi Gloria Mavortis surgat Achæmenii; Ut coram positis spoliis lætere duobus Et Geticæ gentis, gentis et Arsaciæ.'

4 *Antiochiam.* Urbem Syriæ principem, nunc *Antakia.*

Supra memoravimus[5] Trajani literas, quibus Christianos quidem conquiri prohibitum. Id ultro indulserat Cæsaris clementia. At, si deferrentur et arguerentur, eos puniri jussum; quod vetita esset externa quæque religio, ni a senatu probaretur. Ignatius,[6] Antiochiæ Christianorum antistes, difficilia tempora, quibus multi periere, erat elapsus, cum, tamdem accusatus, coram Trajano sistere se jussus est. Is pervicax perstitit, seque *Theophorum* dicebat. Trajanus jubet "eum comprehendi, duci Romam et in amphitheatro bestiis objici, ut populus Romanus *Theophori* spectaculo fruatur."

Tum Cæsar ad belli curas conversus est. Eum convenit Arbandes, Abgari Arabum regis[7] filius. Pater, qui regnum magna pecuniæ summa a Pacoro redemerat,[8] fidem exuere nondum audebat: cupidus tamen gratiam apud Trajanum occupandi, filium præmiserat, qui munera et obsequia deferret. Juvenem, vultu formosum,[9] procerum corpore, ætate florentem, multa cum humanitate Cæsar excepit; amice tantum questus, quod ad legationis officia, non in belli et periculorum societatem venisset; ejusque inaurem attrectans, (illi enim gentili de more perforatæ aures, et aureis inauribus onustæ) "hanc tibi,"[10] inquit, "libenter avellerem, ut in posterum non hoc cultu, sed armis, Romanum Imperatorem adeas." Alia addidit filio patrique grata.

Dein Antiochia profectus est cum valido exercitu: geminus ei erat,[11] alter legionum, alter sociorum: ingens insuper auxiliarium copia, et multi in numeros relati. Armeniam primum petiit. Ut ejus finibus propinquavit, undique in occursum et venerationem adcucurrere vicini satrapæ regesque,[12] sua quisque offerentes munera, et si quid haberent singularitate curiosum ostentantes. Hæc inter visus equus,[13] doctus anteriora genua flectere, cervicemque pedibus ejus, qui prope aderat, submittere. Dum fervent salutantum officia, Parthamasiris, adversus ingruentem belli procellam impotens, literas ad Trajanum misit,[14] usurpato regis nomine. Nihil ei rescriptum. Alteras, omisso regis titulo, scripsit; petiitque ad se mitti Marcum Junium, Cappadociæ

5 *Supra memoravimus.* Ad A.U.C. 857.

6 *Ignatius.* Vide Acta Sanctorum ad diem 1. Februarii, et Acta primorum Martyrum sincera et selecta, ab erudito Ruinart edita. Peccant tamen vel sincera illa Acta, dum Ignatium passum esse anno quarto Trajani, vel consulibus Sura et Senecione II. Hæc vitiosa sunt, cum compertum sit A.U.C. 855. Trajanum non fuisse in Oriente, sed in Dacia, ubi Decebalum profligabat. Inde placuit eruditis viris pro 'Sura et Senecione II.' emendare 'Sura III. et Senecione IV.' qui quidem annus est U.C. 860. Favet Joannes Malela, Antiochenus, Libr. x. Chronic. Is enim ait Trajanum Antiochiam venisse mense Audynæo, sive Januario, die septima, feria quinta, hora quarta matutina. Κατῆλθεν ὁ βασιλεὺς Τραϊανὸς ἀπὸ Δάφνης, καὶ εἰσῆλθεν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας . . . μηνὶ Αὐδυνίῳ, τῷ καὶ Ἰανουαρίῳ, ἑβδόμῃ, ἡμέρᾳ ε, ὥρᾳ ἡμερινῇ δ'. Hoc enim tantum anno 860. dies Januarii septima in feriam quintam incidit sub Trajani principatu. Nihilominus, cum Malela vanus sit et fabulosus scriptor, mors Ignatii in annum 866. fuit differenda, cum Trajanus Antiochiam venit Armenios Parthosque bello petiturus.

7 *Abgari—regis.* Jam supra Annal. xii, 12. Arabum nomine designatum vidimus regnum Osroenæ, quod Abgarus occupabat.

8 *A Pacoro redemerat.* Suidas in verbo Ὠνητή.

9 *Vultu formosum.* Suidas in verbo Ἄκρα. Dio lxviii, p. 780.

10 *Hanc tibi.* Suidas in verbo Ἐλλόβια.

11 *Geminus ei erat.* Suidas in verbo Κατάλογος ex Æliano.

12 *Satrapæ regesque.* Dio lviii, p. 779.

13 *Visus equus.* Dio, ibid.

14 *Ad Trajanum misit.* Dio, ibid.

præsidem, quicum ageret. Trajanus, Junii filio eum adire jusso, ipse Samosata proficiscitur,[15] quibus citra pugnam potitus est. Mox, ne Parthamasiris nectendo moras illuderet, magnis itineribus indefensam Armeniam penetrat: captisque Satalis,[16] Anchialum, Heniochorum et Machelonum[17] regem, ob fidem, donis remunerat.[18] Deinde occupat Elegiam:[19] ibi munita castra; dataque Parthamasiridi Cæsarem adeundi copia. Is, intra castra pro tribunali admissus, Trajanum salutat. Nihil autem humile, nihil abjectum reputans, dum regnum obtineat, diadema capiti detrahit: eoque ante Cæsaris pedes posito, stat silens et venerabundus, ejus jussa opperiens. Miles, lætus videre Arsacidarum sanguinem, Pacori filium, Chosrois fratre genitum, quasi captivum, ante Romanam majestatem demissum, ingenti clamore Trajanum, ut victo hoste profligatoque bello, imperatorem consalutat. Improviso tumultu horret Parthamasiris, eumque sui injuriam interpretatus, fugam trepidus circumspicit. At se undique cinctum milite intuens, hæret, et deprecatur "ne in tanta turba eloqui cogatur." In Principis tabernaculum deducitur; regnumque orat: sed nihil impetrat; certo Cæsare Armeniam Romano imperio continere, dum Parthico bello distineretur.

Parthamasiris, nulla regni spe subnixus, iraque infremens, e tabernaculo exilit. Jam castrorum medium attigerat, cum illum arcessi jubet Trajanus,[20] ne, si inauditus recederet, quæ inter ipsos sacreto erant agitata, falsis rumoribus corrumperentur. Itaque iterum conscenso tribunali, imperat Parthamasiridem adstare, et, prout libitum, causam orare. Is adhuc ira et amissi regni desiderio incensus, in libera prorumpit verba: "Se non victum, non captum bello: sed sponte venisse, ratum apud Principes inviolatam esse Principum dignitatem: nec se aut nova, aut indebita, petere. Idem a Nerone Tiridati datum; prioresque Cæsares cum Arsacidis non ut hostes, sed ut amicos egisse. Se primum esse delectum, ut per sui contumeliam in regum injurias iretur." Trajanus, libertate haud offensus, sed dignitatis retinens, respondit: "Eam esse populi Romani æquitatem, ut neminem lædat: eam majestatem, ut nec reges despiciat, nec timeat. A Pompeio prioribusque Cæsaribus Armeniam regibus permissam, quod id tunc tranquillitati publicæ expediret. Nunc Chosroem amicitiæ fœdera violasse; datisque Armeniæ regibus, dominationis Romanæ jura perfregisse: ea se sarta tectaque velle; et in posterum non regnum, sed provinciam fore Armeniam. Sibi autem sacra esse gentium jura: nec Parthamasiridem suis in castris captivum attineri. Quo vellet, abiret; Parthique, qui eum erant comitati, sequerentur." Armenii autem, qui cum eo venerant, cum et ipsi, ut et eorum patria, pars essent imperii Romani, manere jussi sunt. Parthamasiridi additi

15 *Samosata proficiscitur.* Samosata, urbs Commagenes, Euphrati proxima, nunc *Simsat.*

16 *Satalis.* Satala, urbs Armeniæ minoris, nunc *Arzingan.*

17 *Heniochorum et Machelonum.* Heniochi et Machelones australem oram tenebant maris Pontici, versus Orientem, ubi nunc *Issancti* et *Guria.* Australes magis erant Machelones. De Anchialo vide Arrianum in Periplo Ponti Euxini, p. 7 et 11.

18 *Donis remunerat.* Dio lxviii, p. 779.

19 *Occupat Elegiam.* Elegia, urbs Armeniæ in Sophene, nunc *Ilija,* trans Euphratem.

20 *Arcessi—Trajanus.* Dio lxviii, p. 780.

equites,[21] qui eum ducerent, ne forte dum discederet, turbas seditionesve machinaretur.

Tum reliqua Armeniæ occupata: vicini reges in fidem recepti, aut, si repugnavere, non præliis, sed auctoritate, in ditionem redacti. Castris præsidiisque munita provincia, Trajanus Edessam profectus est,[22] ut Parthicum bellum disponeret. Abgarus, qui, missis sæpe legatis et muneribus, amicitiam ejus coluerat, ei occurrit; obtulitque[23] ducentos quinquaginta equos, totidem loricas atque ephippia, et sexaginta millia telorum. Tres tantum loricas accepit Trajanus; cetera remisit, sponte indulgens Abgaro, quod non prius in ejus conspectum venisset. Inde Edessam ingressus est. Magna fuit ob ejus adventum lætitia. In convivio rex filium suum barbarico de more saltantem induxit;[24] regnumque, quod a Parthis, ut jam retuli, redemerat, Principi ultro offerebat, in obsequia eo effusior, quo serior.

Interim Ignatius, quem supra memoravi Romam pervenerat. Cum instaret ludorum finis, XIII. Kal. Januarias[25] leonibus objectus est, statimque discerptus; mortis, quam hominum vulgus vitæ, avidior. Non in Urbe tantum, sed in provinciis visa eadem Christianorum alacritas; iisque profuit. Puduit enim morte punire, quibus volupe erat mori. Sic restincta, quæ adversus Christianos efferbuerant, odia: cumque Tiberianus,[26] Judææ præses, Trajano scripsisset, se in eos animadvertendo esse imparem, quod sponte lætique supplicia provocarent, Cæsar prudentia simul et clementia inutiles pœnas prohibuit.

A. U. C. 867. J. C. 114.—Q. Ninnio Hasta, P. Manilio Vopisco consulibus. Præter lætos receptæ Armeniæ nuntios, forum et columna,[1] splendidissima artium miracula recens absoluta, Urbem gratissimo spectaculo recreabant. Consentientibus senatus et populi votis dedicata sunt; cunctique jactabant "terram tristi pyramidum mole non obrui, nec peregrinas obeliscorum formas operosius, quam gloriosius, ostentari: tamdem Romam suis artibus victoriarumque suarum monimentis splendescere, et supra quidquid prisca ætas prædicavit evehi." Iterum Principi additum est *Optimi* cognomentum;[2] rara et majore, quam ante, gloria; cum præproperæ laudis toties populos pœnituerit, puduerit Principes. At idem erat post tot annos Urbis sensus, eadem Principis virtus. Pace belloque inclaruerat. Novum decus ex Parthicis rebus accessit.

21 *Additi equites.* Dio, ibid.

22 *Edessam—est.* Dio, ibid. Edessa, urbs princeps Osroenæ, in Mesopotamia, nunc *Orfa.*

23 *Obtulitque.* Suidas in verbis Αὔγαρος et Ἔδεσσα.

24 *Saltantem induxit.* Dio lxviii, p. 780.

25 XIII. *Kal. Januarias.* Die 20. Decembris, quo festa Sigillaria celebrabantur. Acta S. Ignatii. In veteri Kalendario Herwartiano, XIII. KAL. IANVARII MVNVS KANDIDA: i. e. 'munus candidatorum.' De Sigillariis autem festis vide Macrob. Saturnal. i, 10.

26 *Cumque Tiberianus.* Suidas in verbo Τραϊανός.

1 *Forum et columna.* De quibus dictum sup. ad A.U.C. 861. cum inchoata sunt opera.

2 *Optimi cognomentum.* Dio lxviii, p. 781. Huc quoque spectat nummus ex ære magno, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput Trajani laureatum. In adversa parte, SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. Dea stans tenet dextra caduceum, sinistra cornu copiæ. Alios ejusmodi nummos cum iisdem inscriptionibus habet Museum Theupolitanum, in quibus columna Trajana, vel Victoria, vel tropæa exhibentur.

Dum bellum per superiorem annum in Armenia flagrabat, Mannus, Arabiæ, quæ Mesopotamiæ contermina est, rex,[3] et Sporaces, Anthemusiæ phylarchus[4] (id ibi nomen regibus), seu fide in Parthos, seu ob incertos belli eventus ambigui, neque Trajanum adierant, neque legatos miserant. Eorum quoque exemplum secutus Manisarus[5] licet intestinis cum Chosroe dissidiis Armeniam Mesopotamiamque occupasset, tuncque eos inter vigerent hostilia. At ubi audiere Cæsarem, Mesopotamiam ingressum, ad Abgarum venisse, statim misere, qui de pace componerent. Manisarus se regionibus, quas occupaverat, cessurum pollicebatur. Respondit Cæsar: "Veniret ipse, fidemque factis,[6] non verbis, probaret." Suspectus magis Mannus, quod copias Mebarsapi, Adiabenes regi, subministrasset. At Cæsaris diligentia fuerant interceptæ. Ne aut societate, aut tempore, valescerent, visum satius esse eorum obsequia imperare, quam expectare. Itaque Trajanus, suadente Abgaro, Anthemusiam profectus est, ut inde Adiabenen peteret.

Certus autem longinqua in primis bella imperatoris exemplo et militari disciplina profligari, pedes cum exercitu incedebat, tranabatque flumina: militari victu, lardo, caseo, posca[7] contentus. Si movenda erant castra, ipse instruere exercitum, ordinesque pro locorum temporumque varietate disponere: idemtidem falsos etiam rumores spargere,[8] ut vigil et impiger miles bellum caute capesseret. Cum in exercitu nihil esset vagum, nihil solutum, ducesque Cæsaris exempla æmularentur, quidquid armis petitum, cessit. Capta Anthemusia: adquisita Arabia.[9] Lusius Quietus, bello Dacico clarus,[10] Singara[11] aliaque Mesopotamiæ oppida citra pugnam potitus est. Nisibin,[12] urbem validissimam, Batnasque[13] Cæsar expugnavit. Tum cum ultra Euphratem victrices aquilæ dominarentur, regnaque, Parthici imperii decora et auxilia, parere essent coacta, Cæsar ***Parthicus*** appellatus est.[14] Gloriosum quidem nomen; sed ei lætum magis[15]

3 *Mannus rex.* Dio lxviii, p. 780. Parti Arabiæ desertæ imperabat Mannus, quæ etiam trans Euphratem erat diffusa.

4 *Sporaces,—phylarchus.* Dio, ibid. Anthemusia regio fuit Mesopotamiæ; ibi urbs Anthemusias inter Edessam, nunc *Orfa*, et Batnas Sarugi, nunc *Serug*.

5 *Manisarus.* Dio lxviii, p. 781. Ad hunc regem eruditus Corsinus nummum argenteum retulit: at incertæ est scripturæ: immo non Minisari nomen, sed ΑΔΙΝΝΙΓΑΟ potius legitur. Vide eruditum Frœlich, 'Dubia de Minnisari aliorumque Armeniæ regum nummis,' p. 5 sq.

6 *Fidem factis.* Dio, ibid.

7 *Caseo, posca.* Spartian. in Hadrian. c. 10. Posca, potio erat aqua et aceto mista.

8 *Falsos—spargere.* Suidas, in v. Προσκόπων. Dio lxviii, p. 781.

9 *Adquisita Arabia.* Arabiam Petræam, partemque Arabiæ Felicis adquisitam, duce Corn. Palma, vidimus sup. ad an. U.C. 858. Partem Orientalem Arabiæ Felicis nunc adquisivit Trajanus.

10 *Bello—clarus.* V. sup. ad A.U.C. 855.

11 *Singara.* Dio lxviii, p. 781. Singara, urbs Mesopotamiæ, nunc *Sinjar*.

12 *Nisibin.* Dio, ibid. Nisibis, urbs Mesopotamiæ, nunc *Nesibin*, vel *Nesbin*.

13 *Batnas.* Dio lxviii, p. 781. Βάτνας. Male interpres Latinus vertit, *captis Batanis.* Trans Tigrin fuere Batana. Batnæ autem, urbs Mesopotamiæ, nunc *Serug*.

14 *Parthicus.* Dio, ibid. Tum frequens fuit in nummis 'Parthici' cognomen. Sit satis unum ex argento appellasse, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. caput laureatum Trajani. In adversa parte, PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. SPQR. Dea stat cum hasta, dextra radium tenet, quo orbem terrarum ad pedes positum ostendit. PROVID. I. e. 'Providentia' Cæsaris.

15 *Lætum magis.* Dio, ibid.

nomen *Optimi:* quod in illo bellicæ tantum virtutis laus erat: in hoc autem, præter animi morumque commendationem, se amare populum, se a populo redamari audiebat.

A. U. C. 868. J. C. 115.—L. Vipstanio Messala, M. Vergiliano Pedone consulibus. In Oriente summa erat Romani nominis claritas; in Urbe abundantia et opes. Has amplificaverant Dacia, et Pannonia[1] metallorum feraces. Auro, argento, æreque effossis, quod fuit monetæ,[2] aut usu detritum, aut fraude adulteratum, aut avaritia clausum, reparatum est; versæque in victoriarum monimenta divitiæ, Cæsaris virtute et providentia partæ. Talibus monimentis materiam continuo suppeditabant, qui ex Oriente afferebantur, nuntii. Simul

1 *Dacia, et Pannonia.* In utraque provincia sunt adhuc uberrimæ fodinæ.

2 *Quod—monetæ.* Dio lxviii, p. 777. Huc quoque pertinet nummus ex ære minimo, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput laureatum Trajani. In adversa parte, METALLI VLPIANI PANN. I. e. 'Pannonici.' Dea Moneta, cum libra et cornu copiæ. Insignes autem sunt tres bases, Romæ ad S. Clementem effossæ anno J.C. 1585.

HERCVLI AVG
SACR
FELIX AVG. LIB. OPTIO ET
EXACTOR AVRI ARG. AERIS
ITEM SIGNAT. SVPPOSTORES
MALLIATORES MONETAE CAESARIS N.
SIGNATORES SVPPOSTORES MALLIATORES
PVDENS LIB. SATYRVS LIB. GORGIAS LIB.

Cetera nomina omiserim, quæ v. ap. Gruter. Inscript. Antiq. p. 170. In fine scriptum:

D. V. K. FEB. D. S. D. D.
L. VIPSTANIO MESSALLA. M. VERGILIANO PEDONE COS.

In altera basi,

FORTUNAE AVG.
SACR
OFFICINATORES MONETAE
AVRARIAE ARGENTARIAE
CAESAR. N.
FELIX LIB. OPTIO ET EXACTOR
AVRI ARGENTI AERIS
VRBANVS LIB. OPTIO
LACHES LIB. OFF
LYSIMACHVS LIB. ITEM
OPTATVS LIB. IT.
STOLVS LIB. IT.

Cetera nomina v. ap. Gruter. p. 74. Sed multa in hac Inscriptione describenda peccavit, quæ ex Mss. Sirmondi schedis emendavi. Et ne ulla sit difficultas, adverte: Laches, lib. off. i. e. 'Laches libertus officinator.' Lysimachus libertus item, i. e. 'officinator;' et sic de ceteris.

In fine, D. S. D. D. DEDICAT. V. KAL. FEBR.
L. VIPSTANIO MESSALLA M. VERGILIANO PEDONE COS.

In tertia basi, APOLLINI AVG. SAC.
FELIX AVG. LIB. OPTIO ET EXACTOR
AVRI. ARGENTI. ET AERIS

Quartam basim Victoriæ inscriptam, sed mutilam, videre est ap. erud. Muratori, Inscript. Antiq. p. 319. n. 2.

crescebat amor Principis, qui tot se objectabat periculis. In Urbe, in provinciis vota pro ejus incolumitate suscepta; et, ut præsens semper foret pater patriæ, passim positæ ejus imagines.

Ipse interim per domitas gentes Romanam dominationem firmatum ibat. Parthamasiride occiso,[3] Armenia et Mesopotamia[4] in potestatem populi Romani redactis, capta et Parthia:[5] Cardueni[6] Medi, Mardique[7] occupati: Iberorum, Sauromatarum, Bosporanorum, Arabum, Osroenorum, Colchorumque reges in fidem accepti.[8] Et ut Oriens intelligeret Romanos non capere terras, sed injurias ulcisci, et pacatum orbem velle, Trajanus terras victoriis partas diribuit, regesque imposuit, qui auctoritate populi Romani jura populis dicerent. Magnifica semper scena, lætissima fuit, cum in hostili ante solo, procul a priscis imperii finibus, præsente victore exercitu, visi sunt tres reges,[9] nudo capite supplices, Cæsaris jussa excipere: iis obsequia professis adsignata regna.

Tum placuit Cæsari eorum fidem absentia experiri: simul mens erat imperii rebus propius consulere, ut, cum cuncta forent tuta, bello Parthico finem audentior imponeret. Itaque destinavit hyemem Antiochiæ agere. Ut eam urbem, Syriæ caput, repetiit, illuc undique confluxit infinita hominum multitudo: alii ut publicas privatasque res, alii ut externas, tractarent: multi ut optimum Principem, tanta victoriarum fama præfulgidum spectarent et venerarentur. Pedo quoque consul Roma advenit. Aderat et ingens militum copia. Ne iis quidem temporibus, quibus valuit Oriens, umquam fuerat Antiochiæ tam magna hominum vis, tanta imperii majestas. Splendida lætaque urbis facies momento funeribus et luctu mutata. Præcessere quidem fulmina, tonitrua, et insolita ventorum procella, haud credita tamen tantorum malorum prænuntia.

3 *Parthamasiride occiso.* Corrupte Eutrop. Lib. viii. 'Pharnace Syrio occiso.'

4 *Armenia et Mesopotamia.* Breviter Eutrop. Libr. viii. 'Armeniam, quam occupaverant Parthi, recepit.' At egregius, et hac in re præstantissimus est nummus ex ære magno, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput Trajani laureatum. ARMENIA ET MESOPOTAMIA IN POTESTATEM P. R. REDACTAE S. C. Stat Imperator paludatus, dextra hastam, sinistra scipionem Imperatorium tenet, inter amnes duos humi jacentes, Tigrin et Euphratem, intermediamque provinciam, jacentem quoque, et manus post terga revinctam, cui in capite tiara Armena est.

5 *Capta et Parthia.* In aureo nummo Cimelii Regii, IMP. CAES. NER. TRAIAN. OPTIM. AVG. GER. DAC. PARTHICO. caput Trajani laureatum. In adversa parte, P. M. TR. P. COS. VI. P. P. SPQR. Tropæum cum captivis. Infra, PARTHIA CAPTA.

6 *Cardueni.* Rufus Festus, in Breviario. Nunc *Kurdistan.* A Plin. v, 15. appellantur *Cordueni.*

7 *Medi, Mardique.* Corrupte Eutrop. Libr. viii. 'Marchomedos occupavit.' Medi, nunc *Aderbigian,* Mardi nunc *Deilem,* mari Caspio proximi.

8 *In fidem accepti.* Eutrop. Lib. viii. Idem habet Cassiodorus in Chronico; sed perperam id retulit sub consulibus Commodo et Cereali.

9 *Visi—reges.* Qua de re cusus nummus ex ære magno, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput laureatum Trajani. In adversa parte, REGNA ADSIGNATA. Trajanus in tribunali sedet laureatus, cui adstant Romani duo. Ante tribunal stant tres reges, quibus regna a Trajano adsignantur. Infra, SC. Qui sint tres illi reges, quibus adsignata regna, haud ita compertum est. Julianum quidem Apsilis regem a Trajano esse datum memorat Arrianus, in Periplo Ponti Euxini, p. 12. Rex quoque Albanis datus, Eutrop. Lib. viii.

His autem sopitis, a. d. decimum Kal. Januarias[10] ante diluculum auditus repente terribilis sonus; simul intumescit, tremitque terra: nutantia hinc inde mœnia tectaque attolluntur: mox pondere depressa et mutuo occursu arietantia, horribili cum fragore columnis, trabibus, lateribus, saxisque crepitantibus, ruinas per vacuum etiam viarum arearumque spargunt. Avulsæ quoque radicitus arbores sursum vibratæ subsultant. Hos inter strepitus tam densa cooritur pulveris nubes, ut nec videre, nec loqui, nec audire quisquam valeat. Interim immensa hominum vis exanimatur: alii sub tectis oppressi; alii, dum tentant fugere, multiplici ruina elisi, aut obruti. Triste in hac strage subsidium mors. Sors enim tristior hos manet, quos parte tantum corporis obtritos premunt columnarum trunci, trabiumve aut saxorum fragmina, mortis certos, in tormenta vivaces. Dies multos, multas noctes duraverat horrendus ille motus, cum tandem resedit. Tum visi, qui evaserant: pauci quidem incolumes, multi cruribus brachiisve fractis, alii rupto capite, alii sanguinem evomebant: hos inter fuit Pedo consul, et paulo post extinctus. Ut oppressis, si qui adhuc viverent, subveniretur, mota urbis rudera. Dum fervet flebilis labor, audita unius mulieris querula vox, quæ se et infantem lacte suo pasta, una cum infante eruta est incolumis. Ceterorum reperta tantum cadavera, præter tenellum puerum mortuæ matris ubera adhuc sugentem. Unicum fuit tantæ cladis solatium servatus Trajanus. Ubi primum terra intremuit, per fenestram ex ædibus evasit; occurritque vir corporis vi et proceritate insignis, qui eum levissimo tantum vulnere saucium foras eduxit. Dum duravit motus, in Circo sub dio egit.

Extra urbem sævierat tremor; multæque urbes[11] afflictæ aut versæ. Casius mons, Antiochiæ imminens, ita concussus est, ut inclinata ejus culmina novam ruinam minitarentur. Alii montes subsedere: emissi novi aquarum rivi: siccata veterum loca.

A. U. C. 869. J. C. 116.—L. Ælio Lamia, Æliano Vetere consulibus. Provisis, quæ restituendæ Antiochiæ sublevandisque miseris erant opportuna, Cæsar bellum Parthicum eo acrius repetiit, quo, breve et incertum vitæ expertus, cito parandæ immortalitatis cupidine flagrantior. Superiore anno, antequam Antiochiam proficisceretur, cum summa esset circa Tigrin lignorum raritas, jusserat apud Nisibim, ubi magna erat eorum copia, naves fabricari, ita tamen paratas, ut ob faciliorem usum et conjungi et dissolvi possent.[1] Hæ cum fuissent structæ, plaustris comportatæ sunt, ut ad Gordyæos montes[2] Tigris ponte jungeretur. Adversa ripa barbaris erat insessa: eorum vim infringere opus fuit. At cum maximus esset navium numerus, ingensque Romanus exercitus, pars naves gravis armaturæ milite et sagittariis plenas in barbaros dirigunt, pars per diversa loca trajectum minantur: simul alii mira cum alacritate pon-

10 *A.—Januarias.* Die 23. Decembris. Joannes Malela scripsit diem 13. feria prima. Certe emendandum die 23. Hoc enim anno dies 23. erat feria prima: ac dies erat feria quinta. Horrendum illum terræ motum fuse narrat Dio lxviii, p. 781, 782 et 783.

11 *Multæ urbes.* Dio lxviii, p. 781.

1 *Dissolvi possent.* Dio lxviii, p. 783.

2 *Gordyæos montes.* Dio, ibid. Ii montes nomen fecere regioni, quam appellamus *Kurdistan.*

tem instruunt. Consternati barbari tanta navium multitudine, maxime in locis sylvarum nudis, et veriti ne invadantur, diffugiunt. Libero tum transmissu, Cæsar ineunte vere Adiabenen[3] ingreditur.

Cum exercitus Adenystris[4] (munitissimum erat Adiabenes castellum) propinquasset, Sentius, centurio, legatus Mebarsapi ante missus, et ab eo cum sociis perfide detentus, inditisque vinclis, castello abditus, occasione usus est. Consilio cum suorum audacissimis inito, rumpit vincula, præsidii præfectum interficit; suisque in libertatem vindicatis, se ad exercitum recipit. Comite victoria, peragrata est Adiabene: et in ditionem redacta. Juvit invisere celeberrima Orientis loca, Ninon,[5] clarissimam quondam regum Assyriæ sedem, Gaugamela,[6] vicum Darii castris notum, et Arbela, queis æternam gloriam circumdedit Alexandri Magni victoria.

Inde per vastam hostium solitudinem Babylonem ventum.[7] Intestinis discordiis ita exhausti fuerant Parthi, ut ne conspectum quidem Romani militis sustinere auderent. Trajanus lustravit urbem, Chaldaicarum gentium olim caput, nunc Medorum Parthorumque invidia exinanitam, sed vel suis in ruderibus venerandam. Ædes adiit, in quibus Alexander mortalitatem exuerat. Cum ei parentasset, invisit aggerem,[8] opus, ut ferebatur, Semiramidis, altitudine pedum viginti quinque, latitudine pedum quinquaginta, longitudine ducentorum stadiorum: magnum veteris magnificentiæ monumentum. Vidit quoque lacum bituminis,[9] quo ferruminati[10] Babylonis muri; specumque halitus tam pestilentis,[11] ut quodque animalium et volucrum genus, vel tenuissimo ejus spiritu adflatum, exanimaretur.

Artis et naturæ mira speculatus, ad ingentia, quæ volvebat animo, consilia curas vertit. Destinaverat fossam ab Euphrate ad Tigrin perducere, ut, transvectis navibus, Tigrin ponte jungeret.[12] At Eu-

3 *Adiabenen.* Trans Tigrin Adiabene, nunc *the eastern part of Kurdistan.*

4 *Adenystris.* Dio lxviii, p. 781. Quem locum occupaverit hoc castellum, incertum est.

5 *Ninon.* Loco, in quo fuit urbs Ninus, aut Ninive, manet nomen *Nino*, ex adverso urbis *Mosul.*

6 *Gaugamela.* Vicus fuit Assyriæ, Darii clade nobilissimus, sexcentis ferme stadiis, ab Arbelis, nunc *Erbil*, dissitus. Penes tamen Arbela mansit victoriæ nomen, quod ante ignotus vicus Gaugamela, clarius vero oppidum Arbela.

7 *Babylonem ventum.* Dio lxviii, p. 783. Urbis omnium antiquissimæ manent adhuc rudera, locoque nomen *Babil*, ad Euphratem.

8 *Invisit aggerem.* Suidas in v. χῶμα. Ille ager post murum Babylonis fuit.

9 *Lacum bituminis.* Dio lxviii, p. 783. Lacum illum R. P. Emmanuel a Sancto Alberto, ex ordine Carmelitarum discalceatorum, ante annum 1742. adiit. Lacus est cis Tigrim, fluvioque proximus: distat ab urbe *Bagdad* tredecim dierum itinere: ejus ambitus est duorum circiter millium passuum. Plenus est bitumine, quod ardore Solis liquescit, noctu spissescit. Fons, unde erumpit, ebullire videtur. Mirum quanta vis aquaticorum animalium, dum immergunt, agglutinetur, ita ut numquam possit se expedire. Fertur leones, canes, aliasque feras, quæ præda trahuntur, capi. Id bitumen in navium aliorumque operum usus adhuc impenditur. *Voyage Ms. du P. Emmanuel de S. Albert d'Alep en Perse.*

10 *Ferruminati.* Plin. xxxv, 15. Suidas quoque in v. Ἀσφάλτῳ, ait hoc bitumen tantam firmitatem ædificiis afferre, ut cum coctis lateribus parvisque lapillis commixtum, quovis ferro validius evadat.

11 *Specum—pestilentis.* Dio lxviii, p. 783. Suidas, ibid. Nec mirum cum his in regionibus terræ et aquæ sulphureis aliisque diris vaporibus inficiantur, teste P. Emmanuele a S. Alberto, quem sup. laudavi.

12 *Ponte jungeret.* Dio lxviii, p. 784.

phrate multo excelsiore comperto, quam Tigri, consilio destitit, ne immissus Euphrates exhauriretur, tollereturque ejus navigatio. Itaque jussit naves machinis trahi; iisque per brevissimum Euphraten inter et Tigrin spatium deportatis, cum Seleucia[13] prius esset potitus, Ctesiphontem occupat.[14] Fugiente semper hoste, capta Chosrois filia, aureaque Arsacidarum sella,[15] tot regum regnorumque opibus superba. Trajanus, victor Parthorum, *imperator* consalutatus est,[16] iterumque *Parthicus* cognominatus. Trecenta quinquaginta millia passuum ultra Ctesiphontem adhuc progressus, Susam cepit,[17] veterem Persarum regiam.

Tantarum fortunarum nomina, Assyrii, Medi, Persæ, Parthique ditioni Romanæ accesserant. Cum hæc Romam nuntiata, a senatu decretum est ut Trajanus triumphos, quotquot vellet, ageret.[18] At is propagandi imperii et augendæ famæ cupidior, voluit Persicum sinum et mare Rubrum[19] scrutari. Haud ingens ei classis, Cæsare tamen digna. Quinquaginta erant naves,[20] quarum quatuor, imperatoriis signis splendidæ, prætoriam navem funibus alligatam trahebant.[21] Hæc autem longitudine triremem, latitudine et altitudine onerarias naves, quanta maxima est vel Nicomedea,[22] vel Ægyptiaca,[23] æquabat. Ejus aplustria auro insignia, summoque in velo Trajani nomen et imperatoris tituli præfulgebant. Intus conclavia erant, quæ numero et ornatu Cæsaris fortunam decerent. Classis tres in partes divisa est, ne, si continuo ordine succederet, inter se allisis navibus, cursus interturbaretur. Appulit ad Mesenem,[24] Tigris insulam, in qua regnabat Athambilus, qui se ultro ditioni Romanæ subdidit, et tributa se persoluturum spopondit. Cum inde proveheretur

13 *Seleucia.* Cis Tigrim est Seleucia, nunc *Al-Modaïn;* de qua dictum est sup. An. vi, 42.

14 *Ctesiphontem occupat.* Ctesiphon fuit trans Tigrim ferme ex adverso Seleuciæ. Unde utrique loco nomen *Al-Modaïn*, id est, duæ urbes. Proprie tamen Ctesiphonti nomen nunc est *Soliman Pak.* Tunc Parthici regni caput erat Ctesiphon.

15 *Aurea—sella.* Spartian. in Hadrian. c. 13. Manent adhuc inter Ctesiphontis ruinas veteris ædificii rudera, quibus nomen est *Takt-Kezra*, i. e. solium Chosrois. Quam magnifica fuerit Arsacidarum sella æstimare possumus ex Turcici Imperatoris solio, aureis columnis suffulto, et ex Mogolico solio, quod hac nostra ætate Thamas-Kouli-Kan rapuit. Inde non mirum, si Parthi sellam illam ab Hadriano repetiere, et si postea inter bella de ea sit actum.

16 *Imperator—est.* Dio lxviii, p. 784. Tunc cusus videtur nummus ex ære magno, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni. IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput laureatum Trajani. In adversa parte, Trajanus cohortes alloquitur. Inf. IMPERATOR. VIII. SC.

17 *Susam cepit.* Auctor Dialogi Φιλοπάτριδος ap. Lucian. p. 1128. Susa, a Tithono, Memnonis patre, ædificata, iterum a Dario Hystaspis filio condita, nunc appellatur *Suster.*

18 *Triumphos,—ageret.* Dio lxviii, p. 784.

19 *Mare Rubrum.* Dio lxviii, p. 784.

20 *Quinquaginta naves.* Suidas in v. Ναῦς et Ἀκροστόλια, ex Arriano.

21 *Alligatam trahebant.* Sic et nos trahimus naves; quod dicimus, *to take a vessel in tow.*

22 *Nicomedea.* Nicomedia, urbs Bithyniæ, nunc *Is Nikmid.*

23 *Vel Ægyptiaca.* Quantæ essent Ægyptiacæ naves æstimare possumus ex Ms. Vindobonensi codice, qui sub Augusto Cæsare memorat Alexandrinam navem, quæ, præter frumentum aliasque merces, attulit vectores 1200. et obeliscum, cum base, altum pedes 87. V. not. et em. ad Dial. de Orat. c. 18.

24 *Ad Mesenem.* Dio lxviii, p. 784. Mesene, insula inter duos Tigris alveos comprehensa, nunc *Digel;* de qua v. Plin. vi, 27.

classis, vi tempestatis, fluminis violentia, æstuque maris[25] ita conflictata est, ut summum in discrimen Trajanus foret adductus, ni, qui Characem,[26] oppidum Pasitigri[27] proximum, incolebant, parebantque Athambilo, eum perhumaniter excepissent.

Defunctus periculo, et audentior, Oceanum ingreditur.[28] Cum in ejus naturam inquireret, vidit navem, quæ in Indiam cursum dirigebat. Olim lacrymas divo Julio excusserat visa Alexandri Magni imago. Ipse Alexander inlacrymaverat, audito partem orbis terrarum, quam non vicisset, superesse. Trajanus, utrique par animo, virtute melior, suam tantum ætatem queritur. "O si, inquit, forem Juvenis, Indiam peterem."[29] Mox gloriæ impetu æstuans, populorum mores, vires, opesque sciscitatur: quæ sit cœli solique natura interrogat. Comperto tertiam hanc esse terrarum partem, numerosissimas gentes, incredibilem agrorum fertilitatem, infinitam opum copiam et varietatem, miram aeris salubritatem, alibi effœtam, hic vegetam esse naturam, "beatum" pronuntiat "Alexandrum: se illo longius progressurum[30] fuisse, et ultimos Orientis sinus scrutaturum." His cogitationibus plenus, literas ad senatum scribit, quibus quas vicerit gentes, quas victas velit significat.

At fortuna virtutis, quæ mortalium sortem supergreditur, semper invida, crudeles parabat ludos, et momento tot victorias funestare contendit. Amici victique reges, rebellionis turbine circumacti, undique conspirant: in præsidia apud se relicta, aut imposita, insurgunt. Alia pulsa, alia cæsa. Hæc audit Trajanus[31] longinquo in mari, procul a castris, cum paucæ adessent naves, exigua militum manus: audit tamen interritus, nec umquam major visus. Hostium turbas, ut suas ante acies, dividit; mittitque Maximum, Lusium Quietum, Erucium Clarum, et Julium Alexandrum, expertos probatosque duces, qui rebelles comprimant, dum ipse petit Ctesiphontem, ut Parthos contineat. Nec adeo iniqua fuit sors, ut nihil opis relinqueret. Mansit enim Athambilo fides, magnumque fuit renaviganti Cæsari subsidium. Parthi quoque, seu terrore, seu impotentia, in ceterorum furorem non adacti. Cum ferveret adhuc rebellionis æstus, Maximus prælio victus occubuit. Lusius Quietus, eum ultus, Nisibin recuperavit: mox Edessam petiit; infensusque Abgari perfidiæ, expugnatam urbem primum direptioni permisit, deinde incendio abolevit. Antea Erucius Clarus et Julius Alexander Seleuciam ceperant. Ur-

25 *Æstu maris.* Vadosa hæc ora, et reciproco mari infesta.

26 *Characem.* Dio lxviii, p. 784. oppidum illud vocat τὸν Χάρακα τὸν Σπασίνου. Fuit Charax inter oppida *Hafar* et *Hesn Modhi.*

27 *Pasitigri.* Tigris, 'ubi remeavere aquæ' duorum alveorum, quos modo memoravimus, 'Pasitigris appellatur.' Nec Tigris tantum, sed Choaspes, Euphratesque longo tempore ab accolis agros rigantibus præclusus, Pasitigri deferuntur in mare. Plin. vi, 27.

28 *Oceanum ingreditur.* Dio lxviii, p. 784. Oceanum intellige mare Rubrum.

29 *Indiam peterem.* Dio, ibid. Spurius quidem est et antiquariis ignotus nummus, quem ex Occone, viro sublestæ fidei, inter Trajani nummos retulit Mediobarbus, in quo legitur INDIA PROPR. I. e. 'India, provincia populi Romani.' Consiliis tamen vastandæ Indiæ non abstinuit Trajanus, cum, teste Eutrop. Lib. viii. 'in mari Rubro classem instituerit, ut per eam Indiæ fines vastaret.'

30 *Progressurum.* Dio, ibid.

31 *Audit Trajanus.* Trajanus, cum hæc audiit, jam revehebatur. Dio, ibid.

bem, plebis urbanæ sexcentis millibus[32] potentem, ut exemplo et ostentui esset, delevere et incendere.

Ex adverso Seleuciæ Cæsar Ctesiphontem tenebat; cunctaque ejus præsentia erant tranquilla. At ne, cum abesset, Parthi nova molirentur, placuit iis regem imponere. Qui tum aderant Romani Parthique in ingentem planitiem convocati sunt. Structum ibi excelsum tribunal Cæsar conscendit: ante tribunal inter Romana signa stabat Parthamaspates.[33] Tum Cæsar orsus a Deum favore, qui ipsum populumque Romanum ad id felicitatis evexerant, ut quidquid fuerat discordiarum continuo victoriarum cursu esset sedatum, paxque Romana ultra Euphratem atque Tigrin diffusa; Deos precatus est " ut Romam subditosque populos æternæ pacis fœdere consociarent. Non sibi curæ esse immensos imperii fines, infinitas opes, interminatam potentiam: at cordi esse orbis pacem, securitatem, felicitatem. Hæc sua esse vota; hanc unam se reputare gloriam, hanc solam cupere." Dein flexa ad Parthos et Parthamaspaten oratione, illos fidei admonuit. " Discordiis imperiorum ruinam, populorum exitium peti: testes ipsos esse, qui antequam victricibus Romanorum armis subderentur, intestinis dissensionibus florentissimum suum imperium jam exinaniverant. Excidio flammaque vastatam Seleuciam documento esse quæ sors discordes rebellesque maneant." Parthamaspaten dein allocutus, eum ad humanitatem, clementiam, æquitatem, principatusque curas hortatus est. " Iis virtutibus se Romæ, se suis populis approbaret. Intelligeret tandem Oriens quantum superbiæ præstet regnantum modestia; ipseque experiretur quanto dulcius sit amantibus, quam servientibus, populis imperare." Tum per præconem regno regnique conditionibus pronuntiatis, Parthamaspates, flexo genu, supplicesque manus tendens, diadema, dignitatis insigne, accepit. Ab Urbe condita, et apud gentes quæ memoria hominum latius sunt dominatæ, nondum illuxerat tanta, tam speciosa dies, cum ab extrema Britannia ad Parthiam usque per quadragies centena millia passuum Cæsar jura diceret, regna diriberet. Tigris Romanæ dominationis terminus[34] institutus est.

Talem imperii felicitatem intervertere se posse rata est fanatica Judæorum gens.[35] Ingenio et calamitate ad furorem prona, animos sustulerat, Orientis motu inflata. Gliscere quoque cœperant oracula,

32 *Plebis—millibus.* Plin. vi, 26. Inde intelligere est quantæ essent Orientis urbes. Et cum tanta esset Seleucia, Ctesiphontis tamen vicinitate exhauriebatur. Quid ergo miramur in tanta locorum longinquitate plebis multitudinem quæ Lutetiam et Londinum implet, dum duæ urbes, Seleucia et Ctesiphon, uno Tigri fluvio discretæ multo plus continuere. Apud Sinas adhuc videre est illam multitudinem, qua Oriens olim inclaruit.

33 *Stabat Parthamaspates.* Dio lxviii, p. 785. Illum exhibet nummus ex ære magno, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput laureatum Trajani. In adversa parte, REX PARTHIS DATVS. Imperator in suggesto sedens, adstante præfecto prætoriarum cohortium, per præconem infra stantem, declarat regem Parthorum eum, qui ante suggestum in genu procumbit.

34 *Tigris—terminus.* Rufus Festus, in Breviario.

35 *Judæorum gens.* Dio lxviii, p. 786. Euseb. Hist. Eccles. iv, 2.

miseris turbulentisve hominibus semper parata, quæ funesta diraque[36] imperio portendebant. Iis omnibus accensi, cum undique terrarum et lucri cupidine et scelerum pœna sint dispersi, uno et eodem impetu per Cyrenaïcam provinciam,[37] Ægyptum, Cyprum insulam, et Mesopotamiam debacchantur. Quidquid ibi aut Romanum, aut Deorum religionibus imbutum, ut impium, prosteruunt et discerpunt. Quanto plus audaciæ, tanto plus crudelitatis. In Cyrenaïca, duce Andræa, eo ferociæ prorupere, ut ducenta viginti millia hominum horribilibus suppliciis ludibriisve absumserint. Pasti humana corpora, eorum redimiti visceribus, obliti sanguine, pellibus induti, furiati discurrunt, et interceptos aut a cervice serris medios dissecant, aut objiciunt bestiis, aut invicem pugnare et perire cogunt. Vastata Cyrenaïca, atrox illa procella per Ægyptum diffunditur, quam Lucuas dux jam cædibus fœdaverat. Effera magis per Cyprum insulam Artemionis rabies. Is urbem Salamina[38] subvertit, et ducenta quadraginta millia hominum internecione delevit. Eadem efferbuerat per Mesopotamiam atrocitas: sed a Lusio Quieto Judæorum excidio statim fuit oppressa. Nec tarda fuit ubique vindicta, ubi primum a consternatione resipuere animi. Lupus, Ægypti præfectus, ipsique Ægyptii hanc pestem abolevere, et Judæorum, qui Alexandriæ agebant, sanguine fuit expiata. In Cypro insula, Martius Turbo, vindex sceleris missus, Judæos omnes interfecit; et in posterum statuta pœna, ut si quis hujus gentis homo Cyprum appelleret, tempestatis etiam vi delatus, capital foret. Ut repente exortus, sic repente oppressus furor ille Judaïcus.

Dum tantis rerum conversionibus ludebat fortuna, lusit et natura singulari sexus mutatione. Mulier, Laodiceæ nupta, vir evasit; et quæ modo erat et appellabatur Æteta, fuit et dictus est Ætetus.[39]

A. U. C. 870. J. C. 117.—Quinctio Nigro, C. Vipstanio Aproniano consulibus. Crebrescebant oracula, malorum prænuntia; ipsumque mensem Mesori[1] (id nomen apud Ægyptios Augusto mensi) feralem designabant. At publicam lætitiam in tanto imperii splendore nihil morabatur. Senatus, lectis, quas a Trajano missas memoravi,[2] literis, et cum continuo aliæ adferrentur, quæ ne notas quidem nomine subactas gentes nuntiabant, decrevit 'Principem de quotcumque provinciis vellet triumphos acturum:'[3] arcum quoque[4] in ejus

36 *Funesta dira.* Quas vaticinationes videre est in Dial. cui nomen est Φιλοπάτριδι, ap. Lucian. p. 1127.

37 *Cyrenaïcamprovinciam.* Ægypto proxima fuit Cyrenaïca, Occidentem versus; ita dicta ab urbe Cyrene, nunc *Curin.*

38 *Urbem Salamina.* Salamis, urbs Cypri clarissima postea dicta Constantia, unde loco adhuc nomen *Costanza.*

39 *Dictus Ætetus.* Phlegon, 'de Rebus mirabilibus,' c. 9. se occulatum testem profitetur. Quantum Romani delectarentur hermaphroditis testantur statuæ, quæ adhuc extant, et auctor Dial. Φιλοπάτριδος, ap. Lucian. p. 1127.

1 *Mensem Mesori.* Auctor Dialogi, modo laudati ap. Lucian. p. 1126. Hæc quidem oracula et apud Christianos serpebant. Nec mirum, et excusatione dignum. Quanto magis pii erant et miseri, tanto magis in credulitatem proni.

2 *Memoravi.* Sub anno superiore.

3 *Triumphos acturum.* Dio lxviii, p. 784.

4 *Arcum quoque.* Dio, ibid. Extant adhuc Romæ egregia hujus arcus monimenta, quæ nunc speetantur in arca Constantini. Inter viros, qui in bello Parthico inclaruere, insignis extat memoria Cn. Plætorii, quam quidem videre est ap. Gruter. p. 1096. n. 6. sed in multis mancam et corruptam. Ideo juvat eam emendate ex ipsis Mss. Sirmondi schedis describere.

foro strui jussit, Parthicæ victoriæ monumentum, ut columnam, Dacicæ. Additum "ut senatus redeunti Principi longius, quam solitum, obviam procederet."

Cæsar autem, firmandæ dominationi intentus, Atrenos, qui in prioris anni motu rebellaverant, nec hostiles animos posuerant, exscindere, aut si ob insuperabilem locorum difficultatem deleri penitus non possent, ita infringere parabat, ut numquam rediret nocendi vel voluntas, vel facultas. Iis erat in Mesopotamia civitas haud ampla, nec dives, Arabum legibus et ditioni subdita. Late circum regio magnam partem deserta: raræ aquæ, aut insalubres: summa ligni pabulique penuria. Præcipuum, sed munitissimum præsidium, Atræ,[5] urbs rupi imposita. Magna ibi Solis, cui urbs sacra, veneratio. Solæ opes, sed ingentes, donaria templis condita. Haud ægre Romanus miles, quæ urbem ambiebant, occupavit. At ubi opus fuit urbem obsidere, machinasque admovere, ibi sudor laborque plurimus. Præmissi equites equitatu, quo Arabes præpollent, gravi cum damno proturbati sunt, eosque hostis in castra usque insecutus est. Cæsar, ad accendendam suorum virtutem, ipse, inter obsidentes, urbem petit. Ejus præsentia tantum ardoris indidit, ut pars murorum urbis fuerit diruta; haud sine Principis discrimine: licet enim, ne agnosceretur, vestem imperatoriam exuisset, ejus canitie vultusque gravitate permoti barbari, certique talem esse debere Imperatorem, in eum ejaculabantur; equesque ei proximus transverberatus est.

Suo quidem periculo immotus erat Cæsar: at portentis[6] territus est exercitus. Quoties enim impetum faceret, quasi eam urbem invadere profanum foret, cœlum coruscare fulguribus, tonitribus personare, versicoloribus irradiare luminibus, procellæ, grando, fulmina erumpere. Jam et ante tetra lues castris incubuerat: tanta nempe culicum vis, ut iis fœdatos omnes cibos exercitus nausea respueret.

CN. MARCIO
CN. F. GAL.
PLAETORIO CELERI
QVAEST. II. VIR. 7. LEG. VII.
GEMIN. 7. LEG. XVIII. FIRM.
DONIS DONATO A DIVO
TRAIANO IN BELLO PARTHIC
CORONA MVRALI TORQVIBVS
ARMILLIS PHALERIS. 7. LEG. II
AN. 7. LEG. XIIII. GEM. MART. VICTR.
7. LEG. VII. CIPI. 7. LEG. I. ADI. P. F. P. P. LEG.
EIVSD. PRAEPOSITO NVMEROR.
TENDENTIVM IN PONTO AB
SARO TRIB. COH. II. VIG.
PATRONO COL.
D. D.

Observa Plætorium fuisse e tribu Galeria: duosque errores inter describendum irrepsisse: Pro LEG. II. AN. legendum, LEG. II. AVG. et pro LEG. VII. CIPI. corrigendum LEG. VII. CL. P. F. i. e. 'legionis septimæ Claudianæ piæ felicis.'

5 *Atræ.* Manet loco nomen *Hatder.* De hac urbe, quam Severus Imperator postea incassum obsedit, v. Herodian. iii, 9.

6 *At portentis.* Dio lxviii, p. 785.

Hæc Cæsarem variis sententiis persisteretne, an desisteret, distractum tenebant. At reputans nec sapientis, nec optimi Principis esse naturæ imperare velle, tantumque gloriæ et salutem exercitus temeritate perditum ire, obsidionem solvit.

Tum anceps utrumne exercitum in Mesopotamiam reduceret, an bellis finem imponeret, dein affecta sua valetudine anxius, paulo post gravem in morbum incidit. Venenum,[7] atrox summæ potentiæ malum, vel optimis Principibus formidatum, suspectans, in Italiam navigare destinat. Simul supremæ animo obversabantur curæ. Modo decorum videbatur Alexandri Magni exemplo sine certo successore[8] decedere. Modo, ut quantum posset reipublicæ provideret, satius rebatur successorem deligere, qui imperium sibi a divo Nerva traditum, a se acceptum, iisdem in publicam felicitatem studiis regeret. Nec facilis delectus. Ambigebat enim Neratiumne Priscum[9] virtute et legum scientia præstantem anteponeret, an Lusium Quietum[10] tantis bellorum experimentis probatum. Mox ne infausta successoris designatione memoriam suam oneraret, expeditius ducebat, missa ad senatum oratione,[11] viros proponere, quos inter senatus, quem optimum probasset, legeret. Egregia imperii Romani tempora, quibus Princeps optimus, optimi Principis filius,[12] optimos, qui succederent, valuit designare!

At de successore in incertum volvuntur Principum consilia. Dum Trajanus virtute provisum imperio volebat, artibus sese fortunæ inserebat Hadrianus. Jam dudum Principis favorem aucupabatur, et virtutum adsimulatione, et quod plerumque validius est, vitiorum æmulatu. Fuisse enim Trajano vitia haud silebit Historia; nec eum humanæ conditionis sorte excusatum feret. At, vel inter vitia, laus ejus erit propria, quod imperii regimini numquam ea immiscuerit.[13] Immo, cum divi Nervæ societate et exemplo quandoque indulgere vino[14] cœpisset, curari vetuerat jussa post longiores epulas. Suos autem delicatos (huic quoque amori serviebat Cæsar) ad voluptates, non in consilia admittebat. Licet ergo Hadrianus et vinolentiæ adsuevisset,[15] et libertos delicatosque[16] Cæsaris blanditiis, promissis, donis diu captasset, nihil profecerat, ni Tatianus et Plotina subvenissent: ille vetere studio, cum Hadriani tutor fuisset; hæc muliebri ambitione, ut, quod auctoritatis mariti morte decederet, dato imperio recuperaret. Aulæ autem periti, non urgendo, (obstabant enim certa Hadriani vitia, incertæ virtutes, nec umquam in eum pronus

7 *Venenum.* Dio lxviii, p. 786.

8 *Certo successore.* Spartian. in Hadrian. c. 4.

9 *Neratiumne Priscum.* De quo dictum sup. ad A.U.C. 865. V. et Spartian. in Hadrian. c. 4.

10 *Lusium Quietum.* Dacicis Parthicisque bellis sæpe nobis memoratum. Quidam addunt Servianum a Trajano dignum imperio fuisse judicatum. Sed perperam, et ex corrupto Dionis loco, id volunt; ut egregie demonstravit erudit. Reimar. in Notis ad Dion. lxix, p. 795.

11 *Ad—oratione.* Spartian. in Hadrian. c. 4.

12 *Optimi—filius.* Trajanus adoptione filius Nervæ Principis optimi.

13 *Ea immiscuerit.* Dio lxviii, p. 772.

14 *Indulgere vino.* Dio, ibid. Victor, de Cæsaribus et in Epitome.

15 *Vinolentiæ adsuevisset.* Spartian. in Hadrian. c. 3.

16 *Libertos delicatos.* Spartian. in Hadrian. c. 4.

Principis favor), sed declinando, eum summæ spei admovere. Ingravescente enim Trajani morbo, antequam e Mesopotamia discederet, effecere ut Hadrianus exercitui in Syria præficeretur.[17] Ingens erat potentiæ adjumentum, et quibusvis artibus paratum. Increvit dein morbus, profluvioque sanguinis,[18] quo Cæsar singulis annis per alvum purgabatur, interrupto, vix ulla supererat salutis spes. Seleucia[19] tamen pervenit Selinuntem,[20] Ciliciæ urbem. At cum apoplexia fuisset oppressus, simul et intercute aqua laboraret, conclamata ejus salute, Plotina hominem prope lectum occuluit, qui morientis et exanimi Principis voce simulata adoptionem Hadriani[21] dictaret. Ejus nuntium quinto Idus Augusti[22] mensis accepit Hadrianus. De ea quoque missæ ad senatum literæ, non Trajani, sed Plotinæ manu[23] subscriptæ. Ubi novo imperio satis provisum, a. d. tertium Idus[24] evulgata Trajani mors. Is fuit Trajani finis, anno ætatis sexagesimo secundo,[25] imperii vigesimo. Promiscuis laudibus vulgus Principum attollatur, nobis unica et summa Trajani laus erit ipse TRAJANUS OPTIMUS. In hominum memoria vivit semperque vivet. Appellatus dulcedine, narratus admiratione animos implebit. Forte vana et turgida adulatio Principes Trajano meliores optabit. Æqua veraque posteritas optimos habebit Trajano proximos.

Morte, quæ tot Principum gloriam obruit, ejus accrevit claritas. Cremato ejus corpore, cineres Tatianus Plotinaque et Matidia, divæ Marcianæ filia, excepere, ut eos Romam deferrent. Obviam processit Hadrianus,[26] patrisque reliquias veneratus, justa persolvit, comesque fuit itineris, donec, conscensa classe, funebris pompa Italiam repetiit. Tum Hadrianus Antiochiam regressus est.[27] Feralis autem pompa ibat, ut ante nonaginta octo annos visa, quæ tristes Germanici exuvias[28] ferebat. Fatale enim fuit iisdem ferme locis oppressos esse et Cæsarum optimum[29] et optimum Principum: utrumque militari gloria circumdatum, pari utrumque comitate et affabilitate, utrumque desideratissimum, quod ille in maximas spes adolesceret, hic maximas implevisset.

17 *In—præficeretur.* Dio lxviii, p. 786. Spartian. ibid.

18 *Profluvio sanguinis.* Dio lxviii, p. 786.

19 *Seleucia.* Seleuciam Isauriæ appellavit Eutrop. Lib. viii. more suæ ætatis, quæ partem hanc Ciliciæ contribuebat. Seleucia urbs erat Ciliciæ asperæ ad Calycadnum sita, nunc *Selefkeh.*

20 *Selinuntem.* Dio lxviii, p. 786. Selinus, urbs maritima Ciliciæ, nunc *Selenti.*

21 *Adoptionem Hadriani.* Spartian. in Hadrian. c. 4.

22 *Quinto Idus Augusti.* Die 9. Augusti. Spartian. ibid.

23 *Plotinæ manu.* Dio lxix, p. 788.

24 *A. d. tertium Idus.* Die 11. Augusti.

25 *Sexagesimo secundo.* Secundo et quadragesimo ætatis anno imperare cœperat. Dio lxviii, p. 772. Selinunti, qua in Urbe Trajanus obiit, is honor habitus est, ut postea appellata sit Trajanopolis. Dio lxviii, p. 786. Confectus, ut videtur mœrore amissi domini optimi, Selinunte pridie Idus Augusti occubuit M. Ulpius Phædimus, Trajani libertus. Inscriptionem v. ap. Gruter. p. 578. vel ap. Fabretti, de Col. Trajan. p. 185.

26 *Obviam—Hadrianus.* Selinunte Seleuciam ad mare, Pieriam quoque dictam, nunc *Suveidia*, ubi naves erant Romanæ, vectæ sunt Trajani reliquiæ. Antiochia obviam processit Hadrianus.

27 *Antiochiam—est.* Spartian. in Hadrian. c. 5. Antiochia, nunc *Antakia*, caput Syriæ.

28 *Tristes—exuvias.* V. sup. An. iii, 1.

29 *Cæsarum optimum.* Germanicus extinctus est Antiochiæ, Trajanus Selinunte.

Ut Romæ propinquatum est, senatus populusque obviam effusi; mœrent simul et mirantur. Nempe omnes luctu impleverat feralis urnæ visus: simul animis obversabatur victoriarum fama, propagati imperii gloria, et merita tot triumphorum laus. Quæsitum tantæ virtuti novum decus; et, quod nemini hactenus datum, ipsa in Urbe, locoque Urbis splendidissimo, in foro, quod Trajanus struxerat, ejus cineres triumphali [30] pariter et funebri apparatu conditi sunt, et columnæ suppositi. Mox lectis Hadriani literis,[31] super cœlestes honores [32] aliosque quos Hadrianus affatim postulaverat, multi adhuc additi; institutique ludi Parthici,[33] perenne victoriarum monumentum. Hadriani in Urbem adventus [34] novæ et majoris celebritatis causa fuit. Is enim, cum triumphum a senatu sibi oblatum remisisset, dictitans "honores a patre meritos [35] in se non esse conferendos," Trajani imaginem [36] triumphali curru vexit, præeunte senatu et exercitu; eamque columnæ [37] imposuit, ut Princeps optimus sua inter opera sublimis Urbi præsideret: ludis quoque, qui deinde in ejus honorem ederentur, balsama et crocum [38] per gradus theatri fluere jussit. Durent crescantque honores Principis optimi; [39] æternaque ejus memoria intelligant Principes sua in fortuna cuncta esse fluxa et caduca, virtutem tantum et beneficentiam fore immortales.

30 *Ejus—triumphali.* Victor in Epitome. Dio lxix, p. 788.

31 *Hadriani literis.* Spartian. in Hadrian. c. 6.

32 *Cœlestes honores.* Tum cusus nummus aureus e Cimelio Regio, DIVO TRAIANO PART. H. AVG. PATRI. I. e. 'divo Trajano Parthico Hadriani Augusti patri.' Caput laureatum Trajani. In adversa parte, Phœnix, radiato capite, insistit ramo cinnamomi.

33 *Ludi Parthici.* Dio lxix, p. 788. Ludi illi celebrabantur die 18. Septembris, ut accipimus ex veteri Kalendario Herwartiano: XIV. KAL. OCTOBRIS N. TRAIANI. TRIUMPHALES CMXXIIII. I. e. 'Natalis Trajani, ludi triumphales, circenses missus viginti quatuor.' Immo in veteri Kalendario apud Lambecium, Bibliothec. Vindobon. Vol. iv, p. 277. scriptum CMXLVIII. I. e. Circenses missus quadraginta quatuor; nempe 24. ob natalem, et 24. ob ludos triumphales. Videntur per duos dies celebrati. Item enim Kalendarium Herwartianum habet, XII. KAL. OCTOBRIS LVDI TRIVMPHALES.

34 *Hadriani—adventus.* Hadrianus, 'præposito Syriæ Catilio Severo, per Illyricum Romam venit.' Spartian. in Hadrian. c. 6.

35 *A patre meritos.* Ob adoptionem, Hadrianus Trajani filius dictus est.

36 *Trajani imaginem.* Spartian. in Hadrian. c. 6.

37 *Eam columnæ.* Victor in Epitome.

38 *Balsama et crocum.* Spartian. in Hadrian. c. 19.

39 *Crescant—optimi.* Crevere hactenus; optimorumque Principum laudi datum, ut Trajano similes dicerentur.

C. CORNELII TACITI

POLITICA.

GABRIEL BROTIER

POLITICO LECTORI.

Regere imperio populos ars fuit Romanorum propria. Artem, dignitate nobilissimam, præstantissimam utilitate, aperuit C. Cornelius Tacitus; tantoque duce ac magistro gloriati sunt, quotquot postea publicarum rerum scientia inclaruere. Quam sibi doctrinam multa lectione, assidua meditatione, ægre pepererunt, eam lætam magis magisque parabilem fore sum ratus, si, quæ apud Tacitum dispersa sunt, colligerem, civilisque prudentiæ corpus conflarem. Ut id exsequerer, C. Cornelii Taciti politica ad præcipua quædam capita revocavi, quibus rei civilis summa continetur. Ne quis tamen reputet me universos politicæ scientiæ fontes, qui passim in Tacito occurrunt, exhausisse: immo multo plures, eosque feracissimos, adhuc latere profiteor, quos lectori volupe erit scrutari, quibusque repertis uti ac frui gratius erit atque laudabilius. Mihi satis sit viam monstrasse, artisque novæ elementa proposuisse, quibus erudiantur ingenia, mores instruantur, animi ad viriles curas exsuscitentur; et, quod mihi ut et Cornelio Tacito semper in votis fuit, omnes ad vitiorum odia studiaque virtutum inflammentur, quibus stat humana societas, florent vigentque imperia.

POLITICORUM CAPITA.

POLITICA.

I. RELIGIO.[1]

COLENDA *divina, humana non impedienda.*—Oportere dividi sacros et negotiosos dies, queis divina colerent, et humana non impedirent. Tac. An. xiii, 41.

Cavendum ne inter prospera imminuatur religio.—Benignitati Deum gratiam referendam, ne ritus sacrorum inter ambigua culti, per prospera obliterarentur. An. xi, 15.

Est in Religione modus.—Sanctius ac reverentius visum de actis Deorum credere, quam scire. De Mor. Germ. xxxiv.

Ne fœdetur vanitate.—Multa vana sub nomine celebri vulgabantur. An. vi, 12.

Inter adversa gliscit superstitio.—Sunt mobiles ad superstitionem perculsæ semel mentes. An. i, 28.

Tunc audiuntur prodigia.—Quod in pace fors, seu natura; tunc fatum et ira Dei vocabatur. Hist. iv, 26. Inclinatis ad credendum animis, loco omnium etiam fortuita. Hist. ii, 1. Plura prodigia, rudibus seculis, etiam in pace observata, quæ nunc tantum in metu audiuntur. Hist. i, 86.

Divina quoque obtenduntur sceleribus.—*Ob interfectam Octaviam,* dona templis decreta. Quod ad eum finem memoravimus, ut quicumque casus temporum illorum nobis vel aliis auctoribus noscent, præsumtum habeant, quotiens fugas et cædes jussit Princeps, totiens grates Deis actas; quæque rerum secundarum olim, tum publicæ cladis insignia fuisse. An. xiv, 64.

Scelerum vindex conscientia.—Facinora atque flagitia sua *Tiberio* quoque in supplicium verterant. Neque frustra præstantissimus sapientiæ firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus et ictus, quando ut corpora verberibus, ita sævitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur. Quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse pœnas fateretur. An. vi, 6. *Nero* cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione, numquam timore vacuus. An. xv, 36.

II. PATRIA.

Dulce et jucundum quodque patriæ solum.—*Germaniam* informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit. De Mor. Germ. ii.

1 Nos meliora Divinaque de religione edocti, nihil habemus quod a Tacito hac in re mutuemur. Quid tamen de ea scripserit, haud fuit omittendum.

Omnibus, Principibus maxime, cara sit.—Cunctas sibi curas amore patriæ leviores. An. xv, 36.

Optimus quisque amat patriam, et ejus malis ingemiscit.—Optimus quisque reipublicæ cura mœrebat. An. iii, 44.

Vulgus etiam iis movetur.—Duos omnium mortalium impudicitia, ignavia, luxuria deterrimos, velut ad perdendum imperium fataliter electos, non senatus modo et eques, queis aliqua pars et cura reipublicæ, sed vulgus quoque palam mœrere. Hist. i, 50.

Ejus malis qui lætentur?—Multi odio præsentium et cupidine mutationis, suis quoque periculis lætabantur. An. iii, 44.

III. LIBERTAS.

Libertas, commune bonum.—Libertatem natura, etiam mutis animalibus datam. Hist. iv, 17.

Virtutis altrix.—Etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscentur. Hist. iv, 64.

Nihil libertate acrius.—*Longa Romanorum cum Germanis bella:* multa invicem damna. Non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuere: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. De Mor. Germ. xxxvii.

Sunt et libertatis vitia.—Germanos non juberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere. Hist. iv, 76. Illud ex libertate vitium, quod non simul, nec ut jussi conveniunt. De Mor. Germ. xi. Nec aliud adversus validissimas gentes pro nobis utilius, quam quod in commune non consulant. Rarus duabus tribusve civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus: ita dum singuli pugnant, universi vincuntur. Vit. Agric. xii. Periculosiores sunt inimicitiæ juxta libertatem. De Mor. Germ. xxi.

Audacia libertatis placita.—Quomodo lucem diemque omnibus hominibus, ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. Hist. iv, 64. Sicuti cœlum Diis, ita terras generi mortalium datas: quæque vacuæ, eas publicas esse. An. xiii, 55.

Flagitiis quoque libertas obtenditur.—Libertas et speciosa nomina prætexuntur: nec quisquam alienum servitium et dominationem sibi concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet. Hist. iv, 73. Falso libertatis vocabulum obtendi ab iis, qui privatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei, nisi per discordias habeant. An. xi, 17. Ut imperium evertant, libertatem præferunt: si perverterint, libertatem ipsam aggredientur. An. xvi, 22.

Libertatem et dominationem miscere difficile.—Haud facile libertas, et domini miscentur. Hist. iv, 64.

Optimis etiam Principibus placet libertatis modus.—Quomodo pessimis Imperatoribus sine fine dominationem, ita quamvis egregiis modum libertatis placere. Hist. iv, 8.

IV. DOMINATIONES.

Varia dominationum genera.—Cunctas nationes et urbes populus, aut primores, aut singuli regunt. An. iv, 33.

Earum natura.—Populi imperium, juxta libertatem. An. vi, 42. Paucorum dominatio, regiæ libidini propior est. An. vi, 42.

De mixta dominatione Taciti idea et sensus.—Delecta ex his et consociata reipublicæ forma, laudari facilius, quam evenire vel si evenit, haud diuturna esse potest. An. iv, 33.

Formam mixtæ dominationis primi tentavere Germani.—De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes: ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. De Mor. Germ. xi.

Pro hominum ingenio et opibus varia imperia.—Gothones regnantur paulo jam adductius, quam ceteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. De Mor. Germ. xliii. Est apud *Suionas* et opibus honos, eoque unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. De Mor. Germ. xliv. Suionum gentibus Sitonum gentes continuantur. Cetera similes, uno differunt, quod fœmina dominatur: in tantum non modo a libertate, sed etiam a servitute degenerant. De Mor. Germ. xlv.

Summæ paupertatis mores.—Fennis mira feritas, fœda paupertas, non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus: sola in sagittis spes••Idemque venatus viros pariter ac fœminas alit •• Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur: huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum••Securi adversus homines, securi adversus Deos, rem difficillimam adsecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit. De Mor. Germ. xlvi.

Dominationum vis in concordia.—*Apud Seleucenses,* treceuti opibus, aut sapientia delecti, ut senatus: sua populo vis, et quotiens concordes agunt, spernitur Parthus: ubi dissensere, dum sibi quisque contra æmulos subsidium vocant, accitus in partem, adversus omnes valescit. An. vi, 42.

Quam flagrans dominandi cupido?—Cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior est. An. xv, 53.

Nihil ei sacrum.—Pharasmani cupido regni fratre et filia potior, animusque sceleribus paratus. An. xii, 47.

Ardescit periculis.—Imperium cupientibus, nihil medium inter summa et præcipitia. Hist. ii, 74.

Adsunt semper studia et ministri.—Primas dominandi spes in arduo: ubi sis ingressus, adesse studia et ministros. An. iv, 7.

Dominationem inchoantibus quid expedit?—Novum imperium inchoantibus utilis clementiæ fama. Hist. iv, 63. *Mithridates* atrocior, quam novo regno conduceret. An. xi, 9.

Dominationis scelere quæsitæ sors.—Nemo umquam imperium,

flagitio quæsitum, bonis artibus exercuit. Hist. i, 30. Non posse principatum scelere quæsitum, subita modestia et prisca gravitate retineri. Hist. i, 83.

V. DOMINATIO ROMANA.

Ejus majestas.—Apud Romanos vis imperii valet, inania transmittuntur. An. xv, 31.

Virtute, non pecunia, nixa.—Sub Vitellio Principe, imperii vires luxu corrumpebantur, contra veterem disciplinam, et instituta majorum, apud quos virtute, quam pecunia, res Romana melius stetit. Hist. ii, 69.

Fraudibus, et occultis, invisa.—Non fraude, neque occultis, sed palam et armatum populum Romanum hostes suos ulcisci. An. ii, 88.

Deditis clemens, victis gravis.—Victis graves pœnas, in deditionem venienti paratam clementiam. An. ii, 10. Levius servitium apud Romanos deditis, quam captis. An. xv, 1.

Populos recens subditos voluptatibus liberalibusque artibus demulcebat.—Voluptatibus Romani plus adversus subjectos, quam armis valent. Hist. iv, 64. *Apud Britannos* hyems saluberrimis consiliis absumta: namque ut homines dispersi ac rudes, eoque bello faciles, quieti et otio per voluptates adsuescerent; hortari privatim, adjuvare publice, ut templa, fora, domus exstruerent, laudando promtos, et castigando segnes: ita honoris æmulatio pro necessitate erat. Jam vero principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent: inde etiam habitus nostri honor, et frequens toga: paulatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus, et balnea, et conviviorum elegantiam: idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset. Vit. Agric. xxi.

Utebatur et religionibus.—In Britannia templum divo Claudio constitutum, quasi arx æternæ dominationis aspiciebatur; delectique sacerdotes, specie religionis, omnes fortunas effundebant. An. xiv, 31.

Regibus quoque.—Vetus ac jam pridem recepta populi Romani consuetudo, ut haberet instrumenta servitutis et reges. Vit. Agric. xiv.

Jactis odiorum seminibus continebantur longinqui populi.—Semina etiam odiorum jacienda, ut sæpe Principes Romani eamdem Armeniam specie largitionis turbandis barbarorum animis præbuerint. An. xii, 48.

Quomodo spectatum scelus externum?—Omne scelus externum cum lætitia habendum. An. xii, 48.

VI. PRINCEPS.

Cum imperii magnitudine adolevit Principatus necessitas.—

Vetus ac jam pridem insita mortalibus potentiæ cupido, cum imperii magnitudine adolevit, erupitque. Nam rebus modicis, æqualitas facile habebatur: sed ubi subacto orbe, et æmulis urbibus regibusve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere: modo turbulenti tribuni, modo consules prævalidi, et in Urbe ac foro tentamina civilium bellorum. Mox e plebe infima C. Marius, et nobilium sævissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem verterunt. Post quos Cn. Pompeius occultior, non melior. Et numquam postea, nisi de Principatu quæsitum. Hist. ii, 38.

Adulta necessitate, pacis interfuit rem Romanam regi a Principe.—Non aliud discordantis patriæ remedium fuisse, quam ut ab uno regeretur. An. i, 9. Omnem potestatem ad unum conferri pacis interfuit. Hist. i, 1.

Civile Principis nomen invexit Augustus.—Qui cuncta discordiis civilibus fessa sub nomine Principis accepit. An. i, 1. Non regno, neque dictatura, sed Principis nomine constituta respublica. An. i, 9.

Ut præmineret, tribuniciam potestatem addidit.—Id summi fastigii vocabulum *(tribuniciam potestatem)* Augustus reperit, ne regis aut dictatoris nomen adsumeret, ac tamen appellatione aliqua cetera imperia præmineret. An. iii, 56.

Ne turbarent religiones, addita quoque summi pontificatus dignitas.—Nunc Deum munere, summum pontificum etiam summum hominum esse; non æmulationi, non odio, aut privatis adfectionibus obnoxium. An. iii, 58.

Quæ principum auctoritas, populorum officia?—*Principibus* summum rerum judicium Dii dedere; *populis* obsequii gloria relicta est. An. vi, 8. Eam conditionem esse imperandi, ut non aliter ratio constet, quam si uni reddatur. An. i, 6. Unum esse reipublicæ corpus, atque unius animo regendum. An. i, 12.

Quanto major est Princeps, quanto invidiæ magis obnoxius, tanto excelsiores sint ejus cogitationes.—Non ædilis, aut prætoris, aut consulis partes sustineo: majus aliquid et excelsius a Principe postulatur; et cum recte factorum sibi quisque gratiam trahant, unius invidia ab omnibus peccatur. An. iii, 53.

Præcipuum in bonis amicis momentum.—Nullum majus boni imperii instrumentum, quam bonos amicos esse. Hist. iv, 7.

Amicorum Principis munus.—Honestis sermonibus aures Imperatoris imbuant. Hist. iv, 8.

Quomodo amici Principis æstimentur?—Principem daturum plane documentum, honestis, an secus, amicis uteretur, si ducem amota invidia egregium, quam si pecuniosum et gratia subnixum per ambitum deligeret. An. xiii, 6.

Caveat Princeps ne irrumpat adulatio. Vere enim Galba Pisonem alloquens:—Fidem, libertatem, amicitiam, præcipua humani animi bona, tu quidem eadem constantia retinebis; sed alii per

obsequium imminuent. Irrumpet adulatio; blanditiæ pessimum veri affectus venenum; sua cuique utilitas. Etiam ego ac tu simplicissime inter nos hodie loquimur; ceteri libentius cum fortuna nostra, quam nobiscum. Nam suadere Principi quod oporteat, multi laboris: assentatio erga Principem quemcumque, sine affectu peragitur. Hist. i, 15.

Laudes expendat.—Nec occultum est quando ex veritate, quando adumbrata lætitia facta Imperatorum celebrentur. An. iv, 31.

Inter laudes, sæpe mœror est.—Mœrens Burrus, ac laudans. An. xiv, 15.

Intempestiva severitate abstineat.—*Galbæ* nocuit antiquus rigor et nimia severitas, cui jam pares non sumus. Hist. i, 18.

Offensis quoque et blanditiis caveat.—Vitellium, subitis offensis aut intempestivis blanditiis mutabilem, contemnebant metuebantque. Hist. ii, 92.

Nimiæ potentiæ diffidat.—Nec umquam satis fida potentia, ubi nimia est. Hist. ii, 92.

Negotiosa est Principis vita.—Tiberius, nihil intermissa rerum cura, negotia pro solatiis accipiens, jus civium, preces sociorum tractabat. An. iv, 13.

Laus ejus magna honores digne mandare.—*Tiberius* mandabat honores, nobilitatem majorum, claritudinem militiæ, inlustres domi artes spectando: ut satis constaret non alios potiores fuisse. An. iv, 6.

Caduca Principum dona, nisi sint ex utilitate publica.—*Vitellius*, diffidentia properus, festinare comitia, quibus consules in multos annos destinabat: fœdera sociis, Latium externis dilargiri: his tributa dimittere; alios immunitatibus juvare: denique nulla in posterum cura, lacerare imperium. Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat: stultissimus quisque pecuniis mercabatur: apud sapientes cassa habebantur, quæ neque dari, neque accipi, salva republica, poterant. Hist. iii, 55.

Liberi sanguisque Principum validissima Principatus præsidia.—Non legiones, non classes, perinde firma imperii munimenta, quam numerum liberorum. Hist. iv, 52. Amicos tempore, fortuna, cupidinibus aliquando, aut erroribus imminui, transferri, desinere: suum cuique sanguinem indiscretum, sed maxime Principibus: quorum prosperis et alii fruantur, adversa ad junctissimos pertineant. Hist. iv, 52.

Principum filii in publicam fortunam adolescunt.—Ita nati estis, ut bona malaque vestra ad rempublicam pertineant. An. iv, 8.

Ne nimis civiles sint.—Displicere regnantibus civilia filiorum ingenia. An. ii, 82.

Id nocuit Germanico.—In Germanicum favor, et spes. Nam juveni civile ingenium, mira comitas, et diversa a Tiberii sermone, vultu, adrogantibus et obscuris. An. i, 33.

Quanto quis imperio propior, tanto sit cautior.—Suspectum semper invisumque dominantibus, qui proximus destinaretur. Hist. i, 21.

In legibus subsidium Principis.—Satis onerum Principibus, satis etiam potentiæ: minui jura, quotiens gliscat potestas: nec utendum imperio, ubi legibus agi possit. An. iii, 69. Cuncta legum et magistratuum munia in se trahens Princeps *Claudius*, materiam prædandi patefecerat. An. xi, 5.

Munimentum, in sceleris pœna.—Vitellius omnes *Galbæ interfectores* conquiri et interfici jussit, non honore Galbæ, sed tradito Principibus more, munimentem ad præsens, in posterum ultionem. Hist. i, 44.

Reputet Princeps se esse mortalem, æternam rempublicam.—Principes mortales, rempublicam æternam esse. An. iii, 6.

Famam et prosperam sui memoriam curet.—Ceteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi conducere putent: Principum diversam esse sortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda. An. iv, 40. Cetera Principibus statim adesse: unum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam. An. iv, 38.

Quæ vera ac magnifica sint Principum decora ac monumenta, egregie explicavit Tiberius, cum divinos honores ab Hispania ulteriore sibi oblatos recusaret.—Ego me, patres conscripti, mortalem esse, et hominum officia fungi, satisque habere, si locum principem impleam, et vos testor, et meminisse posteros volo: qui satis superque memoriæ meæ tribuent, ut majoribus meis dignum, rerum vestrarum providum, constantem in periculis, offensionum pro utilitate publica non pavidum credant. Hæc mihi in animis vestris templa, hæ pulcherrimæ effigies et mansuræ: nam quæ saxo struuntur, si judicium posterorum in odium vertit, pro sepulcris spernuntur. Proinde socios, cives, et Deos ipsos precor: hos, ut mihi ad finem usque vitæ, quietam et intelligentem humani divinique juris mentem duint; illos, ut quando concessero, cum laude et bonis recordationibus, facta atque famam nominis mei prosequantur. An. iv, 38.

Principibus certa et brevis est recti regula.—Utilissimus idem, ac brevissimus bonarum malarumque rerum delectus, cogitare, quid aut volueris sub alio Principe, aut nolueris. Hist. i, 16.

Princeps subditos, ut cives, habeat.—Non dominationem et servos, sed rectorem et cives *cogitet*. Ann. xii, 11.

Majestatem tamen reverentia tueatur.—Majestate salva, cui major e longinquo reverentia. An. i, 47.

Dominationis suæ arcana calleat.—Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus aut equitibus Romanis illustribus, seposuit Ægyptum: ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam claustraque terræ ac maris, quamvis levi præsidio adversus ingentes exercitus insedisset. An. ii, 59.

In ea inquiri ne sinat. Inquirenti Gallo infensus fuit Tiberius.

—Haud dubium erat eam *Galli* sententiam altius penetrare, et arcana imperii tentari. An. ii, 36.

Id illicitum semper et anceps.—Abditos Principis sensus, et si quid occultius parat, exquirere illicitum, anceps; nec ideo adsequare. An. vi, 8.

Annonam curet.—Annonæ curam sustinet Princeps: hæc omissa, funditus rempublicam trahet. An. iii, 54.

In annonæ sævitia, additum a Tiberio solamen.—*Sævitiam annonæ incusante plebe, Tiberius* statuit frumento pretium quod emtor penderet, binosque nummos se additurum negotiatoribus in singulos modios. Neque tamen ob ea parentis patriæ delatum et antea vocabulum adsumsit. An. ii, 87.

Magnum Principem non dedecet popularitas.—Augustus civile rebatur misceri voluptatibus vulgi. An. i, 54.

Fœda Principatus præmia.—*Otho* stupra nunc, et comessationes, et fœminarum cœtus, volvit animo; hæc Principatus præmia putat; quorum libido ac voluptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes omnes. Hist. i, 30. Falluntur, quibus luxuria specie liberalitatis imponit. Perdere iste *Otho* sciet, donare nesciet. Hist. i, 30.

Invisi semel Principis miseranda sors.—Inviso semel Principe, seu bene, seu male facta premunt. Hist. i, 7.

Vulgi iniqua de Principibus judicia.—Ipsa ætas Galbæ, et irrisui et fastidio erat, assuetis juventæ Neronis; et Imperatores forma ac decore corporis, ut est mos vulgi, comparantibus. Hist. i, 7.

Contumacia ne Principem irritent populi.—Contumacia inferiorum, lenitatem imperitantis deminui. An. xvi, 28. Ferenda regum ingenia, neque usui crebras mutationes. An. xii, 11. Quomodo sterilitatem, aut nimios imbres, et cetera naturæ mala, ita luxum et avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt donec homines: sed neque hæc continua, et meliorum interventu pensantur. Hist. iv, 74. Se meminisse temporum, quibus natus sit, quam civitatis formam patres avique instituerint: ulteriora mirari, præsentia sequi: bonos imperatores voto expetere, qualescumque tolerare. Hist. iv, 8.

VII. MORES PRINCIPUM ROMANORUM.

AUGUSTUS.

Ejus mens.—Divi Augusti acerrima mens. Hist. ii, 76.

Sub eo Principe, florens imperium.—Mari Oceano, aut amnibus longinquis septum imperium: regiones, provinciæ, classes, cuncta inter se connexa: jus apud cives, modestia apud socios: Urbs ipsa magnifico ornatu: pauca admodum vi tractata, quo ceteris quies esset. An. i, 9.

TIBERIUS.

Cautus Princeps.—Cautissima Tiberii senectus. Hist. ii, 76.

Dissimulationis studiosissimus.—Nullam æque Tiberius, ut rebatur, ex virtutibus suis, quam dissimulationem, diligebat. An. iv, 71.

Eam ad mortem usque retinuit.—Jam Tiberium corpus, jam vires, nondum dissimulatio deserebat: idem animi rigor, sermone ac vultu intentus, quæsita interdum comitate, quamvis manifestam defectionem tegebat. An. vi, 50.

Callidus et anxius.—Ut callidum ejus ingenium, ita anxium judicium: neque eminentes virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat: ex optimis periculum sibi; a pessimis dedecus publicum metuebat. An. i, 80.

Tristis sub eo Roma.—Angusta et lubrica oratio sub Principe, qui libertatem metuebat, adulationem oderat. An. ii, 87. Non alias magis anxia at pavens civitas, egens adversum proximos, congressus, colloquia, notæ ignotæque aures vitari: etiam muta atque inanima tectum et parietes circumspectabantur. An. iv, 69.

Antequam in deterius mutaretur, principatus ejus forma.—Publica negotia, et privatorum maxima, apud patres tractabantur: dabaturque primoribus disserere; et in adulationem lapsos cohibebat ipse; mandabatque honores, nobilitatem majorum, claritudinem militiæ, illustres domi artes spectando; ut satis constaret, non alios potiores fuisse: sua consulibus, sua prætoribus species; minorum quoque magistratuum exercita potestas; legesque, si majestatis quæstio eximeretur, bono in usu. At frumenta, et pecuniæ vectigales, cetera publicorum fructuum, societatibus equitum Romanorum agitabantur. Res suas Cæsar spectatissimo cuique, quibusdam ignotis ex fama mandabat, semelque adsumti tenebantur, prorsus sine modo, cum plerique iisdem negotiis insenescerent. Plebes acri quidem annona fatigabatur: sed nulla in eo culpa ex Principe: quin infœcunditati terrarum, aut asperis maris obviam iit, quantum impendio diligentiaque poterat. Et ne provinciæ novis oneribus turbarentur, utque vetera sine avaritia aut crudelitate magistratuum tolerarent, providebat: corporum verbera, ademtiones bonorum aberant. Rari per Italiam Cæsaris agri; modesta servitia; intra paucos libertos domus, ac si quando cum privatis disceptaret, forum et jus. An. iv, 6 et 7.

Diversi ejus mores.—Morum tempora illi diversa: egregium vita famaque quoad privatus, vel in imperiis sub Augusto fuit: occultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuere. Idem inter bona malaque mixtus, incolumi matre: intestabilis sævitia, sed obtectis libidinibus, dum Sejanum dilexit, timuitve: postremo in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam remoto pudore et metu, suo tantum ingenio utebatur. An. vi, 51.

CAIUS CALIGULA.

Ejus natura.—C. Cæsar turbidus animi. Hist. iv, 48.

Falsa perdidicit.—Etsi commotus ingenio, simulationum tamen falsa in sinu avi perdidicerat. An. vi, 45.

Sub Tiberio servus, post dominus deterrimus.—Immanem animum subdola modestia tegens, non damnatione matris, non exilio fratrum rupta voce; qualem in diem Tiberius induisset, pari habitu, haud multum distantibus verbis. Unde mox scitum Passieni dictum percrebuit, neque meliorem umquam servum, neque deteriorem dominum fuisse. An. vi, 20.

Ejus vitia fataque a Tiberio prævisa.—*Illi,* forte orto sermone, L. Sullam inridenti, omnia Sullæ vitia et nullam ejusdem virtutem habiturum prædixit: simul crebris cum lacrymis minorem ex nepotibus complexus, truci alterius vultu; Occides hunc tu, inquit, et te alius. An. vi, 46.

CLAUDIUS.

Socors et hebes, uxoribus et libertis serviit.—Nihil arduum videbatur in animo Principis, cui non judicium, non odium erat, nisi indita et jussa. An. xii, 3.

A Messalina primum inlusus, mox Agrippinæ magis devinctus.—Versa ex eo civitas, et cuncta fœminæ obediebant, non per lasciviam, ut Messalinæ rebus Romanis inludenti. Adductum, et quasi virile, servitium. Palam severitas, ac sæpius superbia: nihil domi impudicum, nisi dominationi expediret: cupido auri immensa obtentum habebat, quasi subsidium regno pararetur. An. xii, 7.

NERO.

Claudii insectatione gratiam gloriamque primum quærit.—Formam futuri principatus præscripsit, ea maxime declinans, quorum recens flagrabat invidia. Non enim se negotiorum omnium judicem fore, ut, clausis unam intra domum accusatoribus et reis, paucorum potentia grassaretur. Nihil in penatibus suis venale, aut ambitioni pervium: discretam domum et rempublicam. Teneret antiqua munia senatus. Consulum tribunalibus Italia et publicæ provinciæ adsisterent. Illi patrum aditum præberent: se mandatis exercitibus consulturum. Nec defuit fides. Multaque arbitrio senatus constituta sunt. An. xiii, 4.

Dein lascivia diffluit.—Otium foris, fœda domi lascivia, qua Nero itinera Urbis, et lupanaria, et diverticula, veste servili in dissimulationem sui compositus pererrabat. An. xiii, 25.

Patriæ ruinis usus, domum auream exstruit. Nero usus est patriæ ruinis, exstruxitque domum, in qua haud perinde gemmæ et aurum miraculo essent, solita pridem et luxu vulgata, quam arva et stagna, et in modum solitudinum hinc sylvæ, inde aperta spatia, et prospectus: magistris et machinatoribus Severo et Celere, quibus

ingenium et audacia erat, etiam quæ natura denegavisset, per artem tentare, et viribus Principis inludere. An. xv, 42.

Corruptus et corruptor Romanos perdidit. Ita quatuordecim annis a Nerone adsuefactos, ut haud minus vitia Principum amarent, quam olim virtutes verebantur. Hist. i, 5.

In hac corruptela, a conjuratis ejus libidines pertæsis designatur successor ei non valde absimilis.—Cœpta simul, et aucta, conjuratione, in quam certatim nomina dederant senatores, eques, miles, fœminæ etiam, cum odio Neronis, tum favore in C. Pisonem. Is Calpurnio genere ortus, ac multas insignesque familias paterna nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat, per virtutem, aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversus amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies: sed procul gravitas morum, aut voluptatum parcimonia: lenitati ac magnificentiæ, et aliquando luxui indulgebat. Idque pluribus probabatur, qui, in tanta vitiorum dulcedine, summum imperium non restrictum, nec perseverum volunt.

GALBA.

Princeps in Hispania adsumitur.—Evulgatum imperii arcanum posse Principem alibi, quam Romæ fieri. Hist. i, 4.

Ejus mores et fortuna.—Ser. Galba, quinque Principes prospera fortuna emensus, alieno imperio felicior *fuit*, quam suo. Vetus in familia nobilitas, magnæ opes: ipsi medium ingenium, magis extra vitia quam cum virtutibus. Famæ nec incuriosus nec venditator. Pecuniæ alienæ non appetens, suæ parcus, publicæ avarus. Amicorum libertorumque, ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens: si mali forent, usque ad culpam ignarus. Sed claritas natalium, et metus temporum obtentui, ut quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat ætas, militari laude apud Germanias floruit. Proconsul Africam moderate: jam senior citeriorem Hispaniam pari justitia continuit: major privato visus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax imperii, nisi imperasset. Hist. i, 49.

Nocuit nimia severitas.—Constat potuisse conciliari animos quantulacumque parci senis liberalitate. Nocuit antiquus rigor, et nimia severitas; cui jam pares non sumus. Hist. i, 18.

Infirmus et credulus senex.—Hiantes, in magna fortuna, amicorum cupiditates ipsa Galbæ facilitas intendebat: cum apud infirmum et credulum, minore metu, et majore præmio peccaretur. Hist. i, 12.

Cuncta libertis servisque venalia.—Adferebant venalia cuncta præpotentes liberti: servorum manus subitis avidæ, et tamquam apud senem festinantes. Hist. i, 7.

Pisonem adoptat.—Piso, M. Crasso et Scribonia genitus, nobilis utrimque, vultu habituque moris antiqui, et æstimatione recta severus, deterius interpretantibus tristior habebatur: ea pars morum ejus, quo suspectior solicitis, adoptanti placebat. Hist. i, 14.

OTHO.

Ejus adolescentia.—Otho pueritiam incuriose, adolescentiam petulanter egerat, gratus Neroni æmulatione luxus; eoque jam Poppæam Sabinam Principale scortum, ut apud conscium libidinum, deposuerat, donec Octaviam uxorem amoliretur: mox suspectum in eadem Poppæa in provinciam Lusitaniam specie legationis seposuit. Otho, comiter administrata provincia, primus in partes *Galbæ* transgressus, nec segnis, et donec bellum fuit, inter præsentes splendidissimus, spem adoptionis statim conceptam, acrius in dies rapiebat: faventibus plerisque militum, prona in eum aula Neronis ut similem. Hist. i, 13.

Ambitione ac libidine ad Principatus desiderium trahitur.—Non erat Othoni mollis et corpori similis animus. Et intimi libertorum servorumque corruptius, quam in privata domo habiti, aulam Neronis et luxus, adulteria, matrimonia, ceterasque regnorum libidines, avido talium, si auderet, ut sua ostentantes; quiescenti, ut aliena exprobrabant. Hist. i, 22.

Dissimulata in Principatu vitia.—Otho contra spem omnium non deliciis, neque desidia torpescere: dilatæ voluptates, dissimulata luxuria, et cuncta ad decorem imperii composita; eoque plus formidinis afferebant falsæ virtutes et vitia reditura. Hist. i, 71.

Morte, quam vita clarior.—Origo illi e municipio Ferentino. Pater consularis, avus prætorius; maternum genus impar, nec tamen indecorum: pueritia ac juventa, qualem monstravimus: duobus facinoribus, altero flagitiosissimo, altero egregio, tantumdem apud posteros meruit bonæ famæ, quantum malæ. Hist. ii, 50.

VITELLIUS.

Vitellii cum Othone comparatio.—Ante utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam, meruere; minus Vitellii ignavæ voluptates, quam Othonis flagrantissimæ libidines timebantur. Addiderat huic terrorem atque odium cædes Galbæ; contra illi initium belli nemo imputabat. Vitellius ventre et gula sibi ipsi hostis; Otho, luxu, sævitia, audacia, reipublicæ exitiosior ducebatur. Hist. ii, 31.

Vitellii gula et torpor.—Torpebat Vitellius, et fortunam Principatus inerti luxu ac prodigis epulis præsumebat, medio diei temulentus et sagina gravis. Hist. i, 62. Epularum fœda et inexplebilis libido: ex Urbe atque Italia irritamenta gulæ gestabantur, strepentibus ab utroque mari itineribus: exhausti conviviorum apparatibus principes civitatum: vastabantur ipsæ civitates: degenerabat a labore ac virtute miles, assuetudine voluptatum, et contemtu ducis. Hist. ii, 62. Nihil eorum quæ fierent Vitellio anquirente: brevi auditu, quamvis magna transibat, impar curis gravioribus. Hist. ii, 59.

Ejus aulæ fœditas.—Nemo in illa aula, probitate aut industria certavit: unum ad potentiam iter prodigis epulis, et sumtu ganea-

que satiare inexplebiles Vitellii libidines. Ipse abunde ratus, si præsentibus frueretur, nec in longius consultans, novies millies sestertium paucissimis mensibus intervertisse creditur. Hist. ii, 95.

Nulla consilia, aut læsura.—Surdæ ad fortia consilia Vitellio aures. Hist. iii, 66. *Peritissimos, et si consulerentur, vera dicturos,* arcuere intimi amicorum Vitellii, ita formatis Principis auribus, ut aspera, quæ utilia, nec quidquam nisi jucundum et læsurum acciperet. Hist. iii, 56.

Morte, ut vita, probrosus.—Vitellius, capta Urbe, per aversam palatii partem, Aventinum in domum uxoris sellula defertur: ut si diem latebra vitavisset, Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret. Dein mobilitate ingenii, et quæ natura pavoris est, cum omnia metuenti, præsentia maxime displicerent, in palatium regreditur, vastum, desertumque; dilapsis etiam infimis servitiorum, aut occursum ejus declinantibus. Terret solitudo, et tacentes loci: tentat clausa: inhorrescit vacuis: fessusque misero errore, et pudenda latebra semet occultans, ab Julio Placido tribuno cohortis protrahitur. Vinctæ pone tergum manus: laniata veste, fœdum spectaculum ducebatur, multis increpantibus, nullo illacrymante: deformitas exitus misericordiam abstulerat. Obvius e Germanicis militibus Vitellium infesto ictu, per iram, vel quo maturius ludibriis eximeret; an tribunum appetierit, in incerto fuit: aurem tribuni amputavit, ac statim confossus est. Vitellium infestis mucronibus coactum modo erigere os et offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque rostra, et Galbæ occisi locum contueri; postremo ad Gemonias, ubi corpus Flavii Sabini jacuerat, propulere. Vox una non degeneris animi excepta, cum tribuno insultanti, se tamen Imperatorem ejus fuisse respondit. Ac deinde ingestis vulneribus, concidit. Et vulgus eadem pravitate insectabatur interfectum, qua foverat viventem. Pater illi L. Vitellius: septimum et quinquagesimum ætatis annum explebat: consulatum, sacerdotia, nomen locumque inter primores, nulla sua industria, sed cuncta patris claritudine adeptus. Principatum ei detulere, qui ipsum non noverant. Studia exercitus, raro cuiquam bonis artibus quæsita perinde adfuere, quam huic per ignaviam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas: quæ, ni adsit modus, in exitium vertuntur. Amicitias dum magnitudine munerum, non constantia morum continere putat, meruit magis, quam habuit. Reipublicæ haud dubie intererat, Vitellium vinci: sed imputare perfidiam non possunt, qui Vitellium Vespasiano prodidere, cum a Galba descivissent. Hist. iii, 85 et 86.

VESPASIANUS.

Bello egregius, sed avarus, imperium Muciani studiis adeptus.—Vespasianus acer militiæ, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque consilio, ac si res posceret, manu hostibus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix a gregario milite discrepans: prorsus, si

avaritia abesset, antiquis ducibus par. Mucianum e contrario magnificentia, et opes, et cuncta privatum modum supergressa extollebant: aptior sermone, dispositu provisuque, civilium rerum peritus: egregium Principatus temperamentum, si demtis utriusque vitiis, solæ virtutes temperarentur. Hist. ii, 5.

Ejus principatus initia, prioribus similia.—Magna et misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos, varia et pudenda sorte agebat; donec successere Mucianus et Marcellus, et magis alii homines, quam alii mores. Hist. ii, 95.

In melius mutatur.—Ambigua de Vespasiano fama: solusque omnium ante se Principum, in melius mutatus est. Hist. i, 50.

TITUS.

Ejus ingenium.—Titi ingenium quantæcumque fortunæ capax, decor oris cum quadam majestate: mitis natura. Hist. ii, 1. iv, 86.

Adolescentia, Principatus.—Neque abhorrebat a Berenice juvenilis animus: sed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum: lætam voluptatibus adolescentiam egit, suo quam patris imperio modestior. Hist. ii, 2.

DOMITIANUS.

Cæsaris vitia.—Nomen sedemque Cæsaris Domitianus acceperat, nondum ad curas intentus, sed stupris et adulteriis filium Principis agebat. Hist. iv, 2. Ex paterna fortuna tantum licentiam *usurpabat.* Vit. Agric. vii. Indomitæ *ejus* libidines timebantur. Hist. iv, 68.

Princeps sævus, deinde atrox.—Domitiani natura præceps in iram, et quo obscurior, eo irrevocabilior. Vit. Agric. xlii. Infensus virtutibus Princeps. Vit. Agric. xli. Domitianus non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rempublicam exhausit....Nero tamen subtraxit oculos, jussitque scelera, non spectavit: præcipua sub Domitiano miseriarum pars erat, videre et aspici: cum suspiria nostra subscriberentur: cum denotandis tot hominum palloribus sufficeret sævus ille vultus et rubor, a quo se contra pudorem muniebat. Vit. Agric. xlv.

Miserrima tum civitas.—Sicut vetus ætas vidit quid ultimum in libertate esset, ita nos quid in servitute, ademto per inquisitiones et loquendi audiendique commercio....Per quindecim annos, grande mortalis ævi spatium, multi fortuitis casibus, promtissimus quisque sævitia Principis interciderunt. Pauci, et ut ita dixerim, non modo aliorum, sed etiam nostri superstites sumus, exemtis e media vita tot annis, quibus juvenes ad senectutem, senes prope ad ipsos exactæ ætatis terminos per silentium venimus. Vit. Agric. ii et iii.

NERVA.

Sub egregio Principe, resurgit Roma.—Primo statim beatissimi seculi ortu Nerva Cæsar res olim dissociabiles *miscuit,* Principatum ac libertatem. Vit. Agric. iii.

TRAJANUS.

Princeps optimus.—Auget quotidie felicitatem imperii Nerva Trajanus; nec spem modo ac votum securitas publica, sed ipsius voti fiduciam, ac robur adsumsit. Vit. Agric. iii.

Inter Domitiani mala, spes unica fuit durare et Principem Trajanum videre.—Durare in hac beatissimi seculi luce, ac Principem Trajanum videre, augurio votisque apud nostras aures ominabatur *Agricola.* Vit. Agric. xliv.

Sub optimo Principe, Romæ felicitas.—Nunc demum redit animus.... Non pigebit vel incondita ac rudi voce memoriam prioris servitutis ac testimonium præsentium temporum composuisse. Vit. Agric. iii. Rara temporum felicitate, ubi sentire quæ velis, et quæ sentias dicere licet. Hist. i, 1.

VIII. AULA.

Fortunæ intenta. Inde Tiberius senex Macroni, gratiam Caii juvenis captanti, exprobrabat:—Occidentem ab eo deseri, Orientem spectari. An. vi, 47.

Nec certa spes.—Fato et sorte nascendi, ut cetera, ita Principum inclinatio in hos, offensio in illos. An. iv, 20.

Ibi cauta magis, quam acria, valent consilia.—Potentiam cautis, quam acribus consiliis, tutius haberi. An. xi, 29.

Fluxa aulæ potentia.—Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum, quam fama potentiæ non sua vi nixæ. An. xiii, 19. Sallustius Crispus ætate provecta speciem magis in amicitia Principis, *Augusti,* quam vim tenuit. Idque et Mæcenati acciderat; fato potentiæ raro sempiternæ: an satias capit aut illos, cum omnia tribuerunt, aut hos, cum jam nihil reliquum est, quod cupiant? An. iii, 30.

In aula, post casum, nulla manet potentiæ reverentia.—Infracta a Nerone Agrippinæ potentia, statim relictum Agrippinæ limen: Nemo solari, nemo adire, præter paucas fœminas, amore an odio incertum. An. xiii, 19.

E nimia potentia, maximum periculum.—Vinius in dies quanto potentior, eodem actu invisior erat. Hist. i, 12.

Nec ibi tuta obscuritas.—Satis clarus est apud timentem, quisquis timetur. Hist. ii, 76.

In aula facetiis abstine.—Facetiarum apud præpotentes in longum memoria est. An. v, 2. Ubi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt. An. xv, 68.

Aula criminationibus et laudibus sæva.—Valens, quamquam bene de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit: Secretis eum criminationibus infamaverat Fabius ignarum, et quo incautior deciperetur, palam laudatum. Hist. i, 64. Pessimum inimicorum genus, laudentes. Vit. Agric. xli.

Qualis in Principes.—Hæc cum adsensu audita ab his, quibus omnia Principum honesta atque inhonesta laudare mos est, plures per silentium aut occultum murmur excepere. An. ii, 38.

Aulici summa laus.—Inter abruptam contumaciam, et deforme obsequium pergere iter ambitione ac periculis vacuum. An. iv, 20.

In Sejano, pessimæ aulici artes.—Tiberium variis artibus devinxit adeo, ut obscurum adversum alios, sibi uni incautum intectumque efficeret, non tam solertia (quippe iisdem artibus victus est) quam Deum ira in rem Romanam, cujus pari exitio viguit, ceciditque. Corpus illi laborum tolerans, animus audax: sui obtegens, in alios criminator: juxta adulatio et superbia: palam compositus pudor, intus summa apiscendi libido: ejusque causa, modo largitio et luxus, sæpius industria ac vigilantia, haud minus noxiæ, quotiens parando regno finguntur. An. iv, 1.

IX. CONSILIA.

In imperiis plura consiliis agenda. Plura in summa fortuna auspiciis et consiliis, quam telis et manibus geri. An xiii, 6.

Consilia Princeps adhibeat.—Quam arduum, quam subjectum fortunæ cuncta regendi onus. An. i, 11.

Consiliorum difficultas.—Suadere Principi quod oporteat, multi laboris. Hist. i, 15.

Absit ambitio.—Neque posse Principem sua scientia cuncta complecti; neque expedire, ut ambitione aliena trahatur. An. iii, 69.

Absit assentatio.—Assentatio erga Principem quemcumque, sine affectu peragitur. Hist. i, 15.

Pessimi consultores.—Quibus omnia Principum honesta atque inhonesta laudare mos est. An. ii, 38.

Absit pavor.—Pavidis consilia in incerto sunt. An. iii, 9.

Adsit incorrupta libertas.—Neque in iis, quæ ad rempublicam pertinerent, consilio nisi suo usurum, vel cum periculo offensionis. An. i, 8.

Consultoribus tamen ex libertate fama, fortuna ex obsequio.—Illa ætas duo pacis decora simul tulit: sed Labeo incorrupta libertate, et ob id fama celebratior: Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur. Illi, quod præturam intra stetit, commendatio ex injuria; huic quod consulatum adeptus est, odium ex invidia oriebatur. An. iii, 75.

Cum difficilia sunt tempora, sua est et consultoribus laus.—Lepidum, temporibus illis, gravem et sapientem virum fuisse comperio. Nam pleraque ab sævis adulationibus aliorum, in melius flexit: neque tamen temperamenti egebat, cum æquabili auctoritate et gratia apud Tiberium viguerit. An. iv, 20. L. Piso nullius servilis sententiæ sponte auctor, et quotiens necessitas ingrueret, sapienter moderans. An. vi, 10.

Sæpe ex consultoribus, Principum vitia.—Vitellius adventu fratris et irrepentibus dominationis magistris, superbior et atrocior. Hist. ii, 63. Ipso Vespasiano, inter initia imperii, ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinato: donec indulgentia fortunæ, et pravis magistris, didicit, ausus que est. Hist. ii, 84.

X. ROMA.

Romæ dignitas.—Caput rerum Urbem. Hist. ii, 32. Unde in omnia regimen. An. iii, 47. Erat grande momentum in nomine Urbis ac prætextu senatus. Hist. i, 76.

Mores Urbis.—Civitas novis sermonibus læta. Hist. iv, 11. Cuncta interpretans. Hist. ii, 91. Omnium gnara et nihil reticens. An. xi, 27. Rimandis offensis sagax. Hist. iv, 11. Avida discordiarum. An. xvi, 22. Fœcunda gignendis inimicitiis. Hist. ii, 93. Facilis ad accipienda credendaque omnia nova, cum tristia sunt. Hist. i, 19. Pavida et servitio parata. Hist. iv, 2. Sunt procacia Urbanæ plebis ingenia. Hist. iii, 32.

Lascivit et furit, nec mala quidem publica miseratur.—Concurrere in campo Martio infestæ *Flavianorum et Vitellianorum* acies. Pro Flavianis fortuna, et parta totiens victoria: Vitelliani desperatione sola ruebant; et quamquam pulsi, rursus in Urbe congregabantur. Aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos modo, rursus illos clamore et plausu fovebat: quotiens pars altera inclinasset, abditos in tabernis, aut si quam in domum perfugerant, erui jugularique expostulantes, parte majore prædæ potiebantur: nam milite ad sanguinem et cædes obverso spolia in vulgus cedebant. Sæva ac deformis Urbe tota facies: alibi prælia et vulnera; alibi balineæ propinæque: simul cruor et strues corporum: juxta scorta et scortis similes: quantum in luxurioso otio libidinum; quidquid in acerbissima captivitate scelerum: prorsus ut eamdem civitatem et furere crederes, et lascivire. Conflixerant ante armati exercitus in Urbe, bis L. Sulla, semel Cinna victoribus, nec tunc minus crudelitatis: nunc inhumana securitas, et ne minimo quidem temporis voluptates intermissæ, velut festis diebus id quoque gaudium accederet, exsultabant, fruebantur; nulla partium cura, malis publicis læti. Hist. iii, 82, 83.

In adulationem prona, lætatur sceleribus.—Exacto per scelera die, novissimum malorum fuit lætitia. Hist. i, 47.

Corrumpere et corrumpi læta.—Accitam lasciviam, ut quod usquam corrumpi et corrumpere queat, in Urbe visatur. An. xiv. 20. Corrumpere et corrumpi, seculum vocatur. De Mor. Germ. xix.

Atrocibus etiam facilis.—Urbem, quo cuncta undique atrocia, aut pudenda, confluunt celebranturque. An. xv, 44.

XI. SENATUS.

Senatus dignitas.—*Senatus* caput imperii, et decora omnium provinciarum. Hist. i, 84. Senatus populusque, numquam obscura nomina, etsi aliquando obumbrentur. Hist. ii, 32.

Ejus munia.—Publica negotia, et privatorum maxima apud patres tractabantur. An. iv, 6. *Fas fuit senatori,* ut de bello aut pace, de vectigalibus et legibus, quibusque aliis res Romana continetur suaderet dissuaderetve. An. xiii, 49.

In senatu Principis præsidium. Otho milites alloquens, senatum

pro se stantem laudat.—*Senatus* splendore et gloria sordes et obscuritatem Vitellianarum partium perstringimus. Nationes aliquas occupavit Vitellius, imaginem quamdam exercitus habet. Senatus nobiscum est. Sic fit, ut hinc respublica, inde hostes reipublicæ constiterint. Quid? vos pulcherrimam hanc Urbem, domibus et tectis, et congestu lapidum, stare creditis? Muta ista et inanima intercidere ac reparari promiscua sunt: æternitas rerum, et pax gentium, et mea cum vestra salus, incolumitate senatus firmatur. Hunc auspicato a parente et conditore Urbis nostræ institutum, et a regibus usque ad Principes continuum et immortalem, sicut a majoribus accepimus, sic posteris tradamus. Nam ut ex vobis senatores, ita ex senatoribus Principes nascuntur. Hist. i, 84.

Nec sine gratia, nec sine severitate sit.—*Senatum* neque gratiæ, neque severitatis expertem haberi par *est*. An. i, 25.

Senatum dedecet servitus.—Memoriæ proditur, Tiberium quotiens curia egrederetur, Græcis verbis in hunc modum eloqui solitum, *o homines ad servitutem paratos!* scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam projectæ servientium patientiæ tædebat. An. iii, 65.

Quandoque nocet multitudo.—Judice ab uno facilius discerni: odium et invidiam apud multos valere. An. iii, 10.

XII. LEGES.

Legum initia.—Vetustissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coercitionibus, agebant: neque præmiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; et ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui æqualitas, et pro modestia ac pudore, ambitio et vis incedebat; provenere dominationes: multosque apud populos æternum mansere. Quidam statim, aut postquam regum pertæsum, leges maluerunt. Hæ primo rudibus hominum animis simplices erant. An. iii, 26.

Qui leges apud Romanos sanxere?—Nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat: dein Numa religionibus et divino jure populum devinxit; repertaque quædam a Tullo et Anco; sed præcipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, queis etiam reges obtemperarent. An. iii, 26.

Pulsis regibus, statutæ a libertate leges.—Pulso Tarquinio, adversum patrum factiones multa populus paravit tuendæ libertatis, et firmandæ concordiæ: creatique decemviri, et accitis quæ usquam egregia, compositæ duodecim tabulæ, finis æqui juris. An. iii, 27.

Secutæ leges, plerumque discordes ac violentæ.—Secutæ leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto, sæpius tamen dissensione ordinum, et apiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob prava, per vim latæ sunt. An. iii, 27.

Legum malis incassum opem ferre voluit Pompeius.—Cn. Pom-

peius tertium consul, corrigendis moribus delectus, et gravior remediis quam delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor, quæ armis tuebatur, armis amisit. An. iii, 28.

Graviora inde mala.—Exin continua per viginti annos discordia, non mos, non jus: deterrima quæque impune; ac multa honesta exitio fuere. An. iii, 28.

Quæ tandem composuit Augustus.—Sexto demum consulatu Cæsar Augustus, potentiæ securus, quæ triumviratu jusserat, abolevit; deditque jura, queis pace et Principe uteremur. An. iii, 28.

Ne temere ferantur, ne impune transcendantur leges.—Si velis quod nondum vetitum est, timeas ne vetêre: at si prohibita impune transcenderis, neque metus ultra, neque pudor est. An. iii, 54.

Leges in facta constitutæ.—Ideo leges in facta constitui, quia futura in incerto sint: sic a majoribus institutum, ut si anteissent delicta, pœnæ sequerentur. An. iii, 69. Culpa, quam pœna, tempore prior: emendari, quam peccare, posterius est. An. xv, 20.

Egregiæ leges ex delictis.—Usu probatum est leges egregias, exempla honesta, apud bonos ex delictis aliorum gigni. An. xv, 20.

In pœnis jus et modus.—Esse pœnas legibus constitutas, quibus sine judicum sævitia, et temporum infamia, supplicia decernerentur. An. xiv, 48. Non quidquid nocens reus pati mereretur, id egregio sub Principe, et nulla necessitate obstricto senatu, statuendum. An. xiv, 48.

Legum severitatem excusat utilitas publica.—Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur. An. xiv, 44.

Quando multæ leges?—Corruptissima republica, plurimæ leges. An. iii, 27. Ut antehac flagitiis, ita tunc legibus laborabatur. An. iii, 25.

Acria initia, incuriosus finis.—Acribus, ut ferme talia, initiis, incurioso fine. An. vi, 17.

Ubi invalida legum auxilia?—Invalido legum auxilio, quæ vi, ambitu, postremo pecunia turbabantur. An. i, 2.

XIII. POPULUS.

Qualis populi Romani animus.—Imperaturus es hominibus, qui nec totam servitutem pati possunt, nec totam libertatem. Hist. i, 16.

Ejus studia.—*Populus* novarum rerum cupiens pavidusque. An. xv, 46.

Rivalitate gaudet.—Neminem sine æmulo sinit. An. xiv, 29.

Vulgi mores.—Vulgus credulum. Hist. iv, 49. Fingendi avidum. Hist. ii, 1. Pronum ad suspiciones. Hist. ii, 21. Ad

deteriora promtum. An. xv, 64. Cujuscumque motus novi cupidum. Hist. i, 80. Mutabile subitis, et tam pronum in misericordiam, quam immodicum sævitia. Hist. i, 69. Sine rectore præceps, pavidum, socors. Hist. iv, 37. Ignavum, et nihil ultra verba ausurum. Hist. iii, 58. Vacuum curis, et sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum. Hist. ii, 90. Cupiens voluptatum, et si eodem Princeps trahat, lætum. An. xiv, 14.

Vulgus in judiciis præceps.—Mos vulgo, quamvis falsis reum subdere. An. i, 39.

Fortuitis etiam abutitur.—Qui mos vulgo, fortuita ad culpam trahentes. An. iv, 64.

Natura et Fortuna quærulum.—Octavia, Neronis uxor, in Campaniam pulsa est. Inde crebri questus, nec occulti per vulgum, cui minor sapientia, et ex mediocritate fortunæ pauciora pericula sunt. An. xiv, 60.

De annona unice solicitum.—Vulgus, alimenta in dies mercari solitum, cui una ex republica annonæ cura. Hist. iv, 38.

Extremorum tamen malorum metu mæstum.—Duos omnium mortalium impudicitia, ignavia, luxuria deterrimos, velut ad perdendum imperium fataliter electos, non senatus modo et eques, queis aliqua pars et cura reipublicæ, sed vulgus quoque palam mœrere. Hist. i, 50.

Vulgi audacia, aut pavor.—Fortioribus remediis agendum: nihil in vulgo modicum: terrere, ni paveant: ubi pertimuerint, impune contemni. An. i, 29.

Quod audacia turbidum, vi coercendum.—Augustus, rerum potitus, ob magnitudinem populi, ac tarda legum auxilia, sumsit e consularibus qui coerceret servitia, et quod civium audacia turbidum, nisi vim metuat. An. vi, 11.

XIV. COLONIÆ.

Condendarum coloniarum optima primum ratio.—Olim universæ legiones deducebantur cum tribunis, et centurionibus, et suis cujusque ordinis militibus, ut consensu et caritate rempublicam efficerent. An. xiv, 27.

Postea neglecta est.—Deducebantur ignoti inter se, diversis manipulis, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum collecti, numerus magis, quam colonia. An. xiv, 27.

Quæ inde secuta vitia.—Veterani Tarentum et Antium adscripti, non tamen infrequentiæ locorum subvenere, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant. Neque conjugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti, orbas sine posteris domos relinquebant. An. xiv, 27.

Coloniis infensi hostes.—Britanni sparsos per castella milites consectati, expugnatis præsidiis, ipsam coloniam invasere, ut sedem servitutis. Vit. Agric. xvi. Colonia Camulodunum valida vete-

ranorum manu deducitur in agros captivos, subsidium adversus rebelles, et imbuendis sociis ad officia legum. An. xii, 32.

XV. TRIBUTA, VECTIGALIA.

Tributorum necessitas.—Neque quies gentium, sine armis; neque arma, sine stipendiis; neque stipendia, sine tributis haberi queunt. Hist. iv, 74. Centesimam rerum venalium post bella civilia institutam deprecante populo, edixit Tiberius militare ærarium eo subsidio niti. An. i, 78.

Iis provideat Princeps.—Ne provinciæ novis oneribus turbarentur, utque vetera sine avaritia aut crudelitate magistratuum tolerarent, providebat *Tiberius*. Corporum verbera, ademtiones bonorum aberant. An. iv, 6.

Temperandæ publicanorum cupidines, non tollenda vectigalia.—Crebris populi flagitationibus immodestiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero, an cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret. Sed impetum ejus, multum prius laudata magnitudine animi, attinuere senatores, dissolutionem imperii docendo, si fructus, quibus respublica sustineretur, deminuerentur. Quippe, sublatis portoriis, sequens, ut tributorum abolitio expostularetur. Plerasque vectigalium societates a consulibus et tribunis plebis constitutas, acri etiam populi Romani tum libertate. Reliqua mox ita provisa, ut ratio quæstuum et necessitas erogationum inter se congruerent. Temperandas plane publicanorum cupidines, ne per tot annos sine querela tolerata, novis acerbitatibus ad invidiam verterent. An. xiii, 50.

Parcimonia sit, ne gliscant scelera.—Ærarium si ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. An. ii, 38.

Quibusdam populis non tributa, sed viri indicebantur.—*Batavi gloriabantur* sibi non tributa, sed virtutem et viros indici: proximum id libertati. Hist. v, 25. *Batavis* manet honos, et antiquæ societatis insigne: nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit: exemti oneribus et collationibus, et tantum in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. De Mor. Germ. xxix.

Equitum Romanorum societatibus agitabantur vectigalia.—Frumenta, et pecuniæ vectigales, cetera publicorum fructuum, societatibus equitum Romanorum agitabantur. An. iv, 6.

XVI. PROVINCIARUM RECTORES.

Provinciæ rector domum suam primum coerceat.—*Julius Agricola* a se suisque orsus, primam domum suam coercuit; quod plerisque haud minus arduum est, quam provinciam regere: nihil per libertos servosque publicæ rei. Vit. Agric. xix.

Alienæ famæ consulat.—Rarissima moderatione maluit videri invenisse bonos, quam fecisse. Vit. Agric. vii.

Officiis non peccaturos præponat.—Officiis et administrationibus

potius non peccaturos præponere, quam damnare, cum peccassent. Vit. Agric. xix.

Vigil sit, ac cautus.—Omnia scire, non omnia exsequi. Vit. Agric. xix.

Moderatus in pœna.—Parvis peccatis veniam, magnis severitatem commodare: nec pœna semper, sed sæpius pœnitentia contentus esse. Vit. Agric. xix.

Intempestivis delictorum remediis abstineat.—Felix intempestivis remediis delicta accendebat. An. xii, 54.

Nec favorem captet, nec offendat.—Plura sæpe peccantur, dum demeremur, quam dum offendimus. An. xv, 21.

In exigendis tributis æqualis.—Frumenti et tributorum auctionem æqualitate munerum mollire, circumcisis, quæ in quæstum reperta, ipso tributo gravius tolerabantur. Vit. Agric. xix.

Idem sit administrationis tenor.—Initia magistratuum nostrorum meliora ferme, finis inclinat. An. xv, 21.

Nec necesse est ut emineat, sed par sit negotiis.—Poppæus Sabinus, modicus originis, Principum amicitia consulatum ac triumphale decus adeptus; maximisque provinciis per quatuor et viginti annos impositus, nullam ob eximiam artem, sed quod par negotiis, neque supra erat. An. vi, 39.

In Agricola egregium exemplar.—Tempora curarum remissionumque divisa: ubi conventus ac judicia poscerent, gravis, intentus, severus, et sæpius misericors: ubi officio satisfactum, nulla ultra potestatis persona, tristitiam, et arrogantiam, et avaritiam exuerat; nec illi, quod est rarissimum, aut facilitas auctoritatem, aut severitas amorem deminuit. Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre, injuria virtutum fuerit. Vit. Agric. ix.

XVII. MILITIA.

Lectus olim miles, non emtus.—Galbæ vox pro republica honesta, ipsi anceps, legi a se militem, non emi. Hist. i, 5.

Voluntario militi non eadem virtus.—Voluntarium militem non eadem virtute ac modestia agere: quia plerumque inopes ac vagi sponte militiam sumunt. An. iv, 4.

Non ex commendatione, sed optimus, probetur.—*Julius Agricola* non studiis privatis, nec ex commendatione, aut precibus centurionum, milites adscire, sed optimum quemque fidelissimum putare. Vit. Agric. xix.

Aliter subvertitur militiæ decus.—*Sub Vitellio Principe,* convulsum castrorum decus, viginti millibus e toto exercitu permixtis magis, quam electis. Hist. ii, 94.

Cum milite abstinendum contumelia.—*Militi* insolens contumeliæ animus. Hist. ii, 8.

Si justa orat, ne contradicas.—Preces erant, sed quibus contradici non posset. Hist. iv, 46.

Ejus libidinem facilitate ne accendas.—Flaccus multa conce-

dendo nihil aliud effecerat, quam ut acrius exposcerent, quæ sciebant negaturum. Hist. iv, 19.

Decora militis sedes, castra.—Proprium esse militis decus, in castris: illam patriam, illos penates. Hist. iii, 84.

Extra castra corrumpitur.—Inter paganos corruptior miles. Hist. i, 53. Segnem ac desidem, et circo ac theatris corruptum militem increpabant. Hist. ii, 21.

Emtis præsertim vacationibus depravatur.—*Vacationes præstari centurionibus solitas* gregarius miles, ut tributum annuum pendebat. Quarta pars manipuli per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret, neque modum oneris quisquam, neque genus quæstus pensi habebat; per latrocinia et raptus, aut servilibus ministeriis, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles, labore ac sævitia fatigari, donec vacationem emeret: ubi sumtibus exhaustus, secordia insuper elanguerat, inops pro locuplete, et iners pro strenuo, in manipulum redibat: ac rursus alius atque alius, eadem egestate ac licentia corrupti, ad seditionem et discordias, et ad extremum, bella civilia ruebant. Hist. i, 46. Otho, ne vulgi largitione, centurionum animos averteret, ex fisco suo vacationes annuas exsoluturum promisit: rem haud dubie utilem, et a bonis postea Principibus, perpetuitate disciplinæ firmatam. Hist. i, 46.

Pace longa mollescit.—Syria transmotæ legiones, pace longa segnes munia Romanorum ægerrime tolerabant. An. xiii, 35. Satis constitit fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigilias inissent; vallum fossamque quasi nova et mira viserent; sine galeis, sine loricis, nitidi et quæstuosi, militia per oppida expleta. An. xiii, 35.

Tum pronus est ad discordias.—Quantum hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promtior. Hist. ii, 99.

Et hoste ipso difficilior.—Corbuloni plus molis adversus ignaviam militum, quam contra perfidiam hostium erat. An. xiii, 35.

Ducis exemplo et severitate emendatur.—*Corbulo*, dimissis quibus senecta, aut valetudo adversa erat, supplementum petivit. Et habiti per Galatiam ac Cappadociam delectus. Adjectaque ex Germania legio cum equitibus alariis et peditatu cohortium: retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvis hyeme sæva adeo ut obducta glacie, nisi effossa, humus tentoriis locum non præberet. Ambusti multorum artus vi frigoris, et quidam inter excubias exanimati sunt. Annotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita præriguisse manus ut oneri adhærentes, truncis brachiis deciderent. Ipse cultu levi, capite intecto, in agmine, in laboribus, frequens adesse: laudem strenuis, solatium invalidis, exemplum omnibus ostendere. Dehinc quia duritiam cœli militiæque multi abnuebant, deserebantque, remedium severitate quæsitum est. Nec enim, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed qui signa reliquerat, statim capite pœnas luebat.

Idque usu salubre, et misericordia melius apparuit: quippe pauciores illa castra deseruere, quam ea in quibus ignoscebatur. An. xiii, 35.

Divide exercitus, ne corrumpantur.—Longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis, nec viribus miscebantur. Hist. i, 9.

Qui infringit virtutem exercitus, perfidiæ suspectus est.—Perfidiam meditanti, infringere exercitus virtutem inter artes erat. Hist. ii, 99.

Nec difficilis corrumpi miles.—Piso largitione, ambitu, infimos manipularium juvando, cum veteres centuriones, severos tribunos demoveret, locaque eorum clientibus suis, vel deterrimo cuique attribueret, desidiam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret, eo usque corruptionis provectus est, ut sermone vulgi, parens legionum haberetur. An. ii, 55.

Decumato quoque exercitu, restituitur virtus.—Cohors Romana in Africa coram Tacfarinate terga dederat. L. Apronius magis dedecore suorum, quam gloria hostis anxius, raro ea tempestate, et e vetere memoria facinore, decumum quemque ignominiosæ cohortis sorte ductos, fusti necat. Tantumque severitate profectum, ut vexillum veteranorum non amplius quingenti numero easdem Tacfarinatis copias fuderint. An. iii, 21.

Cum decumatur exercitus, etiam strenui sortiuntur.—Nam et ex fuso exercitu, cum decimus quisque fusti feritur, etiam strenui sortiuntur. An. xiv, 44.

Severitatem legis excusat utilitas publica.—Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos, utilitate publica rependitur. An. xiv, 44.

Militum obsequio res militaris continetur.—Imus ad bellum. Num omnes nuntios palam audiri, omnia consilia cunctis præsentibus tractari, ratio rerum, aut occasionum velocitas patitur? Tam nescire quædam milites, quam scire oportet. Ita se ducum auctoritas, sic rigor disciplinæ habet, ut multa etiam centuriones tribunosque tantum juberi expediat. Si, ubi jubeantur, quærere singulis liceat; pereunte obsequio, etiam imperium intercidit. Hist. i, 83. Parendo potius, commilitones, quam imperia ducum sciscitando, res militares continentur: et fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen quietissimus. Vobis arma et animus sit: mihi consilium, et virtutis vestræ regimen relinquite. Hist. i, 84.

Sine obsequio ne prodest quidem virtus.— Obsequium et parendi amor solum partibus Othonianis defuit, cum virtutis haud pœniteret. Hist. ii, 19.

Militum vitia.—Miles periculi, quam moræ patientior. Quippe ingrata, quæ tuta; ex temeritate spes: omnesque cædes, et vulnera, et sanguis aviditate prædæ pensabantur. Hist. iii, 26. Ignavissimus quisque, et, ut res docuit, in periculo non ausurus, nimii

verbis, linguæ feroces. Hist i, 35. Illi modo cauti ac sapientes, promti post eventum ac magniloqui erant. Vit. Agric. xxvii.

XVIII. DUX.

Quæ propriæ sint ducis artes?—Ratio et consilium, propriæ ducis artes. Hist. iii, 20. Divisa inter exercitum ducesque munia; militibus cupidinem pugnandi convenire; duces providendo, consultando, cunctatione sæpius, quam temeritate, prodesse. Hist. iii, 20.

Militum favorem, sed per bonas artes, quærat.—Militum favorem, ut largitione et ambitione male adquiri, ita per bonas artes haud spernendum. Hist. i, 17.

Nec nocet tempestiva severitas.—Ferunt militem, quia vallum non accinctus, atque alium, quia pugione tantum accinctus foderet, *a Corbulone* morte punitos; quæ nimia, et incertum an falso jacta, originem tamen e severitate ducis traxere; intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversus levia credebatur. An. xi, 18.

Ducem dedecet socordia.—Silvanus socors bello, et dies rerum bello terens. Hist. iii, 30.

Exitiosa est avaritia.—Valens, ob lucra et quæstus infamis, eoque alienæ etiam culpæ dissimulator. Hist. ii, 56.

Quæ cunctatione peccavit, corrigat virtute.—Si cunctatione deliqui, virtute corrigam. An. xv, 2.

Si facundia non adsit, suppleat auctoritas.—*Corbulo* magna auctoritate, quæ viro militari pro facundia erat. An. xv, 26.

Consulat, ut valeat.—Omnia inconsulti impetus cœpta, initiis valida, spatio languescunt. Hist. iii, 58.

Ne nimis consulat.—Fabius Valens, inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumsit: mox utrumque consilium aspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis, nec providit. Hist. iii, 40.

At constans sit in consiliis.—Eludi Parthus tractu belli poterat, si Pæto aut in suis, aut in alienis consiliis constantia fuisset. Verum ubi a viris militaribus adversus urgentes casus firmatus erat, rursus, ne alienæ sententiæ indigus videretur, in diversa ac deteriora transibat. An. xv, 10.

Ne sit vanus et pervicax. Lago, ignarus militarium animorum, consiliique quamvis egregii, quod non ipse afferret, inimicus, et adversus peritos pervicax. Hist. i, 26.

Consilia exploret. Paucis decus publicum curæ: plures tuta disserunt. An. xii, 48.

Periculo explorantur. Consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumsere. Hist. iii, 69.

Nocet consiliis aulæ distantia. Ex distantibus terrarum spatiis, consilia post res adferebantur. Hist. iii, 8.

Nocent simultates. Julius Classicianus, Suetonio discors, bonum publicum privatis simultatibus impediebat. An. xiv, 38.

Nocent adflictæ res.—In metu consilia prudentium, et vulgi rumor, juxta audiuntur. Hist. iii, 58. Quod in perditis rebus accidit, omnes præcipere, nemo exsequi. Hist. iii, 73. Cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum, qui eadem pavebant. An. xv, 11. Ut evenit in consiliis infelicibus, optima videbantur, quorum tempus effugerat. Hist. i, 39.

Adflictis rebus cito succurrendum.—Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios cladis occultans, stulta dissimulatione reme dia potius malorum, quam mala, differebat. Quippe confitenti consultantique supererant spes viresque: cum e contrario læta omnia fingeret, falsis ingravescebat. Hist. iii, 54.

Duci infensa semper, adversa.—Iniquissima hæc bellorum conditio est: prospera omnes sibi vindicant, adversa uni imputantur. Vit. Agric. xxvii.

Infensa sæpe et prospera.—Militaris gloriæ cupido, ingrata temporibus, quibus sinistra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magna fama, quam ex mala. Vit. Agric. v.

Sunt quoque ducibus sua vitia.—Rebus secundis etiam egregios duces insolescere. Hist. ii, 7.

Non tamen culpanda in duce inania.—Corbulo omnium ora in se *verterat*, corpore ingens, verbis magnificus, et super experientiam sapientiamque, etiam specie inanium validus. An. xiii, 8. Studia militum in Cæcinam inclinabant; super benignitatem animi qua promtior habebatur, etiam vigore ætatis, proceritate corporis, et quodam inani favore. Hist. ii, 30.

At odiosa est jactantia.—Antonius, nimius commemorandis quæ meruisset, alios ut imbelles increpat. Unde paulatim levior viliorque haberi. Hist. iv, 80.

Odiosior, et flagitii reus, qui publica ruina sua dedecora operit.—Cæcina decora juventa, corpore ingens, animi immodicus, cito sermone, erecto incessu, studia militum inlexerat. Hunc juvenem Galba quæstorem in Bætica, impigre in partes suas transgressum legioni præposuit: mox compertum pecuniam publicam avertisse, ut peculatorem flagitari jussit. Cæcina ægre passus, miscere cuncta, et privata vulnera, reipublicæ malis operire statuit. Hist. i, 53. Lucilius Bassus Ravennati simul ac Misenensi classibus a Vitellio præpositus, quod non statim præfecturam prætorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosa perfidia ulciscebatur. Hist. ii, 100.

Tanti flagitii causæ.—Nobis super insitam levitatem, et prodito Galba mox vilem fidem, æmulatione etiam invidiaque, ne ab aliis apud Vitellium anteirentur, pervertisse ipsum Vitellium videntur. Hist. ii, 100.

Varia ducum ingenia.—Suetonius Paullinus diligens ac moderatus dux, cunctator natura, et cui cauta potius consilia cum ratione, quam prospera ex casu placerent. Vit. Agric. v. Hist. ii, 25.

Germanicus, optimi ducis imago. Suorum animos explorat.—

Nocte cœpta, egressus augurali, per occulta et vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferina pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis, fruiturque fama sui: cum hic nobilitatem ducis, decorem alius, plurimi patientiam, comitatem, per seria, per jocos eumdem animum laudibus ferrent: reddendamque gratiam in acie faterentur. An. ii, 13.

Cuncta hostium noverat.—Nihil ex iis Cæsari incognitum: consilia, locos, promta, occulta noverat, astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. An. ii, 20.

Ardua sibi, leviora aliis seponebat.—Quod arduum sibi; cetera legatis permisit. An. ii, 20.

Eo extincto, dolor.—Indoluere exteræ nationes regesque; tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes; visuque et auditu juxta venerabilis, cum magnitudinem et gravitatem summæ fortunæ retineret, invidiam et adrogantiam effugerat. Funus sine imaginibus et pompa, per laudes, et memoriam virtutum ejus celebre fuit. Et erant qui formam, ætatem, genus mortis, ob propinquitatem etiam locorum, in quibus interiit, Magni Alexandri fatis adæquarent. Nam utrumque corpore decoro, genere insigni, haud multum triginta annos egressum, suorum insidiis externas inter gentes occidisse; sed hunc mitem erga amicos, modicum voluptatum, uno matrimonio, certis liberis egisse: neque minus præliatorem, etiamsi temeritas abfuerit, præpeditusque sit perculsas tot victoriis Germanias servitio premere: quod si solus arbiter rerum, si jure et nomine regio fuisset, tanto promtius adsecuturum gloriam militiæ, quantum clementia, temperantia, ceteris bonis artibus præstitisset. An. ii, 72, 73.

XIX. PAX.

Bonis artibus indiget.—In turbas ac discordias pessimo cuique plurima vis: pax et quies bonis artibus indigent. Hist. iv, 1.

Eam curet Princeps.—Æquitate, quam sanguine, causa, quam armis, retinere parta majoribus malueram. An. xv, 2.

Firmet sapientia.—Lætiore Tiberio, quia pacem sapientia firmaverat, quam si bellum per acies confecisset. An. ii, 64.

Honesta sit.—Consuluit inter primores civitatis Nero, bellum anceps, an pax inhonesta placeret. Nec dubitatum de bello. An. xv, 25.

Misera pace potius est bellum.—Miseram pacem vel bello bene mutari. An. iii, 44. Miseram servitutem falso pacem vocari. Hist. iv, 17. Intuta, quæ indecora. Hist. i, 33.

Ex nimia pace periculum.—Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt: idque jucundius, quam tutius fuit: quia inter impotentes et validos falso quiescas: ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. De Mor. Germ. xxxvi.

Ex præliis pax et securitas.—Langobardos paucitas nobilitat,

quod plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed præliis et periclitando tuti sunt. De Mor. Germ. xl.

Ea franguntur militares animi; corrumpitur disciplina.—*Bello Othoniano* motæ Urbis curæ: nullus ordo metu, aut periculo vacuus: primores senatus ætate invalidi, et longa pace desides; segnis et oblita bellorum nobilitas; ignarus militiæ eques; quanto magis occultare et abdere pavorem nitebantur, manifestius pavidi. Nec deerant e contrario, qui ambitione stolida, conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos apparatus conviviorum et irritamenta libidinum ut instrumenta belli, mercarentur. Hist. i, 88.

Invisa est nobilitati.—Cui in pace durius est servitium. An. xi, 10.

Nec industriam exerit.—Militares artes per otium ignotæ; industriosque et ignavos pax in æquo tenet. An. xii, 12.

XX. BELLUM.

Præcipuæ bellorum causæ.

Opes.—Maximum discrimen, penes quos aurum et opes, præcipuæ bellorum causæ. Hist. iv, 74.

Regum gloria.—Sua retinere, privatæ domus: de alienis certare, regiam laudem esse. An. xv, 1.

Vis.—Id in summa fortuna æquius, quod validius. An. xv, 1.

Morum diversitas.—Ex diversitate morum crebra bella. Hist. v, 12.

Bellorum necessitas.—Non ignavia, magna imperia contineri: virorum armorumque faciendum certamen. An. xv, 1.

Alii bellum sumunt, alii gerunt.—Sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cujusque periculo geri. Hist. iv, 69.

Quomodo exploranda belli consilia.—Omnes, qui magnarum rerum consilia suscipiunt, æstimare debent, an, quod inchoatur, reipublicæ utile, ipsis gloriosum, aut promtum effectu, aut certe non arduum sit. Simul ipse, qui suadet, considerandus est, adjiciat ne consilio periculum suum: et, si fortuna cœptis adfuerit, cui summum decus adquiratur. Hist. ii, 76.

Initia in bellis multum valent.—Ut initia belli provenissent, famam in cetera fore. Hist. ii, 20.

Bella tædio moraque sæpe corrupta.—Multa bella impetu valida, per tædia et moras evanuisse. Hist. ii, 32.

Pecunia quoque corrumpuntur.—Neminem adeo in arma promtum, ut non idem pretium quietis, quam periculi malit. Hist. iv, 76.

Sæpe in trahendo bello magna laus.—*Corbulo* legiones duas cum Verulano Severo et Vettio Bolano subsidium Tigrani mittit, occulto præcepto, compositius cuncta, quam festinantius agerent: quippe bellum habere, quam gerere, malebat. An. xv, 3.

Insidiis utitur Corbulo.—Nec irritæ, aut degeneres insidiæ fuere adversus transfugam et violatorem fidei. An. xi, 19.

Concordia agendum.—Commune periculum concordia propul-

sandum. Vit. Agric. xxix. Rebus turbatis, malum extremum discordia. An. iv, 49.

Summa sit annonæ cura.—Exercitum sine copiis retineri non posse. Hist. ii, 32.

Bellorum egregius finis.—Bellorum egregios fines, quoties ignoscendo transigatur. An. xii, 19. Ita majoribus placitum, quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum: nam triumphos populis regnisque integris adquiri. An. xii, 20.

XXI. VICTORIA.

Magnifica sine civium sanguine.—Ingens victoriæ decus citra Romanum sanguine bellanti. Vit. Agric. xxxv.

Provinciarum sanguine quæsita.—Provinciarum sanguine provincias vinci. Hist. iv, 17.

Imperiosa est.—Victoriæ rationem non reddi. Hist. iv, 14.

Omnia ei prona.—Omnia prona victoribus. Hist. iii, 64.

Ne gliscat tamen temeritas.—Quod inconditam nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum illis ducique temeritatis. Hist. iv, 76.

Diffidat, et victos caveat.—Victos et victores numquam solida pace coalescere. Hist. ii, 7.

Haud facile continentur victi.—Metus et terror, infirma vincula caritatis: quæ ubi removeris, qui timere desierint, odisse incipient. Vit. Agric. xxxii.

Animosa etiam est clades.—Plus im, majorem constantiam penes miseros esse. Vit. Agric. xv.

Unde victis spes?—Unicum victis in consensu levamentum. Hist. ii, 84.

Ex discordia periculum.—Res adversæ discordiam peperere. Hist. iv, 37.

Quando occurrendum discrimini?—Si cadere necesse sit, occurrendum discrimini. Hist. i, 33.

Fortiter cadentibus laus est.—Vitelliani, quamquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore fœdare. Multi semianimes super turres et propugnacula mœnium exspiravere. Convulsis portis, reliquus globus obtulit se victoribus; et cecidere omnes contrariis vulneribus, versi in hostem: ea cura etiam morientibus decori exitus fuit. Hist. iii, 84.

Inest et victis sua majestas.—Agmen legionum intra Bovillas stetit. Nec cunctatus est Vitellius seque et cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minus ira, quam metu abjecit. Longus deditorum ordo, septus armatis, per Urbem incessit: nemo supplici vultu, sed tristes et truces, et adversum plausus ac lasciviam insultantis vulgi immobiles. Paucos erumpere ausos, circumjecti pressere: ceteri in custodiam conditi. Nihil quisquam locutus indignum, et quamquam inter adversa, salva virtutis fama. Hist. iv, 2.

Temperare victoriæ summa laus est et felicitas.—Rem Romanam huc satietate gloriæ provectam, ut externis quoque gentibus quietem velit. An. xii, 11.

XXII. SEDITIONES.

Seditionum causæ.—*Cupiditas* vel *odium* multos exercitus in discordiam egere. Hist. i, 83.

Parva sæpe initia.—Parvo initio, unde nihil timebatur, orta seditio, prope Urbi excidio fuit. Hist. i, 80.

Etiam ludicra.—Orta seditio, ludicro initio. Hist. ii, 68.

E periculo incitamentum.—In ejusmodi consiliis periculosius est deprehendi, quam audere. Vit. Agric. xv.

Principiis obsta.—Modicis remediis, primos motus considere. An. xiv, 61.

Glisce consiliis.—Incipiens adhuc et nondum adulta seditio, melioribus consiliis flectitur. Hist. i, 31.

Paucorum pœna utilis.—Non aliud gliscentis discordiæ remedium, quam si unus alterve maxime promti subvertantur. An. iv, 17.

Carptim etiam et singulos punire juvat.—Quibus ætas et justa stipendia, dimissi cum honore, alii ob culpam, sed carptim ac singuli: quo tutissimo remedio consensus multitudinis extenuatur. Hist. iv, 46.

In seditionibus difficilis prima vox.—Quod in re tali difficillimum est, prima vox, dum animo spes, timor, ratio, casus obversantur. Hist. ii, 80.

Ubi erupit, fervet.—Plurimum valet prima indignatio. Hist. i, 33.

Omnium deinde impetus.—Quod in seditionibus accidit, unde plures erant, omnes fuere. Hist. i, 56.

Exemplo vigent.—Legiones, solemni Kalendarum Januariarum sacramento pro Galba adactæ multa cunctatione, et raris primorum ordinum vocibus: ceteri silentio, proximi cujusque audaciam expectantes; insita mortalibus natura, propere sequi, quæ piget inchoare. Hist. i, 55.

Tunc periculum ex singulis.—Fluxam per discordias militum fidem, et periculum ex singulis. Quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alterque præsenti facinore ex diverso præmium petat?—Facilius universos impelli, quam singulos vitari. Hist. ii, 75.

XXIII. BELLA CIVILIA.

Quibus artibus gerantur.—Arma civilia neque parari possunt, neque haberi per bonas artes. An. i, 9.

Iis obnoxia nova imperia.—Opportunos magnis conatibus transitus rerum. Hist. i, 21.

Ea aversantur optimi, sectantur pessimi.—Optimus quisque remedium præsentis licentiæ poscit; vulgus seditionibus et ambi-

tioso imperio lætum, per turbas et raptus facilius ad civile bellum trahitur. Hist. i, 83. Sapientibus quietis et reipublicæ cura; levissimus quisque, et futuri improvidus spe vana tumens. Multi adflicta fide in pace, ac turbatis rebus alacres, et per incerta tutissimi. Hist. i, 88. Egestate ac licentia corrupti, ad seditiones et discordias, et ad extremum, bella civilia ruebant. Hist. i, 47. Mobilissimum quemque ingenio, aut pecuniæ indigum, et in novas cupiditates præcipitem alliciendo. Hist. i, 24.

Accenduntur facilius, quam temperantur.—Duces partium, accendendo civili bello acres, temperandæ victoriæ impares: quippe in turbas et discordias pessimo cuique plurima vis: pax et quies bonis artibus indigent. Hist. iv, 1.

In iis multa militis licentia.—Civilibus bellis plus militibus, quam ducibus, licere. Hist. ii, 29.

Magna pecuniarum vis.—Pecunias esse belli civilis nervos. Hist. ii, 84. Immensam pecuniam inter civiles discordias ferro validiorem. Hist. ii, 32.

Valet primum fortuna.—Initia bellorum civilium fortunæ permittenda; victoriam consiliis et ratione perfici. Hist. iii, 60.

Valet quoque temeritas.—Nec cunctatione opus, ubi perniciosior sit quies, quam temeritas. Hist. i, 21.

Magnum et famæ pondus.—Mucianus cum expedita manu, socium magis imperii, quam ministrum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere famam ipso spatio sinebat: gnarus modicas vires sibi, et majora credi de absentibus. Hist. ii, 83.

Non ita difficilis consensus.—Facilior inter malos consensus ad bellum, quam in pace ad concordiam. Hist. i, 54.

Bellis civilibus resolvitur severitas disciplinæ.—Severitatem disciplinæ, in pace inexorabilem, discordiæ civium resolvunt, paratis utrimque corruptoribus, et perfidia impunita. Hist. i, 51.

XXIV. FORTUNA.

Instabilis est fortuna.—Magna documenta instabilis fortunæ, summaque et ima miscentis. Hist. iv, 47.

Fortunæ diffide.—Quanto plura recentium, seu veterum revolvo, tanto ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obversantur. An. iii, 18. Cuncta mortalium incerta, quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico *dictitabat Tiberius.* An. i, 72.

Magna fortuna multum periclitatur.—Magnæ fortunæ pericula. An. iv, 13.

Minus, fortuna mediocris.—Ex mediocritate fortunæ, pauciora pericula sunt. An. xiv, 60.

Multi fortunam festinatione corrumpunt.—Brutidium, artibus honestis copiosum, et, si rectum iter pergeret, ad clarissima quæque iturum, festinatio exstimulabat, dum æquales, dein superiores, postremo suasmet ipse spes anteire parat: quod multos etiam bonos

pessum dedit, qui, spretis quæ tarda cum securitate, præmatura vel cum exitio properant. An. iii, 66.

Quibusdam loco virtutum est.—Quibusdam fortuna pro virtutibus fuit. Hist. ii, 82.

Male parta, sæpe in perniciem vertit.—Læta ad præsens male parta, mox in perniciem vertere. Hist. iii, 6.

Quo quis altiora cupit, eo magis periclitatur.—Esse privatis cogitationibus regressum; et prout velint, plus minusve sumi ex fortuna: imperium cupientibus, nihil medium inter summa et præcipitia. Hist. ii, 74.

Vel deliberare, crimen est.—Qui deliberant, desciverunt. Hist. ii, 77.

ADVERSÆ RES.

Molliunt animos.—Sunt molles in calamitate mortalium animi. An. iv, 68.

Mentem turbant.—Res adversæ consilium *adimunt.* An. xi, 32.

Solitudinem faciunt.—Prosperis Vitellii rebus certaturi ad obsequium, adversam ejus fortunam ex æquo detrectabant. Hist. ii, 97.

Plerumque sunt intutæ.—Ferme intuta sunt adversa. An. xii, 36.

Loquaces sunt.—Mœsta, ubi semel prorupere, difficilius reticentur. An. iv, 69.

Constanter sunt ferendæ.—Majore animo tolerari adversa, quam relinqui: fortes et strenuos, etiam contra fortunam, insistere spei: timidos et ignavos ad desperationem formidine properare. Hist. ii, 46.

Levantur prioris fortunæ memoria.—Læta aliqua viderant, et præsentem sævitiam melioris olim fortunæ recordatione allevabant. An. xiv, 63. Nimius honos inter secunda, rebus adversis in solatium cessit. Hist. ii, 59.

Corruptæ oraculorum interpretationibus.—Vulgus, more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur. Hist. v, 13.

SECUNDÆ RES.

Est et secundis rebus discrimen.—Adversas res expertus, cum maxime discam ne secundas quidem minus discriminis habere. Hist. i, 29.

Explorant animos.—Secundæ res acrioribus stimulis animos explorant: quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur. Hist. i, 15. Felicitas in socordiam *vertit.* Vit. Agric. xxxi.

Non e fortuna, sed ex usu fortunæ, felicitas aut miseria.—Multos, qui conflictari adversis videantur, beatos; ac plerosque, quamquam magnas per opes, miserrimos: si illi gravem fortunam constanter tolerent, hi prospera inconsulte utantur. An. vi, 22.

In brevi fortuna difficilis modus.—Difficilius est temperare felicitati, qua te non putes diu usurum. Hist. ii, 47.

Recens fortuna invidiæ obnoxia, ni sit modesta.—Insita mortalibus natura recentem aliorum felicitatem ægris oculis introspicere, modumque fortunæ a nullis magis exigere, quam quos in æquo videre. Hist. ii, 20.

XXV. FAMA.

Virtutem alit.—Optumos mortalium altissima cupere. An. iv, 38. Contemtu famæ contemni virtutes. An. iv, 38.

In novis cœptis valida.—Magna motæ rei fama plurimum in novis cœptis valet. An. xv, 59. Fama in novis cœptis validissima. An. xiii, 8.

Negatis honoribus crescit.—Negatus honor gloriam intendit. An. iv, 26. Præfulgebant Cassius atque Brutus, eo ipso quod effigies eorum non visebantur. An. iii, 76.

Nocet magnitudine.—Magnitudo famæ exitio erat. An. iii, 55.

Penes posteritatem famæ arbitrium.—Suum cuique decus posteritas rependit. An. iv, 35.

Ex ignoto fama.—Omne ignotum pro magnifico est. Vit. Agric. xxx. Ut quis ex longinquo revenerat, miracula narrabant. An. ii, 24.

Crescit absentia.—Majora credi de absentibus. Hist. ii, 83.

Inania famæ despicienda.—Neque suspiciones imbecillas, aut inania famæ pertimescenda. An. ii, 76.

Nec de rumoribus curandum.—Non ex rumore statuendum. An. iii, 69. Relinquendum rumoribus tempus quo senescant. An. ii, 77. Nec obstitit falsis Tiberius, donec tempore et spatio vanescerent. An. ii, 82. Veritas visu et mora, falsa festinatione et incertis valescunt. An. ii, 39.

Rumorum mendacia.—Vagus primum et incertus rumor, mox ut in magnis mendaciis, interfuisse se quidam, et vidisse affirmabant, credula fama inter gaudentes et incuriosos. Hist. i, 34.

Atrox est fama erga mortes Principum.—Atrociore semper fama erga dominantium exitus. An. iv, 2.

Quomodo gliscant vetita.—Occultis primum sermonibus vetita crebrescunt, mox vago sermone apud imperitissimi cujusque aures, aut rursum apud turbidos, eoque nova cupientes. An. ii, 39.

Ni caute coercueris, valescent.—Prohibiti per civitatem sermones, eoque plures: ac si liceret, vera narraturi, quia vetabantur, atrociora vulgaverant. Hist. iii, 54. Vagis per Urbem militibus, qui sermones populi coercerent; id præcipuum alimentum famæ erat. Hist. ii, 96.

Secreto quoque crescit fama.—Circumsteterat palatium publica expectatio magni secreti impatiens, et male coercitam famam supprimentes augebant. Hist. i, 17.

Nocte etiam prævalet.—Juvit credulitatem nox, et promtior inter tenebras adfirmatio. An. ii, 82.

Cuncta exaggerat.—Cuncta, ut mos famæ, in majus credita.

An. iii, 44. Ex longinquo aucta in deterius adferebantur. An. ii, 82.

Pessimus, qui fama mala lætatur.—Trionis ingenium, avidum famæ malæ. An. ii, 28.

XXVI. MORES.

Magna vis in bonis moribus.—Plus ibi *(apud Germanos)* boni mores valent, quam alibi bonæ leges. De Mor. Germ. xix.

Ut temporum, sunt et morum vices.—Rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur. An. iii, 55.

Versa republica, versi Romæ mores.—Verso civitatis statu, nihil usquam prisci et integri moris. An. i, 4.

Sua tamen cuique ætati laus.—Non tamen adeo virtutum sterile seculum, ut non et bona exempla prodiderit. Hist. i, 2. Nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque ætas multa laudis et artium imitanda posteris tulit. An. iii, 55. Æquitate Deum erga bona malaque documenta. An. xvi, 33.

Perditis moribus, ridentur vitia.—*Apud Germanos*, nemo vitia ridet: nec corrumpere et corrumpi, seculum vocatur. De Mor. Germ. xix.

Prava hæc exempla durant.—Diutius durant exempla, quam mores. Hist. iv, 42.

Luem hanc maxime invexere Neroniana tempora.—Abolitos paulatim patrios mores, funditus everti per accitam lasciviam, ut quod usquam corrumpi et corrumpere queat, in Urbe visatur, degeneretque studiis externis juventus, gymnasia et otia, et turpes amores exercendo, Principe et senatu auctoribus: qui non modo licentiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant. An. xiv, 20.

Sint potius ex honesto certamina.—Maneant ex honesto certamina. An. iii, 55.

XXVII. LUXUS.

Ex opibus rebusque secundis luxus.—Opes, et rerum secundarum luxus. Hist. iii, 45.

Est eruditus quidam luxus.—C. Petronio dies per somnum, nox officiis et oblectamentis vitæ transigebatur. Utque alios industria, ita hunc ignavia ad famam protulerat, habebaturque non ganeo et profligator, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. Ac dicta factaque ejus quanto solutiora, et quamdam sui negligentiam præferentia, tanto gratius in speciem simplicitatis accipiebantur. Proconsul tamen Bithyniæ, et mox consul, vigentem se ac parem negotiis ostendit: dein revolutus ad vitia, seu vitiorum imitationem, inter paucos familiarum Neroni adsumtus est, elegantiæ arbiter, dum nihil amœnum et molle affluentia putat, nisi quod ei Petronius approbavisset. Unde invidia Tigellini, quasi adversus æmulum, et scientia voluptatum potiorem. An. xvi, 18.

Pudendus quoque est luxus.—Vitellius curis luxum obtendebat:

non parare arma, non alloquio exercitioque militem firmare; non in ore vulgi agere: sed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, jacent torpentque, præterita, instantia, futura pari oblivione dimiserat. Atque illum, in nemore Aricino desidem et marcentem, proditio Lucilii Bassi, ac defectio classis Ravennatis perculit. Hist. iii, 36.

Ex luxu torpor.—Scevino dissoluta luxu mens, et proinde vita somno languida. An. xv, 49. Cæcinæ ambitio vetus, torpor recens, nimia fortunæ indulgentia soluti in luxum. Hist. ii, 99.

Quibus rationibus tueatur se luxus.—Auctu imperii adolevisse etiam privatas opes; idque non novum, sed e vetustissimis moribus. Aliam apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam; et cuncta ad rempublicam referri: qua tenui, angustas civium domos; postquam eo magnificentiæ venerit, gliscere singulos. Neque in familia et argento, quæque ad usum parentur, nimium aliquid, aut modicum, nisi ex fortuna possidentis: distinctos senatus et equitum census, non quia diversi natura, sed ut locis, ordinibus, dignationibus, antistent et aliis, quæ ad requiem animi, aut salubritatem corporum parentur: nisi forte clarissimo cuique plures curas, majora pericula subeunda; delinimentis curarum et periculorum carendum esse. An. ii, 33.

Invalescente luxu, prævalida orbitas.—Augustus post Julias rogationes incitandis cœlibum pœnis et augendo ærario *legem Papiam Poppæam* sanxerat: nec ideo conjugia et educationes liberum frequentabantur, prævalida orbitate. An. iii, 25.

Pecuniæ et orbitati ob luxum magna semper vis.—Calvia Crispinilla potens pecunia et orbitate, quæ bonis malisque temporibus juxta valent. Hist. i, 73.

Magnificentia primum eversæ domus.—Dites olim familiæ nobilium, aut claritudine insignes, studio magnificentiæ prolabebantur. An. iii, 55.

Mox luxu agricultura pessumdata, opes ad externos aut hostes translatæ.—Quid enim primum prohibere, et priscum ad morem recidere adgrediar? villarumne infinita spatia, familiarum numerum, et nationes? argenti et auri pondus? æris tabularumque miracula? promiscuas viris et fœminis vestes? atque illa fœminarum propria, queis lapidum causa pecuniæ nostræ ad externas aut hostiles gentes transferuntur? An. iii, 53.

Adversus luxum invalidæ sunt leges.—Ne corporis quidem morbos veteres, et diu auctos, nisi per dura et aspera coerceas; corruptus simul et corruptor, æger et flagrans animus, haud levioribus remediis restinguendus est, quam libidinibus ardescit. Tot a majoribus repertæ leges, tot quas divus Augustus tulit, illæ oblivione, hæ (quod flagitiosius est) contemtu abolitæ, securiorem luxum fecere. Nam si velis quod nondum vetitum est; timeas, ne vetere: at si prohibita impune transcenderis; neque metus ultra, neque pudor est. An. iii, 54.

Ei quisque intra se medeatur.—Egregie Tiberius: Intra animum medendum est. Nos, pudor; pauperes, necessitas; divites, satias in melius mutet. An. iii, 54.

Plurimum tamen valet Principis exemplum.—Luxus mensæ a fine Actiaci belli ad ea arma queis Ser. Galba rerum adeptus est, per annos centum profusis sumtibus exerciti, paulatim exolevere—Præcipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque. Obsequium inde in Principem, et æmulandi amor, validior quam pœna ex legibus et metus. An. iii, 55.

Valet quoque municipalis parcimonia.—Novi homines e municipiis et coloniis, atque etiam provinciis, in senatum crebro adsumti, domesticam parcimoniam intulerunt: et quamquam fortuna, vel industria, plerique pecuniosam ad senectam pervenirent; mansit tamen prior animus. An. iii, 55.

Emendatrix etiam calamitas.—Postquam cædibus sævitum, et magnitudo famæ exitio erat, ceteri ad sapientiora convertere. An. iii, 55.

Qui modus in luxu, florente Urbe, habebatur.—Locupletem ac laudatum patremfamiliæ non eo tantum volo tecto tegi, quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum et oculos delectet: non ea solum instrui supellectile, quæ necessariis usibus sufficiat; sed sit in apparatu ejus, et aurum, et gemmæ, ut sumere in manus, et aspicere sæpius liceat. Dial. de Orat. xxii.

XXVIII. SPECTACULA.

Ex victis gentibus accita spectacula.—A Thuscis accitos histriones; a Thuriis equorum certamina; et, possessa Achaia Asiaque, ludos curatius editos. An. xiv, 21.

Nec statim iis certa sedes.—Antea subitariis gradibus, et scena in tempus structa ludos edi solitos: vel si vetustiora repetas, stantem populum spectavisse: ne si consideret, theatro dies totos ignavia continuaret. An. xiv, 20.

Mansuram sedem iis primus posuit Cn. Pompeius.—Erant qui Cn. quoque Pompeium incusatum a senioribus ferrent, quod mansuram theatri sedem posuisset. An. xiv, 20.

Erumpens theatri licentia legibus sub Tiberio coercita.—Adversus lasciviam fautorum multa decernuntur, ex queis maxime insignia: Ne domos pantomimorum senator introiret: ne egredientes in publicum equites Romani cingerent: aut alibi quam in theatro spectarentur: et spectantium immodestiam exilio multandi potestas prætoribus fieret. An. i, 77.

Ea nondum satis repressa, pulsi sunt histriones Italia.—Variis dehinc et sæpius inritis prætorum questibus, postremo Cæsar, *Tiberius*, de immodestia histrionum retulit; multa ab iis in publicum seditiose, fœda per domos, tentari: Oscum quondam ludicrum levissimæ apud vulgum oblectationis, eo flagitiorum et virium

venisse, ut auctoritate patrum coercendum sit. Pulsi tum histriones Italia. An. iv, 14.

Favit, sed postea sævire coactus est Nero.—Ludicram quoque licentiam, et fautores histrionum velut in prælia convertit, impunitate et præmiis, atque ipse occultus, et plerumque coram prospectans: donec discordi populo, et gravioris motus terrore, non aliud remedium repertum est, quam ut histriones Italia pellerentur, milesque theatro rursum adsideret. An. xiii, 25.

At ipse histrio in ludorum furorem prorumpit.—Vetus illi copia erat curriculo quadrigarum insistere: nec minus fœdum studium cithara ludicrum in modum canere, cum cœnaret—Nec jam sisti poterat, cum Senecæ ac Burro visum, ne utraque pervinceret, alterum concedere: clausumque valle Vaticana spatium, in quo equos regeret, haud promiscuo spectaculo: mox ultro vocari populus Romanus, laudibusque extollere, ut est vulgus cupiens voluptatum; et si eodem Princeps trahat, lætum. Ceterum evulgatus pudor non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum attulit. Ratusque dedecus amoliri, si plures fœdasset, nobilium familiarum posteros, egestate venales in scenam deduxit: quos fato perfunctos, ne nominatim tradam, majoribus eorum tribuendum puto. Nam et ejus flagitium est, qui pecuniam ob delicta potius dedit, quam ne delinquerent. Notos quoque equites Romanos operas arenæ promittere subegit, donis ingentibus: nisi quod merces ab eo qui jubere potest, vim necessitatis affert. An. xiv, 14.

Mox lascivia Urbem perditum iit.—Instituit ludos, Juvenalium vocabulo, in quos passim nomina data: non nobilitas cuiquam, non ætas, aut acti honores impedimento quominus Græci Latinive histrionis artem exercerent, usque ad gestus modosque haud viriles. Quin et fœminæ inlustres deformia meditari: exstructaque apud nemus, quod navali stagno circumposuit Augustus, conventicula, et cauponæ, et posita veno inritamenta luxus: dabanturque stipes, quas boni necessitate, intemperantes gloria, consumerent. Inde gliscere flagitia et infamia: nec ulla moribus olim corruptis plus libidinum circumdedit, quam illa colluvies. Vix artibus honestis pudor retinetur; nedum, inter certamina vitiorum, pudicitia, aut modestia, aut quidquam probi moris reservaretur. An. xiv, 15.

Illud dedecus sublatum voluit Vitellius.—Cautum severe, ne equites Romani ludo et arena polluerentur. Priores id Principes pecunia, et sæpius vi, perpulerant: ac pleraque municipia, et coloniæ, æmulabantur corruptissimum quemque adolescentium, pretio illicere. Hist. ii, 62.

XXIX. VIRTUTES.

Virtus, hominis bonum.—Virtutem proprium hominum bonum. Hist. iv, 17. Fidem, libertatem, amicitiam, præcipua humani animi bona. Hist. i, 15.

Omnibus insita virtutis admiratio.—Eamdem virtutem admirantibus, cui irascebantur. Hist. i, 71.

Quando optime æstimantur virtutes?—Virtutes iisdem temporibus optime æstimantur, quibus facillime gignuntur. Vit. Agric. 1.

Quædam virtutes odio sunt.—Quædam immo virtutes odio sunt, severitas obstinata, invictus adversus gratiam animus. An. xv, 21. Virtus ac ferocia subjectorum ingrata imperantibus. Vit. Agric. xxxi.

Cur infensos habet virtus?—Etiam gloria ac virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. An. iv, 33.

Ignotæ virtutes reputantur vitia.—Promti aditus, obvia comitas, ignotæ Parthis virtutes, nova vitia. An. ii, 2.

Non eadem omnibus virtutum incitamenta.—Excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum, hebescere alios. An. iii, 69.

Ipsis virtutibus sit modus.—Inerat *Vitellio* simplicitas ac liberalitas: quæ, nisi adsit modus, in exitium vertuntur. Hist. iii, 86.

AMICITIA.

Ex fortunæ similitudine.—Populi Romani imperatoribus magnarumque nationum regibus, primam ex similitudine fortunæ amicitiam. An. xii, 19.

Constantia morum continentur amicitiæ.—Amicitias dum *Vitellius* magnitudine munerum, non constantia morum continere putat, meruit magis, quam habuit. Hist. iii, 86.

CONCORDIA.

Raro stat cum potentia.—Arduum eodem loci potentiam et concordiam esse. An. iv, 4.

Disjuncta concordia in iras vertit.—Quæ apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant. An. i, 55.

DECORUM.

Varium est pro conditione et fortuna.—Non eadem decora principibus viris et imperatori populo, quæ modicis domibus aut civitatibus. An. iii, 6.

FIDES.

Inter multos raro constat.—Frustra silentium et fidem in tot consciorum animis et corporibus sperari. An. xv, 59.

Expugnatur cruciatu, aut præmio.—Cruciatu, aut præmio, cuncta pervia esse. An. xv, 59.

INNOCENTIA.

Recenti invidiæ diffidat.—Plerumque innocentes, recenti invidiæ impares. An. ii, 77.

JUDICIUM.

Judicii necessitas.—Sæpe honestas rerum causas, ni judicium adhibeas, perniciosi effectus consequuntur. Hist. i, 83.

MISERICORDIA.

Magnitudine flagitiorum obruitur.—Perculsa Messalina, nulla cujusquam misericordia, quia flagitiorum deformitas prævalebat. An. xi, 32.

MODESTIA.

Omnes decet.—Modestiæ fama, neque summis mortalium spernenda est, et a Diis æstimatur. An. xv, 2.

In ea laus magna.—Sciant, quibus moris illicita mirari, posse etiam sub malis Principibus magnos viros esse: obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis excedere, quo plerique per abrupta, sed in nullum reipublicæ usum, ambitiosa morte inclaruerunt. Vit. Agric. xlii.

MODERATIO ET PRUDENTIA.

Earum vis.—Domitiani vero natura præceps in iram, et quo obscurior, eo irrevocabilior, moderatione tamen prudentiaque Agricolæ leniebatur: quia non contumacia, neque inani jactatione libertatis, famam fatumque provocabat. Vit. Agric. xlii.

VENERATIO ERGA PARENTES.

Quæ sit?—Ferendas parentum iracundias, et placandum animum. An. xiv, 4.

XXX. VITIA.

Ex hominum natura profluunt.—Vitia erunt, donec homines: sed neque hæc continua, et meliorum interventu pensantur. Hist. iv, 74.

Multi iis similitudine patrocinantur.—Reperies, qui ob similitudinem morum, aliena malefacta sibi objectari putent. An. iv, 33. Evenit inter malos, ut et similes sint. Hist. ii, 100.

Quidam quoque vitia pro virtutibus interpretantur.—Vitellius apud severos humilis. Ita comitatem bonitatemque faventes vocabant, quod sine modo, sine judicio donaret sua, largiretur aliena. Simul, aviditate imperandi, ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. Hist. i, 52.

ADULATIO.

Quibus inest.—Amicis inesse adulationem. An. ii, 12.

Ex ea periculum.—Adulatio, moribus corruptis, perinde anceps, si nulla, et ubi nimia est. An. iv, 17.

AMBITIO.

Avida et sæpe fallax.—Nova et ancipitia præcolere, avida et plerumque fallax ambitio est. An. xiv, 22.

ARROGANTIA ET AVARITIA.

Quorum sunt vitia.—Avaritia et arrogantia, præcipua validiorum vitia. Hist. i, 51.

AUDACIA.

Flagitia in audaciam ruunt.—Insontibus, innoxia consilia; flagitiis manifestis, subsidium ab audacia petendum. An. xi, 26.

Ex desperatione major.—Desperatione in audaciam accingeretur. Hist. iii, 66.

Crescit ex bonorum mœstitia.—Præcipuum pessimorum incitamentum, quod boni mœrebant. Hist. i, 38.

CONVICIA.

Spernenda.—Spreta exolescunt: si irascare, adgnita videntur. An. iv, 34.

Ex probi viri iracundia, levius tolerantur.—*Agricola* apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur, ut bonis comis, ita adversus malos injucundus: ceterum ex iracundia nihil supererat: secretum et silentium ejus non timeres: honestius putabat offendere, quam odisse. Vit. Agric. xxii.

DELATIONES.

Delatores, fœdum hominum genus.—Delatores, genus hominum publico exitio repertum, et pœnis numquam satis coercitum. An. iv, 30.

Invisa eorum præmia.—Nec minus præmia delatorum invisa, quam scelera. Hist. i, 2.

Eorum vita et sors.—Romanus Hispo formam vitæ iniit, quam postea celebrem miseriæ temporum et audaciæ hominum fecerunt: nam egens, ignotus, inquies, dum occultis libellis sævitiæ Principis adrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit; potentiam apud unum, odium apud omnes adeptus, dedit exemplum, quod secuti, ex pauperibus divites, ex contemtis metuendi, perniciem aliis, ac postremum sibi invenere. An. i, 74.

FALSITAS.

Quantò major, tanto blandior.—Interfecto Galba, Othone Principe, alium crederes senatum, alium populum: ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cum præcurrentibus, increpare Galbam, laudare militum judicium, exosculari Othonis manum: quantoque magis falsa erant quæ fiebant, tanto plura facere. Hist. i, 45.

Viget et in luctu.—Nulli jactantius mœrent, quam qui maxime lætantur. An. ii, 77.

Non ita viget inter odia.—Falsos in amore, odia non fingere. An. vi, 44.

FRAUS.

Quantum ex ea periculum.—Aperta odia armaque palam depelli: fraudem et dolum, obscura, eoque inevitabilia. Hist. iv, 24.

IMPUDICITIA.

Quam exitialis.—Impudicitia magnorum reipublicæ malorum initium fecit. An. xiii, 45.

Nihil honesti remanet.—Animo per libidines corrupto, nihil honestum inerat. An. xi, 37.

In infamiam desinit.—Jam Messalina facilitate adulterorum in fastidium versa, ad incognitas libidines profluebat— Nomen matrimonii *cum Silio* concupivit, ob magnitudinem infamiæ, cujus apud prodigos novissima voluptas est. An. xi, 26.

INERTIA.

Ex inertia contemtus.—Invalidum senem *Galbam* T. Vinius et Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum oneratum, contemtu inertiæ destruebant. Hist. i, 6.

Quando inertia pro sapientia est?—*Agricola* tribunatus annum quiete et otio transit, gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientia fuit. Vit. Agric. vi.

INJURIÆ.

In eas proni locupletes provinciales.—Prævalidi provincialium, opibus nimiis ad injurias minorum elati. An. xv, 20.

INVIDIA ET IGNORANTIA RECTI.

Quibus vitium est?—Vitium parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. Vit. Agric. i. Minoribus major æmulandi cura. Hist. iv, 48.

IRA.

Magna ira silet.—Quale magni metus, et magnæ iræ silentium est. Hist. i, 40.

ODIUM.

Quæ sunt odia acerrima.—Acerrima proximorum odia. Hist. iv, 70. Solita fratribus odia. An. iv, 60. *Odiorum* causæ acriores, quia iniquæ. An. i, 33.

Odia sunt ex injuriis.—Proprium humani ingenii est odisse, quem læseris. Vit. Agric. xlii.

Odia sunt ex beneficiis.—Beneficia eo usque læta sunt, dum videntur exsolvi posse: ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur. An. iv, 18. Tanto proclivius est injuriæ, quam beneficio vicem exsolvere: quia gratia oneri, ultio in quæstu habetur. Hist. iv, 3.

PRODIGENTIA

Prodigis et mollibus vulgo nihil serii.—Geminius prodigentia

opum, ac mollitia vitæ amicus Sejano, nihil ad serium. An. vi, 14.

PRODITIONES.

Omnibus invisæ.—Proditores, etiam iis quos anteponunt, invisi sunt. An. i, 58.

SCELUS.

Præceps sceleris votum.—*Ad scelus* facillime ab ejus voto transi tur. Hist. i, 22.

Præmiis incitantur scelera.—Summa scelera incipi periculo, peragi cum præmio. An. xii, 67.

Valescunt impetu.—Scelera impetu, bona consilia mora valescere. Hist. i, 31.

Valescunt et atrocitate.—Valentinus et Tutor in arma Treveros retrahunt: occisis Herennio ac Numisio legatis, quo minore spe veniæ cresceret vinculum sceleris. Hist. iv, 70.

Patrato scelere, ejus magnitudo intelligitur.—Perfecto demum scelere, magnitudo ejus intellecta est. An. xiv, 10. Scelus inter ancipitia probatum, veris mox pretiis æstimatur. An. xi, 26.

Sera tum venia quæritur.—In pœnitentiam versus, seram veniam post scelus quærebat. Hist. ii, 63.

Pro ipsis etiam præmiis odia rependuntur.—*Interfecta Agrippina, Neronis jussu,* Maternæ necis patrator Anicetus, levi post admissum scelus gratia, dein graviore odio: quia malorum facinorum ministri, quasi exprobrantes aspiciuntur. An. xiv, 62.

Puniendi quoque, qui scelera delegant.—Puniendos rerum atrocium ministros, ubi pretia scelerum adepti, scelera ipsa aliis delegent. An. xiii, 43.

Sua sunt sceleribus indicia.—Multa sceleris indicia præveniunt. An. xiv, 44.

Nec semper integri, qui sceleris arguunt.—Factum esse scelus loquuntur, faciuntque. Hist. iii, 25.

SEGNITIA.

Vincitur experientia.—Multa experiendo confieri, quæ segnibus ardua videantur. An. xv, 59.

SUSPICIONES.

Mutuus e suspicionibus timor.—Ut evenit inclinatis ad suspicionem mentibus, cum timeret Otho, timebatur. Hist. i, 81.

TERROR.

Nemo expers terroris.—Etiam fortes viros subitis terreri. An. xv, 59.

TIMOR.

Magnus timor suas in pœnas atrox.—Quæ natura magnis timoribus, deterius credebant, quod evenerat. An. xv, 36.

USURA.

Semper vetita, semper vigens.—Sane vetus Urbi fœnebre malum, et seditionum discordiarumque creberrima causa: eoque cohibebatur antiquis quoque et minus corruptis moribus—Multisque plebiscitis obviam itum fraudibus: quæ totiens repressæ, miras per artes rursum oriebantur. An. vi, 16.

UTILITAS PRIVATA.

Omnibus ferme dominatur.—Sua cuique utilitas. Hist. i, 15.

Bono publico antehabetur.—Privato usui bonum publicum postponitur. An. vi, 16.

Tanto cautior, quanto nocentior.—Pessimus quisque, diffidentia præsentium mutationem pavens, adversus publicum odium, privatam gratiam præparat. Hist. i, 72.

In Muciano virtutum et vitiorum singulare temperamentum.—Licinius Mucianus, vir secundis adversisque juxta famosus. Insignes amicitias juvenis ambitiose coluerat: mox attritis opibus, lubrico statu, suspecta etiam Claudii iracundia, in secretum Asiæ repositus, tam prope ab exule fuit, quam postea a Principe. Luxuria, industria, comitate, arrogantia, malis bonisque artibus mixtus: nimiæ voluptates, cum vacaret: quotiens expedierat, magnæ virtutes. Palam laudares, secreta male audiebant. Sed apud subjectos, apud proximos, apud collegas, variis illecebris potens: et cui expeditius fuerit tradere imperium, quam obtinere. Hist. i, 10.

XXXI. LITERÆ ET ARTES.

Ingenia opprimuntur facilius, quam revocantur.—Natura infirmitatis humanæ, tardiora sunt remedia, quam mala; et ut corpora lente augescunt, cito extinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris facilius, quam revocaveris. Vit. Agric. iii. Subit quippe etiam ipsius inertiæ dulcedo: et invisa primo desidia, postremo amatur. Vit. Agric. iii.

Fama in posteros, pulcherrimum studiorum præmium.—Veteres oratores famam in posteros, præmia eloquentiæ cogitavere pulcherrima. An. xi, 6.

Pretiis tamen fovenda studia.—Sublatis studiorum pretiis, etiam studia peritura. An. xi, 7. Nihil a quoquam expeti, nisi cujus fructus ante providerit. An. xi, 7.

Apud Romanos ingeniis multus honor, et magna pretia.—Testis ipse populus, qui auditis in theatro versibus Virgilii, surrexit universus, et forte præsentem spectantemque Virgilium veneratus est, sic quasi Augustum. Dial. de Orat. xiii. Laudavimus nuper, ut miram et eximiam Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia, *Saleio* Basso, *poetæ*, donasset. Dial. de Orat. ix. *Marcello Eprio et Crispo Vibio* ter millies sestertium, *præstitit eloquentia.* Dial. de Orat. viii. Eloquentia, cujus numen et cœlestis

vis, multa quidem omnibus seculis exempla edidit, ad quantam usque fortunam homines ingenii viribus pervenerint. Dial. de Orat. viii.

Per occulta gliscit ingeniorum libido.—Exercent plerique per occultum, atque eo procacius, libidinem ingeniorum. An. v, 4.

Coercenda, sed caute.—Veientonis libros exuri jussit *Nero;* conquisitos lectitatosque, donec cum periculo parabantur: mox licentia habendi oblivionem attulit. An. xiv, 50.

Sin minus, crescit celebritas.—Punitis ingeniis, gliscit auctoritas. An. iv, 35.

Unde literis et artibus ruina.—Quis enim ignorat et eloquentiam, et ceteras artes, descivisse ab ista vetere gloria, non inopia hominum, sed desidia juventutis, et negligentia parentum, et inscientia præcipientium, et oblivione moris antiqui? quæ mala primum in Urbe nata, mox per Italiam fusa, jam in provincias manant. Dial. de Orat. xxviii.

XXXII. ARS POLITICA.

Laus ejus magna, providentia futurorum.—Tiberius providus futurorum. An. vi, 46.

Ambit magis laudari apud posteros, quam penes præsentes.—Tiberio non perinde curæ gratia præsentium, quam in posteros ambitio. An. vi, 46.

Spernit rumores.—Tiberius spernendis rumoribus validus. An. iii, 10.

Cuncta ad gloriam vertit.—Cuncta etiam fortuita ad gloriam vertebat. An. ii, 84.

Obscuritate se tuetur.—Tiberio etiam in rebus quas non occuleret, seu natura, sive adsuetudine, suspensa semper et obscura verba: tunc vero nitenti ut sensus suos penitus abderet, in incertum et ambiguum magis implicabantur. An. i, 11.

Vultum, ut expedit, componit.—Nuntiata Galliarum defectione, Tiberius tanto impensius in securitatem compositus, neque loco, neque vultu mutato, sed, ut solitum, per illos dies egit: altitudine animi; an compererat modica esse, et vulgatis leviora? An. iii, 44.

Ut lateat, ludibria seriis permiscet.—Tiberius ludibria seriis permiscere solitus. An. vi, 2.

Ars egregia, dum falsi vacua.—Breve confinium artis et falsi. An. iv, 58.

Viget maxime in rebus externis.—Tiberius destinata retinens, consiliis et astu res externas moliri, arma procul habere. An. vi, 32.

Viget quoque in bellis.—Tiberium novies a divo Augusto in Germaniam missum plura consilio, quam vi, perfecisse. An. ii, 26.

Ignota est barbaris.—Barbaris cunctatio, servilis: statim exsequi, regium videtur. An. vi, 32.

Valet in republica.—Olim plebe valida, vel cum Patres pollerent, noscenda vulgi natura, et quibus modis temperanter haberetur; senatusque et optimatium ingenia, qui maxime perdidicerant, callidi temporum et sapientes credebantur. An. iv, 33.

In Principatu, quanto magis neglecta, tanto magis studenda.—Converso statu, neque alia re Romana, quam si unus imperitet, hæc conquiri tradique in rem fuerit: quia pauci prudentia, honesta ab deterioribus, utilia ab noxiis, discernunt; plures aliorum eventis docentur. An. iv, 33.

XXXIII. ELOQUENTIA.

Ejus laus.—Eloquentiam bonarum artium principem. An. xi, 6.

Ante Neronem Principes omnes eloquentia valuere.—Adnotabant seniores primum ex iis, qui rerum potiti essent, Neronem alienæ facundiæ eguisse. Nam dictator Cæsar summis oratoribus æmulus; et Augusto promta ac profluens, quæ deceret Principem, eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat, qua verba expenderet, tum validus sensibus, aut consulto ambiguus. Etiam Caii Cæsaris turbata mens vim dicendi non corrupit. Nec in Claudio, quoties meditata dissereret, eloquentiam requireres. Nero puerilibus statim annis, vividum animum in alia detorsit. Cælare, pingere, cantus, aut regimen equorum exercere: et aliquando carminibus pangendis, inesse sibi elementa doctrinæ ostendebat. An. xiii, 3.

Numquam tamen major eloquentia, quam ubi plus licentiæ.—Magna illa et notabilis eloquentia, alumna licentiæ, quam stulti libertatem vocabant, comes seditionum, effrænati populi incitamentum, sine obsequio, sine servitute, contumax, temeraria, arrogans, quæ in bene constitutis civitatibus non oritur. Quem enim oratorem Lacedæmonium, quem Cretensem accepimus? quarum civitatum severissima disciplina, et severissimæ leges traduntur. Ne Macedonum quidem ac Persarum, aut ullius gentis, quæ certo imperio contenta fuerit, eloquentiam novimus. Rhodii quidam, Athenienses plurimi oratores extiterunt: apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia, ut sic dixerim, omnes poterant. Dial. de Orat. xl.

Inde versa Romana republica, mutata est eloquentia.—*Cassius Severus* sordidæ originis, maleficæ vitæ, sed orandi validus. An. iv, 21. *Is est,* quem primum adfirmant flexisse a vetere atque directa dicendi via: non infirmitate ingenii nec inscitia literarum, sed judicio et intellectu. Vidit namque cum conditione temporum ac diversitate aurium formam quoque ac speciem orationis esse mutandam. Dial. de Orat. xix. *Senecæ* fuit ingenium amœnum, et temporis ejus auribus accommodatum. An. xiii, 3.

Quæstuosa eloquentia, infida est.—Ne fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quæstuum spectetur. An. xi, 6.

Venalis, perfida est.—Nec quidquam publicæ mercis tam venale fuit, quam advocatorum perfidia. An. xi, 5.

Recens ejus usus.—Lucrosæ hujus et sanguinantis eloquentiæ usus, recens, et malis moribus natus. Dial. de Orat. xii.

Quid eloquentiam informet?—Infinitus labor, et quotidiana meditatio, et in omni genere studiorum exercitationes. Dial. de Orat. xxx.

Iis artibus, non voce tantum, fama in posteros paratur.—Q. Haterius, familia senatoria, eloquentiæ, quoad vixit, celebratæ: monimenta ingenii ejus haud perinde retinentur. Scilicet impetu magis, quam cura vigebat: utque aliorum meditatio et labor in posterum valescit; sic Haterii canorum illud et profluens, cum ipso simul extinctum est. An. iv, 61.

XXXIV. HISTORIA.

Quod tempus scribendæ historiæ aptum?—Rara temporum felicitate, ubi sentire quæ velis, et quæ sentias dicere licet. Hist. i, 1.

Scriptoris munus.—Consilium mihi pauca de Augusto, et extrema tradere: mox Tiberii principatum, et cetera, sine ira et studio, quorum causas procul habeo. An. i, 1. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio, nec injuria cogniti. Dignitatem nostram a Vespasiano inchoatam, a Tito auctam, a Domitiano longius provectam, non abnuerim: sed incorruptam fidem professis, nec amore quisquam, et sine odio dicendus est. Hist. i, 1.

Scriptoris vitia, adulatio, et malignitas.—Ambitionem scriptoris facile averseris: obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur. Quippe adulationi fœdum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Hist. i, 1.

Scriptoris pericula.—Reperies qui ob similitudinem morum, aliena malefacta sibi objectari putent: etiam gloria ac virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. An. iv, 33.

Historiæ materia.—Exsequi sententias haud institui, nisi insignes per honestum, aut notabili dedecore: quod præcipuum munus Annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit. An. iii, 65. Non modo casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam causæque noscantur. Hist. i, 4. Non sine usu fuerit introspicere illa primo aspectu levia, ex queis magnarum sæpe rerum motus oriuntur. Ann. iv, 32.

Exemplis illustretur.—Hæc aliaque ex veteri memoria petita, quoties res locusque exempla recti, aut solatia mali poscet, haud absurde memorabimus. Hist. iii, 51.

Falsis auditionibus ne inquinetur.—Mihi tradendi arguendique rumoris *Drusum veneno a Tiberio enectum* causa fuit, ut, claro sub exemplo, falsas auditiones depellerem, peteremque ab iis, quorum in manus cura nostra venerit, ne divulgata atque incredibilia, avide accepta, veris, neque in miraculum corruptis, antehabeant. An. iv, 11. Germanici mors, non modo apud illos homines, qui tum agebant, etiam secutis temporibus vario rumore jactata: adeo maxima

quæque ambigua sunt, dum alii quoquo modo audita pro compertis habent; alii vera in contrarium vertunt: et gliscit utrumque posteritate. An. iii, 19.

Vitanda gentilitatis et antiquitatis studia.—*Arminius* Græcorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur: Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi. An. ii, 88.

Quæ fuit apud Romanos historiæ sors?—Veteris populi Romani prospera vel adversa, claris scriptoribus memorata sunt: temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii, Caiique, et Claudii, ac Neronis res, florentibus ipsis, ob metum falsæ; postquam occiderant, recentibus odiis compositæ sunt. An. i, 1. *Dum stetit respublica,* res populi Romani memorabantur, pari eloquentia ac libertate. Postquam bellatum apud Actium, atque omnem potentiam ad unum conferri pacis interfuit; magna illa ingenia cessere. Simul veritas pluribus modis infracta; primum inscitia reipublicæ, ut alienæ, mox libidine assentandi, aut rursus odio adversus dominantes: ita neutris cura posteritatis inter infensos vel obnoxios. Hist. i, 1.

XXXV. PHILOSOPHIA.

Multiplex fuit et discors.—*Nero* etiam sapientiæ doctoribus tempus impertiebat post epulas, utque contraria adseverantium discordiæ eruebantur: nec deerant, qui voce vultuque tristi inter oblectamenta regia spectari cuperent. An. xiv, 16.

Pervulgata magis Stoicorum placita.—Qui sola bona, quæ honesta; mala tantum, quæ turpia: potentiam, nobilitatem, ceteraque extra animum, neque bonis, neque malis adnumerant. Hist. iv, 5.

Arrogantiæ tamen et turbarum accusabantur.—Adsumta Stoicorum arrogantia, sectaque, quæ turbidos, et negotiorum appetentes faciat. An. xiv, 57. Ista secta Tuberones et Favonios veteri quoque reipublicæ ingrata nomina genuit. Ut imperium evertant, libertatem præferunt: si perverterint, libertatem ipsam aggredientur. An. xvi, 22.

Certum magis Egnatii scelus.—*Egnatius,* cliens hic Sorani, et tunc emtus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoicæ sectæ præferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterum animo perfidiosus, et subdolus, avaritiam ac libidinem occultans. Quæ postquam pecunia reclusa sunt, dedit exemplum præcavendi, quomodo fraudibus involutos, aut flagitiis commaculatos; sic specie bonarum artium falsos, et amicitiæ fallaces. An. xvi, 32.

Sapientis vera laus, ex sapientia modum retinere.—Memoria teneo solitum ipsum, *Agricolam,* narrare, se in prima juventa studium Philosophiæ ac juris, ultra quam concessum Romano ac

senatori hausisse; ni prudentia matris incensum ac flagrantem animum coercuisset: scilicet sublime et erectum ingenium, pulchritudinem ac speciem excelsæ magnæque gloriæ vehementius, quam caute, appetebat: mox mitigavit ratio et ætas: retinuitque quod est difficillimum, ex sapientia modum. Vit. Agric. iv.

Falsum Philosophiæ nomen, Mathematici.[1]—*Mathematici*, genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra et vetabitur semper, et retinebitur. Hist. i, 22.

Per illicita et infanda irrepunt.—Multos secreta Poppææ mathematicos, pessimum Principalis matrimonii instrumentum, habuerant. Hist. i, 22.

Illudunt obscuritate.—Cupidine ingenii humani libentius obscura credi. Hist. i, 22.

Sæpe Italia pulsi sunt.—Facta et de mathematicis magisque Italia pellendis senatusconsulta. An. ii, 32. De mathematicis Italia pellendis factum senatusconsultum atrox et irritum. An. xii, 52.

XXXVI. LIBERORUM EDUCATIO.

Plurimum valent parentes et locus.—*Cn. Julii Agricolæ* mater Julia Procilla fuit, raræ castitatis: in hujus sinu indulgentiaque educatus, per omnem honestarum artium cultum pueritiam adolescentiamque transegit. Arcebat eum ab illecebris peccantium, præter ipsius bonam integramque naturam, quod statim parvulus sedem ac magistram studiorum Massiliam habuerit, locum Græca comitate et provinciali parcimonia mistum ac bene compositum. Vit. Agric. iv.

Nocet plurimum urbs princeps.—Propria et peculiaria hujus Urbis vitia pæne in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor, et gladiatorum equorumque studia; quibus occupatus et obsessus animus quantulum loci bonis artibus relinquit. Dial. de Orat. xxix.

Quæ apud Romanos valuit egregia educatio?—Suus cuique filius ex casta parente natus, non in cella emtæ nutricis, sed gremio ac sinu matris educabatur, cujus præcipua laus erat tueri domum, et inservire liberis. Eligebatur autem aliqua major natu propinqua, cujus probatis spectatisque moribus, omnis cujuspiam familiæ suboles committeretur, coram qua neque dicere fas erat quod turpe dictu, neque facere quod inhonestum factu videretur. Ac non studia modo curasque, sed remissiones etiam lususque puerorum sanctitate quadam ac verecundia temperabat. Sic Corneliam Gracchorum, sic Aureliam Cæsaris, sic Attiam Augusti matrem, præfuisse educationibus, ac produxisse principes liberos accepimus: quæ disciplina ac severitas eo pertinebat, ut sincera et integra et nullis pravitatibus detorta uniuscujusque natura, toto statim pectore

1 Cum mathematicos hic legeris, ne cogites viros illos Geometricarum naturaliumque rerum scientia percelebres, quales omnis ætas, nostra potissimum, tulit, studiorum dignitate et utilitate præstantissimos, sed Chaldæos, magos, ariolos, aliasque earum superstitionum pestes, qui se mathematicos dixere.

arriperet artes honestas: et sive ad rem militarem, sive ad juris scientiam, sive ad eloquentiæ studium inclinasset, id solum ageret, id universum hauriret. Dial. de Orat. xxviii.

Quomodo postea corrupta educatio?—At nunc natus infans delegatur Græculæ alicui ancillæ, cui adjungitur unus aut alter ex omnibus servis plerumque vilissimus, nec cuiquam serio ministerio accommodatus: horum fabulis et erroribus, teneri statim et rudes animi imbuuntur. Nec quisquam in tota domo pensi habet, quid coram infante domino, aut dicat, aut faciat: quando etiam ipsi parentes nec probitati, neque modestiæ parvulos assuefaciunt, sed lasciviæ et libertati; per quæ paulatim impudentia irrepit, et sui alienique contemtus. Dial. de Orat. xxix.

Quid in tradendis præceptis peccatur?—Transeo prima discentium elementa, in quibus et ipsis parum elaboratur: nec in auctoribus cognoscendis, nec in evolvenda antiquitate, nec in notitia vel rerum, vel hominum, vel temporum satis operæ insumitur. Dial. de Orat. xxix.

Cur multas res docenda est juventus?—Ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atque ubi minime credas, eminet et excellit. Dial. de Orat. xxxii.

Militaris educationis egregium specimen in Agricola.—Prima castrorum rudimenta in Britannia Suetonio Paullino diligenti ac moderato duci approbavit, electus, quem contubernio æstimaret. Nec Agricola licenter more juvenum, qui militiam in lasciviam vertunt, neque segniter ad voluptates et commeatus titulum tribunatus et inscitiam retulit: sed noscere provinciam, nosci exercitui, discere a peritis, sequi optimos, nihil appetere jactatione: nihil ob formidinem recusare, simulque anxius et intentus agere. Vit. Agric. v.

Philosophicæ, in Helvidio Prisco.—Helvidius Priscus ingenium illustre altioribus studiis juvenis admodum dedit: non, ut plerique, ut nomine magnifico segne otium velaret, sed quo firmior adversus fortuita rempublicam capesseret. Hist. iv, 5.

Forensis, in juvene oratore Romano.—Apud majores nostros juvenis ille, qui foro et eloquentiæ parabatur, imbutus jam domestica disciplina, refertus honestis studiis, deducebatur a patre, vel a propinquis, ad eum oratorem, qui principem locum in civitate tenebat: hunc sectari, hunc prosequi, hujus omnibus dictionibus interesse, sive in judiciis, sive in concionibus adsuescebat, ita ut altercationes quoque excipere, et jurgiis interesse, utque sic dixerim, pugnare in prælio disceret. Magnus ex hoc usus, multum constantiæ, plurimum judicii juvenibus statim contingebat, in media luce studentibus atque inter ipsa discrimina: ubi nemo impune stulte aliquid, aut contrarie dicit, quominus et judex respuat, et adversarius exprobret, ipsi denique advocati aspernentur. Igitur vera statim et incorrupta eloquentia imbuebantur. Dial. de Orat. xxxiv.

Præmaturis honoribus superbiunt adolescentium animi.—Tiberius monuit, ne quis adolescentium animos præmaturis honoribus ad superbiam extolleret. An. iv, 17.

XXXVII. FŒMINÆ.

Quomodo apud Germanorum fœminas septa pudicitia?—Septa pudicitia agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. De Mor. Germ. xix.

Earum fortitudo.—Apud Germanos, quod præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiæ et propinquitates; et in proximo pignora: unde fœminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium: hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt: nec illæ numerare, aut exsugere plagas pavent. Cibosque et hortamina pugnantibus gestant. Memoriæ proditur quasdam acies, inclinatas jam, et labantes, a fœminis restitutas, constantia precum et objectu pectorum, et monstrata cominus captivitate, quam longe impatientius fœminarum suarum nomine timent. De Mor. Germ. vii.

In Agricola et ejus uxore egregium matrimonii exemplum.—Agricola Domitiam Decidianam splendidis natalibus ortam sibi junxit: idque matrimonium ad majora nitenti, decus ac robur fuit: vixeruntque mira concordia, per mutuam caritatem, et invicem se anteponendo, nisi quod in bona uxore tanto major laus, quanto in mala plus culpæ est. Vit. Agric. vi.

Romæ coercita fœminarum libido.—Gravibus senatus decretis libido fœminarum coercita, cautumque ne quæstum corpore faceret, cui avus, aut pater, aut maritus eques Romanus fuisset: nam Vistilia, prætoria familia genita, licentiam stupri apud ædiles vulgaverat; more inter veteres recepto, qui satis pœnarum adversum impudicas in ipsa professione flagitii credebant. An. ii, 85.

Ex corruptis moribus, proditiones.—Drusi secreta, corrupta uxore, prodebantur. An. iv, 7.

Fœminis credulitas ad gaudia.—Facili fœminarum credulitate ad gaudia. An. xiv, 4.

Constantia in adversis.—Non tamen adeo virtutum sterile seculum, ut non et bona exempla prodiderit. Comitatæ profugos liberos matres, secutæ maritos in exilia conjuges. Hist. i, 3.

Vigente republica, vetitæ fœminæ maritos, qui ob magistratum in provincias proficiscerentur, comitari.—Haud enim frustra placitum olim, ne fœminæ in socios aut gentes externas traherentur: inesse mulierum comitatui, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur, et Romanum agmen ad similitudinem barbari incessus convertant. Non imbecillum tantum, et imparem laboribus sexum; sed si licentia adsit, sævum, ambitiosum, potestatis avidum. An. iii, 33.

Id mutatum sub Principibus, graviaque inde damna.—Cogita-

rent ipsi, quotiens repetundarum aliqui arguerentur, plura uxoribus objectari: his statim adhærescere deterrimum quemque provincialium: ab his negotia suscipi, transigi: duorum egressus coli, duo esse prætoria; pervicacibus magis et impotentibus mulierum jussis, quæ Oppiis quondam aliisque legibus constrictæ, nunc vinclis exsolutis, domos, fora, jam et exercitus regerent. An. iii, 33.

Excusatum tamen et flagrantibus Urbis flagitiis, et fœminarum Principum exemplis.—Placuisse quondam Oppias leges, sic temporibus reipublicæ postulantibus: remissum aliquid postea, et mitigatum, quia expedierit. Frustra nostram ignaviam alia ad vocabula transferri: nam viri in eo culpam, si fœmina modum excedat: porro ob unius aut alterius imbecillum animum, male eripi maritis consortia rerum secundarum adversarumque. Simul sexum natura invalidum deseri, et exponi suo luxu, cupidinibus alienis: vix præsenti custodia manere inlæsa conjugia: quid fore, si per plures annos in modum discidii obliterentur? Sic obviam irent iis quæ alibi peccarentur, ut flagitiorum Urbis meminissent. An. iii, 34. Addidit pauca Drusus de matrimonio suo: nam Principibus adeunda sæpius longinqua imperii. Quotiens divum Augustum in Occidentem atque Orientem meavisse, comite Livia? se quoque in Illyricum profectum; et si ita conducat, alias ad gentes iturum, haud semper æquo animo, si ab uxore carissima, et tot communium liberorum parente divelleretur. An. iii, 34.

VARII FŒMINARUM PRINCIPUM MORES.

Livia Augusta, solers fœmina.—Sanctitate domus, priscum ad morem; comis ultra quam antiquis fœminis probatum; mater impotens, uxor facilis, et cum artibus mariti, simulatione filii, bene composita. An. v, 1.

Agrippina, Germanici uxor, fortissima.—Ingens animi, pudicitia impenetrabili, æqui impatiens, dominandi avida, virilibus curis fœminarum vitia exuerat. An. i, 69. iv, 12. vi, 25.

Livia, Germanici soror, uxor Drusi, atrox.—Soror Germanici, formæ initio ætatis indecoræ, mox pulchritudine præcellebat. Hanc *Sejanus*, ut amore incensus, adulterio pellexit: et postquam primi flagitii potitus est, (neque fœmina amissa pudicitia alia abnuerit,) ad conjugii spem, consortium regni, et necem mariti impulit. Atque illa cui avunculus Augustus, socer Tiberius, ex Druso liberi, seque ac majores et posteros municipali adultero fœdabat; ut pro honestis et presentibus, flagitiosa et incerta expectaret. An. iv, 3.

Lepida et Agrippina, Neronis mater, infames.—Nec forma, ætas, opes multum distabant, et utraque impudica, infamis, violenta, haud minus vitiis æmulabantur, quam si qua ex fortuna prospera acceperant. An. xii, 65.

Poppæa, sub Nerone, magnorum reipublicæ malorum causa.—Huic mulieri cuncta alia fuere, præter honestum animum. Quippe mater ejus, ætatis suæ fœminas pulchritudine supergressa, gloriam

pariter et formam dederat. Opes claritudini generis sufficiebant. Sermo comis, nec absurdum ingenium: modestiam præferre, et lascivia uti: rarus in publicum egressus; idque velata parte oris, ne satiaret aspectum, vel quia sic decebat. Famæ numquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens: neque affectui suo, aut alieno obnoxia, unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. An. xiii, 45.

Galeria, uxor Vitellii, Sextilia, ejus mater, laudatæ fœminæ.—Galeria Imperatoris uxor, non immitis tristibus: et pari probitate, mater Vitelliorum Sextilia, antiqui moris. Dixisse quinetiam, ad primas filii sui epistolas, ferebatur, non Germanicum a se, sed Vitellium genitum. Nec ullis postea fortunæ illecebris, aut ambitu civitatis in gaudium evicta, domus suæ tantum adversa sensit. Hist. ii, 64.

XXXVIII. FAMILIÆ.

Distinguebantur censu.—Distinctos senatus et equitum census, non quia diversi natura, sed ut locis, ordinibus, dignationibus antistent. An. ii, 33.

Quæ a Tiberio levatæ aut multatæ?—Ut honestam innocentium paupertatem levavit, ita prodigos et ob flagitia egentes movit senatu, aut sponte cedere passus est. An. ii, 48.

Juvabat quoque Augustus, ne clarissimæ familiæ extinguerentur.—*M. Hortalus*, nepos oratoris Hortensii, inlectus a divo Augusto liberalitate decies sestertii ducere uxorem, suscipere liberos ne clarissima familia extingueretur. An. ii, 37.

Idem Hortalus, quatuor filiis ante limen curiæ adstantibus, ausus in senatu, præsente Principe, loco sententiæ pecuniam petere, repulsam a Tiberio passus est: leve tamen solamen filiis additum.—Si quantum pauperum est venire huc, et liberis suis petere pecunias ceperint; singuli numquam exsatiabuntur, respublica deficiet: nec sane ideo a majoribus concessum est egredi aliquando relationem, et quod in commune loco sententiæ proferre, ut privata negotia, res familiares nostras hic augeamus, cum invidia senatus et Principum, sive indulserint largitionem, sive abnuerint. Non enim preces sunt istuc, sed efflagitatio intempestiva quidem et improvisa, cum aliis de rebus convenerint patres, consurgere, et numero atque ætate liberum suorum urgere modestiam senatus, eamdem vim in me transmittere; ac velut perfringere ærarium: quod si ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. Dedit tibi, Hortale, divus Augustus pecuniam, sed non compellatus, nec ea lege ut semper daretur, languescet alioqui industria, intendetur socordia, si nullus ex se metus, aut spes; et securi omnes aliena subsidia expectabunt, sibi ignavi, nobis graves—*Hæc cum respondisset Hortalo, addidit Tiberius*, ceterum si patribus videretur, daturum liberis ducena sestertia singulis, qui sexus virilis essent. Egere alii grates; siluit Hortalus, pavore, an avitæ

nobilitatis etiam inter angustias fortunæ retinens: neque miseratus est posthac Tiberius, quamvis domus Hortensii pudendam ad inopiam delaberetur. An. ii, 38.

Fuit etiam severitas sub Claudio Principe.—Laudati oratione Principis, qui ob angustias familiares ordine senatorio sponte cederent, motique qui remanendo impudentiam paupertati adjicerent. An. xii, 52.

Egestas vitiorum ferax.—Ob egestatem et metum ex flagitiis maxima peccandi necessitudo. An. iii, 40.

Prona in audaciam.—Syllam inopem, unde præcipuam audaciam. An. xiv, 57.

Ipse metus paupertatis agit in scelera.—Insigne scelus senatoria audacia admisit Marcellus, Asinio Pollione proavo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quod paupertatem præcipuum malorum credebat—Marcellum memoria majorum, et preces Cæsaris, pœnæ magis, quam infamiæ exemere. An. xiv, 40.

Nero prodigis donationibus imperium exhausit, familias non locupletavit.—Sub Galba Principe, proxima pecuniæ cura: et cuncta scrutantibus justissimum visum est, inde repeti, ubi inopiæ causa erat. Bis et vicies millies sestertium donationibus Nero effuderat. Appellari singulos jussit, decuma parte liberalitatis apud quemque eorum relicta. At illis vix decumæ super portiones erant: iisdem erga aliena sumtibus, quibus sua prodegerant, cum rapacissimo cuique ac perditissimo, non agri, aut fœnus, sed sola instrumenta vitiorum manerent. Exactioni triginta equites Romani præpositi, novum officii genus, et ambitu ac numero onerosum: ubique hasta, et sector, et inquieta Urbs auctionibus. Attamen grande gaudium, quod tam pauperes forent quibus donasset Nero, quam quibus abstulisset. Hist. i, 20.

Vitia, et turbarum causas fecit.—Mortuo Nerone, plebs sordida et circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui adesis bonis, per dedecus Neronis alebantur, mœsti et rumorum avidi. Hist. i, 4.

Familiis, quæ et usura et usuræ remediis laborabant, egregie subvenit Tiberius.—Multi fortunis provolvebantur: eversio rei familiaris dignitatem ac famam præceps dabat: donec opem tulit Cæsar, disposito per mensas millies sestertio, factaque mutuandi copia sine usuris per triennium, si debitor populo in duplum prædiis cavisset. Sic refecta fides, et paulatim privati quoque creditores reperti. An. vi, 17.

Eadem Tiberii cura in calamitatibus.—Asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordiæ traxit: nam centies sestertium pollicitus Cæsar, et quantum ærario, aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes a Sipylo, proximi damno ac remedio habiti, Temnios, Philadelphenos—Hierocæsaream, Myrinam, Cymen, Tmolum, levari idem in tempus tributis, mittique ex senatu placuit, qui præsentia spectaret, refoveretque. Delectus

est M. Aletus e prætoriis, ne consulari obtinente Asiam æmulatio inter pares, et ex eo impedimentum oriretur. An. ii, 47.

XXXIX. SERVI, LIBERTI.

Servi, infidum hominum genus.—Fluxa servitiorum fides. Hist. iv, 23.

Tanto magis laudandi, si iis sit fides.—Non tamen adeo virtutum sterile seculum, ut non et bona exempla prodiderit—Contumax etiam adversus tormenta, servorum fides. Hist. i, 3.

Liberti sunt serviles.—Libertorum servilia ingenia. An. ii, 12.

Dominorum fortuna arrogantes.—Libertis quoque ac janitoribus ejus *(Sejani)* notescere, pro magnifico accipiebatur. An. vi, 8.

Adulationibus corrupti.—Pallanti prætoria insignia, et centies quinquagies sestertium censuit consul designatus Barea Soranus: additum a Scipione Cornelio, grates publice agendas, quod regibus Arcadiæ ortus, veterrimam nobilitatem usui publico postponeret, seque inter ministros Principis habere sineret. Adseveravit Claudius, contentum honore Pallantem, intra priorem paupertatem subsistere. Et fixum est ære publico senatusconsultum, quo libertinus sestertii ter millies possessor, antiquæ parcimoniæ laudibus cumulabatur. An. xii, 53.

Imperiosi.—Claudius libertos, quos rei familiari præfecerat, sibique et legibus adæquavit. An. xii, 60.

Vani.—Nam et hi malis temporibus partem se reipublicæ faciunt. An. i, 76.

Venales.—Afferebant venalia cuncta præpotentes liberti. Hist. i, 7.

In Tigellino magnum documentum quam fœda obscuris pravisque hominibus studia, fortuna, sors.—Sophonius Tigellinus obscuris parentibus, fœda pueritia, impudica senecta, præfecturam vigilum et prætorii, et alia præmia virtutum, qui velocius erat vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam, et virilia scelera exercuit: corrupto ad omne facinus Nerone, quædam ignaro ausus, ac postremo ejusdem desertor ac proditor. Unde non alium pertinacius ad pœnam flagitavere, diverso affectu, quibus odium Neronis inerat, et quibus desiderium. Apud Galbam T. Vinii potentia defensus, prætexentis servatam ab eo filiam: et haud dubie servaverat, non clementia (quippe tot interfectis) sed effugio in futurum; quia pessimus quisque, diffidentia præsentium mutationem pavens, adversus publicum odium, privatam gratiam præparat: unde nulla innocentiæ cura, sed vices impunitatis. Eo infensior populus, addita ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinii invidia, concurrere e tota Urbe in palatium ac fora, et ubi plurima vulgi licentia, in circum ac theatra effusi, seditiosis vocibus obstrepere: donec Tigellinus, accepto apud Sinuessanas aquas supremæ necessitatis nuntio, inter stupra concubinarum, et oscula, et deformes moras, sectis novacula faucibus, infamem vitam fœdavit etiam exitu sero et inhonesto. Hist. i, 72.

XL. VITA.

Egregia vita, quæ incorrupta.—Meminissent C. Asinii et Messalæ, ac recentiorum Arruntii et Æsernini ad summa provectorum incorrupta vita et facundia. An. xi, 6.

Beata, non ex opibus, sed ex morum constantia.—Neque mala, vel bona, quæ vulgus putet: multos qui conflictari adversis videantur, beatos; ac plerosque, quamquam magnas per opes, miserrimos: si illi gravem fortunam constanter tolerent, hi prospera inconsulte utantur. An. vi, 22.

Vitæ claritatem imminuit nimia vivendi cupido.—Maraboduus consenuit, multum imminuta claritate ob nimiam vivendi cupidinem. An. ii, 63.

Magni etiam animi spe vitæ franguntur.—Super tædium malorum, etiam spe vitæ, quæ plerumque magnos animos infringit. Hist. v, 26.

Quo duriora sunt tempora, eo magis firmandus animus.—Specta juvenis—in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis. An. xvi, 35.

XLI. MORS.

Vita per virtutem acta, mortis solamen.—Seneca moriens uxorem rogat oratque temperaret dolori, ne æternum susciperet, sed in contemplatione vitæ per virtutem actæ desiderium mariti solatiis honestis toleraret. An. xv, 63.

Est mortis distinctio.—Mortem omnibus ex natura æqualem, oblivione apud posteros, vel gloria distingui. Hist. i, 21.

Est quoque opportunitas.—Felix Agricola non vitæ tantum claritate, sed etiam opportunitate mortis. Vit. Agric. xlv.

Vita etiam potior.—Honesta mors turpi vita potior. Vit. Agric. xxxiii.

Virtus morti superstes.—Multos veterum velut inglorios et ignobiles oblivio obruet, Agricola posteritati narratus et traditus, superstes erit. Vit. Agric. xlvi.

Ea non imaginibus, sed moribus exprimitur.—Ut vultus hominum, ita simulacra vultus imbecilla ac mortalia sunt; forma mentis æterna, quam tenere et exprimere per alienam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis. Vit. Agric. xlvi.

Quæ defunctis amicis præstanda.—Non hoc præcipuum amicorum munus est, prosequi defunctum ignavo questu: sed quæ voluerit, meminisse; quæ mandaverit, exsequi. An. ii, 71.

INDEX CODICUM MSS.

C. CORN. TACITI

NOVA RATIONE DIGESTUS.

I. 1. Cod. Corbeio Mediceus sc. Florentinus, quod ad Tiberii Annal. attinet, unicus: quos Beroaldus primum edidit Romæ 1515. cum reliquis Tac. libris. Diligentius Cod. contulit Pichena, sospitator Taciti alter, novissimeque Jac. Gronovius.

2. Hujus Cod. apographum, certe quod ad libros priores attinet, a Jo. Jocundo, Veronensi, propria m. scriptum tractasse se Fulvius Ursinus profitetur ad Ann. i, 4. idem credo, quem P. Danesius contulit, teste passim Ursino in notis ad Tac. Cf. eum ad Ann. iv, 20. et ad lib. xi. sæpius.

3. Cod. Hispanus Didaci de Çovarruvia, ICti, quem contulit Andr. Schottus; collationes Lipsio transmisit.

II. 4. Florentinus Cod. antiquus, ex antiquiori sec. iv. exeuntis descriptus seculo vii. vel viii. literis Longobardicis; a Curtio Pichena diligenter collatus, et Jac. Gronovio existimante parens omnium MSS. inde a lib. xi. Annal.

5. 6. 7. Florentini recentiores duo membr. alter a lib. xi. Annal. ad Hist. lib. ii. alter eosdem Annal. et v. Histor. libros complectitur. Tertium quandoque memorat Pichena.

III. 8. Cod. Farnesianus sc. Vaticanus, quem se beneficio Fulvii Ursini adeptum dicit Lipsius contulitque; ex Bibl. Farnesiana illatus in Vatic. (hodie inter MSS. n. 1864) complectitur Annal. ab xi. et Histor. libros, exaratus sec. xiv. aut ineunte xv. Optimæ notæ. Contulit etiam, Broterio censente, Jac. Corbinelli, lectionesque adscripsit exemplo Beroaldino: novissime Jac. Gronovius inspexit.

IV. 9. Cod. Vaticanus alter, ejusdem ferme cum priori ætatis, Lipsio Judice, bonus et sincerus; n. 1863.

10. Illi non dissimilis videtur Broterio Cod. Bibl. reg. Paris. chartaceus, antea du Fresnianus, ut inde profectus credatur: cujus lectiones attulere Ryckius et Broterius.

V. 11. * Venetus olim bibliothecæ S. Marci laudatus P. Victorio ad Cic. Ep. ii, 12. qui hodie in ea non superesse fertur; unde l. deperditus, l. ille ipse Vaticanus alter putatur; cui certe similis est editio princeps, probabiliter a Veneto profecta, et instar Codicis habita.

VI. 12. Cod. Genuensis, qui non solum, aut ejus similis, adhibitus Puteolano in ed. sua pro Cod. habenda, sed etiam apographorum plurium parens factus. Ex eo enim descripti:

13. Vaticanus III. recentior, num 2965. Genuæ 1449.

14. Vaticanus IV. recentior, n. 1958.

15. Cod. Oxon. Harleianus 1452. præterea collatus cum MS. Vatic. n. 1863. aut simili.

16. — — — — Bodleianus 1463.

17. — — — — Colleg. Soc. Jesu 1458.

VII. 18. Cod. Budensis, Matthiæ Corvini Regis, inde Rhenano subinde dictus Regius. Vocatur idem Cod. Sambuci, et in Bibl. Vindobonensem delatus. Is Cod. quo Rhenanus usus est, quamquam Lipsio et J. Gron. haud optimæ notæ visus, multum tamen profuit Tacito, judice Ernestio.

VIII. 19. Cod. Guelferbyt. membr. sed recens, a Pant. Candido emtus Ferrariæ 1461. dein a Franc. Mediabarba Birago donatus Marq. Gudio, tum ex hujus bibl. pervenit in Guelferbytanam principalem; cujus lectiones dedere Chr. Haufius et clar. Ernestius.

20. Cod. MS. membr. Parisiis in Bibl. Instit. Oratorii Jesu. Broterio serius oblatus, sed forsan a Jac. Corbinelli collatus.

21. MS. Agricolæ s. ab ipso Rud. Agricola interpolatus conjecturis. Excerptis inde a Franc. Modio usus est Lipsius, tum Nic. Heinsio et Th. Ryckio adhibitus. Sed hi illi plus justo tribuerunt.

Occurrunt præterea alii recentes, inde a lib. xi. Annal.

22. Cod. Bessarionis, scriptus Bononiæ 1453.

23. Ottobonianus.

24. Neapolitanus; quem habuit Jo. Valetta.

25. S. Johannis in Carbonaria.

26. Cæsenatensis.

* Cod. Herbipol. ab J. Schegkio laudatus ad Vellei. p. 504. hodie nullus reperitur, testante Ern. Neque etiam extat Bambergæ Cod. quem olim fama tulerat falsa.

† Cod. Mirandulanus non verus, sed fictus a Pomponio Lampugnano, Lipsii adversario.

INDEX EDITIONUM
C. CORN. TACITI
IN VIII. ÆTATES DIGESTUS.

ÆTAS I. NATALIS.

....Ed. pr. Veneta, fol. sine titulo, et sine anni locique nota, per Vindelinum Spiram, cum hoc ad calcem tetrasticho:

Cæsareos mores scribit Cornelius: esto
Iste tibi codex: historiæ pater est.
Insigni quem laude feret gens postera: pressit
Spira premens, artis gloria prima suæ.

Prodiit an. 1468. suspicante illustriss. Comite de Reviczky in Catal. cap. 101. sq. vel 1469. quod vult Maittarius, qui idem putat editam per Jo. Spiram. Habet libros Annal. ab xi. ad xvi. Histor. libr. i—v. libellum de Germania et Dial. de claris oratoribus ex MS. qui hodie in biblioth. Venet. non reperitur. Unde ipsa hæc editio instar Cod. habetur, et est rarissima. Ex ea tres filiæ certæ:

.... Mediolanensis, fol. s. l. et a. Francisci Puteolani, a Bernardino Lanterio adjuti. Basin fecit Venetam, coll. cum MSS. præstante charta et typis. Puteolanus addidit vitam Julii Agricolæ.

(Ed. Venetam an. 1484. et Romanam an. 1485. memorat Maittarius Ann. typ. Vol. v. P. ii. p. 293. sed sine auctore ac teste: unde nihil ejus traditioni tribuit Ernest. Lips. se ed. Veneta 1494. usum ait, nemini præter eum visa, eoque etiam Ernestio dubia. Vix tamen dubitaverim, quin ex vero eam significaverit Lips. Ita in Præf. Lips. ed. 1574. 'His tribus' (Codd. Farnes. et duobus Vatic. alteri optimo ac vetusto, alteri minus bono) 'accessit editio Veneta vetus anni ∞. cccc. xciiii. quam adhibere vice libri scripti ideo non piguit, quod inter studiosos harum rerum constet, Taciti MSS. exemplaria spisso et vix in Europa inveniri. In his autem libris citandis usum me fide antiqua et vere Romana, ex animi mei sententia juro.')

1497 Venetiis, fol. ed. Puteolani repetita. In fronte titulus: 'Cornelii Taciti Historiæ Augustæ.' In fine: 'Cornelii Taciti historiæ Augustæ: nec non de situ moribus et populis Germaniæ libellus: ac de Oratoribus dialogus feliciter expliciunt. Venetiis fideliter impressi ac diligenter emendati per Philippum pinci sumtibus nobilis viri dni Benedicti fontana. Anno dni MCCCCXCVII. die XXII. Marcii. Imperante sapientissimo dno Augustino Barbadico prudentissimi ac Invictissimi Senatus Venetiarum duce serenissimo.' Ed. rarissima, elegans, et nitida.

1512 Riviana. Venetiis, fol. ex priori recusa; cujus quidem vitia typographica correxit Jo. Rivius, ceterum in mutando textu de suo judicio parum feliciter versatus.

ÆTAS II. BEROALDINA.

1515 Romæ, fol. P. Cornelii Taciti libri quinque noviter inventi, atque cum reliquis ejus operibus editi cet. (c. præf. Phil. Beroaldi jun. Acad. Rom. præpositi ad Leonem X. P. M.) In fine: 'Romæ, per Magistrum Stephanum Guilleeti de Lotharingia, 1515. Kal. Martii.' Ed. rara et nitida chartis ac typis. Editor libros v. ex Codice Corbei. edidit, in reliquis Puteolanum secutus. Cf. Maittaire Annal. typ. Vol. ii. p. 266. Ex hac matre ed. natæ sunt 4. filiæ:

1517 Mediolanensis, 8. quam ex priori dedit Alex. Minucianus, Apulus, typogr. et hist. Prof. Mediol. passim emendatam et Andr. Alciati notis auctam.

1519 Basileensis i. fol. P. Cornelii Taciti Historia Augusta actionum diurnalium: additis quinque libris noviter inventis. Andreæ Alciati Mediolanensis in eundem annotationes. De situ, moribus et populis Germaniæ libellus: eodem Corn. Tacito auctore. Ejusdem dialogus, an sui seculi oratores antiquioribus et quare concedant. Cn. Julii Agricolæ vita per eundem. Apud inclytam Basileam ex officina Jo. Frobenii, mense Aug. A. 1519. Ed. elegantior prioribus. Curavit quidem Beatus Rhenanus, sed Alciati nonnullis dicitur ob additas ejus et Beroaldi observatt. Imitatur ea Beroaldinam; sed libellus de Germania dicitur a prodigiosis mendis repurgatus per Beatum Rhenanum beneficio Codicis vetustioris. Cf. Maittaire Annal. T. v. Vol. ii. p. 273.

[1521 Basil. ex officina Frobenii, Tacitus et Velleius Paterculus. Catal. Universal. Libr. Vol. ii. E. p. 204.]

1527 Juntina, 8. P. Corn. Taciti ab excessu divi Augusti historiarum libri quinque nuper inventi, atque cum reliquis ejus operibus maxima diligentia excusi. Florentiæ per heredes Philippi Juntæ, A.D. 1527. mensis Maii die XXII. Textus Beroaldi interdum correctus ab Ant. Franc. Varchiensi.

1543 Basil. fol. Taciti Opera cum notis, ap. Froben.

1552 Florentina, 8.

ÆTAS III. RHENANI.

1533 Rhenani i. et Basil. ii. fol. P. Corn. Taciti equitis Rom. Annalium ab excessu Augusti, sicut ipse vocat, sive Historiæ Augustæ, qui vulgo receptus titulus est, libri sedecim, qui supersunt, partim haud oscitanter perlecti, partim, nempe posteriores, ad exemplar manuscriptum recogniti magna fide, nec minore judicio, per Beatum Rhenanum. Nihil hic fingi, docebunt castigationes suis quæque libris additæ. Libellus de Germanorum populis, Dialogus de Oratoribus, denique de vita Agricolæ non solum emaculatius prodeunt, sed et explicatius, adjunctis in hanc rem scholiis. Basileæ in officina Frobeniana per Hieron. Frobenium et Nic. Episcopium, 1533. Rhenanus textum Basileensis i. quem vulgatum dicit, cum MS. Budensi collatum dedit, et in Germania adhibuit editionem aliam veterem Italicam. In Agricola et Dial. de Orat. solo ingenio usus est. Beroaldii et Alciati notæ ex ed. superiori Basileensi repetitæ: ipse Rhenanus scholia adjunxit, et thesaurum constructionum, et locutionum et vocum Tacito solemnium præmisit utiliorem.

Hujus textum ut vulgatum sequuntur:

1534 Aldina, 8. Cornelius Tacitus, recognitus et emendatus etc. Varia lectio in calce operis impressa. Venetiis, in ædibus heredum

Aldi Manutii Romani, et Andreæ Asulani Soceri, mense Novembri 1534. Elegans.

1541 Gryphiana i. Cornelii Taciti Annales ex castig. et cum annott. Æm. Ferreti, B. Rhenani, Alciati et Beroaldi. Lugduni, 8. Bibl. Ernest. p. 196. n. 2878.

1542 Francofurtensis i. 8. P. Cornelii Taciti Eq. Rom. Annalium sive Historiæ Augustæ Libri, quantum quidem eorum restat, Sedecim. Ejusdem libellus de moribus et populis Germanorum. Item Vita Julii Agricolæ, oratoris. Item Dialogus de claris oratoribus. Cum Indice. Francofurti ex officina P. Brubachii, anno XLII.

1543 Gryphiana ii. Lugduni, 8. cum notis Æm. Ferreti et Thesauro Rhenani. Haud accurata.

1544 Rhenani ii. sc. Basil. iii. fol. c. annott. Rhen. et Alciati.

1551 Gryphiana iii. Lugduni, 12. Æm. Ferretus præfatus est, sed ejus notæ et thes. Rhenani absunt.

1554 Veneta, 4. Fabricio memoratur.

1559 Gryphiana iv. Lugduni, 12. apud heredes Seb. Gryphii. Bibl. Ludewig. n. 7641.

ÆTAS IV. LIPSIANA.

1574 Lipsii i. 8. Corn. Taciti Hist. et Annal. libri, qui extant, a J. Lipsio emendati et illustrati. Antverpiæ, ex offic. Chr. Plantini, 1574. Commentarii seorsim prodierunt an. 1580. et curæ secundæ 1581. ex eadem offic. Is vero, Tacito denuo post Rhenanum ex MSS. et edd. vett. recognoscendo et commentariis illustrando, immortalis, prævenit Muretum, cujus notæ in libros priores Annal. prodierunt Romæ 1580. et Ingolst. 1604 et 1608. 8.

1576 Gryphiana v. 12. ex prima Lipsii expressa. Corn. Taciti Annal. et Hist. libri, qui extant, Justi Lipsii studio emendati et illustrati. Ejusd. Tac. liber de mor. Germ. Julii Agricolæ vita. Incerti scriptoris Dial. de Oratt. sui temporis. Cum notis Justi Lipsii et Vertranii Mauri. Acc. huic ed. apell. nationum et provinciarum Germaniæ. Lugduni, ap. Ant. Gryphium, 1576. Notæ Vertranianæ admixtæ sunt Lipsianis.

1579 Paris. 8. Taciti Opera, a G. Barclay. In Mus. Brit.

1581 Parisiis, fol. Corn. Taciti Equitis Romani ab excessu Divi Augusti Annalium libri quatuor priores, et in hos observationes Caroli Paschalii Cuneatis. Paris. ap. Robertum Colombellum in Aldina Bibliotheca. Catalogue raisonné de la Collection de livres de P. A. Crevenna, Vol. v. p. 162.

—— Lipsii ii. 8. Corn. Taciti Opera omnia, quæ extant, quorum Index pagina sequenti: J. Lipsius denuo castigavit et recensuit.—Antverpiæ, ex offic. Christoph. Plantini Architypographi regii, MDLXXXI.—Pagina 3. sq. ‘Justus Lipsius Christophoro Plantino S. Dico. Tacitum, quem iterum vulgare paras clarissime

Typographorum, mitto ecce Tibi. Relegi, recensui, et sine dolo dicam, multa in eo quæ a scriptura, quæ ab interpunctis, feci meliora. Addidi etiam ad oram Notas variantis lectionis aut conjecturæ meæ: sed paucas, brevesque. Nam cetera haurire e Commentariis meis lectorem jus est. qui Tacitum ipsum sequentur, imo adsequentur. Ego, mi Plantine, etsi in variis molestisque occupationibus nunc meis, valetudine etiam non firma, tamen curæ habui hanc curam; uti publica privataque res fructum caperet e saluberrimo et optimo scriptore ad hoc ævum. Ævum calamitosum, sed ad quod tolerandum, multum, me judice, historia ista faciet: solatio, consilio, exemplo. Vale.' Extat in bibl. Bipont. Eodem volumine continentur: 'Justi Lipsii ad Annales Corn. Taciti liber commentarius sive Notæ. Antverp. ex offic. Christoph. Plantini. MDLXXXI.'

1584 Gryphiana vi. 12. Lugduni, per Ant. Gryphium.

1585 Lipsii iii. fol. Lugd. Bat. qua Pichena dein usus est.

1588 Lipsii iv. 8. ibid. ap. Plantin.

—— Francofurti, fol. inter historiæ Romanæ scriptores a Frid. Sylburgio editos iii. voll.

1589 Lipsii v. fol. Ernestio omissa, sed in bibl. hist. Struv. et Hanckio memoratur. En titulum: 'Corn. Taciti Opera, quæ extant. Justus Lipsius quintum recensuit. Additi Commentarii meliores plenioresque cum curis secundis. Lugd. Bat. ex off. Plant. ap. Fr. Raphelengum. CIↃIↃLXXXIX.

1592 Francofurti, fol. Annib. Scoti in C. Taciti Annales et Historias Commentarii politici. Addita etiam Taciti Opera, cum Indice. Catal. bibl. Ludewig. n. 11720.

1595 Lipsii vi. 8. e priori repetita, ap. Hieron. Commelinum. Engelio bibl. selectiss. p. 154. præstans admodum dicitur. Extat in bibl. Francof. et Ludewigiana n. 7642.

—— eodem, apud eundem, 24. Catal. bibl. Thuan. P. I. p. 290.

1597 Paris. 4. Taciti Annalium libri xiv. cum J. Lipsii comment.

1598 Gryphiana vii. 16. Lugd. per Ant. Gryph.

—— Lipsii vii, 8. Antverpiæ, ap. Plantin.

—— Lipsii viii. Lugduni Bat. 8. Corn. Taciti Opera, quæ extant. Justus Lipsius quintum recensuit. Seorsim excusi Commentarii cum curis secundis.

1600 Lipsii ix. fol. et 4. Corn. Taciti Opera, quæ extant. Justus Lipsius postremum recensuit. Additi Commentarii meliores plenioresque, cum Curis secundis. Accessit seorsim C. Velleius Paterculus cum ejusdem Lipsii auctioribus Notis. Antverpiæ, ex officina Plantiniana, apud Joannem Moretum. cIↃ. IↃc. Cum privil. Cæs. et Regio.—In Præf. Comm. nova vi. Idus Febr. 1600 scripta: 'Itaque ante annos duodecim Curas secundas dederam; et easdem postea operi injunxeram, ut suis quæque locis et ordine possent legi. At nunc denique Tertias etiam damus: et, nisi fallo,

ultimas. quia et occupatio alia me abstrahit, et sine culpa fortasse non sit (certe sine laude) assiduum hoc satagere in re et scriptore uno. Vale ergo, mi Corneli, et per me, audacter dicam, notior et illustrior orbem perambula; amande ab eo, quamdiu boni honestique amor erit.'

1604 Ingolstadii, 8. Taciti Annalium libri xvi.

—— Monachii, 8. non nisi textum Lipsii habet.

1606 Parisiis, 4. Tacitus cum notis Lipsii et Merceri.

ÆTAS V. LIPSIO-PICHENIANA.

Cujus diluculum incepit, cum Curtius Pichena, magni Etruriæ Ducis a secretis, notas in Tacitum, quamvis absque capite, edidisset, quæ auctori novam lucem affunderent ex diligentiori collatione edit. Lipsianæ 1585. cum codice utroque Florentino. Prodierunt primum Florentinæ, et recusæ Francofurti 1600. 8. typis Wechelianis. Has et binæ edd. sqq. insertas habent:

1607 Francofurti, 8. Corn. Taciti Opera, ex recogn. Jani Gruteri, cum Indice rerum accuratissimo. Acc. seorsim ad eundem emendatt. castigg. obss. notæ Alciati, Ferreti, Ursini, Merceri, Coleri, Rhenani, Vertranii, Donati, Pichenæ, Gruteri. Francofurti, e coll. Palthen. sumtibus Jonæ Rhodii. In capita primum divisit Gruterus.

1608 Parisiis, fol. Corn. Taciti, et C. Velleii Paterculi scripta, quæ extant, recognita, emaculata, additique commentaris copiosissimi, et notæ non antea editæ. Parisiis, e typogr. P. Chevalier.—Editor est Car. Aubertus. Commentatores, quorum notas exhibet, sunt xvi. A. Alciatus, B. Rhenanus, V. Luxanus, F. Ursinus, M. A. Muretus, J. Mercerus, Christoph. Colerus, V. Acidalius, Ph. Beroaldus, Æm. Ferretus, M. Vertranius, M. Donatus, Fr. Modius, C. Pichena, J. Gruterus et Paschalius.

1607 Lipsii x. fol. Corn. Taciti Opera, quæ extant, Justus Lipsius postremum recensuit. Additi commentarii aucti emendatique ab ultima manu. Accessit C. Velleius Paterculus, cum ejusdem Lipsii auctioribus notis. Antverpiæ, ex offic. Plantiniana, ap. Jo. Moretum. Hæc tum consultis Pichenæ notis emendatior, tum præter commentarios et excursus habet dispunctionem notarum Mirandulani Codicis (ficti).

Plenior dies advenit cum ipsa Taciti editione a Pichena recognita, notisque auctioribus illustrata, in quibus præparandis ipsi adfuit Franc. Venturius, Patricius Florentinus.

1607 Francofurti, 4. Corn. Taciti Opera, quæ extant, juxta veterrimos Manuscriptos emendata, notisque auctioribus illustrata, per Curtium Pichenam, Ser. magni Ducis Etr. a secr. Adjectus Index nominum, verborum ac sententiarum locupletissimus. Francof. ap. Cl. Marnium et heredes Jo. Aubrii. 1607. Capita ex Gruteri ed. adscripta.

Notæ hæ auctiores seorsim prodiere Hanov. typis Wechel. an. 1608. 8.

1609 Aurel. Allobrog. 8. Picheniana recusa.

—ibid. fol. Tacitus prodiit inter historiæ Romanæ scriptores Latinos vett. omnes, per Petrum de la Rovière, ii. voll.

1611 Paris. 12. Opera C. C. Taciti quæ extant, Gnomologia et distinctis Breviariis aucta. Subjecti sunt item variarum lectionum et rerum indices.

1614 Francofurti, 12. Picheniana repetita.

1622 Eadem Mussiponti in Lotharingia, 8.

Id temporis Tacitus Francofurti prodiit ter Latinus cum versionibus:

1612 Taciti Opera, Latine, cum versione Ital. Georgii Dati, Francof. typis N. Hofmanni, sumtibus Jon. Rhodii. 1612. 8. maj.

——Eadem Latine cum vers. Gall. Stephani de la Planche et Cl. Fauchet. ibid. eod. 8.

——Eadem Latine cum vers. Germ. Jac. Micylli. ibid. eod. fol.

Auctoritas Lipsiani nominis maxime prævaluit in sequentibus:

1612 Parisina Morelli, 12.

1614 Colon. Allobr. 12. Corn. Taciti Opera, quæ extant etc. Gnomologia et distinctis breviariis aucta. Colon. Allobrog. sumtibus Sam. Crispini. In fine voluminis additas habet varias lectiones, ex Lipsii notis excerptas.

1619 Lugduni Bat. 8. Lipsii XI. Corn. Taciti Opera: J. Lipsius recensuit et commentarios adjecit. Catal. bibl. Ludewig.

1621 ibid. 12. Eadem ap. Elzevir. Cuique libro subjuncta lectionum selecta varietas. Præmittitur ultimum Lipsii de Tacito judicium.

1622 Parisiis, fol. Novæ cogitationes in libros Annalium Corn. Taciti, qui extant. Auctore Ludovico D'Orleans. Quibus addita sunt reliqua ejusdem Taciti opera. Cum Indicibus copiosissimis. Parisiis, sumt. ac impens. Tho. Blasii.

——Rothomagi, 8. C. Corn. Taciti Opera. Catal. bibl. S. I. Mont. p. 204.

1623 Parisiis, 24. Cæsii.

——Aurel. Allobrog. fol. inter historiæ Romanæ scriptores Latinos, repetitos ex ed. 1609. ap. Roverii viduam et heredes.

1627 Antverpiæ, fol. Lipsii XII. cum Comm. ejusdem. Catal. bibl. Francof.

1634 Lugduni Bat. 16. Cornelius Tacitus ex Justi Lipsii editione. Lugd. B. ex offic. Elzeviriana.

1637 Amstelodami, 24. ex rec. Lips. et Is. Pontani. Ap. Jo. Jansonium. Futilis.

——Antverpiæ, fol. Lipsii XIII. ex offic. Plant.

——Florentiæ, fol. Latine et Italice per Bernh. Davanzati.

1648 Antverpiæ, fol. ap. Plantin. Lipsii xiv. cum Velleio Paterculo. In charta subflavi coloris pulchre exscripta; additamque habet disp. Cod. Mirandul. etc.

1667 et 1668 ibid. fol. Lipsii xv. ultima. Corn. Taciti Opera, quæ extant, a J. Lipsio postremum recensita, ejusque auctis emendatisque commentariis illustrata. Item C. Velleius Paterculus cum ejusd. J. Lipsii auctioribus notis. Antverpiæ, ex off. Plantiniana Balthasaris Moreti. Catalogue raisonné de P. A. Crevenna, Vol. v. p. 160.

ÆTAS VI. PICHENO-BERNEGGERIANA sc. FREINSHEMIANA.

Tres ea tulit egregios Taciti recognitores, Berneggerum, Freinshemium, et Grotium.

1638 Argentorati, 8. Corn. Tacitus accurante Matthiâ Berneggero.—Quæ Pichenæ textum fere totum servavit, pravis de conjectura doctorum, etiam Jo. Freinshemii, mutatis. Atque hic (Berneggeri gener) expositionem locorum ab interpretibus intactorum aut secus acceptorum adjunxit. Ceterum argumenta in summa pagina inscripta; marginem obsident, ab alia parte parallelismus, ab altera numerus versuum, ad quos etiam refertur Index copiosissimus et rerum et verborum a Melch. Freinsh. confectus. Editio præstans bonitate magis, quam elegantia.

Jo. Freinshemius etiam Argentorati an. 1641. paraphraseos Cornelianæ specimen Annal. libros vi. complectens edidit.

1640 Lugduni Bat. 12. Corn. Tacitus ex J. Lipsii editione, cum notis et emendd. Hug. Grotii. Lugd. B. ex officina Elzeviriana. Cui et ob Grotii recensionem notasque, et ob typorum nitorem primæ inter minoris formæ edd. debentur.

1643 Amstelodami, 12. Boxhornii i. Corn. Tacitus, et in eum M. Zuerii Boxhornii observationes. Amstel. ex offic. Janson.

1645 Venetiis, 12. Corn. Tacitus, et in eum M. Z. Boxhornii et H. Grotii obss. Venetiis, ap. Juntas et Baba.

1649 Amstelodami, 12. Corn. Tacitus cum optimis exemp. collatus. Adi. capitulorum numeri. Amstelod. ap. Ludovicum Elzevirium.—Sequitur textum Berneggeri et Freinsh.

Eod. anno ap. eundem prodiit: H. Savilius in Taciti Histor. Agricolæ vitam; et commentarius de Militia Romana, 12. Catalogue raisonné de la Collection de livres de P. Ant. Crevenna, Vol. v. p. 160.

1650 ibid. 12. ap. Janson.

1652 Aurel. Allobrog. fol. Historiæ Romanæ scriptores Latini veteres etc. per Sam. Chouet ii. vol. quorum alterum exhibet Tacitum ad exemplum Lipsii.

1653 Amstelodami, 12. Boxhornii ii. auctior. Corn. Taciti

quæ extant, M. Z. Boxhornius recensuit et animadversionibus nonnullis illustravit. Amst. apud Jo. Jansonium.

1658 Venetiis, 4. C. Corn. Taciti Opera, cum vers. Italica Bernh. Davanzati.

1660 Amstelodami, ex rec. Lipsii, Pontani et aliorum.

1664 ibid. 12. Boxhornii iii. c. ejusd. comm. polit. in Agricolam. Amstel. ap. Casp. Commelinum.

Boxhornianæ hodie parum laudis habent; et tertia, quamvis elegantior, mendosior tamen reperitur.

——Argentorati, 8. Corn. Tacitus. Accurante Matthia Berneggero. Argentor. ap. J. G. Dolhopf et J. Eberh. Zetzner. Iisdem præsidiis instructa, quæ ad 1638. diximus. Atque hæc posteris editoribus basis facta est.

1665 Rothom. Taciti Opera.

—— Amstelod. Taciti Opera.

1672 Venetiis, 12.

ÆTAS VII. GRONOVIO-RYCKIANA.

1672 Amstelodami, 8. maj. Corn. Taciti Opera, quæ extant, integris J. Lipsii, Rhenani, Ursini, Mureti, Pichenæ, Merceri, Gruteri, Acidalii, Grotii, Freinshemii, et selectis aliorum commentt. illustrata. Jo. Frid. Gronovius recensuit, et suas notas passim adjecit. Accedunt Jac. Gronovii excerpta ex variis lectionibus MS. Oxoniensis. Amstelod. apud Dan. Elzevirium ii. vol. 1672. (alterum Vol. signatur a. 1673.) Elzevirianorum typorum elegantia et chartæ nitor præstat, sed non æque accurata, ac illa Freinshemii.

1676 Venetiis, 12. maj. Tacitus, et in eum M. Z. Boxhornii et H. Grotii observationes.

1678 Amstelodami, 12. ap. Elzevir.

1682-1684-1687 Parisiis, 4. Corn. Taciti Opera, interpretatione perpetua et notis illustravit Julianus Pichon Abbas. Jussu Christianissimi regis in usum serenissimi Delphini. Paris. ap. vid. Claudii Thiboust, et P. Esclassan. iv. vol.—Editio Broterio, ipsi Gallo, illaudata, quippe quæ nulla MSS. Codicum collatione grandis tamen sit, et indigesta notarum mole gravida.

1683 Venetiis, 12.

1684 Lugduni, 12. ex rec. Lipsii et Pontani.

1685 Lugduni Bat. 8. ii. vol. Gronovianam ed. recusam dedit Jacobus Gronovius, patre minor; eamque vitiis operarum auctiorem.

Meliora in Tacitum beneficia mox præstitit Theod. Ryckius, olim J. F. Gronovio præceptore usus.

——Amst. 8. Taciti Opera, iv. voll.—Catal. Harl. vol. iv. p. 597.

1687 Lugduni Bat. 12. maj. Cornelii Taciti Opera, quæ ex

tant, ex recensione et cum animadversionibus Theodori Ryckii. Lugd. B. apud Jac. Hackium. Cui conjunctum volumen animadversionum anno ante prodiit.

1701 Amstelodami, 16. cum capitulis.

1708 Venetiis, 4. Pichonii editio in usum Delphini inepte repetita.

1714 Lipsiæ, 8. ii. vol. Corn. Taciti Opera, notis grammatico—philologico—criticis illustrata ad modum Jo. Minellii a Christiano Haufio, Gymn. Gorlic. Prorect. quibus præmissa est Jo. Georg. Walchii diatribe critica de Tacito ejusdemque stilo ad Jac. Perizonium.—Quamvis varias lectt. MS. Guelferbytani habeat, notis tamen in modum Minellii scriptis laudis nihil tulit.

1721 Trajecti Bat. 4. Corn. Taciti Opera, quæ extant, integris B. Rhenani, Fulv. Ursini, M. Ant. Mureti, Jos. Merceri, J. Lipsii, Val. Acidalii, Curt. Pichenæ, Jan. Gruteri, H. Grotii, J. Freinshemii, J. F. Gronovii, et selectis aliorum commentariis illustrata. Ex recensione et cum notis Jacobi Gronovii. Traject. Bat. ap. Jac. a Poolsum et Jo. Visch. ii. vol. Paternæ editionis textum quidem cum Codd. Flor. denuo contulit, suisque notis auxit Jac. Gronovius. Sed ipse absolvere opus atque edere non potuit, morte præventus. Edidit Abr. Gronovius, Jacobi filius, adj. integris notis xiii. virorum, et selectis xviii. virorum cet. Additæ ab editore varr. lectt. Cod. Bodlei. etc. Convicia in Ryckium jacta huic non obfuerunt, sed Gronoviorum, Jac. et Abr. judicium et animum minutum produnt.

1730 Dublini, 8. Ryckii editio recusa iii. vol. Notæ subjectæ textui. Edita fuit a docta fœmina Constantia Grierson, et inter alia ob Dedicationis elegantiam valde miranda.

1733 Parisiis, 16. sine notis.

1734 Amstelodami, 12. ap. Jansonio—Wæsbergios.

——ibid. 16. ap. J. Wetstenium et G. Smith. (c. capit. et serie chronol.) ad fidem optt. MSS. castigata. Bona et elegans.

1735 ibid. 12.

1737 Francofurti ad Viadr. 8. ed. Berneggeri et Freinshemii recusa c. n. et Indd.

1743—1748 Heidelbergæ, fol. maj. Historiæ Romanæ scriptores Latini etc. edente et accurante Ben. Casp. Haurisio. iii. vol. c. figg. æn. Tertium volumen habet Tacitum, subditis varr. (ex Lipsio, Pichena) sine auctorum nomine. Editio splendida, neque accurata.

—— Glasguæ, 8. min. C. Corn. Taciti Opera, ad edit. J. Fr. Gronovii Leid. 1722. expressa, ii. vol.

1753 Glasguæ, 12. Corn. Taciti Opera, quæ supersunt. Ex editione Jacobi Gronovii. Glasguæ, in ædib. Acad. excudebant Rob. et And. Foulis. iv. vol.

1754 Londini, 12. ap. Brindley. iv. vol.

1760 Londini, 8. Ryckiana repetita.

ÆTAS VIII. GRONOVIO-ERNESTIANA.

1752 Lipsiæ, 8. Ernestii i. Corn. Taciti Opera, ex recensione Jo. Aug. Ernesti, cum notis integris Justi Lipsii et J. F. Gronovii, quibus et suas adjecit. Lipsiæ, ex offic. Weidmanniana. ii. vol. Textum J. F. Gronovii cum edd. vett. et Jac. Gronovii novis obss. collatum dedit, pluribusque et Heinsii et suis conjecturis auxit; textum passim emendavit, neque tamen ubique in melius restituit, vel menda Gronoviani textus devitavit; interpunctionem vero inde a Gronovio auctiorem subinde direxit, cumulavit. Asseclam inter Gallos invenit Nic. Lallemand.

1755 Patavii, 4. Latine et Italice per Bern. Davanzati.

1755—1774. Parisiis, 12. ix. vol. Taciti opera Latine et Gallice prodierunt hoc ordine: 1) C. J. Agricolæ vita, et de situ, mor. et pop. Germaniæ libellus, interprete de la Bleterie, 1755. ii. vol. 2) Annalium libri vi. priores, cum ejusd. versione, et supplemento libri quinti, ab ipso ex historicis aliis composito, 1768. iii. vol. 3) Historiarum libri, interprete Dottevillio, 1772. ii. vol. 4) Annalium libb. xi—xvi. eodem interprete, 1774. ii. vol. Singulis libris additæ sunt notæ, partim criticæ, partim ad historiam, antiquitates et loca difficiliora explicanda, pertinentes.

1760 Parisiis 12. Corn. Taciti quæ extant Opera. Recensuit J. N. Lallemand. Paris. typis J. Barbou. iii. vol. Recepit is lectiones plerasque MS. Regii, præsertim quæ cum ed. omnium principe conspirabant, suisque auctorem notis illustravit. Omisit Dial. de Oratoribus.

1769 ibid. Eadem repetita ap. eund.

1770 Berol. C. Corn. Taciti Opera omnia, ex recensione J. A. Ernesti, cum indicibus rerum et verborum.

1771 Parisiis, 4. maj. Corn. Taciti Opera, quæ extant. Recognovit, emendavit, supplementis explevit, notis, dissertationibus, tabulis geographicis illustravit Gabriel Brotier. iv. vol. Quamvis hæc editio magno conatu instituta videatur, omnesque elegantia et pretio superet, haud tamen eo desiderabilior facta, nisi iis, quibus divitiæ abundant. Textum Ernestii subinde sequitur, subinde veterem ab eo tuetur lectionem, subinde mutat audentius. Notæ sub textu sunt, Judice Ernestio, sicut Alemanni pleræque, tironibus scriptæ: ad calcem operis sunt longiores de rebus, sæpe per longas disputationes tractatis, in quibus pleræque, sunt loci de antiquitatibus, item criticæ, in quibus varietas lectionum traditur, et judicium de iis proponitur. Utut vero notæ subinde minus dignæ videantur, haud tamen semper, præsertim in judicio, vel nescio quo sensu de lectt. var. cedit iis, quibus nimium reprehenditur. Sed in tam splendido opere oportuit nihil reliqui fieri ad diligentiam emendandi. Tacemus alia.

—— Berolini, 8. ex rec. Ernest. cum Indd. verb. et rerum.

1772 Lipsiæ, 8. maj. Corn. Taciti Opera, iterum recensuit, notas integras J. Lipsii, J. F. Gronovii, Nic. Heinsii et suas addidit Jo. Aug. Ernesti. Lips. ap. Weidmanni hered. et Reichium. ii. vol. Quid quantumve boni denuo contulerit in Tacitum, et supra jam attigimus, et ipse docuit in Præf. p. 34-47. Doctrinæ certe plenissima, sed non pariter ac decuit a mendis repurgata.

1776 Parisiis, 12. Corn. Taciti Opera, supplementis, notis et dissertatt. illustravit Gabr. Brotier. Paris. ap. Merigot jun. vii. vol.

1777 Herbipoli et Fuldæ, 8. Corn. Taciti Opera, ad optimas recentissimasque editiones accuratissime collatas recusa. Herbipol. et Fuldæ, imp. et typis Jo. Jac. Stahel, Univ. Bibliop. et Typogr. —Editio castigationis, quam titulus mentitur, plane expers: operarum vitiis scatet: turpioris chartæ.

1779 et 1780 Bipontina i. 8. maj. Corn. Taciti Opera, cum varietate lectionum selecta novisque emendationibus. Accedunt notæ et Index historicus. Studiis societatis Bipontinæ. Bipont. iv. vol. Crollius multa cum laude edidit.

1780 et 1781 Mannhemii, 8. min. Corn. Taciti Opera, recognovit, emendavit, supplementis explevit Gabriel Brotier. v. vol. Quorum quatuor priora textum Taciti habent; quintum supplementa exhibet. Notæ Broterii desiderantur.

1784 Dublini, 8. min. C. C. Taciti Opera ad fidem ed. Parisinæ Gab. Brotier expressit, selectis Variorum et novis aliquot notis in usum Juventutis Academicæ illustravit Jos. Stock, S. T. P. Trin. Coll. Dubl. olim soc. iv. voll.

1790 Londini, 8. maj. Corn. Taciti Opera, ex recensione Broterii, accuratissime edidit. Henr. Homer, Cantabrigiensis, iv. Vol.

1791 8. Slesw. et Lips. C. Corn. Taciti Opera, cura G. Guil. Lampelii.

1792 8. Bipontina ii.

—— 12. Edinb. Taciti Opera, ii. voll.

1793 Halæ Magd. 8. ii. vol. Taciti Opera, in usum Scholarum, cum varietate lectionum Bipont.—Repetita ibid. 1818. 8. i. vol.

1795 Parmæ, 4. maj. Corn. Taciti Opera, typis Bodonii splendidissime excusa. iv. Vol.

1796 Edinburgi, 4. et 8. Corn. Taciti Opera, ex recensione Broterii, et cum omnibus ejus notis, supplementis et dissertatt. typis Jacobi Mundell excusa. iv. Vol.

1797—1798 Tubingæ, 8. Edidit J. G. Hutten.

1801 Lipsiæ, 8. Corn. Taciti Opera, ope Codicis Budensis illustrata, ii. vol.

—— ibid. 8. iv. vol. C. Corn. Taciti Opera, ex recensione J. A. Ernesti. Iterum eum perscrutatus est Oberlinus.—Monet Har-

lesius hanc ed. eodem tempore, cum indice historico, in usum scholarum prodiisse, Lipsiæ 8. min.

1801 Paris, ii. vol. Taciti Historiæ, cum obss. Edin. Ferlet.

1804 Gottingæ, 8. Corn. Taciti Opera, Ruperti cura collata et accurate edita, ii. Vol.

1805 Edinb. 8. ii. voll. Taciti Opera.

1811 Halæ, 8. ii. voll. Taciti Opera in usum Scholarum.

1812 Londini, 8. C. Corn. Taciti Opera, ex ed. Broteriana, curante et imprimente A. J. Valpy, A. M. Editio auctior, v. vol.

1813 Oxon. 8. iv. voll. C. C. Taciti Opera, ex recensione G. C. Crollii. Editio auctior et emendatior, curante F. C. Extero.

—— ibid. Ernestio-Oberliniana ed. repetita.

1815 Wirceb. C. C. Taciti Opera.

—— Romæ, 8. iv. voll. C. C. Taciti Opera. Edidit G. Pelrazzi, e Soc. Jes.

1816 C. C. Taciti Opera. Edidit, indicemque addidit D. J. D. Seebode. Singuli libri separatim editi sunt, eodemque anno.

1817 Lond. 12. iii. voll. C. C. Taciti Opera, ex ed. Oberlin. quibus accesserunt G. Broterii Supplementa.

1818 Edinb. 8. C. Cornelii Taciti Opera: ad fidem optimorum exemplarium recensuit A. R. Carson, S. A. S. E.

1819 Paris. 8. iii. voll. Caius Cornelius Tacitus, qualem omni parte illustratum postremo publicavit Jer. Jac. Oberlin, cui posthumas ejusdem annotationes et selecta variorum additamenta subjunxit Jos. Naudet, ex Regia Inscriptionum et Literarum Academia in Instituto Gallico.—Hæc ed. est pars Classicorum in serie vulgatorum, cui titulus: Bibliotheque Classique Latine, ou Collection des Auteurs Classiques Latins, &c., publiée par Nicolas Eloi Lemaire.

1821 Lond. 8. C. C. Taciti Opera omnia, ex ed. Oberliniana, cum notis et interpr. in usum Delphini, Varr. Lectt., Notis Variorum, J. Lipsii Excursibus, Recensu Codicum et Editionum, et Indice locupletissimo, accurate recensita.—Hæc ed. pars est Classicorum Delphiniorum ab A. J. Valpy, A. M. curatorum et impressorum.

EDITIONES

LIBRORUM TACITI MINORUM.

1472 Bononiæ, fol. Germania. Laudata Pichenæ ad c. 2. sed dubia Ernestio.

s. a. et l. 4. (Romæ, forte ap. Gensberg. circa an. 1473 aut

1474. Vid. Audiffredi Cat. edd. Rom. sec. xv, p. 385. et cl. Harles. in Not. brev. Literat. Rom. p. 397.) Germania. Quem Codicem Artolphi vocat Rhenanus: ex qua pleræque lectiones in textu Rhenani fluxere, quibus ille a superioribus exemplis differt. Vid. Fabricii Bibl. Lat. Vol. ii, p. 393.

1476 Venetiis, fol.—de situ, moribus et populis Germaniæ libellus. Ad calcem Diodori Siculi, Lat. Venetiis per Andream Jacobi, Katharensem. Qua usus est Ernestius.

1477 Julii Agricolæ Vita. Sub fin. hic Colophon: 'Impressum Mediolani anno a natali Christiano MCCCCLXXVII. die decimo nono mensis Maii.' Est in libro Veterum Panegyricorum fol. 137. in Mus. Brit.

1481 Harlesius in Brev. Not. Lit. Rom. Lips. 1808. notat Taciti Germaniam per Thom. Alexandrin. 1481. fol. de qua ed. refert ad suum Suppl. ii, p. 39.

s. a. l. et typ. 4. (Mediolani, 1482.) J. Agricolæ vita, cum Panegyricis veteribus. Cf. Notitiam literariam Bipontinam de C. Plinio Sec. p. 39.

1493 Venetiis, fol. Germania, Diodoro Siculo adjuncta a Poggio Florentino.

1497 ibid. fol. Agricolæ vita separatim edita a Franc. Puteolano. In fine: Venetiis per Philippum Pinci sumtibus dni Benedicti de fontana. Anno dni MCCCCXCVII. die XXII. Marcii.

1502 Lipsiæ, 4. C. Taciti de situ, moribus, et pop. Germaniæ aureus libellus. Lips. in ædibus Wolfgangi Monacensis. 'Rara admodum est et paucis cognita edit.' ait Klügling in Addit. in Harlesii Brev. Not. Lips. 1819.

1509 Lipsiæ, 4. Corn. Taciti de situ, moribus et populis Germaniæ libellus, a Rhagio Æsticampiano editus.

1511 (Parisiis, 4. Cornelii Taciti de origine et situ Germanorum opusculum. Cum Berosi, Myrsili et al. fragg. Vid. cl. Harlesii Introduct. in not. literat. Rom. Vol. i, p. 74.

1517 Mediolani. Germania, ab Alex. Minuciano separatim edita.

1519 Basileæ, 8. Germania, cum commentariolo. A Rhenano curata.

1529 Noribergæ, 4. Germania cum comment. Althameri. Qui liber a Theologis Paris. in Catal. librorum prohibitorum est relatus. v. Argentr. Vol. ii, p. 167.

1551 Francofurti ad Viadr. 8. Germania cum notis Willichii, Glareani et Melanchthonis.

1557 Wittebergæ, 8. Germania Cornelii Taciti. Vocabula regionum enarrata. Harminius Ulrici Hutteni. Germania Conr. Celtis. Dialogus, cui titulus est: Julius. Recens edita a Philippo Melanchthone.

1570 Conciones ex Tacito collectæ. Excudebat H. Stephanus. V. Catal. Bodl. tom ii, a Rob. Fisher edit.

1574 Basileæ, fol. Germania. In Simonis Schardii rerum Germanicarum Scriptoribus Vol. i. cum Melanchthonis enarratione vocabulorum, regiones et gentes indicantium, ad recentes earum appellationes accommodata, Althameri Scholiis, Glareani et Willichii commentariis. Repet. Gissæ 1673. fol. cura Hieronymi Thomæ, Augustani.

1577 Paris, 4. Orationes adversariæ L. Annæi Senecæ et Imp. Neronis Claudii, ex Taciti Ann. xiv. cum J. Lipsii obss.

1580 Augustæ Vind. 8. Germania, cum comment. Althameri, aliorumque observatt. editore Sim. Fabricio. ii. vol. Althameri commentaria separatim edita Ambergæ 1609. 8.

1594 Argentorati, 8. Germania, curante Mich. Beuthero.

1602 Hanoviæ, 8. Corn. Taciti de situ, moribus et pop. Germaniæ, libellus, a Christ. Colero editus.

1610 Argentorati, 8. Germania, Beati Rhenani rerum Germanicarum libris addita, cum ejusd. Rhenani castigationibus et Willichii commentariis. Repet. ibid. 1670. 8.

1631 Lugduni Bat. fol. Corn. Taciti de situ, moribus et populis Germaniæ libellus, a mendis quamplurimis purgatus, et locis aliquot transpositus, novisque interpunctionibus in verum sensum distinctus per Phil. Cluverium. Adjecta est ex adverso ejusdem libri editio Lipsiana. Præfixus Cluverii Germaniæ antiquæ. Lugd. Bat. 1631.

1637 Noribergæ, 8. Agricola, c. n. Mich. Virdungi.

—— ibid. 8. Germania, curante eodem Virdungo.

1642 Lugduni Bat. 12. Corn. Taciti Agricola, et in eum M. Zuer. Boxhornii commentarius.

1647 Coburgi, 8. Taciti Germania.

1652 Helmstadii, 4. Tacitus de situ, mor. et pop. Germaniæ ex ed. H. Conringii.

1656 Jenæ, 8. Agricola, c. n. Jo. Andr. Bosii.

1664 Jenæ, 8. Agricola, cum n. Bosii, additis Boxhornii commentt.

—— Wittebergæ, 8. Germania, cum notis &c. Casp. Kirchmaieri.

1676 Oxon. 8. Quintiliani Declamationum libro subjicitur Dialogus de causis corruptæ eloquentiæ, notis illustratus. Repet. 1692. 8.

1678 Helmstadii, 4. Germania, cum notis crit. et aliis monum. cura Herm. Conringii. Editio tertia.

1683 Lipsiæ, 8. C. Jul. Agricolæ vita, scriptore Corn. Tacito, cum notis Aug. Buchneri primum editis cura Ge. Schubarti. Lips. impensis M. G. Hubneri.

1714 Erlangæ, 8. Germania, cum notis perpetuis Jo. Christoph. Vetteri.

1720 Halæ Magd. 12. Germania, c. n. Germ.

1725 Francofurti ad Viadr. 8. Corn. Tacitus de situ, mor. et pop.

Germaniæ etc. cum comm. Just. Christoph. Dithmari. Pleniorem titulum vid. ad an. 1749.

1744 Halæ Magd. 12. Germania, cum notis Germ.

1745 Gottingæ, 12. C. Jul. Agricolæ vita. In Jo. Matth. Gesneri Enchiridio.

1747 Lipsiæ, 8. Corn. Taciti de situ, mor. et pop. Germaniæ libellus. c. not. Hauptmanni.

1749 Francofurti ad Viadr. 8. Corn. Tacitus de situ, mor. et pop. Germaniæ, cum perpetuo et pragmatico commentario, quo populorum Germaniæ nomina, situm, res gestas, coitiones in societates magnas, atque ex eorundem moribus variorum in Germania publicorum ac privatorum jurium et consuetudinum originem et progressum exposuit Justus Christoph. Dithmarus. Accedunt in adpendice notæ Conringii, Lacarrii et Leibnitii, cum excerptis ex cl. Jac. Gronovii oratione de tempore immigrationis Batavorum in insulam suam. Editio altera priori emendatior. Frcf. ad Viadr. impens. Jo. Christ. Kleybii.

1766 ibid. 8. Corn. Tacitus de situ, mor. et pop. Germaniæ etc. Editio Dithmari recusa.

1771 Londini, 8. Agricola, Lat. et Angl. interprete Jo. Aikinio.

1777 Gothæ, 8. Agricola, Lat. et Germ.

1783 Berolini, 8. Germania, cum selectis variorum notis suisque edidit Car. Henr. Joerdens.

1786 Altenburgi, 8. Corn. Taciti de situ, mor. et pop. Germaniæ, ex rec. Ernesti et Gruteri, cum versione Germanica et adnott.

1788 Lipsiæ, 8. Corn. Tacitus de situ, mor. et pop. Germaniæ, ex rec. et cum selectis observationibus huc usque anecdotis Paulli Dan. Longolii, ex MS. editus a Jo. Kappio.

—— Londini, 12. Tacitus de Mor. Germanorum et de Vita Agricolæ, ex edit. G. Brotier ad alteram J. A. Ernesti collata, studio H. Homer.

—— Lipsiæ, 8. maj. Corn. Taciti Agricola. Ad exemplar Bipontinum recudendum curavit, animadversiones et novam versionem Germanicam adjecit, Michaël Engel.

—— Lipsiæ 8 maj. Dialogus de Oratoribus, ed. J. H. Schulze.

1789 Londini, 12. Taciti Dialogus de Oratoribus, ex edit. G. Brotier ad alteram J. A. Ernesti collata, studio H. Homer.

1790 Norimbergæ, 8. min. Corn. Taciti de situ, mor. et pop. Germaniæ libellus, et J. Agricolæ vita, ad exemplar Bipontinum.

1791 Gottingæ, 8. Corn. Taciti de situ, mor. et pop. Germ. libellus, cum annotationibus et vocabulorum explicatione in usum juventutis editus a J. H. Emmert.

1794 Berolini, 8. Germania, repetita ex ed. C. H. Joerdens 1783.

1804 Hafniæ 8. Germania, edente A. W. Brorson.

1808 Helmst. 8. Germania, edente G. G. Bredow. Repet. 1816. novamque ed. ejusdem vulgavit Fr. Passow, Urits. 1817. 8.

—— Gotting. 8. Agricola, Lat. und Deutsch, von D. C. F.

Benner und D. J. C. Fincke.—Ed. altera emendata et aucta ab A. Schlegel, ibid. 1816. 8.

1818 Lond. 12. Germania et Agricola, cum notis Anglicis. Edidit E. H. Barker.

—— Cant. Germania et Agricola, cura Relhan. Geographicas chartas habet, et sequitur textum Broterianum.

VERSIONES.

GERMANICÆ.

1535 Moguntiæ, fol. Taciti opera (excepta tamen vita Agricolæ) a Jacobo Mycillo Germanice versa primum prodiere; repetita dein Francofurti 1612. fol. Cf. Præf. Taciti Berneggero-Freinshem.

1675 (1657) Franckfurt, 8. Dess Cornel. Tacitus Beschreibung i. etlicher der ersten Rœmischen Keiser, samt einem Zusatz derer daran ermangelnden Bücher. ii. der teutschen Vœlcker Ursprunges etc. der Landschafften, Wohnœrter und uralte Nahmen in ietzige hin und wieder gebræuchliche Nennart verændert. iii. der Rœmer weiland in Engel-und Schotlande geführte Kriege, unter dem Titel: Von des Agrikola Leben und Thaten etc. in ungezwungne verstændliche teutsche Sprache gebracht durch Carl Mellchior Grotnitzen von Grodnou.

1724 Berlin, 8. Das alte Teutschland, oder Corn. Tacitus Germanien, neu übersetzt und erlæutert (von Joh. Theod. Jablonsky).

1725 Halæ Magd. 12. Germania, cum notis Lat. auctore Anonymo. Repetita ibid. 1728.

1729 Jo. Chr. Gottschedius vertit Dialogum de causis corr. eloq. Versio præmissa ejusdem Grundriss zu einer vernunftmæssigen Redekunst. Hannover 1729. 8.

1755 Bresslau und Leipzig, 8. Das Leben des berühmten Feldherrn Julius Agricola, aus dem Buche des Corn. Tacitus übersetzt (von Chr. Gottl. Gebauer, in Druck befœrdert von Joh. Jac. Hagen).

1765 et 1766 Hamburg, 8. maj. Des Cornelius Tacitus sæmtliche Werke. Uebersezt durch Joh. Samuel Muellern. Hamb. bey Joh. Carl Bohn. iii. Theile.

1765, 1771 et 1777 Magdeburg und Halle, 8. maj. Corn. Tacitus Werke aus dem Lateinischen übersezt, und mit nœthigen Anmerkungen begleitet, (von Patzke und Goldhagen.) 6. Theile.

1773 Basel, 8. Das Leben des Agricola. Inserta Collectioni scriptt. varii argumenti, cui titulus: Verse nnd Prose.

1777 Bamberg, 8. Corn. Tacitus von der Lage, den Sitten und Vœlkern Deutschlands, mit Anmerkungen von Holl.

—— Gothæ, 8. Agricolæ vita, cum textu Lat.

1779 Leipzig, 8. Corn. Tacitus von den Sitten der alten Teutschen, aus dem Lateinischen, nebst einigen Anmerkungen. (von Kretzschmann.)

1780 Leipzig, 8. Tacitus über Lage, Sitten und Vœlkerschaften Germaniens, aus dem Lat. nebst einem Kommentar von K. Gottl. Anton.—Repetita ibid. 1781. et Goerlitt. 1799.

1781 Halle, 8. Tacitus Werke, übersezt von Carl Friedr. Bahrdt. 2. Theile.

1786 Altenburgi, 8. Germania, cum textu Lat.

—— Carlsruhe, 8. Corn. Tacitus Leben des Rœmischen Feldherrn C. Jul. Agricola.

1788 Lipsiæ, 8. maj. Agricola, Lat. et Germ. interprete Mich. Engel, Prof. Mogunt.

1791 Nürnberg und Altdorf, 8. maj. Corn. Tacitus von Deutschlands Lage, Sitten und Vœlkern. Mit. erklærenden Anmerkungen, eigenen Ausführungen und Abhandlungen, und einem geographisch-historischen Wœrterbuche von J. H. M. Ernesti.

1800 Misniæ, 8. Agricolæ Vita a M. Arzt Germanice versa, cum obss. et chartis geographicis.

1803 Duisb. 8. Agricola Germanice versa a J. C. Schlüter.

1809 ibid. 8. Annal. Tac. Germanica versio a J. C. Schlüter. Tom. I. 1809. II. 1814. III. 1818.

1811 Berol. 8. VI. voll. C. C. Taciti Werke Deutsch, mit Abhandl und Anmerk.

1813 Lips. 8. C. Corn. Taciti opera, mit Einlerlungen, zeitund Geschlechtstafeln, &c. verschen von M. J. Karl. Weikert. Tom. I. 1813. II. 1815. III. 1816. Textus est Oberlinianus emendatior.

1816 Brunsv. 8. III. voll. Taciti opera Germanice versa a Frid. Car. de Strombeck; admirabili cum fide, ait Klügling, salvo tamen linguæ vernaculæ ingenio et elegantia.

1818 Arov. 8. C. Taciti Agricola Deutsch, mit Rechtfertigungen von Lud. Doederlein.

ITALICÆ.

1544 Venetiis, 4. Hieron. Canini versio Italica Annalium lucem vidit, teste Fabricio. Si recte Catal. Bodl. se habet, Historia Augusta, Italice, Ven. Vinc. Vaugris 1544. continet tum Hist. tum Annales.

1563 Venetia, 4. Gli Annali di Gaio Cornelio Tacito tradotte da G. Dati.

1582 Eadem, ibid. 4.

1585 Lond. La Vita di Giulio Agricola scritta sinceramente da Cornelio Tacito suo genero, et missa en volgare da Gionan Maria Manelli. In Mus. Brit.

1589 Eadem, ibid. 4.

1600 Fiorenza, 4. L'Imperio di Tiberio Cesare scritto da Cor-

nelio Tacito nelli Annali, espresso in lingua Fiorentina propria da Bernardo Davanzati Bostichi. Fiorenza, per Filippo Giunti.

1603 Romæ, 12. Tacitus à Paulino Arnolfino, Florentino, versus, memoratur Fabricio in bibl. Lat.

1604 Venetiis, 12. Versio Historiarum Hetrusca Adriani Politi Senensis prodiit, cum notis Horatii Gianetti.

1607 Venetia, 4. Gli Annali di Corn. Tacito de fatti e guerre de Romani trad. da G. Dati.

1611 Roma, 4 Gli Annali e Historie di Corn. Tacito.

1612 Francofurti, 8. maj. Latine et Ital. ex versione G. Dati.

1620 Venetia, 4. Opere di G. Corn. Tacito trasp. da G. Canini d'Anghiari etc.

—— Venetia, 4. Opere di Tacito tradotte da Adri. Politi con la sua Apologia, &c. Catal. Universal. Vol. ii. p. 170.

1625 Romæ, 4. Vita Agricolæ ex Christ. Rosarii versione.

1628 Venetia, 4. Opere di G. Cornelio Tacito, Annali, Historie, Costumi de' Germani, e Vita d'Agricola (tradotte da Adriano Politi,) illustrate con Aforismi di Baldassar Alamo Varienti, trasportati dalla lingua Castigliana nella Toscana da Girol. Canini d'Anghiari etc. Con la vita di Tacito etc. le Postille del Lipsio, la Cronologia dell' Auberto, è la distinzione del Testo del Grutero etc. Venetia, appresso i Giunti.

1637 Fiorenza, fol. Opere di G. Corn. Tacito con la Traduzione in volgar Fiorentino di Bernardo Davanzati posta ricontro al Testo Latino. Con le Postille del medesimo etc. Fiorenza, nella stamperia di Pietro Nesti.

1644 Venetia, 4. Opere di Corn. Tacito etc. trasportati da Gio. Canini etc.—Recusa ex ed. 1628.

1658 ibid. 4. Lat. et Ital. per Bern. Davanzati.

1670 ibid. 4. Hieronymi Canini versio operum Taciti ex ed. 1628. repetita.

1677 ibid. 4. Taciti opera, interprete Bern. Davanzati.

1755 Padova, 4. Opere di Gaio Cornelio Tacito con la Traduzione in volgar Fiorentino di Bernardo Davanzati posta ricontro al Testo Latino. Con le Postille del medesimo. Padova, presso Giuseppe Comino.

1760 Parigi, 8. Opere di Corn. Tacito tradotte da Bernardo Davanzati. ii. vol.

1790 Venetia, 4. iii. vol. Opere di Cornelio Tacito Tradotte in volgar Fiorentino da Bernardo Davanzati, con Insieme le Giunte, e i Supplementi a Tacito, dell' Abate Gabriele Brotier, dell' Accademia delle Iscrizioni, e Belle Lettere Tradotti sullo stile del Davanzati dall' Ab. Raffaele Pastore tutto col Testo Latino a Fronte. Novissima Edizione, diligentemente emendata, e fornita di quanto può renderla perfetta, e comoda a' Lettori.—Bassano.

1818 Neapoli, 8. x. voll. Gli Annali di C. Cornelio Tacito, tradotte in lingua Italiana da Giuseppe Sanseverino di Signori Marcellinara, storiographo de S. M. O. Girosolimitano.

BELGICÆ.

1616 Delft, 4. De Historien van Corn. Tacitus. (interprete Grœnewegeno.)

1645 Amsterd. 8. Corn. Tacitus van de Geschiedenissen der Romeinen, uyt het Latijn vertaalt dor Jo. Fenacolius. Vid. Bibl. Burckhardiana, P. II. Append. I. n. 378.

Sed neutra harum versionum hodie legitur, nec ab ipsis Belgis intelligi potest. Politior fideliorque est, quæ prodiit omnium plausu excepta anno.

1684 Operum Taciti versio Belgica a Petro Cornelio Hofdio adornata, editore Gerardo Brand, post operibus Hofdii junctim editis Amstelod. 1704. fol. Tomo quarto sive ultimo inserta. Confer de nobili hoc scriptore, et Belgarum Tacito, Petrum Francium Orat. xxiii. quæ est de laude Amstelodami. Inter alia p. 305. refert, quod incredibile possit videri, et a Gerardo Brand in Hofdii vita confirmatur, Tacitum ab eo, ut dictionem ejus plane sibi redderet familiarem, perlectum esse totum bis et quinquagies. Cf. Fabric. l. i. p. 405.

ANGLICÆ.

1604 London, fol. The Annals of Cornelius Tacitus, and the Description of Germany. (per Ricardum Greenwey.) Repetita ibid. 1640. fol. Usus est hac interpretatione Jo. Freinshemius in comparatione versionum Taciti Angl. Hispan. Germ. Gall. et Ital. per quatuor primos Annalium libros, subjecta specimini paraphraseos Cornelianæ, sive paraphrasi eorundem iv. librorum. Argentor. 1641. 8.

1612 ibid. fol. Historiarum libri et vita Agricolæ ex versione Henrici Savilis, additis ejusdem notis criticis. Cum Annalibus versis a Greenweyo.

1698 ibid. 8. The Annals, History, Germany and Agricola, of Corn. Tacitus: made English by several hands. With the Political Reflections and Historical notes of M. Amelot de la Houssaye, and Sir Henry Savile. iii. Vol. In the third Volume is a view of Military affairs relative to the Roman History, by Sir Henry Savile.

1728 et 1731 ibid. fol. The Works of Tacitus. Vol. I. Containing the Annals. To which are prefixed political Discourses upon that Author. London, print. for Th. Woodward and John Peele, 1728.—II. Cont. the five Books of History &c. with political Discourses. 1731. Auctor versionis et comment. est Thomas Gordon.

1737 ibid. 8. The Works of Tacitus in four Volumes, by Th. Gordon.

1771 ibid. 8. Agricola, Lat. et Angl. auctore Jo. Aikin.

1778 ibid. 8. A Treatise on the Situation, Manners, and Inhabitants of Germany etc. transl. by Jo. Aikin.

1793 ibid. 4. The Works of Tacitus, with various notes and a Geographical Index, by Arthur Murphy. IV. Vol.

1810 ibid. 8. repetita in viii. Vol.

1815 Oxon. 8. Germaniæ et Agricolæ Angl. versio a Jo. Aikin, M. D.

HISPANICÆ.

1613 en Anvers, 4. Las Obras de Cornelio Tacito traducidas de Latin en Castellano por Emanuel Sveyro, natural de la ciudad de Anvers. Dirigidas a Su Alteza Serenissima. En Anvers, en casa de los Herederos de Pedro Bellero.—Recusa ibid. 1619. 8. teste Fabricio.

1614 en Madrid, fol. Tacito Espanol illustrado con aforismos por Don Balthasar Alamos de Barrientos.

1629 en Douay, 4. Las Obras de Cornelio Tacito, (por Em. Sveyro.)

GALLICÆ.

.... Angeli Capelli versionem post Crucimanium in *Bibl. Gallica* p. 9 sq. laudat Fabricius in Bibl. Lat. ab Ernestio rectius digestæ et auctæ, Vol. ii. p. 402.

1555 à Paris, 4. Les annales de Tacite trad. par Etienne de la Planche.

1581 ibid. 4. Stephani Plancæi versio repetita.

1582 Parisiis, fol. prodiit Claudii Faucheti sive Falceti versio. Repetita ibid. an. 1583. 4. et 1584. 8. Nec non Francofurti 1612. 8. Cf. Sorelli Bibl. Gall. p. 200. et Crucimanii p. 57 et 80.

1599 ibid. 4. Les Œuvres de Tacite.

1609 à Douai, 8. Eadem.

1610 à Paris, 4. Eadem.

1628 ....4. Eadem, interprete Jo. Balduino.

1636 ....fol. per Rudolphum Magistrum.

1644 Parisiis, fol. per Achillem Harlæum Campovallonensem Marchionem, patrem Francisci Harlæi, Archiepisc. Parisiensis.

1651 ibid. 8. ex interpretatione Perotti Ablancurtii.

1660 à Paris, 4. Les Œuvres de Corn. Tacitus, illustrées de Chronologie et annotations, avec l'histoire Romaine de C. Velleius Paterculus.

1664 Paris. 12. Des Causes de la Corruption de l'Eloquence.

1670 à Amsterdam, 8. ii. vol. Les Œuvres de Tacite, de la traduction de N. Perrot Sieur d'Ablancourt.

1674 à Paris, 8. ii. vol. Les Annales de Tacite par Mr. d'Ablancourt.

1681 ibid. 8. iii. vol. Les Œuvres de Tacite trad. du Latin en François, avec des Remarques, par N. P. S. d'Ablancourt.

1688 ibid. 12. iii. vol. Eadem, eodem auctore.

1690 à Paris, 4. Tacite, avec des notes polit. et histor. par

Amelot de la Houssaye.—Is vero non nisi primos sex Annalium libros Gallica veste induit.

1691 à Amsterdam, 8. maj. ii. vol. Les Œuvres de Tacite de la traduction de N. Perrot S. d'Ablancourt.

1692 et 1709 Hagæ Comitum, 12. iv. vol. Amelotii versio recusa.

1693 Lugduni, 8. ii. vol. Tacitus, interprete Ablancurtio.

1709 Roterodami, 12. iv. vol. Amelotii versio repetita, teste Fabricio.

1716 à Amsterdam, 12. iv. vol. Les Annales de Tacite, traduites du Latin en François, et illustrées des Notes historiques et politiques, et d'un Discours critique des Auteurs modernes, qui ont traduit ou commenté Tacite, par Abraham Nicolas Amelot de la Houssaye.

1730—1734 ibid. 12. Eadem, viii. vol. Accessit nempe huic ed. versio libri xi. xii. xiii. Annalium, sed interprete alio M. L. C. D. G***.

1742 alia prodiit Annalium et Agricolæ versio, facta à Guerino, iii. vol. 12. Sed is magis paraphrasten, quam interpretem vertendo egit.

1748 à Amsterdam, 8. x. vol. Les Œuvres de Tacite, traduites en François, avec des notes historiques et politiques, par Mr. Amelot de la Houssaye.

1755 à Paris, 12. ii. vol. La Vie d'Agricola et les mœurs des Germains, traduits par l'Abbé de la Bleterie.

1768 ibid. 12. iii. vol. Tibere, ou les premiers livres des Annales de Tacite, trad. par l'Abbé de la Bleterie.

1772 ibid. 12. ii. vol. L'Histoire de Tacite, trad. par le Pere Dotteville.

1774 ibid. 12. ii. vol. Les six derniers livres des Annales de Tacite, trad. par le Pere Dotteville.

1790 ibid. 8. v. vol. Tacite, nouvelle traduction par J. B. J. R. Dureau de Lamalle.

1793 ibid. 8. vii. vol. versio Gallica, partim Bleterii partim Dottevillii, cum textu Lat.

1808 ibid. 8. v. Versio J. B. J. R. Dureau de Lamalle repetita.

TESTIMONIA VETERUM SCRIPTORUM DE C. CORNELIO TACITO.

EX EPISTOLIS C. PLINII CÆCILII SECUNDI.

LIB. I. Ep. vi.—C. Plinius Cornelio Tacito suo S.

Ridebis, et licet, rideas. Ego ille, quem nosti, apros tres, et quidem pulcherrimos, cepi. Ipse, inquis? Ipse: non tamen ut omnino ab inertia mea et quiete discederem. Ad retia sedebam: erant in proximo, non venabulum aut lancea, sed stilus et pugillares. Meditabar aliquid enotabamque, ut si manus vacuas, plenas tamen ceras reportarem. Non est quod contemnas hoc studendi genus. Mirum est, ut animus agitatione motuque corporis excitetur. Jam undique sylvæ et solitudo, ipsumque illud silentium, quod venationi datur, magna cogitationis incitamenta sunt. Proinde cum venabere, licebit, auctore me, ut panarium et lagunculam, sic etiam pugillares feras. Experieris non Dianam magis montibus, quam Minervam inerrare. Vale.

LIB. I. Ep. xx.—C. Plinius Corn. Tacito suo S.

Frequens mihi disputatio est cum quodam docto homine et perito, cui nihil æque in causis agendis, ut brevitas placet. Quam ego custodiendam esse confiteor, si causa permittat: alioquin prævaricatio est, transire dicenda; prævaricatio etiam, cursim et breviter attingere, quæ sint inculcanda, infigenda, repetenda. Nam plerisque longiore tractatu vis quædam et pondus accedit. Utque corpori ferrum, sic oratio animo non ictu magis, quam mora imprimitur. Hic ille mecum auctoritatibus agit, ac mihi ex Græcis orationes Lysiæ ostentat; ex nostris Gracchorum Catonisque, quorum sane plurimæ sunt circumcisæ et breves: ego Lysiæ Demosthenem, Æschinem, Hyperidem, multosque præterea; Gracchis, et Catoni, Pollionem, Cæsarem, Cœlium, in primis Marcum Tullium, oppono, cujus oratio optima fertur esse, quæ maxima. Et hercule, ut aliæ bonæ res, ita bonus liber melior est quisque, quo major. Vides ut statuas, signa, picturas, hominum denique, multorumque animalium formas, arborum etiam, si modo sint decoræ, nihil magis quam amplitudo commendet. Idem orationibus evenit: quin etiam voluminibus ipsis auctoritatem quamdam et pulchritudinem adjicit magnitudo. Hæc ille, multaque alia, quæ a me in eamdem sententiam solent dici, ut est in disputando incomprehensibilis et lubricus, ita eludit, ut contendat, hos ipsos, quorum orationibus nitar,

pauciora dixisse quam ediderint. Ego contra puto. Testes sunt multæ multorum orationes, et Ciceronis pro Murena, pro Vareno; in quibus brevis et nuda quasi subscriptio quorundam criminum solis titulis indicatur. Ex his apparet, illum permulta dixisse; cum ederet, omisisse. Idem pro Cluentio ait, se totam causam veteri instituto solum perorasse, et pro Cornelio quatriduo egisse: ne dubitare possimus, quæ per plures dies, ut necesse erat, latius dixerit, postea recisa ac purgata in unum librum, grandem quidem, unum tamen, coarctasse. At aliud est actio bona, aliud oratio. Scio nonnullis ita videri: sed ego (forsitan fallor) persuasum habeo, posse fieri, ut sit actio bona, quæ non sit bona oratio; non posse non bonam actionem esse, quæ sit bona oratio. Est enim oratio actionis exemplar, et quasi *ἀρχέτυπον*.[1] Ideo in optima quaque mille figuras extemporales invenimus: in his etiam, quas tantum editas scimus, ut in Verrem: *Artificem quem? quemnam? Recte admones: Polycletum esse dicebant.* Sequitur ergo, ut actio sit absolutissima, quæ maxime orationis similitudinem expresserit, si modo justum et debitum tempus accipiat: quod si negetur, nulla orationis, maxima judicis culpa est. Adsunt huic opinioni meæ leges, quæ longissima tempora largiuntur, nec brevitatem dicentibus, sed copiam, hoc est, diligentiam, suadent; quam præstare, nisi in angustissimis causis, non potest brevitas. Adjiciam quod me docuit usus, magister egregius. Frequenter egi, frequenter judicavi, frequenter in consilio fui. Aliud alios movet; ac plerumque parvæ res maxime trahunt. Varia sunt hominum judicia, variæ voluntates: inde qui eamdem causam simul audierunt, sæpe diversum, interdum idem, sed ex diversis animi motibus sentiunt. Præterea suæ quisque inventioni favet, et quasi fortissimum amplectitur, cum ab alio dictum est, quod ipse prævidit. Omnibus ergo dandum est aliquid, quod teneant, quod agnoscant. Dixit aliquando mihi Regulus, cum simul adessemus: 'Tu omnia, quæ sunt in causa, putas exsequenda; ego jugulum statim video, hunc premo.' Premit sane quod elegit, sed in eligendo frequenter errat. Respondi posse fieri, ut genu esset, aut tibia, aut talus, ubi ille jugulum putaret. At ego, inquam, qui jugulum perspicere non possum, omnia pertento, omnia experior, *πάντα* denique *λίθον κινῶ*.[2] Utque in agricultura non vineas tantum, verum etiam arbusta; nec arbusta tantum, verum etiam campos curo et exerceo; utque in ipsis campis non far aut siliginem solam, sed hordeum, fabam, ceteraque legumina sero: sic in actione plura quasi semina latius spargo, ut, quæ provenerint, colligam. Neque enim minus imperspicua, incerta, fallaciaque sunt judicum ingenia, quam tempestatum terrarumque. Nec me præterit, summum oratorem Periclem sic a comico Eupolide laudari, *Πρὸς δέ γ' αὐτοῦ τῷ τάχει Πειθώ τις ἐπεκάθητο τοῖς χείλεσιν. Οὕτως ἐκήλει, καὶ μόνος τῶν ῥητόρων Τὸ κέντρον ἐγκατέλιπε τοῖς ἀκροωμένοις.*[3] Verum huic ipsi Pericli nec illa *πειθὼ*, nec illud *ἐβήλει* brevitate, vel velocitate, vel utraque (differunt enim) sine

1 'Imago primigenia.'

2 'Omnem lapidem moveo.'

3 Versus illos, ex Eupolide comico in Δήμοις excerptos, recitat Schol. Aristoph. ΑΧΑΡΝΗΣ, Act. ii. S. v. 529. 'Præter illius celeritatem, Suadela quædam insidebat labris: Adeo delectabat; et solus rhetorum Aculeum relinquebat auditoribus.'

facultate summa contigisset: nam delectare, persuadere, copiam dicendi spatiumque desiderant: relinquere vero aculeum in audientium animis is demum potest, qui non pungit, sed infigit. Adde, quæ æque de eodem Pericle comicus alter,[4] Ἤστραπτ', ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα. Non enim amputata oratio et abscissa, sed lata, et magnifica, et excelsa tonat, fulgurat; omnia denique perturbat ac miscet. Optimus tamen modus est: quis negat? Sed non minus non servat modum, qui infra rem, quam qui supra: qui adstrictius, quam qui effusius dicit. Itaque audis frequenter, ut illud immodice et redundanter, ita hoc jejune et infirme. Alius excessisse materiam, alius dicitur non implesse, Æque uterque; sed ille imbecillitate, hic viribus peccat. Quod certe etsi non limatioris, majoris tamen ingenii vitium est. Nec vero, cum hæc dico, illum Homericum ἀμετροεπῆ[5] probo, sed hunc, Καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν.[6] Non quia non et ille mihi validissime placeat, Παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως.[7] Si tamen detur electio, illam orationem similem nivibus hibernis, id est, crebram, assiduam, et largam, postremo divinam et cœlestem volo. At est gratior multis actio brevis. Est; sed inertibus, quorum delicias desidiamque, quasi judicium, respicere ridiculum est. Nam si hos in consilio habeas, non solum satius est breviter dicere, sed omnino non dicere. Hæc est adhuc sententia mea, quam mutabo, si dissenseris tu: sed plane cur dissentias, explices rogo. Quamvis enim cedere auctoritati tuæ debeam, rectius tamen arbitror, in tanta re, ratione quam auctoritate superari. Proinde, si non errare videor, id ipsum quam voles brevi epistola, sed tamen scribe; confirmabis enim judicium meum: si erraro, longissimam para. Num corrupi te, qui tibi, si mihi accederes, brevis epistolæ necessitatem; si dissentires, longissimæ, imposui? Vale.

LIB. II. Ep. i.—C. Plinius Romano suo S.

Post aliquot annos insigne, atque etiam memorabile populi Romani oculis spectaculum exhibuit publicum funus Virginii Rufi,[1] maximi et clarissimi civis, et perinde felicis. Triginta annis gloriæ suæ supervixit. Legit scripta de se carmina, legit historias, et posteritati suæ interfuit. Perfunctus est tertio consulatu, ut summum fastigium privati hominis impleret, cum Principis noluisset. Cæsares, quibus suspectus, atque etiam invisus virtutibus fuerat, evasit: reliquit incolumem optimum atque amicissimum, tamquam ad hunc ipsum honorem publici funeris reservatus. Annum tertium et octogesimum excessit in altissima tranquillitate, pari veneratione. Usus est firma valetudine; nisi quod solebant ei manus tremere, citra dolorem tamen: aditus tantum mortis durior longiorque, sed hic ipse laudabilis. Nam cum vocem præpararet, acturus in consulatu Principi gratias, liber, quem forte acceperat grandiorem, et seni et stanti ipso pondere

4 Aristoph. l. c. vs. 531. ed. Br. 'Tonabat, fulgurabat, miscebat Græciam.'

5 'Immodica loquentem.' Hom. Il. ii, 212. de Thersite.

6 'Et verba nivibus similia hibernis.' Hom. Il. iii, 222. de Ulysse.

7 'Pauca quidem, sed valde argute.' Hom. Il. iii, 214. de Menelao.

1 De Virginio Rufo ejusque morte dictum est in Præfatione. V. quoque sup. in Append. Chronol.

elapsus est. Hunc dum consequitur colligitque, per leve et lubricum pavimentum, fallente vestigio, cecidit, coxamque fregit, quæ parum apte collocata, reluctante ætate, male coiit. Hujus viri exsequiæ magnum ornamentum Principi, magnum seculo, magnum etiam foro et rostris attulerunt. Laudatus est a consule Cornelio Tacito: nam hic supremus felicitati ejus cumulus accessit, laudator eloquentissimus. Et ille quidem plenus annis abiit, plenus honoribus, illis etiam quos recusavit. Nobis tamen quærendus ac desiderandus est, ut exemplar ævi prioris: mihi vero præcipue, qui illum non solum publice, sed etiam privatim, quantum admirabar, tantum diligebam; primum quod utrique eadem regio, municipia finitima, agri etiam possessionesque conjunctæ: præterea quod ille tutor mihi relictus, adfectum parentis exhibuit. Sic candidatum me suffragio ornavit; sic ad omnes honores meos ex secessibus adcucurrit, cum jampridem ejusmodi officiis renuntiasset; sic illo die, quo sacerdotes solent nominare quos dignissimos sacerdotio judicant, me semper nominabat. Quin etiam in hac novissima valetudine veritus, ne forte inter quinqueviros crearetur, qui minuendis publicis sumtibus judicio senatus constituebantur, cum illi tot amici senes consularesque superessent, me hujus ætatis, per quem excusaretur, elegit, his quidem verbis: ***Etiamsi filium haberem, tibi mandarem.*** Quibus ex causis necesse est, tamquam immaturam mortem ejus in sinu tuo defleam; si tamen fas est aut flere, aut omnino mortem vocare, qua tanti viri mortalitas magis finita quam vita est. Vivit enim, vivetque semper, atque etiam latius in memoria hominum et sermone versabitur, postquam ab oculis recessit. Volui tibi multa alia scribere, sed totus animus in hac una contemplatione defixus est. Verginium cogito, Verginium video, Verginium jam vanis imaginibus, recentibus tamen, audio, adloquor, teneo: cui fortasse cives aliquos virtutibus pares et habemus, et habebimus, gloria neminem. Vale.

LIBR. II. EP. XI.—C. PLINIUS ARRIANO SUO S.

Solet esse gaudio tibi, si quid actum est in senatu dignum ordine illo. Quamvis enim quietis amore secesseris, insidet tamen animo tuo majestatis publicæ cura. Accipe ergo quod per hos dies actum est, personæ claritate famosum, severitate exempli salubre, rei magnitudine æternum. Marius Priscus,[1] accusantibus Afris, quibus consul præfuit, omissa defensione, judices petiit. Ego et Cornelius Tacitus adesse provincialibus jussi, existimavimus fidei nostræ convenire, notum senatui facere, excessisse Priscum immanitate et sævitia crimina, quibus dari judices possent; cum ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam, pecunias accepisset. Respondit Fronto Catius, deprecatusque est ne quid ultra repetundarum legem quæreretur, omniaque actionis suæ vela vir movendarum lacrymarum peritissimus, quodam velut vento miserationis implevit. Magna contentio, magni utrimque clamores: aliis cognitionem senatus lege conclusam, aliis liberam solutamque dicentibus; quantumque admisisset reus, tantum vindicandum. Novissime consul designatus Julius Fe-

1 Marius Priscus memoratus est supra in Præfatione.

rox, vir rectus et sanctus, Mario quidem judices interim sensuit dandos; evocandos tamen, quibus diceretur innocentium pœnas vendidisse. Quæ sententia non prævaluit modo, sed omnino post tantas dissensiones fuit sola frequens: adnotatumque experimentis, quod favor et misericordia acres et vehementes primos impetus habent, paulatim consilio et ratione, quasi restincta, considunt. Unde evenit, ut quod multi clamore permisto tuentur, nemo tacentibus ceteris dicere velit: patescit enim, cum separaris a turba, contemplatio rerum, quæ turba teguntur. Venerunt qui adesse erant jussi, Vitellius Honoratus, et Flavius Martianus, ex quibus Honoratus trecentis millibus[2] exilium equitis Romani, septemque amicorum ejus ultimam pœnam; Martianus unius equitis Romani septingentis millibus[3] plura supplicia arguebatur emisse: erat enim fustibus cæsus, damnatus in metallum, strangulatus in carcere. Sed Honoratum cognitioni senatus mors opportuna subtraxit: Martianus inductus est, absente Prisco. Itaque Tuccius Cerealis consularis jure senatorio postulavit, ut Priscus certior fieret: sive quia miserabiliorem, sive quia invidiosiorem fore arbitrabatur, si præsens fuisset: sive (quod maxime credo) quia æquissimum erat commune crimen ab utroque defendi, et si dilui non potuisset, in utroque puniri. Dilata res est in proximum senatum, cujus ipse conspectus augustissimus fuit. Princeps præsidebat (erat enim consul): ad hoc Januarius mensis cum cetera, tum præcipue senatorum frequentia celeberrimus: præterea causæ amplitudo, auctaque dilatione expectatio et fama, insitumque mortalibus studium magna et inusitata noscendi, omnes undique exciverat. Imaginare quæ solicitudo nobis, qui metus, quibus super tanta re in illo cœtu, præsente Cæsare, dicendum erat. Equidem in senatu non semel egi: quin immo nusquam audiri benignius soleo: tunc me tamen, ut nova omnia novo metu permovebant. Obversabatur præter illa, quæ supra dixi, causæ difficultas: stabat modo consularis, modo septemvir epulonum, jam neutrum. Erat igitur perquam onerosum, accusare damnatum, quem, ut premebat atrocitas criminis, ita quasi peractæ damnationis miseratio tuebatur. Utcumque tamen animum cogitationemque collegi. Cœpi dicere non minore audientium adsensu, quam solicitudine mea: dixi horis pœne quinque; nam duodecim clepsydris, quas spatiosissimas acceperam, sunt additæ quatuor:[4] adeo illa ipsa, quæ dura et adversa dicturo videbantur, secunda dicenti fuerunt. Cæsar quidem mihi tantum studium, tantam etiam curam (nimium est enim dicere solicitudinem) præstitit, ut libertum meum post me stantem, sæpius admoneret, voci laterique consulerem: cum me vehementius putaret intendi, quam gracilitas mea perpeti posset. Respondit mihi pro Martiano Claudius Marcellinus. Missus deinde senatus, et revocatus in posterum: neque enim jam inchoari poterat

2 *Anglice*, 2,500*l*.

3 *Anglice*, 6,000*l*.

4 Ex hoc Plinii loco intelligere est sexdecim illas clepsydras fuisse singulas quadrantis unius horarii, aut quinum denum temporis minutorum, ut vulgo scribimus 15′. Quinque horas implevere, quod hæc causa acta sit mense Januario, cum breves sunt dies, breves quoque horæ Romanæ. Juxta nostrum autem computandi modum, Plinius dixit per horas quatuor; quod sane fuit spatiosissimum dicendi tempus.

actio, nisi ut noctis interventu scinderetur. Postero die dixit pro Mario Salvius Liberalis, vir subtilis, dispositus, acer, disertus; in illa vero causa omnes artes suas protulit. Respondit Cornelius Tacitus eloquentissime, et, quod eximium orationi ejus inest, σεμνῶς.[5] Dixit pro Mario rursus Fronto Catius insigniter; utque jam locus ille poscebat, plus in precibus temporis, quam in defensione consumsit. Hujus actionem vespera inclusit, non tamen sic ut abrumperet: itaque in tertium diem probationes exierunt. Jam hoc ipsum pulchrum et antiquum, senatum nocte dirimi, triduo vocari, triduo contineri. Cornutus Tertullus cos. designatus, vir egregius, et pro veritate firmissimus, censuit septingenta millia,[6] quæ acceperat Marius, ærario inferenda: Mario Urbe Italiaque interdicendum: Martiano hoc amplius, Africa. In fine sententiæ adjecit, quod ego et Tacitus injuncta advocatione diligenter fortiterque functi essemus, arbitrari senatum, ita nos fecisse, ut dignum mandatis partibus fuerit. Adsenserunt consules designati, omnes etiam consulares usque ad Pompeium Collegam: ille et septingenta millia, quæ acceperat Marius, ærario inferenda, et Martianum in quinquennium relegandum: Marium repetundarum pœnæ, quam jam passus esset, censuit relinquendum. Erant in utraque sententia multi, fortasse etiam plures in hac vel solutiore, vel molliore: nam quidam ex illis quoque, qui Cornuto videbantur adsensi, hunc qui post ipsos censuerat, sequebantur. Sed cum fieret discessio, qui sellis consulum adstiterant, in Cornuti sententiam ire cœperunt. Tum illi, qui se Collegæ adnumerari patiebantur, in diversum transierunt: Collega cum paucis relictus. Multum postea de impulsoribus suis, præcipue de Regulo, questus est, qui se in sententia, quam ipse dictaverat, deseruisset. Est alioquin Regulo tam mobile ingenium, ut plurimum audeat, plurimum timeat. Hic finis cognitionis amplissimæ: superest tamen λειτούργιον[7] non leve, Hostilius Firminus, legatus Marii Prisci, qui permistus causæ, graviter vehementerque vexatus est. Nam et rationibus Martiani, et sermone, quem ille habuerat in ordine Leptitanorum, operam suam Prisco ad turpissimum ministerium commodasse, stipulatusque de Martiano quinquaginta millia denarium[8] probabatur: ipse præterea accepisse sestertium decem millia,[9] fœdissimo quidem titulo, nomine unguentarii, qui titulus a vita hominis comti semper et pumicati non abhorrebat. Placuit, censente Cornuto, referri de eo proximo senatu: tunc enim, casu incertum, an conscientia, abfuerat. Habes res urbanas: invicem rusticas scribe: quid arbusculæ tuæ, quid vineæ, quid segetes agunt, quid oves delicatissimæ? In summa, nisi æque longam epistolam reddes, non est quod postea, nisi brevissimam, expectes. Vale.

LIB. III. Ep. xvi.—Plinius Nepoti suo S.[1]

Adnotasse videor facta dictaque virorum fœminarumque illustrium,

5 'Graviter, splendide.'
6 *Anglice*, 6,000*l.*
7 'Negotium publicum.'
8 *Anglice*, 1,700*l.*
9 *Anglice*, 85*l.*
1 Hanc epist. cum Tac. Annal. xvi, 21 sq. et Suppl. Annal. ix, 40 sq. illustret, hic reperire lectoribus utile ac gratum erit.

alia clariora esse, alia majora. Confirmata est opinio mea hesterno Fanniæ sermone. Neptis hæc Arriæ illius, quæ marito et solatium mortis et exemplum fuit. Multa referebat aviæ suæ non minora hoc, sed obscuriora; quæ tibi existimo tam mirabilia legenti fore, quam mihi audienti fuerunt. Ægrotabat Cæcina Pætus, maritus ejus; ægrotabat et filius, uterque mortifere, ut videbatur. Filius excessit eximia pulchritudine, pari verecundia, et parentibus non minus ob alia carus, quam quod filius erat. Huic illa ita funus paravit, ita duxit exsequias, ut ignoraret maritus. Quin immo quoties cubiculum ejus intraret, vivere filium, atque etiam commodiorem esse simulabat: ac persæpe interroganti 'quid ageret puer,' respondebat, 'Bene quievit, libenter cibum sumsit.' Deinde cum diu cohibitæ lacrymæ vincerent prorumperentque, egrediebatur: tunc se dolori dabat: satiata, siccis oculis, composito vultu redibat, tamquam orbitatem foris reliquisset. Præclarum quidem illud ejusdem, ferrum stringere, perfodere pectus, extrahere pugionem, porrigere marito, addere vocem immortalem ac pœne divinam, ***Pæte, non dolet.*** Sed tamen facienti ista dicentique gloria et æternitas ante oculos erant: quo majus est sine præmio æternitatis, sine præmio gloriæ abdere lacrymas, operire luctum, amissoque filio matrem adhuc agere. Scribonianus arma in Illyrico contra Claudium moverat: fuerat Pætus in partibus, et occiso Scriboniano, Romam trahebatur. Erat adscensurus navem: Arria milites orabat ut simul imponeretur. 'Nempe enim,' inquit, 'daturi estis consulari viro servulos aliquos, quorum e manu cibum capiat, a quibus vestiatur, a quibus calcietur: omnia sola præstabo.' Non impetravit. Conduxit piscatoriam naviculam, ingensque navigium minimo secuta est. Eadem apud Claudium, uxori Scriboniani, cum illa profiteretur indicium, 'Ego,' inquit, 'te audiam, cujus in gremio Scribonianus occisus est, et vivis?' Ex quo manifestum est ei consilium pulcherrimæ mortis non subitum fuisse. Quin etiam cum Thrasea gener ejus deprecaretur ne mori pergeret, interque alia dixisset, 'Tu vis ergo filiam tuam, si mihi pereundum fuerit, mori mecum?' respondit, 'Si tam diu tantaque concordia vixerit tecum, quam ego cum Pæto, volo.' Auxerat hoc responso curam suorum. Attentius custodiebatur: sensit, et, 'Nihil agitis,' inquit. 'Potestis enim efficere ut male moriar; ne moriar, non potestis.' Dum hæc dicit, exiluit cathedra, adversoque parieti caput ingenti impetu impegit, et corruit. Focillata, 'Dixeram,' inquit, 'vobis inventuram me quamlibet duram ad mortem viam, si vos facilem negassetis.' Videnturne hæc tibi majora illo, 'Pæte, non dolet,' ad quod per hæc perventum est? Cum interim illud quidem ingens fama, hæc nulla circumfert. Unde colligitur, quod initio dixi, alia esse clariora, alia majora. Vale.

LIB. IV. EP. XIII.—C. PLINIUS CORNELIO TACITO SUO S.

Salvum te in Urbem venisse gaudeo. Venisti autem, si quando alias, nunc maxime mihi desideratus. Ipse pauculis adhuc diebus in Tusculano commorabor, ut opusculum, quod est in manibus, absolvam. Vereor enim ne, si hanc intentionem jam in finem laxavero,

ægre resumam: interim, ne quid festinationi meæ pereat, quod sum præsens petiturus, hoc quasi præcursoria epistola rogo. Sed prius accipe causas rogandi, deinde ipsum, quod peto. Proxime cum in patria mea fui, venit ad me salutandum municipis mei filius prætextatus. Huic ego, 'Studes?' inquam. Respondit, 'Etiam. Ubi? Mediolani. Cur non hic?' Et pater ejus (erat enim una, atque etiam ipse adduxerat puerum): 'Quia nullos hic præceptores habemus. Quare nullos? Nam vehementer intererat vestra, qui patres estis, (et opportune complures patres audiebant) liberos vestros hic potissimum discere.' Ubi enim aut jucundius morarentur, quam in patria? aut pudicius continerentur, quam sub oculis parentum? aut minore sumtu, quam domi? Quantulum est ergo, collata pecunia, conducere præceptores? quodque nunc in habitationes, in viatica, in ea quæ peregre emuntur, (omnia autem peregre emuntur) impenditis, adjicere mercedibus? Atque adeo ego, qui nondum liberos habeo, paratus sum pro republica nostra, quasi pro filia, vel parente, tertiam partem ejus, quod conferre vobis placebit, dare. Totum etiam pollicerer, nisi timerem, ne hoc munus meum quandoque ambitu corrumperetur, ut accidere multis in locis video, in quibus præceptores publice conducuntur. Huic vitio uno remedio occurri potest, si parentibus solis jus conducendi relinquatur, iisdemque religio recte judicandi necessitate collationis addatur. Nam qui fortasse de alieno negligentes, certe de suo diligentes erunt: dabuntque operam, ne eam a me pecuniam non nisi dignus accipiat, si accepturus et ab ipsis erit. Proinde consentite, conspirate, majoremque animum ex meo sumite, qui cupio esse quam plurimum, quod debeam conferre. Nihil honestius præstare liberis vestris, nihil gratius patriæ potestis. Educentur hic, qui hic nascuntur, statimque ab infantia natale solum amare, frequentare consuescant. Atque utinam tam claros præceptores inducatis, ut finitimis oppidis studia hinc petantur, utque nunc liberi vestri aliena in loca, ita mox alieni in hunc locum confluant! Hæc putavi altius et quasi a fonte repetenda; quo magis scires, quam gratum mihi foret, si susceperis, quod injungo. Injungo autem, et pro rei magnitudine rogo, ut ex copia studiosorum, quæ ad te ex admiratione ingenii tui convenit, circumspicias præceptores, quos sollicitare possimus; sub ea tamen conditione, ne cui fidem meam obstringam. Omnia enim libera parentibus servo. Illi judicent, illi eligant: ego mihi curam tantum et impendium vindico. Proinde si quis fuerit repertus, qui ingenio suo fidat, eat illuc ea lege, ut hinc nihil aliud certum, quam fiduciam suam ferat. Vale.

LIB. IV. Ep. xv.—C. Plinius Fundano suo S.

Si quid omnino, hoc certe judicio facio, quod Asinium Rufum singulariter amo. Est homo eximius et bonorum amantissimus. Cur enim non me quoque inter bonos numerem? Idem Cornelium Tacitum (scis quem virum) arcta familiaritate complexus est.[1] Proinde si utrumque nostrum probas, de Rufo quoque necesse est idem sentias, cum sit ad connectendas amicitias vel tenacissimum vinculum, morum

1 Inde, ut ex multis aliis argumentis, patet quales amicos habuerit Tacitus.

similitudo. Sunt ei liberi plures. Nam in hoc quoque functus est optimi civis officio, quod fœcunditate uxoris large frui voluit eo seculo, quo plerisque etiam singulos filios orbitatis præmia graves faciunt: quibus ille despectis, avi quoque nomen adsumsit. Est enim avus, et quidem ex Saturio Firmo, quem diliges ut ego, si, ut ego, propius inspexeris. Hæc eo pertinent, ut scias, quam copiosam, quam numerosam domum uno beneficio sis obligaturus: ad quod petendum, voto primum, deinde bono quodam omine adducimur. Optamus enim tibi ominamurque in proximum annum consulatum. Ita nos virtutes tuæ, ita judicia Principis augurari volunt. Concurrit autem, ut sit eodem anno quæstor, maximus ex liberis Rufi, Asinius Bassus, juvenis, (nescio an dicam, quod me pater et sentire et dicere cupit, adolescentis verecundia vetat) ipso patre melior. Difficile est, ut mihi de absente credas, quamquam credere soles omnia, tantum in illo industriæ, probitatis, eruditionis, ingenii, studii, memoriæ denique esse, quantum expertus invenies. Vellem tam ferax seculum bonis artibus haberemus, ut aliquos Basso præferre deberes: tum ego te primus hortarer moneremque, circumferres oculos, ac diu pensitares, quem potissimum elegeris. Nunc vero: sed nihil volo de amico meo arrogantius dicere: hoc solum dico, dignum esse juvenem, quem more majorum in filii locum adsumas. Debent autem sapientes viri, ut tu, tales quasi a republica liberos accipere, quales a natura solemus optare. Decorus erit tibi consuli quæstor patre prætorio, propinquis consularibus; quibus, judicio ipsorum, quamquam adolescentulus adhuc, jam tamen invicem ornamento est. Proinde indulge precibus meis, obsequere consilio; et ante omnia, si festinare videor, ignosce; primum, quod in ea civitate, in qua omnia quasi ab occupantibus aguntur; quæ legitimum tempus expectant, non matura, sed sera sunt; deinde quod rerum, quas adsequi cupias, præsumtio ipsa jucunda est. Revereatur jam te Bassus ut consulem; tu dilige eum ut quæstorem: nos denique, utriusque vestrum amantissimi, duplici lætitia perfruamur. Etenim cum sic te, sic Bassum diligamus, ut et illum cujuscumque, et tuum quemcumque quæstorem in petendis honoribus omni ope, labore, gratia simus juvaturi; perquam jucundum nobis erit, si in eumdem juvenem studium nostrum, et amicitiæ meæ et consulatus tui ratio contulerit: si denique precibus meis tu potissimus adjutor accesseris, cujus senatus et suffragio libentissime indulgeat, et testimonio plurimum credat. Vale.

LIB. V. Ep. viii.—Plinius Capitoni suo S.[1]

Suades ut historiam scribam, et suades non solus: multi hoc me sæpe monuerunt, et ego volo; non quia commode facturum esse confidam (id enim temere credas, nisi expertus) sed quia mihi pulchrum in primis videtur, non pati occidere, quibus æternitas debeatur, aliorumque famam cum sua extendere. Me autem nihil æque ac diuturnitatis amor et cupido solicitat, rei homine dignissimæ, præsertim qui nullius sibi conscius culpæ, posteritatis memoriam non reformidet.

1 Teste Savarone, hæc epistola in emendatioribus libris non *Capitoni*, sed *Tacito* inscribitur. Favet Sidonius Apollinaris, Epist. iv, 22. V. et sup. Præf.

Itaque diebus ac noctibus cogito, 'si qua me quoque possim tollere humo' (id enim voto meo sufficit) illud supra votum, 'victorque virum volitare per ora. Quamquam o!' Sed hoc satis est, quod prope sola historia polliceri videtur. Orationi enim et carmini parva gratia, nisi eloquentia est summa: historia quoquo modo scripta delectat. Sunt enim homines natura curiosi, et quamlibet nuda rerum cognitione capiuntur, ut qui sermunculis etiam fabellisque ducantur. Me vero ad hoc studium impellit domesticum quoque exemplum. Avunculus meus, idemque per adoptionem pater, historias, et quidem religiosissime scripsit. Invenio autem apud sapientes honestissimum esse majorum vestigia sequi, si modo recto itinere præcesserint. Cur ergo cunctor? Egi magnas et graves causas. Has (etiamsi mihi tenuis ex eis spes) destino retractare, ne tantus ille labor meus, nisi hoc, quod reliquum est, studii addidero, mecum pariter intercidat. Nam si rationem posteritatis habeas, quidquid non est peractum, pro non inchoato est. Dices, Potes simul et rescribere actiones, et componere historiam. Utinam! sed utrumque tam magnum est, ut abunde sit alterum efficere. Undevicesimo ætatis anno dicere in foro cœpi, et nunc demum quid præstare debeat orator, adhuc tamen per caliginem video. Quid si huic oneri novum accesserit? Habent quidem oratio et historia multa communia, sed plura diversa in his ipsis, quæ communia videntur. Narrat sane illa; narrat hæc, sed aliter. Huic pleraque humilia et sordida, et ex medio petita; illi omnia recondita, splendida, excelsa conveniunt. Hanc sæpius ossa, musculi, nervi; illam tori quidam et quasi jubæ decent. Hæc vel maxime vi, amaritudine, instantia; illa tractu et suavitate, atque etiam dulcedine, placet. Postremo alia verba, alius sonus, alia constructio. Nam plurimum refert, ut Thucydides [2] ait, κτῆμα [3] sit, an ἀγώνισμα,[4] quorum alterum oratio, alterum historia est. His ex causis non adducar ut duo dissimilia, et hoc ipso diversa quod maxima, confundam misceamque, ne tanta quasi colluvie turbatus, ibi faciam quod hic debeo. Ideoque interim veniam (ut ne a meis verbis discedam) advocandi peto. Tu tamen jam nunc cogita quæ potissimum tempora aggrediamur. Vetera et scripta aliis? parata inquisitio, sed onerosa collatio. Intacta et nova? graves offensæ, levis gratia. Nam præter id quod in tantis vitiis hominum plura culpanda sunt, quam laudanda; tum si laudaveris, parcus; si culpaveris, nimius fuisse dicaris; quamvis illud plenissime, hoc restrictissime feceris. Sed hæc me non retardant; est enim mihi pro fide satis animi. Illud peto; præstruas ad quod hortaris, eligasque materiam, ne mihi jam scribere parato, alia rursus cunctationis et moræ justa ratio nascatur. Vale.

LIB. VI. Ep. ix.—C. Plinius Tacito suo S.

Commendas mihi Julium Nasonem candidatum. Nasonem mihi? quid si me ipsum? Fero tamen et ignosco. Eumdem enim commendassem tibi, si, te Romæ morante, ipse abfuissem. Habet hoc solici-

2 Thuc. Hist. i, 22. hæc accurate distinguit.

3 'Perpetuum monumentum.'

4 'Ludicrum certamen.'

tudo, quod omnia necessaria putat. Tu tamen, censeo, alios roges; ego precum tuarum minister, adjutor, particeps ero. Vale.

LIB. VI. EP. XVI.—PLINIUS TACITO SUO S.

Petis ut tibi avunculi mei exitum [1] scribam, quo verius tradere posteris possis: gratias ago: nam video morti ejus, si celebretur a te, immortalem gloriam esse propositam. Quamvis enim pulcherrimarum clade terrarum, ut populi, ut urbes, memorabili casu, quasi semper victurus, occiderit: quamvis ipse plurima opera et mansura condiderit; multum tamen perpetuitati ejus scriptorum tuorum æternitas addet. Equidem beatos puto, quibus Deorum munere datum est aut facere scribenda, aut scribere legenda; beatissimos vero quibus utrumque. Horum in numero avunculus meus et suis libris et tuis erit. Quo libentius suscipio, deposco etiam quod injungis. Erat Miseni,[2] classemque imperio præsens regebat. Nonum Calend. Septembres,[3] hora fere septima, mater indicat ei, apparere nubem inusitata et magnitudine et specie. Usus ille sole, mox frigida,[4] gustaverat jacens, studebatque: poscit soleas, adscendit locum, ex quo maxime miraculum illud conspici poterat. Nubes (incertum procul intuentibus ex quo monte, Vesuvium fuisse postea cognitum est) oriebatur, cujus similitudinem et formam non alia magis arbor [5] quam pinus expresserit. Nam longissimo velut trunco elata in altum, quibusdum ramis diffundebatur; credo, quia recenti spiritu evecta, deinde senescente eo destituta, aut etiam pondere suo victa, in latitudinem vanescebat; candida interdum, interdum sordida et maculosa, prout terram cineremve sustulerat. Magnum propiusque noscendum, ut eruditissimo viro, visum. Jubet liburnicam aptari: mihi, si venire una vellem, facit copiam. Respondi studere me malle; et forte ipse quod scriberem dederat. Egrediebatur domo, accipit codicillos. Retinæ[6] classiarii, imminenti periculo exterriti, (nam villa ea subjacebat, nec ulla nisi navibus fuga) ut se tanto discrimini eriperet, orabant. Vertit ille consilium, et quod studioso animo inchoaverat, obit maximo. Deducit quadriremes, ascendit ipse non Retinæ modo, sed multis (erat enim frequens amœnitas oræ) laturus auxilium. Properat illuc unde alii fugiunt; rectumque cursum, recta gubernacula in periculum tenet, adeo solutus metu, ut omnes illius mali motus, omnes figuras, ut deprehenderat oculis, dictaret enotaretque. Jam navibus cinis incidebat, quo propius accederent, calidior et densior; jam pumices etiam, nigrique et ambusti et fracti igne lapides; jam vadum subitum, ruinaque montis littora obstantia. Cunctatus paulum an retro flecteret, mox gubernatori ut ita faceret monenti, 'Fortes,' inquit, 'for-

1 De hoc C. Plinii exitu dictum est in Appendice Chronologica.

2 Nunc *Capo di Miseno.* Ibi Romanorum classis. V. Annal. v, 4.

3 In vett. edd. et quibusd. Mss. codd. *Calendas Novembres.* Erudit. Doduellus conjicit emendandum *nonum Calendas Octobres;* quod verum puto. Idque satis innuit Dio lxvi, p. 755. cum ait illud Vesuvii incendium contigisse sub autumni tempus, *κατ' αὐτὸ τὸ φθινόπωρον.*

4 Æstate Plinius jacebat in sole: post solem frigida lavabatur. V. Plin. Ep. iii, 5.

5 Eadem arboris imago iterum observata, cum Vesuvius ante aliquot annos conflagravit.

6 Hodie *Resina.*

tuna juvat: Pomponianum[1] pete.' Stabiis erat, diremtus sinu medio. Nam sensim circumactis curvatisque littoribus mare infunditur. Ibi, quamquam nondum periculo appropinquante, conspicuo tamen, et cum cresceret, proximo, sarcinas contulerat in naves, certus fugæ, si contrarius ventus resedisset, quo tunc avunculus meus secundissimo invectus, complectitur trepidantem, consolatur, hortatur; utque timorem ejus sua securitate leniret, deferri se in balineum jubet, lotus accubat, cœnat, atque hilaris, aut, quod æque magnum, similis hilari. Interim e Vesuvio monte pluribus locis latissimæ flammæ, altaque incendia relucebant, quorum fulgor et claritas tenebris noctis excitabatur. Ille agrestium trepidatione ignes relictos, desertasque villas per solitudinem ardere, in remedium formidinis, dictitabat; tum se quieti dedit, et quievit verissimo quidem somno. Nam meatus animæ, qui illi propter amplitudinem corporis gravior et sonantior erat, ab iis qui limini obversabantur, audiebatur. Sed area, ex qua diæta[2] adibatur, ita jam cinere, mixtisque pumicibus oppleta surrexerat, ut, si longior in cubiculo mora, exitus negaretur. Excitatus procedit, seque Pomponiano, ceterisque qui pervigilarant, reddit. In commune consultant, intra tecta subsistant, an in aperto vagentur. Nam crebris vastisque tremoribus tecta nutabant, et quasi emota sedibus suis, nunc huc, nunc illuc abire aut referri videbantur. Sub dio rursus, quamquam levium exesorumque pumicum casus metuebatur, quod tamen periculorum collatio elegit; et apud illum quidem ratio rationem, apud alios timorem timor vicit. Cervicalia capitibus imposita linteis constringunt. Id munimentum adversus incidentia fuit. Jam dies alibi, illic nox omnibus noctibus nigrior densiorque, quam tamen faces multæ variaque lumina solabantur. Placuit egredi in littus, et e proximo aspicere ecquid jam mare admitteret, quod adhuc vastum et adversum permanebat. Ibi super abjectum linteum recubans, semel atque iterum frigidam poposcit, hausitque: deinde flammæ, flammarumque prænuntius odor sulfuris, alios in fugam vertunt, excitant illum. Innitens servulis duobus assurrexit, et statim concidit, ut ego conjecto, crassiore caligine spiritu obstructo, clausoque stomacho, qui illi natura invalidus, angustus, et frequenter interæstuans erat. Ubi dies redditus (is ab eo, quem novissime viderat, tertius) corpus inventum integrum, illæsum, opertumque, ut fuerat indutus: habitus corporis quiescenti quam defuncto similior. Interim Miseni ego et mater. Sed nihil ad historiam, nec tu aliud quam de exitu ejus scire voluisti. Finem ergo faciam: unum adjiciam, omnia me, quibus interfueram, quæque statim, cum maxime vera memorantur, audiveram, vere persecutum: tu potissima excerpes. Aliud est enim epistolam, aliud historiam; aliud amico, aliud omnibus scribere. Vale.

LIB. VI. Ep. xx.—Plinius Cornelio Tacito suo S.

Ais te adductum literis, quas exigenti tibi de morte avunculi mei

1 Pomponianus, Plinii amicus, erat Stabiis, nunc *Castel a mare di Stabbia*, diremtus sinu medio, qui est inter Misenum et Stabias.

2 Diæta, pars erat domus, in qua cœnaculum.

scripsi, cupere cognoscere, quos ego Miseni relictus (id enim ingressus abruperam) non solum metus, verum etiam casus pertulerim. 'Quamquam animus meminisse horret . . Incipiam.' Profecto avunculo, ipse reliquum tempus studiis (ideo enim remanseram) impendi; mox balineum, cœna, somnus inquietus et brevis. Præcesserat per multos dies tremor terræ minus formidolosus, quia Campaniæ solitus: illa vero nocte ita invaluit, ut non moveri omnia, sed verti crederentur. Irrumpit cubiculum meum mater: surgebam invicem, si quiesceret, excitaturus. Residimus in area domus quæ mare a tectis modico spatio dividebat. Dubito constantiam vocare an imprudentiam debeam: agebam enim duodevicesimum annum. Posco librum Titi Livii, et quasi per otium lego, atque etiam, ut cœperam, excerpo. Ecce amicus avunculi, qui nuper ad eum ex Hispania venerat, ut me et matrem sedentes, me vero etiam legentem, videt, illius patientiam, securitatem meam corripit: nihilo segnius ego intentus in librum. Jam hora diei prima,[1] et adhuc dubius et quasi languidus dies; jam quassatis circumjacentibus tectis, quamquam in aperto loco, angusto tamen, magnus et certus ruinæ metus. Tum demum excedere oppido visum. Sequitur vulgus attonitum, quodque in pavore simile prudentiæ, alienum consilium suo præfert, ingentique agmine abeuntes premit et impellit. Egressi tecta consistimus: multa ibi miranda, multas formidines patimur. Nam vehicula quæ produci jusseramus, quamquam in planissimo campo, in contrarias partes agebantur, ac ne lapidibus quidem fulta, in eodem vestigio quiescebant. Præterea mare in se resorberi, et tremore terræ quasi repelli videbamus. Certe processerat littus, multaque animalia maris siccis arenis detinebat. Ab altero latere nubes atra et horrenda, ignei spiritus tortis vibratisque discursibus rupta, in longas flammarum figuras dehiscebat: fulgoribus illæ et similes et majores erant. Tum vero ille idem ex Hispania amicus acrius et instantius, 'Si frater,' inquit, 'tuus, tuus avunculus, vivit, vult esse vos salvos: si periit, superstites voluit: proinde quid cessatis evadere?' Respondimus, 'Non commissuros nos, ut de salute illius incerti, nostræ consuleremus.' Non moratus ultra proripit se, effusoque cursu periculo aufertur: nec multo post, illa nubes descendere in terras, operire maria. Cinxerat Capreas,[2] et absconderat: Miseni quod procurrit, abstulerat. Tum mater orare, hortari, jubere, quoquo modo fugerem; posse enim juvenem: 'se et annis et corpore gravem bene morituram, si mihi causa mortis non fuisset.' Ego contra, 'salvum me, nisi una, non futurum:' dein manum ejus amplexus, addere gradum cogo: paret ægre, incusatque se quod me moretur. Jam cinis, adhuc tamen rarus: respicio: densa caligo tergis imminebat, quæ nos, torrentis modo infusa terræ, sequebatur. 'Deflectamus,' inquam, 'dum videmus, ne in via strati, comitantium turba tenebris obteramur.' Vix consideramus, et nox non quasi illunis aut nubila, sed qualis in locis clausis lumine extincto: audires ululatus fœminarum, infantium quiritatus, clamores virorum: alii parentes, alii liberos, alii conjuges vocibus requirebant, vocibus nosci-

1 Hora ferme sexta matutina, ut nunc numeramus.

2 Capreæ, insula Tiberii secessu et libidinibus notissima, nunc *Capri*.

tabant: hi suum casum, illi suorum miserabantur: erant qui metu mortis mortem precarentur. Multi ad Deos manus tollere, plures nusquam jam Deos ullos, æternamque illam et novissimam noctem mundo interpretabantur. Nec defuerunt qui fictis mentitisque terroribus vera pericula augerent. Aderant qui Miseni illud ruisse, illud ardere, falso, sed credentibus nuntiabant. Paulum reluxit, quod non dies nobis, sed adventantis ignis indicium videbatur: et ignis quidem longius substitit; tenebræ rursus, cinis rursus multus et gravis: hunc identidem assurgentes excutiebamus; operti alioquin, atque etiam oblisi pondere essemus. Possem gloriari non gemitum mihi, non vocem parum fortem in tantis periculis excidisse, nisi me cum omnibus, omnia mecum perire, misero, magno tamen mortalitatis solatio, credidissem. Tandem illa caligo tenuata quasi in fumum nebulamve decessit: mox dies verus; sol etiam effulsit, luridus tamen, qualis esse cum deficit, solet. Occursabant trepidantibus oculis mutata omnia, altoque cinere tamquam nive obducta. Regressi Misenum, curatis utcumque corporibus, suspensam dubiamque noctem spe ac metu exegimus: metus prævalebat. Nam et tremor terræ perseverabat, et plerique lymphati terrificis vaticinationibus, et sua et aliena mala ludificabantur. Nobis tamen ne tunc quidem, quamquam et expertis periculum, et expectantibus, abeundi consilium, donec de avunculo nuntius. Hæc nequaquam historia digna non scripturus leges: et tibi scilicet qui requisisti imputabis, si digna ne epistola quidem videbuntur. Vale.

LIB. VII. Ep. xx.—Plinius Tacito suo S.

Librum tuum legi, et, quam diligentissime potui, adnotavi quæ commutanda, quæ eximenda arbitrarer. Nam et ego verum dicere assuevi, et tu libenter audire. Neque enim ulli patientius reprehenduntur, quam qui maxime laudari merentur. Nunc a te librum meum cum adnotationibus tuis expecto. O jucundas, o pulchras vices! Quam me delectat, quod, si qua posteris cura nostri, usquequaque narrabitur qua concordia, simplicitate, fide, vixerimus! Erit rarum et insigne, duos homines ætate, dignitate propemodum æquales, nonnullius in literis nominis (cogor enim de te quoque parcius dicere, quia de me simul dico) alterum alterius studia fovisse. Equidem adolescentulus, cum jam tu fama gloriaque floreres, te sequi, tibi *longo, sed proximus, intervallo* et esse et haberi concupiscebam. Et erant multa clarissima ingenia; sed tu mihi (ita similitudo naturæ ferebat) maxime imitabilis, maxime imitandus videbaris. Quo magis gaudeo quod, si quis de studiis sermo, una nominamur; quod de te loquentibus statim occurro. Nec desunt qui utrique nostrum præferantur. Sed nihil interest mea quo loco jungimur: nam mihi primus, qui a te proximus. Quin etiam in testamentis debes adnotasse; nisi quis forte alterutri nostrum amicissimus, eadem legata, et quidem pariter, accipimus. Quæ omnia huc spectant, ut invicem ardentius diligamus, cum tot vinculis nos studia, mores, fama, suprema denique hominum judicia, constringant. Vale.

LIB. VII. Ep. xxix.—Plinius Montano suo S.[1]

Ridebis, deinde indignaberis, deinde ridebis, si legeris, quod nisi legeris, non potes credere. Est via Tiburtina intra primum lapidem (proxime adnotavi) monumentum Pallantis ita inscriptum: 'Huic senatus, ob fidem pietatemque erga patronos, ornamenta prætoria decrevit, et sestertium centies quinquagies;[2] cujus honore contentus fuit.' Equidem numquam sum miratus quæ sæpius a fortuna, quam a judicio proficiscerentur: maxime tamen hic me tumulus admonuit, quam essent mimica et inepta, quæ interdum in hoc cœnum, in has sordes abjicerentur: quæ denique ille furcifer et recipere ausus est, et recusare, atque etiam, ut moderationis exemplum, posteris prodere. Sed quid indignor? Ridere satius, ne se magnum aliquid adeptos putent, qui huc felicitate perveniunt, ut rideantur. Vale.

LIB. VII. Ep. xxxiii.—Plinius Tacito suo S.

Auguror (nec me fallit augurium) historias tuas immortales futuras; quo magis illis (ingenue fatebor) inseri cupio. Nam si esse nobis curæ solet, ut facies nostra ab optimo quoque artifice exprimatur, nonne debemus optare, ut operibus nostris similis tui scriptor prædicatorque contingat. Demonstro ergo, quamquam diligentiam tuam fugere non possit, cum sit in publicis actis; demonstro tamen, quo magis credas jucundum mihi futurum, si factum meum, cujus gratia periculo crevit, tuo ingenio, tuo testimonio ornaveris. Dederat me senatus cum Herennio Senecione advocatum provinciæ Bæticæ contra Bæbium Massam;[3] damnatoque Massa censuerat, ut bona ejus publice custodirentur. Senecio, cum explorasset consules postulationibus vacaturos, convenit me: et, 'Qua concordia,' inquit, 'injunctam nobis accusationem executi sumus, hac adeamus consules, petamusque ne bona dissipari sinant, quorum esse in custodia debent.' Respondi: 'Cum simus advocati a senatu dati, dispice num peractas putes partes nostras, senatus cognitione finita.' Et ille: 'Tu quem voles tibi terminum statues, cui nulla cum provincia necessitudo, nisi ex beneficio tuo, et hoc recenti: ipse et natus ibi, et quæstor in ea fui.' Tum ego, 'Si fixum tibi istud ac deliberatum, sequar te, ut si qua ex hoc invidia, non tua tantum sit.' Venimus ad consules: dicit Senecio quæ res ferebat: aliqua subjungo. Vixdum conticueramus, et Massa questus Senecionem non advocati fidem, sed inimici amaritudinem implesse, impietatis reum postulat. Horror omnium: ego autem, 'Vereor,' inquam, 'clarissimi consules, ne mihi Massa silentio suo prævaricationem objecerit, quod non et me reum postulavit.' Quæ vox et statim excepta, et postea multo sermone celebrata est. Divus quidem Nerva (nam privatus quoque attendebat his, quæ recte in publico fierent) missis ad me gravissimis literis, non mihi solum, verum etiam seculo gratulatus, cui ex-

1 Hanc epist. hic retulisse haud pigebit, quod ea maxime illustretur Tac. Annal. xii, 53. Eadem quoque de re v. Plin. ep. viii, 6. quæ mox infra subjungetur.

2 *Angl.* 145,000*l.*

3 Id memoravimus in Appendice Chronologica.

emplum (sic enim scripsit) simile antiquis contigisset. Hæc, utcumque se habent, notiora, clariora, majora tu facies: quamquam non exigo ut excedas actæ rei modum. Nam nec historia debet egredi veritatem, et honeste factis veritas sufficit. Vale.

LIB. VIII. Ep. vi.—Plinius Montano svo S.[1]

Cognovisse jam ex epistola mea debes adnotasse me nuper monumentum Pallantis sub hac inscriptione: 'Huic senatus ob fidem pietatemque erga patronos, ornamenta prætoria decrevit, et sestertium centies quinquagies;[2] cujus honore contentus fuit.' Postea mihi visum est pretium operæ ipsum senatusconsultum quærere. Inveni tam copiosum et effusum, ut ille superbissimus titulus, modicus atque etiam demissus videretur. Conferant se, non dico illi veteres Africani, Achaïci, Numantini, sed hi proximi, Marii, Sullæ, Pompeii (nolo progredi longius) infra Pallantis laudes jacebunt. Urbanos, qui illa censuerunt, putem, an miseros? Dicerem urbanos, si senatum deceret urbanitas. Miseros ergo? sed nemo tam miser est, ut illa cogatur. Ambitio ergo, et procedendi libido? sed quis adeo demens, ut per suum, per publicum dedecus procedere vellet in ea civitate, in qua hic esset usus florentissimæ dignitatis, ut primus in senatu laudare Pallantem posset? Mitto quod Pallanti servo 'prætoria ornamenta offeruntur:' quippe offeruntur a servis: mitto quod censent, 'Non exhortandum modo, verum etiam compellendum ad usum aureorum anulorum.' Erat enim contra majestatem senatus, si ferreis prætorius uteretur. Levia hæc et transeunda: illa memoranda, quod 'nomine Pallantis senatus (nec expiata postea curia est) Pallantis nomine senatus gratias agit Cæsari, quod et ipse cum summo honore mentionem ejus prosecutus esset, et senatui facultatem fecisset testandi erga eum benevolentiam suam.' Quid enim senatui pulchrius, quam ut erga Pallantem satis gratus videretur? Additur, 'Ut Pallas, cui se omnes pro virili parte obligatos fatentur, singularis fidei, singularis industriæ fructum meritissimo ferat.' Prolatos imperii fines, redditos exercitus reipublicæ credas. Adstruitur his, 'Cum senatui populoque Romano liberalitatis gratior repræsentari nulla materia possit, quam si abstinentissimi fidelissimique custodis Principalium opum facultates adjuvare contigisset.' Hoc tunc votum senatus, hoc præcipuum gaudium populi, hæc liberalitatis materia gratissima, si Pallantis facultates adjuvare publicarum opum egestione contingeret. Jam quæ sequuntur, 'Voluisse quidem senatum censere dandum ex ærario sestertium centies quinquagies; et quanto ab ejusmodi cupiditatibus remotior ejus animus esset, tanto impensius petere a publico parente, ut eum compelleret ad cedendum senatui.' Id vero deerat, ut cum Pallante auctoritate publica ageretur; Pallas rogaretur ut senatui cederet; ut illi superbissimæ abstinentiæ Cæsar ipse advocatus esset, ne sestertium centies quinquagies sperneret. Sprevit, quod solum potuit, tantis opibus

1 Hæc epist. ut et ea, quam sup. attulimus ex lib. vii, 29. illustrat Tac. Annal. xii, 53. et infamiam Claudianorum temporum incredibilemque libertorum potentiam demonstrat.

2 *Angl.* 145,000*l.*

publice oblatis, arrogantius facere, quam si accepisset. Senatus tamen id quoque, similis querenti, laudibus tulit, his quidem verbis: 'Sed cum Princeps optimus, parensque publicus, rogatus a Pallante, eam partem sententiæ, quæ pertinebat ad dandam ei ex ærario centies quinquagies sestertium, remitti voluisset, testari senatum et se libenter ac merito hanc summam inter reliquos honores, ob fidem diligentiamque, Pallanti decernere cœpisse: voluntati tamen Principis sui, cui in nulla re fas putaret repugnare, in hac quoque re obsequi.' Imaginare Pallantem velut intercedentem senatusconsulto, moderantemque honores suos, et sestertium centies quinquagies, ut nimium, recusantem, cum prætoria ornamenta, tamquam minus recepisset. Imaginare Cæsarem liberti precibus, vel potius imperio, coram senatu obtemperantem. Imperat enim libertus patrono, quem in senatu rogat. Imaginare senatum usquequaque testantem, merito libenterque se hanc summam inter reliquos honores Pallanti cœpisse decernere; et perseveraturum fuisse se, nisi obsequeretur Principis voluntati, cui non esset fas in ulla re repugnare. Ita, ne sestertium centies quinquagies Pallas ex ærario ferret, verecundia ipsius, obsequio senatus opus fuit, in hoc præcipue non obsecuturi, si in ulla re putasset fas esse non obsequi. Finem existimas? Manedum et majora accipe. 'Utique, cum sit utile, Principis benignitatem promtissimam ad laudem præmiaque merentium illustrari ubique, et maxime his locis, quibus incitari ad imitationem præpositi rerum ejus curæ possent, et Pallantis spectatissima fides, atque innocentia exemplo provocare studium tam honestæ æmulationis possit, ea quæ quarto Kalendas Februarias, quæ proximæ fuissent, in amplissimo ordine optimus Princeps recitasset, senatusque consulta de iis rebus facta in æs inciderentur, idque æs figeretur ad statuam loricatam Divi Julii.' Parum visum, tantorum dedecorum esse curiam testem: delectus est celeberrimus locus, in quo legenda præsentibus, legenda futuris proderentur. Placuit ære signari omnes honores fastidiosissimi mancipii, quosque repudiasset, quosque quantum ad decernentes pertinet, gessisset. Incisa et insculpta sunt publicis æternisque monumentis prætoria ornamenta Pallantis, sic quasi fœdera antiqua, sic quasi sacræ leges. Tanta Principis, tanta senatus, tanta Pallantis ipsius . . quid dicam nescio, ut vellent in oculis omnium figi, Pallas insolentiam suam, patientiam Cæsar, humilitatem senatus. Nec puduit rationem turpitudini obtendere; egregiam quidem pulchramque rationem, ut exemplo Pallantis præmiorum ad studium æmulationis ceteri provocarentur. Ea honorum vilitas erat, illorum etiam, quos Pallas non se dignabatur. Inveniebantur tamen honesto loco nati, qui peterent cuperentque, quod dari liberto, promitti servis videbant. Quam juvat quod in tempora illa non incidi, quorum sic me, tamquam illis vixerim, pudet! Non dubito similiter affici te. Scio quam sit tibi vivus et ingenuus animus: ideo facilius est, ut me, quamquam indignatione quibusdam in locis fortasse ultra epistolæ modum extulerim, parum doluisse, quam nimis, credas. Vale.

LIB. VIII. Ep. vii.—Plinius Tacito suo S.

Neque ut magistro magister, neque ut discipulo discipulus (sic

enim scribis) sed ut discipulo magister (nam tu magister, ego contra; atque ideo tu in scholam revocas, ego adhuc Saturnalia extendo) librum misisti. Num potui longius hyperbaton[1] facere, atque hoc ipso probare eum esse me, qui non modo magister tuus, sed ne discipulus quidem debeam dici? Sumam tamen personam magistri; exeramque in librum tuum jus, quod dedisti; eo liberius, quod nihil ex meis interim missurus sum tibi, in quo te ulciscaris. Vale.

LIB. IX. Ep. x.—Plinius Tacito suo S.[2]

Cupio præceptis tuis parere; sed aprorum tanta penuria est, ut Minervæ et Dianæ, quas ais pariter colendas, convenire non possit. Itaque Minervæ tantum serviendum est, delicate tamen, ut in secessu, et æstate. In via plane nonnulla leviora, statimque delenda, ea garrulitate, qua sermones in vehiculo seruntur, extendi. His quædam addidi in villa, cum aliud non liberet. Itaque poemata quiescunt, quæ tu inter nemora et lucos commodissime perfici putas. Oratiunculam unam, alteram' retractavi; quamquam id genus operis inamabile, inamœnum, magisque laboribus ruris, quam voluptatibus simile. Vale.

LIB. IX. Ep. xiv.—Plinius Tacito suo S.

Nec ipse tibi plaudis, et ego nihil magis ex fide, quam de te scribo. Posteris an aliqua cura nostri, nescio: nos certe meremur, ut sit aliqua; non dico ingenio (id enim superbum) sed studio, et labore, et reverentia posterorum. Pergamus modo itinere instituto, quod ut paucos in lucem famamque provexit, ita multos e tenebris et silentio protulit. Vale.

LIB. IX. Ep. xxiii.—Plinius Maximo suo S.

Frequenter agenti mihi evenit, ut centumviri, cum diu se intra judicum auctoritatem gravitatemque tenuissent, omnes repente quasi victi coactique consurgerent laudarentque. Frequenter e senatu famam, qualem maxime optaveram, retuli: numquam tamen majorem cepi voluptatem, quam nuper ex sermone Cornelii Taciti. Narrabat sedisse se cum quodam Circensibus proximis: hunc post varios eruditosque sermones requisisse, 'Italicus es, an provincialis?' se respondisse, 'Nosti me, et quidem ex studiis.' Ad hoc illum: 'Tacitus es, an Plinius?' Exprimere non possum, quam sit jucundum mihi, quod nomina nostra, quasi literarum propria, non hominum, literis redduntur; quod uterque nostrum his etiam ex studiis notus, quibus aliter ignotus est. Accidit aliud ante pauculos dies simile. Recumbebat mecum vir egregius Fabius Rufinus, super eum municeps ipsius, qui illo die primum venerat in Urbem: cui

1 Hyperbaton est parenthesis, cujus frequens longusque usus tironum est, non vero magistrorum in arte scribendi.

2 Hæc est epist. quam quidam Tacito vindicant, ut jam monui in Præfat. voluntque eam a Tacito fuisse scriptam, ut responderet Plin. ep. i, 6. quam sup. retuli. Inde Stephanus, Gryphius, Catanæus, epist. inscripsere: 'Cornelius Tacitus C. Plinio suo S.' Contra Casaubonus, quem Cellarius aliique sunt secuti, existimant hac ep. Plin. respondisse Taciti epistolæ, quæ non extat. Perperam in quibusd. edd. inscriptum: 'Cornelio Tacito C. Plinius.'

Rufinus, demonstrans me, 'Vides hunc?' Multa deinde de studiis nostris. Et ille, 'Plinius est,' inquit. Verum fatebor, capio magnum laboris mei fructum. An si Demosthenes jure lætatus est, quod illum anus Attica ita noscitavit, Οὗτός ἐστι Δημοσθένης! ego celebritate nominis mei gaudere non debeo? Ego vero et gaudeo, et gaudere me dico. Neque enim vereor, ne jactantior videar, cum de me aliorum judicium, non meum profero; præsertim apud te, qui nec ullius invides laudibus, et faves nostris. Vale.

SCHOLIASTES JUVENALIS.

'Ille tenet speculum pathici gestamen Othonis.'—Juv. Sat. ii, 99.

Scholiastes: Occiso Galba Imperatore, Otho invasit imperium: qui tam probrosæ curæ in polienda forma fuit, ut humecto pane faciem liniret ad solicitandum candorem: utebatur et speculo. Hunc incomparabilis vitæ bello civili Vitellius vicit apud Bebryaci campum. Horum bellum scripsit Cornelius;[1] scripsit et Pompeius Planta, qui ait Bebryacum vicum esse a Cremona vicesimo lapide.

'Nemo petit, modicis quæ mittebantur amicis
A Seneca, quæ Piso bonus, quæ Cotta solebat
Largiri.' Juv. Sat. v, 108.

Scholiastes in hæc verba, a Seneca: Hic sub Claudio quasi conscius adulteriorum Juliæ, Germanici filiæ, in Corsicam relegatus, post triennium revocatus est. Qui etsi magno desiderio Athenas tenderet, ab Agrippina tamen erudiendo Neroni in palatium adductus, sævum immanemque natum et sensit cito, et mitigavit: inter familiares solitus dicere: 'Non fore sævo illi leoni, quin gustato semel hominis cruore, ingenita redeat sævitia.' Huic postremo, quod habitus esset inter conscios conjurationis Pisonianæ, Nero per tribunum ultimam necessitatem denuntiavit. Hic interritus, amicorum animos, quibus jam ejus casus lacrymas exciverat, ad firmitudinem revocavit, rogitans: 'Ubi præcepta sapientiæ? ubi tot per annos meditata ratio adversus imminentia? cui præterea ignota fuerit Neronis sævitia? neque aliud esse post matrem fratremque interfectos, quam ut educatoris præceptorisque necem adjiceret.'[2] Deinde sibi venas præsecans, crurumque venas abrumpens, et durante tractu lentitudineque mortis, hausto veneno, et postremo calidæ aquæ stagnum introiens, exanimatus est.

'Tradidit arcano quodcumque volumine Moses.'—Juv. Sat. xiv, 101.

Scholiastes: Moyses sacerdos, vel rex ejus gentis, aut ipsius quidem religionis inventor: cujus Cornelius etiam Tacitus meminit.[3]

POMPONIUS SABINUS, Grammaticus.

Cornelius Tacitus appellat scripta Mæcenatis calamistros.[4]

1 Cornelius Tacitus.
2 Schol. hæc exscripsit ex Tac. Annal. xv, 62.
3 Tac. Hist. v, 3 sq.
4 Ita appellantur a Tac. in Dial. de Orat. c. 26.

FULGENTIUS PLANCIADES, Grammaticus.

Elogium est hereditas in malo. Cornelius Tacitus libro Facetiarum:[1] 'Cæsi itaque morum elogio in filiis relicto.'

TERTULLIANUS.—Apologetic. adv. Gentes cap. 16.

Somniastis caput asininum esse Deum nostrum. Hanc Cornelius Tacitus suspicionem ejusmodi inseruit. Is enim in quinta Historiarum suarum bellum Judaicum exorsus ab origine gentis, etiam de ipsa tam origine, quam de nomine et religione gentis, quæ voluit, argumentatus, Judæos refert Ægypto expeditos, sive, ut putavit extorres, vastis Arabiæ in locis aquarum egentissimis, cum siti macerarentur, onagris, qui forte de pastu potum petituri æstimabantur, indicibus fontis usos, ob eam gratiam consimilis bestiæ superficiem consecrasse.[2] Atque ita inde præsumtum opinor, nos quoque ut religionis Judaicæ propinquos, eidem simulacro initiari. At enim idem Cornelius Tacitus, sane ille mendaciorum loquacissimus, in eadem Historia refert Cn. Pompeium, cum Hierusalem cepisset, propterea que templum adisset speculandis Judaicæ religionis arcanis, nullum illic reperisse simulacrum:[3] et utique, si id colebatur, nusquam magis quam in sacrario suo exhiberetur, eo magis, quia nec verebatur extraneos arbitros quamquam vana cultura. Solis enim sacerdotibus adire licitum, et conspectus ceterorum velo oppasso interdicebatur.

FLAVIUS VOPISCUS.—in Aureliano cap. 2.

Quoniam sermo nobis de Trebellio Pollione, qui a duobus Philippis usque ad Divum Claudium, et ejus fratrem Quintillum, Imperatores tam claros quam obscuros memoriæ prodidit, in eodem vehiculo fuit, asserente Tiberiano quod Pollio multa incuriose, multa breviter prodidisset: me contra dicente, neminem scriptorum, quantum ad Historiam pertinet, non aliquid esse mentitum: prodente quin etiam in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus manifestis testibus convincerentur: pedibus in sententiam transitum faciens, ac manum porrigens, jocando præterea: Scribe, inquit, ut libet: securus, quod velis dicas, habiturus mendaciorum comites, quos historicæ eloquentiæ miramur auctores.

IDEM in Tacito cap. 10.

Cornelium Tacitum, scriptorem Historiæ Augustæ, quod parentem suum eumdem diceret, in omnibus bibliothecis collocari jussit *Tacitus* Imperator. Et ne lectorum incuria deperiret, librum per annos singulos decies describi publicitus in evicis[4] archiis jussit, et in bibliothecis poni.

1 Liber ille periit, ut jam monuimus in Præfatione. Julius Cæsar aliique viri præstantissimi Facetias quoque collegerant. Haud miror idem Tacito placuisse.

2 Tac. Hist. v, 3 et 4.

3 Tac. Hist. v, 9.

4 Corrupte pro 'cunctis' vel 'civicis.'

FLAVIUS VOPISCUS.—IN PROBO CAP. 2.

Mihi quidem id animi fuit, non ut Sallustios, Livios, Tacitos, Trogos, atque omnes disertissimos imitarer viros in vita Principum et temporibus disserendis, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, Fabium Marcellinum, Gargillium Martialem, Julium Capitolinum, Ælium Lampridium, ceterosque qui hæc et talia non tam diserte, quam vere memoriæ tradiderunt.

S. HIERONYMUS.—IN COMMENTAR. IN CAP. XIV. ZACHARIÆ.

Hæc omnia plenissime Josephus, qui Judaicam scripsit Historiam; et multo majora, quam legimus in Prophetis, eos sustinuisse commemorat. Cornelius quoque Tacitus, qui post Augustum usque ad mortem Domitiani vitas Cæsarum triginta voluminibus [1] exaravit.

PAULUS OROSIUS.—HISTOR. I, 5.

Ante A.U.C. mille centum sexaginta, confinem Arabiæ regionem, quæ tunc Pentapolis vocabatur, arsisse penitus igne cœlesti, inter alios etiam Cornelius Tacitus refert, qui sic ait: 'Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes, magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse: sed et adhuc manere vestigia; terramque ipsam specie solidam, vim frugiferam perdidisse.' [2] Et cum hoc loco nihil de incensis propter peccata hominum civitatibus, quasi ignarus, expresserit, paulo post, velut oblitus consilii, subjicit et dicit: 'Ego sicut inclytas quondam urbes igne cœlesti flagrasse concesserim, ita halitu lacus infici terram et corrumpi reor.' [3] Quo dicto, invitus licet, de exustis urbibus, quæ procul dubio peccatorum noxa conflagraverunt, et scisse se, et concessisse confessus, palam prodidit non sibi cognitionis fidem defuisse, sed exprimendæ fidei voluntatem.

IDEM HISTOR. I, 10.

Anno ante Urbem conditam octingentesimo quinto, infanda Ægyptiis mala, atque intolerabiles plagas incubuisse Pompeius Corneliusque testantur: qui quidem, cum hæc ambo de Judæis referenda proponant, aliquantulum me pro sua diversitate moverunt. Ait enim Pompeius, sive Justinus,[4] hoc modo: 'Ægyptii cum scabiem et vitiliginem paterentur, responso moniti, Moysen cum ægris, ne pestis ad plures serperet, terminis Ægypti pellunt. Dux igitur exulum factus sacra Ægyptiorum furto abstulit: quæ armis repetentes Ægyptii, domum redire tempestatibus compulsi sunt.' At vero Cornelius de eadem re sic ait: 'Plurimi auctores consentiunt, orta per Ægyptum tabe, quæ corpora fœdaret, regem Bocchorim, adito Ammonis oraculo, remedium petentem, purgare regnum, et id genus hominum, ut

1 Inde patet quanta Taciti pars perierit. Ex hoc quoque loco intelligere est Tac. XVI. Annal. et XIV. Histor. libros scripsisse. Ob civilium quidem bellorum motus longiora fuere Histor. initia: brevior autem finis, ut illorum temporum tranquillitas ferebat.

2 Tac. Hist. v, 7.

3 Tac. ibid.

4 Justinus, qui Historias Trogi Pompeii breviores fecit, hæc prodidit libr. xxxvi, 2.

invisum Diis, alias in terras avehere jussum: sic conquisitum collectumque vulgus, postquam vastis locis relictum sit, ceteris per lacrymas torpentibus, Moysen, unum exulum, monuisse, ne quam Deorum hominumve opem expectarent; sed sibimet duci cœlesti crederent, primo cujus auxilio præsentes miserias pepulissent.'[1] Itaque Cornelius dicit, quod, ipsis Ægyptiis cogentibus, Judæi in deserta propulsi sint: et postea subjungit incaute quod ope Moysis, ducis in Ægypto, miserias pepulissent. Qua re ostenditur quædam, quæ per Moysen strenue acta sunt, fuisse celata. Item Justinus asserit pulsum æque cum populo Moysen sacra Ægyptiorum fuisse furatum: quæ Ægyptios armis recipere molientes, coactos tempestatibus ac repulsos domum redisse. Et hic aliquid amplius, etsi non totum, prodidit, quod ille celavit. Quapropter quia Moysi, magno illi duci, testimonium ambo dixerunt, ab ipso sicut per eum et gesta et dicta sunt, proferentur.

PAULUS OROSIUS.—Histor. vii, 3.

Anno imperii Cæsaris *Augusti* quadragesimo octavo, adeo dira Romanos fames consecuta est, ut Cæsar lanistarum familias, omnesque peregrinos, servorumque maximas copias, exceptis medicis et præceptoribus, trudi Urbe præceperit. Ita peccante Principe in sanctum Dei, et correpto per famem populo, quantitatem offensionis qualitas ultionis ostendit. Deinde ut verbis Cornelii Taciti[2] loquar: 'Sene Augusto, Janus patefactus, dum apud extremos terrarum terminos novæ gentes sæpe ex usu, et aliquando cum damno quæruntur, usque ad Vespasiani duravit imperium.'[3] Huc usque Cornelius. Ceterum tunc capta eversaque urbe Hierosolymorum, sicut Prophetæ prænuntiaverunt, extinctisque Judæis, Titus, qui ad vindicandum Domini nostri Jesu Christi sanguinem judicio Dei fuerat ordinatus, victor triumphans cum Vespasiano patre Janum clausit.

IDEM Histor. vii, 9.

DC. millia Judæorum eo, *Judaico*, bello interfecta[4] Cornelius et Suetonius referunt.

IDEM Histor. vii, 10.

Bellum adversum Germanos et Dacos per legatos gessit *Domitianus* pari reipublicæ pernicie; cum et in Urbe ipse senatum populumque laniaret, et foris male circumactum exercitum assidua hostes cæde conficerent. Nam quanta fuerint Diurpanei Dacorum regis, cum

1 Tac. Hist. v, 3.

2 Verba hæc Taciti Orosius excerpsit ex deperditis Historiarum libris. Janum a Vespasiano clausum diximus in Append. ad lib. Hist. v, 52.

3 Janum Nero clauserat, ut testantur ejus nummi inscripti PACE PR TERRA MARIQ PARTA IANVM CLVSIT. At hæc adulatoria esse forte monuerat Tacitus; ni forte id tacuisset, quod 'tam nullo quam residuo bello' Janum Nero clauserat. V. Suet. Ner. c. 13.

4 Sexcenta millia obsessorum, non interfectorum, dixit Tac. Hist. v, 13. Illum autem interfectorum numerum habet Eusebius, non Suetonius. Forte et illum habebat Tac. in amissis Hist. libris.

Fusco duce prælia, quantæque Romanorum clades, longo contextu evolverem, nisi Cornelius Tacitus, qui hanc historiam diligentissime contexuit, 'de reticendo interfectorum numero, et Sallustium Crispum, et alios auctores quamplurimos sanxisse, et se ipsum idem potissimum elegisse'[1] dixisset.

SULPITIUS SEVERUS.—Histor. sacræ lib. ii.

In tantum annotasse contentus sum hunc *Neronem* per omnia fœdissima et crudelissima eo processisse, ut matrem interficeret: post etiam Pythagoræ cuidam[2] in modum solemnium conjugiorum nuberet. Inditumque imperatori flammeum: dos et genialis thorus, et faces nuptiales, cuncta denique, quæ vel in fœminis non sine verecundia conspiciuntur, spectata.

IDEM ibid.

Interea abundante jam Christianorum multitudine, accidit ut Roma incendio conflagraret, Nerone apud Antium constituto. Sed opinio omnium invidiam incendii in Principem retorquebat; credebaturque Imperator gloriam innovandæ Urbis quæsisse. Neque ulla re Nero efficiebat, quin ab eo jussum incendium[3] putaretur. Igitur vertit invidiam in Christianos, actæque in innoxios crudelissimæ quæstiones: quin et novæ mortes excogitatæ, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent. Multi crucibus affixi, aut flamma usti. Plerique in id reservati, ut cum defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur.

APOLLINARIS SIDONIUS.—Epist. iv, 14.

Sidonius Polemio[4] suo salutem. C. Tacitus unus e majoribus tuis, Ulpianorum temporum consularis, sub verbis cujuspiam Germanici ducis in Historia sua retulit, dicens: 'Cum Vespasiano mihi vetus amicitia, et, dum privatus esset, amici vocabamur.'[5]

IDEM Epist. iv, 22.

Sidonius Leoni[6] suo salutem. Vir magnificus Hesperius, gemma amicorum literarumque, nuper urbe cum rediit e Tolosatium, præcipere te dixit, ut epistolarum curam, jam terminatis libris earum, converteremus ad stylum Historiæ. Reverentia summa, summo et affectu, talem atque tantam sententiam amplector. Idoneum quippe pronuncias ad majora opera, quem mediocria putas deserere debere. Sed quod fatendum est, facilius audeo hujusmodi suspicere judicium,

1 Hæc adhuc Orosius excerpsit ex deperditis Hist. libris, quibus Tac. res Domitiani composuerat. De Diurpanei bello diximus sup. in Append. Chronol.

2 Hæc ferme totidem verbis Tac. Annal. xv, 37.

3 Hæc omnia depromta e Tac. Annal. xv, 40 et 44.

4 De Polemio jam dictum in Præfatione. Vir fuit plurimarum literarum et Platonicæ philosophiæ studiosus. V. Sidon. in carm. xiv et xv.

5 Tac. Hist. v, 26.

6 Leo Eurici et Alarici, regum Gothorum, consiliarius, eloquentiæ, poeticæ et politicæ artis studiis clarus, ut ferebant hæc tempora; ideoque laudatissimus.

quam suscipere consilium. Res quidem digna, quam tu juberes: sed non minus digna, quam faceres. Namque, et antiquitus, cum C. Cornelius C. Secundo[1] paria suasisset, ipse postmodum, quod injunxit, arripuit. Idque ab exemplo nunc me melius aggrederis, quia et ego Plinio, ut discipulus assurgo, et tu vetusto genere narrandi jure Cornelium antevenis; qui seculo nostro si revivisceret, teque, qualis in literis et quantus habeare, conspicaretur, modo verius Tacitus esset.

IDEM IN PANEGYRICO AD ANTHEMIUM AUGUSTUM.

Qua Crispus brevitate placet, quo pondere Varro,
Quo genio Plautus, quo fulmine Quintilianus,
Qua pompa Tacitus numquam sine laude loquendus.
CARM. II. V. 190.

IDEM AD CONSENTIUM V. C. CIVEM NARBONENSEM, IN LAUDIBUS URBIS NARBONIS.

Quid vos eloquii canam Latini,
Arpinas, Patavine, Mantuane,
Et te comica qui doces, Terenti?
Et te, tempore qui satus severo,
Graïos, Plaute, sales lepore transis?
Et te multimoda satis verendum
Scriptorem numerositate, Varro?
Et te, qui brevitate, Crispe, polles?
Et te, qui pro ingenio fluente, nulli,
Corneli Tacite, es tacendus ori? CARM. XXIII. V. 146.

CASSIODORUS.—VARIARUM EPIST. V, 2.

Hæstis[2] Theodericus rex.[3] Illo et illo[4] legatis vestris venientibus, grande vos studium notitiæ nostræ habuisse cognovimus; ut in Oceani littoribus constituti, cum nostra mente jungamini; suavis nobis admodum et grata petitio; ut ad vos perveniret fama nostra, ad quos nulla potuimus destinare mandata. Amate jam cognitum, quem requisistis ambientes ignotum. Nam inter tot gentes viam præsumere, non est aliquid facile concupisse. Et ideo salutatione vos affectuosa requirentes, indicamus succina, quæ a vobis per harum portitores dicta sunt,[5] grato animo fuisse suscepta: quæ ad vos Oceani unda descendens, hanc levissimam substantiam, sicut et vestrorum relatio continebat, exportat: sed unde veniat, incognitum vos habere dixerunt, quam ante omnes homines, patria vestra offerente, suscipitis. Hoc, quodam Cornelio[6] scribente, legitur in inte-

1 Plinio. Hac de re dictum in Præfatione.
2 Ii sunt Æstii, Suevici maris accolæ, quos memorat Tac. de Mor. Germ. c. 45.
3 Theodericus, aut Theodoricus, Gothorum in Italia regnum instituit anno 493.
4 Hæc posita pro legatorum nominibus.
5 Melius: 'per horum portitores ducta sunt.'
6 Hanc quidem succini originem, sed multo elegantius, prodidit Tac. de Mor. Germ. c. 45. Pro 'quodam' forte legendum 'quondam.'

rioribus insulis Oceani ex arboris succo defluens, unde et succinum dicitur, paulatim solis ardore coalescere. Fit enim sudatile metallum teneritudo perspicua: modo croceo colore rubens, modo flammea claritate pinguescens: ut cum in maris fuerit delapsa confinio, æstu alternante purgata, vestris littoribus tradatur exposita. Quod ideo judicavimus indicandum, ne omnino putetis notitiam nostram fugere, quod occultum creditis vos habere. Proinde requirite nos sæpius per vias, quas amor vester aperuit. Quia semper prodest divitum regum acquisita concordia; qui dum parvo munere leniuntur, majore semper compensatione prospiciunt. Aliqua vobis etiam per legatos vestros verbo mandavimus; per quos quæ grata esse debeant, nos destinasse declaramus.

JORNANDES.—De Rebus Geticis, I, 2.

Refert Strabo,[1] Græcorum nobilis scriptor, tantas illam, ***Britanniam***, exhalare nebulas, madefacta humo Oceani crebris excursibus, ut subtectus sol per illum pœne totum fœdiorem, qui serenus est, diem negetur aspectui, noctemque clariorem. In extrema ejus parte Memma,[2] quam Cornelius[3] etiam Annalium scriptor narrat metallis plurimis copiosam, herbis frequentem, et his feraciorem omnibus, quia pecora magis, quam homines alat. Labi vero per eam et multa quam maxima, relabique flumina, gemmas, margaritasque volventia. Sylorum[4] colorati vultus, torto plerique crine et nigro nascuntur. Calidoniam[5] vero incolentibus rutilæ comæ, corpora magna, sed fluida; qui Gallis, sive Hispanis, quibusque attenduntur, assimiles. Unde conjectavere nonnulli, quod ex his accolas continuo vocatos acceperit. Inculti æque omnes populi regesque populorum. Cunctos tamen in Calidoniorum Memmatarumque nomina concessisse auctor est Dio[6] celeberrimus scriptor Annalium.

JOANNES SARESBERIENSIS.—in Polycratico, viii, 18.

Quæ si quis diligentius recenseri voluerit, legat ea quæ Trogus Pompeius, Josephus, Egesippus, Suetonius, Q. Curtius, Cornelius Tacitus, T. Livius, Serenus, et Tranquillus, et alii Historici, quos enumerare longum est, suis comprehenderunt Historiis.

C. PLINIUS SECUNDUS.—Hist. Nat. vii, 16.

De Cornelio Tacito, ut videtur, patre C. Cornelii Taciti, Historici.

Invenimus in monumentis, Salamine Euthymenis filium, in tria cubita triennio adolevisse,[7] incessu tardum, sensu hebetem, et jam

1 Strabo, iv. p. 138.

2 Juxta eruditum Camden, ***Britannia, by*** Gough, Edit. 1806. Vol. i. p. 4. Memma est pars illa provinciæ Cornubiæ, ***Cornwall***, quæ nunc ***Meneg*** dicitur, prope Ocrinum promontorium, nunc the ***Lizard Point***.

3 Nonnulla ex his refert Tac. in Vit. Agric. c. 11 et 12. Cetera, ut opinor, Jornandes exscripsit ex deperditis Annalium libris, quibus Tacitus Britannicam Claudii expeditionem narraverat.

4 Verius ***Silurum***. V. Vit. Agric. c. 11.

5 Potius ***Caledoniam***. V. Tac. ibid.

6 Hæc quidem habet Dio lxxvi, p. 866. Sed Mæatæ, non vero Memmatæ ab illo vocantur Καληδόνιοι καὶ Μαιάται.

7 Mallem, 'accrevisse,' ut legitur in MS. codice optimæ notæ.

puberem factum voce robusta, absumtum contractione membrorum subita, triennio circumacto. Ipsi non pridem vidimus eadem ferme omnia præter pubertatem in filio Cornelii Taciti, equitis Romani, Belgicæ Galliæ rationes procurantis.[1] Ἐκτραπέλους Græci vocant eos: in Latio non habent nomen.

QUINTILIANUS.—De Instit. Orat. x, 1.

'Cum Servilium Nonianum et Bassum Aufidium memorasset, addit:' Superest adhuc, et exornat ætatis nostræ gloriam, vir seculorum memoria dignus,[2] qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec imitatores, ut libertas, quamquam circumcisis quæ dixisset, ei nocuerit, Sed elatum abunde spiritum et audaces sententias deprehendas etiam in iis, quæ manent.

1 Reinesius, Inscript. Antiq. p. 103. memorat veterem Inscriptionem in agro Juliacensi prope *Pattenes* repertam:

APOLLINI....
RATIONATORIS. HONORE
VSVRVS. SECVNDVM
CORNELIVS VERVS. TACITVS
EREXIT. MONVMENTI. LOCO

Incertum utrum hæc inscriptio ad Tacitum, de quo agit Plinius, sit referenda. Certe non pertinet ad Tac. Hist. scriptorem, ut voluit Reinesius.

1 Sunt qui ad Tac. hæc referant. Quod tamen probabile minime crediderim. Quintil. enim sub Domitiano Principe scripsit, cum neque Ann. neque Hist. Tac. condiderat. Haud feliciores sunt, qui ea de Plinio intelligunt. Ad aliquem horum temporum scriptorem cujus opera perierint, pertinere potius [mihi] videntur.

INSCRIPTIO

TABULÆ TRAJANÆ EX ÆRE,

PRO PUERIS PUELLIS ULPIANIS ALIMENTARIIS

REIPUBLICÆ VELEIATUM.

INSCRIPTIONEM illam, rerum novitate et utilitate multiplicique eruditione insignissimam, quam supra me hic repræsentaturum esse promisi, proponam, et, quantum satis est, explanabo. Sequar autem accuratissimum exemplar, quod explicatione sua illustravit eruditus Muratori, et edidit Cl. Gori, ' Symbolæ literariæ opuscula varia.' VOL. v. p. 33. Præter insignem Trajani liberalitatem, multa eruditis viris offeret, qui in ea deprehendent formam aliquam Romani census, cum quisque bona sua profiteretur. Initia quidem Tabulæ majoribus literis describam, reliqua minoribus, ne nimis turgeat pagina.

Hic autem titulus super septem columnas tabulæ æneæ excurrit:

1. OBLIGATIO. PRAEDIORVM. OB. H-S. DECIENS. QVADRAGINTA. QVATTVOR. MILLIA. VT. EX. INDVLGENTIA. OPTIMI. MAXIMIQVE. PRINCIPIS. IMP. CAES. NERVAE. TRAIANI. AVG. GERMANICI. DACICI. PVERI. PVELLAEQVE. ALIMENTA. ACCIPIANT. LEGITIMI. N. CCXLV. IN. SINGVLOS. H-S. XVI. N. F. H-S. $\overline{\text{XLVII}}$. XL. N. LEGITIMAE. N. XXXIV. SING. H-S. XII. N. F. H-S. IV. DCCCXCVI. SPVRIVS. I. H-S. CXLIV. SPVRIA. I. H-S. CXX. SVMMA. H-S. $\overline{\text{LII}}$. CC. QVAE. FIT. VSVRA. [illegible] SORTIS. SVPRA SCRIBTAE.

Ut cuivis facile sit hanc Inscriptionem cursim et sine remora legere, sufficit unum alterumve ejus numerum illustrare et explicare: tunc nulla supererit difficultas. Sic autem legendus est titulus:

' Obligatio prædiorum ob sestertium decies quadraginta quatuor millia, ut ex indulgentia optimi maximique Principis, Imperatoris Cæsaris Nervæ, Trajani, Augusti, Germanici, Dacici, pueri puellæque alimenta accipiant. Legitimi numero 245. in singulos [accipiant] sestertios 16. numero, [cum assibus] 2. faciunt sestertium 47, 040. [cum assibus] 6. Legitimæ numero 34. singulæ [accipiant] sestertios 12. numero, [cum assibus] 2. faciunt sestertium 4896. [cum

assibus] 6. Spurius I [accipiat] sestertios 144. [cum assibus] 12. Spuria I [accipiat] sestertios 120. [cum assibus] 6. Summa [est] sestertium 52,202. quæ fit usura quincunx, [five per cent.] sortis supra scriptæ.' Nempe sestertium decies quadraginta quatuor millia est sors supra scripta.

COLUMNA PRIMA.

2. C. VOLVMNIVS. MEMOR. ET. VOLVMNIA. Alce per Volum, Diadumenum. libertum suum. professi sunt fundum Quintiacum. Aurelianum. collem. Muletatem. cum sylvis. qui est in Veleiate pago Ambitrebio. ad finibus. M. Mommeio. Persico. Satrio. Severo. et Pop. H-S CVIII. accipere debet H-S VIIIDCLXXXXII. N. et fundum. s. s. obligare.

Alterum hunc numerum sic lege: 'Caius Volumnius Memor et Volumnia Alce per Volumnium Diadumenum libertum suum professi sunt fundum Quintiacum Aurelianum, collem Muleiatem cum sylvis, qui est in Veleiate pago Ambitrebio, adfinibus Marco Mommeio Persico, Satrio Severo, et populo sestertium 108,000. accipere debet sestertium 8692. numero, et fundum supra scriptum obligare.'

3. M. Virius. Nepos. professus est prædia rustica deducto vectigali H-S CCCXDXXXXV N. accipere. debet H-S XXVCCCLIII N. et. obligare fundum. Planianum. qui est in Veleiate pago Junonio. adfinibus Prisco. Palameno. et. Velleio. Severo. et pop. quem professus est H-S XIIII et. fundum Suigianum. cum. casis III. pago. s. s. ad. fine. C. Calidio et Velleio. Proculo et. pop. quem. professus. est. H-s. XX. et fundum Petronianum. pago. et ad f. s. s. quem professus est H-S IIII et fundum Manlianum Hostilianum cum casa pago s. s. ad f. Cœlio Vero et Bæbio Vero et pop. quem professus est H-S XI in H-S IIICCCL III. N. item fundum Manlianum Storacianum. Calpurnianum pago s. s. ad f. Ulvis Stolicinis. fratribus. et Vettis. fratribus quem. professus. est. H-S XX et fund. Munatianum. Attianum. cum. casis. III. pago s. s. ad f. Valerio Adulescente. et Bæbio. Vero et pop. quem. professus. est. H-S XXVIII. et. fundum Munatianum Attianum. cum casis. pago. s. s. ad f. Nævis fratribus et. Syllælis. fratribus. quem professus est H-S XIII. in H-S V. item fund. Arsuniacum. cum casis. pro. parte dimidia. et. tertia. et. duodecima. pago. s. s. ad f. Cœlis. fratribus. et. pop. quem. professus. est H-S XXCIIIICCCXXXIII. N. in H-S VI. Item. fundum Propertianum. pago. s. s. cum. casa ad f. Atilio. Palameno. et. Aiasis. fratribus. et. pop. quem. professus. est. H-S XXICCCCX. N. et fundum. Messianum Allelianum. pro parte. quarta. qui est in Veleiate. pago. Domitio. ad. f. Volumnio. Crescente. et Novellis frat. et pop. quem. professus. est. XIIII. et fundum Licinianum Verianum. pro parte. dimidia. qui est. in Veleiate. pago. Junonio ad. f. Palameno. Prisco et Pullieno. Prisco. quem. professus. est. H-S VIIDC. N. in H-S III. Item fund. sive. saltus. Narianos Catusanianos. pro. parte. dimidia. et. III. qui. sunt. in Veleiate. pago. Junonio. ad. f. C. Cœlio. Vero. et. Dellio. Proculo. quos. professus. est H-S LXIIII. in. H-S IIII. Item fundum Munatianum. Præstanum. Vibianum. Vaculeianum. pago. s. s. ad f. Stonicelis fratribus. et. pop. quem. professus est H-S XIIII et fund. Cornelianum. Colacterianum. Flaccelianum. cum colonia Munatiana Artesigia pro. parte dimidia. et coloniam Vettianam Cornelianam. pro parte. quarta pago s. s. ad f. Cœlio. Vero. et. Catunio Pupilio et. pop. quem professus est H-S XXVICCC. N. Item fund. Accilianum. Albonianum. Caninianum. pro part. dimidia. pago s. s. ad f. Dellio Proculo. et Æbutis. frat. et pop. quem professus est H-S. XCDXXXII. N. in H-S IIII.

Tertium quoque hunc numerum haud inutile erit explanare, cum quædam forte non ita omnibus comperta et pro sequentibus numeris in exemplum pro-

futura contineat. 'Marcus Virius Nepos professus est prædia rustica, deducto vectigali, sestertium 310,545. numero, accipere debet sestertium 25,333. numero; et obligare fundum Planianum qui est in Veleiate pago Junonio, adfinibus Prisco Palameno, et Velleio Severo, et populo, quem professus est sestertium 14,000. et fundum Suignianum cum casis tribus, pago supra scripto, adfine Caio Calidio, et Velleio Proculo et populo, quem professus est sestertium 20,000. et fundum Petronianum pago et adfinibus supra scriptis, quem professus est sestertium 4,000. et fundum Manlianum Hostilianum cum casa, pago supra scripto, adfinibus Cœlio Vero et Bæbio Vero et populo, quem professus est sestertium 11,000. in sestertium, 3,353. numero [nempe Virius professus est fundum Manlianum Hostilianum in sestertium 11,000. sed illum obligavit tantum in sestertium 3,353.] item fundum Manlianum, Storacianum, Calpurnianum, pago supra scripto, adfinibus Ulvis Stolicinis fratribus, et Vettiis fratribus, quem professus est sestertium 20,000. et fundum Munatianum Attianum cum casis tribus, pago supra scripto, adfinibus Valerio Adolescente et Bæbio Vero et populo, quem professus est sestertium 28,000 et fundum Munatianum Attianum, cum casis, pago supra scripto, adfinibus Næviis fratribus, et Sillælis fratribus, quem professus est sestertium 13,000. in sestertium 5,000. item fundum Arsuniacum cum casis, pro parte dimidia, et tertia, et duodecima [Angl. dicimus *one half, one third, and one twelfth*], pago supra scripto, adfinibus Cæliis fratribus, et populo, quem professus est sestertium 84,333. numero in sestertium 6,000. item fundum Propertianum, pago supra scripto, cum casa, adfinibus Atilio Palameno, et Aiasis fratribus, et populo, quem professus est sestertium 21,410. numero; et fundum Messianum Allelianum, pro parte quarta, qui est in Veleiate pago Domitio, adfinibus Volumnio Crescente, et Novellis fratribus, et populo, quem professus est sestertium 14,000. et fundum Licinianum, Verianum, pro parte dimidia, qui est in Veleiate pago Junonio, adfinibus Palameno Prisco, et Pullieno Prisco, quem professus est sestertium 7,600. numero, in sestertium 3,000. item fundum, sive saltus Narianos, Catusanianos, pro parte dimidia, et tertia, qui sunt in Veleiate pago Junonio, adfinibus Caio Cœlio Vero et Dellio Proculo, quos professus est sestertium 64,000. in sestertium 4,000. item fundum Munatianum, Præstanum, Vibianum, Vaculeianum, pago supra scripto, adfinibus Stonicelis fratribus et populo, quem professus est sestertium 14,000. et fundum Cornelianum Colacterianum, Flacceliacum cum colonia Munatiana Artesigia pro parte dimidia, et coloniam Vettianam, Cornelianam, pro parte quarta, pago supra scripto, adfinibus Cælio Vero, et Catunio Pupilio, et populo, quem professus est sestertium 26,300. numero: item fundum Accilianum, Albonianum, Caninianum, pro parte dimidia, pago supra scripto, adfinibus Dellio Proculo, et Æbutis fratribus, et populo, quem professus est sestertium 10,432. in sestertium 4,000.'

4. T. Nævius. Verus. per Nævium Nepotem. f. professus est prædia rustica deducto vectigali H-S $\overline{\text{LXXVII}}$ CXCII. accipere debet H-S $\overline{\text{VI}}$ CXCVII. N. et obligare colonias III in Veleiate pag. Bagienno vico Ivanelio ad f. C. Nævio. et. M. Appio. et pop. quas. professus est H-S X et coloniam. pago. s. s. vico Nitelio. ad f. Licinio. Catone. et. populo quem professus est. H-S $\overline{\text{IX}}$. et. fundum. Eburelíam. cum sylvis p. p. quarta in Veleiate. pag. Domitio. ad f. Sulpicia. Priscilla et pop. quem. professus est. H-S. $\overline{\text{XII}}$DCCCXXIX. N. et. fundum Messianum. pago., s. s. ad f. Apthoro. et C. Volumnio. et pop. quem. professus. est. H-S $\overline{\text{XI}}$. in H-S $\overline{\text{III}}$. N. Item fund. Ivanelium. qui. est. in Veleiate. pag. Bagienno. ad f. Nævio Firmo. et Appio Vero. et Virio. Firmo et pop. quem. professus. est. H-S LXX. in H-S $\overline{\text{III}}$CLXXXXVII. N. [Nævius Verus professus est prædia rustica H-S $\overline{\text{LXXVII}}$-CXCII. Accepit H-S $\overline{\text{VI}}$ CXCVII.]

5. C. Valerius. Verus. professus est. suo. nomine. et. T. Valeri. fratris. sui. et. P. Valeri. Ligurini. prædia. rustica. H-S C...IICD. N. [corrigendum, ut patet ex singulis summis, H-S CCXXIII DC. N.] Accipere debent. H-S XIICCXXXIII. N. et. obligare fundos. Terentianos. et. Malapacios. qui. sunt. in Veleiate pag. Statiello. ad f. re. p. Lucensium. et. Licinio. Ruparcellio. et. pop. quos. professus. est. H-S LIIID. N. [legendum LIII D. N.] in H-S V. Item. fund. Ibittam pag. et. ad f. s. s. quem professus est H-S XX DIII. N. Item. fundum. Crossiliacum pag. et. ad f. s. s. quem professus est H-S IIC. N. in H-S II. Item fund. Buelabras. et Jusculuatum. pro. parte. dimid. qui sunt. in Veleiate. pag. Salutare. ad. f. M. Vario. et. Cœlio. Pudente. et. pop. quem. professus. est. H-S XXX. [legendum, H-S XXX] in H-S IICCXXXIII. N. Item. fund. Mettunia. pag. s. s. ad f. rep. Veleiatum. quos. professus est H-S XXXI DC N. in H-S III. [Valerius professus est prædia rustica H-S CCXXIIIDC. Accepit H-S XIICCXXXIII.]

6. M. Antonius. Priscus. professus. est. prædia. rustica. H-S CCXXLIII. XXC. N. [Corrigendum, CCXXICD. XXC. Nam singulæ summæ 221.488.] ..pere. [Supplendum, accipere] debet H-S XVIII. XXVIII. N. et. obligare. fundos II. An....anum [supple, Antonianum, ut infra num. 42.] et Cornelianum. qui. sunt. in. Veleiate. pag. Albe...e [Supple, Albense, ut infra num. 17 et 22.] vico. Seceniæ. ad f. Antonia. Vera. et. se ipso. quos. professus est H-S XXIII. in H-S II. Item fundos. II. Albonianos. Vib.....lianos. loco..s. [Supplendum, s. s.] ad f. Aulio. Prisco. et s. s. et fundos. Antonianos II. loco. s. s. ad. f. Antonia. Sabina. et Vera. et popul. quos. professus H-S XVIII. et. Vettucianum. Auctianum. ad. f. Calidio. Proculo. et. pop. loco. s. s. et fund. Ancarianum. loco s. s. ad. f. Calidio. Prisco. et Antonia. Vera. et pop. quos. professus. est. pluribus. summis. H-S XLIII DCLVIII. N. in H-S IIII. Item. fund. Calidianum. Licinianum. pag. s. s. vico. Blondeliæ. ad. f. Antonio. Sabino. et. Calidio. Prisco. et. fundum. Calidianum. Sarvelianum. Papirianum. loco. s. s. ad. f. Calidis. Vero. et. Proculo. et. pop. et. fundos. Virianos. Calidianos. Salvianos. duos. loco. s. s. ad. f. Antonio. Sabino. et. Calidio. Vibio. quos. pluribus. summis. professus est H-S XXIII DCCCXXX. N. in XII XXVIII. N. Item. fund. duos. Valianos. Antonianos. Messianos. Caturnianos. loco. s. s. ad. f. Virio. Sivero. [Lege, Severo, ut infra.] et Albio. Secundo. et. C. Cominio. et. pop. quos. professus. H-S XXXII. in H-S III. Item. fund. Bassilianum. Caturnianum. loco. s. s. ad f. Atilio. Firmo. et. pop. It. [lege, item] fund. Saccuasicum. Sextianum. loco. s. s. ad. f. Annis. [Lege, Anniis] fratrib. L. et. C. et. fund. Atilianum. cum. sylvis. communionibus. Annis. frat. et Atilio. Firmo. quos pluribus. summis. professus. est. H-S XLVI. in. H-S IIII. Item fund. Ennianum. loco. s. s. sive. pag. Domitio. ad. f. Virio Severo. et. Albio. Secundo. et. pop. quem. professus. est. H-S XXXV. in. H-S III [Antonius Priscus professus est prædia rustica H-S CCXXI CD. XXC. Accepit H-S XVIII. XXVIII.]

7. P. Afranius. Apthorus. professus est. prædia. rustica. H-S CDXXV. Accipere. debet. H-S XXXIIII. CCVI. N. et. obligare saltum. Hiluonum. qui. est. in Veleiate. pag. Domitio. ad f. Annis. fratribus. et. Volumnio. Crescente. et. pop. quem. professus. est. H-S CCLXXV. in. H-S XXV. Item coloniam. Solicelos. pag. s. s. ad f. Sulpicia. Prisca. et. s. s. quem. professus. est. H-S XXV. in H-S II. Item. saltum. Attilian. pag. s. s. ad. f. Licinio. Catone. et. Antonio. Prisco. et. pop. quem. professus. est. H-S CXXV. in. H-S VII CCVI. N. [Apthorus pofessus est prædia rustica H-S CDXXV. Accepit H-S XXXIIII. CCVI.]

8. L. Cornelius. Onesimus. professus est. saltum. Tuppelium. Volumnianum.

pro. parte. dimidia. qui est. in. Veleiate. pag. Domitio. ad f. Cornelio. Helio. et. Sulpicio. Nepote. et. pop. H S LI. Accipere. debet. H-S IIII CIIII. N. et. pro. parte. saltum. s. s. obligare. [Onesimus professus est partem dimidiam saltus, H-S LI. Accepit H-S IIII CIIII.]

COLUMNA SECUNDA.

9. P. ATILIUS SATURNINUS. per. Castricium. Secundum. professus. est. fund. Fontelanum qui est in Veleiate pago Junonio. ad f. Atilio adulescente et M. Ælio Severo et pop. H-S L. Accipere debet H-S IIIIXXV. N. et obligare fund. s. s. [Saturninus professus est fundum Fontelanum H-S L. Accepit H-S IIIIXXV.]

10. Sulpicia. Priscilla. per. Sulpicium. Subarum. lib. suum. professa. est. præd. rustica CCCCLXXXX. Accipere. debet. H-S XXXVIIIDCXXX. N. et. obligare. salt. sive. fund. Rubacotium. et. Solicelo. in. solidum. et. saltum. Eboreliam. pro. parte. dimidia. qui est. in Veleiate pago Domitio sive Ambitrebio. ad f. Afranio. Apthoro. et. Cœlio. Vero. et. pop. quem. professa. est. H-S CCCC. in H-S XXXIIII. Item saltum Rubacaustos. in Veleiate. pag. Domitio. ad f. Afranio. Apthoro. et. Sulpicia. Prisca. et. populo. quem. professa. est. H-S XC in H-S IIIIDCXXX. N. [Priscilla professa est prædia rustica H-S CCCCLXXXX. Accepit H-S XXXVIIIDCXXX.]

11. M. Vibius. Q. f. [lege, Quinti filius] per M. Vibium. Verum. f. suum. professus. est. prædia. rustica. H-S XXC. Accipere. debet. H-S VI CCCCXXXVIII. N. et. obligare fund. Mucian. Veturianum. cum meride. qui est in Veleiate. pag. Florito. ad. f. Petron. Epimele. fratribus Atedis. et. pop. quem. professus. est. H-S LVI in H-S V. Item. fund. Gellianum. Flavianum. pag. s. s. ad. f. Atedis. fratribus. et se ipso et pop. quem. professus. est H-S XXIIII. in H-S ICDXXXVIII. N. [Vibius professus est prædia rustica H-S XXC. Accepit H-S VICCCCXXXVIII.]

12. L. Sulpicius. Verus. professus. est prædia. rustica H-S LXXIDXXII. N. Accipere. debet. H-S VDCCXIIII. N. et. obligare fundos. Lubautinos Obsidianum Arrianum qui est. in Veleiate pag. Valerio. ad f. re. p. Lucensium. et Minicio Vero. et Vicrio Sabino. et. L. Atilio et. fund. Marianum. in Veleiate pag. Salvio. ad. f. Granio Prisco. et Jarsunio et Sulpicio Baccho quas [corrige, quos] duabus summis. professus. est. H-S XXVIIIDC N. [Erratum est in numeris. Summæ enim singulæ non concordant cum summa tota. Concordabunt, si hic emendetur XXXIDXXII.] in H-S IICCXIIII. N. Item. fund. Lucilianos Didianos. qui sunt. in Veleiate. pago Valerio ad f. Lucensibus et. Valeria. Polla. quos. professus est. H-S XL in H-S III D. N. [Verus professus est prædia rustica H-S LXXIDXXII. Accepit H-S VDCCXIIII.]

13. C. Vibius. Probus. per. Vibium. Sabinum professus est. prædia rustica. H-S LVIIIDCCC N. Accipere. debet. H-S IIII DCLXVIII. [Deest, et] obligare fund. Maticianos. cum casis. in Veleiate pago Salutare. ad f. Attielio et Nævis fratrib. quos. professus est H-S XXIIII. in H-S II. Item fund. Geminianos. Pisuniacum pag. s. s. ad. f. Atilio. Attielao. et pop quos professus est. H-S XIIDCC. N. [Emendandum. XIIDCCC. ni forte centenarius unus numerus in summa tota redundet.] in H-S ∞. Item, casas pag. et ad f. s. s. et fund. Veccalenium Cotasianum pro parte dimidia. pag. s. s. ad f. Atilio. Attielao. et Velleio. Ingenuo quos duabus. summis professus. est. H-S XXII in H-S ∞ DCLXVIII. N. [Probus professus est prædia rustica H-S LVIIIDCCC. Accepit H-S IIII-DCLXVIII.]

14. M. Mommeius. Persicus professus est. præd. rustica. in Veleiate. et Placentino. deducto vectigali et eo quod.

Cornelius Gallicanus obligavit IXI CLXXXDC. N. Accip. debet H-S XCIIIIDCCLXV. N. et. oblig. fundum. Attianum. in. Veleiate pago Ambitrebio ad f. Pontis frat. [Lege, Pontiis fratribus.) et fundum Albianum. pag. s. s. et fund. Furianum. pro parte. quarta. pag. s. s. et fund. Metelianum. pro parte dimid. et VI. [Lege, pro parte dimidia et sexta.] pag. s. s. ad f. Battis. fratribus. et fund. Mucianum Vettianum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Virio. Severo. et Minicia Polla. quos. professus est. pluribus summis H-S LVICDLX. N. in H-S III. Item. fund. Statianum. cum colonia Gentiana pag. s. s. ad f. Licinio Catone. et Vibio. Severo. quem. professus. est. H-S XL. in H-S IIID. N. Item fund. Lereianum p. p. dimid. pag. s. s. ad f. re. p Placentinorum. quem professus. est H-S XXIID. N. et fund. Æstinianum Antistianum Cabardiacum p. p. dimid. pag. et ad f. s. s. quem. professus est H-S XLV. in. H-S V. Item fund. Vellium pag. s. s. ad f. M. Bæbio quem professus est. H-S LVI in H-S V. Item fund. Vibianum Bæbianum pag s. s. ad f. L. Atilio quem professus. est H-S L. in H-S IIID. N. Item fund. Olympianum. pro. p. dimid. pag. s. s. ad f. Virio Severo. et Volumnio. Memore quem. professus est H-S XXVI. in H-S II. Item. saltum Atianum cum. fundo. Flaviano Vipponiano. p. p. dimidia. Item. fund. Messianum. p. p. III. et XXIIII. [Lege, pro parte tertia et vigesima quarta] pag. s. s. ad f. Cornelia. Severa. et. Licinio. Catone. quos professus est H-S LXXVIID in H-S VIID N. Item. fund. Castricianum pag. s. s. vico. Flania ad f. se. et. alis. [Lege, aliis.] quem professus est H-S XL. in H-S VCCCCXL. IV. N. Item fund. Calventianum. quem professus est H-S XL. in H-S IIID N. Item fund. Calidianum. quem professus est H-S XXXV. in H-S III. Item fund. Gallianum. quem. professus. est. H-S XII. in H-S ∞. Item fund. Murrianum quem professus est H-S XXCV in H-S VII. D N. Item fund. Ligusticum. quem professus est H-S XL in H-S IIII D. N. Item fund. Ennianum. p. p. dim. quem. professus est H-S XV. in H-S ∞. Item fund. Valerianum quem professus est H-S LXXXV. in H-S VII D. N. Item saltum. Canianum. quem professus est H-S XVI. in H-S ∞. Item fund. Carbardiacum. Veterem in Veleiate pag. s. s. ad f. C. Volumnio Memore. et. re. p. Placentinorum et Metello. Firmino. quem. professus. est. H-S CCXI in H-S XVII. Item fund. Licinianum. p. p. dimidia. qui. est. pag. s. s. ad f. Licinio Vero. quem. professus. est. H-S VIII. et. fund. Dellianum. cum. colonia. qui. est. in. Veleiate. pag. Floreio ad f. Granio. Prisco. et. Bæbio. Vero. quem. professus. est. H-S XXIIIDC. N. in H-S II-CCCXXI. N. Item fundum Attilianum qui est. in. Placentino. pago. Venerio. ad f. L. Atilio. quem. professus. est. H-S XXX. in H-S IID. Item. fund. Clennanum. p. p. dimid. pag. s. s. quem. professus est. H-S XXV. in H-S II. Item. fund. Granisium. Furianum. Munatian. in. Placentino. pag. s. s. ad f. Licinio Catone quem. professus est. H-S XII. in H-S ∞. Idem [corrige, item.] fund. Cinnianum. pag. s. s. ad f. fund. s. s. et. fund. Bittianum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. L. Atinio et fund. Caninianum. pag. s. s. ad f. fundis. s. s. quos professus est. pluribus summis H-S XVI LVI. N. in H-S ∞. Item fund. Satrianum. in Veleiate pag. Vercellense. ad fin Domitio Primo. et. Atilio. Saturnino. quem professus. est H-S LVI. in H S V. Item. fund. Venuleianum pag. Vercellensi. ad f Clodio Grapio. et. fundi. (forte, fund. vel fundum.) Solianum et fundi. Avilliani partem. dimidiam. in Placentino. pag. Veronense ad f. P. Atilio. et Aruntio. Nepote. et fund Blassianum. p. p. VI. pag. Lurate. ad f. Mirulinis. quos. pluribus. summis. professus est. H-S XIIX in H-S ∞. N. [Persicus professus est prædia rustica H-S IXI CLXXXDC N. Accepit H-S XCIIII DCCLXV. De obligationibus Gallicani vide infra num. 48. columna septima.]

15. P. Albius. Secundus. per. Albium. Severum. fil. suum. professus præd. rus-

tica H-S CLI. cc. N. Accipere debet H-S XII. CIIII. N. et obligare. fundum. Julianum cum figlinis. et coloniis VIIII. pagis IV. Nonio et Domitio. ad f. Mælio. Severo. M. Velleio. Fisio Dioga et pop. quem professus est H-S CXX. in H-S X. CIIII. N. Item. fund. sive saltum. Bettutianum. p. p. tertia. que. [Lege, quæ.] est. in. Veleiate. pag. Domitio. vico Caturniaco. ad f. Antonio Prisco. et. C. Antonio. et. pop. quem professus. est. H-S XXVICC N. [Emendandum XXXI CC N.] in H-S II. N. [Albius professus est prædia rustica H-S CLI CC. Accepit H-S XII. CIIII.]

16. C. Delius Proculus per C. Delium Hermen. lib. suum. professus est prædia. rustica. deducto. vectigali H-S CCXCIIDCCC. N. Accipere debet H-S XXIII DI. N. et. obligare. fund. Mucianum. p. p. dimid. qui est in Veleiate. pag. Floreio. ad f. M. Petronio Epimele et L. Granio Proculo. et. pop. et. fund. Cornelianum. Terentianum. pag. s. s. ad f. Calidio. Censore. et. L. Granio. et. pop. et. fundum Vitilianum. Rufianum pro. parte. III. pag. Floreio ad f. se. et. Valeris fratr. et. fund. Pulleliacum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Æbutio Secundo. et. Dama et fund. Virogæsium. pro. parte. sexta. in Veleiate. pag. Salutare ad f. Vetelatibus. quos. pluribus. summis. profes-

COLUMNA TERTIA.

SUS EST H-S XLIV DCXXX N. IN H-S IIII. ITEM fund. Aselianum. Egnatianum. p. p. dimidia. cum. meridibus. qui est in Valeiate. pag. Junonio. ad f. Vibio Proculo. et pop. quem. professus est H-S XXXIII. in H-S III. Item. fund. Afranianum. Mantianum. Bittellum. Aruntianum. pag. s. s. ad f. re. p. Lucensium. et Minicia Polla et pop. quem. professus est H-S CLV in H-S XIII. Item...nd. [Lege, item fund.) sive saltum Narianum Catucianum p. p. IIII. qui est. in Veleiat...[Lege. Veleiate] pag. Junonio ad f Virio Nepote et pop. quem. professus est H-S XXI. D N e..[Lege, et] fund. Corbellianum Aselianum Egnatianum cum. meridib. pag. s. s. ad f. Avillio Optato. et. Vibio. Proculo et pop. quem. professus. est. H-S LIII ... [Corrigendum est, LXCC. N. in] H-S III. DI. N. [Proculus professus est prædia rustica H-S CCXCII DCCC. Accepit H-S XXIII DI.]

17. C. Cœlius. Verus. per. Onesimum. ser. suum. prof. est. præd. rustica. in Plac. [Lege, Placentino.] et Veleiate. et Libarnensi. deducto vectigali. et is [Lege, iis] quæ ante .... melius. [Supple, Cornelius.] Gallicanus. et Pomponius Bassus. obligaverunt H-S DCCCX-LII. DCCCLXXVIIII. N. Accipere debet H-S LXVII DCCCL. N. et oblig. fund. Coliacterum p..[Supple, p. p. id est, pro parte.] dim. et. colonia. Cinnerum p. IIII. [Supple, p. p. IIII. id est, pro parte quarta.] qui sunt. in. Veleiate. pag. Junonio. ad f. V...rio. [Supple, Virio.] adulescente et Virio. Nepote. et pop. et fund. Antonianum. in Veleiate pag. Medutio. ad f. Attis fratrib. et Atilio. Expectato. et pop. quos duab. summis...of. [Supple, prof.] est. H-S XXXVII CD. N. in H-S III CCCL. Item. fund. Vembrunium. Paternum... T. in Veleiate. pag. Domitio. ad. f. Licinio. Catone. et Sulpicia. Priscilla... quem. professus est H-S LXXI CD. in H-S VI. N. Item fund. Satrianum....in Veleiate. pag. Velleio. ad f Lucensib. et. Annis fratrib. et pop. quem. prof. est. H-S XXXII in H-S III. Item. fund. Vibianum. Librelium in Veleiate pag. Statielo ad f. s. s. quem professus est. H-S XXX CC N. in H-S II. Item. fund. Citianum Roudelium. p. p. dimid. qui est. in Veleiate. pag. Albense. ad f. s. s. quem professus est. H-S XXXVI. in. H-S III. Item. fund. Dirrianum. in Veleiate. pag. Junonio. ad f. Virio. Nepote. et. Annis. fratrib. in [corrige, et] fund. Græcanasium. totum. et fund. Patern. p. p. quinta. et parte. x. et Claris. p. p. III. et fund. Atrelanum. p. p. IIII. qui sunt in Veleiate. pag Domitio ad f. Vibio Severo. et. Attis frat. et pop. et

fund. Mucianum. cloustrum. Tullare. p. p. dimid. qui est. in Veleiate. pag. Albense. ad f. Æbutio. Saturnino. et Annis. et pop. et. fund. Antonianum. Seuvonianum. Tullar. p. p. dimid. in Veleiate. pag. Albense. ad f. Æbutio. Saturnino et. pop. quos. pluribus. summis. prof. est. H-S XXXI. LX. in H-S III. Item. saltum. Bittuniam. Albitemium. qui est. in Veleiate. et in Lucensi. pagis Albense. et. Minervio. et. Statiello. ad. f. re. p. Lucensium. et Annis frat. et. pop. quem. professus. est H-S CCCL in H-S XXX. Item. fund. Atilianum. Anitielium. qui est. in Veleiate. p. p. VIII. pag. Bagienno. ad f. Licinio. Catone. et. Cornelia Severa. et. fund. Valerianum. Amudis. in Veleiate. et. Parmensi. pagis. Salutari et. Salvio. ad. f. Lucensib. et Vettis. frat. et pop. en. [corrige, et.] Senianum in Velei. pag. Midutio. ad f. Flavis. frat. et L. Attio. et pop. quos. plurib. summis. professus est. H-S XXIIII in H-S II. Item. fund. Bæbianum. Flavianum. qui est in Placentino. pag. Vercellense ad f Appio Sabino. et M. Minicio. et pop. quos. professus est H-S XI H-S CCCC N [Corrupti sunt numeri. Corrigendum est, ut patet, ex singulis summis cum tota collatis, quos professus est H-S XVI LXXV N.] in H-S III CD LX. VIII. N. Item fund. Calidianum. Epicandrianum. Lospistum. Valerianum. cum. Allia. [Lege, Cumallia. id est, Cumallianum, ut infra.] p. p. dimid. et IIII. pag. s. s. ad f. Virio Nepote et. Smaelio. Severo et Atilio. Successore. et pop. quos. professus. est. H-S LVIIII XXIV. N. in H-S V. D. N. Item. fund. Cærellianum. Cumallian. p. p. dimid. et IIII. pag. s. s. ad f. Volumnio. Crescente. et. fundo. Messiano. et. Berullianum. in. Placentino. pag. Herculanio. ad. f. M. Minicio. quem. professus. est. duab. summis. H-S XXIIIDCCXXC. in H-S II. Item fund. Polionianum. in Plac. pag. Farraticano. ad f. L. Delio. Publicio. Stephano. p. p. III. quem professus est H-S X. et. fund. Dellianum. Afranianum. et. fund. Dellianum. p. p. dimid. qui sunt. in Veleiate pag. Floreio. ad. f. Q. Bæbio. Æbutio. Pudente. et. pop. quos. duab. summis. professus est. H-S CXXII. in. H-S IV DXXXII. N. [Verus professus est prædia rustica H-S DCCCXLII. DCCC. LXXVIIII. Accepit H-S LXVIIDCCCL.]

18. L. Annius. Rufinus. nomine. suo. et. C. Anni. Veri. frat. professus. est. præd. rustica. deducto. vectigali. et. quod. Pomponius. Bassus. obligavit. H-S IXI XIIII CX. N. Accipere. debent. H-S XXCIII. DCCCCL. et. obligare. fundos. Solianum cum. communionibus. qui. est. in Veleiate. pag. Bagiennio. ad f. Nævis. [Lege, Næviis] Firmo. et. Memore. et. pop. quem. professus. est. H-S LXXIIII. in H-S II. Item. fund. Bivelium cum communionib. pag. s. s. ad f. Antonio. Prisco. et. pop. quem. prof. est. H-S CXXIII. CD. N. in H-S X. Item. fund. Spenellam cum. communionibus. qui. est in Veleiate pag. Domitio ad f. Cn. Antonio. Prisco et Licinio Capitone quem professus est H-S XXVI. in H-S II. Item. fund. Bocelis pag. s. s. cum communionib. ad f. Cn. Antonio. et. Atilis. et. pop. quem. professus est H-S XX. in H-S I. CDL. Item Vatinanos. Tovianos. p. p. dimid. qui sunt. in. Veleiate. pag. Statiello. ad f. re. p. Lucensium. et. Annia. Vera. et. pop. quos. professus est H-S CL. in H-S XI D. N. Item. fund. Atidianum. Tovianis. cum. communionib. qui est. in Veleiate pag. s. s. ad f. Cœlio. Vero. quem. professus est H-S XXV. in H-S II. Item fund. Undigenis. cum. communionib. pag. s. s. ad f. Lucensibus. et. C. Cœlio. et. pop. quem. professus. est. H-S XLIV. in H-S IIII. Item. fund. Roudelium. Glitianum. cum. communionib. qui est in Veleiate. pag. Albense. ad. f. re. p. Lucensium. et. popul. quem. professus est H-S XXXVI. in H-S III. Item. fund. Mucianum. cloustrum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Æbutio. Saturnino. et. Cœlio. Vero et. pop. et fund. Antonianum. Sevonianum. Tullare. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. s. s. quos. duabus. s. [Lege, summis.] professus est H-S XIIX. N. in H-S

∞. Item saltum. sive fundos. Avegam. Veccium. Debelis. et saltum. Velvias. Leucumelium. Q. S. in Veleiate. pag. Albense. et. Velleio ad f. re. p. Lucensium et Veleiatum. et. Æbutio. Saturnino. quos. professus est H-S CLXXIIX N in H-S XVI. Item saltum. Bituniam. et Albitemium. Betutianum. qui est. in Veleiate. et Lucense. pagis. Albense. et. Minervio. et Statielo. ad f. r. p. Lucensium. et. Cœlio. Vero. quem. professus est. H-S CCCL in H-S XXX. [Rufinus et Verus professi sunt prædia rustica H-S IXI XIIII CX. Acceperunt H-S XXCIII. DCCCCL.]

19. L. Lucilius. Colinus. prof. est. præd. rustica. H-S LXXV DCCCCLXXV. N. Accipere debet. H-S VI. XXXVI. N et. obligare. fund. Minicianum. Vettianum. p. p. dimidia. qui sunt in Veleiate. pag. Ambitrebio. ad f. Mommeio. Persico. et Virio. Severo. et. pop. et fundo. Olympianum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Licinio. Firm. Salmetelio. Firmino. Volumnio. Memore. et pop. quos. professus est. duabus summis H-S XLIV. DCCCCLXXV. N. in H-S IIII. Item. fund. Minicianum. cum. sylv. Herenianis. p. p. III. pag. s. s. ad f. Vibio. Severo. Mommeio. Persico. et. fund. Passenniano. pag. s. s. ad f. Volumnio. Epaphrodito. Attio. Sabino. quos. pluribus. summis. professus est. H-S XXVIII. in H-S II. VI. N. [Erratum est in numeris. Corrigendum est, professus est H-S XXXV. in H-S II. XXXVI. N. Colinus autem professus est prædia rustica H-S LXXV DCCCCLXXV. Accepit H-S VI XXXVI.]

20. L. Granius. Persicus. per Victorem servum prof. est. præd. rustica. deducto. vectigali CXLIIX DXX. [Erratum est in summa tota, ut patet ex singulis summis. Emendandum est, CLXXVII DCCC.] Accipere. debet. H-S XI. DCCCC. XII. N. et obligare fund. Junianum. p. p. dimid. et III. [Lege, tertia] qui est. in Veleiate. pag. Floreio. ad f. Petron. Epimele et. Avilis. frat. et. pop. et. fund. Latinianum. qui est. in Velei. pag. Junonio. ad f. Delio. Senino. Publicio. sene. et. pop. quos. duabus. summis. professi. H-S XXIII. CCCC. N. in H-S II. Item. fund. Metilianum. in Veleiate. p. p. dimid. et. III. pag. Floreio. ad f. fundo Juniano et. fundos. Summetis. Valerianis. in Veleiate. pag. Statielo. p. p. dimid. ad f. re. p. Lucensium. et Veturis. fratrib. quos. duabus summis. professus est H-S XLIII CCCC. N. in H-S III DCCCC N. Item fundos Cæsianos. Nævianos. Firmianos. Arranian. Carieg-num qui. sunt. in Veleiate. pag. Salvio. ad f. P. Terentio Floro. et. P. Sulpicio. Baccho. et. Cassio. et. pop. et. fund. Atilianum. Arruntian. Innielium. Antiate. et. Veleiate. pag. Floreio. ad f. Afranio. Prisco. et. Valerio. Parra quos duabus. summis. professus est H-S XXXVII. in H-S III. XII. N. Item. fund. Calidianum et Tricellianum. pag.

COLUMNA QUARTA.

S. S. AD F. Cœlio Vero. et. Æbutio. Secundo. et. fund. Mucianum. pag. s. s. ad f. Virio. Fusco. et. Dellio. Senino. et. Minicia. Polla. et. fund. Cassianum. pag. s. s. ad f. Avillis. fratrib. et sylvas Suffitanas. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Petronio Epimele. quos pluri. summis. professus. est H-S XXXI. in H-S ∞. Item. fundos. Granianos. Afranianos. cum. Apennino. Lævia. p. p. dimidia. Item fund. Valerianum. Læviam. in Veleiate pag. s. s. ad f Cœlio Vero. et. Cærellio Vero. et. pop. et. fund. Marianum. qui est. in Placentino. pag. Herculan. ad. f. M. Minicio. et. Terentio. Sabino. et. pop. quos plurib. summis. prof. est H-S II. N. [Persicus professus est prædia rustica H-S CLXXVII DCCC. Accepit H-S XI DCCCC XII.]

21. P. Antonius. Sabinus. prof. est. præd. rustica. H-S CXXXII CCCCL. Accipere debet H-S X. DC XXIV. N. et obligare fund. Valerianum. qui est. in Veleiate. pag. Albense. ad f. Antonia Vera. et. Antonio. Prisco. et pop. quem prof. est H-S LXXIII DCL. [Emendandum H-S LXXV DCL, ut conjicere est

ex summa tota.] in H-S VI. c ∞. II. N. Item. fund. Ancarianum p. p. dimid. pag. s. s. ad f. M. Antonio. et. Calidio. Proculo. et. fund. Virtianum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Cœlio. Vero. et L. Annio. et. pop. et fund. Callidianum. pag. s. s. ad f. M. Anton. Decimio. Basso. et. pop. et. fund. Serranilianum. p. p. dimidia. pag. s. s. ad f. Sextis. fratrib. et Antonio Prisco. et. pop. et. fund. Virianum. Vicanianum. Mammuleianum. p. p. dimid. et. fund. Mammuleianum. p. p. VIII. in Veleiate. pag. Domitio. ad f. Antonio Prisco. et. Afranio. Apthoro. quos. plurib. summis. prof. est H-S LVI. DCCC N in H-S III DCCXXII. N. [Sabinus professus est prædia rustica H-S CXXXII CCCCL. Accepit H-S X DC XXIV.]

22. C. Calidius. Proculus. prof. est. præd. rustica. H-S CCXXXIII. DXXX. N. Accipere deb. H-S XVI CCC. XXXVIII. N. et. obligare. fund. Paternum. in Veleiate. pag. Albense Blondeliæ. Seceniæ. ad f. Calidio Vero. et. Antonis Vera. et. Prisco quem professus. est H-S XCIV DC. N. [Emendandum, CXIV DC. N.] in H-S VIIII. Item. fund. Maternum Munatianum. pag. s. s. ad f. Antonis Prisco. et. Vera. et. fund. Decimianum. pag. s. s. ad f. Calidio. Vero. et. fund. sive agros. Acutianos. Vetutianos. Virianos pag. et ad f. s. s. quos. plurib. summis. professus est H-S XXXI CCX N in H-S III. Item. fund. Calidian. Lætianum. pag. s. s. ad f. Sextio. Secundo. et Virtio. Vero. et. fund. Antonian. pag. s. s. ad f. Virtis. Pollione. et. Vero. et. fund. Crestianum. pag. s. s. ad. f. Albonio. Pusillo. et. Virio. Basso. et. fund. Cornelianum. Meppedianum. Vetulianum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Calidio. Vero. et fund. Vetutianum. Secundianum. pag. s. s. ad f. M. Antonio. et fund. Virtianum. Lucianum. pag. s. s. ad f Vettis. Vero. et. Secundo. quos. plurib. summis. prof. est. H-S XL. [Erratum certe in numeris; et, ut singulæ summæ cum tota consentiant, corrigendum, LXIV CXX N.] in H-S III. Item. fund. Aurelian. Virtianum. Cornelianum. qui. est. in. Veleiate. et. Libarn. pag. Moninate. ad f. M. Ennio. et. P. Albio. quem. prof. est H-S XXIII DC N. in H-S I CCCXXXIIX. [Proculus professus est prædia rustica H-S CCXXXIII DXXX. Accepit H-S XVI CCCXXXVIII.]

23. M. Volumnius. Epaphroditus prof. est. in Veleiate per C. Fisium. Diogan. et in. Placentin. et in. Veleiate. per. Volumnium Grapium. præd. rustica. deducto. vectigali. H-S CDXIIX CCL. N. Accipere. debet. H-S XXXIII DLXII. N. [Emendandum, H-S XXXIII DLXXII. N.] et obligare fund. Metilianum. Lucilianum. Anneianum. cum. casis. et. sylvis. et. meridib. et. debelis. qui. est. in Veleiate. pag. Ambitrebio. ad f. Cornelia. Severa. Lucillio. Collino. Q. Appio Vibio Severo. quem prof. est. H S L. [Supplendum, H S XXXIV DCCL. N.] in H S IV D. Item. fundum. Alsiam. Munatianum. Ancarianum. cum. fundo. Paspidiano. et Rosiano. et Mariano. et. Aconiano. et Tarquitiano cum casis in carricino. et sylvis Sagatis. et. loco agri Nasulliani. in Placentino. pag. Vergellense. et Veleiate. pag. Ambitrebio. ad f. Cornelia. Severa. et Olia Calliope. Lucilio Collino. et. pop. Item. fund. Cæcilianum. in Placentino. pag. Vergellense. ad f. Castricio Nepote. Olia Calliope. C. Decimio. et pop. quos. prof. est H-S CCL in H-S XXII DCCXXXVI N. Item. fund. Paternum qui est. Placentino. pag. Vergellense. ad f. Castricio Nepote. et pop. quem. professus est H-S XXXII. in H-S III. et. fund. Fabianum in Placentino. pag. s. s. ad f. Licinia. Tertullina. P. Albio. et. pop. quem. prof. est. H-S XXIV in H-S II. Item fund. Anneianum. cum. casa. et. præd. Valerianis. ex. parte. dimid. in Plac. pag. Vergellense. et. in Velleiate. pag. Ambitreb. ad f. P. Olio. Hymno. et pop. quem prof. est. H-S XXVII D. in ∞ CCCXXVI. N. [Epaphroditus professus est prædia rustica H-S CDXIIX CCL. Accepit H-S XXXIII DLXXII.]

24. L. Licinius. L. f. per Veturium Severum. prof. est. fund. Valerianum. et Metilian. et Tudinum. et. Clodianum et Veturianum in Veleiate. pag. Dianio. H-S L. CCCL N. Accipere debet. H-S IV. ΛΛV. N. [Supplendum, ut videtur, H-S IV. XXV. N.] et. fund. s. s. obligare. (Licinius professus est fundos H-S L. CCCL. Accepit H-S IV XXV.]

25. L. Mælius. Severus. prof. est præd. rustica. deducto. vectigali H-S CDXX. N. Accip. debet. H-S XXXIII DCCCIII N. et. obligare. fund. Julianum. Tursianum. Cumbelian. Lucilianum. Nævianum. Varianum. Vippunianum. q. s. [Lege, qui sunt.] in Veleiate pag. Medutio ad f. imp. N. [Lege, Imperatore nostro, Trajano.] et re. p. Lucensium. et re. p. Veleiatium. et. Vibullis. fr. et C. Novellio. et. pop. quos plurib. summis prof. est. H-S CXXVI DCC. N. in H-S XII CCCXXXIV. Item fund. Bætianum. p. p. IIII. pag. s. s. ad f. Vibio Severo. et. C. Novellio. quem. prof. est H-S X in H-S ∞. Item. fund. Vettianum. in Veleiate pag. Velleio. ad f. r. p. Lucensium et re. p. Veleiat. et. Nævis. frat. et fund. Petronianum p. p. dim. pag. Junonio ad f. Vettio Fortunato quos duab. summis prof. est. H-S XII in H-S ∞ CC N. Item fund. Varronium. pag. s. s. ad. f. C. Calidio et C. Vettio Secundo et pop. quem. prof. est H-S XII C N in H-S ∞ CCC. N. Item. fund. II leliac. p. p. III. pag. Floreio. ad f. Cœlio Vero. et. Virio Nepote. et. Dellio. Proculo. et fund. Bratianum. Caninianum. p. p. IIII. ad f. C. Vibio. Severo. et. C. Novellio quos duab. summis prof. est H-S XVIII. D N. in H-S ∞ DCCCL. N. Item. fund Cassianum. Novianum Rutilianum. Plautianum Antonianum Coceiasium. ad f. Albio. Secundo. et Volumnio Verecundo. pag. Junonio. sive quo alio in Veleiate quem prof. est. H-S CXXX in H-S XIII. Item. fund. Domitianum. p. p. IIII. pag. Junonio. ad f. Virio Nepote. et. T. Blaiunio. et fund. Demetrianum. Cassianum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. C. Volumnio Verecundo et pop. Item. fund. Marianum. pag. Floreio in Veleiate. ad f. imp. N. et. Minicia. Polla. et C. Sulpicio et pop. Item fund. Petronianum. in Veleiate. pag. Junon. ad f. Vettio. Fortunato et Cæcilio. Gallo. et. pop. Item. fund. Novellian. Petronianum. p. p. dimid. pag. s. s. sive alio. ad f. C. Volumnio Verecundo et se. quos. professus est. plurib. summis H-S XXC L N. in H-S II. Item. fund. Ascevam. p. p. III. qui est in Veleiate. pag. Floreio. ad f. Minicia Polla. et Dellio Proculo. quem. prof. est. H-S XVIIII. in H-S ∞ CXX N. [Severus professus est prædia rustica H-S CDXX. Accepit H-S XXXIII DCCC III.]

26. Annia. Vera. per. Annium. Rufinum. prof. est. præd. rustica H-S CCXDCCCLXVI. Accipere deb. H-S XVI DCCCCII. N. et oblig. fund. Antonianum. Collianum Valerianum. Cornelianum. cum. communionib. Communiones, [id est, quod commune est, et nondum divisum.] qui est in. Veleiate. et. in Libarnensi. pagis. Martio et Albense. ad f. Calidis. Proculo. et Prisco. et pop. quem prof. est. H-S CXXC. [Emendandum, H-S CXCCC.] in H-S XVI. Item fund Antonianum. p. p. dim. et VI. cum communionib. in Veleiate. pag. Albense. ad. f. Antonio Sabino. et Calido Proculo. quem prof. est XXVI. DCLXVI. N. in H-S DCCCCII. N. [Annia professa est prædia rustica H-S CCX DCCCLXVI. Accepit H-S XVI DCCCCII.]

27. C. Vibius C. f. prof. est prædia rustica. H-S CLV D. CCCXLII. N. Accipere deb. H-S XII CDLXXV. N. et oblig. fund. Satrianum. Paternum qui est. in Veleiate pag. Bagienno ad f. Cornelia. Severa. C. Nævio. Firmo. et. pop. quos. prof. est. H-S XL. in H-S III CDII. Item. fund. Aurelianos. Vettianos p. p. III. pag. s. s. ad. f. s. s. et. fund. Muttienanos. Vibianos. q. f. pago. et ad. f. s. et fund. Vibullianum Calidianum pag. s. s. ad f. P. Licinio Catone. et. pop. et. fundos. Bettutianos. Aurelianos. p. p. IIII pag. s. s. quos duab. summis prof. est.

H-S LII DCCCXCII. N. in H-S IV LXXIII N. Item fund. Vibullianum Callidianum p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Meturicialis. et. Vicrio. Firmo. quem prof. est· H-S XV in H-S I. [Vibius professus est prædia rustica H-S CLV DCCCXLII. Accepit H-S XII CDLXXV.]

28. M. Varius Felix. prof. est. præd. rustica H-S LIIX CCCL. N. Accip. deb. H-S IV DCLXIIX.

COLUMNA QUINTA.

ET. OBLIGARE. IN VELEIATE. PAG. DIANIO. ad f. Valerio Probo. et Vera. et Allelis fratrib. et. sociis. Textanulatibus. et Bæbia. Tertulla. et Valerio. Veccunio. et. pop. fundos. Nævianos. duos. quos. prof. est. H-S XXIV in H-S II. Item fund. Orbianiacum quem prof. est. H-S XII in H-S ∞. Item. fund. Textanulas. et Budacelium. pro indiviso ex parte sexta quos prof. est H-S XVI L. N. et fund. Ju... unatum. p. p. IIII. quem. prof. est. H-S VI. CCC. N. in H-S ∞ DCLXVIII. N. [Varius professus est prædia rustica H-S LVIII. CCCL. Accepit. H-S IV DCLXVIII.]

29. C. Antonius Priscus. prof. est. præd. rustica H-S CCCL ∞ DCXXXIII. N. [Lege, H-S CCCLV DCXXXIII. N.] Accipere debet H-S XXVIII. CCL. N. et obligare. fund. Vicirianum. Mammuleianum cum communionib. p. p. dimid. qui est. in Veleiate. pag. Domitio ad f. Afranio Apthoro. et Licinio Catone. et. L. Licinio. et. pop. quem prof. est H-S XXX. in. H-S ∞ CDLXXVII. Item fund. Muttianum Cornelianum. cum sylvis p. p. dimidia. pag. s. s. ad f. Licinio. Catone. et. Cornelia. Severa. et. pop. quem prof. est. H-S XXXX. [Lege, XXXX] in H-S III D. N. Item. fund. Calidianum. Atedianum. Maternum. pro. p. dimid. p. p. s. s. [Lege, pago supra scripto. Redundare videtur geminata litera p. ad f. Lucio et C. et Particula et redundat.] Annis. et. pop. quem. prof. est. H-S XX. et fund. Trantianum. p. p. dimid. pago. et. ad f. s. s. quem. prof. est. H-S X. in H-S II CCLXXIII N. Item. fund. Licinianum. p. p. dimid. et. IIII. et. VIII. qui. est. pag. s. s. ad f. Antonio. Sabino et. Afranio. Apthoro et. pop. et fund. Petilianum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Antonio. Prisco. et pop. quos. duabus. summis. prof. est. H-S XIII. in H-S ∞. Item fund. Veturianum Virianum. Vibianum. Satrianum. Paternum. pag. s. s. ad f. L. et C. Annis. et. Afranio. Apthoro. et. pop. quem. prof. est H-S CXXXIII. in H-S XII. Item. fund. Vorminianum. Precele cum jure. Appennini. Areliasci. et. Caudalasci. et communionibus qui. est. in Veleiate. et in Libarnensi. pag. Domitio Eboreo. ad. f. C. et. L. Annis. et. Licinio Catone. et Valerio. Nepote. et. pop. quem prof. est H-S XX. et fund. Vibianum. Syrellianum. in Veleiate. pag. Domitio ad f. s. s. quos. prof. est H-S VII. in H-S II D N. Item. fund. Macatianum. Ennianum. pag. et. ad. f. s. s. et fund. Valerianum. p. p. IIII. pag. et ad f. s. s. et Valerio Nepote quem. duab. summis. prof. est H-S XVII. in H-S ∞ D N. Item. fund. Antonian. p. p. III. cum. communionib. in. Veleiate. pag. Albense ad f. Antonis Sabino et Prisco. et fund. Minicianum. Lapponianum Histrianum Paternum in Veleiate. pag. Bagienno. ad. f. L. et C. Annis. et. pop. et. fund. Attianum. pag. et. ad f. s. s. quos. plurib. summis. prof. est. H-S XLV DXXXIII in H-S IIII. [Persicus professus est prædia rustica H-S CCCLV DCXXXIII. Accepit H-S XXVIII. CCL.]

30. L. Cornelius. Helius. per. Fortunatum. ser. suum. prof. est. fund. Tuppiliam. Vibullianum. Volumnianum. p. p. dimid. in Veleiate pag. Domitio. ad. f. Sulpicio. Nepote. et. Licinio Catone. et. pop. H-S L. Accipere debet H-S III. LXXV. N. et fund. s. s. obligare. [Helius professus est fundum H-S L. Accepit H-S III LXXV.]

31. C. Vibius Severus. per. Vibium. Calvom. lib. suum. prof. est. præd. rustica. H-S DCLXXIII DCLX. N. in Velei-

ate. et in Placentino. deducto. vectigali. et quod Cornelius Gallicanus obligavit. Accipere debet. h-s LIII ccclxii. n. et. obligare. fund. Æschinianum. p. p. dimid. qui est. in Veleiate pag. Ambitrebio. ad f. Lucilio Collino et Minicia. Polla. et. pop. quem. prof. est. h-s XLV in h-s IV. Item. saltum. sive. fundos. Ulilam. sive. Velabras. et. Credelium. qui. sunt. in Veleiate. pag. Medutio. ad f. Licinio. Catone. et Cœlio. Vero. et Cærellio Vero. quem. prof. est h-s CCCI in h-s XX. Item. fund. Collianum. qui. est in Veleiate. pag. Ambitrebio. ad f. Licinio Firmino. quem. prof. est h-s XXVI. in h-s. II lxii. Item. fund. Vettutianum. Scantiniacum. qui. est. in. Veleiate. pag. Domitio. ad f. Antonio. Prisco quem. prof. est h-s XXVI. dclx. n. in h-s II. Item fund. Virianum. qui est in Placentino. pag. Valerio. ad f. Licinia Tertullina. et. Vibio Favore. et. pop. quem. prof. est. h-s LXXII. in h-s VII. Item. fund. Statianum. pag. et. ad f. s. s. quem. prof. est. h-s LXXII. in h-s VII. Item. fund. Tresianum. pag. et ad f. s. s. quem prof. est. h-s XXXVII. et fund. Antonianum. in Veleiate. pagis Venerio. et. Lurate. ad f. Atilio Saturnino. et. P. Atilio. Adjutore. et. pop. quem. prof. est. h-s XII. utrosque in h-s IIII d. N. Item. fund. Caturniacum. pag. s. s. quem prof. est. h-s XLI cl. n. in h-s III dc. N. et fund. Cornelianum. qui. est. in Placentino. pag. Venerio. ad f. Licinio. Firmino. quem. prof. est. h-s XL. in h-s III. cc N. [Severus professus est prædia rustica h-s DCLXXIII dclx. Accepit h-s LIII ccclxii.]

32. Cornelia. Severa. prof. est. præd. rustica. in Veleiate. per. Primigenium. ser. suum. et. in Placentino. [Supple, per.] Zosimum. ser. suum deducto. vectigali. et. quod. Cornelius Gallicanus. obligavit h-s undeciens LVIII cl. N. Accipere debet h-s LXXXI. cx. n. et. obligare fund. Covanias. et ovilia in Veleiate pag. Ambitrebio. ad f. Mommeio. Persico. Vibio. Severo. et. pop. quem. prof. est. h-s CC. in h-s xviii. [Lege, XVIII.] Item fund. Ollianos. Pomponianos. Sulpicianos. Covanias Veconitanum. pag. et. ad f. s. s. quos. prof. est. h-s XXCVIII. in. h-s VI dcccxxcv. N. Item. fund. Bettonianum. pag. et ad f. s. s. quem. prof. est. h-s XXXII d. n. in h-s III. Item. fund. Protianum. pag. et ad f. s. s. quem. prof. est. h-s XLVIII. in h-s IIII. d. n. Item fund. Aulianum. Tituronianum. pro. p. trib. [Lege, pro partibus tribus.] qui. est in. Veleiate. pag. Domitio. ad f. Afranio. Apthoro. et. Trebellio Memore. et fund. Ulamunium p. p. s. [Lege, pro parte supra scripta.] qui est. in Veleiate. pag. Bagienno. ad f. Fabio. Firmo. et C. Vibio quos duab. summis prof. est. h-s CXII in h-s V. Item fund. Moschianum. et. pop. quem. prof. est h-s XXIV in h-s II. Item fund. Scrufolanum. et. Succonianum. in Placentino. pag. Minervio. ad f. Cassis fratrib. L. Labinio. quem. prof. est h-s CLXXX. in h-s XII. Item. fund. Pomponianum. Antonianum. p. p. dim. in Placentino. pag. Cereale ad f. Afrania. Musa. et. pop. et. fund. Littonianum. Appianum. Ucubatianum. qui. est. in. Placentino. pag. Julio. ad f. Vibullio Severo. et. pop. et. sylvas Castricianas et Picianas. qui sunt in Plac. pag. Vergellense. ad f. Cornelia. Severa. Item. agellos. Vibullianos. in Placentino. pag. Apollinare. ad f. Afranio Prisco. et. pop. quos plurib. summis prof. est h-s XXVI. in h-s ∞ ∞. Item. fund. Egnatianum. Safinianum. Pupianum. Mestrianum. Biturritam. in Placentino pag. Herculanio. ad f. Munnio. Severo. et. Cassio. juvene. et. pop. quem. professa est. h-s LIII in h-s III dn. [Severa professa est prædia rustica h-s undeciens LVIII cl. Accepit h-s LXXXXI cx.]

33. Minicia. Polla. prof. est præd. rustica h-s LXV cccc N. Accipere debet.

COLUMNA SEXTA.

h-s lss ccxxxi. N. [Lege, h-s V

ccxxxi. N.] et. obligare fund. Veneci-anum. Terentianum. Domitianum. Pe-tronianum. qui est. in Veleiate. pag. Floreio. ad f. imp. N. [Lege, Imperatore nostro, Trajano.] et re. p. Lucen-sium quem. prof. est H-s XXXV. [Emendandum videtur, XXXXV.] in H-s III. cc. N. Item. fund. Sextianum. pag. s. s. ad. f. L. Sulpicio et C. Dollio. et. pop. quem. prof. est H-s XXIIII. [Emendandum, XX cccc.] in. H-s II xxxi. N. [Polla professa est prædia rustica H-s LXV cccc. Accepit H-s V ccxxxi.]

34. T. Nævius. Titullus. per Nævium. Cinnamum. prof. est. prædia rustica. H-s LIII dcccc. N. Accipere debet H-s IIII cclxv. N. et. obligare. fund. Tria . . . . rquitianos Locresian. in Veleiate. pag. Domitio. ad . . . . . io Catone. [Supple, adfine Licinio Catone. V. sup. num. 29.] quem. prof. est H-s XIII dccc N. [Corrige, XIII dcccc N.] in H-s ∞ lx . . [Supple, lxv.] Item fund. Tarquitianum. ad. f. . . . . lis. [Supple, Cornelis] Helio et Onesimo. et. pop. quem. prof. est. H-s XL in H-s III. cc. N. [Titullus professus est prædia rustica H-s LIII dcccc. Accepit H-s IIII cclxv.]

35. C. Pontius. Ligus. per L. Pontium. fil. prof. est fund. Aulianos. Cærelianos. Pullinianos. Sornianos. et. fund. Paternum. et fund. Nævianum. Titianum. et fund. Metilianum Velleianum Helvianum Granianum in Veleiate pag. Salvio. Sup. Vic. Iracco. [Legendum videtur, superiore vico Iracco.] H-s LXII dcccxx. N. Accipere debet. IIII. dccccLxxxx. N. et fund. s. s. obligare. [Pontius professus est fundos H-s LXII dcccxx. Accepit H-s IIII dccccxxxx.]

36. Valeria. Ingenua. per. Valerium. Lurionem. lib. suum prof. est præd. rustica H-s cviiiiccLx. N. Accipere debet. H s VDLIII N. et obligare fund. Varpros in Veleiate pag. Statiello. ad f. re. p. Lucensium. et pop. quem prof. est H-s XII ccl. N. in H-s ∞. Item fund. Æmilianum Arruntianum in Veleiate pag. Velleio. Vic. Veciæ. ad f. re. p. Lucensium. et. pop. quem. prof. est H-s LVII N. in H-s IIII dliii. N. [Ingenua professa est prædia rustica H-s LVIIII cclx. Accepit H-s V dliii.]

37. L. Veturius. Severus. prof. est præd. rustica H-s Lvdccc. N. Accipere debet H-s IV ccccxxvi. N. et. obligare. fund. Valerianum. Genaviam. p. p. dimid. et. fund. Licoteucum. p. p. quarta in. Veleiate. pag. Dianio. ad f. Clodis. et. Licinio. quos duabus summis prof. est H-s XVIII dccc. N. in H-s ∞ cc-xxvi. N. Item fund. Caudiacas p. p. dim. in Veleiate. pag. Statiello. ad f. Cœlio Vero. et. Cornelio Proto. quem prof. est. H-s XXXVI. in H-s III. cc N. [Severus professus est prædia rustica H-s LV dccc. Accepit H-s IV ccccxxvi.]

38. L. Valerius. Parra per Valerium Acceptum. fil. suum. prof. est. præd. rustica. deducto. vectigali H-s. XCVIII. Accipere debet H-s VII dccclxxxvii. N. et obligare. fund. Aminianum. Attilianum. Propertianum. cum casis vectigalia Eburcianis. Pollianum. Ferramianum. pag. Floreio ad f. Petronio Epimele et Herennio Nepote. et. Arruntia. Tertullina quem prof. est. H-s XXC. in H-s VII. Item fund. Velebras. p. p. dimid. qui est. in Placentino. pag. Herculanio ad f. Dellio. Proculo. et Volumnino. Carpo. quem prof. est. H-s XX. in H-s dccclxx-xvii. N. [Valerius Parra professus est prædia rustica H-s XCVIII. Accepit H-s VII dccclxxxvii.

39. Betutia. Fusca. per. Betutium. lib. suum. prof. est. deducto. vectigali. fund. Pupilianum. et Valerianum. in Veleiate pag. Medutio. ad f. imp. N. [Imperatore Trajano, ut jam monuimus.] et. re. p. Lucensium. et Ælio. Severo. et Satrio Severo H-s XC. cc. N. Accipere debet. H-s vii. cc. XLIII N. [Corrige, H-s VII ccxliii. N.] et fund. s. s. obligare. [Betutia professa est fundos

H-S XC. cc. Accepit H-S VII ccxliii.]

40. Glitia. Marcella. prof. est. saltum. Drusianum. cum. colonis. duabus. Magi Magiana. [Magi, redundat.] et Ferrania in Veleiate pag. Salvio ad f. Antonio Vero et Popilio Agente et C. et L. Herennis. Nævis. fratrib. qui ex reditu æstimatus est H-S C. Accipere debet H-S VIIIL. N. [Marcella professa est saltum et colonias H-S C. Accepit H-S VIII L.]

41. Petronius. Epimeles. prof. fund. Carrveanianum. et Ventilianum cum casis. in Veleiate. pag. Floreio. et. in Placentino. pag. Herculanio ad f. Q. Bæbio. Vero. et Virio Nepote et pop. deducto. vectigali. H-S LXXI cclvi N. Accipere debet. H-S vdccxiiii N. et oblig. fund. s. s. [Epimeles professus est fundos H-S LXXI cclvi. Accepit H-S V dccxiiii.]

42. Q. Accæus. Æbutius Saturninus. per Æbutium Hermen. lib. suum. prof. præd. rustica. deducto vectigali H-S CLVIII dccc N. Accipere debet. H-S XII dccxvi. N. et obligare fund. Anonianos. in Veleiate. pag. Albensi vico Lubelio ad f. Cœlio. Vero. Annis. Arruntis. et re. p. Lucensium quos prof. est. H-S CC. [Æbutius professus est prædia rustica H-S LVIII dccc. Accepit H-S XII dccxvi.]

43. C. Nævius. Firminus. et pupili. Nævius Memor. per. L. Nævium. prof. sunt. præd. præd. [Alterum præd. redundat.] rustica deducto vectigali. H-S H-S CXIII dc. N. Accipere debent. Nævius. Firmus. et. Nævius. pupillus. tutore auctore H-S VIIII xciv. N. et. obligare. fund. Didianum. Albianum. Vibianum. in Veleiate. pag. Bagienno ad f. L. et C. Annis. et Nævis. Vero. et. Prisco. et Sulpicia. Priscilla. et pop. quos prof. sunt H-S LXXIIII. dcc N. in H-S IIIIXCIIII. N. Item. fund. Betutianum. Ulamonium. pag. s. s. ad f. Nævis. Vero. et. Prisco. et. Appis. Vero. et. Marcello. et. Licinio. Catone. et. Antonio. Prisco. et pop. quos. prof. sunt H-S XCIIX D. in H-S V. [Firminus et Memor professi sunt prædia rustica H-S CXIII dc. Accepit H-S VIIII xciv.]

44. Coloni Lucenses. publice. professi. sunt. saltus. prædia. quæ. Betunias. sive quo. alio. vocabulo. sunt. pro. indiviso. pro parte. tertia. quæ. pars. fuit. C. Atti. Nepotis. et quascumque. partes. habuit. Attius Nepos. cum. Annis fratrib. et. re. p. Lucensium. et Cœlio. Vero. Item. saltus. prædiaque. juncta. qui. montes. appellantur. quæ. fuerunt. Atti Nepotis. propria. universaque. Item. saltus. prædiaque. Jesis. et. saltus. prædiaque. Dinium. et. saltus. prædiaque. Poptis. et. saltus. prædiaque. Bargæ. et. saltus. prædiaque. Boielis. et. saltus. prædiaque. Tarboniæ. et. saltus prædioque. Vellanium vectigal. et. non. vectigali. sive alis. nominib. vocabulis. quæ sunt. in Lucense. et. in. Veleiate. et in Parmense. et in Placentino. et Montibus ad f. compluribus. exceptis prædis. Cærelliano. colle. et. prædis. quæ Attius. Nepos. cum. Priscilla. aliquando. possedit H-S vicies quinquies deductis reliquis. colonorum et usuris. pecuniæ. et. pretis. mancipiorum. quæ. in. in. [Alterum in, redundat.] emptione. eis cesserunt. habita. ratione. etiam vectigalium. H-S IxviI. Accipere debent. H-S CXXVIII. dcc. lxxx. N. et. obligare. saltus. sive. prædia. quæ. s. s. s. deducta parte quarta. [Coloni Lucenses possederunt H-S vicies quinquies. Deductis reliquis colonorum, usuris pecuniæ, pretiis mancipiorum, et vectigalibus, professi sunt. H-S IxviI. Acceperunt H-S CXXVIII. dcc. lxxx.]

45. T. Valius. Verus. prof. est. præd. rustica deducto. vectigali H-S CCXLVI. dccccxxxxii. N. Accipere debet. H-S XVIIII. et obligare. fund. Caninianum. in. Placentino. pag. Vergellense. ad f. Fisio. Yacinto. et. Petronis. fratribus quos. prof. est H-S XL. in H-S III. Item fund. Cornelianum. Delianum. pag. Ceriale. ad f. Valeris. fratrib. et. alis. quos. prof. est. H-S XXXVIII dcc. N. in. H-S

III. Item fund. sive. saltum. Calventianum. Sextianum. cum vadis. et. fund. Salvianum. et. campum. vectigal. et. non. vectigali. et. fund. Eppiano. Titiolano. Histrioduno. et. fund. Salvianum. et. campum. vectigal. et. non. vectigali. et. fund. Eppiano. Titiolano. Histrioduno. et. fund. Taurianis. duob. et fund. Æriano. dextriano. cum meridib. omnib. et. allovionib. junctis prædis. s. s. quæ. sunt. in. Placentino. pag. Sinnense. ad f. Gallis. fratrib. et. Quarto. Modesto. et. re. p. Placentinorum. et alis. quos. prof. est. H-S CL cc. N̄. in H-S VIII. Item fund. Vitulianum. in. Placentino. pag. Vercellense. ad f. Licinia. Tertullina. et. paganis. pagi. Ambitrebi. quem. prof. est. H-S XXC. in. H-S L^{ss}. [Lege, in H-S V. Verus autem professus est prædia rustica H-S CCXLVI DCCC XXXXII. Accepit H-S XVIIII.]

46. P. Publicius Senex. prof. est. prædia. rustica H-S CCLXXI c. N̄. Accipere debet. H-S XXI CC ∞ XI. et. obligare. fund. Numerianum qui. est. in Placentino. pag. Herculanio. ad f. Novellio. Fusco. et. Sulpicia. Erato. quem prof. est. H-S XXXVII. et. fund. Petronianum. pag. s. s. Cornelis. fratrib. et fund. s. s. quem. prof. est. H-S XI. in H-S IV. Item fund. Stanlacum. totum. cum. casa. Valeriana. p. p. sexta. pag. s. s. ad f. s. s. et. Novellio. Fusco. et. pop. quem. prof. est H-S VI. et. fund. Birrianum. Velleianum. cum meridib. qui. est. pag. s. s. ad f. C. Lucilio L. Virio. et. pop. quem. prof. est. H-S XLVI. in. H-S IIIID. D. N̄. [Alterum D redundat.] Item. fund. Bæbianum. pag. s. s. ad f. Aurelia. Exorata. et. P. Aurelio. et. pop. quem. prof. est. H-S VI. et. fund. Pescennianum. pag. s. s. ad f. Minicia. Polla. et. Callidia. Vibia. et. populo. quem. prof. est H-S XX in H-S ∞ ∞. Item. fund. Vicrianum. pag. s. s. ad f.

COLUMNA SEPTIMA.

Velleio Ingenuo. et Cærelio Vero et pop. quem. prof. est. H-S VIII. et fund. Balbinianum. pag. s. s. ad f. pop. quem. prof. est. H-S XL in H-S IIII. Item fund. Lucillianum. pag. s. s. ad f. L. Marcilio. Avillia Philena. et. fundi. Suevoniani. partem. quartam. pag. s. s. ad f. Sulpicia. Erato. et. fund. Calidianum. pag. s. s. ad f. C. Marcilio. L. Ennio. et. fund. Marcilianum. pag. s. s. ad f. Marcilio. Pietate. et. Sulpicia. Erato. et. fund. Homusianum. pag. s. s. ad f. Sulpicia Erato. et. Sertoria. Polla. quos. pluribus. summis. prof. est. H-S XLII DCC. N. in H-S III D. N̄. Item fund. Papirianum ... g. [Supple, pag. id est pago.] s. s. ad f. M. Vibio. et pop. et fund. Matellianum. pag. s. s. ad f. M. Vibio. et fund. Elleianum. pag. s. s. ad f. Sitrio. et Sulpicia. Erato. et fund. Calpurnianum. pag. s. s. ad l. [Corrige, ad f.] Dellio Vero et. Valerio Vero quos. pluribus summis. profes. est. H-S XXVIII. in H-S ∞ DCCCXI. N̄. Item. fund. Plautian. qui est. in Placentino. pag. Veronensi. ad f. Pompeio. Primigenio. et pop. et fund. Philetianum. cum meride. Vicriana. in Placentino. pag. Herculanio. ad f. Cærellio. Vero. et. pop. quem. duabus. summis. prof. est. H-S XXIII DC. N. in H-S II. [Publicius professus est prædia rustica H-S CCLXXI c. Accepit H-S XXI DCCC XI.]

47. L. Virius. Fuscus. prof. est præd. rustica H-S CCLXVIIII. Accipere debet. H-S XXI DCL. M. et obligare. fund. Oclavianum. qui est. in Placentino pag. Herclanio. ad f. Glitia. Marcellina. Albio Prisco. et. pop. quem prof. H-S XXXVI. in H-S III CLN. Item. fund. Virtianum qui est. in Placentino. pag. s. s. ad f. Velleio Ingenuo. Licinio. Senino. et. pop. quem prof. est H-S XL. in H-S III D N̄. et fund. Numisianum. pag. s. s. ad f. Petronio Servando et Ræcio Fortunato et pop. quem prof. est. H-S LXV. [Lege, H-S LXV] in H-S VI D N̄. Item fund. Hostilianum. pag. s. s. ad f. T. Avillio. et. Licinio. Senino. et. pop. quem. prof. est H-S X. Item. fund. Virtianum. pag. s. s. ad f. Publicio Senino et Pomponia Procula. quem prof. est. H-S XXXVI in H-S IIII. Item. fund.

Pistel. et fund. Calvianum. pag. s. s. ad f. Tullio Primigenio. et. Olio. Pudente quem prof. est. H-S XX in H-S IIII. D. N. [Fuscus professus est prædia rustica H-S CCLXIX. Accepit H-S XXI DCL.]

48. Item obligatio prædiorum facta per Corium Gallicanum ob H-S LXXII. ut. ex. indulgentia. optimi. maximique. principis Imp. Cæs. Nervæ. Trajani. Augusti. Germanici. pueri. puellæq. alimenta. accipiant. legitimi. N. XIIX. in. singulos. H-S XVI. N. fiunt H-S III. CCCCLVI. legitima. H-S XII. fit summa utraque H-S III DC. quæ sit usura ∽∽ ∽∽ ∽ summæ s. s. [Cornelius Gallicanus obligavit prædia ob H-S LXXII. Ex quincunce usura fiebat annua summa H-S III DC. Inde alimenta accipiebant pueri legitimi XVIII, in singulos menses H-S XVI puella legitima, in singulos menses H-S XII.]

49. C. Cœlius. Verus. professus est saltus Avegam Veccium Debelos cum figlinis saltus Velvias Leucomelium qui sunt in Veleiate pag. Albense et Velleio. ad f. re. p. Lucensium et re. p. Veleiatum H-S XC. Accipere debet H-S IX. Item prof. est. fund. Valerianum t [Supple, et] Ovianas. Adrusiacum Luciliacum. p. p. dim. et fundum Noniacum. pro. p. IIII qui sunt in Veleiate pag Statiello ad f. Annia. Vera. re. p. Lucensium. et pop. H-S LX. Accip. debet H-S VI. [Verus professus est saltus et fundos H-S CL. Accepit H-S XV.]

50. L. Cornelius. Severus. professus. est. saltum. Blæsiolam. qui est. in Libarnense. et Veleiate pagis. Bagienno et Moninate ad f. Vibio Severo. et pop. H-S CCCL. Accipere debet H-S XXXV. [Severus professus est saltum H-S CCCL. Accepit H-S XXXV.]

51. C. Vibi. Severi. profitente. ipso. fundi. Aurelianus. Cœlianus. qui. s [Lege, sunt] in Veleiate pag. Ambitrebio ad f. C. Volumnio Memore et p [Lege, populo] H-S XXI. [Corrige, H-S XXX.] Accipere debet H-S III. [Fundi Aurelianus et Cœlianus, quos Vibius Severus professus est, fuere H-S XXX. Accepit H-S III.]

52. Item saltus Attinava cum fundo Flaviano. Messiano. Vipponiano qui est. in Veleiate. pag. Ambitrebio. ad f. L. Cornelio Severo et pop. H-S XXX. Accipere debet H-S III. [Vibius Severus professus quoque est saltum Attinavam, æstimatum, ut supra, H-S XXX. Accepit quoque H-S III.]

53. M. Mommei. Persici profitente. ipso. saltus Nevidunus. in Veleiat. pag. Sulco. ad f. Licinio Catone. Vettis. fratribus. et pop. H-S LX. Accip. debet H-S V. [Mommeius Persicus professus est saltum Nevidunum H-S LX. Accepit H-S VI.]

54. Vibiæ Sabinæ. profitente. Vibio. Idæo. saltus Carucia et Velius et fund. Nævian. p. p. dim. pagis. Salvio. et. Valerio inter ad fines rem . . . censium. [Supple, rem p. Lucensium.] et. P. Nævium. Probum. et. C. Titium Graphicum et Q. Cassium. Faustum. et. pop. H-S C. Accip. debet H-S X. [Vibiæ Sabinæ saltus fundusque æstimatus H-S C. Accepit H-S X.]

Hæc est insignis Inscriptio Tabulæ Trajanæ ex ære, pondo librarum 600, in qua videre est egregium optimi Principis monumentum: simul quoque pronum est intelligere quomodo apud Romanos terræ describerentur. Inde quoque accipimus multa adhuc apud nos manere in agrorum nostrorum divisionibus et appellationibus antiquitatis vestigia. Denique haud supervacuum erit observare illas agrorum descriptiones, quæ nobis ita difficiles, ita dispendiosæ, videntur, fuisse Romanis facillimas et saluberrimas.

INDEX

IN

C. CORN. TACITUM.

Absolute positi numeri ad Annales referuntur : H. *præfixum habentes, ad* Historias : G. *ad* libellum de moribus Germanorum : A. *ad* vitam Agricolæ ; O. *ad* Dialogum de Oratoribus.

D.

H.

I.

L.

M.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

V.

X.

Z.

INDEX

IN

SUPPLEMENTA ET NOTAS.

Numeri Romani, ad Volumina—*Arabici, ad* Paginas—*referuntur.*

B.

C.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

V.

Z.

FINIS.